ELSEVIER'S
Geïllustreerd
Maandschrift

AMSTERDAM
Uitgevers-Maatschappy Elsevier
N-Z. Voorburgwal 64.

ELSEVIER'S GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/elseviersgeillus19unse

ELSEVIER'S
GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

ONDER HOOFD-REDACTIE VAN

MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND, F. LAPIDOTH
EN PH. ZILCKEN.
EERELID DER REDACTIE H. J. SCHIMMEL.

VERZAMELING VAN

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDIGE KUNSTWERKEN,

GEÏLLUSTREERD DOOR

NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS.

DEEL XIX.

JANUARI-JUNI 1900.

AMSTERDAM. — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER".
1900.

Typ. Amst. Boek- en Steendrukkerij, v/h. Ellerman, Harms & C°.

Inhoud van deel XIX.

BEERSMANS, CATHARINA . . . . *M. Horn* 37

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Catharina Beersmans (laatste portret) 37
Cathariua Beersmans (1875) 41
Catharina Beersmans als „Fédora" 46
Catharina Beersmans als „Zwarte Griet". . . 47
Catharina Beersmans als „Medea" 50

BOULENGER (Hippolyte) . . . . *Georges Eekhoud* 97

ILLUSTRATIËN.

Landschap. (Museum te Brussel). . . Frontispice.
Landschap. (Collectie Dutoict, Brussel) . . . 98
Najaar in de Ardennen (Collectie Edmond Picard, Brussel). 100
Landschap. (Collectie Dutoict, Brussel) . . . 102
Ets door H. Bouleuger. 104
De ochtend. (Schilderij, collectie Willems, Brussel). 105
Naar krijtstudie. (Collectie Edmond Picard, Brussel). 107
Landschap. (Schilderij, collectie Edmond Picard, Brussel). 108
Najaarsmorgen in de Ardennen. (Schilderij, Museum te Brussel) 110
Gezicht op Dinant. (Schilderij, Museum te Brussel). 111
De mis van St. Hubert. (Schilderij, collectie Paul Errara, Brussel) 112

BUITENLANDSCH OVERZICHT. . . . . *P. v. D.* 81, 176, 271, 370, 561

CUYPERS, DR. P. J. H. . . . . *Victor de Stuers* 193

ILLUSTRATIËN.

Het Koningspaviljoen van het Centraal-Station te Amsterdam (1882). . . . . . . Frontispice.
Portret van Dr. P. J. H. Cuypers 193
De groote hal van het Centraal-Station te Amsterdam (1882) 194
Voorgevel van het Rijksmuseum te Amsterdam. 195
Venster in het Rijksmuseum 196
De kerk van St. Willebrordus buiten de Veste te Amsterdam (1864—1899) 197
De gerestaureerde Munsterkerk te Roermond (1862—1885) 198
Het gerestaureerde kasteel De Haar (1895) . . 199
Ontwerp voor de groote hal van het kasteel De Haar (1895) 200
Lampenstandaard voor het kasteel De Haar (1895) 201
Venster voor de kerk te Hilversum. 202
Fragment van een venster (kerk te Helmond). 203
Schets voor een half uitgevoerd gebleven grootzegel der Koningin (1891) 204

DOODE LENTE . . . . *J. Tersteeg* 460

DORDRECHT. *C. J. van Geel* 543

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Gezicht op de Voorstraatshaven, tusschen Pelsebrug en Lombardbrug te Dordrecht. . . . 543
De Binnen-Kalkhaven to Dordrecht. 547
De gevels „Steur" en „Crimpertsalm" in de Vischstraat te Dordrecht 548
De Groote Kerk, gezien van de Bomkade te Dordrecht 551
De Oude Maas voor Dordrecht 557
De Nieuwehaven te Dordrecht. 559

EEN ZIEKE . . . . *C. K. Elout* 303, 396

ERNST. . . . . *Hélène Lapidoth—Swarth* 343

FEURE, GEORGES DE (Van Sluyters) . . . . *Bulée* 481

ILLUSTRATIËN.

La Voix du Mal . . . . Frontispice.
Georges de Feure (Van Sluyters). 481
Imaginez Diane en galant équipage (oorspronkelijke teekening) 483
Brugge (naar een lithographie). 484
L'Ecu du Diable (naar een aquarel). 485
Princesse Maleine (illustratie van Maeterlincks poëtisch sprookje) 487
Bruggo (naar een lithographie). 488
Buveuse d'Absinthe (naar een schilderij) . . . 489
Amoureuse du Mal (naar een schilderij) . . . 490
Affiche 491
Affiche 493
Brugge (naar een lithographie). 494

GEDETACHEERD . . . . *J. L. van der Moer* 445

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

W. van Bakel, ridder der M.W.O. 4e kl. . . . 445
Gedenknaald ter eere van eenige ter plaatse gevallen helden uit den Padri-oorlog, opgericht achter het kampement te P. Pandjang. 448
Spoorweg- en gewone brug over een ravijn bij Padang 449
De Aney, een kali bij P. Pandjang 453

GEMEENTE-INSTELLINGEN TE AMSTERDAM . . . . *E. W. de Jong* 324

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

A. Caramelli †. G. F. Westerman †. F. J. W. H. Schmitz †. W. Ramann. De eerste bestuurders der A. O. M. 327
J. A. Bondix, vroeger hoofd-boekhouder der A. O. M., thans hoofd-boekhouder bij de gemeente-tram 329
De eerste tramwagen op het Frederiksplein . 332
Een der tramwagen-remises 335
Gezicht in een der stallen 336
Gezicht in de werkplaatsen aan de Nieuwe Achtergracht 338
J. H. Neiszen, directeur van den gemeentelijken tramdienst 340
De werkkamer van den directeur 341

HET GEVECHT OM SPIOENKOP . . . . *H. Tersteeg* 409

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Achter den Spioenkopgroep 410
Op den bergtop 412
Een Boeren-lager 413
Een Engelsche schans 415
Engelsche lijken in een loopgraaf 417
Op den Spioenkop na het gevecht 420
Onbegraven! 421
Door Engelschen „begraven" lijken 422
President Steyn en zijn zoontje 423

HET SLECHTE WIJF VAN DEN DOODGRAVER . . . . *J. H. Speenhoff* 143

ILLUSTRATIËN. — VAN DEN SCHRIJVER.

Het kleine dorp in het groene land 143
De benarde doodgraver 143
Het wijf! 143
De klokkenluider 144
De bedroefde herder 144
De zus van den schout 145
De dikke man met het badientje 145
De lieve meid 146
De duvel 146
De diender 146
De kastelein 147
De baker 147
Piet 147
De Hel 147
In de gemeente-goot 148
De goede koning 149
.... dankte de goede koning 150
.... haastte zich 151
De vrouw van den doodgraver. 151

HOLLANDSCHE MUSICI IN DEN VREEMDE . . . . Dr. *J. de Jong* 256

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Willem Kes, General-Musikdirector der Moskouer Philharmonischen Gesellschaft . . . 256
Fac-simile van Het Bekermotif uit „Der Taucher" 261
De Adels-zaal te Moskou 263

IÈLE . . . . *Hélène Lapidoth—Swarth* 496

INDISCHE SPROKEN, uit het Sanskrt (slot), vertaald door. . . . . Dr. *J. Ph. Vogel* 52

ILLUSTRATIËN. — HART NIBBRIG.

Kopstuk 52
Sluitstuk 59
Kopstuk 60
Sluitstuk 64

KOLDEWEY, BERNARD M. (In Memoriam) . . . . *H. M. Krabbé* 385

ILLUSTRATIËN.

Kerkuitgang te Nunspeet . . . . Frontispice.
B. M. Koldewey 385
Terugkeer van de stad. 387
Visschers op het Hollandsch diep 388
Op Corsica 389
Het Zwijndrechtsch Veerbootje. (Collectie W. H. van Bilderbeek te Dordrecht) 389
Mossellosplaats te Philippine. (Eigendom Koninklijk Staatsmuseum te Stuttgart) 390
Omtrek van Nunspeet 391
De ontmoeting 392
Laag Water (Hollandsch Diep). Collectie W. H. van Bilderbeek te Dordrecht. 393
Laag Water (Philippine) 393
Bij de Welput. (Eigendom van Mr. J. M. C. Kolkman) 394

MALAGHIES (Dramatische schets in drie tafreelen) . . . . *Fiore Della Neve* 513

MET 6 ILLUSTRATIËN. — ALFR. VAN NESTE.

MOEDER WASSINK . . . . *Anna Koubert* 19, 114, 206

MET PORTRET VAN DE SCHRIJFSTER.

'n Vijf-en-twintig jaar vroeger . . . . *E. Kempe* 244

Na de Dreyfus-zaak . . . . Mr. *L. J. Plemp van Duiveland* 426, 531

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza . *F. L.* 92, 189, 283, 382, 477, 572

Roeping, door Jan Zürcher, 93. — Dageraad, door W. G. van Nouhuys, 93. — Bleeke Levens, door Frans Coenen Jr., 95. — Te Lande, door Cyriel Buysse, 95. — Verzen, door Jeanne Reyneke van Stuwe, 189. — Verzen van Jeannette Nyhuis, 191. — Doodzonde, door Marie J. Ternooy—Apèl, 191. — „Op Zee" en „Vijftig", door Marcellus Emants, 192. — Ursule Hagen, door Cornelie Noordwal, 281. — Macht der Liefde, door Fokko Bos, 284. — Sakinum, door G. Dompers, 286. — Een Droom, door Henri Borel, 286. — Zwervers, door G. van Hulzen, 382. — Tonnegoud en Zoon, door J. Winkler Prins, 382. — Als kaf voor den wind...., door Ethel Mae S., 383. — Kijkjes in de Tooverwereld, eerste en tweede bundel, door Joh. Goudsmit, 477. — De Zee, door Hendrik de Marez, 478. — In 's levens Maalstroom, door J. N. A. Smeekens, 480. — Een Erfenis van Rouw, door Thérèse Hoven, 480. — Najaarsstemmen, door Hélène Lapidoth—Swarth, 572. — Greta, door G. H. Priem, 572. — Op Slotenburg, door Thérèse van Arendsberg, 572. — Avondrood en Ochtendschemering, door H. B. Kennedy van Dam, 572. — Haar Idealen, door Johanna Breevoort, 572. — Arcadia, onder redactie van Jeanne Reyneke van Stuwe, 574.

Nieuwe Boeken . . . . *F. L.* 96, 288, 384, 574

Ontnuchterd . . . . *M. R.* 468

Oprichting van het Mausoleum der Oranjes, De . . . . *C. Gijsberti Hodenpijl* 152

ILLUSTRATIËN NAAR OUDE PRENTEN EN TEEKENINGEN.

Een blik in den ouden grafkelder, naar eene teekening van Jhr. Mr. Victor de Stuers. (Collectie Dyserinck te 's Gravenhage) . . . 153
's Prinsen begrafenisstoet bij het binnentreden van de Nieuwe Kerk op de Markt te Delft. (Collectie Van Gijn te Dordrecht) 154
De Katafalk. (Collectie Van Stolk te Rotterdam). 155
Voorzijde van het praalgraf 159
De achterzijde van het praalgraf, naar eene teekening van Jelgerhuis 160
Wapenkasse van Prinses Anna, gemalin van Prins Willem IV 162
Wapenkasse van Prins Willem IV 162

Ouderdom . . . . *Ina Bakker* 169

Redactie. Van de . . . . *F. L.* 89, 185, 279, 378, 472, 569

„Springtochtje" naar Bergen, Een . . . . *S. Kalff* 220

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Voet van granietrots 225
Fjord (bij Gudvangen) 227
Bergen, gezien van den Valkendorfstoren . . 228
Torvet (markt) 231
Visehmarkt 232
Kariol (een-persoons sjees) 235
Stalheim-Hotel 238
Vossevangen 241
Fantoft-Kirke (bij Bergen) 243

Te Veere . . . . *Pol de Mont* 65

ILLUSTRATIËN. — ALB. PLASSCHAERT.

De huizen donker, als onbewoond en ledig. . 66
In deze kerk is lang al Jezus dood. 68
.... als waren 't krijgsgaljoenen, zo trots en statig naadren nu de schepen 70

Twee Ruïnes . . . . Dr. *J. Berlage* 353

ILLUSTRATIËN NAAR PHOTOGRAPHIEËN.

Opgang naar de Acropolis 353
Ingang van de Acropolis 354
Parthenon. 355
Binnenplein Heidelberger slot 358
Binnenplein Heidelberger slot 359

Verveer, Salomon Leonardus . . . . *Johan Gram* 289

ILLUSTRATIËN.

Buurt in Amsterdam (houtskoolschets). Frontispice.
S. L. Verveer 289
Jodenbuurt in de hoofdstad 291
Buurt te Scheveningen (Rijksmuseum, Amsterdam 293
Molens in den omtrek van Gent (België). (Houtskoolschets). 295
Winterdag in de Jodenbreedstraat te Amsterdam 296
Afzanding nabij den Haag 297
Duinschets (nabij den Haag). 298
Buurtje te Katwijk 299
Scheveningen (in het Haagsch Museum van Moderne Kunst). 300
Panorama Scheveningsche duinen 301

WITSEN, WILLEM. . . . . *Aeg. W. Timmerman* 1

ILLUSTRATIËN.

Oosterpark te Amsterdam, naar een aquarel in het bezit van Mr. Th. J. B. Hiltermann. Frontispiee.
Willem Witsen 1
Oude huizen te Dordrecht, naar een aquarel. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 3
Oude huizen te Amsterdam, naar een ets. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 5
Waterloo-bridge, naar een schilderij. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 7
Aardappelrooien, naar een ets. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 8
Het Kolkje te Amsterdam, naar een ets. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 9
Groenendaal te Rotterdam, naar een ets. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 10
Oude Schans te Amsterdam, naar een aquarel in het bezit van Mr. Th. J. B. Hiltermann . 12
Brug te Dordrecht, naar een aquarel in het bezit der firma Boussod Valadon, den Haag. 13
Driehoek te Ede, naar een aquarel in het bezit van den heer C. D. Reich Jr. 14
Uit de dagen der Kroningsfeesten, naar een aquarel. Met toestemming der firma E. J. van Wisselingh en Co. te Amsterdam 16

ZONDAG . . . . *Ina Bakker* 510

BAKKER, INA. . . . . *Ouderdom* 169
BAKKER, INA. . . . . *Zondag* 510
BERLAGE, Dr. J. . . . . *Twee Ruïnes* 353
BULÉE . . . . *Georges de Feure (Van Sluyters)* 481
EEKHOUD, GEORGES . . . . *Hippolyte Boulenger* 97
ELOUT, C. K. . . . . *Een Zieke* 303, 396
F. L. . . . . *Van de Redactie* 89, 185, 279, 378, 472, 569
F. L. . . . . *Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza* 92, 189, 283, 382, 477, 572
F. L. . . . . *Nieuwe Boeken* 96, 288, 384, 574
FIORE DELLA NEVE . . . . *Malaghies* 513
GEEL, C. J. VAN . . . . *Dordrecht* 543
GRAM, JOHAN . . . . *S. L. Verveer* 289
HODENPIJL, C. GIJSBERTI . . . . *Het Mausoleum der Oranjes* 152
HORN, M. . . . . *Catharina Beersmans* 37
JONG, E. W. DE . . . . *Gemeente-instellingen te Amsterdam* 324
JONG, Dr. J. DE . . . . *Hollandsche Musici in den Vreemde, I, Willem Kes* 256
KALFF, S. *Een „Springtochtje" naar Bergen* 220
KEMPE, E. . . . . *'n Vijf-en-twintig jaar vroeger* 244
KOUBERT, ANNA . . . . *Moeder Wassink* 19, 114, 206
KRABBÉ, H. M. . . . . *In Memoriam. Bernard M. Koldewey* 385
LAPIDOTH—SWARTH, HÉLÈNE. . . . . *Ernst* 343
LAPIDOTH—SWARTH, HÉLÈNE. . . . . *Ièle* 496
M. R. . . . . *Ontnuchterd* 468
MOER, J. L. VAN DER . . . . *Gedetacheerd* 445
MONT, POL DE . . . . *Te Veere* 65
P. v. D. . . . . *Buitenlandsch Overzicht* 81, 176, 271, 370, 561
PLEMP VAN DUIVELAND, Mr. L. J. . . . . *Na de Dreyfuszaak* 426, 531
SPEENHOFF, J. H. . . . . *Het slechte wijf van den doodgraver* 143
STUERS, VICTOR DE . . . . *Dr. P. J. H. Cuypers* 193
TERSTEEG, H. . . . . *Het gevecht om Spioenkop* 409
TERSTEEG, J. . . . . *Doode Lente* 460
TIMMERMAN, AEG. W. . . . . *Willem Witsen* 1
VOGEL, Dr. J. PH. . . . . *Indische Sproken* 52

GEDICHTEN.

GEDICHTEN . . . . *Evangeline* 173
SNEEUWSONNETTEN . . . . *Hélène Lapidoth—Swarth* 266
VERZEN. . . . . *Ger* 268
VOGELS. . . . . *Dr. Edw. B. Koster* 79
WIEGEKLEEDJE . . . . *Nomeo* 270

Oosterpark te Amsterdam, naar een aquarel in het bezit van Mr. Th. J. B. Hiltermann.

WILLEM WITSEN.

DOOR

AEG. W. TIMMERMAN.

Wanneer het, wijsgeerig gesproken, niet vaststond dat alle menschelijke daden tegenover het Oneindige en Eeuwige dezelfde waarde hebben, wanneer wij mochten aannemen dat de wijze, waarop wij het onbewuste in ons tot bewustzijn trachten te brengen in verdienste verschilden, wanneer wij konden geloven dat de meest bevoorrechten onzer de absolute waarheid het zuiverst benaderden; dan zou de taak die wij op ons nemen om de verdienste van een bepaalden kunstenaar, de waarde van zijn uitingen, de kracht van zijn daden vast te stellen minder bezwaarlijk en minder hopeloos zijn.

Maar nu bepaalt zich die taak tot een niet zoo verheven plan van waarneming en weergeven, tot een subjectief vergelijken, tot een zeker wetenschappelijk rangschikken, dat de kunst, de hoogste uiting van den menschelijken geest, niet ten goede komt.

Want zooveel lager als ordenen staat dan scheppen, in die mate is wetenschap minder dan kunst.

Doch daar het nu eenmaal onmogelijk is zuiver objectief de plaats aan te wijzen, die een kunstenaar inneemt, moeten wij ons wel beperken tot vergelijken en ordenen.

Aangenomen nu dat het een streven van elke kunst is, het onbewuste eerst zoo zuiver mogelijk tot ons eigen bewustzijn, dan door materieele daden ook tot het bewustzijn van anderen te brengen, dan hebben wij niet alleen aan te wijzen welken rang een bepaalde kunst in dat opzicht inneemt maar ook waar de plaats is van den kunstenaar die zich daarin uit.

Schilderkunst evenwel neemt met het oog hierop niet den eersten en hoogsten rang in. Dezen heeft de muziek. Want behalve dat muziek de kunst is die het dichtst aan een zieletoestand grenst en er de meest onmiddelijke uiting van is, heeft zij ook het minst materieele werktuig, de stem, tot haar beschikking om haar bewustwordingte openbaren, terwijl daarentegen de schilderkunst afhankelijk is van zoo gebrekkige instrumenten als penseel en stift. In de schilderkunst heeft dus weer die uiting de hoogste waarde die het materieele werktuig het krachtigst beheerscht en tegelijkertijd met het cachet van een eigen persoonlijkheid een universeel gevoel, een of meer algemeen menschelijke zieletoestanden het zuiverst benadert. Want slechts benaderen van het hoogst mag het zijn wat de kunst moet nastreven.

Zooveel schooner immers als een landschap ons voorkomt te zijn, wanneer wij het op een snelle reis tusschen twee tunnels maar een oogwenk zien, dan dat wat wij dagelijks voor oogen hebben, zooveel grooter is de kunstenaar die ons slechts een deel van het leven zóó toont dat wij er meer achter vermoeden, dan hij die alle hulpmiddelen gebruikt om alles te willen laten zien. Daarom staat ook dat wat men tegenwoordig in de schilderkunst symboliek noemt: de direkte materialiseering van algemeen aangenomen gevoelens lager dan de even aangegeven verbeelding van nooit geheel te doorgronden sentimenten.

En juist daarom noem ik den schilder wiens naam boven dit opstel staat een zuiver kunstenaar. In al het werk dat hij gemaakt heeft, is het diepere onbewuste leven maar even aangeduid en toch schuilt er een wereld van teere en droevige, van blijde of ernstige sentimenten in al zijn scheppingen.

Maar alvorens verder in te gaan op een nauwkeuriger beschouwing van eenige zijner werken, van hetgeen hij praesteert als etser, als aquarellist, als schilder, wil ik ook de historiesche plaats trachten te bepalen die hij inneemt.

Het mag geloof ik wel als vaststaand aangenomen worden dat de beeldende kunsten sedert de Grieken en met name de schilderkunst sedert de oude Italiaansche en Vlaamsche primitieven, sedert da Vinci en Michel Angelo, sedert Frans Hals en Rembrandt zeer sterk is achteruitgegaan.

Oude huizen te Dordrecht, naar een aquarel.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

Deels mag dit liggen aan de verandering van de economische toestanden, deels aan het verschil van onderwerp dat de kunst zich te beelden koos. Want dat de materieele werktuigen en de verf, al wordt zij ook niet meer zoo zorgvuldig als vroeger in de werkplaats der schilders zelf en door den kunstenaar zelf bereid, er schuld aan zouden zijn, is wel niet te geloven.

Dieper in te gaan op de verandering van den economischen toestand, dan alleen voor zoover zij in onmiddellijk verband met de schilderkunst staat, gedoogt deze plaats niet, ook al is zij misschien de grootste factor in dit proces; ik wil dus alleen maar spreken over het verschil van onderwerp.

Waar de oude Grieken het leven en den strijd der goden, het hoogste en heiligste wat de kunstenaar zich denken kon; de primitieven, de verheerlijking Gods en het daar ten nauwste mee in verband staande decoratieve doel, de verciering van het leven der menschen in hun verhouding tot dat der Godheid, voor oogen hadden; daar verloren onze 17de eeuwsche schilders, als gevolg van het, vooral in Holland, zoo sterk doorgedrongen protestantisme, nu de religieuse kant van hun onderwerp, al kon in het burgerlijk republikeinsch leven dezer eeuw hun kunst nog in goeden zin decoratief blijven en al schikte zij er zich ook in voor een minder hoogstaand doel te arbeiden, namelijk voor de verciering van het burgerlijk leven. Door deze laatste richting kwam het dan ook dat de portretkunst in dien tijd haar hoogsten bloei bereikte.

Onder den achteruitgang evenwel der hooge handels-positie waardoor Holland verzwakte, leed ook de schilderkunst, zoodat zij in de achttiende eeuw geheel verliep in een leeg dilettantisme. In de laatste helft onzer eeuw echter is een hoopvolle herleving ontstaan en de moderne Hollandsche schilderkunst mag als een — al is het dan ook nog vrij zwakke — voortzetting dier oude Hollandsche school beschouwd worden.

Van hare vertegenwoordigers noem ik alleen de meest opmerkelijken: de Marissen, Israels, Breitner, Bauer, Veth, Witsen, de wezenlijke voortzetters der 17de eeuwsche Hollandsche school, al staan enkelen nog onder Franschen of Duitschen invloed, en al hebben ze ook eenigermate de traditie van het vak verloren.

Onder hen neemt Witsen een voorname plaats in omdat hij wellicht het meest van al de genoemden de typiesch Hollandsche goede eigenschappen der oude Hollandsche schilders bezit. Hij heeft hun degelijkheid, hun eerlijkheid, hun trouwhartigheid, hun geduld en hun eenvoud en, als Amsterdammer van eeuwen her, de ietwat sentimenteele goedhartigheid, de berustende melancholie, de gezonde hartstochtelijkheid de bevolking van die stad eigen.

Gesteund door deze eigenschappen, heeft hij in een tijd als de tegenwoordige geheel vrij weten te blijven van allerlei invloeden van buiten af. En dit is geen geringe verdienste. Want geen tijd is zoo vol geweest van middelmatigheden, van zoogenaamde zoekers, die op alle mogelijke wegen, behalve langs die van eerlijkheid en study-arbeid, naar goedkoope effecten en oppervlakkigen glans streefden.

Nabootsen van naïviteit gold voor eenvoud, ijdel gesmeer van verf voor

kracht, zoetelijk geteem van vlakke kleurtjes voor diep sentiment. En in plaats van gevoel kwam er ijdelheid, in plaats van kracht lafheid, in plaats van naïviteit sentimenteel gestamel voor den dag.

En hoewel het niet zeer moeilijk was de oppervlakkigheid van dit alles te doorzien en het korte bestaan er van te voorspellen, een beginnend schilder moest een behoorlijke mate van zelfstandigheid en geestkracht bezitten om er zich volkomen vrij van te blijven houden.

Maar Witsen heeft altijd begrepen dat alleen eerlijk en hard werken hem zijn zelfstandigheid kon waarborgen en dat materieel-techniesche vaardigheid in het hanteeren zijner instrumenten een eerste vereischte daarvoor was.

Oude huizen te Amsterdam, naar een ets.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

Van den tijd dan ook dat hij op de Amsterdamsche Academie onder de leiding van zijn hooggewaardeerden leermeester Allebé studeerde tot op den huidigen dag, heeft hij geen moeite gespaard om met de grootste nauwgezetheid te streven naar het doorgronden van zijn vak. In de eerste plaats naar de kunst van etsen.

Hij is dan ook volkomen vertrouwd met al de moeilijkheden die het vak oplevert. Terwijl een aantal etsers zich alleen toeleggen op het eenvoudige teekenen op de te bijten koperen of zinken etsplaat, heeft Witsen zich geoefend in het gebruiken van aqua-tint, vernis-mou, drooge-naald en zwaveltint en wendt meestal meer dan een dezer procedés in dezelfde ets aan.

Een voorbeeld hiervan in zijn „Oude huizen" te Amsterdam. Het vogelkooitje, en een stuk van den muur naast de deur is in aqua-tint, het water zelf in zwaveltint bewerkt. Door deze wijze van werken verstaat hij het zooals geen ander etser in ons land op voortreffelijke wijze niet alleen de stof maar ook de kleur uit te drukken.

Bovendien drukt hij zijn etsen allen zelf.

Dat dit een buitengewone handigheid en gevoeligheid voor toon en kracht vereischt, daarvan zag ik een duidelijk bewijs onlang bij de bekende firma van Wisselingh te Amsterdam, waar men mij een serie etsen toonde van een onzer andere bekwame etsers, gedrukt door een ervaren drukker van beroep en een tweede door Witsen. De eenigszins stroeve correctheid en de eentonigheid vooral in de donkere gedeelten van den eersten druk waren geheel opgegaan in een malsche weekheid van lijn en in een wonderlijke kleurenrijkdom vooral in de donkere tonen.

Door het leggen van een egale inktlaag over de geheele plaat waar vroeger werd gemanoeuvreerd met dunner of dikker zwart — ijdeltuitig middel om eventueele fouten te vermommen! — door het gebruik van verschillende inktkleuren in plaats van het vroegere eentonige zwart, kwam in Witsen's druk heel het rijke doen en de verrukkelijke onbevangenheid van den genialen etser volkomen tot zijn recht.

Maar ook het drukken is Witsen nog niet genoeg. Hij onderzoekt alles waardoor zijn werk nog degelijker, nog spontaner, nog frisscher zou kunnen worden. Zoo heeft hij zijn Brabantsche etsen niet alleen geheel naar de natuur geëtst, maar ook op de plaats zelf geheel gebeten, waardoor hij een uiterst reine zuiverheid en frischheid van toon bereikt. Trouwens in deze geheele serie etsen voelen wij de klaarheid van zijn eerlijken blik op de natuur. Onbekommerd op het effect dat zij zullen maken, speelt hij de vlugge indrukken van een warmen zomerdag en de gemoedelijkheid en vriendelijke innigheid dier schamele huisjes en oude boerderijtjes met lenige en behendige hand op het smijdige koper en deelt er de warmte van zijn gevoelig hart aan mede.

In zijn Londensche etsen, waaronder de meest bekende zijn Trafalgar-square, de Theems, Waterloo-bridge en die, waar hij wachtende hansoms of in mist en regen voortglijdende wandelaars op heeft afgebeeld, treft ons vooral het massief zware en de soliede forschheid waarmede het krachtige leven van de geweldige wereldstad wordt weergegeven. Daar dreunt het gerommel van zware goederentreinen achter, het onafgebroken gedraaf van bezige, zwoegende stadsmenschen, het ratelend gerij van beladen karren.

Wij zien niet alleen het eenzame hoekje naast het majestueuze bruggengevaarte waar de eenzame knol voor zijn vervallen hansom staat te suffen, maar we voelen er ook de diep-trieste ellende in van het groote-stadsleven, de eenzaamheid in het oneindig gewoel, de verlatenheid van den eenling in al die millioenen, het lijden van den arme naast de botte praal van den rijkaard. In al deze etsen ligt de voornaamheid van ingehouden kracht, de fijne soberheid van aristokratieschen rijkdom. En daarnaast de etsen uit Ede en zijn Hollandsche

stadsgezichten. Men heeft beweerd, dat in de eerste de invloed van Millet merkbaar is. Ik zie er alleen een overeenkomst in van hun beider liefde voor donkere silhouetten tegen een lichte lucht, voor den koelen weemoed van den avondstond, voor moedigen dagelijkschen arbeid; een liefde, die ieder kan voelen, waar hij in een heuvelachtig land het zwoegen van laat in den zomeravond werkende arbeiders aanschouwt. Er is niet veel kunst, die meer aangrijpend uitdrukt de droefenis en toch ook het aandoenlijke der onwetende

Waterloo-Bridge, naar een schilderij.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

berusting, die het boerenleven kenmerkt, dan deze etsen. Donker en zwaar als de aarde, die zij uitwroeten, waar zij in en van leven en waar zij zich één mee gevoelen, zijn de arbeiders, die hij etst.

Zie ook daarnaast de simpele tevredenheid van zijn twee „Breisters", hun kalmen tred na afgeloopen dagtaak, de slankheid hunner krachtige lichamen; zie die pracht van een meid, die hij geeft in zijn „Aardappelrooister," de gezonde praal van haar werklijf. Zie zijn zittenden herder met den buitenblik van vèr-ziende oogen.

Dit alles is gedaan met de groote liefde van een hart, dat meeleeft het leven der tobbers en meegeniet hunne schaarsche en eenvoudige genoegens.

Last not least zijn stadsgezichten. Ik sprak al van zijn ets met het vogelkooitje, zoo door en door Amsterdamsch: met het geheimzinnige troebele water, waarboven de huizen eenzaam staan te peinzen over de armoede, die zij verbergen, en de verheelde kwalen, waaraan zij lijden. In deze ets is zoo gevoelig uitgedrukt de achterkant van het typiesch Amsterdamsche kleinburgerlijke leven, met zijn kleinzielig kwaadspreken van bij elkaar hokkende buurvrouwen, het heimelijke — uit Amsterdamsche angst voor de politie — in de schemering uitwerpen van emmers met afval in de vuilgroene gracht,

Aardappelrooien, naar een ets.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

waar het sentimenteele gegalm van meiden uit dufriekende keukenhokken overheen klinkt, het weemoedige hunkeren naar een stuk buitenleven; het onzindelijke, oppervlakkige reinigen en stofverplaatsen; het eindelooze ziekliggen en hopelooze hoesten; het armoedig tobben om rond te komen met, als bron waar alle jammer uit oprijst en in wederkeert, dat altijd gladde, soepele, verleidelijke water, dreigende dagelijks met de vernietiging van al die diep trieste ellende.

En dan, „het Kolkje te Amsterdam”, een ets met ijzervaste hand in het koper gegrift, prachtig van opzet en lijnenbewegen, waarin elk streepje spreekt van meesterschap, zoo zuiver en precies weergegeven, dat het een wonder is om aan te zien, geteekend met een liefde voor het onderwerp en klaarheid

van opmerken en een kracht van expressie, zooals Witsen misschien in geen zijner andere etsen getoond heeft te bezitten.

Vergelijken wij met deze de eenigszins verwante ets van het buurtje Groenendaal in Rotterdam, dan treft ons tegelijkertijd met een opmerkelijke overeenkomst van opvatting het merkwaardig verschil in toon en atmosfeer; het meer ruwe van het Rotterdamsche huizentype, het frisschere van het water. Alles is ruimer en minder opeengepakt, en toch veel dorder en schraler. De huizen

Het Kolkje te Amsterdam, naar een ets.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

zijn even armoedig en triestig en er schuilt een even diepe ellende achter, maar de verdiepingen zijn niet zoo drukkend op elkaar gestapeld als te Amsterdam, waar de huizen elkander opzij staan te dringen en over de schouders trachten te kijken, propvol tot aan den nok met starende vensters en armelijke tobbers. In „Groenendaal" voelt men de stroomende rivier en het vloeiende water; in „het Kolkje", de doode gracht waar de bobbels vol verderfelijke besmetting traag rijzen naar de oppervlakte en de kozijnen bezoedelen met een loodgrijzen uitslag.

Ten slotte — want wij moeten kiezen — „Rechtboomsloot" en de „Nieuwmarkt". De eerste ets geeft voor mij volmaakt weer de dorre verlatenheid van die oude Amsterdamsche grachtjes, waar het groene gras lange strepen trekt door het grijze steenenvlak, waar geen kar rijdt, geen jongen fluit en de venter, die verwonderd naar de neergelaten gordijnen kijkt, bijna fluistert inplaats van roept; 's morgens en tegen den avond alleen als ter sluiks ver

Groenendaal te Rotterdam, naar een ets.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

levendigd door enkele bleeke en magere gebogen mannetjes, die langs de huizen glijden en geluidloos in de vochtige gangen door nauwelijks geopende deuren sluipen en een enkel ziekelijk jongetje droevige blikken laat dwalen over het uitgemergeld hondje dat de bevroren, glaskoude aardappels aan den kant van den wal angstig en schielijk opslokt. Hier is de grens tusschen dood en droom, hier is alles koude en vocht. Tegen de slapende huizen met hun verdoofde oogen zien wij op, daarboven grauwt een zwakke lucht, kil en kleurloos.

Maar de Nieuwmarkt is weer teerhelder en ragfijn, en de waag praalt er met zijn torentjes en daakjes en spartelt en sprankt van luchtige lijntjes, even onbevangen neergezet als een invallende gedachte in een zakboek, zooals de roode wimpel wappert tegen de blauwe zomerlucht, zooals de wind het water rimpelt, lijntjes die het papier streelen als zwevende duivenveertjes de wangen van een meisje, als een vlindervleugel het fluweel van violen.

Want Willem Witsen is een zeer veelzijdig kunstenaar.

Zoo gaarne zou ik al zijn etsen behandelen, maar de ruimte laat het niet toe en bovendien moet men een even gevoelig kunstenaar zijn als hij, om niet te kort te schieten in liefde voor het onderwerp en in keuze van woorden. En wie zou ook in staat zijn zelfs zeer in de verte weer te geven in enkele woorden, wat een kunstenaar in zooveel tientallen van jaren met onafgebroken arbeid heeft getracht uit te drukken.

Thans wil ik een greep doen uit den schat van aquarellen die er van Witsen bestaat. Al is hij ook even knap in het teekenen met waterverf als in het etsen toch geloof ik dat zijn etsen grooter kunst verraadt, want terwijl in het aquarel hem kleur ten dienste staat om kleur uit te drukken bereikt hij bijna evenveel bij het weergeven van toon en kleurschakeering in zijn etsen als in zijn aquarellen, al is ook in de laatste de onwrikbare vastheid van hand even groot als in de eerste.

Daarentegen weet hij in zijn aquarel weer geheel andere dingen uit te drukken die wij niet in zijn etsen weervinden.

Nemen wij bijvoorbeeld het „Oosterpark" te Amsterdam (collectie Hilterman). Dit aquarel is nobel van kleur, forsch van opzet en compositie en drukt voortreffelijk uit de grootheid en de macht van een zich steeds uitbreidende stad in de eindelooze sneeuwvlakte die misschien niet eens weiland wordt voor het dit groote veld met zijn pas opgerezen huisjes in de verte veroverd heeft; een stad wier geweldige levenskracht de eenvormige rijen huizen voor zich uitdrijft als de zee haar schuim, een stad die rondom zich het frissche natuurleven wegdrukt en de monumenten neerbrokt van haar bloei en haar vooruitgang. Grootsch welft zich de kille winterlucht die over het huizengordijn neerziet op de zwoegende en woelende stadsmenschen er achter.

En zien wij nu in de „Oude Schans" (collectie Hilterman) hoe de winter huist in het kille water tusschen de hooge donkere grachthuizen.

Goorgeele ijsschotsen, afgerond door het logge botsen, dooiende van gesmolten sneeuw, poreus en bros, glijden traag door het donkere water langs de dommelende schuiten die hier plompverloren uitrusten van hun lange zomertochten over rivieren en binnenwateren.

Het is of ze nog een vleugje herinnering meebrengen aan de gouden Augustusdagen toen hun groote zeilen weerspiegelden in de lange rechte vaarten, tusschen de glanzen van drijvende blanke wolken en wuivende rietpluimen. Het is of de fijne lucht waarvoor de rijzige masttop zoo geraffineerd kunstvaardig is neergezet, hoog boven de sombere huizen de belofte geeft van een herleving en een hernieuwing.

Dit is het bloeiende leven vermomd in doodskleederen, het lachen van kinderen achter een ouden met klimop begroeiden muur.

Ook een paar teekeningen uit Dordtrecht mag ik niet vergeten „De oude huizen" uit de collectie Dentz van Schaick (Amsterdam), „de Brug" (kunsthandel Goupil te 's Gravenhage) en „Oude huizen" (Teylers genootschap te Haarlem).

De eerste geeft wel het sterkst den aangrijpenden weemoed van die bijna onbewoonbare bouwvallen met hun afgekalkte en verweerde muren, uitge-

Oude Schans te Amsterdam, naar een aquarel in het bezit van Mr. Th. J. B. Hiltermann.

vreten en nog vochtig van het gezwollen water uit de breede rivier met zijn blinkende lichtvlakte dat er in de sombere regen-herfstdagen langsaam tegen opsluipt, er in de stille avonden zacht uitnodigend tegenklokt, en zijn donkere verleidelijke schoot langs uitvloeit, ze langsaam, langsaam verlokkend om er in af te glijden en in de verscholen bedding rust te zoeken van hun jaren lang lijden van gure windvlagen en brandende zonnehitte.

Dit is de eindelooze eenzaamheid van afgetobde invaliden, die niets meer

te hopen hebben, moede van het leven, moede van het lijden, troosteloos en verlaten. Een kunst om voor te buigen, een schoonheid om bij te weenen. Zie ook in „de Brug" het schuchtere lauwe zonnelicht waar de huizen en het water zich in koesteren. Vooral het water, zoo dun en teer, en lenig en bewegelijk en stilzwijgend en dalend dat het bijna geen water meer lijkt maar een geklaarde stof van fijne en ijle vloeing, zoo subtiel onder het zware, donkere, ijzeren bruggengevaarte. En in Teylers aquarel de blikkerende weerkaatsing in de oude verweerde vensters, waarachter geen leven huist, maar alleen de doffe glans van blinde oogen, de dwalende blikken van een

Brug te Dordtrecht, naar een aquarel in het bezit der firma Boussod Valadon, den Haag.

dwaas, het verloren staren van een ijlende zieke.

Dan nog het wintergezicht „de Driehoek" te Ede (collectie Reich te Amsterdam). Een paar eenzame dorpshuisjes met een lantaarn er tusschen gezet en in de verte een paar weggedoezelde boomen. Ook hier weer de verlatenheid van het stille dorpsleven, zonder begeerten van den eenen dag op den anderen, altijd dezelfde genoegelijke tevredenheid van eenvoudige zielen, waar de dagtaak alleen verandert met de wisseling van de jaargetijden, van regen en zonneschijn, met het dalen der sneeuwvlokken en het bloeien van den boomgaard. Hier vooral toont Witsen de trouwhartigheid en den eenvoud der klassieke Hollandsche school waar boven op gewezen is.

Er bestaat een ets en ook een olieverfschilderij — dit laatste nog in 't bezit van den schilder — met hetzelfde dorpsgezicht in de sneeuw tot onderwerp, doch niettegenstaande de voortreffelijke qualiteiten van deze beide werken geef ik toch het aquarel de voorkeur vooral omdat dit zoo goed de stof en ook de kilheid van de atmosfeer uitdrukt. Van de meeste aquarellen bestaan er trouwens olieverf-schetsen, omdat de schilder de gewoonte heeft voor hij een ets of aquarel begint eerst een aantal studies in olieverf van zijn sujet te maken, vandaar dan ook dat ze hoewel met de meeste zorgvuldigheid bewerkt

Driehoek te Ede, naar een aquarel in het bezit van den heer C. D. Reich Jr.

toch deze eigenschap volstrekt niet opdringen, maar veeleer den indruk geven van geheel spontaan te zijn opgeschreven. Wat dan ook eigenlijk het geval is al is er ook groote voorbereidende studie aan vooraf gegaan.

Want Witsen concipieert zeer langsaam zoodat hij soms een paar jaar met een teekening in zijn gedachte loopt voor hij er aan begint. Heeft zij zich evenwel volkomen in alle details in zijn geest gevormd dan is het materieele werk in eenige dagen afgeloopen.

En toch wanneer men bijvoorbeeld die tallooze vensters in zijn stadsgezichten nauwkeurig beschouwt dan blijkt het dat raampje voor raampje en kozijn

voor kozijn precies haaks en in het lood staan, dat de voegen van de steenen aan de andere zijde van deur of venster zorgvuldig doorloopen. Zoo heeft hij ook een studie gemaakt van de verschillende steensoorten en houtconstructies, en de eiken meubelen, die hij als uitspanning voor zijn gezin vervaardigt en zoo zuiver mogelijk construeert, geven hem een klaar inzicht in het samenstel en den bouw der huizen, die hij afbeeldt.

Doch ik wil nog met een enkel woord melding maken van zijn onlangs te Amsterdam in Arti geëxposeerde laatste aquarel „Uit de dagen der Kroningsfeesten", in 't bezit van de firma Van Wisselingh te Amsterdam.

Vast en forsch geteekend en blank van toon, geeft het ons weder een duidelijk inzicht in dien kant van Witsen's kunst, die met zijn afkomst en het karakter van de stad, waar hij zooveel jaren woonde, in nauw verband staat. Daar ligt een diepe melancholie, ietwat naar het sentimenteele neigende, en toch zulk een gemoedelijke berusting in deze superbe teekening.

Het berooide meisje, moederziel alleen achtergebleven in deze sombere woning, de trieste kleuren van de vastgebonden vlag, de strakke lijnen van straat en kaaimuur, de levenlooze vensters, en vooral die half-openstaande deur van het onderhuis, vergeten te sluiten, wekken de gedachte, of de geheele stad is uitgestorven en de dood alleen dit armelijke meisje in broodsgebrek had achtergelaten, hopeloos wachtende op verlossing uit zijn verlatenheid. En toch vermoedt ge er, nauw hoorbaar, heel ver, ver achter, het geschetter van blinkend koper, de praal van den gouden en witten stoet, het gejubel van blijde stemmen, het klare schitteren van vroolijke oogen, alles overgoten van den geelen zonneglans, die ook aan deze vergeten keerzijde der blijdschap een aalmoes van zijn rijkdom schenkt.

Deze aangrijpende teekening van Witsen te bezitten, zou mijn wensch niet zijn. Tenzij dan alleen als memento mori.

Thans rest mij nog enkele zijner schilderijen te bespreken.

In vergelijking van zijn etsen en aquarellen heeft Witsen maar weinig schilderijen gemaakt. Maar wanneer ik er slechts enkele en wel die mij het meest treffen, bespreek, dan is het vooral niet omdat ik er minder waarde aan hecht. Integendeel, ik geloof dat hij in geen van zijn andere werken dat bereikt wat hij in zijn „oude huizen te Dordrecht" (in 't bezit van Dr. de Koning te Haarlem) toont te kunnen. Dit schilderij is behalve ongemeen fraai geschilderd ook uiterst zuiver van toon en heerlijk van kleur; dezelfde gevoelens zijn er in als in het aquarel, naar hetzelfde sujet, dat ik boven besprak, maar veel sterker uitgesproken en veel meer geidealiseerd. Hier valt niet aan te twijfelen of het overwinnen van de koppige en weerbarstige olieverf geeft krachtiger resultaten dan het gebruik van de meer meegaande waterverf of het dankbaarder procedé van etsen.

Ik heb het tot dusver opzettelijk vermeden Witsen met een zijner andere tijdgenoten te vergelijken omdat ik het à priori ongewenscht vindt een lijn te trekken tusschen twee kunstenaars; maar in dit geval moet ik er terwille van de scherpe tegenstelling wel mijn toevlucht toe nemen.

Uit de dagen der Kroningsfeesten, naar een aquarel.
Met toestemming der firma E. J. v. Wisselingh en Co. te Amsterdam.

Zet nu eens naast dit schilderij een der beste stukken van Breitner, dan houdt 't het er volkomen tegen uit. Want waar Breitner met een romantiesch, sterk hartstochtelijk brio er — wel altijd raak en mooi! — maar op los smeert en met een schitterende spontaanheid zijn ruwe kracht met vuisten voortjaagt en altijd en plein carrière over heggen en hei, horden en barrières tomeloos voorwaarts stuift, daar bereikt Witsen met dezelfde forschheid en vastberadenheid doch met hooge ingehouden voornaamheid en haast wetenschappelijk berekend willen en krachtig bedwongen hartstochtelijkheid een zeker niet minder en misschien klassieker resultaat.

Breitner is de allesvermeesterende, geweldige virtuoos die daverende toejuichingen — en verdiende! — doet losbarsten, Witsen de stille, zuivere vioolspeler beloond door den warmen handdruk van een vriend, door de blinkende tranen van een diep geroerde vrouwenziel.

Breitner is schitterend en schoon; Witsen alleen schoon!

Aan dit laatste schilderij ging vooraf de „Montalbaanstoren te Amsterdam" (collectie Croll te Rotterdam) breed gedaan en wat men in de muziek gedragen noemt, vol van de intenties, die in de „Oude huizen te Dordrecht" geheel zijn uitgesproken.

Vergelijkt men deze laatste schilderijen met twee anderen uit den Londenschen tijd, dan ziet men dat het oudste „Waterloobridge" (firma v. Wisselingh te Amsterdam) bijna geheel in bruin en geel geschilderd, reeds alle goede qualiteiten van zijn latere werken bezit, maar vooral ook een eigenaardige bekoring van jeugdigen overmoed en jonge kracht die het zeer aantrekkelijk maakt; terwijl in het andere (ook in het bezit der zelfde firma) „de fontein op Trafalgar Square" voortreffelijk is weergegeven het spelen van het zonlicht door de dikke mist. Men voelt er den klaren winterhemel achter het gordijn van damp en smook die geheel de groote stad omsluiert en de blauwige blankte van het sneeuwkleed dat, hier tot groezelig geelen pap vertreden, de wijde velden om de rokende stad dekt.

En hiermede meen ik eenigermate de taak die ik op mij nam te hebben voleindigd. Eenigermate; want den geheelen rijkdom van dit groote talent te omvatten is mij niet gegeven. Bovendien lijkt het mij pijnlijk voor den kunstenaar zelf uit te wijden over zijn voortreffelijke eigenschappen als mensch. Evenwel, deze eigenschappen kunnen gemakkelijk afgeleid worden uit de gaven die hij als kunstenaar ten toon spreidt, vooral voor hen voor wie het zooals voor mij-zelf, als een axioma vaststaat dat niemand een groot kunstenaar zijn kan of hij moet goed zijn.

En ieder die de beminnelijke trouwhartigheid, de hartelijke vriendschap, den onbevangen eenvoud van Willem Witsen persoonlijk heeft ondervonden zal de waarheid van mijn stelling ten opzichte van hem althans ongetwijfeld zonder aarselen willen toegeven.

TER BEGELEIDING.

Zij, die in onzen novellenwedstrijd overwon, zou niet eens haar meesterstukje gedrukt mogen zien. Anna Koubert was bijna stervende, toen haar het bericht van den uitslag bereikte. Met diep leedwezen doen wij deze snerpende mededeeling. Zoo véél had zij nog kunnen zijn voor de haren, zoo véél voor onze Letteren ook.

Den 29sten September 1870, was Anna Christina Berkhout geboren te Amsterdam. In 1888 werd zij onderwijzeres. Een Viertal jaren geleden is zij gehuwd met den heer Witmond. Op negen-en-twintig-jarigen leeftijd is zij reeds gestorven.

Mw. Anna Christina Witmond—Berkhout.
(Tine van Berken — Anna Koubert).
1870—1899.

Als *Tine van Berken* gaf zij de alom bekende boekjes voor de jeugd: *Een klaverblad van vieren*, *De familie Berewoud*, *De dochters van den Generaal*, *Mijn zuster en ik* enz. In het blad voor jonge meisjes, „Lente", dat zij redigeerde, verscheen dit jaar *Een roman*.

In 1895 zag haar eerste bundel novellen voor volwassenen het licht: *Nieuwe Paneeltjes*; toen verscheen het kleine romannetje *Een scheepje zonder roer*, daarna nog een bundel novellen *Confetti*, alle onder den naam van Anna Koubert.

Haar vader, die ons in staat stelde bijgaand portret (gemaakt toen haar eerste boek verscheen) te reproduceeren, schreef ons: *haar eerste werk werd in Elsevier's opgenomen, het laatste zal er in geplaatst worden.* Helaas, het laatste!! Kenschetsend voor de begaafde schrijfster is de zinspreuk, waaronder het ingezonden werd: *Er is maar ééne zonde: — gebrek aan hart.*

Wij zullen nooit meer een werk van Anna Koubert ter hand kunnen nemen zonder aan dit devies der Liefde te denken. Het was haar uit de ziel geschreven; want door Liefde te geven heeft Anna Berkhout haar kort leven vermooid, door van haar Liefde voor kinderen en menschen te getuigen, heeft zij de harten veroverd van velen.

Tine van Berken—Anna Koubert zal niet vergeten worden.

De Redactie.

MOEDER WASSINK*).

(*Amsterdamsche Schets*)

DOOR

ANNA KOUBERT.

I.

Haar vader was bezig een klant te helpen, toen Katrien het kruideniers-winkeltje doorstapte.

Ze keek nog naar hem, ze probeerde zijn aandacht te trekken; maar 't ging niet, Wassink lette op de weegschaal, en het meisje wipte het trapje op naar de huiskamer.

't Was er koel, maar onfrisch, en donker als altijd; gordijn en chassinet hielden het toch al spaarzame licht — de ramen zagen uit in een steegje — nog zooveel mogelijk tegen. Katrien schoof beide ramen open, vóór ze den mantel uitdeed.

Ze had behoefte aan lucht en ruimte; ze had de armen wel willen uitspreiden, of haar geluk te groot was om het te omvatten; ze had willen jubelen. Maar, burgerlijk kind als ze was, opgevoed tusschen de wanden van het benauwde kamertje, in de vreeze van haar moeder, die niks van die buitengewone kunsten hield, èn van de klanten, die altijd ontzien moesten worden, uitte ze zich niet. Alleen glansden haar oogen als donkere sterren, en het vreugdevuurtje, dat vroolijk brandde in haar hart, kleurde haar wangen blij rood.

Het mooie rapport en den brief aan haar ouders bekeek ze met eerbied. Wat was het toch vriendelijk van juffrouw Heuvelman, om voor haar op te komen, om voor haar te vragen, of ze door mocht leeren en examen doen voor de Kweekschool. Die brief zou een zegen worden voor haar leven!

Schuw zag ze om zich heen, toen streelde ze met de wang het couvert, dat, glad en prettig koud, haar warm gezichtje goeddeed, als een koele hand, en bijna schichtig, als een kind dat kwaad doet, drukte ze er een kus op. Toen ging ze naar de keuken om moeder goedendag te zeggen. Ze wou haar het groote nieuws nog niet vertellen, ze zou wachten tot vader er ook bij was.

Toen ze de keukendeur opende, sloeg een vuile, broeiïge, nat-heete damp haar in het gezicht. Een gore stank van uitkokend waschgoed deed haar mond en neus dichthouden. Ze ademde pas toen ze, in de kamer teruggekeerd, het chassinet verschoven had, en met het hoofd zoo ver ze kon uit het raam hing.

---

*) Deze novelle werd in onze in Februari j.l. uitgeschreven, onlangs besliste prijsvraag met den *eersten prijs* bekroond. REDACTIE.

„Ben jij màl?"

Een groote, struische vrouw in helder jak en zwarten rok stond achter het meisje, trok haar bij de mouw de kamer in.

„Dag, moeder."

Het norsche, paffige, bleekroode gezicht, waarvan de hangwangen even trilden van warmte en boosheid, ontmoedigde Katrien niet. Moeder had waschdag, dan was ze altijd uit haar humeur; maar *zij* kon er tegen vandaag!

„Ik vraag of je mal bent, of wat of je scheelt?"

„Wat heb ik dan gedaan?"

„Ja, wat zou je gedaan hebben?"

Katrien was al bezig de ramen weer dicht te doen en het chassinet er voor te zetten.

„Laat ze maar gerust openstaan, geneer je niet voor mijn, ik sta toch maar bezweet aan de wasch. Toe, zet de winkeldeur er maar bij open, dan tocht het nog beter door!"

„Ik heb de keukendeur toch dadelijk weer dichtgedaan!"

„Zeker, je was bang, dat je bederven zou. Verkoop maar niet méér onzin, waar *ik* sta, kan jij het ook uithouden. En kom maar gauw mee, want je mot den koffieboel omwasschen en de sla schoonmaken."

„In de keuken?"

„Nee, in de ankante kamer!"

Juffrouw Wassink fleurde zelf weer heelemaal op van den snijdenden spot, die in die wòorden lag.

Maar bij Katrien hadden ze niet het vereischte effect. Net of die kamer er van zou bederven, als zij er de sla in schoonmaakte of de kopjes op het tafelzeil waschte! Ze ruimde toch alles zelf weer op!

Ongelukkig, omdat ze niets had teruggezegd, volgde ze haar moeder naar de keuken. Potdicht was het raam, waar de zon op stond, nat van den damp, die uit den waschketel sloeg op het gloeiend fornuis.

Katrien zocht een vaatdoek, zette een teiltje in den gootsteen, liet het volloopen met water, dat ze over de polsen liet stroomen. Toen begon ze te wasschen.

Een aarden pan vol stoomend water werd langzaam uitgegoten in den ijzeren waschketel. Een witte wolk hing plotseling in het keukentje, dreef om de beide warme hoofden van moeder en dochter.

Tot stikkens toe hield Katrien den adem in; de onreine, gloeiende damp, die haar gezicht bevochtigde, maakte haar wee, onpasselijk; ze *moest* de keuken uitloopen.

De duffe, koele kamer scheen haar een frissche, gezegende wijkplaats...

II.

Ze hadden gegeten; moeders woede was gezakt. Vader stak een pijp op met Klaas. Beiden zaten in armstoelen, rookten zonder iets te zeggen.

Juffrouw Wassink had de vaten al gewasschen met Katrien, en samen hadden ze de keuken opgeruimd, waar de warmte nog hing.

Juffrouw Wassink had gelachen: „Wordt je niet weer raar om je maag? Maak dat je wegkomt vóór er ongelukken gebeuren!"

Ze was heelemaal opgeknapt en in haar humeur gekomen onder het kluiven van de vette varkenskarbonade. En de sla was ook zoo malsch en lekker geweest.

Ze schommelde het wenteltrapje op om zich aan te kleeden, gevolgd door Katrien, die mee moest om haar moeders dik blond haar op te maken. 's Avonds zouden er menschen komen, juffrouw Krause met haar man, elken Maandagavond kwamen die een potje pandoeren.

„Nou spréék jij 's een woordje en zit er weer niet den heelen avond als Piet Lut bij!"

Katrien stond met den neus tegen de vensterruit. Ze keek naar beneden, het steegje in, waarvan de grauwe kleurloosheid verbroken werd door een kar met bloemen, van bovenaf gezien een rechthoekig stukje tuin met fuchsia's en rose en witte rozen en helroode geraniumhoofdjes op groene kragen.

Zou moeder niet een potje rozen willen koopen, als ze wist...

Katrien keerde zich van de bloemen af. „Wát moet ik nu zeggen, als u met u vieren zit te kaarten?"

Juffrouw Wassink wurmde zich in haar corset. Ze werd rood in het gezicht, omdat die onderste knip maar niet dicht wou. „Dan kan je toch je mond wel opendoen, hoef je er toch niet aldoor als een stommetje bij te zitten."

Ze zuchtte, 't „korsjet" was dicht, de afgezakte rokken werden weer opgebonden. „En nou mot je je niet weer honderd keer laten vragen, maar uit je zelf reis een stukkie spelen, ies vroolijks. En ons niet vervelen met je rommel boeken, en uit je eigen de koppies gaan omwasschen, als we klaar zijn met de thee. Je zet het goeie blaadje neer, — pas op dat je niet over de glaassies schenkt, en hou niet de kraf met je twee handen vast, want dát staat suf en lammerig, of je geen kracht in je handen het. Onthou nou wat ik je zeg, want ik zal in je gezicht anmerkingen maken, daar de menschen bij zijn, als je wat verkeerd doet."

Katrien kende die aanmerkingen, die haar vernederden en nog onhandiger maakten. Maar nú was ze er niet bang voor. Ze zouden nu even weinig uitwerking op haar hebben als zomerregen bij warmen zonneschijn. Een losse bui, gauw bedaard, waarvan de droppels opdrogen zoodra ze gevallen zijn.

Haar moeder stond zich te wasschen met de punt van een handdoek, dien ze af en toe in het water dipte en waarmee ze zich het gezicht rood wreef.

Katrien keek naar een purperen striem op 't witte vleesch van nek en rug, dat bollend weggleed onder 't grove hemd. Eén waterdruppel parelde op den blanken, ronden schouder; het meisje dacht aan droppels, glinsterend op dons van zwanen; maar de ruwe handdoek veegde hem weg en schrijnde nijdig een felle, roode streep in 't weeke wit.

„Ziezoo, dat 's dát," zei opgefrischt de dikke juffrouw, terwijl ze zich liet

vallen op een stoel, tegenover den ovalen spiegel, die schuin hing en haar beeld als een medaillon omsloot. „Nou mijn haar! Niet zeuren, niet trekken, gauw en goed!"

Rechtop zat juffrouw Wassink, leunend tegen den rug van haar stoel, luisterend naar haar eigen stem en naar de wijze, opvoedende lessen, die ze ten beste gaf. *Zij* wist wel hoe zulke meisjes moesten worden aangepakt. Ernstig, met waardigheid, bezag ze zichzelf in den spiegel: een flinke, propere vrouw, goed in 't vleesch; — ze mocht die spieringen niet, en met wrevel zag ze achter zich het magere, scherpe gezichtje van Katrien; — een vrouw, niet bang om aan te pakken als er wat te werken viel. Haar onderkin werd nog gevulder, toen ze met behagen de roode polsen bekeek, die geschilderd schenen aan de blanke, mollige armen; ook de door 't wasschen uitgebeten, zoore, rimpelige handen, waarmee ze de haarspelden ophield, streelden haar ijdelheid van fiksche Hollandsche huisvrouw.

Voorzichtig kamde 't meisje 't blonde haar, dat even golfde waar 't gevlochten was geweest. Daar danste ook een gouden schijn, die wegdook en weer opkwam onder 't kammen. Katrien had graag het kappen lang gerekt, ze vond het prettig, 't spelen met het mooie, zachte haar, en wekte stil de glansen in de zon. Ze dacht aan sprookjes; 't was een gouden beek, die vroolijk kabbelde over moeders rug, en daarop dreven haar gedachten af, terwijl haar hand zacht streelde 't zijden haar.

„Zeg, is het haast gedaan, Katrien? Wat duurt het lang! Ik mot je vaders hempie ook nog krijgen en zijn goeie jas. Jij let vanavond op den winkel, hoor!"

„Ja, moe!" en 't meisje vlocht het zware haar, de glans gleed weg en gauw was 't in een dikke wrong gedraaid op 't achterhoofd.

„Geef jij nou mijn japon 's an, beneden hangt ie in de kast."

Katrientje draalde nog een poos. De kamer was vol zon. De brief brandde in haar zak. Zou ze 't niet zeggen nú, de kans was schoon.

„Wat sta je nog te suffen, kind?"

Opeens, 't gezichtje in gloed, daar bracht Katrien den brief te voorschijn. Haar grijze oogen werden diep en groot en fonkelden als zwarte gitten. Ze hijgde, kon niet spreken haast. Ze stamelde iets verwards, terwijl ze hem gaf, en wachtte stil, met open mond, de roode lippen bevend, terwijl de heete adem langs haar tanden streek.

Ze keek niet, dacht niet, wachtte maar. Haar bonzend hart voorspelde haar geluk. Het zou zoo heerlijk zijn, wat komen ging. 't Was haar als zag ze moeders armen naar zich uitgestrekt, als zou ze aan moeders borst al 't leed, dat ze in haar jonge leven had gekend, uitschreien, en gelukkig zijn voorgoed.

De juffrouw had den brief maar neergelegd; straks zou ze hem wel lezen, als ze zat. Nu was ze bezig met een lucifer te peuteren in haar holle kies, waar nog een restje van het kluifje was. Ze klakte met de tong en stampvoette, het wou er maar niet uit, dat lamme ding!

Katrien ging naar beneden langs de donkere trap.

III.

Klaas was maar heengegaan, zoodra hij het onweer had hooren opkomen. Hij hield niet van standjes. Als moeder kwaad was, gaf ze iedereen een veeg. Hij had zijn pijp wat vlugger opgerookt dan anders en ze op zij van den schoorsteenmantel op het aschbakje neergelegd. Hij had maar niet gegroet, niemand zou hem gehoord hebben.

Juffrouw Wassink was niet gewoon ruzie te maken, als ze haar goede donkerpaarse japon en haar „goud" aanhad. Ze voelde zich dan, vooral als ze „visite" had, in een milde stemming, liet zich door Katrien bedienen en smaakte een welverdiende rust. Tusschen de gouden oorbellen lachten meestal de dikke wangen, de mond had een vriendelijken trek, en de roomige onderkin steunde minzaam, waardig, op de groote gouden broche.

Nu, met haar mooie kleeren en haar purperen gezicht, leek ze een nijdige, opgeblazen kalkoen.

Wassink, bescheiden mannetje, dat den heelen dag sloofde in den winkel en verder zooveel te zeggen had als zijn vrouw hem veroorloofde — wat hem heel gepast voorkwam, want hij voelde zich altijd klein bij háár volmaaktheid — wreef zenuwachtig de ruwe werkhanden over de magere, aaneengesloten knieën. Schraal en smalletjes scheen hij nu in den wijden leunstoel, weinig op zijn gemak in de nieuwe jas met de vouwen over de armen. Verlangend tuurde hij op den brief en het rapport, die beide opengeslagen vóór zijn vrouw lagen, onder haar dikke, uitgespreide handen.

„Daar gaat niks van af, Alette, het *is* een mooie brief, en een prachtige aanbeveling, daar ik ook heel trotsch op ben, héél trotsch!"

„En wat koop je daarvoor, voor dien heelen trots? Ik ben óók trotsch, dat spreekt. Ik heb er nooit over geklaagd, dat Katrien op school niet haar best deed. Maar dat is ook net ál. Vraag haar reis of ze wat in het huishouden doet? Kijk reis hoe handig of ze een stukkie waschgoed opvouwt! Denk je dat ze een torntje zal naaien zoo groot als een cent. als ík er haar niet toe anzet? Khán je begrijpen!"

Wassink verschoof op zijn stoel, onrustig: „Maar vrouw, ik zou zeggen: wat het dàt er nou mee te maken?"

„O, het dat er niet mee te maken? Nee, dat het er niks mee te maken! Dat doet er niet toe, of we een dochter hebben, die nog geen stuk kan heelhouden, die nog geen hand uitsteekt om me te helpen! Als ze maar leeren kan, hè? Als ze haar zin maar kan doen en schooljuffrouw worden, niewaar? Als ze zich maar kleeden kan als een prinses en den neus voor ons optrekken, omdat wij niet zoo geleerd zijn? Dan kan *ik* haar wel achter haar hielen loopen. Dan kan ik de juffrouw de boeken achterna dragen, en haar goed verstellen en haar bedienen. Dan maggen wij vier jaar lang haar schoolgeld betalen, alle jaar zóóveel, behalve wat er nog bijkomt aan boeken en nesterijen, en als ze druipt, nóg een jaar. En als de juffrouw dan klaar is, uitgestudeerd, — och, wat zijn we dan trotsch! —" Langzaam, sarrend schudde

juffrouw Wassink het hoofd, met een valsch lachje de bovenlip optrekkend, tot de gezonde witte tanden te zien kwamen. — „Wat hebben we ons dan uitgesloofd! En dan zegt onze dochter: „Bonjour vader, bonjour moeder, nou heb ik jullie niet meer noodig!" En dan gaat ze met nog zoo'n paar mammesellen samenwonen. En wij blijven zitten en wrijven ons de handen, dat we zoo'n geleerde dochter hebben!" En na een poosje, met veranderde stem: „Laat de menschen niet langer wachten!"

Het deurschelletje had al tweemaal gerinkeld, en Wassink was opgestaan, maar hij dorst niet naar den klant vóór zijn vrouw had uitgesproken.

„Vollek!"

Uit haar humeur, doordat die klant het effect van haar rede bedierf — ze was juist onder het spreken zoo goed op dreef gekomen — schommelde juffrouw Wassink naar de linnenkast om een fijne witte breikous te krijgen, die ze uitsluitend voor de Maandagavonden bewaarde.

Wassink had in den winkel moed gekregen. Met den knop van de deur nog in de hand, zei hij, binnenkomend, op een toon zoo ongedwongen en luchtig als hem mogelijk was: „Moeder, ik zou zeggen, gooi die kwade gedachten over boord. Wat doe je er mee! Kom, strijk je hand over je hart, en laat de meid leeren Een ouder mot wat voor zijn kind overhebben. Dat geld is zoo'n schat niet, dat kunnen we wel betalen, een ondankbaren aard het ze nooit gehad en die zal er niet inkommen ook. Daar ben ik niks bang voor. En wat 't beetje huishouden en naaien betreft, kom, ik zou zeggen, dat redt zich vanzelf wel!"

Juffrouw Wassink zat verbluft Rechtop priemde ze een breinaald in het witte kluwen. Toen zei ze langzaam, vol minachting, terwijl ze het breiwerk opnam, om door dat doellooze onderhoud geen tijd meer te verliezen: „Jij praat als een man. Jij weet niet beter. Een flinke, degelijke huisvrouw is in mijn oog wél zoo goed af als een schooljuffrouw, die haar handen niet roeren kan. Dat is *mijn* idee van de zaak. En wat jij nou praat van: „Een ouder mot wat voor zijn kinderen overhebben," dat komt hier niet bij te pas. Ik geloof, als *iemand* wat aan zijn kinderen ten koste gelegd het, dat *wij* 't zijn. Allebei hebben ze op een derde-klasseschool gegaan. Klaas most naar de hoogere-burgerschool, dan zou ie vooruitkommen; — goed, hij *is* naar de hoogere-burgerschool gegaan; hij het twee jaar in één klas gezeten, toen werd ie nog niet verhoogd, — 't het ons handen vol geld gekost, — en nou is hij nog niks. Nou is ie jongste bediende, duvelstoejager op een kantoor! — Legt het an ons? Zeg maar ja, als je 't meent. — En nou zouden we met Katrien weer dezelfde grap hebben? — Ik dank!"

Die laatste woorden vol majesteit waren een klinkend, veelbeteekenend slot. Toch, de herinnering aan Katriens bleek, betraand gezichtje maakte, dat Wassink zich niet gewonnen gaf. Hij was gejaagd en zenuwachtig. Zijn hart bonsde, het zweet brak hem uit. Hij zei niets. Hij keek door de vitrage-gordijntjes of er niet een klant kwam, die hem uit zijn verlegenheid redde. Daar, in den winkel, onder het rustige wegen van suiker en koffie, kon hij denken,

kwam hij op zijn gemak. Een vrindelijk gezicht van een dienstmeisje, een opgewekt praatje over de toonbank heen, maakte hem lekker, deed hem voelen, dat hij behalve de man van zijn vrouw, ook nog baas Wassink was, de vroolijke kruidenier, met wien de „meissies" altijd opschoten, en die er slag van had met zijn klantjes om te gaan.

Ongelukkig kwam er niemand. Hij stond op om het blauw glazen sigarenbekertje te krijgen, dat op de mahoniehouten linnenkast stond. Hij nam er maar vast een sigaar uit — als Krause kwam, werden er geen pijpen gerookt — en brak er de punt af.

„Je vernielt 'm! — Nou heb je een messie in je zak!"

Haar praten stoorde hem. Hij dacht er juist over om met een grapje . . . Dat lukte hem nog wel eens, haar met een aardigheidje op zijn hand te krijgen. Jammer genoeg, wou hem nu geen enkele snakerij invallen. Hij dacht zich stomp, deed een forschen trek aan de sigaar en keek even, als toevallig, naar zijn vrouw.

Ze breide De lippen gesloten. De onderlip even voor de bovenlip uitstekend, zooals altijd wanneer ze boos was. Dan klemde ze de tanden op elkaar.

Opeens werd het breiwerk neergelegd, de naald er naast, de dikke handen wijduit er bovenop. „Hoor 's, Henderik, *ik* wil er niks meer in zeggen, doe *jij* je zin. Vin jij, dat ze schooljuffrouw mot worden, mijn is het wél. — Ik had me voorgesteld, dat ze in het huishouden zou kommen, en dat ze zou leeren naaien en knippen; ik had gedacht, dat *ik* me nou lang genoeg had uitgesloofd, en dat het tijd werd, dat ik reis iemand kreeg, die me kon helpen, — oele! Afijn, ik leg er me bij neer. Ik zal wel weer werken en zwoegen, en maar afzien van het idee, dat ik in Katrien een handreiking krijg."

Juffrouw Wassink zweeg, haar werk bleef liggen op de tafel, waar het lag.

Wassink zweeg ook. Even had hij nog den mond geopend, maar het was toch beter zich maar stil te houden. Hij had willen zeggen: „Waarom doe je ook alles alléén, je weet, dat we best een dienstmeisje of een werkvrouw kunnen hebben." Maar dat was altijd een onvruchtbaar gesprek. Zijn vrouw stelde er een eer in, alles zelf te doen, ze wou niets te maken hebben met betaalde hulp; natuurlijk, op zijn tijd moest Katrien helpen, en de winkeljongen ook.

Een nieuwe trek aan zijn sigaar blies een wolk tusschen Alette en hem. Hij wist, dat ze hoe langer hoe woedender werd, omdat hij niets zei, omdat hij haar geen gelijk gaf, niet inging op haar aandoenlijk: „Ik had gedacht, dat *ik* me nou lang genoeg had uitgesloofd." Het had hem ook bijna week gemaakt. Vroeger zou het hem zeker getroffen hebben; maar nú . . . Katriens treurige oogen kwamen hem voor den geest. Ze had hem aangekeken zoo . . . zoo . . . hij kon er geen woorden voor vinden, maar zóó in elk geval, dat hij het niet vergeten kon.

Hij herinnerde zich opeens, hoe ze hem jaren geleden, nog eens zoo had aangezien met een stommen, droevigen en toch bevelenden blik. 't Was toen zijn vrouw haar in drift een fikschen klap om de ooren had gegeven, omdat

ze, met een glas melk in de hand, van het winkeltrapje was gevallen, uitgegleden over een blaadje groente, en haar nieuwe jurk bedorven had. Haar groote, donkere oogen hadden hem uit het bleeke, ontstelde gezichtje, met de eene roode wang, aangestaard of ze zeggen wilden: „Vader, laat je dat toe, help je me niet?"

Toen had hij zijn vrouw een standje gemaakt, schreeuwend met heesche stem van den winkel naar binnen; een klein meisje, dat stroop kwam halen, was verschrikt gaan huilen. Hij had het kind met een handje rozijnen moeten sussen. — Na dien tijd had Katrien nooit meer klappen gehad.

IV.

De Krausen kwamen er aan. Juffrouw Wassink stond op, en riep langs de wenteltrap naar boven: „Katrien, kom nou maar hier, nou zal je wel uitgehuild zijn." Toen ging ze naar de linnenkast om een schoonen theedoek te krijgen, dien ze op het trekpotje legde over deksel en tuit heen. Ze keek eens in het spiegeltje en gaapte.

De Krausen hadden hun voeten geveegd. Juffrouw Krause's lange gedaante steeg het optrapje op, ze klopte met een harden knokkel tegen het glas van de deur.

„Ga binnen!" zei Wassink, die hun tegemoet gegaan was, en nu achter hen aankwam.

„Maggen we binnenkommen, tante Lette?"

„Komt u binnen, tante Mientje."

Dat was de aardigheid, waarop de dames elkaar gewoonlijk trakteerden, en die nog kostelijker werd, toen Krause, zijn vrouw een duwtje gevend, bromde: „Vooruit, Mina!"

„Ga zitten, ga zitten!" zei Wassink.

„De menschen motten zich eerst uitkleeden," vond zijn vrouw. Ze wou zich houden of er niets was; dat leek haar bovendien het verstandigst. Wassink zou wel bijtrekken.

Met een vriendelijken trek op het gezicht bleef ze staan, terwijl juffrouw Krause haar manteltje losmaakte, haakje voor haakje.

Juffrouw Krause haastte zich niet, integendeel. Ze had een nieuw hoedje op; zou Lette dat niet zien, of hield ze zich maar zoo?

Lette dacht niet aan hoedjes, zelfs de oranje rozen met haar zwarte gitten harten maakten geen indruk op haar; ze tobde er over, dat haar gezicht zoo verhit voelde, „de vlammen motten me uitslaan," meende ze; en dan hinderde het haar, dat dat nest altijd maar boven bleef met haar kuren, met haar malle nukken!

De heeren zaten al in de armstoelen; Wassink had het blauwe bekertje tusschen hen beiden in op tafel gezet. Krause bediende zich. Hij zat al op zijn gemak, de voeten onder zijn stoel.

Zijn vrouw wurmde haar tweede grijs garen handschoen uit. Ze babbelde

voortdurend. Ze brouwde sterk en scheen veel meer r's te gebruiken dan anderen. Dat wás wat met die warmte tegenwoordig! En was het geen malle mode om in dit jaargetij nog handschoenen te dragen! Maar je kon niet anders, je moest meedoen, of je verkoos of niet.

Nog had Lette haar hoedje niet gezien. Juffrouw Krause kon zich niet langer inhouden: „Wat zeg je van mijn kiepie?"

Juffrouw Wassink schudde haar rond hoofd heen en weer, de bovenlip opgetrokken tot een lachje. „Lieve mensch, wat een sjiek! Jij doet het niet minder!. Oranje boven! zie ik."

Een verlegen blosje streek over juffrouw Krause's beenige wangen. Ze had zichzelf al niet vertrouwd met dat oranje, maar het winkelmeisje had haar overgehaald. 't Stond zeker belachlijk.

„Wat raai je?" vroeg ze, en nederig voegde ze er bij: „'t Is een goedkoop nolletje, een uitloopertje." Ze was er bijna zeker van, dat het „nolletje" laag getaxeerd zou worden en hield het nu achteloos op de hand.

Juffrouw Wassink zei het dubbele van wat ze dacht, wat tante Mientje weer een kleur deed krijgen, die onder haar blond gescheiden haar scheen te verdwijnen.

De dames bleven nog praten over het „alderliefste" hoedje, dat zoo'n koopje was, juffrouw Krause erg in haar nopjes, dat ze toch maar oranje genomen had; roode rozen droeg nu ook letterlijk iedereen.

Moeder Wassink schonk thee. „Hoe gaat het met de kleintjes?" vroeg ze.

„Goed, gelukkig, de jongsten sliepen als rozen, toen ik heenging. Betje van boven is weer bij ze. Fietje en Jan spelen met haar op het ganzenbord. Ik heb ze een stuiver kriekies laten halen. Dat is het me wel waard. 't Is een groot gemak, dat ik Betje zoo vertrouwen kan."

„Dat is het zeker." Juffrouw Wassink rimpelde even haar blank voorhoofd, toen ze Katriens kopje volschonk.

„Je thee!" riep ze aan de trap, toen schommelde ze naar haar stoel, presenteerde biscuits uit den winkel, zette de voeten op een stoof, de knieën breeduit, en dronk haar kopje leeg.

„Heeremensch ja, waar is Katrien? We hebben haar nog niet gezien." Juffrouw Krause knabbelde haar koekje op, ook de kruimels die in haar schoot gevallen waren.

„Boven," zei juffrouw Wassink alleen.

„Zit ze weer te leeren? Die boeken weten wat, tegenwoordig!"

„Mensch, zwijg stil!" en juffrouw Wassink zuchtte diep, met een blik van wanhoop naar de houten zoldering.

Daar was Katrien. Ze had zich gewasschen. Ze was wat bleeker dan anders, 't viel bijna niet in het oog, omdat ze er zelden fleurig uitzag. Ze schraapte even de keel, voor ze de bezoekers goedendagzei. Ze gaf beiden een hand, lachte gedwongen, toen juffrouw Krause beweerde, dat ze met den dag scheen te groeien.

„Kom ereis naast me zitten," zei Krause; lachend om zijn beleefdheid, zette hij een stoel voor Katrien neer.

Het meisje ging zitten, ze voelde zich onbehaaglijk. Ze nam haar kopje thee, dat koud was geworden, en dronk het leeg. Moeder had er geen suiker in gedaan. Expres niet, dacht ze, en haar neusvleugels trilden even, terwijl ze met een gemelijk gezicht het kopje wegschoof.

„Wel kind," zei Krause, „jij het je knappies gehouden, je vader het me daar zoo ies van je verteld."

Een fel kleurtje teekende zich op Katriens wangen, ze lachte stroefjes, pijnlijk. Toen werd ze weer wit, haar hart bonsde.

Het beviel Krause, dat Katrien zoo nederig was, en dat ze verlegen werd onder zijn lof. Lachend zei hij: „Heb jij het ook al gehoord, moeder? Katrien het een brief van haar schooljuffrouw meegekregen, nou, die doet een leelijk boekie van haar open, hoor!"

„Ajakkes," zei juffrouw Krause, de eenige, die op de grap inging, „wat is er dan?"

Haar man begon te vertellen, zelf wist hij nog het fijne niet.

Katrien wou niet luisteren, maar ze hoorde alles. Het martelde haar. Ze keek strak voor zich en kneep de handen stijf dicht om zich goed te houden. Haar lippen kleefden op elkaar, ze haalde snel adem met een licht gesnuif door de neusgaten, dat ze zelf hoorde, ze slikte. Ze vertrouwde zich niet meer. Toen ze haar vader ook hoorde spreken over den „keurigen mooien" brief, voelde ze tranen in haar oogen branden, die haar het zien beletten. Ze wou zich niet verroeren; ze meende dat juffrouw Krause op haar lette. Straks zou ze ze stilletjes wegvegen,

„Nou, dat mag ik hooren, Katrien, dat is g o e d nieuws," zei de scherpe stem van juffrouw Krause.

Wat zeurden de menschen eindeloos! Katrien zuchtte. Toen haar moeder, als verontschuldigend, zei dat ze het knapjes gemaakt had, „dat is zeker", stond ze opeens op en liep naar boven.

Juffrouw Krause zag verbaasd van den een naar den ander.

„Wat is er an de hand?" vroeg ze.

Katriens moeder trok de schouders op: „Och mensch, miséries," zei ze, „ik wou dat die schooljuffrouw op de hei zat met haar brief."

Toen vertelde ze alles van a tot z op haar eigen wijs, haar eigen gedachten zeggend over het geval, nu en dan met een vragenden blik op de Krausen. Haar man zag ze in het geheel niet aan.

De Krausen zeiden niets, toen ze uitgesproken had; beiden voelden dat er wat broeide en dat voorzichtigheid de boodschap was.

„Mag ik nou reis een woordje zeggen?" klonk het opeens.

Juffrouw Wassink nam de breikous weer op. „Praat maar toe," zei ze gemelijk, „ik luister."

Met een rooden kop en zenuwachtig frommelende handen, deed Wassink zijn verhaal. Zijn vrouw viel hem niet in de rede, alleen hemde ze een paar keer met een veelbeteekenenden blik naar juffrouw Krause; maar die keek voor zich. Krause ook. In ernstig luisterende houding zat hij achterover in

zijn stoel, de voeten onder de tafel; hij hield het uiteinde van de sigaar naar zich toegekeerd en beschouwde aandachtig het gloeiende kringetje.

Toen kwam er een stilte. De thee ging koken.

„Gunst, de thee kookt," merkte juffrouw Krause op, nuchter, onzijdig. Erg vervelend vond ze den toestand. In haar hart gaf ze juffrouw Wassink gelijk; als je een dochter hadt, wou je er graag een beetje wil van hebben. Dat geleer en gestudeer voor meisjes leek haar „een onzin."

Maar Wassink had zich zoo opgewonden, ze wou met het heele zaakje niets te maken hebben. Door de duisternis heen trachtte ze op het penduletje te zien, maar het lukte haar niet. Een prettige avond werd het op die manier! Waren ze maar thuis gebleven! Nog veel liever had ze den heelen avond kousen gestopt. Van kaarten zou wel niets komen. 't Was niet zooals 't hoorde; als je wat met elkaar hádt, moest je de visite er buiten houden.

Met een snel gebaar wierp Wassink zijn sigaar op het aschbakje, en, de handen over de knie samenvouwend, zei hij, zich tot Krause keerend: „Geef jij me nou 's raad, Krause; wát mot ik doen?"

Aandoening beefde in zijn stem. Dringend, goedig, vol vertrouwen had hij gesproken, als een, die niet weet of hij ongelijk heeft, en zich rechten laat, deemoedig.

„Zeg jij het nou, Krause."

't Klonk bijna smeekend, hij had tranen in de oogen gekregen.

Krause, gebukt onder den last van het verzoek, dacht zwaar na, het voorhoofd in rimpels. Hij sprak moeilijk en kwam er niet licht toe zijn meening te zeggen. Vaak verloor hij zich nog in een omhaal van woorden, áls hij het probeerde.

„Ja, Krause, hef jij je spreuk ook ereis op!" klonk het opeens luchtig. En lachend, welwillend benieuwd, stak juffrouw Wassink de hanglamp op.

Opeens zaten allen in het naakte licht. Niet getemperd door kap of schermpje, bescheen de vlam helwit de gezichten.

Na even met de ronde konijnenoogen geknipt te hebben, keek juffrouw Krause van den een naar den ander. Naar Wassink, die, met moeite zijn ongeduld bedwingend, zijn verhit gezicht met een grooten zakdoek afwischte; naar haar man, die rood en verlegen, door het licht den kluts was kwijtgeraakt. Van „tante Lette", naast wie ze zat, zag ze niet meer dan de ronding der wang, want moeder Wassink had zich omgekeerd, — met een lachje, dacht juffrouw Krause, en ze was op haar hoede.

Krause had zijn woorden gerangschikt. Na herhaald keelschrapen, begon hij: „Nou je mij vraagt, mijn gedachte ruiterlijk uit te spreken, en te zeggen welken raad ik je in dit geval, hm, in deze zaak, verschuldigd ben, zoo zeg ik je, Wassink, gelijk de eene vrind spreekt tegen den anderen: . . ."

„Zeg niks, Krausie," zei scherp en vinnig zijn vrouw, „dat motten ze samen maar uitvechten! Je trekt altijd aan het kortste eind als je spreekt tusschen man en vrouw!"

„Laat Krausie maar gerust praten, hoor!" zei moeder Wassink, rustig lachend haar vriendin nabrouwend.

Zonder zich ditmaal van zijn stuk te laten brengen, noch door juffrouw Wassinks geringschatting, noch door het heftig hoofdschudden van zijn vrouw, sterk gemaakt door Wassinks wanhopig om hulp vragende oogen, zei Krause opeens: „Laat Katrien leeren, 't is jullie plicht."

„Zoo, is het dat?" zei langzaam, sarrend, juffrouw Wassink, „is het dat?"

Nu trok juffrouw Krause de partij van haar man. „Ja, dat vind *ik* ook," zei ze, „als een meissie de begaafdheid het, mag je haar niet in den weg staan. Net zooals Krause zegt, het is de plicht van een ouder."

„Je het recht!" en Wassink sloeg met de hand op de tafel, „je het gelijk, ik heb het aldoor gevoeld."

Juffrouw Wassink had een kleur gekregen. „Wel, wel, wat weet tante Mientje ons mooi op onzen plicht te wijzen! — 't Is een wonder, dat menschen, die hun eigen plicht niet kennen, zoo precies weten wat een ander te doen staat!"

„Krause, luister reis, die is aardig, dat is wat nieuws: we kennen onzen plicht niet! Doe je ooren open; een mensch is nooit te oud om wat te leeren!"

Juffrouw Krause's oogen schoten haar felheid uit, de magere wangen zagen wijnrood.

„Maken jullie nou geen mot!" klonk sussend Wassinks stem. „Kom, Alette, geef jij nou toe. Je het de dingen niet goed ingezien. Het spreekt vanzelf, dat je Katrien graag bij je gehouden hadt, dat is ook heel billijk...."

„Dat zal niemand kwalijk nemen!" viel Krause hem bij.

„Maar daar gáát het niet over!" — juffrouw Wassink sprak met óverslaande stem — „we spreken over den plicht van een ouder, en nou weet tante Mientje nog niet, dat de éérste plicht van een ouder is: op zijn kinderen te passen. Dat zouden Wassink en ik niet gedaan hebben, de kinderen, toen ze nog jong waren, alleenlaten. Voor geen geld van de wereld, geen uur, laat staan een heelen avond. — Dat zal je altijd zien bij menschen, die zoo goed een ander zijn plicht weten, dat ze hun eigen plicht verwaarloozen!"

„Zóó, zijn de kinderen alleen? Och, dát wist ik niet. Ik dacht, dat er iemand bij ze was!" klonk het schamper. „Ik meende, dat we het er vanavond nog samen over gehad hadden, dat die Betje zoo vertrouwd was; maar ik ben zeker gek, dat ik niet meer weet wat ik gezegd heb!"

„Zeker wel!" zei moeder Wassink, lachend om haar goedkoop triomfje.

„We kennen Betje, ze *is* vertrouwd," merkte Krause nu op.

Juffrouw Wassink nam geen notitie van hem. Voortdurend naar zijn vrouw kijkend, zei ze: „Wat een zegen, als de menschen zoo goed van geloof zijn! 't Is maar niet makkelijk! Betje *is* vertrouwd, leg daar je hoofd gerust bij neer. Maar" — en hier veranderde haar stem, en dreigend zag ze juffrouw Krause in de oogen, terwijl ze met de hand naar den straatkant wees — „maar ga ereis naar huis, onverwacht, en kijk ereis wat die vertrouwde Betje uitvoert! Ja, op het gewone klokkie, als jullie thuis komt, dán zal ze wel zorgen dat ze present is."

Wassink liep met groote stappen de kamer op en neer, hevig ontroerd, tevergeefs naar middelen zoekend om de gemoederen tot kalmte te brengen.

Juffrouw Krause huilde. Groote tranen biggelden langs haar beenig neusje. Met verstikte stem schold ze op Alette, dat mensch met haar valschheid, met haar wantrouwen! Geen gerust oogenblik had ze nu vóór ze thuis was, alleen door die gemeene lastertong! Waarom noodigde ze hen dan uit; ze wist toch dat ze de ouders van hun kinderen aftroonde!

Juffrouw Wassink stond nu boven dat huilende, scheldende mensch; volmaakt rustig en kalm werd ze juist door de opgewondenheid van juffrouw Krause.

Waarom ze hen had uitgenoodigd? Wel, omdat ieder voor zichzelf moest weten wat hij deed. *Zij* zou zich nooit met anderen bemoeien; als iedereen zich daaraan hield, zou alles beter gaan.

Nijdig priemde juffrouw Krause haar nieuw hoedje schuin achter op het hoofd; de oranje bloemen trilden. „Krause, ga je mee? Ik heb geen seconde rust vóór ik thuis ben. Dat mensch . . . .”

Ze wischte haar tranen weg met den rug van haar roode hand, de garen handschoenen had ze in den zak gestoken; ze had er nu geen zin in, om zich daar in te werken.

„Toe, kom, leg het bij, ga nou niet heen. Kom, Krause, jij bent een man, stoor je niet an die nesterijen, an die wijvenpraat. Alette meent het zoo niet. — Toe, Lette, laat ze niet gaan, zeg toch wat, neem je woorden terug.”

Als een goede oude moederkip, die tevergeefs probeert haar lastige kuikens bijeen te houden, liep Wassink, bezorgd, schipperend, van den een naar den ander.

„*Ik* jaag niemand weg, integendeel! Het zal me veel plezier doen als ze blijven. Ga zitten, Krause!” Met een knikje en een gastvrij handgebaar wees juffrouw Wassink hem een stoel. „Ga zitten, Mina. Ik wil mijn woorden wel terugnemen, met plezier! Maar ik heb niks gezegd. Als Betje zoo vertrouwd is, des te beter. Dan hoeven ze zich over *mijn* woorden niet ongerust te maken. Ik ken het schaap net zoo min, als dat ik weet wat ze uitvoert.”

Maar de Krausen gingen tóch weg. Wassink drong Krause nog een sigaar op, deed hun uitgeleide tot op straat en schudde hun de hand.

„Een hand kan je krijgen,” zei juffrouw Krause op vijandigen toon, „maar ik zet geen voet meer over jullie drempel. Het zou wezen of ik mijn plicht niet kende.”

„Kalm nou, kalm nou, vrouwtje!” en Krause knikte zijn vriend herhaaldelijk en veelbeteekenend toe, om hem aan het verstand te brengen, dat tusschen *hen* niets veranderd was.

Dankbaar, vriendelijk, knikte Wassink terug, en langzaam liep hij den winkel in, dof, suf van al het geharrewar.

„Zeg ereis!” — omkeerend, zag hij juffrouw Krause's hoofd om de deur heen naar binnen ziend — „laat den loopjongen maar niet meer kommen hooren, je vrouw zou van menschen als wij zijn niet willen eten!” riep ze.

De laatste woorden drongen nauwelijks tot hem door, want Krause had zijn vrouw voortgetrokken, zich schamend over haar kleingeestigheid.

Wassink haalde de schouders op. Hij mompelde: „Best, serpent!” en stapte

toen, moe en verward van hoofd, met trage schreden de drie treden op, de kamer in.

Hij zag op tegen de scène, die nu weer komen zou. Hij voelde zich verslappen, lusteloos worden.

Zijn vrouw was niet in de kamer, zeker in het keukentje.

Hij liet zich in zijn stoel zakken, en gaapte tot de tranen hem in de oogen kwamen, vier, vijf keer achter elkaar.

Opeens hoorde hij op de bovenkamer praten, en een oogenblik later dreunde zijn vrouws zware stap op het wenteltrapje.

Met een vreemde uitdrukking op haar gezicht kwam ze binnen.

„Ik heb het haar gezegd."

„Wat?" vroeg Wassink in een geeuw.

„Dat ze schooljuffrouw kan worden. Dat jij het wil."

„Had dat maar eer gedaan," dacht Wassink, maar hij zei alleen, flauwtjes: „Koman!" En hij bleef zitten in gebogen, peinzende houding, de beenen van elkaar, de ellebogen op de knieën, het hoofd in de bruine, eeltige handen.

V.

Toen Katrien naar boven geloopen was, en de eerste hevige bui van hartstochtelijk huilen bedaard was, had ze haar tranen gedroogd. En met bitterheid in de ziel was ze aan haar schoolwerk gegaan. Waarvoor ze werkte? Voor niemendal, natuurlijk. Zóó maar. Dat was ook niet noodig, dat je een doel hadt. Dat je profijt van je werk hadt. Daar moest je maar niet naar vragen. Later kwam ze thuis bij haar moeder. Nog maar een paar weken, dan was ze meid. Meid? — Ja, *meid*, wat anders? — Minder dan een meid, want ze werd niet betaald. Ze werkte zóó maar, voor niets, omdat haar juffrouw toevallig haar moeder was.

Ze drong haar gedachten terug. Ze *wou* niet denken. Haar werk moest goed zijn tot het laatst. En ze stak het lampje op, een ganglampje met glazen brander, dat op een schoteltje stond, en dat ze zelf 's morgens schoonmaken en vullen moest. Want haar moeder vond het bespottelijk, dat de jongejuffrouw alléén moest zitten, als ze te leeren had. Waarom kon ze niet gewoon beneden blijven en meegenieten van de groote lamp?

Het rosse, helle licht was Katrien dien avond bijzonder onaangenaam. Er waren zoo goedkoop kleine lampen met balonnetjes te krijgen. 't Licht keek haar zoo brutaal aan, het deed denken aan een straatjongen, wiens diensten men gebruikt voor een prikje en die zich vertoont onbeschaamd in zijn haveloosheid, of hij zeggen wil: „Je moet me maar nemen zooals ik ben, ik heb geen pleizier, me nog mooi voor te doen voor die paar centen!"

Katrien schreef, de hand voor de oogen. Het was nog maar om een kort poosje te doen; ze zou niet lang meer verdriet hebben van het lampje. Toen werkte ze aan één stuk door, tot ze klaar was. Ze bergde haar boeken, haastig, of ze het druk had, ze moest zich lang bezinnen of ze niets vergat, want

ze had een gevoel, of ze veel aan haar hoofd had en maar met moeite ordelijk dacht. Toen de boeken ook gepakt waren, blies ze het gemeene licht uit, met kinderachtige heftigheid, of ze een vijand versloeg.

In het donker wou ze niet blijven, ze wou nog minder naar beneden. Op de teenen, dat ze niet gehoord en geroepen zou worden, stapte ze het portaaltje over naar de voorkamer. Daar knielde ze neer voor het opengeschoven raam; en, de over elkaar geslagen armen op het kozijn, tuurde ze naar buiten, naar de donkere straat en luisterde gedachtenloos naar de vele geluiden.

't Was 't raam aan den voorkant, recht boven de uitstalkast. Over de stoep en het trottoir trilde een plas van licht. Een poos bleef Katrien naar omlaag zien, vaag nieuwsgierig of ze de duistere gestalten, die in de verte aankwamen, herkennen zou, als ze in het schijnsel van den winkel kwamen.

Maar ze kon zichzelf niet voor den gek houden: wat gaf ze om dat alles! Ze liet het hoofd op den arm rusten, en zonder verder naar iets te kijken, bleef ze stilletjes liggen, bleekjes, moe, innig treurig.

En haar gedachten kwamen, ze kon ze niet verdringen.

Wat was de dag mooi geweest! Wat had ze zich gelukkig gevoeld! Ze had er behoefte aan, zich alles weer voor den geest te roepen. Dien heerlijken morgen, nadat ze op school in het kamertje van de hoofdonderwijzeres was geroepen, wat was ze blij geweest! In haar dor levenstuintje was opeens een schoone roode bloem opgebloeid. Ze had het bijna niet kunnen gelooven. 't Had haar een sprookje toegeschenen; en telkens had ze zich moeten vergewissen van de waarheid. Maar de bloem wás er, ze prijkte in de purperen pracht van haar fluweelen blaadjes, ze geurde zoo heerlijk en ze stak zoo fier en moedig haar kopje omhoog naar den wijden blauwen hemel.

Nu was de bloem verdwenen, en dor en kleurloos was het om haar heen.

„Dat ik ook aan die prettige dingen geloofd heb," dacht ze; „'k had toch wel kunnen begrijpen, dat *moeder* er tegen zou zijn!"

Ze trachtte zich te troosten, zich koel en onverschillig te houden, en hooghartig neer te zien op haar ongeluk, of het haar niet schelen kon. Hoe kon ze zich nog verbazen, dat haar iets tegenliep! Ezel, die ze was! Er was iets, dat alles in haar leven bedierf: haar moeder hield niet van haar. Als klein kind had ze het al gevoeld, o zoo goed. Tegen Klaas kon moeder aardig zijn, hartelijk soms. Maar met háár had ze nooit opgehad.

Toen Katrien als meisje van negen jaar boeken las van gevonden kinderen, was ze opeens tot de overtuiging gekomen, dat *zij* geen kind van die moeder was. Ze moest een eigen moeder hebben, een onbekende, die zich, ze wist niet om welke reden, voorloopig niet vertoonde. Maar die in de verte aan haar dacht, naar haar verlangde. En 's avonds voor ze slapen ging, als ze half droomend neerlag in haar bed, verbeeldde ze zich soms, dat moeder kwam, haar eigen moeder, die zich zacht over haar heenboog, haar stil en teeder kuste en dan verdween. Katrien bleef in die oogenblikken roerloos liggen met gesloten oogen om de verschijning niet te storen en ze beefde van genot als ze zich verbeeldde haar moeders zacht gezicht dicht bij het hare te voelen.

Later werd ze wijzer, leerde ze dat droomen bedrog waren en dat er ook eigen moeders zijn, die haar kinderen beschouwen alleen als lastposten.

„Ik zal er me maar niets van aantrekken en me nooit meer illusies maken en vooral niet doen of het me wat schelen kan, dan heeft ze er ten minste geen plezier van." Dit nam ze zich voor, trotsch, hoogmoedig terwijl een harde trek om haar mond kwam. Maar opeens dacht ze aan haar vader; hielp die haar dan niet, had die geen hart voor haar? En, week wordend, begon ze te schreien, echt verdrietig, terwijl haar hart pijn deed.

Wat had ze dan toch gevraagd, dat haar wensch niet vervuld kon worden? Alléén of ze leeren mocht. Was het niet een bescheiden verzoek? Zooveel meisjes wílden het niet eens, enkele moesten het. Maar zij mocht niet. — Alsof leeren op zichzelf zoo prettig was. Dachten ze dát misschien, dat het een te groot genot zou zijn voor haar? Ze wou het alleen om het doel, ze wou studeeren, omdat ze wat worden wou, omdat ze zelf haar brood wou verdienen.

Ze wond zich weer op, ze kreeg een stikkerig gevoel. Wat was ze zwak en onmachtig. 't Was haar of ze gevangen gehouden werd en vergeefs zocht vrij te komen. Wat had ze dan toch gedaan, dat ze opgesloten was?

Ze was opgestaan en liep de kamer op en neer, of ze werkelijk gevangen was.

„'k Zal altijd hier moeten blijven en werken als Asschepoester en me voor de rest vervelen; ik zal niet eens als een meid den dienst kunnen opzeggen en een andere betrekking zoeken!"

Bleek, toornig, de oogen schitterend van tranen, keerde Katrien opeens het hoofd naar de deur. „Daar komt moeder aan, zeker om te vragen of ik piano kom spelen!"

Ze hoorde hoe haar moeder haar in haar kamertje zocht; ze hield zich stil, ze veegde alleen haar oogen af en tuurde onverschillig uit het raam.

De deur ging open. Haar moeder trad binnen, het hoofd even gebogen, om in het donker te onderscheiden.

„o, Zit jij daar zonder licht, dan zal je wel veel uitgevoerd hebben!"

Katrien gaf geen antwoord; ze geeuwde achter de hand.

Juffrouw Wassink zette zich neer op een stoel, recht tegenover haar dochter. Zonder omwegen, op een toon zoo hard, dat hij bijna ruzieachtig klonk, begon ze: „Je hét je zin. Je kan naar de Kweekschool gaan. Je begrijpt natuurlijk wel, dat je je eigen kamertje in orde houdt, mijn huishouden is te groot dat ik je na kan loopen. En, als ik af en toe nog reis wat voor je versteld heb, — nou is het uit. Een groote meid als jij houdt haar eigen goed heel. Voor de rest kan je leeren zooveel als je wil. Je het je kamertje, je het je licht, wij zorgen voor je schoolgeld. — 't Is bij jou met recht: hartje, wat blief je, mondje, wat begeer je! — Ik hoop dat het je lukt, dat je werkelijk zoo'n licht bent, als je juffrouw denkt. Meer kan ik niet zeggen. — Mijn eigen meening schijnt tegenwoordig geen waarde meer te hebben, — afijn!

„Je mag je vader wel bedanken, hij het 't doorgedreven. Ik hoop, dat ie er nooit spijt van zal hebben . . ."

Verrast, verwonderd, maar niet blij, neen, heelemaal niet blij, ging Katrien naar beneden.

't Was zoo licht in de kamer; ze knipte een paar maal met de oogen. Klaas was thuis gekomen, hij zat op zijn plaats en las het Nieuwsblad, in afwachting van de boterham, die zijn moeder voor hem aan het snijden was.

Haar vader zag er mat uit.

„Je het 't gehoord, hè kindje, wat we besloten hebben!"

„Ja vader!" Het meisje deed haar best opgewekt te spreken, om hem plezier te doen. Hij heeft zeker hoofdpijn, dacht ze.

„Ja, ik heb al gezegd, ze mag *jou* wel bedanken," zei juffrouw Wassink, met het broodmes naar haar man wijzend.

„Vin je het prettig?" vroeg Wassink vriendelijk, terwijl hij zijn dochter met een knipoogje aanzag, alsof hij het antwoord wel wist, maar het toch nog eens hooren wou.

„Zeker!" en Katrien lachte, of ze heel blij was; toen kreeg ze een kleur, omdat het onwaar was.

„Dan is het goed kind, dan is het goed!"

„Mot jij óók een boterham?" vroeg juffrouw Wassink.

Katrien bedankte, ze keek haar vader na, die den winkel sluiten ging.

Toen juffrouw Wassink in de keuken was om de broodtrommel te bergen, zei Klaas: „Wat, begin je Katrien! Jij liever dan ik, hoor! Als ik jou was, zou ik blij zijn, dat ik van school ging."

Ze zag haar broer een oogenblik aan met groote, geloovige oogen, of hij orakeltaal sprak. Hij had zoo iets rustigs over zich, hij sprak zelden, daarom moest ze altijd met belangstelling naar hem luisteren. Maar langzaam schudde ze het hoofd.

„Ik heb hier ook niets," zei ze stil.

„Je kunt toch bezig en nuttig zijn, je kunt een steekje naaien, een steekje breien, moeder helpen in het huishouden."

Ruw werd de keukendeur geopend. „Neen, *zij* niet, *zij* niet," klonk het in een nieuwe vlaag van drift, „spreek er maar niet over, Klaas; zij zal net moeder helpen! Zij zegt ook: „ik dank!" en dan steekt ze den neus in een boek, dat is wel zoo prettig!"

Wassink was ook binnengekomen. Met wrevel had hij staan wachten tot zijn vrouw uitgepraat was. „Beginnen we weer, of is er nou genoeg van gezegd?" vroeg hij, geprikkeld.

„Mensch, maak je niet dik, dun is de mode!"

Juffrouw Wassink was gaan zitten; ze sprak tusschen twee happen in, en smakte licht voor ze een nieuw, dik gesmeerd reepje in den mond stak.

Katrien ging naar bed. „Nacht vader, nacht moeder, nacht Klaas," zei ze.

Haar vader gaf ze een hand.

„Je kan mijn ook wel een hand kommen geven, ik ben toch je moeder!"

Aarzelend keerde het meisje zich om, en ze deed wat haar gevraagd was, en drukte even haar moeders vleezige, groote hand. Een plekje op den dikken wijsvinger glom van boter.

Toen Katrien naar boven ging, voelde ze zich laf. Ze was als een hond, die de hand likt, die hem sloeg. En ze werd rood van schaamte bij de herinnering.

In bed huilde ze, omdat ze zichzelf niet begreep. Waarom was ze nu niet gelukkig? Ze had haar zin. Ze kón studeeren.

Ze was niet langer te beklagen, 't hing maar van haarzelf af. Ze hoefde enkel haar best te doen, dan was ze over vier jaar onderwijzeres. Dan verdiende ze zeshonderd gulden, was ze zelfstandig.

„Ik ben slecht en ondankbaar, dat ik nu niet blij ben," dacht ze. En vergeefs trachtte ze zichzelf weer op te winden. Dien morgen had ze zich alles toch zoo heerlijk voorgesteld.

Waarom kon ze dan nú niet blij zijn? Waren andere menschen ook zoo; hadden die ook zoo'n onbevredigd gevoel, zoodra aan hun wenschen voldaan was? Natuurlijk niet.

Ze voelde niets van de vreugd, die ze verwacht had.

Ze woelde, deed de oogen wijd open. Misschien was ze slaperig, suf van het zitten in donker den heelen avond. Misschien was het goede nieuws nog niet recht tot haar doorgedrongen.

Maar ze kon zichzelf niet misleiden. Ze wist alles zoo goed. Haar vader en moeder hadden twist gehad over haar. Vader had zijn wil doorgezet, moeder was nu boos. En zij mocht leeren, tegen haar moeders zin. Ze moest goed haar best doen, dat haar vader nooit spijt zou hebben van zijn besluit. Het gebeurde zoo zelden, dat hij zich verzette, altijd berustte hij in moeders wil. Om haar had hij nu doorgezet. Hij zou er nog wat over moeten hooren.

Katrien zuchtte. Was ze werkelijk knap, zou ze ook op de Kweekschool flink zijn? Ze was niet meer zeker van zichzelf, ze vond de verantwoordelijkheid zoo groot!

En dan tobde ze weer, dat ze alles van den donkeren kant bezag. Wat moest ze een ontevreden hart hebben, dat ze nu niets van geluk in zich voelde, nu haar liefste wensch bevredigd was. Haar vader, die zoo van haar hield, die voor haar had gedaan, waaraan hij voor zichzelf niet gedacht zou hebben, hem was ze niet eens oprecht dankbaar geweest!

Katrien zuchtte. Ze wou niet meer denken, alle gedachten waren naar en beschamend. Ze ging liggen op de borst, met het hoofd voorover, de oogen dicht. Warme tranen gleden op het kussen.

Ze stond op om water te drinken; ze waschte haar oogen. Toen ze weer liggen ging, was ze moe. Ze voelde haar droefheid nog maar vaag, als een kind dat nog naschreit, maar niet recht meer weet, waarom het verdriet heeft. En ze sliep in, de wimpers nog vochtig Nu en dan schrikte ze even op van een onbewusten heftigen snik.

(Wordt vervolgd).

CATHARINA BEERSMANS.

DOOR

M. HORN.

Catharina Beersmans (laatste portret).

Catharina Beersmans is na een lang lijden Zondag 19 November van ons heengegaan, Woensdag 22 November hebben wij haar stoffelijk overschot naar het station Delftsche Poort gebracht en het daar in een gewone goederenwagen neergezet, om het naar Brussel te laten vervoeren, alwaar den volgenden dag de begrafenis zou plaats hebben. Vóór de overbrenging naar het station had in de tot rouwkamer ingerichte vestibule van den schouwburg eene plechtigheid plaats, waarbij velen kransen en bloemen op de baar neerlegden en hartelijke woorden van afscheid spraken, maar van hoeveel liefde en vereering die woorden en bloemen ook getuigden, hoeveel ontroering zij ook bij menigeen wekten, op mij heeft de plechtigheid geen grooten indruk gemaakt, zij was te mooi, alles ging met te veel vertoon gepaard en als ik dan daarbij dacht aan den eenvoud der groote doode, zoo wars van alle vertoon, dan kon ik de gedachte niet van mij afzetten, dat dit alles zeer zeker heel goed bedoeld was, maar dat men toch hier niet had gehandeld in overeenstemming met hetgeen de overleden kunstenares zelf gewenscht zou hebben, hadde zij er over te beschikken gehad. Eén oogenblik heb ik zeer sterk den indruk gevoeld, dat zij voor altijd was heengegaan, dat zij nooit weer tot ons zou terugkeeren, het was het oogenblik, toen de locomotief met den goederenwagen, die haar stoffelijk overschot bevatte, wegreed en langzaam uit onze oogen verdween.

In dagblad en tijdschrift is dezer dagen veel over Catharina Beersmans geschreven, ik zelf heb reeds in het „Nieuws van den Dag" den dag na haar overlijden mijn indrukken weergegeven, toch heb ik het verzoek der redactie van dit tijdschrift, om in dit maandblad eene korte levensschets van de groote doode te geven, niet willen afslaan, ik grijp gaarne de gelegenheid aan om nog eens te zeggen, welke groote priesteres der kunst Nederland in haar bezeten en helaas verloren heeft. En wanneer ik dan thans overdenk, wat zij in al die jaren voor ons geweest is, dan grijpt mij een gevoel van weemoed aan, dat wij haar verloren, van geluk, dat wij haar bezeten, maar ook van bitterheid, dat wij haar niet genoeg gewaardeerd hebben. Ja, ik wil, ik moet het zeggen, in weerwil van alle kransen en bloemen, in weerwil van alle mooie artikelen bij haren dood, Nederland is harer niet waardig geweest. Ware zij eene Fransche of ook maar eene Duitsche geweest (de Franschen verstaan de reclame beter), alles, wat den naam van beschaafd had willen dragen, zou in deze dagen met trots vertellen, dat men haar in die en die rol had zien spelen, menigeen zou zelfs den hoogen prijs, dien men voor dat genot betaald had, niet vergeten er bij te voegen. Maar hoevelen van die zoogenaamd beschaafden hebben Catharina Beersmans in eene van hare groote rollen zien spelen, hoevelen werden naar den schouwbnrg getrokken, juist omdat haar naam op het programma stond? Wanneer in Weenen het programma den naam van Charlotte Wolter vermeldde, (deze kunstenares is van allen, die met Beersmans in denzelfden tijd geleefd hebben, de eenige, die ik de eer waardig keur met haar te worden vergeleken), dan was de schouwburg stampvol, immers „die Wolter" speelde; wanneer Beersmans in eene van hare groote rollen optrad, dan was de zaal meestal slecht bezet, ten minste als niet het eene of andere feest werd gevierd. Ja vroeger, toen zij nog melodrama's speelde, toen had zij wel publiek, het dankbare publiek, dat zulke stukken vol hartstocht gaarne zag en nog gaarne ziet. Maar het publiek, dat voor zulke „draken" den neus optrekt, dat in den schouwburg, althans volgens eigen zeggen, kunst wil genieten, waar was het, toen Catharina Beersmans op grootsche, indrukwekkende en in de ziel grijpende wijze *Lady Macbeth* speelde met een voortreffelijken *Macbeth* (Dirk Haspels) naast zich, waar was het, toen zij *Donna Pia* in „Severo Torelli", toen zij *Medea* speelde? En terwijl de voorstellingen van „Macbeth" bij gemis aan belangstelling na enkele vertooningen moesten worden gestaakt, liep het geheele „beschaafde" Nederland een paar jaar later uit, om een parodie van Shakespeare's tragedie door een Fransche troep te zien spelen met Sarah Bernhard als *Lady Macbeth*, die van deze ijzingwekkende figuur eene Fransche demi-mondaine maakte. O, men had het dikwijls zoo druk over „onze" Beersmans, maar vroeg men zoo'n lofredenaar of lofredenaarster, in welke rollen men haar had zien spelen, dan bleef het antwoord gewoonlijk uit of men kreeg ook wel eens in den laatsten tijd het antwoord: in... *Mijnheer* en *Mevrouw Mongodin*. Ik weet, wat men er ook van moge zeggen, ik weet, dat Beersmans daaronder geleden heeft. Toen ik haar eens zei, dat ik *Mevr.*

Mongodin, eene Possenrol, niet van haar wilde zien, dat zij zich volgens mijne meening onteerde door het spelen van zulke rollen, zei zij met dien in-tragischen toon, die te vergeefs wilde verbergen, wat zij er onder leed: in andere rollen wil men mij niet meer zien, ik ben, God weet, hoe lang niet meer opgetreden, ik moet toch wàt spelen of moet ik er maar heelemaal mee ophouden? Hoe gelukkig was zij, toen ik twee jaren geleden in opdracht van mijne collega's met het verzoek tot haar kwam, om bij de feestelijke opening van ons nieuw gymnasium *Medea* te spelen. Zij had die rol in 1887 bij gelegenheid van haar zilveren jubileum gespeeld en daarna niet meer, door ons verzoek zou het treurspel in elk geval weer op het repertoire komen. In de tien jaren, die tusschen haar jubileum en ons verzoek verloopen waren, was geen enkele maal de wensch uitgesproken haar nog eens in hare beste rol te zien spelen, het stuk was sinds lang in het geheel niet meer op het répertoire en moest opnieuw worden ingestudeerd. Dadelijk werd de rolverdeeling samen opgemaakt, zij zou zelf met hare mede-vennooten spreken en na een paar dagen reeds ontving ik bericht, dat de zaak in orde was. Zij heeft dien avond de rol gespeeld voor een parterre van jongelui, die allen in de wereld hopen te gaan als predikanten, geneesheeren, rechtsgeleerden of leeraren, zij had verder voor zich een publiek van genoodigden, waaronder tal van oud-leerlingen, die reeds eene positie in de maatschappij bekleedden, allen waren geweldig onder den indruk van hare machtige kunst, zij zelf was gelukkig voor een publiek te spelen, waarvan velen de diepe tragiek van Medea's lijden begrepen en gevoelden; aan het slot kwam aan de toejuichingen geen einde en toen ik haar met een korte toespraak bloemen aanbood en haar in naam van de aanwezigen voor het geschonken hooge kunstgenot dankte, werd haar een ovatie gebracht door het publiek en . . . door de medespelenden, die gelukkig over haar groot succes waren, zij had dezen avond bewezen, dat zij in de verloopen tien jaren nog niets van haar machtig talent had ingeboet en de rol nog even mooi speelde als tien jaren geleden. Het bijgaande portret als *Medea* behoorde aan ons gymnasium — mijne collega's hebben mij dezer dagen het cliché cadeau gegeven — wij hebben het voor het programma laten maken, al onze leerlingen en oud-leerlingen hebben het als een souvenir meegenomen, voor hen zal het tevens een aandenken zijn aan onze overleden groote kunstenares, zij althans zullen nog eens later met trots kunnen zeggen, dat zij in hunne jeugd het geluk hebben gehad Catharina Beersmans twee jaren vóór haar dood in een harer beste rollen te hebben zien spelen, toen zij nog in het volle bezit was van hare groote gaven. Eenige maanden na haar optreden te Schiedam vroeg ik haar eens, of zij van de wederopvoering van „Medea" veel genoegen had gehad. „O ja," zeide zij, „al ware het alleen maar, dat ik de rol nog eens gespeeld heb voor zoo'n heerlijk publiek als dat van jullie feestvoorstelling, overigens is het niet veel gegeven, er was wel veel succes, maar" — zoo voegde zij er somber aan toe — „er kwamen geen menschen." En zoo is het jaren lang gegaan, voor zoogenaamde „lach-successen" was steeds een groot publiek te vinden,

voor haar echter waren er geen menschen, tenzij zij ook maar in een Posse optrad. De couranten mochten haar spel nog zoo prijzen — en dat deden zij altijd, omdat haar spel steeds, in welke rol ook, geheel àf was — voor haar kwam het publiek niet. Althans bij ons niet, in het kunstlievende België was dat wat anders, als zij te Antwerpen of Brussel optrad, dan was al lang voor haar optreden geen plaats meer te verkrijgen, Beersmans' gastspel was daar een kunstfeest van beteekenis, de beste mannen van Vlaanderenland beschouwden het als een eer haar te mogen spreken en de hand te drukken, niemand van hen zou verzuimd hebben haar gastspel bij te wonen. Is het dan wonder, dat zij in weerwil van haar 22-jarig verblijf in ons land toch bij ons eene vreemdelinge gebleven is, dat haar hart haar steeds naar België trok, dat zij ook daar haar laatste rustplaats heeft willen hebben? In haar laatste ziekte had zij maar één wensch, naar Brussel te kunnen vervoerd worden, als zij maar weer dáár was, omringd door hare familie, dan zou zij wel weer beter worden, zij was er bij vorige ziekten immers zoo goed opgeknapt, waarom dan ook nu niet? Ja, ik ducht geen tegenspraak van hen, die Beersmans goed hebben gekend, als ik zeg, dat zij zelfs te Rotterdam, waar zij al die jaren gewoond en gewerkt heeft, eene vreemdelinge is geweest, dat zij er zich eenzaam en verlaten gevoelde. Maar ik wil niet langer mijn gevoel van bitterheid aan het woord laten, ik heb mij tot taak gesteld Catharina Beersmans in haar leven en werken kort te schetsen, van die taak, die mij meermalen gelegenheid zal aanbieden van mijne bewondering voor deze groote kunstenares te doen blijken, wil ik mij thans kwijten.

Catharina Beersmans werd geboren ... ja, wanneer? Dat was zij pas betrekkelijk kort geleden zelf te weten gekomen, immers in 1887 vertelde zij mij, dat zij 9 Mei 1845 geboren was. Algemeen heeft men jaren lang dezen dag als haar geboortedag aangenomen, in een van de Noord- en Zuid-Nederlandsche Tooneelalmanakken, die een twintigtal jaren geleden nog elk jaar bij de firma G. Theod. Bom te Amsterdam onder redactie van N. Donker verschenen, vond ik het volgende vers:

A Mademoiselle C. BEERSMANS,
Artiste Dramatique,

Lors de son Anniversaire (9 Mai 1868).

L'éloquence du coeur consiste en ce langage
Qui sans détours s'adresse au sentiment,
C'est la larme dans l'oeil au moment du voyage,
La poignée de main qu'on se donne en rentrant.
N'attends donc pas de moi, le jour de la naissance,
Un luxe de grands mots; mais agrée mes voeux,
Mes voeux pour que du Ciel l'infinie clémence
Sème de fleurs tes pas, ... rende tes jours heureux!

Bien que jeune déjà tu brilles sur la scène,
Noble et simple à la fois, ton jeu va droit au coeur;
Ne change en rien ce jeu! . . . Thalie et Melpomène
Te prêtent à l'envi le beau titre de . . . *soeur!*

MR. C. T. VAN DER BRUGGHEN V. L.

Het is wel eigenaardig, dat een Nederlander in een Nederlandschen almanak ter eere van een Nederlandsche tooneelspeelster een Fransch vers schreef, maar uit dit vers blijkt toch, èn dat de schrijver den 9den Mei voor haren verjaardag hield, èn dat zij reeds in 1868, toen zij dus pas 23 jaren oud was, als eene groote beroemdheid mocht gelden. Nog pas enkele jaren geleden vertelde zij mij lachend, dat zij nooit geweten had, wanneer zij jarig was, immers toen was haar pas officieël gebleken, dat zij 30 Augustus 1845 was geboren. Haar geboorteplaats was Turnhout, waarvan de Belgische schrijver Edward van Bergen in eene in 1876 van Beersmans verschenen biographie zeide: „Geen plaats bestaat er in ons land minder geschikt om iemand lust tot het tooneel in te boezemen dan dit stille, doode en als het ware van iedereen vergeten Turnhout, waar de menschen afgezonderd leven en zich weinig bekommeren met wat er buiten hunne stad omgaat. Voor weinige jaren achtervolgde men nog te Turnhout Antwerpsche tooneelliefhebbers, die er eene voorstelling geven moesten; ten huidigen dage mag de tooneelmaatschappij, welke er gevestigd is, de vrouwenrollen door geen vrouwen laten vervullen en het bijwonen eener vertooning is der Turnhoutsche vrouwen ten strengste verboden." Al geldt deze uitspraak niet meer voor het Turnhout van heden, in Beersmans' jeugd was het, zooals Edw. van Bergen het stadje schilderde en zeker zou zij nooit de groote tooneelspeelster zijn geworden, als zij in die plaats gebleven ware.

Catharina Beersmans (1875).

Haar moeder — haar vader was reeds vroeg gestorven — besloot in 1857 van Turnhout naar Brussel te verhuizen en daar het gezin groot en de inkomsten klein waren, werd Trinette al spoedig van school genomen om het borduren te leeren en zoodoende in het onderhoud van het gezin mee te

helpen voorzien. Haar oom, voorzitter van de Rederijkerskamer *de Veldbloem*, maakte de sluimerende talenten bij haar wakker; toen zij enkele malen de voorstellingen der Kamer had bijgewoond, kreeg zij er zooveel pleizier in, dat zij van niets meer sprak dan van de komedie, waarop de oom hare moeder den raad gaf Trinette actrice te laten worden, want „daar kon men veel geld mee verdienen." Trinette wilde wel, heel graag zelfs, maar moeder was er tegen, Felix van de Sande, de toenmalige bestuurder van den Vlaamschen Schouwburg te Brussel wist echter de bezwaren der moeder te overwinnen en engageerde haar, nadat hij haar eerst een examen had afgenomen, tegen 5 frank voor elken keer, dat zij zou optreden. Mevr. Beersmans vertelde mij in der tijd van dat examen: „Als een recruut moest ik marcheeren, van de Sande zat op zijn stoel te lachen, maar hij scheen met mijn loopen tevreden, want het examen werd voortgezet. Hij vroeg mij, of ik lezen kon en toen ik daarop ja zei, legde hij mij een stuk uit *De Gierigaard* van Hendrik Conscience voor. Dat trof ik, want ik had het boek al zoo dikwijls gelezen, dat ik het al haast van buiten kende. Het examen was daarmee afgeloopen, hij was tevreden en ik werd terstond geëngageerd." Moeder gaf hare toestemming en daarvan heeft zij zeker nooit spijt gehad, want zij heeft een allergelukkigsten ouden dag bij hare dochter doorgebracht. Nog zie ik het oude vrouwtje voor mij, altijd teeder en moederlijk bezorgd voor hare dochter, maar ik zie ook die dochter voor mij vol hartelijke liefde voor hare oude moeder, deze heeft het zilveren jubileum harer beroemde dochter nog beleefd, bij de feestviering, die tot in den morgen duurde, was zij tegenwoordig stralende van blijdschap, kort daarop echter is zij plotseling gestorven; het heeft verscheidene jaren geduurd, eer de dochter dit verlies is te boven gekomen en heel lang daarna, toen ons gesprek eens op het feest kwam, zei zij met tranen in de oogen: „het is mij eene gelukkige gedachte, dat moeder dat beleefd heeft, maar missen doe ik haar eigenlijk elken dag nog." Hare vrees, dat zij ook eens plotseling dood zou blijven als hare moeder, is eigenlijk bewaarheid, want al is zij lang lijdende geweest, feitelijk gestorven is zij plotseling als hare moeder aan de hartkwaal, waaraan zij ook lijdende en van welks bestaan zij niet onkundig was.

In het eerste jaar van hare tooneelloopbaan verdiende zij *tien frank*, want zij trad slechts tweemaal op, de eerste maal in *De vrouw, die haren man laat herbakken*, zij gedroeg zich toen zoo onhandig, dat zij tweemaal over de lat van het achterdoek struikelde en op het tooneel viel; de tweede maal had zij echter als *Jaquinet* in „Paljas" zoo 'n succes, dat Eloy Lemaire, die directeur van de Variétés te Antwerpen was en die door zijne costumière, welke dat vak ook aan den Brusselschen schouwburg vervulde, van haar succes bericht kreeg, naar Brussel reisde, om haar voor zijn schouwburg te engageeren, onverrichter zake moest hij echter weer naar Antwerpen terugkeeren, want hij had haar niet kunnen vinden. Zij bleef dus ook het volgende jaar in Brussel, maar nu tegen 60 frank in de maand en een benefiet, geässureerd op eveneens 60 frank, dat jaar verdiende zij dus 500 frank. Lemaire toog weer naar

Brussel, wist haar thans wel te vinden en engageerde haar voor twee jaar tegen 175 frank in de maand, 30 September 1863 trad zij voor het eerst te Antwerpen op. In het begin speelde zij niets dan onbeduidende rolletjes in drama's en blijspelen, op alle rollen van beteekenis legde Mej. Eugénie de Terre beslag en ware het toeval haar niet gunstig geweest, zij zou nog zeer lang hebben moeten wachten, voordat zij rollen van meer beteekenis had gekregen. Het was winter, het gezelschap van Antwerpen zou in 's-Hertogenbosch het drama *De Gebochelde* vertoonen, waarin Mej. de Terre de rol van *Blanche* vervulde, het gezelschap was reeds vooruit van Antwerpen vertrokken, Mej. de Terre zou een paar dagen later komen. Op den dag dat *De Gebochelde* zou worden gespeeld en de zaal zoo goed als uitverkocht was, komt plotseling het bericht, dat Mej. de Terre wegens ijsgang niet kan komen. Victor Driessens raadt aan Beersmans, die eene onbeduidende rol in het stuk te vervullen had, de rol van *Blanche* te laten spelen en deze nam het aan, hoewel het slechts weinige uren voor het begin der voorstelling was, zij had de rol zoo dikwijls zien spelen, dat zij haar half van buiten kende, bovendien, er was op dat oogenblik niemand anders, de recette was verloren, als zij weigerde. Het succes der achttienjarige was groot en daar zij haren directeur nu eens getoond had, dat zij wel voor wat beters geschikt was dan voor de onbeduidende rolletjes, welke hij haar te spelen gaf, kreeg zij in het vervolg betere rollen en verhoogde hij tevens hare gage tot 300 frank in de maand, hoewel zij voor twee jaren tegen een appointement van 175 frank geëngageerd was.

Is het niet eene bijzondere speling van het noodlot, dat jaren naderhand eene jonge actrice aan hetzelfde den Bosch onder bijna gelijke omstandigheden haar opkomst te danken had, terwijl het nu Mevr. Beersmans was, die haar rol door de jonge actrice zag overgenomen? In het jaar 1890 zou in den Bosch *Vorstenschool* gespeeld worden, Mevrouw Beersmans wordt echter vrij plotseling ongesteld en Mej. Alida Klein, die tot nu toe niets dan tamelijk onbeduidende rolletjes gespeeld had, nam de rol der *Koningin* op, zij deed dat toen zoo goed, dat zij ook in het vervolg betere rollen te spelen kreeg. In één opzicht is de zaak anders gegaan, dat andere werpt zoo'n heerlijk mooi licht op het karakter der overledene, dat ik niet kan nalaten het hier mee te deelen. Weinige weken na het gebeurde in den Bosch zou *Vorstenschool* te Rotterdam gaan, den dag vóór de voorstelling sprak ik Mevr. Beersmans: „Gij gaat toch zeker morgen naar de komedie," zeide zij, „Alida speelt de *Koningin Louise* hier voor het eerst, dat moet ge toch gaan zien." „En speelt U de rol dan niet, Mevrouw?" vroeg ik haar. „Neen, zij heeft het zoo mooi gedaan, dat ik voor goed van die rol afzie, haar leeftijd past ook beter voor de rol dan de mijne." Ik maakte toen de opmerking, dat de *Koning* van Dirk Haspels naast zoo'n jonge koningin erg zou afsteken en den indruk van het werk moest schaden, dat zij naast dezen eenigszins ouderen *Koning* als *Koningin Louise* zeer goed op hare plaats was en het dus erg jammer zou zijn, als zij deze rol, waarmee zij overal zoo'n schitterend succes had behaald, aan een andere actrice afstond. „Nu," zeide zij, „als

Dirk door een der jongeren evengoed vervangen kon worden als Alida mij vervangt, dan zou hij de rol ook wel afstaan. Doe mij het genoegen en ga het van haar zien en als het kan, schrijf er wat goeds over, het is toch zoo kranig van het meisje, zij is nog zoo jong." Ik kon toen niet nalaten haar te vragen, of Mej. de Terre er indertijd ook zoo over gedacht had als zij nu deed tegenover de jongere kunstzuster. Lachend antwoordde zij: „o, neen! het tegendeel is waar, maar juist omdat het mij toen zoo griefde, dat Mej. de Terre nog altijd jonge rollen wilde spelen, hoewel zij er te oud voor was, terwijl ik toch in den Bosch getoond had, dat ik ook wel iets kon, juist daarom zorg ik er voor niet in die fout te vervallen." M. i. is het ook daaraan toe te schrijven, dat zij den voor vele actrices zoo onaangenamen overgang naar de moederrollen zoo kalm en als het ware onbewust heeft gedaan, zij gunde hare jongere kunstzusters van ganscher harte het succes, dat deze behaalden in rollen, waarin zij vroeger geschitterd had, zij wist en wilde weten, dat zij ouder geworden en dus voor jonge rollen niet meer de aangewezen persoon was, daarom speelde zij ook in *Annemie* wel de latere bedrijven, waarin zij al eene groote dochter heeft, maar niet meer het eerste bedrijf, waarin zij een jong meisje moest voorstellen.

In weerwil van de tegenwerking van Mej. de Terre veroverde zij in Antwerpen toch spoedig de jonge rollen en het volgende jaar had zij zich reeds zoo'n naam verworven, dat Directeur Lemaire haar opnieuw engageerde voor 400 frank in de maand gedurende de wintermaanden en daar eene in den zomer ondernomen kunstreis door Nederland voor gezamenlijke rekening veel succes had, verdiende de 21-jarige tooneelspeelster in dat jaar gedurende negen maanden meer dan zesduizend gulden. Meer en meer ontwikkelde zij zich nu in hare kunst, in de eerstvolgende jaren speelde zij nog van alles, zoowel in het drama als in het tooneelspel en in het blijspel trad zij in hoofdrollen op, men zal van hare enorme werkkracht een denkbeeld krijgen, als men het volgende lijstje eens raadpleegt.

Zij trad op:

in	Drama's.	Tooneelspelen.	Blij- en Zangspelen.
1863—64	10	3	14
1864—65	15	5	18
1865—66	11	5	16
1866—67	9	3	7
1867—68	6	6	11
1868—69	5	8	9
1869—70	8	3	1
1870—71	7	1	—
1871—72	9	9	2
1872—73	10	5	1
1873—74	7	3	—
1874—75	3	7	1
	100	58	80

In de 12 jaren van haar verblijf te Antwerpen heeft zij dus 238 verschillende rollen gespeeld. uit het lijstje blijkt tevens, dat men te Antwerpen langzamerhand begon in te zien, dat zij vóór alles tragedienne was, dat ook in het tooneelspel nog wel mooie rollen voor haar te vinden waren, maar dat haar talenten minder voor het blijspel pasten. Speelde zij in de eerste zes jaren voor een groot deel blijspelrollen, in de laatste zes jaren is zij nog slechts vijfmaal in blijspelen opgetreden, terwijl zij in dezen tijd 44 groote rollen in het drama en 28 in tooneelspelen te vervullen had; als men haar in Rotterdam later rollen heeft doen spelen in *Zenuwachtige Vrouwen* en *Mongodin*, dan heeft men daarmee haar talent geweld aangedaan. Zeker, ook in die rollen gaf zij veel goeds, daarvoor was zij groote kunstenares. maar diegenen uit het publiek, die hare stem te somber, hare dictie te langzaam voor zulke rollen vonden, hadden geen ongelijk.

In de jaren van hare grootste werkzaamheid als actrice ligt ook de tijd, waarin zij het meest voor hare ontwikkeling op ander gebied heeft gedaan. Wij weten het, hare schoolopleiding was zeer onvoldoende geweest, tot haar twaalfde jaar slechts had zij eene gewone lagere school kunnen bezoeken, maar hoe meer zij als kunstenares vooruitging, des te meer begon zij het gemis aan kennis te gevoelen. Alle vrije tijd werd daarom besteed om te leeren, vooral letterkunde en geschiedenis werden ernstig beoefend en wie later het geluk heeft gehad zich met Mevr. Beersmans over litteraire onderwerpen te mogen onderhouden, die weet, hoe belezen zij was en hoe diep haar inzicht was in letterkundige werken. Als actrice steeg haar roem, zoowel in Nederland als in België, met den dag en toen Albrecht en Van Ollefen in den zomer van 1871 *Fernande* van Sardou zouden vertoonen, werd zij uitgenoodigd de rol van *Clotilde* als gast te spelen, het succes dezer gastvoorstellingen was zoo enorm, dat zij in die rol vijf-en-dertig keeren achter elkander te Amsterdam optrad. Haar tweede gastspel bij een der Nederlandsche gezelschappen — met haar eigen gezelschap trad zij elken zomer op — was bij gelegenheid van een benefiet voor den heer D. Haspels bij Le Gras, Van Zuylen en Haspels, die toen den kleinen schouwburg te Rotterdam bespeelden, voor het eerst speelde zij hier de rol van *Koningin Louise* in „Vorstenschool". Maar het zou nog verscheidene jaren duren, voordat zij voor goed aan het Rotterdamsch tooneel werd verbonden, eerst in 1877, toen aan Le Gras, Van Zuylen en Haspels de bespeling van den Grooten Schouwburg werd gegund, kwam Catharina Beersmans naar Rotterdam, dat zij nu ook niet meer verliet, want na de ontbinding der bovengenoemde firma ging zij naar de afdeeling Rotterdam van *Het Nederlandsch Tooneel* over en toen die afdeeling in 1886 ophield te bestaan, aanvaardde zij met de heeren Le Gras, J. Haspels, R. Faassen en D. Haspels de directie der *Vereenigde Rotterdamsche Tooneelisten*, het gezelschap dat nu nog bestaat; van de vennooten van 1886 zijn er echter nu reeds drie dood en de twee anderen zijn al lang ernstig ongesteld, op den heer Jan C. de Vos, die er twee jaar geleden als vennoot bij gekomen is, rust dus thans de geheele directie.

In het buitenland heeft Mevr. Beermans nooit kunnen optreden, zij was nu eenmaal kind van een land, dat eene taal spreekt, die niet in andere landen verstaan wordt. Eens echter heeft zij in het buitenland gespeeld, het was namelijk, toen het gezelschap onder directie van Le Gras, Van Zuijlen en Haspels gedurende den zomer van 1880 in Londen gastvoorstellingen in eigen taal gaf, Beersmans trad toen op als *Annemie*, *Marie Antoinette* en *Deborah*. Eene zooveel mogelijk volledige verzameling van al hetgeen in de Engelsche pers over de te Londen gegeven voorstellingen geschreven is, is later als *Gedenkboek* verschenen. Dit gedenkboek doorbladerende kan men op nagenoeg elke bladzijde lezen, hoe de Engelsche pers met onze Nederlandsche kunstenares dweepte en hoe men haar talenten op prijs wist te stellen. En al is het oordeel van Engelsche bladen op dit oogenblik bij ons weinig in tel, toch kan ik niet nalaten althans ééne beoordeeling van elke rol die zij in Londen speelde, hier over te schrijven, ik zal daarbij voor iedere rol een ander blad citeeren:

Catharina Beersmans als „Fedora".

Annemie (Daily Telegraph): „Het machtig en door en door symhathiek spel van Mevr. Beersmans, die de ongelukkige Annemie voorstelde, wekte de bewondering van de toeschouwers, Mevr. Beersmans, eene ontroerende actrice met zeldzame gave, met muzikale stem, bewegelijke trekken en een volmaakt meesterschap over alle dramatische vereischten, wekte plotseling de toejuichingen van de geënthusiasmeerde toeschouwers op door eene ontwikkeling van artistieke kracht, waarop de meerderheid klaarblijkelijk niet verdacht was. Eene voorstelling, merkwaardig om de diepte van gevoel en den ongezochten ernst van uitdrukking, werd tot het laatste toe volgehouden met een effect, waarvan de uitbundige toejuichingen bij haar wederverschijnen voor het scherm aan het einde van het stuk slechts een zwakke weerklank waren. Met het oog op moeilijkheden, die eene actrice te overwinnen heeft voor zij zoodanigen indruk kan maken op een publiek, dat voor het grootste gedeelte onbekend is met de gebezigde taal, is de behaalde triomf dubbel opmerkenswaardig."

Marie Antoinette (Saturday Review): „De rol van de beroemde Italiaansche actrice (Ristori) werd door Mevr. Catharina Beersmans vervuld, die ze met volmaakt en treffend succes speelde. De waardigheid, die zij ten toon spreidde was niet minder dan haar kracht en pathos. Om haar bewonderenswaardig weergeven van de hevig hartstochtelijke passages, was Mevr. Beersmans' Marie Antoinette bizonder merkwaardig."

Deborah (Globe): „Een nog grootere triomf werd door Mevr. Beersmans behaald als Deborah. De verschillende phasen van haar lijden werden door deze bekwame artiste op schitterende wijze voorgesteld en bij de slotscène na het derde bedrijf ontwikkelde zij eene onstuimige kracht. Bij het einde der voorstelling werd Mevr. Beersmans herhaaldelijk teruggeroepen. Ten slotte ging zij heen beladen met bouquetten en nijgende haar dank betuigende voor toejuichingen, als niet dikwijls — zelfs in Drury Lane — gehoord worden. Voor een vreemdeling, die een taal spreekt, welke geheel onbegrijpelijk is voor negen tiende van het publiek, is het opwekken van zulk enthousiasme dubbel eervol."

Catharina Beersmans als „Zwarte Griet".

Gaarne nam ik ook nog beoordeelingen van andere bladen op, maar dat zou te veel plaatsruimte vergen, ik laat het dus bij deze drie, maar deze heb ik toch hier willen afschrijven, immers nog pas eenige dagen geleden werd mij door een wetenschappelijk man gevraagd, of die Mevr. Beersmans nu wel inderdaad zoo groot was geweest als onze bladen vertellen en of er niet ook een boel chauvinisme onder liep, omdat zij eene Nederlandsche actrice is geweest. Voor allen, die als hij mochten denken — en ik vrees, dat het niet weinigen zijn — heb ik deze oordeelvellingen uit Engelsche bladen overgeschreven, zóó oordeelde de buitenlandsche pers over haar den eenigen keer, dat het haar gegeven is geweest in het buitenland op te treden en toen nog in de Nederlandsche taal, die door het grootste deel der toeschouwers niet verstaan werd.

Twee en twintig jaren is Mevr. Beersmans de hoogepriesteres der tooneel-

speelkunst te Rotterdam geweest en in de tragedie ongetwijfeld de grootste tooneelspeelster niet van ons land alleen, maar van den tijd, waarin zij geleefd heeft. Hare majestueuze gestalte, groot, waar zij groot zijn moest, hare mooie, diep aangrijpende stem, hare groote zeggingskracht en voortreffelijke dictie, haar zich-geheel in-leven in het door haar voor te stellen karakter, hare sprekende gelaatstrekken, hare gratie en koninklijke houding — zij, het Turnhoutsch kind uit de kleine burgerij — deden elke nieuwe rol als eene nieuwe uiting der hoogste kunst verschijnen. Zij wist bovendien aan elke rol een zeker cachet te geven, dat alleen zij en geene andere tooneelspeelster er op gelijke wijze aan kon geven, elke rol van haar had iets eigens, zij verhief menige rol, die door den schrijver onduidelijk of onjuist geteekend was, zóó gebeurde het soms, dat zij eene bij-rol speelde, die door haar creatie tot een hoofdrol werd. Maar laat men mij hier goed begrijpen, nooit trad zij op den voorgrond, waar de rol dat niet eischte, daarvoor was zij èn te veel kunstenares, èn te bescheiden, meer dan eens heb ik het bijgewoond, dat zij na een applaus aan het einde van een bedrijf weigerde weer voor het voetlicht te komen, omdat zij vond, dat dit applaus voor hare medespelers bestemd was en haar niet toekwam, terwijl haar spel juist aan dat tooneel een hooger relief had gegeven.

Maar ook de kleinste rol kwam tot haar recht, als haar de vertolking ervan was opgedragen. Zij bestudeerde ze door en door en trachtte er dan uit te halen, wat er in was en soms meer dan er in was; als zij eenmaal voor het publiek stond, dan gaf zij zich geheel. Wie met haar speelde, moest mee, moest zich op zoo'n oogenblik ook geheel geven, zij had hare kunst te lief en ook te veel eerbied voor het publiek, dat zij dat niet de volle maat zou hebben gegeven; zelfs als zij zich niet wel gevoelde, spaarde zij zich niet, daaraan is het wellicht ook voor een deel toe te schrijven, dat zij ons reeds zoo vroeg is ontvallen. Maar daaraan heeft menige actrice en acteur het ook te danken gehad, dat zij vaak meer gaven dan men van haar of hem verwacht had. Ik herinner hier o. a. aan de zeer goede vertolking van wijlen Mevr. Burlage in *John Gabriel Borkman*, ik weet het, dat mevr. Burlage bij de eerste repetities soms gehuild heeft, omdat zij het niet zoo goed kon geven als zij het gevoelde, maar mevr. Beersmans wist haar telkens weer op te beuren en moed in te spreken en daarbij werd zij niet moede de groote scènes onophoudelijk met haar te repeteeren. Zij was dan ook overgelukkig, toen mevr. Burlage van hare vertolking zooveel succes had, dit deed haar nog meer genoegen dan het enorme succes, dat zij zelf in het stuk had. Men heeft wel eens beweerd, en na haar dood heb ik het ook ergens gelezen, dat zij voor lof in de couranten onverschillig was, maar ik kan verzekeren, dat dit niet zoo was, ik heb die quaestie meer dan eens met haar besproken, zij was er volstrekt niet onverschillig voor, als men haar spel bewonderde, maar wel zeide zij mij: niemand weet beter dan ik, wat er aan ontbroken heeft en ik erger mij soms, als ik zie, hoe de couranten over eene kleinigheid vallen, terwijl ik zelf gevoel, dat zij heel wat andere aanmerkingen van veel grooter gewicht hadden kunnen maken.

Maar hoe gaat het met ons, Nederlandsche tooneelspelers, als wij goed in de rol beginnen te komen en haar haast zoo spelen, dat wij er zelf mee tevreden zijn, dan is het stuk alweer van het répertoire en wij moeten wat nieuws brengen, terwijl de buitenlanders, die hier met een paar rollen komen, daarin het beste geven, wat zij geven kunnen, zij hebben tijd en gelegenheid gehad de rol van alle kanten te bekijken; ook hebben zij andere tooneelspelers in hunne rollen zien spelen, dat geluk heb ik haast nooit, want als vreemdelingen hier zijn, sta ik gewoonlijk op de planken van eene andere plaats en in den tijd, dat ik er eens uit zou kunnen gaan, zijn de schouwburgen der groote steden gesloten. En dàt staat bij mij vast, van elken tooneelspeler, dien men ziet spelen, kan men wat leeren, al is het soms maar, dat men ziet, hoe men het niet moet doen, waardoor men dan zelf niet in de fout vervalt, die men van anderen heeft gezien. Zoo sprak de groote kunstenares, die altijd aan hare rollen iets persoonlijks wist te geven, zoodat eene door velen gespeelde rol toch van haar als eene nieuwe creatie verscheen. Haar heengaan laat dan ook eene plaats open, die niet meer te vervullen is, anderen zullen na haar komen en hare rollen bezetten, maar zoolang het huidige geslacht leeft, zullen dezen te kampen hebben met de herinnering, welke Beersmans in die rollen heeft achtergelaten, verscheidene stukken zullen wel langen tijd geheel van het repertoire moeten verdwijnen, omdat geen actrice hare rollen daarin kan overnemen. Vooral in het emplooi, dat zij in de laatste jaren hoofdzakelijk speelde, dat der moederrollen, zal zij zeer moeilijk te vervangen zijn, ja, zooals zij dat deed, waarschijnlijk in geen jaren, ik herinner b.v. aan haar *Mevr. Benthof* in „Lotos," aan *Moeder Cathiard* in „Slechte Herders," aan *Mad. Bernard* in „De Fourchambaults." De eenige groote rol door haar buiten dit emplooi in de laatste jaren gespeeld, is die van *Medea*, waartoe mijne collega's en ik, zooals ik reeds heb medegedeeld, haar in de gelegenheid hebben gesteld; voor mij was *Medea* haar beste rol en zij is dat ook gebleven, hoewel tusschen de eerste en de tweede reeks vertooningen tien jaren waren verloopen en zij in dien tusschentijd met zware ziekten had te kampen. In de vertolking dezer rol had zij iets overweldigends, de vreeselijke uitdrukkingen van haar haat deden den toeschouwer sidderen, de zachtheid en teederheid van hare liefde boezemden diep medelijden in met de verlaten vrouw en moeder. Ontzettend was dat enkele woord „Misschien!" op het einde van het eerste bedrijf als antwoord op Kreusa's uitroep: „Morgen noem ik hem (Jason) echtgenoot!" Schrik en beven grepen den toeschouwer aan, wanneer zij, nadenkende over de beste wijze, om Kreusa te dooden, haar dolk te voorschijn haalt: „De dolk? Die treft gewis, stuurt hem mijn hart," het portret als *Medea* stelt dit oogenblik voor. Ik moet intusschen opmerken, dat van haar geen enkel costuum-portret bestaat, dat niet minstens tien jaren oud is, zij had er geen pleizier meer in costuum-portretten van zich te laten maken, trouwens ook geen andere en de heer v. d. Winkel, die al hare portretten gemaakt heeft, heeft twee jaren geleden heel wat moeite gehad haar er toe over te halen nog eens voor een gewoon portret voor hem te poseeren, het is hier ingevoegd.

Tot nu toe heb ik mij bezig gehouden met de kunstenares, ik mag deze levensschets echter niet besluiten zonder althans een enkel woord te hebben gewijd aan de goede, eenvoudige, bescheiden vrouw, aan de hartelijke confrateres. Reeds heb ik een paar staaltjes meegedeeld van hare vreugde, als hare confraters in een rol succes hadden, maar in alles was zij zoo, zij ver-

Catharina Beersmans als „Medea".

heugde zich in hunne vreugde, zij leed met hen in hun leed. En wat kon zij goed, hartelijk en toegevend zijn tegenover jongeren! Ik kan daarvan een bijzonder staaltje vertellen: eene jonge actrice, die zij op mijn verzoek eens iets zou laten voordragen, om te zien, of er niet wat meer in zat, dan zij op dat oogenblik toonde, liet haar een geheelen middag te vergeefs

wachten en toen ik daarover nogal boos was, wist zij alle mogelijke excuses te bedenken voor het jonge meisje: zij had zeker niet gedurfd, zij was bang, beschroomd, zij was een paar malen aan hare woning voorbijgegaan, stellig had zij den moed niet gehad naar binnen te gaan. Toen ik haar eenige dagen later vroeg, of zij al wist, waarom die jonge actrice niet gekomen was, zei zij lachend en volstrekt niet boos: „zij had het heelemaal vergeten" en toen ik mij daarover eenigszins verontwaardigd toonde, kreeg ik ten antwoord: „hebt gij nooit eens iets vergeten? Mij dunkt, dat kan toch wel voorkomen." Als zij maar helpen kon, dan was het haar een genot, op dank rekende zij niet, het viel haar dus ook niet tegen, als zij geen dank ontving. Heeft zij bij hare kunstzusters en -broeders liefde gezaaid, het moet erkend worden, zij heeft ook van hen liefde geoogst, allen hielden van haar, allen bewonderden haar als de grootste in hunne kunst, zonder haar te benijden, allen zagen tevens in haar de goede, hartelijke vriendin, Mevr. van Eijsden—Vink heeft daarvan diep ontroerd in innige, uit het hart komende woorden bij hare begrafenis getuigenis afgelegd. Catharina Beersmans is heengegaan op een leeftijd, dat nog zooveel van haar verwacht werd, maar vergeten zal zij niet worden, noch door hare kinderen, voor wie zij zoo'n hartelijke, goede moeder was, noch door hare vrienden en kennissen, noch door hen, die hare indrukwekkende, geniale vertolkingen hebben mogen bewonderen en zeker niet door hen, wien het gegeven is geweest met haar ter eere van ons nationaal tooneel te mogen samenwerken. Op haar pasten allen, die Woensdag 22 November om hare bare stonden, de woorden toe uit Chamisso's Frauen-Liebe und Leben:

„Nun hast du uns den ersten Schmerz gethan,
„Der aber traf."

Schiedam, 10 December 1899.

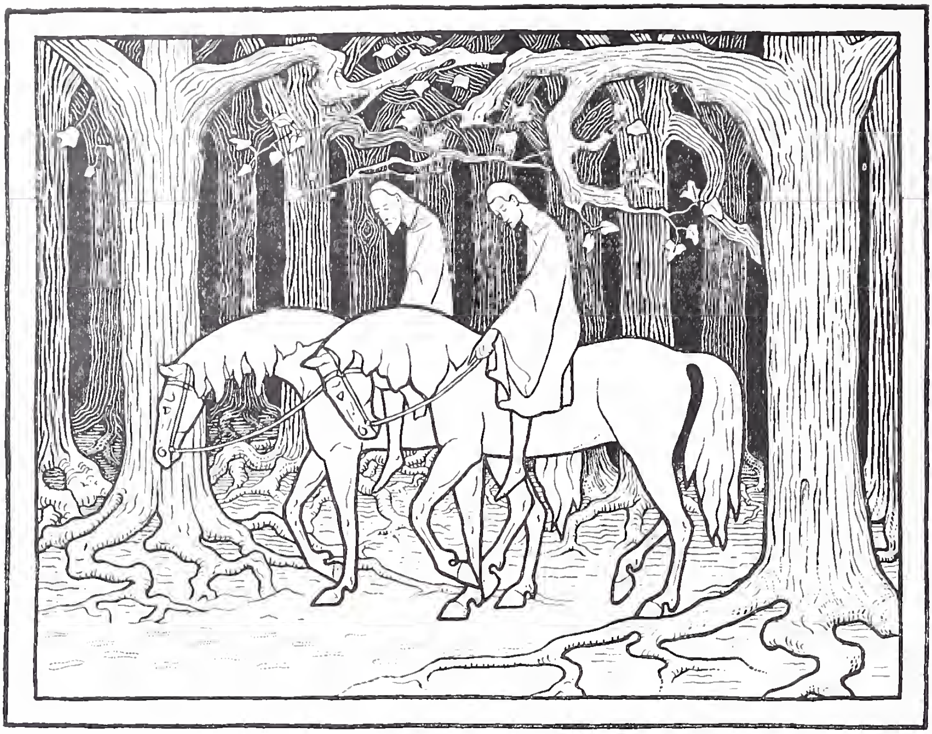

INDISCHE SPROKEN

uit het Sanskṛt

VERTAALD DOOR

DR. J. PH. VOGEL.

(Slot).

VAN DE KONINGSWEDUWE EN HARE DOCHTER.

Daarop — niet-tellend dien duivel:
den Nacht, die, zwart van duisternis,
Op 't vreeslijk lijkhof rondblikte
met der lijkmijten vlammenoog,
Dien afschuwlijke — ging weder
de koning naar den çîmçapa,
De held Triwikramaséna,
en nam den lijkgeest van den boom.
En op den schouder hem beurend,
terwijl hij voortschrijdt als weleer,
Toen heeft nogmaals de watâla *)
gesproken tot den mannenvorst:

*) d. i. de lijkgeest.

„Ik ben het moede, o koning,
maar gij niet, heen en weer te gaan.
Hoor dan naar mij, terwijl ik u
dez' ééne groote vraag verhaal.

Er was een zeker gouw-koning,
Dharma genaamd, in 't Zuiderland, *)
Staand' aan de spits der rechtvaardgen,
geboren van zeer edlen stam.
Hem was, Tsjandráwatî van naam,
een gade, die in Mâlwa-land
Een hoog geslacht was ontsproten:
der edle vrouwen diadeem,
En aan deze des landsheeren
gemalinne geboren werd
Eén dochter slechts, te recht dragend
den naam van Lâwanjáwatî †).
Toen deze dochter huwbaar was,
is hij, rechtmatig heer des lands,
Door zijn verwanten ontworteld,
tot scheuring van het rijk vereend.
Toen verliet hij, des nachts vluchtend,
met zijne gemalin het land
En met zijn dochter, meevoerend
een kostlijken juweelenschat.
En naar Mâlwa, zijn schoonvaders
gebied, van zelven heengegaan,
Kwam hij in 't Windhja-woud dien nacht,
van gad' en dochter vergezeld.
En toen de vorst zieh daarbinnen
begeven had, verliet de Naeht,
Als weenende met rijmdroplen,
wien 't scheen, dat zij geleide gaf.
En hare vingren opstekend,
beklom de Zon den Opgangsberg,
Hem als het ware weerhoudend:
„Begeef u niet in 't rooverswoud."
Toen nu met dochter en gade,
gekwetst door steklig koesja-kruid,
Te voet de mannenheer voortging,
bereikte hij een Bhilla-kraal §),

*) d. w. z. Dekkhan, het zuidelijk deel van Indië.
†) d. i. de Bekoorlijke.
§) Bhilla's heeten de niet-arische, wilde bewoners van het N. W.lijk Windhja-gebergte.

Bezet door mannen, ontroovend
den vreemdelingen lijf en goed,
Door rechtvaardigen ontweken,
ongastvrij als de stad des Doods.
Toen zij van verre hem zagen,
den vorst met kleedren en sieráad,
Kwamen met allerlei wapens
velen dier roovers toegesneld.
En koning Dharma, hen ziende,
sprak tot zijn echtgenoot en kind:
„Vlucht, vóór u deze barbaren
beroeren, in het woud van hier!"
Toen haar de koning dit zeide,
is koningin Tsjandráwatî
Met Lâwanjáwatî, haar kind,
bevreesd in 't diepst des wouds gevlucht.
En de koning, zijn aanvallers
afwachtende met zwaard en schild,
Heeft in een dichten pijlregen
velen der wilden neergeveld.
Maar toen de gansche kraal op last
van hunnen hoofdman hem alleen
Besprong, is hij, nadat zijn schild
bezweken was, door hen gedood.
Toen nu, de schatten ontvoerend,
het heidenheir was heengegaan,
En zij, verborgen in 't struweel,
van ver haar gade zag geveld,
Is koningin Tsjandráwatî,
met hare dochter vluchtende,
Verbijsterd in een dicht ander
en ver-verwijderd woud geraakt.
Toen zelfs der boomen schaduwen,
als door den middaggloed gekweld,
De koele wortels daar hadden
gezocht, gelijk de wandelaars,
Heeft z' onder een açoka-boom
aan d'oever van een lotosplas,
Door smart gekweld, vermoeid, weenend,
zich met haar dochter neergezet.
Intusschen kwam er in dat woud
een in de buurschap wonende,
Aanzienlijk heer, die met zijn zoon
te paard gestegen was ter jacht.

Hij, Tsjandasíngha, sprak tot hem,
zijn zoon Singhaparâkrama,
Toen hij haar beider voetsporen
daar in het zand zag uitgestrooid:
„Zoo deze sporen, schoon-omlijnd,
wij volgende dat vrouwenpaar
Bereiken, moet g' uit die beiden
één kiezen volgens uwen wensch."
Toen hij dit had gezegd, zeide
de zoon Singhaparâkrama:
„Tot echtgenoot gevalt mij die,
van wie die kleine voeten zijn;
Want deze, jeugdig van jaren,
dat weet ik, is voor mij geschikt;
Maar die met grooten voet, ouder
van jaren is gepast voor u."
Dus van zijn zoon het woord hoorend,
sprak Tsjandasíngha weer tot hem:
„Welk een taal spreekt ge, daar immers
uw moeder pas ten hemel voer!
En daar zoo goede vrouw heenging,
waar steld' ik elders mijnen zin?"
En de zoon, toen hij dit hoorde,
tot Tsjandasíngha heeft gezegd:
„Niet aldus, vader; want ledig
is 't huis, wanneer de vrouw ontbreekt.
En nog dit: hoordet gij nimmer
Het vers, dat Moeladéwa sprak?
„Waar niet de geliefde, weelderig van leden,
uitziend naar den weg, aan 't venster is gezeten,
Welk verstandig man zal dat verblijf betreden,
kluisterlooze kerkerkrocht, schoon „huis" geheeten?'
Daarom bezweer ik u, vader,
dat gij de begeleidster neemt,
Zoowaar mijn leven u lief is,
van haar, die ik tot vrouw begeer."
Dit woord van zijnen zoon hoorend,
heeft Tjandasíngha toegestemd
En is, door hem verzeld, langzaam
het voetspoor volgend, voortgegaan.
En aan de plek bij dien vijver
gekomen, zag hij, met een stroom
Parelsnoeren getooid, donker,
vorstin Tsjandráwatî, bestraald

Door Lâwanjáwatî, haar kind,
gelijk door zuivren maneschijn
Het nachtlijk firmament — beiden
in boomenschaduw neergevleid.
Hij kwam met zijnen zoon nader,
bevangen door nieuwsgierigheid,
En hem ontwarend, stond zij op,
ontsteld, hen roovers duchtende.
„Vrees niet meer, moeder, geen roovers
zijn dezen, vriendlijk van gelaat,
Zoo schoon gekleed; gewis zijn zij
herwaarts gekomen op de jacht."
Toen op dit woord van haar dochter
de koningin in twijfel stond,
Sprak Tsjandasíngha tot beiden,
nadat hij afgestegen was:
„Hoe dus verbijsterd? Uit vriendschap
zijn wij gekomen, u te zien;
Daarom vat moed en wilt melden
onbeschroomd, wie gij beiden zijt."
Als Lust en Vreugde, rampzalig,
toen zij door 't vuur van Çiwa's oog
Den Minnegod verbrand zagen *),
zóó zijt g'in deze wildernis.
En hoe toch zijt ge hier beiden
in dit verlaten woud geraakt?
Want in juweelen paleizen
te wonen, past' aan zulk een schoon.
Hoe zijn uw voeten, die voegden
in uwer edelvrouwen schoot,
Langs dezen bodem vol doornen
gedwaald, zoo vraagt ons hart ontsteld.
En dan dit stof, dat — o wonder! —
valt op uw beider aangezicht,
Door den wind opgejaagd, ontrooft
ook ons gelaat van kleur en glans.
En deze zon, die haar hitte
op uwe leden, bloementeer,
Neerdalen doet, verteert ook ons,
zoo fel met fellen stralengloed.

---

*) Pogend, Çiwa's liefde voor Pârwatî te wekken, werd Kâma, de Minnegod, door den gloed van Çiwa's oog tot asch verteerd. Lust en Vreugde zijn Kâma's gemalinnen.

Wilt ons dan uw verhaal melden,
want verteerd wordt ons beider hart,
Wij kunnen u niet zien toeven
in 't woud, vervuld van roofgediert."
Toen Tsjandasîngha dit zeide,
heeft zij, allengs herademend,
Door smart en schaamte verbijsterd,
haar lotgevallen hem gemaald.
En zonder gade haar ziende,
heeft hij, haar troostend met haar kind,
Door zoete woorden haar winnend,
toen tot de zijnen haar gemaakt.
En haar beiden te paard heffend,
heeft Tsjandasíngha met zijn zoon
Naar 't rijke Wittapápoerî,
zijn eigen woonplaats, haar gevoerd
En zij, als in een nieuw leven
verplaatst, heeft noode toegestemd
— Wat doet een vrouw niet, hulpeloos,
die in den vreemd' in nood verkeert? —
Toen om haar kleinen voet koos zich
Singhaparâkrama, de zoon
Van Tsjandasíngha, tot gade
de koningin, Tsjandráwatî.
En hare dochter Râwanja-
watî, de vorstelijke maagd,
Nam om de grootte van haar voet
Tsjandasíngha tot echtgenoot.
Want bij het zien der twee rijen
van 't klein' en groote voetenspoor
Was door hen toegezegd aldus;
wie overschrijdt 't gegeven woord?
Zoo werden moeder en dochter
als zoons en vaders gemalin
Tot schoondochter en schoonmoeder
door der voeten verwisseling.
En na verloop van tijd zijn er
aan beiden bij haar echtgenoot
Zonen en dochters ontsproten
en toen aan dezen eveneens.
Zoo bleven, bij Tsjandasíngha
en bij Singhaparâkrama
Gekomen, Lâwanjáwatí
en Tsjandráwatî beiden daar."

Toen onderweg de wetâla
dus het verhaal geschilderd had,
Heeft hij Triwikramaséna,
den koning, wederom gevraagd:
„De kindren, die uit die moeder
en uit die dochter zijn ontstaan
Bij zoon en vader, o koning,
en uit haar beider nageslacht,
Zoo gij het weten mocht, zeg mij,
wat dezen van elkander zijn.
De reeds-gezegde vloek treft u,
zoo, wetend, gij niet spreken zult."
Toen, van den lijkgeest dit hoorend,
schoon hij het veelmaals overwoog,
Nochtans de koning dit niet wist,
is hij stilzwijgend voortgegaan.
En op den top van zijn schouder,
inwendig lachende, bedacht
Daarop de lijkgeest, die 't lichaam
des dooden mans was ingegaan:
„Nu weet de koning geen antwoord
te geven op die groote vraag;
Daarom gaat hij stilzwijgend,
verheugd met vlugge voeten voort.
Niet moglijk, hem te misleiden,
dien allerhoogsten berg van trouw.
Met ons te spelen wordt echter
die bedelmonnik nimmer moe.
Laat ik dan thans, dien boosaardge
misleidende met listigheid,
Zijn toovermacht op deez' goeden
en edlen vorst doen overgaan."
Dit overleggend, sprak weder
de lijkgeest tot den mannenheer:
„Door al dit dwalen op 't lijkhof,
afschuwelijk van duistren nacht,
Gekweld, schijnt gij verheugd, koning,
en u bevangt geen weifeling.
Dus ben 'k over die zeldzame
standvastigheid van u voldaan.
Voer dezen doode thans henen,
daar ik hem straks verlaten zal
En luister, wat ik ga zeggen,
en doe, hetgeen u heilzaam is.

De booze monnik, woor wien gij
dit mannenlijk hebt aangebracht,
Hij zal mij hierin ontbieden,
vervolgens mij vereering doen.
En daar de valsche u zelven
tot een offer bestemmen wil,
Zal hij u zeggen: „Werp u thans
voorover op den bodem neer."
„Toon gij het eerst en dan zal ik
het op gelijke wijze doen",
Aldus moet gij, o groot-koning,
dan spreken tot dien bedelaar.
Wanneer hij vervolgens, neervallend
ter aarde, u zal laten zien,
Hoe gij te knielen hebt, moet gij
zijn hoofd afhouwen met uw zwaard,
Der hemelgeesten heerschappij
en toovermacht, door hem begeerd,
Zult gij verwerven, hem ofrend,
nadat gij d' aarde hebt beheerscht,
Maar anders zal u die monnik
bestemmen tot een offerand;
Om deze reden heb ik u
zóó lang verhindering bereid.
Ga en bezit zijn toovermacht",
toen dus de lijkgeest had gezegd,
Ging hij, verlatend dat lichaam,
dat op des konings schouder lag.

En de mannenheer, op des wetâla's blijde woorden
't Heilloos plan bepeinzend van den monnik Ksjântiçîla,
Heeft zich naar den voet van den waringinboom vol vreugde
Tot hem opgemaakt, het lichaam van den doode dragend.

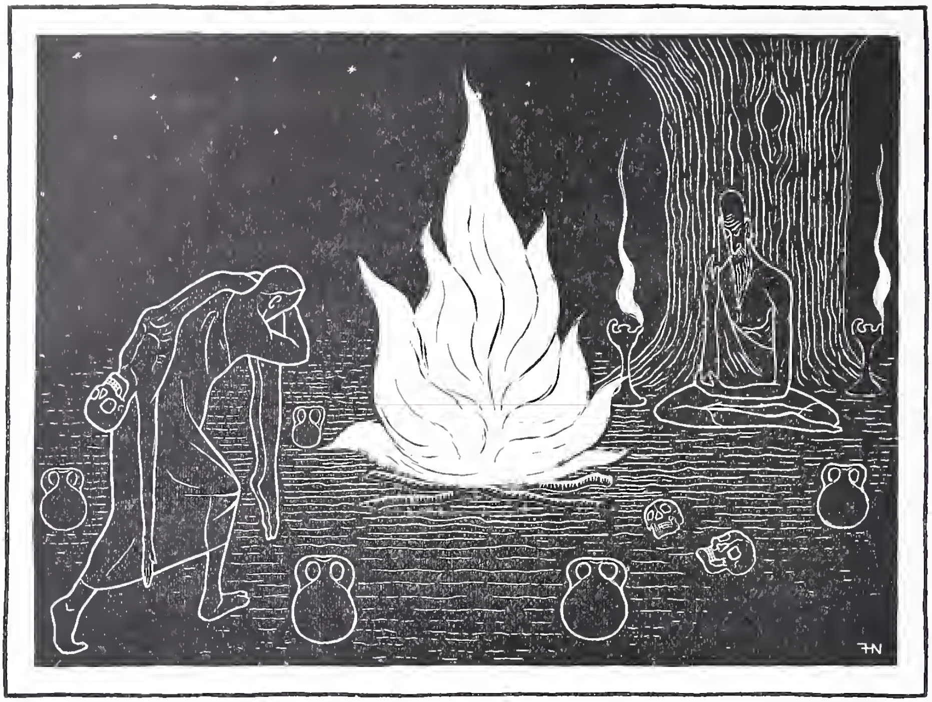

SLOTVERHAAL.

Tot Ksjântiçîla, den monnik,
is Triwikramaséna toen,
Op zijn schouder het lijk dragend,
genaderd — hij, de heer des lands.
En aan den voet des booms zag hij,
eenzaam en naar den weg gekeerd,
Den bedelmonnik op 't lijkhof,
afgrijselijk door duistren nacht.
Op een met bloed besmeerde plek
in een uit gruwlijk beendermeel
Gevormden cirkel, waar kruiken
met bloed eerst waren neergezet,
Waar olielampen opvlamden,
het offervuur was aangelegd,
't Benoodigde was saamgebracht
tot dienst van d' uitverkoren god.
En hem naderde de koning;
de bedelmonnik, met het lijk
Hem ziende komen, vol vreugde
stond op en lovend sprak tot hem:

„Een zware taak, o groot-koning,
hebt gij om mijnentwil verricht;
Aan uwsgelijken voegt luttel
dit werk op zulk een plaats en tijd.
Onwrikbaar-trouw, zoo noemt men u,
der edle vorsten treflijkste,
Daar gij aldus onbaatzuchtig
een anders zaak ten einde brengt.
En door de wijzen wordt immers
der grooten grootheid dit genoemd,
Dat van 't beloofde zij nimmer
afwijken, zelfs in lijfsgevaar."
Met deze woorden — reeds wanend,
dat het gewenschte was bereikt —
Liet van den schouder des konings
de monnik toen den doode neer.
Hem gebaad en gezalfd hebbend
en met een bloemenkrans getooid,
Legde hij binnen dien cirkel
den doode op den bodem neer.
Een haren offersnoer dragend
en de leden met asch bestrooid,
In een lijkwa gehuld, stond hij
een wijle in gepeins verdiept.
Toen hij dat puik der wetâla's,
door kracht van tooverspreuk genood,
Dat menschenlijk had doen ingaan,
heeft hij vervolgens hem vereerd.
Als eeregave bood hij hem
in bekkeneel als offerschaal
Bloemen en balsem welriekend
met menschentanden vlekkeloos.
Twee menschenoogen ook bood hij,
reukwerk met vleesch, toen hij aldus
Den dienst voleindigd had, sprak hij
tot den koning, die naast hem stond:
„Buig u, o koning, thans voor hem,
der tooverspreuken oppervorst,
Hier-tegenwoordig, en werp u
voorover op het aardvlak neer,
Dat deze wenschenvervuller
u geve de bedoelde macht."
Dit hoorend, 't woord des wetâla's
gedenkend, sprak tot hem de vorst:

„Ik versta het niet, dus toone
d'Eerwaarde heer het eerst aan mij;
Ik zal vervolgens, Eerwaarde,
het op gelijke wijze doen."
Toen nu, om 't hem te toonen,
de bedelmonnik voor den vorst
Was neergevallen, hieuw deze
met een zwaardslag het hoofd hem af,
En rukte hem den hart-lotos
uit de vaneengereten borst
En bood beide den wetâla,
die lotosbloemen: hoofd en hart.
Door blijde scharen van geesten
met jubeltonen begeleid,
Sprak toen verheugd de wetâla
uit 't menschenlijk den koning aan:
„O vorst, der geesten heerschappij,
die door dien monnik werd begeerd,
Zult gij verwerven, wanneer gij
's werelds bewind genoten hebt.
Omdat ik u te zeer kwelde,
kies u de keuze, die gij wenscht."
Toen de wetâla dit zeide,
gaf hem de koning te verstaan:
„Zoo gij genadig zijt, voorwaar!
wat wensch bleef dan nog onvervuld?
Maar op uw onbedrieglijk woord
begeer ik dit geschenk van u.
Die vierentwintig vraagsproken,
lieflijk door velerlei verhaal,
En deze vijfentwintigste,
die alle vorige besluit,
Mogen die alle op aarde
beroemd zijn en vereerendswaard."
Toen hem de koning dit vraagde,
antwoorde de wetâla hem:
„Zóó zij het, luister, thans meld ik
u iets uitnemends, wereldheer.
Die vierentwintig voorgaande
en deze éene tot besluit —
Die sprokenreeks, den naam dragend:
„Wetâla's Vijfentwintigtal",
Zal op aarde beroemd wezen
en Çiwa zelf vereerenswaard.

Wie slechts één çloka *) van deze
met aandacht reciteeren zal
Of die zal hooren, zij beiden
zijn d'eigen dag van vloek bevrijd.
Jaksja's, wetâla's, koesjmânda's,
râksjasa's †), heksen en zoo voort,
Zij zullen dáár niets vermogen,
waar men deze verkonden zal."
Zoo sprekend, ging de wetâla,
uitvarend uit dat menschenlijk,
Naar het verblijf, dat hem lustte,
door het bedrog der tooverkunst.
Toen, van de goden omgeven,
verscheen daar zichtbaar aan den vorst
De Groote Heer §) en verkondde
aan hem, die neergebogen was:
„Recht zoo, mijn zoon, dat gij heden
dien valschen monnik hebt gedood,
Die gewelddadig nastreefde
der geesten allerhoogst gezag.
Eerst waart g'als Wikramâdítja
door mij uit eigen deel geteeld
Tot verdelging der demonen,
op aard' als heidnen neergedaald **).
En thans heb ik u tot temming
der grenzloos slechten wederom,
Van naam Triwikramaséna,
als held en heerscher voortgebracht.
Als dan met hel en eilanden
gij d'aarde onderworpen hebt,
Zal u weldra ten deel vallen
der hemelgeesten oppermacht.
Zoo g'eens die hemelvreugd moede
zult zijn, wordt gij naar eigen wensch
Deze verlatend, in 't einde
ongetwijfeld met mij vereend.
En wil van mij dit zwaard nemen,
„het Onverwinlijke" genaamd,

*) d. i. een dubbelvers.
†) Verschillende halfgoden en demonen.
§) d. i. Çiwa.
**) Wikramâdítja, de vorst aan wiens hof Kâlidâsa leefde, versloeg in 544 de barbaren bij Koroer.

Krachtens hetwelke gij alles,
gelijk gezegd, verwerven zult."
Toen hij, dus sprekend, 't zwaard-juweel
den wereldsteun geschonken had,
Door hem vereerd met woord-bloemen,
verdween de Goedertieren God.

Toen, terwijl de nacht was heengevloden,
hij het werk volkomen zag geëindigd,
Heeft zich koning Triwikramaséna
naar zijn stad begeven, Pratisjthâna.
Toen, geprezen door de stenden, feest-bereidend,
als zij 't nachtelijk avontuur allengs vernamen,
Heeft de vorst met baden, giften, Çiwa-eering,
dans en zang en spel geheel dien dag gesleten.
Na slechts weinig dagen heeft de heerscher,
door de kracht van Çiwa's wapen,
Met haar eilanden en onderwereld
d'aarde doornenloos genoten.
Dan als hij op Çiwa's last de luisterrijke
opperheerschappij der hemelgeesten
Langen tijd genoten had, is hij in 't einde
doel-bereikend met den Heer vereenigd.

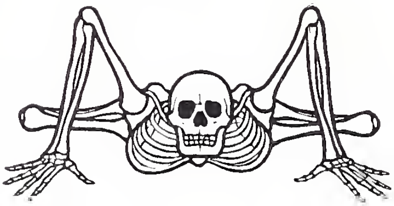

TE VEERE.

7—14 Augustus 1898.

DOOR

POL DE MONT.

I. De Stilte.

De stilte te Veere . . .

Nergens, in geen enkele van de dode steden, die ik ooit bezocht, kan men zo goed begrijpen, gevoelen, wát zij is —, de Stilte.

Toen ik er aankwam, te voet, van Middelburg uit langs de schilderachtige, dichtbewassen landweg langs Gapinge en Zandijk, was het acht uur 's avonds in het mooiste van deze toch wel mooie Augustus.

En reeds sliep het stadje, neen — dat ís geen stad meer — het dorp, het ellendig kleine dorp tussen de noch altijd trotse wallen van zijn vesting, een slaap als van middernacht.

In geen enkel huis bijna was er licht.

Alleen op de zeedijk hoog aan de masten, en ginds op de ronde Kampveerse toren gloeiden de bakens, helwit, gloeiwit, wijd over het Veerse Gat. . .

Kent gij de sage van de verzonken steden, die bij laag water soms weer een ogenblik opduiken uit de zee?

In zulk een spookstad waande ik mij verplaatst . . .

De huizen donker . . ., als onbewoond en ledig . . .

Ledig en donker de straten, zonder lantaarns, met, hoog boven elke weg, weemoedig geruis van stille bomen.

En de stille mensen, die ik, een enkele maal, in het halve licht van de avondschemer, rechtop zag staan achter de kleine, in lood gevatte vensters, leken op schimmen, op bleke *verkeersels*, spoken, opgestaan, voor een enkel, enkel uur, met de spookstad zelf uit de diepe doodslaap op de *bodem* van de zee.

De stilte van Veere . . .

Zij doordringt alles, leeft in alles — als men dat *leven* mag heten — zij is de ziel, de dode ziel van alles.

Niet alleen bij nacht, ook — en wellicht noch meer — bij dag.

Nu is het middag.

Ginds, in de straat, keren, met een volgestapelde oogstwagen, de boeren van het land.

Stil, langzaam, werktuigelik, als in droom of slaap, bewegen zich de logge paarden... De raderen krijsen niet; de wagenas knarst niet; de wagen kraakt niet eens.

Alleen het stroo reuzelt met een zonderling geheimzinnig gereuzel van onzichtbare vleugelen.

* * *

Gister avond was ik in de herberg... Bij de ouderwetse toog zat de herbergier; een tiental bezoekers, vissers en schippers, rookten aan de lange tafel hun houten of aarden pijp.

Zeker kenden allen elkaar van kindsbeen af, wisten zij van elkanders leven alles, zelfs het intiemste, het geheimste.

Toch zat ieder in zijn eentje, geheel alleen, afgezonderd van al de anderen, kijkend vóór zich heen in het vage, wegdwalend — wie weet? — in weemoedig gedroom, in de tijd, toen Veere noch VEERE was.

* * *

De huizen donker, als onbewoond en ledig.

Reeds zes volle dagen ben ik hier; zes volle dagen lang heb ik, daar, in de kleine weide langs de dijk, dezelfde vier koeien zien grazen.

Haar stem echter, de melankolieke klaagstem van de grazende koe in de weide, heb ik niet gehoord.

Alleen de uurklok op de slanke stadhuistoren spreekt hier in deze stilte...

Zij telt bij uren, zij telt, met zware geluiden, bij de hele-, met heller tonen bij de halve uren, het traag heenkruipen van de tijd, waarin geen leven meer ontkiemt . . .

Zó dood, zo *lijk*dood als Veere zag ik geen stad.

Lüneburg en Bardowick in Noord-Duitsland, Hildesheim in Midden-Duitsland, Hoorn en Medemblik ginds in het Noorden, Veurne, Ieperen, Nieuwpoort in het Zuiden, wél zijn zij slechts een schaduw van wat zij eens waren, alle echter ademen noch, leven noch, spreken en zingen noch.

Veere is dood, Veere is een lijk, het dode, koude, starre, ziel- en gevoelloze lijk van een stad, — een lijkstad, — grafstad, een graf!

En toch *spreekt* die stilte. . . De stilte zelf heeft hier een stem, een geluidloze, stemloze stem, waarin alles en alles opklaagt, jammert en weent, al datgene, waarvan zij allen hier zwijgen, waarvan tot brekens toe zwijgen de harten van hen, die hier noch wonen, die hier niet wech kunnen, niet wech willen.

In die stilte weeklaagt de gebroken trots, de geknakte hoogmoed, de vernietigde macht, de tot stof vermaalde rijkdom . . .

In die stilte schreit, met de schreistem van de maagd van Jeroeschalaiin, die, gezeten op de puinen van haar paleizen, bespot werd door de ezel- en kameeldrijvers uit de woestijn, het nooit uitgesproken berouw van ondeugden, die verteren, zonden, die besmetten meer dan pek en olie, misdaden, die bezocht worden tot in het verste nageslacht.

Alles en alles spreekt uit die stilte, de stilte van het dode Veere . . .

Alles . . . ?

Slechts dit éne, dit éne niet: een beetje hoop, een heel klein beetje zoet kiemende hoop op een tweede *Nu*.

II. De Kerk.

In déze kerk is lang al Jezus dood,
de goede Jezus, die voor allen stierf.
Vlak vóór 't ontreinigd outer is zijn graf;
driedubbel dik dekt het de zerksteen toe,
en de engel zelf niet, die vóór achttien eeuwen
de steen oplichtte van zijn eerste graf,
heeft schouders, sterk genoeg, om déze zerk
maar even op te tillen. Nimmer, nimmer,
verrijst in déze kerk de God en Mens!

Zo groot zij is, dees kerk is Jezus' graf.
Met heel haar zwaarte, duizend centnaars log,
weegt zij, drie honderd jaren, op zijn graf,
en drukt al vaster, immer vast en vaster
de sluitzerk toe . . .
En, mét de zwaarte van

In deze kerk is lang al Jezus dood.

't reusachtige gebouw drukt op dat graf,
o! zwaarder, veel, veel zwaarder dan de kerk zelf,
miljoenen centnaars zwaar, het gans gewicht
van al de zonden, door de stad bedreven,
toen zij noch Stad was, en haar vrekkentrots

in duizend gouden vlaggen heind' en verre
de wereld door liet van haar vloten waaien...

En al die zonden, al die zonden, — niet
de kleurloos bleke Tijd, die onverschillig
én gaat én komt, zoals hij wil; — die zonden
vermoordden deze kerk met slag op slag,
vermoordden hare ziel, gelijk een beul,
met slag op slag, trefzeker, traag, met wrede
wellust de leden stuk slaat, éen voor éen,
't gebeent in scheen en dij, in arm en voorarm,
ruggraat en elke rib te morzel slaat,
en d' ijzren roe niet heen smijt, eer de mond
het laatste restje leven uitbraakt in
een laatste kreet... — Zó deed de Zonde hier!

Zij brak de toren van zijn trotse voet;
zij doofde, uit elke spitsboog van de ramen,
de zevenkleurge glorie van de ruiten
en sloeg de glazen met zó woeste vuist, dat
wijd over stad en kade en haven 't glas
rinklend aan scherven vloog. Zij greep de lamp,
die vóor het outer brandde, en slingerde
ze aan stukken op 't gewelf, dat van de slag
opscheurde middendoor... Zij rukte 't Heilig
der Heilgen op, greep met brutale vingers
de godlike ouwels uit de kelk en strooide
ze neder op de vloer... Zij scheurde Christus
áf van zijn bloedig kruis, en vóor het outer,
dat zonder God was nu, dolf zij zijn graf,
en stopte 't dicht met zerken, drie maal dik,
en schreef daarop, met modder en met drek,
tot eeuwge vloek: „Hier is al hope dood..."

Zó werd dees kerk een lijk, zo stierf de Christus
binnen haar muren voor de tweede maal.

Vlak vóor 't ontreinigd outer is zijn graf;
driedubbel dik dekt het de zerksteen toe,
en de engel zelf niet, die, vóor achttien eeuwen
de steen oplichtte van zijn eerste graf,
heeft schouders, sterk genoeg, om déze zerk
maar even op te tillen...
Nimmer, nimmer,
verrijst, in déze kerk, de God en Mens!

III. De Vloot.

Azuur en goud, — azuur van lucht en water,
goud van de Augustuszon, die westwaart neigt, —
is 't hele kil, zo wijd het reikt en diept,

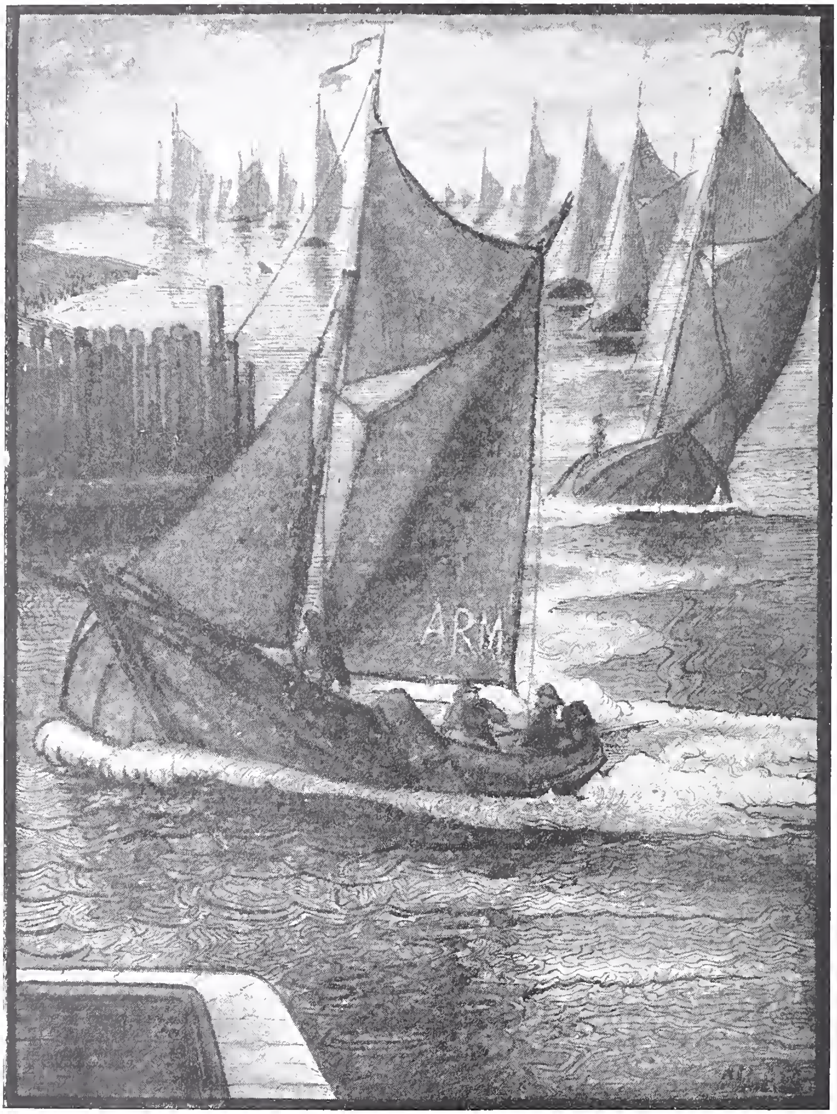

.... als waren 't krijgsgaljoenen, zo trots en statig naadren nu de schepen....

azuur en goud, versmeltend in het midden
van 't brede water tot een toon van brons,
met tinten van smaragd.

Stil ligt het stadje
ginds achter de oude, groenbegroeide wal,
en kijkt weemoedig, met zijn honderd ogen
van huizen op de kaai naar 't water uit,
als wacht het, van de Westkant, uit de Noordzee,
de zijden zeilen en de gouden stevens
van heel een vloot . . .
En, werklik, uit het Westen,
daar komen ze aan, — zie, zie, — ginds waar de kust
gelijk een tong vooruit steekt in de zee, —
zie, zie, — daar komen ze aan, de zeilen bol,
kapsijzend of laverend naar de wind,
hellend, de vlag in top, naar lei of stuur,
gelijk een vloot van zwanen, wit en zwart
en bruin en rood . . .
En vriendlik, achter de iepen
ginds op de Veerse kade, lacht in 't licht
van de namiddagzon het zachte rood
van honderd puntge daken, al die schepen
van ver het welkom toe . . .
En jolig barst,
— het toeval schikt de dingen vaak zoo vreemd! —
ginds op de brug het Hollands volkslied los,
op 't orgel, door een blinde man gedraaid . . .
En één voor één, als waren 't krijgsgaljoenen
zo trots en statig naadren nu de schepen,
de kleine scheepjes, visserspinkjes. — ach!
met in een hoekje van het grote zeil,
heel groot, een drietal lettren: A. R. M. *)

IV. 's Morgens.

(Kampveerse toren).

O! De fijngetoetste, wonderlichte landschapjes van onze grote Vlaamse Gotieken, van van Eyck en van der Weyden, van Memlinc en Gossaert, van Lukas en Matsijs.

Hier op Walcheren, evenals ginds, wat lager in het Zuiden, in het mals-vruchtbare Brugse Vrije, ziet men ze overal.

Zouden van Eyck en Memlinc, evenals Gossaert, die voor Maximiliaan van Burgondië, de Middelburgse abt, een kruisafneming schilderde, welke, tot in de

*) Namelik: *Arnemuiën!*

16de eeuw behouden, in 1567 (o. st.) op de avond van Paulus' Bekering in een brand vernield werd, en waarvan enkelen wel eens getuigden, dat het misschien het allervolmaakste schilderij was, dat er in de wereld bestond, — zouden zij niet Walcheren, niet Middelburg en Veere gekend hebben?

* * *

Zie nu even, van hier, hoog op de Kampveerse toren, eerst in de richting van het Westen over het Veerse Gat heen; van daar dan, heel over de Walcherse polder in de richting van het Zuiden, tot hier, vlak vóór u, tot de Veerse kade.

Is het niet onvergelijkelik, onvergelijkelik mooi, wat gij op dit ogenblik ziet?

De zeearm eerst....

Hier, heel dichtbij, loodrecht beneden u, is het water groen, een ziekelik groen, bijna gelijk aan dat van een stilstaand water, van een moeras.

Zie nu echter vóór u uit, ginds naar het Westen toe.

Welke verandering!

Matblauw, een blauw, dat doet denken aan de kleur van de Duitse huzaren, een blauw met een zweem, een bescheiden zweem van wit, zo matblauw kabbelt, in heel kleine golfjes, met zacht, weemoedig gesteen, het water, van even achter de van lieverlede vervallende pier tot ver, ver weg, waar ginds de uiterste punt van Walcherens kust, als een witte streep, vooruitpriemt in de zee.

En nu het eiland zelf....

Een lichte nevel, heel fijn en doorzichtig, hangt blijkbaar noch over de landtong met de witte streep en over de lange, eindeloze kim van bomen en noch bomen, die de gezichteinder uitmaken.

En grijs, bleekgrijs staan daar die bomen, bleekgrijs, neen, blauwgrijs, presies met de kleur, welke de Gotieke meesters zo getrouw gaven aan de verste lijn van de kim op al hun schilderijen.

Duidelik echter, ondanks dat fijne waas van nevel, tekenen zich, op de noch ietwat donkerder westerhemel de kruinen en toppen van die bomen, hier rond als pruiken, ginds scherp getand, af vóór het oog.

Haal nu van het achterste plan van het landschap vóor u de blikken langzaam, langzaam in....

Duideliker, scherper, met vaster en vaster omtrekken komen, van plan tot plan, de voorwerpen uit.

Eerst kan men gissen, bijna met zekerheid gissen, wat voor bomen het zijn; al heel spoedig onderscheidt men met volkomen gewisheid....

En nu zie ik een hoetje, overschaduwd door machtige, breedgekruinde

kastanjebomen; daarachter, zeker als grenswachters bij een onzichtbare weide, een geheel front van dicht achter elkaar oprukkende, lage wilgen. . . .

Meer naar voren een rei jonge essen . . ., lager hakhout en struwelen . . ., en, hier, noch dichter bij, voortstoeiend langs een kobaltblauwe gracht, tot bijna aan de voet van die windmolen, een peloton breedkoppige iepen.

En duidelik zie ik de rijpe schoven rechtop staan in goed gevormde *tienlingen*, en duidelik zie ik, daarachter, heel klein, lilliputties, duimpjesachtig klein, een man en een vrouw, maaiend, met haal op haal, de reuzelende oogst.

En bij elke haal flitst het licht van de morgenzon in de spiegelgladde zeis en bliksemt even over die twee. . . .

In mooie, bevallige bogen, omlijst het noch altijd huzaarblauwe water het land, waarvan een helle, zandwitte streep, op verscheiden plaatsen de vorm noch krachtiger aangeeft. . . .

En ginds, op de helling van de kust, even vóór dat roodgedakte huisje en die donkergroene bomen, zie ik een kudde, o! minstens een duizend meter van mij af — en ik zie elk schaapje duidelik in de zon, en de herder zie ik, die met zijn schup kluitjes gooit naar degene die afdwalen, en ik zie een kleine, zwarte hond, die bazig rondloopt en de achterblijvenden opdrijft op het bevel van z'n meester.

En ik denk aan de achtergrond van Memlinc en de van Eycken.

O! De landschappen van onze grote, Vlaamse Gotieken! Men ziet ze overal, hier op Walcheren evenals ginds, wat meer in het Zuiden, in het heerlike, iedilliese Brugse Vrije.

V. Rond vieren.

(Kampveerse toren),

Halfvijf van de namiddag.

Zoeven is de stoomboot van Rotterdam binnengeloopen.

De zon drijft, zilverwit, gloeiwit in een bijna wolkloze lucht.

Ik zit op het platte dak van de Kampveerse toren, en kan mijn ogen niet verzaden aan het heerlike kleurenpoëma, dat water en lucht en licht, deze drie grootste van alle dichters, scheppen en dichten, daar beneden onder mij, en ginds heinde en ver om mij heen.

Een poëma, waarvan elk vers een kleur, elk woord een wonderfijne nuance is.

Vóor mij, aan de overkant van het brede water, breidt zich, effen, zonder enige merkbare heuveling de Kamperlandse Polder uit, geheel in heldere, fijne tonen van louter akwarel; verderop, meer binnenwaarts in het land, een bosje hier, een laantje ginds, een lange, lange dreef geheel vooraan achter een paar huisjes, wilgen, olmen en hoge peppels, bleek — en donker grijs-

groen, onder een lucht van opaal; verder, al verder, als een brutale streep van droog, wit geel, de akkers met de rijpende oogsten; en eindelik, heel, heel ver, enkel wat veegjes, heel vlug en licht, op de horiezon, — dat is het paars aftanend duin.

Bescheiden rood lacht, hier en daar, een dak uit de effenheid van het geheel.

Achter mij, met Veere, het stille, dode Veere, stil ook en dood in deze heerlike, tot wandelen verlokkende zomermiddag, Walcheren.

Even sta ik recht en zie het landschap aan.

Niet zo mooi, lang niet zo mooi als dat aan de overzij.

De fijne, fijne akwareltoon maakt hier plaats voor de krachtige, mannelike toets van de olieverf, zelfs ginder, heel wijd, voor de wat onschone toon van de kromolithografie.

Doch mooi, met iets van het gemoedelike van de landschapjes langs de Engelse Teems, strekken zich, goudgroen in de langzaam dalende zon, de malse polders uit aan weerszij van de Walcherse kust.

Onder mij — de zee..., effen en kalm, nauwliks met heel heel kleine golfjes voortrimpelend naar de oever, vreemd groen vooraan, tot aan de eerste boeien ongeveer, dan effen en glad, met de kleur van oud zilver, tot aan de Kamperlandse kust.

Verder, veel verder, in de richting van N.W. en O.O.Z. vertoont het water de zeldzaamste, fijnste nuances, van blauw tot grijs, azuurblauw, vaal, blauw, zilverblauw, schelpgrijs en wit...

Vurigrood, als een vlam, schateren de boeien het uit. Meeuwen scheren. schril krijsend in bochtige vlucht, over de plas, dompelen even, in volle vlucht, de helwitte vleugels in het water, zwenken met krachtige wiekslagen om.

Proestend en kuchend, fluisterend als een kwajongen, die met een kostelike vondst naar huis keert, stoomt een kleine sleper met twee kleine zeilboten de haven binnen, en lang blikkert in de zon, als een weg van vloeiend zilvermetaal, zijn breedgestreken zog...

VI. Meeuwenspel.

Vlak vóor de stad verdeelt een smalle zandplaat,
wel honderd meters lang, het kil in twee,
en gans een zwerm van meeuwen, grote, kleine,
de meesten wit, inwit als verse sneeuw,
een enkle bont met zwartgevlekte wieken,
zit daar en krielt — een mierennest gelijk, —
en kirt en kwietert, schreit en schreeuwt en schettert,
pikt van de rand der plaat het drijvend aas
van uit de golfjes op, loopt, met z'n buit,
zo snel zij kan, ver, wech van de andren heen,

slaat met de vleugels, slikt het lekker brokje
in twee, drie maal naar binnen, vliegt dan kwetrend
met 'n enkle kloeke streek van 't vlerkenpaar,
wéer naar de rand, en kirt en kwettert, schreit
en schreeuwt en schettert van de meet af aan,
tot straks de ganse vlucht, wel vijftig sterk,
als was het op een teken, — alle, alle, —
de wieken uitslaat en naar 't Westen vliegt —
een vloot van zilver in de zonnige lucht.

VII. De zee licht.

(Op m'n slaapkamer).

Middernacht.

Zoeven sloeg het twaalf maal op de raadhuistoren.

Komaan! Ik blaas de kaars uit en wil naar bed.

En — op blote voeten reeds — treed ik noch even naar het venster, en haal het raam noch wat hoger op, want 't kamertje is zo klein en de nacht is zo gloeiend warm.

Daaronder, juist onder mij, klotst met rietmiese slag de zee tegen de oude, verweerde muren.

Wat een verrassing!

. Schemert het mij vóor de oogen?

Hoe kan zulk een wonder gebeuren, zonder dat men er iets van merkt?

De Melkweg, de ganse, van miljoenen diamanten stralende Melkweg is uit de hemel gevallen, en nu ligt hij daar, als een weg van edelgesteenten, als een langwerpig net van miljoenen en miljoenen sterren en sterretjes, in het donkere water, overal, overal, langs staketsels en muur.

De Melkweg is in de zee gevallen.

Nu zie ik al beter...

Als een gloeistreep van licht, een groenachtig, wonder licht, zoals alleen zekere edelgesteenten van zich geven, loopt het, overal, overal, rond elke steen van de wal, rond elke paal van het staketsel, rond kiel, zwaarden en boeg en steven van de veerboot daar aan de trap.

Een ogenblik schijnt het water in te slapen. Geen windje rimpelt zijn spiegel meer... Het klotsen is uitgestorven in een stil gezuig...

En nu loopt het over dat donker spiegelvlak als torren van licht...

Het krielt en kriewelt er van licht- en vuurtorren, de ene al groter dan de andere, groene torren, gouden torren, gele, gloeiwitte, roze, zelfs blauwe en paarse...

En het kreitst en kringelt over het zwarte water en beschrijft er de vreemdste geometriese fieguren, die ooit een kaleidoskoop vertonen mocht...

Ei! Daar springt iets van het donkere staketsel in de zee... En ik hoor — plom — plom — plom — plons, een plonsen en zwemmen daar beneden.

En zie — van het staketsel tot ginds aan de boot — laat de zwemmende waterrat na zich een lange streep van licht, fosfoorgroen licht...

Had ik nu maar een steen, om in het water te gooien!

Een steen, of een stuk hout!

En ik haal mijn wandelstok uit het hoekje naast het bed, waar ik hem straks heel zorgvuldig heb neergezet, en op mijn knieën breek ik de oude, trouwe kameraad van zoveel uitstapjes en reizen in twee, vier, zes stukken.

En nu gaat het, stuk vóor stuk, speelsgewijs, zoals een kind zou doen, door het opgeschoven venster het water in, nu eens loodrecht met krachtige worp naar beneden, dan weer eens, in schuinse richting, zoals men met een kittelsteentje doet, rakelings over de waterspiegel heen...

En één, twee, drie, vier, vijf, tot zesmaal toe slaat het als een vlam van smaragd uit de nacht van het water, en miljoenen sterren en sterretjes spatten en sprankelen, met eindeloos gepinkel van licht óp uit de plas, en regenen er weer in terug.

Hoe kan zulk een wonder toch gebeuren, zonder dat zelfs zo'n dichter het merkt?

De Melkweg is, van nacht, in de donkere zeearm gevallen.

De Melkweg! De Melkweg!

VIII. 's Avonds.

(*Kampveerse toren.*)

Zie, nu is Walcheren het mooist.

Half acht des avonds. Ginds, boven het hoefje, dat deze morgen zo aardig droomde in een kring van dikgekruinde kastanjelaren, maakt de zon zich gereed, om haar avondbad te nemen.

Zij is wat preuts van avond. Schuchter of koket schuilt ze weg achter een lange, brede bank van donkerpaarse wolken, niet dik genoeg, en dat is maar goed ook, om haar karmijnrode blooslach te verbergen, die er door scheuren en reten heendringt in lange, rode stralen wijd over het land.

Boven haar, hoog boven haar, over de noch gloeiwarme effen reine lucht, weeft de komende avond uit heel fijne dampen het onwaarschijnlikste van alle viezieoenen.

Van Noord tot Zuid, wijd, wijd over zee en polder heen, van boven het middenpunt van Noord-Beveland tot boven Middelburg toe, hangen miljoenen fijne, ragfijne draden, licht beige en donker paars, met een tinteling van groen en blauw en rood, — bijna als telefoondraden, maar zo hoog, zo hoog, dat men niet de enkele meer, maar alleen noch de massa kan onderscheiden, — gespannen in de lucht...

En oranjegele wolkjes van allerlei vorm omslingeren, hier en daar uitrafelend in wollige vlokjes, deze draden . . .

Zie, daar smelten enkele van deze wolkjes tot één, even boven de plaats, waar de zon al lager en lager zinkt naar de kim; en alsof onzichtbare handen ze kneedden en boetseerden tot menselike vormen, worden zij tot een reusachtige engel, die met uitgespannen vleugels, de handen gevouwen op de borst en het hoofd gebogen, neerstrijkt over de aarde . . .

De engel van de slaap, die rust verleent aan de moede mensjes daar beneden en aan arme poëten „van Dietscher tonghen", die zonder hoop op een mogelike plaatsing van hun geschrijf hun indrukken hebben opgetekend in de brandende zon en de wildwaaiende zeewind, de hele dag.

Hosiannah, de Zon!

Dwars door het paarse wolkstof kust zij de aarde, en nu purpert haar kus, in een stroom van donkerrode vlammen, over de wijde vloed . . .

Reusachtig groot, als een rad van vuur, rolt zij nu, een korte poos, op de uiterste kim, ginds, ver, ver achter de verste bomen, en wéch is ze, in minder dan een ogenblik wéch, wéch in het raadselachtige bad.

Haar blooslach echter, haar wonnige zonneblooslach van bruid van de zee, verft noch altijd de hemel en de langzaam zwellende baren.

En een streep van blauw, mijlen en mijlen lang, scheidt, waar zij zo even onderdook, de lucht en het water.

Enkele ogenblikken wordt het water zelf als een meer van vlammen. Als brandde daaronder, diep op de donkere bodem, een laaiend vuur, als braakte een onderzeese vulkaan al het rood van zijn toorn naar boven in gloeirode stralen, zó licht en straalt de waterspiegel heinde en ver, heinde en ver.

En donkerder, warmer, zwaarder worden op het land de tinten. Heel achteraan wordt het grijs tot grauw en het grauw tot grijs, en vooraan, heel vooraan, zijn bomen en weiden al van louter fluweel.

Doch steeds noch zweven daarboven, alsof het zo zijn moest; als had niet het toeval van wind en damp, maar de wetende wil van een zelfbewust Wezen het zo geschapen, het wondere net van draden, ragfijn, ragfijn, licht beige en donker paars, met een tinteling van groen en blauw en rood, wijd over polders en zee, van Noord tot Zuid.

IX. Het Tij.

10 uren 's avonds.

Nu is het vloed.

Met regelmatige slagen klotst het water tegen het landingshoofd, en zuigt, en zuigt, en zuigt.

Nu is het vloed.

Een vreemde, eentonige, weemoedige melopee . . .

In éen enkel geruis versmeltend, het jolige prettige bobbeldruppelen van een malse lenteregen, het tokkelend klokken en zwelgen van overvloedig water door een goot, het gutsend ruisen van emmers water, die men uitgiet, éen voor éen, na geregelde pozen.

Een vreemde, eentonige, weemoedige melopee, waarbij men geneigd is, de ogen te sluiten en het hoofd te laten rusten op de armen, om in te slapen, stil, gelukkig, als een kind in de wieg . . .

En met rietmies bewegen komt en gaat het water, het donkere, met diamanten bezaaide water, tegen het ruwe staketsel en de stenen wal. Het komt en gaat, komt en gaat, onvermoeibaar, geduldig, met gelijke slag, zo geheel zonder haast of gejaagdheid, telkens wat verder en hoger; en zachtjes, speelziek, doet het de kleine zeilboot, daaronder vastgemeerd, dodeinen, zacht dodeinen op zijn rug.

En weer, gelijk gisteren, flonkert in miljoenen parelen de Melkweg in het zwellend water.

Recht over mij, wijd over geheel Noord-Beveland, stijgt en wast een grauwe, noch half doorzichtige nevel, en belegert de zee, tot aan de dichtstbij liggende boeien.

Rood als beroest ijzer en groot als de zeis van een maaier schemert de groeiende maan door de mist.

Met regelmatige slag klotst het water tegen wal en staketsel, en zuigt, en zuigt, en zuigt.

X. Senta.

Onttakeld, zonder dat een enkel van de touwen beweegt, met, in de windloze, gloeihete nacht, slap en roerloos neerhangende wimpel, ligt de veerboot van de veerman uit het *Kamperlandse Veerhuis* vóor anker, twee vademen slechts van de landingstrap.

Schemerwit valt het licht van de baken op de Kampveerse toren op de voorplecht en de mast, die nu zilverig wit afsteken bij de rest van de boot, wegdoezelend in donkere zwartheid . . .

Een late meeuw vliegt, met lang aanhoudend gekrijs, — een naar en akelig gekrijs, waarbij men angstig het oor spant, als was het een schreeuwen om hulp, de wanhoopsgil van een dier dat sterft, — rond de schemerende masten.

Waarom moet ik nu denken aan de sage van de Vliegende Hollander, en aan de vermoeide, naar vernietiging of bevrijding smachtende zwerver, wiens hele ziel, zo zij was opgegaan in geluid, zou geweest zijn een even angstig en wanhopig roepen om de reine, tedere vrouw, die dood noch verdoemenis vertsagen kon?

Waarom? Waarom?

O Senta, Senta!

VOGELS

DOOR

EDWARD B. KOSTER.

Aether-dronkene vogelscharen,
Jagend met rhythmisch geklapwiek door de ruime luchten, —
Rijzend en dalend gaan uw vleug'len, op en neder, neêr en op,
Als zeilen, nu door wind gebold en dan weêr inwaarts schietend,
Bij 't menigvuldig heen en weêr laveeren van de boot, —
Statig-varende roeiers der ruischende hemelzeeën,
Tuim'lende, stijgende reizigers,
Luchtige schouwers der diep, diep liggende landen,
Borend met spichtige snebben den vlammenden aether,
Snijdend den woest om u dansenden wind,
Stout beklimmend de duiz'lige steilten die voeren ten hoogen,
IJlend ten zonnenpaleize, doorgloeid van blikk'rende stralen,
Doorwimpeld van goudene vanen,
Doorsidderd van 't heilige, ruiz'lende licht.
Wind-snelle boden van stormen of stilten,
Cirk'lend elastisch in werv'lende kringen,
Schietend met vluchtige schokken langs traag-vlietende waat'ren,
Snappend naar diertjes die dansen in dartelen rhythmus daarboven;
Hangend hoog in de lucht, in evenwicht stil op de vleug'len,
Langzaam drijvend en deinend, zeilend in statigen trant,
Plotseling nederwaarts pijlend in loodrechte vaart,
Driftig plonzend in 't nat, begeerig naar schubbige prooi.
Zeet'lend hoog op ongenaakbare bergen,
In kart'lige krochten en kloven nest'lend, omgroeid door knoestig-
[verwrongene struiken,
Leder-taai van getwijg, doorvlochten in zwaar-donkere etsing,
Kalm starend in 't bliks'mende licht van de zon.
Schuimend het zand van verlaten woestijnen
Knagend wat bleef van door honger en dorst en vermoei'nis gevelden,
Krakeelend en krijschend rondom uwen somberen buit.
Rennend wijdbeenig van draf door zandige vlakten,
Werpend de wolken omhoog met ijlende klauwen,
Loop fladd'rend met ijdel gewapper van krullende pluimen,
Rekkend den gretigen hals naar de vurig-verlangde beplanting.

Broedend in kunstig-gebouwde nesten, die hangen aan door de zee
[bebulderde klippen,
Rijdend op de golven van den grooten oceaan in lustige rijzing en daling,
Dein-schomm'lend op den lenigen, smijdigen, schuimenden rug van den
Den schrikb'ren verwoester, bestoker van landen en volken, [sterke,
Verzwelger van vloten, verwekker van grondeloos wee.
Wieg'lend in de kruinen der dicht-belooverde boomen,
Bij kalme beweging van schuivende, schurende takken,
Doende weergalmen de lucht van hymnen van liefde en van angstig
Parend uw wiss'lende stemmen [geschrei,
Aan de eeuw'ge muziek van de winden in 't woud.
Zangers van heilsprofetieën, verkonders van rampen en onheil,
Scherp-snebbige klievers van werv'lende winden,
Bereizers der wereld van 't Westen naar 't Oosten,
Schalt lustig uw lied'ren,
Rept vroolijk uw vleug'len,
Beelden van vrijheid en vreugdvolle vlucht,
Hoog-zwevende zangers voor ons, de gebond'nen aan de aarde,
U wil ik bezingen en loven uw lied'ren en leven.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Al de belangrijke telegrammen van deze maand uit Zuid-Afrika, die het departement van oorlog te Londen openbaar heeft moeten maken, beginnen onveranderd met de woorden: „*I regret*" — ik betreur het te melden... Achtereenvolgens doen met dat woordje de aanvoerders van naam, die met klaroengeschal zijn uitgezonden om de „weerspannige" republieken te tuchtigen, van hun krijgsfeiten kond aan hun land.

Eerst is het generaal Gatacre, die een nachtelijken aanval op Stormberg in het Noorden der Kaapkolonie beramend, zijn manschappen tevoren afmat door een marsch van vele uren, zich laat misleiden door een gids — nu onder streng arrest; wat is hij voor een landsman? — en eindelijk volgens de tegen wilden doeltreffend gebleken methode, een vollen frontaanval doet tegen stellingen, zoodanig gemaskeerd, dat de verbijsterde bestormers niet eens weten, waar het vuur vandaan komt. Er vallen honderden van zijn beste manschappen en niet alleen wordt zijn aanval afgeslagen, maar hij is tot een overhaasten terugtocht genoodzaakt, waarvan het Engelsche departement ons de bijzonderheden zorgvuldig heeft meenen te moeten sparen. Zijn kamp is verplaatst naar het Zuiden. Van een handreiking aan de Engelsche troepen, die in het Westen opereeren, is geen sprake meer. In zijn vaderland scheldt men hem een ezel.

Dan is het generaal Lord Methuen (van wien men zeker niet minder verwachtte dan van Gatacre), die iets te „betreuren" heeft. Hij is in het Westen opgetrokken om Kimberley te ontzetten, waar Rhodes zich heeft laten insluiten en *champagne frappée* drinkt op zijn behouden nadering. In een bloedigen slag bij Modderrivier heeft hij de Boeren eerst een dusdanige „nederlaag" toegebracht, dat hij vele dagen rust en verpoozing behoefde om zijn troepen weer op hun verhaal te brengen. Hij heeft daarna de keus — schrijven de militaire medewerkers van de Londensche bladen — om òf direct op Kimberley aan te trekken, welks ontzetting men nu een voldongen feit mag achten, òf naar Jacobsdal en vandaar Oostwaarts in de rechte lijn zegevierend op Bloemfontein aan. In Kimberley zit Rhodes... *O et praesidium et dulce decus meum!* Maar tusschen Rhodes en Lord Methuen liggen de heuvels van Spijtfontein, waar de totaal verslagen Boeren „onneembare" stellingen hebben bezet. De generaal zal dus die stellingen omtrekken; hij maakt een beweging Oostwaarts en bijloo! daar staan hem bij Magerfontein weer duizend verslagen Boeren in den weg en slaan hem bloedig terug en nemen achthonderd van zijn beste manschappen gevangen en drijven hem achteruit naar Modderrivier en snijden zijn verbindingslijn af met het Oosten eerst en dan met het Zuiden, de Kaapkolonie. Te Londen slaat men de handen in elkaar: hoe heeft men zich ooit zóó in Lord Methuen kunnen vergissen? De bladen spreken van een tweede

Ladysmith en meenen, dat nu òf de val van het zoo kort te voren nog „feitelijk ontzette" Kimberley of de volledige capitulatie van Methuen's krijgsmacht te verwachten is. Tenzij . . .

Tenzij natuurlijk de Boeren alle man zullen moeten samentrekken om een dadelijke bedreiging der hoofdsteden af te weren. En dit zou wellicht geschieden, als Sir Redvers Buller eindelijk begint! Want daar ten Westen en Zuiden van den Vrijstaat, dat zijn wel ernstige gebeurtenissen, maar het zijn slechts opperofficieren van den tweeden rang, die daar klop krijgen. Als nu Sir Redvers Buller maar begint! Fabius Cunctator draalde als hij en versloeg de Karthagers. Hebben niet op zijn geduchte nadering, de Boeren — die stomme Boeren, het stomste volk ter wereld, heeft *Our only general*, Lord Wolseley, gezegd, ha, ha! — hun kommando's, die Pietermaritzburg en Durban al schenen te naderen, teruggetrokken op den noordelijken oever van de Toegela, tegenover Colenso, met Ladysmith in den rug, om allemaal verpletterd te worden als Buller bulderend brullen zal: Hier ben ik!

Toen begon op 15 December de opperbevelhebber van al Harer Majesteit's troepen in Zuid-Afrika den aanval. Twee generaals staken de rivier over en een derde, tusschen hen in, bracht al zijn geschut op zoo handige wijze in de vlakte ten zuiden van de Toegela, aan welks anderen oever uit de hooge en sterke stellingen duizenden Boerenoogen loerden, dat een overstelpend vuur al de paarden der artillerie wegmaaide en tien stukken moesten worden achtergelaten. Fluks zijn de Boeren — als een kleine vergoeding voor de kanonnen die zij door gebrek aan waakzaamheid op de heuvels rondom Ladysmith verloren hebben — ze komen halen. En ook de twee generaals die de driften rechts en links zouden overtrekken, zijn weldra teruggekomen naar Colenso met veel honderden mannen minder dan toen zij gingen. Er waren er gevallen onder het overstelpend vuur der Boeren, er waren er verdronken in de door de Boeren snel afgedamde rivier en er was een heele macht op weg naar Pretoria, — „*a walk to Pretoria*" per trein, ontwapend, streng bewaakt, in één woord eenigszins anders dan men het zich had voorgesteld in de Londensche *music halls*, en daarbuiten.

Zoo was het de beurt van den opperbevelhebber om naar het departement te seinen: *I regret*. Het eerste bedrijf van den oorlog was afgeloopen en Sir Redvers Buller had „*John Bull's reverse*" voltooid. De Engelsche krijgsmacht lag voor minstens eenige weken vast. Voor men eraan kon denken opnieuw de Toegela te trachten over te steken, moest er heel wat voorbereid en gestudeerd en verkend worden, alsmede den mannetjes nieuwe moed worden ingeblazen. Het Zuiden van den Vrijstaat is vooreerst tegen een aanval veilig: generaal Gatacre herstelt zich, generaal French trekt wat heen en weer en raakt nu en dan met kleine Boerenkommando's slaags, die hem niet verslaan, een fortuintje, waar de gedienstige pers telkens een overwinning van maakt.

Ook zitten deze beide aanvoerders, hoewel niet op 's vijands gebied, toch inderdaad midden in een vijandelijk land. De Hollandsche Afrikaanders in het Noorden en Westen der Kolonie zijn wakker geworden en als we hier

nog niet weten, hoeveel *duizenden* hunner meevechten met hun broeders, de Boeren der twee republieken, dan ligt dat alleen aan de censuur. Er is geen komplot tegen Engeland gesmeed in de kolonie, en er is ook helaas nog geen organisatie, maar al de dorpen en gehuchten leveren hun contingent. Hun bloedverwant, hun broeder, de Boer staat vóór hen, staat in hun midden met het rookend geweer, strijdend voor zijn land en zijn gezin, en hij vraagt hun: waar is uw plaats? Landverraders zijn zij volgens de Engelsche wet; maar als zij op *die* vraag het antwoord schuldig bleven, wat zouden zij dàn wel zijn?

Daar Lord Methuen in het Westen zich het minst van allen bewegen kan, liggen dus al de drie Engelsche legers voorloopig vast. Men heeft zich daarvan in Europa dadelijk goed rekenschap gegeven. Het was bijna een triomfkreet in de bladen van alle hoofdsteden van het vasteland. Maar ook te Londen werd de beteekenis van den slag bij Colenso onmiddellijk hoog aangeslagen. Niet meer of minder dan een verandering van het opperbevel was er het eerste gevolg van.

Sir Redvers Buller werd gedegradeerd tot den rang der generaals, die de Boeren verslaan kunnen zonder dat het Rijksgezag er al te zeer door geschokt wordt. Een maarschalk, Lord Roberts of Kandahar, vervangt hem. Hij heeft de practische krijgskunst geleerd in Indië; hij is een kleine, gebogen grijsaard van 67 jaar, heel anders in uiterlijk dan Buller. Het is zeer tragisch, dat hij den dood van zijn eenigen zoon, gestorven aan een zware verwonding in een der jongste gevechten, vernemen moest op den dag dat hem de ontzaglijke taak werd opgelegd om half een werelddeel te onderwerpen.

Zijn optreden als opperbevelhebber beteekent meer dan een persoonsverwisseling. Het is een échec voor het departement van oorlog, voor den minister van koloniën en voor Lord Wolseley. Lord Roberts en vooral die pas gerezen zon, die Soedan onderworpen heeft met geweld, beleid en wetenschap en wiens werk nog in deze dagen bezegeld werd door een laatste nederlaag van de Derwisjen en het sneuvelen van den Chalief, vooral hij, Lord Kitchener of Khartoum, — vertegenwoordigen een school, een partij. Zij zijn de nieuwe mannen in de hooge militaire wereld, minder met het Hof bevriend, minder van groote namen dan van ijzeren mannen aan het hoofd van legers gediend, minder overtuigd van de voortreffelijkheid der oude vechtmethode. Hij is een geducht veldheer, Lord Kitchener, die den maarschalk als chef van den staf, als leider misschien inderdaad, zal vergezellen. Waarbij ik evenwel niet vergeet, dat ook hij zijn sporen tegen wilden verdiend heeft en den Zuid-Afrikaanschen bodem voor het eerst betreden moet.

Tegelijk schijnt de regeering te willen toonen, tot welke krachtsinspanning het Britsche rijk in staat is. De keurbenden van het staande leger zijn reeds in Zuid-Afrika; maar de militie wordt opgeroepen, de vrijwilligers, de yeomanry. Op de koloniën wordt een beroep gedaan en met geestdrift geven Canada en Australië antwoord. Men vertelt ons van de geringe gevechtswaarde dier troepen en ik wil gaarne aannemen, dat zij voor een veldtocht niet veel waard zijn. Maar men heeft ons vroeger gezegd, dat van de krijgsmacht in Zuid-

Afrika zulk een groot gedeelte onbruikbaar was om te vechten, daar het moet vastgelegd worden als bezetting en tot onderhoud der communicatie-lijn. Daartoe nu zullen de nieuwe troepen wel te gebruiken zijn en zoo komt een groot deel van de beter geoefende soldaten weer vrij.

Millioenen worden voorts besteed om nieuw geschut en nieuwe paarden uit te zenden. Een heele vloot transportschepen is door de regeering gehuurd. Maar ook hiermede gaat het niet voorspoedig. Er loopt nog al eens een transportschip vast onderweg en men heeft moeite om den kostbaren inhoud op het een of andere eilandje, dichter bij Europa dan bij de Kaap, te bergen. Van de paarden sterven er veel onderweg en die aankomen hebben eerst een paar weken noodig om op te knappen, terwijl het klimaat hun ook al geen goed doet. En ziet, terwijl men zoo een prachtige remonte had kunnen vormen in Basoeto-land, waar loyale kaffers wonen, persoonlijke vereerders van de Koningin, zijn de Engelsche agenten, met dat doel uitgezonden, alsof zij tooneel-karabinieri waren, te laat gekomen. Door een zonderling toeval waren die stomme Boeren hun voor geweest en hadden den Basoeto's ongeveer al hun dertigduizend paarden afgekocht.

De Boeren... Wij zijn er langzamerhand aan gewoon geraakt, daar bijna alle berichten uit Engelsche bron komen en zelfs zoogenaamd onpartijdige telegraaf-agentschappen van personeel verwisselen om de Engelsche cliëntele te believen, de Boeren in onze telegrammen betiteld te zien als „den vijand," hun overwinningen als „onze tegenspoed," hun verliezen als „ons succes." Wat deert het ons? Die vijand is onze vriend. Hij is onze broeder. Wij hebben het allen, de een meer de ander minder, maar allen, het fier en sterkend besef dat de mannen, die daar ginds deze groote dingen doen, onze vrienden zijn en onze verwanten. Welk een stuk historie leven wij mee, welk een stuk van onze geschiedenis zien wij daar herhaald. En eindelijk, eindelijk, na al ons gepraat en geschrijf van vele jaren, in parlementszaal en kiesvergadering en pers, hoe klein wij toch zijn en hoe nietig ons volk is en ons land een hapje voor een hongerige mogendheid, — te zien met eigen, wijd open oogen, onbeneveld door Engelsche censuur of leugentaktiek, hoe groot, hoe heerlijk groot, heldhaftig en gezond, ons taai en vroom en vrijheidlievend ras is!

Ziet toch die Boeren. Als een Engelsche kolonel een nachtelijken overval wil doen, dan draagt hij zorg, dat de geweren van zijn manschappen ontladen zijn. Een oogenblik van zenuwachtigheid bij een hunner en een schot zou alles verraden. Voor het eerst in het vuur schieten bijna alle soldaten te vroeg en als er één geweer afgaat, zijn de anderen niet meer te houden. Maar de Boeren, of zij tegenover Lord Methuen staan of tegenover Gatacre of tegenover Buller zelven, laten de zware bataljons Hooglanders, of de cavalerie, of de doodaanbrengende veldstukken, rustig naderen tot op enkele honderden passen. Zij liggen in hun stellingen verschanst met den vinger aan den trekker en elk zoekt zijn slachtoffer uit, maar geen geweer gaat te vroeg af.

Een Nederlandsche generaal van groote bekendheid, heeft bij het begin van den oorlog geschreven, dat de voornaamste reden, waarom de Boeren het

alras zouden moeten afleggen, gelegen was in hun gebrek aan tucht. Van de tucht moesten de Engelschen het in de eerste plaats hebben. Ja juist, dat is het generaal! de tucht doet wonderen. Maar niet aan den Engelschen kant. Geen geweer gaat te vroeg af. Geen man geeft zich te veel bloot, blijft te lang staan — of het moeten, helaas, de Hollanders bij Elandslaagte en de Scandinaviërs bij Modderrivier geweest zijn, die niet aan de vechtwijze der Boeren gewoon zijn en de krijgstucht niet hebben geleerd. Is het niet de voortreffelijkst denkbare tucht, die de bajonet als wapen versmaadt en den vijand onverbiddelijk op een afstand houdt met het bloote geweer? Is het geen tucht, die machten van zegevierende Boeren weerhoudt van stormaanvallen op Ladysmith en Kimberley en Mafeking en op terugtrekkende, half verslagen Engelsche legers, omdat zij weten dat duur gekochte overwinningen voor hen erger zijn dan kleine nederlagen, dat de manschappen niet aan te vullen zijn en dat elk leven in dezen vrijheidskamp een gansch bijzondere waarde heeft? Inderdaad, het is de tucht, generaal — met nog iets meer daarbij!

En ze kunnen niet voor het oog der wereld verborgen gehouden worden, al die voortreffelijke deugden en verheven eigenschappen, waaraan dit volk zoo rijk is en die de oorlog zoo schitterend uitkomen doet. Een jammerlijke censuur moge knippen en schiften en uitwisschen en vervalschen, te Kaapstad, Durban, Aden en eindelijk nog eens te Londen, — zij barst door alle spleten èn gaten heen, de Waarheid, hunkerend en dringend naar het volle daglicht. Zij vindt uit het verre Zuid-Afrika den weg naar Europa in brieven van Hollanders, in getuigenissen van eèrlijke vijanden, tusschen de regels van verminkte telegrammen en door de fijne mazen van het leugenweefsel zelf. Wat Engeland heeft kunnen tegenhouden en smoren, niet de waarachtige en beëedigde relazen der gruwelen door de *gallant soldiers* der Koningin op ontwapenden en gewonden gepleegd, niet de onteerende behandeling, den ouden, stervenden generaal Kock aangedaan, niet de woordbreuk van Engelsche officieren en het opstoken van wreede kaffers tegen blanke christenen. Dit alles weet de wereld en geen officieele dépêches zullen haar doen gelooven, dat de Boeren, die gevangenen verplegen als waren het gasten en den vijand eeren alsof hij het waard was, met opzet schieten op het Roode Kruis of de witte vlag misbruiken voor verraad.

Wat in deze maand gebeurd is, zou den zwartgalligste moed geven. Wat mij betreft, ik zou mij niet door wat ik vroeger schreef laten weerhouden om een dwaling te erkennen en, zoo ik het gewonnen had, vast vertrouwen uit te spreken in de eindelijke overwinning der Boeren in dezen harden krijg. Welk een vreugde zou het zijn, zulk een dwaling te mogen erkennen. Ik ben helaas, zoover nog niet, dat ik met deze blijde erkentenis voor den dag kan treden. Hoogstens ben ik gekomen tot een toestand van nietweten, van afwachten, van hopen maar vreezen, van vertrouwen maar redeneeren. Ik twijfel er niet meer aan, dat de oorlog, hoe ook het einde zij, een zwaren slag zal toebrengen aan Engeland's prestige in de wereld, in Europa vooral, waar men gezien heeft, met begeerige voldoening, de geringe waarde van

zijn troepen en generaals, en begrepen, dat Engeland's vloot voortaan zijn éénig weermiddel is; want dat het land reddeloos verloren zou zijn, indien daar slechts een betrekkelijk geringe, maar goed geoefende en geleide legermacht aan wal kon worden gezet. Ook begrijp ik, dat in ieder geval Zuid-Afrika in de toekomst Engeland millioenen zal kosten, en bloed bij stroomen, daar van vernietiging van het Hollandsche ras in dat werelddeel geen sprake meer kan zijn en van onderwerping voor altijd aan Engelsche heerschappij evenmin. Maar ik begrijp nog volstrekt niet, hoe Engeland met de Zuid-Afrikaansche republieken een vrede zal kunnen sluiten, die deze bevredigt. Het gansche volk, zijn regeering en zijn volksvertegenwoordiging, al zijn leidende mannen, al zijn woordvoerders in de staatkunde en de pers, hebben zich zoo hopeloos gecompromitteerd vóór dezen oorlog en in den aanvang ervan, dat zij zich de vernedering van een vrede zonder voldoening niet kúnnen getroosten. Daarbij zijn zij „gelijck een taaie schilt" in „onvermurwb'ren tegenspoedt". Het ongeluk maakt hen koppig, drijft hen tot grooter krachtsinspanning, doet hen tijd en geld gering achten. Zij zouden wel blind moeten zijn, als zij niet zagen, helderder allengs, hoeveel er voor hen op het spel staat met dezen oorlog. De zee behoort hun, de toegangen van Afrika — op één na, Lourenzo Marques, Portugal's bezit, gewaarborgd door den naijver der mogendheden — kunnen zij openen en sluiten naar believen. De koloniën helpen hen, in Europa zal geen oorlog losbarsten om der Boeren wil... Dit alles is nu nog even waar als twee maanden geleden.

In zeker opzicht heeft Engeland ook in Europa bittere teleurstelling ondervonden. Het was zoo mooi, het bezoek van den Keizer aan Windsor, juist toen de regimenten dagelijks vertrokken, om de grenzen des rijks af te ronden in het verre Zuiden. Nu ja, — zoo heette het — Wilhelm was voorzichtig en wat terughoudend, maar hij moest rekening houden met de stemming in zijn land. Nauwelijks was hij weg, of Joe barstte los. Hij kon zich niet meer inhouden. Van volgeling van Gladstone had hij het eerst gebracht tot hoofd der *liberal unionists*. dan tot mede-leider der *tories*, tot minister in een kabinet Salisbury; en zijn zon ging die van den ouden premier verduisteren. Ziehier *zijn* oorlog, dien Engeland begonnen was en dien Balfour's en Devonshire's verheerlijkten. Boog niet de wereld de knie voor zijn glorie? Te Leicester sprak mr. Chamberlain van „verbonden", geheimzinnig, met een zelfvoldanen glimlach op het perkamenten gelaat. Wel geen verbonden op papier en zegel, maar op belangen en oprechte vriendschap gegrond. En een oogenblik meende Joe, dat hij Lord Salisbury was, en hij gaf de Fransche pers een knauw, die caricaturen dorst openbaar maken tegen de „bijna geheiligde persoon van Hare Gracelijke Majesteit".

O wee, hoever heeft Joe zich toen voorbijgepraat. Zoo gepast en indrukwekkend als die berisping zou geweest zijn in den mond van den erfgenaam der Cecils, den heer van Hatfield House, den *most noble* markies van Salisbury, zoo wanluidend, zoo *snobbish* klonken ze in den mond van den Birminghamschen opkomeling, bezig om zijn misdadig werk te verdedigen.

Niemand buiten, en zeker niet velen binnen Engeland, lieten zich bedotten door dit plotseling vertoon van verontwaardigde loyauteit. De Fransche pers, licht in beweging te brengen, die zeker in wilde woede losgebarsten zou zijn als de oude premier zóó tot haar gesproken had, bleef doodkalm en had slechts minachtenden spot voor de onvriendelijke vermaning. Maar de ergste vernedering werd Joe door de „bondgenooten" aangedaan. Een officieus artikel in een Duitsch blad kwam dadelijk vertellen, dat Duitschland nu gelijk voorheen uitsluitend door zijn eigen belangen geleid werd en er niet aan dacht ze te verbinden aan die van een anderen staat, die het in moeielijkheden kon brengen. Een regeeringsverklaring kort daarna in den Rijksdag sprak met nadruk over de goede verstandhouding met Rusland en in zeer koelen toon over het Vereenigde Koninkrijk, welks rechten door Duitschland geëerbiedigd zouden worden op voet van „volkomen wederkeerigheid." En de Boodschap van den anderen „bondgenoot", van president Mac Kinley aan het Amerikaansche Congres, gewaagde zelfs niet van Engeland noch van het Angelsaksisch verbond.

Aan teleurstellingen heeft het den man dus niet ontbroken en de Engelsche Bismarck is hij nog lang niet. Lord Salisbury heeft hem waarschijnlijk beduid, dat hij een toontje lager zingen moest, dat de zorg voor bondgenootschappen aan het *Foreign Office* kon worden overgelaten en dat de geheiligde persoon van Hare Majesteit niet in de Birminghamsche oud-ijzerfabrieken een schuilplaats zou komen zoeken tegen den spot van *Le Rire* of de scheldwoorden van het *Petit Journal.* Joe heeft zich heel rustig gehouden, toen hij, eenige weken later, het eere-doctoraat in ontvangst is gaan nemen — anders onbeschaamd genoeg! — in de hoofdstad van Ierland, nu meer in roering en verbittering dan ooit. Hij heeft daar enkel gesproken van moeilijke dagen, die Engeland flink doorstaan zou. Het is waar, dat tusschen de speech te Leicester en het eere-doctoraat te Dublin de slag bij Colenso lag.

Nog is er een factor van groote beteekenis, waarvan de Boeren zich op dit oogenblik wellicht gansch niet bewust zijn. Het geld wordt duur. Het disconto van de Bank van Engeland, dat (als ik mij niet vergis) nog in dit jaar 2½ pCt. geweest is, staat thans op 6, morgen wellicht op 7 pCt. De Duitsche Rijksbank gaat haar voor in de verhooging van dien rentevoet; vandaar is geen goud te betrekken en Rusland's groote voorraad van het edel metaal ligt onaantastbaar. De Bank van Frankrijk heeft harerzijds den ongewonen maatregel van disconto-verhooging genomen, wat met hulpweigering gelijk staat. De aanvoeren uit Zuid-Afrika zijn natuurlijk afgesneden. De noodlottige „Kaffers" zijn sterk gezakt; de Amerikaansche fondsen hebben dat voorbeeld gevolgd. En sedert vele jaren voor het eerst daalden de Britsche *consols* meer dan een percent beneden pari.

De financiers zijn zeer machtig over de wereld. Men zegt dat om hunnentwil de oorlog in Zuid-Afrika begonnen is. Als die krijg hen eens recht in moeilijkheden bracht. . . . Als het eens de vloek van Engeland was, dat het den oorlog, om het geld begonnen, eindigen moest om het geld.

Er is nauwelijks ruimte of aandacht voor andere gebeurtenissen dan die in Zuid-Afrika. Behalve over de Duitsche vlootplannen (waarover later) kan slechts over Frankrijk de kroniekschrijver aan het eind van dit jaar niet geheel zwijgen.

Het is waar, het proces voor den Senaat als hooggerechtshof, de „komplotzaak" is bovenal vervelend. De grapjes en het lawaai van de beklaagden, de dolle uitvallen van Déroulède, met meer dan twee jaar gevangenis en het verlies van zijn Kamerzetel reeds voor het eindvonnis zwaar bestraft, zijn het eenige, wat afwisseling brengt in de doode zittingen van het politieke lichaam, dat zich eensklaps in een rechterlijk college hervormd ziet. Een werkelijke samenspanning tusschen de drie groepen: royalisten, nationalisten, antisemieten, te bewijzen, schijnt een taak die de krachten te boven gaat, zoowel van den instructie-senator Bérenger als van president Fallières als van het Openbaar Ministerie. En in elk geval, veel zijn er niet, die gelooven, dat er wezenlijk *gevaar* bestaan heeft voor den republikeinschen staatsvorm.

Ik weet niet of het ministerie Waldeck-Rousseau het gelooft en de Kamermeerderheid van een honderdtal stemmen, die het bij de opening der parlementszitting tot tweemalen toe de zegepraal bezorgde over een geërgerde oppositie. Maar een niet te ontkennen feit is, dat de leus „verdediging der Republiek" bestaat en een zeer krachtigen invloed oefent, zóó dat zij een socialist als minister handhaaft naast een onderdrukker van de Commune. Er is uit de Dreyfus-zaak een nieuwe partij-groepeering overgebleven: de republikeinen, die met de socialisten de Republiek beschermen tegen cesarisme, militarisme, clericalisme, en de republikeinen, die met de clericalen en monarchisten, den staat beschermen tegen de revolutionairen. De laatste partij bestaat uitsluitend uit anti-dreyfusards. Wat men ook zegge, er zijn oprechte republikeinen bij, maar haar voornaamste elementen zijn uit republikeinsch oogpunt verdacht. Veel minder duurzaam, indien momenteel stevig, is de band die de bestanddeelen der eerstgenoemde partij samenhoudt. „Niemand van mijn collega's heeft iets van zijn overtuigingen prijsgegeven, toen hij in dit kabinet zitting nam," heeft Waldeck-Rousseau gezegd. Als dus de Republiek er weer bovenop is, als de beschuldigden van de complotzaak veroordeeld zijn — of vrijgelaten! — als de amnestie, door generaal Mercier's ongehoorde brutaliteit om een candidatuur voor den Senaat aan te nemen in gevaar gebracht, van de baan is en héél misschien enkele van die sterk anticlericale wetten zijn aangenomen, waarvan die tot het opleggen van de verplichting om staatsonderwijs genoten te hebben ten einde tot staatsambten benoembaar te zijn al een heel leelijk staaltje is, dan zal elk zijn eigen programma hernemen en dan zijn de schoone dagen voorbij. Het ministerie valt dan vanzelf uiteen; de Kamer zal wel bereid gevonden worden om het laatste draadje door te knippen.

23 December. P. v. D.

VAN DE REDACTIE.

De „Garmond-Editie" van Multatuli's werken.

„In Nederland bestaat eene kerk van Multatuli. Er worden er gevonden, die een profeet in hem zien. Hij is een zendeling voor de Hollanders in het moederland geworden," schreef Busken Huet, vol ontzag over den geweldigen invloed van Dekkers's geschriften in zijn *Litterarische Fantasien en Kritieken* (Deel XX. pag. 169).

En de hoogleeraar ten Brink, handelend over den *Max Havelaar*, merkte schamper op:

„Dit boek bracht velen tot zeer overdreven bewondering — enkele schoolmeesters ten platten lande legden den *Max Havelaar* in de plaats van hun afgedankten huisbijbel." (*Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* pag 653)

Het is nog niet gedaan met dat profeetschap en het is nog niet uit met die bewondering. Telkens en telkens weêr worden wij herinnerd aan hetgeen Douwes Dekker voor ons volk is geweest en nog moet zijn voor duizenden in den lande. Nog altijd groeit de Multatuli-litteratuur aan, niet alleen ten onzent, maar ook in het buitenland. Welk een beweging veroorzaakte niet het opstel in *De Gids* van Dr. Th. Swart Abrahamz, een jaar na den dood van Multatuli verschenen, met den bijtitel „*een ziektegeschiedenis*"; van hoeveel hartstocht getuigde niet, zes jaar later, de brochure van G. Jonckbloet, R. K. Pastoor te Batavia!

Nog wat later, kwam het fransche tijdschrift „*Le Mercure de France*" vertalingen brengen uit Multatuli's werken, met groote liefde ondernomen door Alexander Cohen, den vurigen anarchist. En gisteren nog, in 't midden van 1899, verscheen het eerste deel eener fragmentarische vertaling van Multatuli in het Duitsch door Wilhelm Spohr, met eene van hooge geestdrift tintelende inleiding. Veel meer is er nog, dat wij niet noemen, om te bewijzen dat Huet ongeveer juist oordeelde toen hij profeteerde (Deel XV. pag. 146) dat „eerst de lezers der toekomst den schrijver regt (zullen) laten wedervaren, en erkennen dat dezelfde in- en uitvallen welke eertijds de eenen de schouders deden ophalen, en in het brein der anderen verwarring sticht(t) en, voortgesproten zijn uit een juist instinkt en meer als parabelen dan als leerstukken willen beschouwd worden."

Multatuli wordt nog veel gelezen. Dat bewijst op zich zelf niet veel voor de qualiteit van het blijvende in zijn roem. Het zou kunnen gaan met zijn reputatie als met een knikker op een Russisch biljart. Snel omhoog gestooten, tjinkelt die langs ijzeren pennetjes met horten naar beneden, tot hij in een kuiltje terecht komt en liggen blijft. Zoo zijn er beroemdheden, die in al lager klassen van beschaafden waardeering vinden, tot de naam vergeten wordt.

Maar al spreekt de hoogleeraar ten Brink van schoolmeesters ten platten lande, (en daar wonen ook menschen met geest en hart! daar zijn heel wat dichters geboren!) het is er verre van daar dat Multatuli slechts door hen wordt gewaardeerd, die met deze uitdrukking worden aangewezen: oppervlakkige vrijdenkers, die een geschrift leggen in plaats van *de* Schrift en dan meenen dat ze groote denkers geworden zijn. Multatuli triomfeert nog in veel wijder kring.

Het verschijnsel is opmerkingswaardig. Want, per slot van rekening, kan men niet veel belang meer stellen in Javaansche toestanden van omstreeks 1850; veel van hetgeen wordt gepredikt in de bundels met *Ideën* is niet meer nieuw, niet meer stout, niet meer tegen den draad ingaande voor onze jongeren. Niemand zal durven zeggen dat we verder zijn dan Multatuli ons hebben wilde; maar het jonge geslacht zou toch, zoo 't kiezen kon, allicht niet hèm tot leidsman nemen.

Wat in zijn werken lang was vóór twintig jaren, is nu duldeloos lang; wat duister was in dien tijd, is nu ondoorgrondelijk geworden. Bij pakken zou men de thans niet meer belangwekkende bladzijden uit Multatuli's bundels lichten kunnen. Natuurlijk! Maar — men moet de beteekenis van dat woord „belangwekkend" niet te ruim nemen. De macht van Multatuli's woord is zóó groot, dat nog altijd duizenden hem lezen met genot, ook als hij schrijft over dingen, die den lezer onbekend zijn, en vecht tegen nu schimmige vijanden. Multatuli triomfeert door zijn zeggingskracht, door zijn schrijvers-genie, in de eerste plaats.

En dan ook door zijn ongedisciplineerdheid. Het jongere geslacht heeft al lang den eerbied verloren voor officieele wijsheid en deftige degelijkheid. Het voelt zich zoo prettig bij den reus Multatuli, omdat Multatuli zoo familiaar doet en meer uitflapt dan doceert wat hij weet. Aan de wetenschapperigheid, te hooi en te gras opgedaan in populaire boeken of op inrichtingen van haast nimmer (ook niet voor gediplomeerden) geheel voltooid Middelbaar onderwijs, past zich de Multatuliaansche, echte veelweterij schijnbaar zóó heerlijk aan, dat de jonge lezer nogal eens vergeet dat Multatuli een genie was èn een denker van hoogen rang en misschien nooit zóó slecht begrepen werd als door hem, die met het grootste gemak den meester meent te volgen.

Al is nu, door de onzalige uitgave van zijn particuliere brieven, de eerbied voor den mensch Douwes Dekker bij velen zeer verminderd, het genie van Multatuli blijft nog schitteren als een sterrenbeeld aan den lagen hemel boven onze polders. Wij, voor ons, kunnen 't zoo verschrikkelijk niet vinden dat enkele zijner minder goede hoedanigheden als schrijver, met veel gemak zijn overgenomen door menschen zonder talent, die ook eens willen groot-doen. Wij vreezen ook niet den moreelen invloed van Multatuli; wij gelooven dat hun, die begeeren kennis te maken met zijne werken en er nu nog toe kunnen komen die in hun geheel, *met waarachtigen ernst*, te bestudeeren, den geheelen Multatuli moet worden gegeven, zoo mogelijk. Veel zullen zij enkel lezen om den stijlgloed, veel om het nieuwe, verrassende van den inhoud, veel, ook,

zal hun die zeldzame aandoening geven, waarvoor men een schrijver levens lang dankaar blijft.

De zaaier ging zelf uit om te zaaien, maar het zaad bleef duur. Elk deel der Ideeën kostte vier gulden — teekent Van Nouhuijs aan, in een *Spectator*-artikel over *Multatuli-vereering* (28 Oct. 1899). 't Is volkomen waar. Velen onzer hebben lang moeten hunkeren naar zoo'n deel, eer zij 't in handen konden krijgen om het haastig te lezen, des nachts, niet zelden, in oogenblikken, gestolen van studietijd of lezend gulzig, onverzadigbaar, in plaats van hoog noodige beweging te nemen. Het boek moest gauw uit; want het boek moest weêr terug naar den vriend, naar de bibliotheek. Heel wat boeken van Multatuli zijn zoo gelezen.

Maar nu is het zaad goedkoop geworden!

Hebben wij, zeker wel allen, Duitschers, Engelschen, Franschen benijd, die voor één shilling, één mark, één frank per deel goede uitgaven kunnen bekomen van hun klassieken en van hun populaire moderne schrijvers, het ziet er naar uit dat we dit weldra niet meer zullen doen. Voor wat wij hier betalen voor één shilling en één mark, is nu een compleet deel van Multatuli te krijgen, b. v. *Max Havelaar* geheel, mèt de Multatuli-studiën van Vosmaer. De tien deelen der complete werken zullen niet meer kosten dan tien deeltjes van Engelsche of Duitsche klassieken in de Shilling- en Mark-edities en toch te zamen bevatten ongeveer 3490 bladzijden druks!

Garmond-editie heet de uitgave, naar de lettersoort.

Het is opmerkelijk dat zij niet *Volks*-editie is genoemd. Waarschijnlijk waren de uitgevers van meening dat Multatuli's werken nooit volksboeken zullen worden. Zij zullen bij 't beramen van hun plan, het oog hebben gehad juist op die lezers, die, met van Nouhuys, het zaad van den zaaier duur vonden, doch den zaaier daarom toch wel kenden. Voor de duizende bewonderaars van Multatuli, wier koopkracht niet toereikend was om de met groot behagen gelezen werken in hun bezit te krijgen, moet deze zeer goede Garmond-editie een hoogst welkome verschijning wezen.

Volkseditie of niet, zij is voor den beoefenaar der letterkundige historie van ons vaderland van beteekenis en dáárom spreken wij er hier over. Want zij brengt Multatuli bij duizenden *in huis* en *voor goed*, niet meer als vluchtig bezoeker, die zoo akelig gauw weêr weg moest, maar als huisgenoot voor altijd. En niet alleen meer gelezen, zal Multatuli nu worden, maar ook vaker, véél vaker, herlezen, wat van de allergrootste beteekenis mag heeten voor zijn invloed. Het kan dien nòg grooter maken, het kan dien ook verkleinen. Wie weet?

F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Roeping, verhaal van Winfried uit den Polder, door Jan Zürcher. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck, 1899.

Op het binnen-titelblad staat: „*Roeping*, Winfried's verhaal uit den Polder. We weten dus, dat wij niet te doen hebben met een verhaal van zekeren Winfried uit den Polder, maar met een verhaal uit den Polder, van Winfried. En dan weten we nòg niet veel. Want het is geen verhaal uit den Polder. Het is een verhaal uit... nu ja, uit de ziel van Winfried, geboren in een polder en daar thans woonachtig. Of 't een verkapte auto-biografie is weten we niet, en kan ons ook niet veel schelen. We vinden wèl in dit boek wat fragmenten, die, bij elkander genomen, dat kleine beetje doen kennen van een menschenziel, waarmeê deftige beroemdheids-biografen gaarne genoegen plegen te nemen. De een noemt dat veel en de ander noemt dat een miserabel beetje. Zoo heel veel meer kunnen we niet verlangen. Wie kent er nu door en door eens anders persoonlijkheid en wie geeft er nu zijn eigene, in een boek, bij zijn leven? Wie geeft er maar een groot stuk van? Niemand! O, het lijkt wel eens zoo; maar pas op, indien het er véél op lijkt. Dan wordt ge eerst recht beetgenomen. Om zich te kunnen beschrijven, moet men zich goed kennen. Wie zich goed kent, schaamt zich te veel, of is te ijdel om zich te laten zien gelijk hij zich ziet. Of wel, hij geurt met zijn onvolkomenheden, als Rousseau. Men kan moeilijk openhartiger zijn dan deze was bij het schrijven zijner *Confessions*, en men kan ook moeilijk meer zoo hoog klauteren op een eigengemaakt voetstuk. Rousseau gaf niet Rousseau, maar een Rousseau-roman, van kern een meesterstuk, maar een roman. En dan nog een meesterstuk met erg veel babbelarij aangelengd.

Winfried's verhaal uit den polder lijkt een beetje „*Confession*" en een beetje *Wahrheit und Dichtung*, en een beetje *Causerie*. Het is... Wat is het? Een beetje stoom, losgelaten uit een ketel, waarbinnen de spanning te groot was; iets gerings op zichzelf, dat *moest* uit wat groots onder sterken druk. *Roeping* (het boek) is het resultaat van sterke spanning. En zooals wolkjes uitgedreven stoom de lucht kunnen inkrinkelen of een grooten stationskap heelemaal vullen, zoo zal dit boek òf niet worden opgemerkt, òf met belangstelling worden ontvangen, al naardat het terechtkomt in een leesbibliotheek of in een studeerkamer.

Winfried vertelt heel aardig van zijn jeugd, van zijn dorp, van z'n school. Een kippenboer vervult een symbolistische rol in het verhaal. Maar 't is een heel verstandige kippenboer, iemand, dien men vergeven kan dat hij altijd gelijk heeft. Zoo zijn er weinigen, ook onder de niet-kippenhouders!

Maar, na het verhaal uit Winfried's jeugd en heel verstandige opmerkingen over schoolwandelingen, veenderijen, schooltuinen en kikkerslootjes, komen kritische bespiegelingen. De weeke polderbodem zakt weg onder onze voeten. Het komt er niet opaan. Winfried heeft ons nu eenmaal te pakken. We gaan met hem meê naar de Hooge School, waar het onderwijs niet deugt, naar Duitschland, waar de Duitschers onsympathiek zijn, naar Nederland terug, waar onsoliede huizen worden gebouwd, het dagbladzegel is afgeschaft en leerplicht staat ingevoerd te worden. Winfried wordt kunstcriticus, laat op zijn kaartje drukken „*critique d'art*", wat nogal aanstellerig is, en gaat schrijven over kunst in een dagblad, waarvoor hij enkel minachting heeft. Moet hij spreken van den redacteur aan die krant, dan zegt hij „met permissie." Winfried is rijk, als hij dat doet. Vooral dáárom vinden wij 't erg

leelijk van hem. Hij had dan moeten schrijven in een dagblad, waarvoor hij sympathie koesterde, voor eene redactie, van welke hij durfde spreken zonder hatelijkheid. Toch heeft Winfried al zoo verschrikkelijk veel aan filosofie gedaan. En men zwerft geen drie jaren lang in Duitschland zonder wijs te worden. En wijsheid brengt toch gevoel voor betamelijkheid. Of niet? Over „Socialisterij" (het woord is van Winfried), Wagner, Beethoven, Schopenhauer enz. enz. heeft hij al veel gezegd. En dan in een geminacht blad schrijven, zonder daartoe door honger te zijn gedrongen... Maar Winfried! Winfried! Na kunstcriticus en kunstbeschermer te zijn geweest, gaat Winfried boemelen. Aan 't eind van het boek, vernemen wij dat hij schilder gaat worden. In 't begin noemt hij zich dichter. Dat klopt. Dichterlijke schilders moeten wij hebben, niet handige goochelaars met verf. Winfried heeft al vast een prentje gemaakt voor den omslag van zijn boek. Wie weet wat we nog van hem te zien krijgen, misschien het ééne schilderij, dat hij hoopt te schilderen. Hij leeft om dàt te geven. Of wel... ook die aandrang tot schilderen zal zwakker en zwakker worden, wegsterven, gelijk reeds te veel in Winfrieds leven. Wat heeft hij al gezocht en al weggesmeten omdat het hem geen voldoening gaf!

Toch is die Winfried belangwekkend en Zürcher's boek een mooi bezit voor de vele menschen, die tegenwoordig liefhebberen in psychologie. Hierin liggen elementen, mooie, zeldzaam bruikbare, voor een psychologie van den strever om het jagen zelf naar een doel. Dat doel is een bevredigende staat van zich rustig voelen voortbewegen in ééne richting.

Winfried, naar blijkt uit zijn verhaal, begaafd met zeldzame eigenschappen, heeft tot nu toe in het leven rondgesparteld als een vlieg in een melkemmer, voortdurend in doodsgevaar. Hij was te gulzig. Zijn geest had te veel monden. Die wilde van alles proeven en heeft zich nogal eens verslikt. Winfried is een mooi type van de allerbeste soort dilettanten, van de gelukkig begaafde, onverzadigbare dilettanten met wat genie. Zulke menschen komen niet gauw tot rust en worden niet licht gelukkig. Arme Winfried.

Nu mogen we Jan Zürcher wel bedanken voor deze uitlating. Het Winfried-type is nog nieuw in de letterkunde. Het is belangwekkend. Zürcher's boek zal wel geen „vijf drukken in enkele maanden" beleven, maar worden gewaardeerd door enkele goede lezers, die dankbaar kunnen zijn voor een duw aan hun denken. Zijn boek is wat men met een modewoord „suggestief" noemt. Die Winfried laat u niet los. Want in zoo velen onzer leeft hij, nog al eens minder snugger, nochtans. Winfried is familie van grooten, als Multatuli, en van heele kleintjes, als den neus-in-den winderigen Hoogere-Burger. Men neemt zoo'n Winfried niet licht als leeraar, gouverneur, redacteur, agent van een hypotheekbank of schoolopziener. Hij behoort tot de weeldeleden der maatschappij. Een „positie" erlangt hij niet licht. Daarom maken velen hun Winfriedje dood en worden dan nog ereis wat.

Of er een Winfried in Jan Zürcher heeft geleefd gaat ons niet aan.

* * *

Dageraad door W. G. van Nouhuys. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf. (Zonder jaartal.)

Dit is een bundeltje met vijf novellen, zeer zorgvuldig geschreven, over 't algemeen uitmuntend van compositie. Daar is op gewerkt. De heer Van Nouhuys behoort tot de zeer nauwgezette schrijvers, die geen regel druks onveranderd laten, zoolang zij er nog iets in te verbeteren vinden. Men zou zijn werk kunnen aanbevelen als model van nauwgezetheid voor beginnende schrijvers. Van hem kunnen zij leeren hoe men eenvoudig, natuurlijk schrijven moet. Dit proza is de correctheid zelve. Ook zijn de novelletjes

minutieus behandeld. De schrijver heeft heel precies het détail willen geven, tot in het uiterste volledig. Misschien ligt het wel dááraan dat het begin van *Dageraad* (de eerste novelle uit den bundel) wat proces-verbalerig is en zou menige beschrijving grootscher zijn, indien het streven naar nauwkeurige uitvoerigheid minder *merkbaar* ware. Wij vinden die eerste novelle niet de beste. Zij is wat lang in verhouding tot het heel gewone verhaaltje en de hoedanigheid der breedvoerige schilderingen.

Van veel meer beteekenis achten wij *Het uiterste middel* met mooi waargenomen zielkundige bijzonderheden. De vrouw van een lang niet rijk man met klein inkomen is gevaarlijk ziek geweest en heeft eene operatie moeten ondergaan. Dat heeft veel geld gekost. Er zijn effectjes verkocht. Het inkomentje is dus nog kleiner geworden. Maar zij blijft zwak. Zij zou naar buiten moeten gaan om aan te sterken. Daar is geen geld voor en haar echtgenoot, hoe akelig zuinig ook reeds, zal dat noodige haar niet kunnen geven. Dan denkt hij aan de verleidelijke circulaires van een bankier. Voortdurend ontvangt hij van die raadgevende bulletins, waarin wordt meegedeeld, aldoor maar weêr, dat de menschen, die kochten wat de bankier had aangeraden te koopen, zoo en zoo en zooveel percenten hebben verdiend. Hij laat zich verleiden. Hij speculeert. Zijn vrouw gaat naar buiten. Maar hij verliest. Hij verliest al meer en meer. Uitmuntend is nu de houding van den bankier geschetst. Prachtig raak zijn diens uitvluchten — de klassieke! — weêrgegeven, als opgevangen in een werkelijk gesprek. Alles wordt verloren: 't heele fortuintje. De vrouw mag niets weten.

Over de waarschijnlijkheid der verhouding tusschen man en vrouw kan men anders denken dan de schrijver. Dat de man haar zoo misleidt omtrent hun finantiëelen toestand zal menigeen onwaarschijnlijk voorkomen. Maar misschien anderen weêr gewoon. Er bestaan, ook tusschen echtelieden, die 't goed met elkander kunnen vinden, soms van die ongelooflijke verhoudingen!

Radeloos, overweegt de man dat zijn vrouw beter haar echtgenoot dan haar geld — hun kindje beter zijn vader dan eenig fortuin zal kunnen missen. Hij zal dus zijn leven verkoopen. Door bedrog. De som, waarvoor hij zijn leven verzekerd heeft, zal hij aanzienlijk verhoogen, één premie voldoen (meer geld heeft hij niet) en dan op een avond met zijn fiets te water rijden en zich laten verdrinken. Het kan nooit bewezen worden dat hij zelfmoord pleegde. De levensverzekeringmaatschappij zal uitkeeren. Vrouw en kind zullen bezorgd zijn. Zoo doet hij. Het sobere slot van dit verhaal is treffend.

Om het bezit brengt ons in het boerenland en geeft de psychologie van een misdaad, een moord op een notaris, die een klein boertje zijn geld niet wil teruggeven, dat ter aflossing van een hypotheek werd betaald, ofschoon de notaris dat geld niet aan den schuldeischer had gezonden en de hypotheek dus niet geroyeerd — noch de grosse gequiteerd was. Als de boer komt om te dreigen, staat de notaris gereed om te vluchten. De boer is half dronken en doodt. Er zijn dus verzachtende omstandigheden. Zij bewijzen dat het Van Nouhuys om waarheid, niet om effekt is te doen geweest.

Op de rivier is weêr een verhaal uit den polder. Jaloerschheid, wraak, wroeging, hallucinatie, poging tot zelfmoord, krankzinnigheid... in acht-en-twintig bladzijden en tòch geen onwaarschijnlijkheid, noch eenig spoor van effectbejag. De heer Van Nouhuys toont in dit stukje dorps-realiteit hoe volkomen hij zich weet te beheerschen.

Na tien jaar, het voorlaatste novelletje, bevalt ons minder, omdat wij niet genoeg waarschijnlijk vinden gemaakt dat het meisje den vioolspeler nog wil terug zien en nog zóó met hem praten. We hadden

de reden moeten weten van haar zonderling gebrek aan fierheid.

Dageraad zij den lezer aanbevolen.

* * *

Bleeke Levens door Frans Coenen Jr. 's-Gravenhage. Loman & Funke (z. j.)

Het proza van Frans Coenen Jr. klinkt als ver fluitgeluid in den avond op den berg gehoord, komende uit het dal, eentonig, weemoedig, toch graag vernomen. La-la la-la la la-la! En dan lange echo's, die den nagalm doen samenvloeien met het nieuwe lala- la-la-la la-la... en dan weêr de echo, zwakker, en dan weêr het gefluit, minder zwak en altijd maar weêr hetzelfde la-la la-la-la la-la, zoo eentonig, weemoedig, toch graag gehoord.

'tKomt wat hooger, het daalt wat, de man met zijn fluit loopt over een golvend pad. Lief, die verre eentonigheid, die in u vloeit, eindelijk, die uw gemoedstoestand gaat beheerschen en daarom u niet verveelt, al blijft zij maar la-la la-la-la la-la... hypnotisch, niet te ontwijken, in u blijvend, ook als de vreemde man niet meer speelt op zijn herdersfluit. La-la la-la-la la-la...

Een anderen avond, gaat ge weêr den berg op om het te hooren. Het zingt al in u. Toch wilt ge 't vernemen van buiten af. De man komt. Speelt hij een ander deuntje? Misschien. Ge bekommert u daarom niet, wel wetende dat de indruk dezelfde wezen zal. Ge gaat de hypnose tegemoet.

En nog eens weêr gaat ge luisteren. Nu heeft de man zich neêrgezet op de helling. Hij speelt het eene deuntje na het andere. De bekoring is weg. Het geluid mag u ééns verrassen; een andermaal kunt ge 't wenschen; maar ge moet het niet altijd en dan zoo lang hooren. De man met de fluit moet geen concert gaan geven.

Ge moet geen bundel van driehonderd bladzijden met proza van Coenen aan één stuk uit lezen, wel een roman; geen bundel met verschillende stukken. Want dan wilt ge afwisseling en die geeft Coenen u niet.

De stukken uit „*Bleeke Levens*" verschillen in waarde. Het eerste, waarnaar de bundel genoemd is, vinden wij zwak van opzet. Er is te veel gegeven aan uiterlijke kleinigheden, er is te weinig verklaard in het meisje. We staan verbaasd over haar handelwijze na de huwelijksvoltrekking. Wij *weten* niet wanneer zij is begonnen te huichelen en waarom toen. Wij vermoeden 't wel; maar we missen zekerheid. Men mag van Coenen niet veronderstellen dat hij een gedeelte van zijn onderwerp niet heeft aangedurfd en daarom met opzet, na dien eersten avond van volkomen intimiteit, minder bijzonderheden gaf dan in het hèèl lange, in verhouding veel te lange voorbereidende gedeelte.

Het begin van *In België* is ver beneden hetgeen wij gewend zijn van Coenen te krijgen. Het doet denken aan een gratis toegezonden correspondentie in een muf provinciaal blaadje. *Kinderleven* bevat weêr veel moois; maar wij stellen hooger nog de drie andere stukjes: *Vervreemd, Twijfelmoedig, Zomermiddag*.

* * *

Te Lande, door Cyriel Buysse. Amsterdam, H. J. W. Becht, 1900.

Dit is een bundel met vijf schetsen, die onze lezers wel allemaal zullen kennen. Het eerste is reeds vrij lang geleden geschreven. Immers daardoor, door *De Biezenstekker*, dat verscheen in *De Nieuwe Gids*, heeft Buysse zich vooral ten onzent naam gemaakt. Hij bewerkte het verhaal tot tooneelstuk *Drie Koningen-avond* en deed dat onlangs in het *Tweemaandelijksch* verschijnen. Verder bevat de bundel: *Van Alleyne's ziel, Blanche,* (dat in *Elsevier's* verscheen), *De Wraak van Permentier* (*Tweemaandelijksch*) en *De Verlossing* ook sedert kort in een tijdschrift gedrukt. Het boek is opgedragen aan Maurice Maeterlinck.

F. L.

Nieuwe Boeken.

Onder deze, nieuwe rubriek zullen wij, ook op aandringen van enkele lezers, nu en dan met een kort woord melding maken van belangwekkende populair-wetenschappelijke werken en vertalingen, waarop wij het der moeite waard achten te wijzen. Heeren uitgevers, die ons boeken van dien aard toezenden, kunnen wij niet beloven dat ze besproken — wèl dat ze genoemd zullen worden.

Allereerst komt in aanmerking de, reeds verleden jaar ontvangen, vertaling van *Leaves of Grass* door den Amerikaanschen dichter Walt Whitman. Maurits Wagenvoort heeft de moeielijke taak ondernomen deze gedichten, we zouden liever zeggen dit poëtisch proza, in het Nederlandsch over te zetten. Hij doet zijn werk voorafgaan door een korte inleiding. We zien daaruit dat hij, onder den titel *Natuurleven*, niet den geheelen bundel *Leaves of Grass* vertaalde. „De dichter herhaalt hier en daar wat hij gezegd heeft: er was geen reden die herhalingen te vertalen; buitendien liet ik mij door mijn smaak leiden." Maar een salon-Whitman gaf hij niet. We moeten erkennen: daar lijkt het niet naar. Maurits Wagenvoort gaf, in volle vrijmoedigheid, eene vertaling, die men zeker niet in de huiskamer zal durven laten liggen. Misschien daarom moest hij, naar hij zegt, vijf jaren wachten op een uitgever. En nu is hij overtuigd dat *de Erven F. Bohn* op deze uitgave zullen verliezen. Mocht dit niet het geval wezen, dan zal de vertaler nog meer van zijn werk het licht doen zien. Een portret van Whitman versiert den bundel. Vooral hen, die met het oorspronkelijke nog moeite hebben, zal deze vertaling zeer welkom zijn. Er is met groote liefde aan gewerkt.

Wij herinneren, wat Wagenvoort niet doet, aan het bestaan eener mooie studie over den Amerikaanschen dichter door W. G. van Nouhuys, verschenen bij de firma Nyhoff, in de serie „*Moderne Denkers*".

* * *

De Bloem en hare geheimen is de verleidelijke titel van een werkje... over de bloementaal? Misgeraden. De schrijver, Dr. H. J. Calkoen, deed bij den Amsterdamschen uitgever C. A. J. van Dishoeck, verschijnen een zeer bevattelijk en aardig geschreven werkje hoofdzakelijk over het leven der plant, ten dienste van hen, die voor natuurstudie werkelijk de vrije natuur ingaan. Hij wilde wijzen op veel wat mooi en belangrijk is en dat zóó doen, dat ook zij, die nooit te voren iets aan botanie deden, hem 't geheele boekje door zouden kunnen volgen. Hij is daarin uitnemend geslaagd. Prettig duidelijke afbeeldingen en een bloeikalender verhoogen de waarde van dit boekje, dat eene aanbeveling wèl verdient.

* * *

Vier voordrachten, heel lange voordrachten zouden wij meenen, hield dr. Paul von Zimmermann in 1876 te Weenen. Zijn doel was bestrijding van het materialisme en verheerlijking van het Christendom. Die voordrachten werden gedrukt en met graagte gelezen. Onlangs verschenen ze, vertaald in het Nederlandsch door dr. E. H. Ekker. (Uitgever D. van Sijn & Zoon, Rotterdam.) Wij hebben wel wat tegen den bombarie-titel „*Het Raadsel des Levens en de Radeloosheid van het Materialisme.*" Die klinkt zoo drakerig en kermisachtig! Maar met den inhoud van dit boek zal menig lezer dankbaar kennis maken. Gemakkelijk te lezen is de vertaling niet.

F. L.

Landschap. Museum te Brussel.

HIPPOLYTE BOULENGER.

DOOR

GEORGES EEKHOUD.

Onze bewonderenswaardige moderne landschapschool, die, na zich in Frankrijk met een Corot en een Rousseau naam gemaakt te hebben, in België en in Holland aanverwante uitingen in het leven riep, was het gevolg van een heftige reactie tegen de klassieke en romantieke kunst. Men ging het academisch ideaal te lijf, zoowel de Grieken en de Romeinen, als de paladijnen en de troubadours. Het was een hartstochtelijke terugkeer tot de natuur, tot de eenvoudige, onversierde en ongekunstelde figuren en omgeving. De zeden vervingen de geschiedenis, de observatie verdreef de legende. Langen tijd verfoeide men zelfs de stad en de stedelingen, als te beschaafd, te gekunsteld, wat het landleven en den boeren ten goede kwam. Als kluizenaars in de schilderkunst, verhuisden de rapins naar de velden, naar de oevers en naar de woestijn. Deze uittocht openbaarde zich in België vooral bij de jonge trawanten van de Société libre des Beaux Arts, in navolging, ik zeg het hier nogmaals, van de Fransche pioniers, de dieren-, de landschap- en zeeschilders, die de gezonde traditiën der realistische Vlaamsche en Hollandsche meesters weer opgevat en vernieuwd hadden.

Tervueren werd eenigszins het Barbizon van de nieuwe Belgische landschapschool.

Dit mooie dorp, bijna drie mijlen van Brussel gelegen, was beroemd om zijne wandelingen, om zijne gastvrije herbergen, zijn kroegjes, die den Zondagsbourgeois en den twintigjarigen verliefden zoo dierbaar zijn; om zijn koninklijke stoeterijen, en vooral om zijn vorstelijk kasteel en zijn grootsch park, uitgehouwen in het prachtige bosch van Soignes, dat Tervueren begrenst, zooals het bosch van Fontainebleau de grens van Barbizon vormt. Een heerlijk park! Men moet er in dwalen op één van die vloeibaar-goud-dagen, die de nazomers ons zoo rijkelijk schenken, om er al de aristokratische droefgeestigheid van te gevoelen. Die vliedende lanen, die opeenvolging van vijvers, die geheimzinnige kruiswegen, die vele eeuwen oude bosschages lijken, vooral als een zonsondergang het monumentale Oktober-verguldsel rood kleurt, op een van die goed geconserveerde en toch zoo vergankelijke gevaarten van boomen en water, waar Henri de Régnier in zijn *Canne de Jaspe* van spreekt.

Die majestueuze tuinen omlijstten vroeger een statig kasteel, imposant van lijnenbeweging, dat door een nachtelijken brand vernield werd, nadat het tot schuilplaats gediend had aan eene waanzinnige prinses, een slachtoffer van

Noch den heer Eekhoud noch ons is 't gelukt een *portret* van Boulenger te vinden. Zelfs een oproeping in „l'Art Moderne" mocht niet baten. REDACTIE.

een dier historische treurspelen, die, zooals men zeide, de verwante huizen van Habsburg en Coburg—Gotha hardnekkig teisteren.

Van de achtste eeuw af komt Tervueren voor in de kronieken. Een poëzie van legenden en wonderbaarlijke verhalen omgeeft en liefkoost het door de eeuwen heen. Oorspronkelijk was het het riddergoed van Floribane, de godvreezende chatelaine, die Sint Hubert, in Brabant gekomen, zou gehuwd hebben. In Tervueren moet de machtige patroon der jagers gestorven zijn, den dertigsten Mei 727. In de dorpskerk wordt nog de ivoren met zilveren platen versierde jachthoorn, dien hij vóór zijne bekeering gebruikte, bewaard. Later werd het oude kasteel van Tervueren de geliefkoosde verblijfplaats van de hertogen van Brabant.

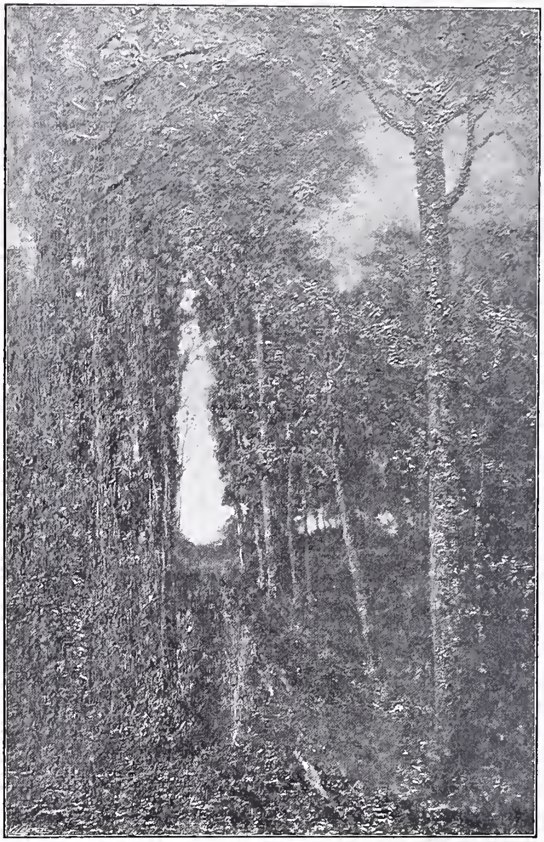

Landschap. Collectie Dutoict, Brussel.

In 1310 liet Margaretha van Engeland, de dochter van Eduard III en vrouw van den hertog Jan II, die een bepaalde voorkeur voor dit verblijf had, de groote zaal van het kasteel naar het model van de abdij van Westminster inrichten.

In Tervueren had den eersten Juli 1347 de verloving plaats van Lodewijk de Maele en Margaretha van Brabant.

De aartshertog Albert en de aartshertogin Isabella onderteekenden in Tervueren verscheidene belangrijke politieke akten. In 1749 richtte Karel van Lotharingen het kasteel tot zijn zomerverblijf in. Na den dood van dezen zoo populairen prins, in 1781, liet Jozef II het kasteel afbreken en de tuinen verwoesten, een daad, die zou kunnen strekken om weer eens te bewijzen dat een artistieke smaak niet noodzakelijk voortvloeit uit een wijsgeerigen smaak.

In 1822 werd de wederopbouwing van het oude riddergoed van vrouwe Floribane voltooid, en het nieuwe paleis werd den prins van Oranje, zoon van Willem I, Koning der Nederlanden, als nationaal huldeblijk aangeboden. De architekt Van Straeten had de belangrijke beeldhouwwerken er van opgedragen aan François Rude, den eminenten Franschen artist, die, daar hij een fanatiek Bonapartist was, na de Honderd-dagen, naar Belgie uitgeweken was,

waar hij weldra bij Willem I en vooral bij diens zoon, in de gunst kwam.

In den nacht van den derden op den vierden Maart 1879 werd het nieuwe paleis vernield. Bijna twintig jaar lang bleven de overblijfselen er van bestaan. De ruïne bood een geweldigen aanblik. De rossige, verkalkte, door de vlammen ruw aangegrepen steenen harmoniseerden beter dan eertijds de gevels van den eenigszins strengen style empire, met de betoovering van de bruinroode bloemslingers. Het vuur had den hoofdingang, gekroond door een bas-relief van François Rude, het Wilde Zwijn van Calydon voorstellende, gespaard. Hiermede heeft onlangs iets ongelooflijks plaats gehad, dat ik reeds elders vermeld heb, maar waar ik prijs op stel nog eens op terug te komen, omdat het een kunstwerk betreft: de officieele beeldstormerij, het bureaukratische en militaire vandalisme, in gemeenschap, naar het schijnt, met de kroon (de colonies-stichtende koning van heden is, wat artistieke smaak aangaat, den keizer-philosoof van vroeger waardig) pleegden een aanslag, waarvan slechts enkele couranten de enormiteit durfden aanwijzen en het cynisme geeselen. Officieele dynamitards lieten de ruïne van het kasteel van den prins van Oranje, met het bas-relief van den beroemden Franschen beeldhouwer springen. Zelfs op een pralende, vertoon-makende en bijna uitdagende wijze begingen zij deze heiligschennis. De vernieling van hetgeen er van het kasteel overgebleven was en van het kostbare beeldhouwwerk, dat de vlammen geëerbiedigd hadden, werd volbracht voor de oogen van een publiek van genoodigden, bestaande uit dames, officieren, photografen en hooge ambtenaren. Alles werd vernietigd in 1897. Men werd evenwel gedwongen tot tweemaal toe te beginnen. Bij de eerste proef weigerde het metselwerk zich te leenen tot die vernietiging. Het scheen, dat het 't artistieke fronton, dat ook veroordeeld was, wilde verdedigen. De zware binten zetten zich schrap om het beeldhouwwerk van Rude niet bij de instorting mede te voeren. Maar bij de volgende gelegenheid deed het dynamiet wonderen. Niets bleef er over van het werk van Rude. Het was ten algemeene nutte tot stof vernietigd. Het mooie park bestaat gelukkig nog altijd.

Daar het een landschapschilder betreft, stond ik er op u in een paar lijnen de atmosfeer, de kleur en de beteekenis van zijn lievelings-streek weer te geven, van het decor en het landschap waarin hij zich bewoog en waarvan hij zoo dikwijls partij trok, onder meer in zijn aangrijpende *Mis van Sint Hubert.*

Eigenlijk gezegd was 't niet Boulenger, die Tervueren ontdekte. Een ander landschapschilder was er vóór hem geweest, een schilder van talent, die nu nog leeft en van wien het Musée moderne in Brussel onder ander werk indrukwekkende *Sparrebosschen in Kempen* bezit, Joseph Coosemans. Coosemans was begonnen als eenvoudig gemeente-ontvanger in de oude verblijfplaats van Karel van Lotharingen en den held van Waterloo. Het voorbeeld van andere schilders, die dikwijls in deze landelijke en bezielende streek naar de natuur kwamen schilderen, was beslissend voor de werkelijke roeping van den waardigen ambtenaar.

Maar om de werkelijke school van Tervueren te stichten, waren eenige

Najaar in de Ardennen. Collectie Edmond Picard, Brussel.

voorloopers niet voldoende; daarvoor was de komst van den grooten Meester zelf noodig.

Deze vond plaats in 1863. Hippolyte Boulenger was toen twintig jaar. „Klein en dik, breed geschouderd," zegt Georges Verdaivainne in een studie over den meester, „scheen hij gebouwd om vermoeienissen te trotseeren, met het lijden te spotten en lang het gewicht van het leven te dragen. Met zijn dikken haardos, zijn rechten neus, zijn zwaren knevel, zijn dunne bakkebaarden, zijn strak omzoomde ooren en zijne zwarte oogen, vertoonde hij tegelijkertijd het uiterlijk van een krachtig strijder, vol jeugdig vuur en begeerig naar geestelijk genot, en ook het geestig gelaat van een spotter, die steeds klaar staat den gek te steken met vooroordeelen, met den afgesleten romantischen rommel en het ouwelijk aanzien der vroegere formules.

„Aan zijn ééne oog was hij loensch; aan het eind van een drukken werkdag vermengden de voorwerpen zich voor zijn oogen, de takken van een eik hechtten zich vast aan den stam van een berk, een beuk ging op de plaats van een naastbijzijnden ahornboom staan. Lachend om dat zinsbedrog, legde hij zijn palet neer, om het weer op te vatten zoodra de bovenmatige vermoeienis verdwenen — en hij weer in staat was de impressie van een zonsondergang of den indruk van een bijzonder harmonieus, aandoenlijk of tragisch schemeren weêr te geven."

Toch was er niemand, die grooter ellende en tegenspoed gekend had, dan deze jonge man met zijn mannelijk en onversaagd uiterlijk. Hij was den achtsten October 1837 in Doornik uit Fransche ouders geboren; zijn vader, die officier was, liet bij zijnen dood eene weduwe van nauwelijks zeven en twintig jaar, eene Parijsche, met drie kleine kinderen achter. De moeder en de kleintjes hadden niets dan het magere luitenants-weduwepensioen om van te leven.

Hippolyte, die toen zijn dertiende jaar bereikt had, werd naar zijne grootmoeder van moeder's zijde, in Parijs, gezonden. Daar leerde hij de beginselen van de teekenkunst, en bezocht hij verschillende ateliers. Drie jaar later, in 1853, toen hij weer in Brussel terug was, verloor hij tegelijk zijne grootmoeder en zijne moeder. Toen was zijn ellende op het hoogst. Op den dag dat mevrouw Boulenger stierf, hadden de weezen niet meer dan twintig francs! De broer van Hippolyte werd genoodzaakt naar Charleroi te gaan, waar hij als eenvoudig mijnwerker in de mijn afdaalde; zijne zuster leerde een handwerk. Wat den toekomstigen kunstenaar betreft, hij werd, volgens zijn biografen, in dienst genomen door een decoratieschilder, Colleye geheeten, een goeden man, die hem gebruikte voor den groven werkmans-arbeid. Weken gingen er voorbij met het bekladden van penanten en plafonds. Ten laatste vertrouwde de aannemer hem het toezicht over zijn werklui toe. Ondertusschen woonde de jonge man, meer en meer besloten een ernstig schilder te worden, des avonds de lessen van de Brusselsche Academie bij. Wat hij daár door copieeren van beelden en modellen leerde, diende slechts om hem werk te verschaffen bij aannemers van schilderwerk tegen zooveel den meter.

Zijn rustdagen bracht hij in de museums door, waar hij zijn oogen te goed deed aan het schitterende schouwspel der coloristen, en het sappige realistische der Nederlanders uit de zeventiende eeuw lief kreeg.

In dien tijd woonde hij op een zolderkamertje onder het dak, place du Grand Sablon, en voedde zich alleen met droog brood en ransig spek. Nog was de ellende niet groot genoeg, op een dag kreeg hij typhus. Het was een wonder dat hij aan den dood ontsnapte, daar hij alleen was en niemand zich om hem bekommerde.

„Daar zij hem niet meer zien — vertelt Jules Du Jardin, een andere biograaf van hem — maken een paar van zijne vrienden zich ongerust; zij gaan den ongelukkige opzoeken, en vinden hem herstellende van zijne ziekte, maar op het punt van uitputting om te komen: hij had sinds vier-en-twintig uur niet gegeten of gedronken. Bewogen door zooveel ellende, geven zij allen een bijdrage. Weinig gefortuneerd als zij zijn, brengen zij met groote moeite vijftig centimes bij elkaar. De een gaat gauw brood halen, terwijl de anderen den zieke ondersteunen, die in zijn hemd, half naakt, zich als een krankzinnige aan het uitsteekraam van zijn zolderkamertje vastklemde. En toen degeen, die naar een bakker gehold was, terugkwam, woonden zij een nog akeliger tooneel bij: de jonge schilder trachtte te glimlachen, te zingen en te dansen om zijn geluk uit te drukken."

Landschap. Collectie Dutoict, Brussel.

Een verfhandelaar kwam hem te hulp. Die slimme snaak had verzonnen om onderwerpen uit de Lijdensgeschiedenis, als modellen om na te schilderen, aan meisjeskostscholen te verhuren.

De industrieel dacht aan Boulenger, zijn schuldenaar, om zich te voorzien van die kruiswegen. Zonder twijfel leed de schilder, die met zijn gansche ziel verlangde naar het oogenblik, waarin hij zijne worsteling kon beginnen met de vrije en volle natuur, door dat gehaaste en conventioneele produceeren, maar het aldus verdiende brood smaakte toch minder bitter, want, zooals Camille Lemonnier terecht opmerkt, een schilders-ezel, een doek en penseelen hebben op zichzelf iets nobels dat de wankelende stellage,

de bespatte verfpotten en de kleverige proppen van den decoratie-schilder missen.

Helaas, deze bron van verdienste was weldra uitgedroogd, toen hij al wat klooster en school was in Brussel, van die „Christus-prenten" had voorzien!

Wat een angst voor den armen schilder Zou hij weer tot bittere ellende vervallen? Gelukkig vond hij iets om zich bezig te houden in het schilderen van portretten van minder gegoeden, en zelfs van uithangborden. Meer dan eens betaalde hij zijn gelag aan den koffiehuishouder met een schilderijtje, en zonder twijfel betaalde hij op dezelfde manier zijnen schoenmaker en zijnen kleermaker.

Eindelijk, een paar maanden na zijne ernstige ziekte, kreeg hij de gelukkige ingeving in de omstreken van Brussel in Vleurgat, Uccle, Ruysbroeck, Auderghem te gaan schilderen. Het toeval bracht hem in de herberg van den braven Labarre, niet ver van het slagveld van Waterloo en het hoogstammige bosch van Soignes. „Het huis was oud en zag er echt Vlaamsch en boersch uit, vertelt de schrijver van Le Mort en Le Mâle, — en had een laag dak, waaronder vensters met groene bolronde ruitjes, die lage plafonds, verbruind tusschen de balken, met een groenachtigen schijn verlichtten. Daar vestigde zich de stedeling, die zijn Brussel ontvlucht was.

Omstreeks dezen tijd sloot hij vriendschap met Camille van Camp, een goed schilder, die met geestdrift over Tervueren tot hem sprak, en die hem er zelfs heenleidde, in die beroemde herberg *Le Renard,* niet ver van de bouwvallige, oude kapel van Sint Hubert, die later Boulenger een van zijn meesterwerken inspireerde. Van Camp, zoon van een lid van het Hof van Cassatie, bohemien door zijn smaak en zijn fantasie, had bij 't zien van den diepen nood van zijn metgezel, zich voorgenomen hem te helpen en hij stond bij den *baes* van den herberg voor de betaling van het kostgeld van Boulenger in.

In Tervueren maakte de nieuw aangekomene kennis met Jules Montigny, een uitstekend dierenschilder, en met Joseph Coosemans.

De kern van de Tervueren-school was gevormd. Behalve hen die ik genoemd heb, moeten er nog bij gerekend worden Alphonse Asselberghs en Jules Raeymakers.

Camille Lemonnier, die het vurige troepje aan 't werk zag, verhaalt hoe bij het aanbreken van den dag ieder met zijn doek op zijn rug, over bergen, dalen, langs de wegen en ravijnen van dit mooie hoekje Brabantsch land trok, zoekend „niet meer naar motieven volgens den catechismus der zoekers naar schilderachtige plekjes, gelijk Quinaux, Fourmois, Kindermans en Keelhoff, maar alleen naar impressie, betoovering der uren, grillen van het licht."

„'s Avonds kwamen onze vrienden om de tafel in de herberg zitten, en, omhuld door den rook hunner pijpen, spraken zij uren lang vol geestdrift over de landschappen, die zij in zich opgenomen hadden, en waarvan zij nooit zeker waren ze goed te hebben weêrgegeven."

Hoe zij aan den naam van de school van Tervueren kwamen?

Op een avond toen zij familiaar zaten te praten in den „Renard," en een groote slachting onder de oude pruiken en hun uitgedroogde formules aanrichtten, en daar tegenover de mooiere nieuwere Franschen, Corot, Duprez, Millet, Troyon en Rousseau verheerlijkten, drong één van hen, sprekende over de voorwaarden van toelating in den eerstvolgenden Salon, op de noodzakelijkheid aan, om hunne meesters en hunne school eenen naam te geven.

Ets door H. Boulanger.

Dan verklaar ik leerling te zijn van de school van Tervueren! riep Jules Raeijmakers uit.

En allen aan 't lachen over dien uitval, zonder er eenig gewicht aan te hechten.

Toen de tijd van inzenden echter daar was, herinnerde Boulenger zich die aardigheid, en gaf zich op in het boek der tentoonstelling als leerling der school van Tervueren, alleen om „de ouden" voor den gek te houden.

De wereld der ateliers werd er door in rep en roer gebracht. Terwijl de jongeren schaterlachten, riepen de schoolvossen en de professoren dat 't een schandaal en hoogst oneerbiedig was.. „Met wie staken die kwajongens den gek?" Wat duivel! Dat hoefde men niet te vragen. De pers stemde ook mee in; de één spottend en sceptisch, een ander woedend. Victor Joly, een der enkele smaakvolle schrijvers uit dien tijd, toen het schrijven in België veel te wenschen over liet, spotte in zijn blad *Le Sancho* nogal aardig met onze jonge revolutionnairen:

„Wij vernemen daareven met groote verbazing," zei hij in 't kort, „dat er een nieuwe school, waarvan Boulenger en Raeymakers de voornaamste leerlingen zijn, in Tervueren ontstaan is. Wat Coosemans, die er de anonyme

directeur van is, betreft — want hij is zoo bescheiden geweest zijnen naam niet boven het onafhankelijke manifest te publiceeren — er is niemand die niet weet dat hij tegelijkertijd directeur van de Brusselsche snelwagendienst in Tervueren is."

Een ander journalist voegde er niet zonder geest bij: „Met zulk een directeur is de school geroepen zijn weg te maken."

En ze deed het, ten spijt van spotters en kwaadwilligen.

In 1863 had Hippolyte Boulenger zijn *Landschap met Dieren* tentoongesteld. Het was in Auderghem geschilderd en werd door Jean Robie, een bijna officieel vermaard schilder, van hem gekocht. Twee jaar later stelde

De Ochtend. (Schilderij collectie Willems, Brussel.

hij zijn *Boschgrens* ten toon, nu in 't bezit van het museum in Brussel. Maar eerst in den Salon van 't volgend jaar in Brussel, waar vier indrukwekkende doeken van hem waren: *Herfst-einde, Moeras in la Hulpe, Winter* en *In 't koninklijk bosch in Tervueren,* zou hij de aandacht van de kunstenaars en de kritiek afdwingen.

Deze schilderijen getuigden, onder een fraai pâte, met een zeer juist gevoelde waarde van toon, van de kracht van een buitengemeen temparement, zooals men er nog geen gezien had in België.

Camille Lemonnier was de eerste die den naam van den stichter der Tervueren-school openlijk durfde paren aan den luidklinkenden naam der groote Fransche landschapschilders. Uit den Salon komend, en nog onder den hevigen

indruk van die vier, van jeugdige kracht getuigende doeken, had de geestdriftige schrijver twintig regels vol geestdrift in een dagblad ingezonden. De aldus als meester toegejuichte debutant haastte zich zijnen invloedrijken heraut en beschermer te gaan bedanken; en van dat oogenblik af bestond er tusschen hen eene vriendschap, die de dood alleen verbrak.

Natuurlijk, en ondanks zulke te waardeeren aanmoedigingen, leek deze opgewonden colorist, die tevens een dichter, buitengewoon ontroerd door de herfstbetooveringen was, den meesten zijner tijdgenooten, den leden van de commissie van plaatsing niet uitgezonderd, een uiterste. Deze kortzichtigen hadden zelfs de indrukwekkende inzending van den nieuwlichter zoo hoog mogelijk gehangen.

Maar de roem kwam. De veel besproken schilder, die den één met hartstocht vervulde, en den ander van verontwaardiging deed rillen, trad als alle sterken van geest op den voorgrond. Doch het was noodzakelijk dat zijn materieele toestand verbeterde in overeenstemming met zijn succes als kunstenaar. Lofspraak en toejuichingen vulden de beurs van den nu bekenden stichter der Tervueren-school niet. De eigenaar van de herberg *Le Renard* werd nog steeds betaald met uithangborden en schetsen. Een anekdote meldt, dat in dezen tijd Boulenger zijnen kleermaker, in ruil voor een pantalon gaf een studie voor het schilderij *Gezicht op Dinant*, dat in 't museum in Brussel is

Zijne werkkracht was verbazend. Hij verliet Tervueren slechts om zich in de stad met zijn vrienden van *l'art libre:* Artan, Baron, Louis Dubois, Lambrichs, Props, Van Camp, Alfred Verwée en Van der Hecht, te verbroederen; om een avond in de opera door te brengen, of naar een matinee van Joseph Dupont te gaan. *)

Van 1866 tot 1870 volgen zijne werken elkander snel op: *Laag hout in het koninklijk Park*, *Oude Vijvers*. *De Londbouwer*, *De Plas in Duysburg*, *Da Waschplaats in Robiano*.

In 1896 vestigde de Salon in Brussel zijne reputatie: „Vóór dien tijd had men hem geprezen en aangemoedigd; welwillende opmerkingen voerden den boventoon," zegt Charles Tardieu in een studie over den meester, verschenen in l'Art de Paris, den dag na zijnen dood. „Op dien dag had hij 't geluk betwist en zelfs duchtig bekritiseerd te worden, een bewijs dat hij meetelde.

„Er moet gezegd worden, dat er op zijn schilderijen van dat jaar opzichtig schril groen prijkte, als gemaakt om de voorstanders van het nette en fatsoenlijke landschap op de vlucht te jagen. Vooral eene *Lente* was er, die men bijna als een revolutionnair manifest, eene vermetele uitdaging beschouwde. Victor Cherbuliez haalde deze woorden van Lessing aan, die weinig gevoelig voor de bekoringen van het landschap was: „Het verveelt mij altijd groene lente's te zien; ik zou vóór mijnen dood eene roode lente willen zien."

„Deze zonderlinge wensch zou verhoord zijn geweest wanneer de schrijver van Emilie Galotti deze *Lente* had kunnen zien, die zoo groen was dat zij

*) Aan 't einde van 1899 overleden.

er bijna rood van was, of dat zij er ten minste voor door ging. Kortstondige dwaling van een woud-schilder, die verliefd was op het ontkiemende groen, en in intensiteit trachtte te wedijveren met het groen van de werkelijke lente; of wel, wat nog waarschijnlijker is, onopzettelijk bedrog van eenen verfhandelaar."

Niets juister dan deze kritiek, die echter niet toegepast zou kunnen worden op de andere schilderijen van den meester op dezelfde tentoonstelling ingezonden, zooals *De Vallei van Josaphat,* (vroeger zoo bewonderenswaardig, maar nu meedoogenloos genivelleerd) die hij was komen schilderen in de omstreken van Schaerbeek, en die babbelende, heldere *Beek* gemoireerd door de schaduw van struikachtige oevers; twee fijn gevoelde meester-doeken, van een werkelijk dichterlijke compositie.

Naar krijtstudie. Collectie Edmond Picard, Brussel.

In dien tusschentijd was Boulenger getrouwd. De heer P. S. Du Pré, een gepensionneerd generaal van het Belgische leger, had zich met zijne dochter in Tervueren gevestigd. Hippolyte Boulenger liet zich bij hen introduceeren en verstoutte zich weldra de jonge dame ten huwelijk te vragen. Deze zou niets liever gewenscht hebben dan haar hand aan den schilder te schenken, maar de oude militair maakte bezwaren. Ten laatste schonk een contract, gesloten met Gebroeders Van der Donckt, kunsthandelaars, — een contract dat sterk in het nadeel van den schilder was — den artist het geluk mejuffrouw Florentine Du Pré te huwen, in 1869. Gedurende de helaas te korte periode van hun samenleven toonde deze vrouw zich eene bewonderenswaardige gezellin.

Na een voorloopig verblijf in Saventhem was Boulenger naar Tervueren teruggekeerd, waar hij een vroolijk en goed onderhouden huis bewoonde. Dit is de tijd (1872) van drie van zijn groote doeken: *Rotsen van Falmagne*, een *Gezicht op Auderghem,* en die prachtige *Hagenbeukenlaan,* die Camille Lemonnier

zoo juist een mist van rossig goud en roestig groen noemt, waarachter rijen vermolmde boomstronken, bedekt met hunne koormantels van geglansd mos, zich krommen. Deze *Hagenbeukenlaan*, die een gouden medaille verwierf in den Salon in Brussel in 1872, is nu in het Musée moderne van diezelfde stad.

Boulenger stond ontegenzeggelijk aan het hoofd van de Belgische landschapschool. Het eenigszins ruwe en grove, dat hij vroeger in zijne manier van werken had, was verzacht. Hij had afgezien van dat felle groen, dat zelfs de critici die het best gestemd waren voor den nieuwlichter, verjaagd had

Landschap. Schilderij collectie Edmond Picard, Brussel.

Zijn oorspronkelijk te ruw en te grof palet paarde nu de harmonie van kleur aan de fijnheid van toon, aan het gevoel voor subtiele „waarden," aan gelukkige suggestieve herinneringen. „Van overladen, zegt Camille Lemonnier nog, waren zijn pâtes fijn en doorzichtig geworden, met lichte bovenlagen, glanzend als email. Hij zocht bescheiden harmonie, gevoileerde helderheid van toon, kalme prisma kleuren, waarin het licht zich ontleedt; zijne manier van werken, die bijna onstoffelijk was geworden om sneller effect te bereiken, was bevrijd van al wat de frischheid er van kon verminderen. De *Rotsen van*

Hastière, een woeste massa lei en zandsteen, die hij meer met een troffel schijnt gemetseld te hebben dan met een penseel geschilderd, waren de laatste *Caravaggio*achtige noot van dit klavier, dat kort daarop zich vernieuwt in de kalme modulaties der blonde gamma's."

Onder de uitstekende werken in de laatste manier van schilderen van Boulenger, die men zijne onstoffelijke manier zou kunnen noemen, behooren *De Zandgroeve*, die eerst aan Dr. Jules Lequime behoorde; een *Gezicht op Boitsfort*, dat in 1873 in den Parijschen Salon prijkte; *De Overstrooming*, *De Ochtend*, een kapitaal doek van de collectie Alphonse Willems, één van die uitsluitend landelijke motieven, die den schilder zoo dierbaar waren om hunnen eenvoud en hunne afwezigheid van conventie. Deze *Ochtend* stelt een akker voor, in het vroege morgenuur, die een boer met zijn span ossen bezig is te eggen. Man en beesten vormen een sombere tegenstelling voor de eindelooze teerheid van de atmosfeer. Van het geheel gaat een intens dichterlijke impressie uit, die zelfs de bekoring der uitvoering doet vergeten.

Tot dit belangrijke tijdperk van Boulenger behoort ook dat *Gezicht op Hastière*, zoo verblindend fantastisch, waar in golvende regenbogen, in regens vol kleurige lichtglanzen, de wonderverschijningen van de Fata Morgana zich vermengen met eene forsche, machtige werkelijkheid. In de lucht van dit schilderij heerscht ik weet niet wat voor zeker ziekelijk verlangen, een zeker heimwee naar het licht, Boulenger baadt zich in dat licht, alsof hij het voorgevoel had, dat het weldra voor hem uitgedoofd zou worden.

Om de mooie uitdrukking van zijnen vriend Lemonnier te gebruiken, het schijnt of de schilder besloten had zichzelf onder een apotheose van licht te begraven.

In dezelfde lichtende en bewogen gamma is ook het *Gezicht op Waulsort* geschilderd, dat deel uitmaakte van de collectie van wijlen den heer Chretien Dansaert: de zon is juist opgegaan en zijn schijnsel kroont, te midden van den blauwenden hemel, een rotsigen heuvel, die zich recht, steil en woest aan den oever van den stroom verheft; lichte dampen zweven om de flanken der heuvels en omhullen de berken met hun teer groen en de bronzen eiken, of wel, zij glijden over het rustige watervlak, dat de zilveren ochtendvrede weerkaatst.

Maar van al deze meesterdoeken geef ik misschien toch de voorkeur aan de *Mis van Sint Hubert*, die ik nog onlangs in Brussel zag in het kabinet van den heer Paul Errera, die het kocht op de verkooping van de collectie Lequime.

Het is zonder voorbehoud een van de wonderlijkste symphonieëen van onze moderne landschapschool. Men bewondert allereerst een hemel van een zeer buitengewoon blauw, van zulk een heerlijk blauw als men ziet wanneer de lucht door zware regens gewasschen is. Mooie witte wolken schijnen gereed zich op te lossen in het heldere azuur. Het is evenwel een herfsthemel; er gaat tegelijk frischheid en helderheid van uit. Rechts op den voorgrond staat de landelijke kapel, waarvan het grijze metselwerk in overeenstemming is met

het metaalachtige grijs van den vijver, die zich verliest in een rijk perspectief van hoogstammige boomen, blinkend als tonen uit een jachthoorn. Eenige boomen omlijsten de kapel; groepen kerkgangers en jagers, bescheiden en schilderachtig gerangschikt, stoffeeren het gazon van den oploopenden waterkant, waarop roestkleurige vlekken afwisselen met het fluweelachtige groen van het mos en het gras. De naïve vroomheid der boeren spreekt uit dit doek, en is doortrokken met een onbeschrijfelijken geur van legende en heldenmoed, terwijl de tooverkracht van het herfstseizoen een diep treffende bekoring aan de zachtheid en den adel van het landschap leent, waarboven die bewonderenswaardige hemel de vermetele blijheid van een fanfare vertolkt...

Najaarsmorgen in de Ardennen. Schilderij Museum te Brussel.

Deze *Mis van Sint Hubert* zou met *De Ochtend* van de collectie Willems een der laatste schilderijen van den armen grooten schilder zijn. Zijne gezondheid was ondermijnd, zijn gezicht verminderde; het geluk en de goede dagen kwamen te laat; de materieele moeilijkheden van vroeger, gevoegd, naar het schijnt, bij zijne alkoholische excessen, die daardoor zoo gemakkelijk te verklaren zijn, helaas! zouden hem vroegtijdig ten grave sleepen, vóór hij zelfs geheel tot het toppunt van zijn talent gekomen was. Hij leed aan eene zenuwziekte. De kwaal maakte schrikwekkende vorderingen, en, na een kuur *in extremis* in Ems, kon Boulenger, teruggebracht naar België, zelfs niet meer zijn dierbaar Tervueren bereiken. Hij stierf in een kamer van het hotel *Du*

Gezicht op Dinant. Schilderij Museum te Brussel.

Grand Miroir in Brussel, den vierden Juli 1874. Hij was nauwelijks zeven-en-dertig jaar oud.

Op de tentoonstelling van de posthuma werken van Boulenger, die in 1879 in de zalen van de *Cercle artistique* in Brussel gehouden werd, werd men het ontzaglijke verlies gewaar dat de kunst in België leed door den dood van dezen grooten worstelaar. De bleeke maaier had hem weggemaaid op het oogenblik dat hij de beslissende periode, waarin hij de volle maat van zijne kracht zou geven, bereikte.

De Mis van Sint Hubert. Schilderij collectie Paul Errara, Brussel.

Zijn werk was verspreid, en voor belachelijke prijzen gekocht, daar meer dan een doek, zooals ik reeds zeide, ten tijde van zijne diepe ellende afgestaan was om een herbergrekening te betalen of een leverancier schadeloos te stellen.

In zijn zoo kort leven had de schilder verbazend veel geproduceerd. Langzamerhand zijn zijne schilderijen, die begraven waren bij onbekende amateurs en zelfs bij volkomen profanen, onze museums en de kabinetten van verlichte verzamelaars gaan sieren. Laat ik bij hen, die ik reeds noemde, de namen voegen van de heeren Edmond Picard, Fernand Brouez, Du Toict, Camille Lemonnier, den zeeschilder Mesdag in den Haag, enz., enz.

Het is waarschijnlijk dat Boulenger, als hij was blijven leven, niet binnen de grenzen van het landschap-schilderen gebleven was. Op de tentoonstelling van zijn posthume werken kon men gezichten vol oorspronkelijkheid en karakter opmerken, als vruchten zijner studies van het landelijk milieu. In zijn *Mis van Sint Hubert* had hij, zooals ik zeide, de poëzie van het landschap aanmerkelijk verhoogd door er eenige figuren bij te voegen, die, in een ander genre, er even goed in passen en even aandoenlijk zijn als de figuren van *de Inscheping voor Cythera* van een Antoine Watteau.

Een groot aantal nagelaten teekeningen van den artist getuigen van een kennis van het menschelijk gelaat, die landschapschilders gewoonlijk niet bezitten, en menige houtskoolteekening drukt het relief en het modelé uit, in gevoelige lijnen, evenals de zorgvuldige stijleering der houdingen van de meest hieratische figuren van François Millet. Deze teekeningen kondigden eenen meester aan, die meer dan een pendant van de *Mis van Sint Hubert* zou gegeven hebben.

Behalve zijne doeken heeft Boulenger talrijke etsen geproduceerd; onder andere eenige prenten voor de illustratie van de *Legende van Uilenspiegel* van Charles de Coster; waaronder ik de *Overstroomde Velden* en de *Weerwolf* zal noemen, die in het genoemde werk wedijveren met de meest geroemde Felicien Rops en Charles de Groux.

MOEDER WASSINK.

(Amsterdamsche Schets)

DOOR

ANNA KOUBERT.

(Vervolg).

VI.

Ze was een half jaar op de Kweekschool. Ze was een beetje gewend aan het wonderlijke van zoo'n school, waar je ten deele behandeld werdt als groote menschen, waar je van het begin af aan op je eigen beenen moest staan.

't Was verrassend, 't was een heel andere wereld, waarin je kwam.

Twee meisjes van Katriens oude school waren er ook. Hoewel Katrien vroeger nooit met haar had omgegaan, voelde ze nu toch groote groote belangstelling voor haar. De eene, Margreet Elvrink, die een beslist luien aard had en bij juffrouw Heuvelman alleen uit vrees voor straf haar werk gemaakt had, deed nu niets meer, leerde geen les meer. Vóór schooltijd, in het vrije kwartier of na halfeen, onder 't koffiedrinken, schreef ze haastig de sommen, taalstukjes of thema's van anderen over.

Katrien had zich verplicht gevoeld, haar een wenk te geven. „Denk je wel eens aan je rapport? Als je nu je werk niet zelf maakt, weet je er met de repetitie niets van."

„Over drie maanden krijgen we pas een rapport," en Margreet had de schouders opgehaald.

De andere, Annetje Borgers, met haar blonde krullen, haar blijde blauwe oogen en haar bruin gebrand gezichtje, dat grappig afstak bij den melkwitten hals — ze was de heele Augustusmaand in Zandvoort geweest — was de hooge, deftige gang der Kweekschool ingestapt met een ernstig gezichtje, niet anders denkend of ze liet de pret voor altijd achter zich, en trad nu het werkelijke leven in met zijn zorgen en plichten.

In het eerst had Annetje groote, ontstelde oogen opgezet, toen ze merkte dat de zwakken en luien hun werk voor de les even „vergeleken" met dat van de goeden uit de klas. De drie leerlingen, die voor de tweede maal de eerste klas doorliepen, hadden het ingevoerd, waren er mee begonnen. En oogenblikkelijk had het bij velen navolging gevonden. Ongeloovig, met angstig hart had Annetje den uitslag afgewacht. Maar er gebeurde niets, niemand merkte er iets van.

Toen had ze zelf meegedaan en de sommen overgeschreven, die ze niet had kunnen maken.

Ze was niets op haar gemak geweest onder het rekenuur. Toen ze toevallig zelf een van de overgeschreven sommen had moeten oplezen, had haar hart gebonsd. Ze verwachtte niet anders, dan dat haar bedrog nu zou uitkomen, de leeraar zou haar een vraag doen, om te onderzoeken of ze wel begreep, wat ze voorlas, en dan zou ze het antwoord schuldig moeten blijven. „Ik vlieg er in," dacht ze, toen ze met een pathos, dat ze zelf in haar angst vermakelijk vond, het knallende slot oplas: „Alzoo bedraagt" (dat *alzoo* was werkelijk grappig, omdat ze van het voorafgegane niemendal begreep), „alzoo bedraagt de winst van A *f* 100, die van B *f* 150, die van C *f* 14.50."

Even was er een kleine pauze, toen vroeg de leeraar: „Wie heeft een andere oplossing?" Maar daar de weinige oplossers toevallig dezelfde manier gevolgd hadden, was de heele klas eenstemmig.

„Goed zoo, wie volgt," zei de leeraar, en voort ging de les.

Annetje was dronken van pleizier geweest. Dat dat zoo maar kon! Dat daar heel niet op gelet werd, of je je werk zelf maakte of niet! Verrukkelijk was het! Nu hoefde je niet den heelen avond te tobben over je werk. Vroeger maakte ze met moeite en zorg taalstukjes, of Duitsche thema's of algebra-sommen, en daar ze zich vaak vergiste, was haar werk altijd minder dan dat van de domsten en luisten, die maar hadden overgeschreven van de besten.

Heerlijk was dat stelsel van overschrijven en smokkelen. Annetje leefde er heelemaal bij op. Je hádt nog eens wat aan je avonden. Je kon lezen en uitgaan, als je je lessen zoo'n beetje geleerd hadt was je klaar, want je moest er natuurlijk ook op rekenen, dat je voorgezegd werdt. Eenigen zaten met de leerboeken open op hun schoot en lazen zoo, met één oog, de les op, als ze een beurt kregen, — dat waren de onbeschaamdsten. Wel hadden velen open boeken op of onder tafel en zeiden daar uit voor.

Annetje moest er vaak om lachen. Meisjes konden elkaar zoo heerlijk voorzeggen! Je ging recht achter den rug van de patiënte zitten, je hoofd iets lager dan het hare, maar ook weer zoo hoog, dat je met je oogen den leeraar nog volgen kon, en dan sprak je, langzaam, zachtjes, geaccentueerd, vooral even wachtend na elk woord, zoo maar in de lucht, recht voor je uit, terwijl je onbeweeglijk zitten bleef en onbevangen naar den leeraar keek. 't Was nog een heele kunst, *goed* voor te zeggen. Er waren er, die, onhandig en linksch, het nooit konden leeren; sommigen wilden het niet, — tot hen behoorde Katrien; enkelen *hielden* zich, of ze het niet konden, die fluisterden te hard of te gauw of onverstaanbaar, of ze deden of ze bang waren, en maar geen gelegenheid konden vinden. Die bedierven het voor je, die hielden je op, maakten dat je hoop hadt, en beletten je zelf na te denken en te woekeren met je eigen schrale wijsheid.

Katrien had verstomd gestaan, toen haar voor den eersten keer gevraagd werd om haar schrift door een, die 't werk af wou schrijven, — 't werk dat ze met zooveel zorg gemaakt had. Koel, bijna norsch had ze het gegeven, niet begrijpend, hoe iemand zoo iets dórst vragen, maar van lieverlede was ze er

aan gewend geraakt, en nu kwam het haar als de natuurlijkste zaak van de wereld voor, dat haar huiswerk gemeengoed was.

De eerste driemaandelijksche repetitie had ze beschouwd als een gericht. Dan zou het eerst uitkomen, wat ieder waard was, en wie overgeschreven had, zou zichzelf vonnissen door slecht werk te leveren. Ze had er half en half op gehoopt, want het kwam haar schandelijk onbillijk voor, dat enkelen, die hun best deden, en niet *wilden* afkijken, voor minder doorgingen, dan velen, die zelf niets presteerden. Ook vond ze het rechtvaardig, dat de goeden tot hun recht kwamen.

Maar ook dát viel tegen. De meisjes, die voor het tweede jaar in de klas zaten, leerden den anderen allerlei kunstjes. Sommen werden, op vodjes papier gekrabbeld, ineengefrommeld en zoo op de tafel gegooid van wie er om vroeg. Achter den rug om werden strookjes papier met vragen of antwoorden gegeven, en onder den schijn van iemand zijn vloei te leenen, werd geïnformeerd hoeveel zijrivieren de Donau had: de vraag stond er met potlood op gekrabbeld. Brutalen hadden onder sommige lessen boeken op de knie en zochten het bewijs voor een stelling uit hun meetkunde-boek, of schreven bijna letterlijk een opvoedkunde-opstel over uit het leerboek. Enkelen, dat waren alweer de ouderen, voorzagen zich vooraf van twee boeken, „één voor het afnemen," want er waren leeraren, die, om smokkelen te voorkomen, bij het begin van de les de boeken ophaalden.

Het eerste trimester was Katriens rapport maar zoozoo geweest. Het had haar teleurgesteld. Was ze zoo middelmatig? En, jaloersch, had ze de boekjes bekeken van hen, die van haar afkeken. Ze waren iets minder, maar veel had het niet gescheeld.

Ze had het thuis laten zien. Haar vader had het bekeken met kalme tevredenheid, toch wist Katrien heel goed, dat hij een betere lijst verwacht had. Haar moeder had gezegd: „Mot dat nou mooi verbeelden? Ik heb er geen verstand van, maar het lijkt me dunnetjes."

Moedig was Katrien met werken voortgegaan. Ze verzuimde nooit een les te leeren en maakte al wat opgegeven werd.

Soms kwam haar moeder 's avonds bij haar in het kamertje: „Hoe is het, kom je nog niet beneden; is dat werk nog niet gedaan? Nou, jullie zal knap worden, 't lijkt wel of je over een week examen mot doen, in plaats van over vier jaar."

Katrien zei dan niets, ze hield alleen op met leeren, met iets gejaagds in haar oogen. Ze trachtte nog wat ze het laatst gelezen had in het geheugen te prenten.

Maar juffrouw Wassink ging niet zoo gemakkelijk heen.

„Kom je nou mee, of hoe zit het? Zien we je weer den heelen avond niet? Ik mot zeggen, we hebben veel an je! We kunnen merken, dat we een dochter hebben! Een gezelschapsjuffrouw hebben we niet noodig, we hebben an jou al gezelschap genoeg!"

Dan zei Katrien, dat ze nog lang niet klaar was, dat ze zelf verlangde beneden te komen bij de warme kachel.

Zonder het te weten, prikkelde Katrien hiermee haar moeder nog meer. Want het was een strenge winter, en het idee was naar, dat het kind daar boven zat in de felle kou. Wassink klaagde er dikwijls over. Eens had hij zelfs gevraagd of Katrien dan niet vóór kon zitten, daar was ten minste een kachel, die kon voor haar aangemaakt worden.

Toen had zijn vrouw hem aangekeken, in het onzekere of hij meende wat hij zei of niet. Toen had ze de linkerhand in de zij gezet en hem star en spottend in het gezicht gezien: „Nee, nou zou het nog doller worden! Dan most ik toch wel stapel zijn, als ik dát toeliet! Onze mooie kamer, die wij zelf sparen, die zou *zij* gebruiken? Nooit!" Tergend langzaam en beslist had ze het hoofd geschud. En geërgerd, zichzelf opwindend onder het spreken, was ze voortgegaan; of hij „mooi mal" was? Of hij dacht, dat het haar in het hoofd geslagen was? *Die* was goed! Ze zou toelaten dat de kachel werd aangemaakt in de mooie kamer, dat alles berookt en vuil werd voor niemendal, voor een gril, voor een onzin! Moest ze ook zelf het vuur aanleggen en voor Asschepoester spelen, bij geval? Dat ontbrak er nog maar aan! 't Zou een mooie boel worden als hij zijn zin kreeg! Denk eens aan, de spiegel, de schoone gordijnen, de gipsen beeldjes, alles zou aanslaan en bederven. Op die manier zou ze wel viermaal in een jaar mogen schoonmaken. — Neen, hoor! zoolang *zij* nog iets te zeggen had, gebeurden zulke dingen niet. En waarvoor ook? Was er geen warme huiskamer, waarin de jongejuffrouw zitten kon? Was het daar niet rustig en gezellig? Visite kwam er nooit, sinds de Krausen wegbleven.

Vóór zijn vrouw half uitgepraat was, had Wassink zijn plan al laten varen en hij liet dat merken door zijn gezicht, door een sprekende handbeweging, door een zacht: „Tut, tut, ik begrijp 't al, je het gelijk, 't kan niet," dat hij er tusschen trachtte te voegen. Maar er werd hem geen woord gespaard. Ze zei alles, wat ze te zeggen had, onbewimpeld, soms twee, drie keer hetzelfde. En soms, als Wassink alweer aan heel iets anders dacht, mopperde ze nog na. Het zou een aardig huishoudentje worden, als ze hem begaan liet! Wel ja, het was nog niet mooi genoeg, dat er dubbel licht gebrand werd voor niemendal; ze zou nu nog dubbel vuur betalen ook!

Dat waren de druppels, die nog navielen na een hevige regenbui.

Een paar avonden had de kou Katrien naar de huiskamer gejaagd. Maar daar kwam ze niet voort. Vader sprak, Klaas las een berichtje uit de krant voor, moeder ratelde den heelen avond door, het deurschelletje in den winkel ging onophoudelijk. Dat alles leidde haar af, maakte haar hoofd moe. Zij werd ook telkens in het gesprek gemengd, moest dan dit, dan dat aangeven, werd geprest om piano te spelen. Als *zij* niet speelde, moest Klaas er aan, dat was al even erg.

Na tienen liet haar moeder haar niet met rust. „Hoe is het, gá je niet naar bed? Ben je van plan vannacht op te blijven? Toen ik van jou leeftijd was, lag ik er om negen uur al in."

Katrien verontschuldigde zich dan, zei, dat ze nog niet klaar was, dat ze toch aldoor werkte.

„Hoor reis, dat's maar gekheid. Zóóveel zullen ze op die school wel niet opgeven."

En als Katrien dan zei, dat ze het tóch deden, stoof juffrouw Wassink op. Of ze dan geen mond had, of ze niet spreken kon? Thuis zou ze het drommels goed weten te zeggen, als iets haar niet beviel, als ze te veel moest doen naar haar zin. En, op veranderden toon, plagend, spottend: dat zou niemand haar moeten vertellen, dat alle meisjes zich zoo uitsloofden, die zouden wel wijzer zijn. Mogelijk ook maakten ze haar werk vlugger, leerden ze gauwer!

Eén zoo'n avondje beneden, gaf Katrien moed om heel wat kou te verdragen. En dapper ging ze dan den volgenden avond naar boven, hulde zich in een ouden, bruin geruiten omslagdoek van haar moeder, stak het lampje op, liet het gordijn voor de bevroren ruiten zakken en flink begon ze te werken, met vreugde bedenkend dat het ook een voordeel was, zoo heerlijk koel van hoofd te blijven. En de stilte, de ongestoorde rust, die waardeerde ze dan dubbel, die stemde haar dankbaar. Ze had wel graag een warme stoof gehad, soms waren haar voeten verkleumd, maar ze schaamde zich er om te vragen, ze leek tóch al zoo'n oud vrouwtje in dien doek. En ze wende ook aan de kou.

Als ze eindelijk beneden kwam om haar avondboterham te eten, opgewekt omdat ze goed was opgeschoten, vond ze het daar om te stikken, begreep ze niet, hoe de menschen het in zoo'n warmte konden uithouden.

Hoe beter haar werk vlotte, des te milder werd haar stemming. Soms kwam ze uit zichzelf beneden en speelde wat op de piano en zong er bij. Haar vader kwam dan naar binnen, haar moeders gezicht drukte tevredenheid uit.

„Nou van Hosanna!" commandeerde haar moeder, als Katrien ophield. Een enkelen keer deed ze het, zong ze „Les Rameaux", hoewel ze het lied drakerig vond, en dan luisterde juffrouw Wassink, ze scheen te zwellen van genot, gestreeld door de tonen van de muziek, zooals een vette poes, die zich dikker maakt, als ze geaaid wordt. Maar dikwijls ook, en nog wel als ze in de beste stemming was, sloot Katrien lachend, plagend de piano; neen, ze had geen tijd meer voor „Les Rameaux", en dan wipte ze het wenteltrapje op naar boven, waar ze lustig haar werk hervatte.

VII.

Het tweede rapport, dat Katrien mee naar huis bracht, was schitterend. Ze was er zelf van ontroerd geweest. Toen ze het had opgeslagen in de groote vergaderzaal en het blozend gelezen had, hadden haar handen gebeefd, haar hart blij geklopt. Alles scheen dus toch nog goed te worden.

De leeraren kenden hun volkje nu beter; wie niets uitvoerden, leerden ook hun lessen niet, en kwamen zoo achter.

Met een heerlijk gevoel van zegepraal stond ze er bij, terwijl anderen haar rapport bewonderden; daar was niemand, die het niet billijk vond. Katrien had moeite, haar blijdschap een beetje te bedwingen. Daar waren er zooveel, voor wie het boekje niets dan teleurstelling en slechte cijfers had gebracht.

Op straat herademde ze, ze vond het prettig alleen te zijn met haar vreugd. Ze stapte vrij en frank. Wat ging alles den goeden kant uit! Ze zag er nu ook niet meer zoo tegen op als vroeger, in het huishouden allerlei kleine diensten te doen. Haar moeder zou nog eens met haar verzoend raken.

Wat zouden ze thuis nú wel zeggen? Wat zouden ze nu wel zeggen! Die gedachte liet haar geen rust.

„Misschien is het moeder nog wel niet mooi genoeg," dacht ze, maar ze lachte, omdat ze het niet geloofde.

Ieder, al had hij nog zoo weinig verstand van rapporten, zou kunnen zien, dat ze veel vooruitgegaan was.

„'k Zal heel kwaad zijn, als ze dát niet waardeeren," zei Katrien bij zichzelf, lachend, overmoedig. En ze liep vlugger, in een behoefte aan wat lof, aan een goed woord.

Er was niemand in den winkel. Gelukkig! Ze ging regelrecht op haar vader af, wierp haar pakje boeken op de toonbank, trok er het rapport tusschenuit, en gaf het hem zonder een woord te spreken.

„'t Is heel mooi, meid!" zei hij, en hij gaf haar een zoen. Maar er was een vreemde blik in zijn oogen, dien ze niet begreep.

Nog eens vergeleek hij cijfer voor cijfer met de voorgaande lijst, toen zei hij: „Laat het eens aan moeder zien."

Katrien aarzelde, vader sprak niet natuurlijk; wat had hij toch?

„Of neen, geef mij het maar hier; let jij even op den winkel, ik zal het zelf wel laten zien."

Lachend gaf ze hem haar hoed en mantel mee, maar hij lachte niet terug en stootte driftig de deur van de huiskamer open.

Waarom moest ze in den winkel blijven? Er was niemand.

Ze keek naar het glas van de deur, maar de vitrage-gordijntjes beletten allen inkijk.

„Nu zegt vader zeker tegen moeder, dat ik toch zoo slecht nog niet ben."

Tusschen de trommels en fiesschen van de uitstalkast door tuurde ze naar de voorbijgangers.

Maar het wachten duurde haar lang. Ze bekeek de reclameplaatjes, bouwde een trap van pakken lucifers, zooals ze het als kind vaak gedaan had als ze 's Zondags in den winkel speelde, en nam een amandel.

„Als het een philippine is, zal ik heel gelukkig worden," dacht ze opeens; ze had meer van die bijgeloovige invallen. Met belangstelling kraakte ze den amandel, er zat maar één pit in. Ba, wat was ze ook kinderachtig! En ze wierp den dop weg en at het nootje op. Maar het zou toch aardig geweest zijn, als het nu een philippine was geweest.

't Was werkelijk of ze daar binnen ruzie maakten.

Met ingehouden adem luisterde Katrien; waarom bleef ze ook eigenlijk? Ze kon toch naar binnen gaan.

Toen kwam er een burgerjuffrouw, die suiker, koffiestroop en gedroogde appelen verlangde en een praatje maakte over het weer en over een zakken-

roller, die nog geen uur geleden gepakt was. „En gekleed as een heer was ie, zou uwe dat wel gelooven?"

Katrien luisterde met een half oor; daar klonken weer die stemmen. 't Scheen dat haar moeder huilde.

„Nog iets?" vroeg ze, midden in de rede van de juffrouw. Handig maakte ze het zakje met de appelen dicht, in stilte hopend dat er niets meer noodig was.

Maar het vrouwtje wou nog twee centen kaneel hebben, en haar verhaal uitvertellen. Niet vóór ze heelemaal uitgesproken en Katrien belangstellend geknikt had, haalde ze het geld uit haar knipje en betaalde.

Zoo gauw ze kon, ging Katrien naar binnen. Haar vader stapte haar voorbij naar den winkel, schouderophalend, de handen in de zakken.

Haar moeder zat bij de tafel, den elleboog tegen den rand, den zakdoek voor de oogen.

„Dag, moe!" Katrien sprak zachtjes; ze was met haar houding verlegen. Ze nam haar hoed en mantel, die vader op een stoel had geworpen, en wou er mee naar boven gaan. 't Leek haar het beste, te doen, of ze niets gemerkt had.

Juffrouw Wassink keek op, haar gezwollen, rood behuilde oogen schitterden van boosheid. Ze stampvoette: „Dat's om jou, allemaal om jou!" riep ze, heesch van drift.

„Is dat een leven, dat ik lei, tegenwoordig! Kan *ik* 't helpen, dat je vader zoo mal met je is! Mot ik den heelen dag roepen: „Wát een eer geschiedt mijn dochter, ze is op de Kweekschool, menschen, en nou mot je haar gedragboekie reis zien!" Dat most er ook nog bijkommen, dat het slecht was! Daar — neem het maar mee!" — het rapport lag neergesmeten op de tafel — „'t is best, 't is mooi, maar het is mijn een gruwel. Wat maal *ik* om dien heelen rommel, heb *ik* je op die Kweekschool gedaan!"

Verbluft stond Katrien. Koel hoorde ze toe, die woede was haar een raadsel.

„Neem dat boekie weg, zeg ik, ik wil er niks mee te maken hebben. 'k Heb om jou een leven als een hel, dit hallef jaar. Denk je dat ik daar tegen kan, dat ik dat langer duld? Ik kan geen goed meer doen bij je vader. De man is of ie mal is, als ie over jou begint. En met juffrouw Krause, daar ik tien jaar lang vriendin mee ben geweest, en met wie ik nooit een woord gehad heb in ál die jaren, ben ik nou óók kwaad om jou, allemaal om jou. Omdat jij dien avond als een beleedigde koningin naar boven ben gehold, met je anstellerij, met je flauwe anstellerij! Daarom hadden ze medelijden met je, om je kuren, om je malle kuren!"

Zwijgend ging Katrien naar boven, maar haar moeder riep haar terug.

„Hoor me ten minste an, hoor me an, loop niet weg, als ik je wat te zeggen heb!"

Katrien aarzelde; ze zag bleek; ze voorzag een heftigen twist, want nu was haar vader er ook bij gekomen.

„Mensch, pak niet zoo uit! — Ga jij maar naar boven, Katrien, en trek er je niks van an, je moeder is een beetje van streek!"

„Van streek!" 't Klonk als een gil.

Katrien snelde werkelijk de trappen op, bang, met bonzend hart.

Wat een ruzie! Als ze maar niet gingen ... verbeeld je, dat ze eens ... Maar dat kon niet, dat zou niet. Vader ten minste was uiterlijk kalm. Toch luisterde ze toe, terwijl het hart haar in de keel klopte.

Eerst bleef het stil, toen hoorde ze haar moeder weer huilen, haar vaders stem klonk als een gemopper er tusschendoor.

't Winkelschelletje ging. Gelukkig, dat er volk was!

Klaas kwam ook thuis. Wat een zegen, nu zou het kalm afloopen.

Ze ging de tafel dekken, haar moeder was in de keuken bezig.

Onder het eten spraken alleen Klaas en zij.

Haar vader zei alleen: „Je mot Klaas toch je mooie rapport reis laten zien!" met een blik op haar moeder, dat ontging Katrien niet.

Ze voelde het als een steek, en stil bleef ze op haar bord zien, van harte hopend, dat moeder zwijgen zou.

Juffrouw Wassink gaapte gerekt: „Prettig als je zulke knappe kinderen heb," zei ze toen, mat, onverschillig.

„Nét prettig!" en Wassink knikte.

Klaas zag zijn zuster aan, met de oogen vragend, wat er nu weer was.

Katrien schudde het hoofd, dat kon ze zoo gauw niet beduiden.

Juffrouw Wassink schoof het bord van zich af; ze had genoeg.

Allen waren gauw klaar.

„Wel mag het je bekommen!" zei Wassink uit gewoonte.

„Van's gelijken!" zei zijn vrouw, en hoewel dat hun stereotiepe uitdrukkingen waren, leken ze nu een schermutseling.

Wassink ging dadelijk naar het voorhuis. Katrien begon de tafel af te nemen.

„Laat het maar, blijf jij maar zitten," zei haar moeder.

„Waarom?"

„Omdat je vader het zoo wil. Jij hoeft me niet meer te helpen de vaten te wasschen; och, ik werk toch maar den heelen dag, dus dat maakt voor mijn geen verschil. Jij het je tijd noodig om te leeren, zegt je vader."

Onhandig, niet wetend, wat te doen, ging Katrien toch maar voort; ze zette de borden op elkaar en wilde er de vorken en lepels op leggen.

„Nee, blijf er maar af. Ga jij maar leeren, vader is bang, dat je je handen bederft."

Katrien kreeg een stikkerig gevoel in de keel. Wat was moeder onbillijk. Hoe kon iemand zoo onbillijk zijn! Bang, dat er tranen zouden komen, wendde ze het hoofd af.

Haar moeder had de borden naar de keuken gebracht; toen ze terugkwam, zei ze met een zachte, veranderde stem: „Vanavond mot je maar 's gaan wandelen, Katrien. Je het wel wat verdiend."

Katrien begreep er niets van, maar moeders vriendelijkheid maakte haar heelemaal week.

„Jawel," zei ze nog; toen ging ze naar haar kamertje en dronk een glas water.

Een kwartier later kwam haar vader boven. Hij stopte haar een gulden in de hand. „Omdat je zoo je best het gedaan," zei hij; „spreek er moeder maar niet van."

Zoodra ze alleen was, begon Katrien te schreien, de gulden maakte haar

niet blij, 't was of hij haar niet toebehoorde. Ze bekeek hem of het geld van een ander was en legde hem weg in haar werkdoosje.

Peinzend, verdrietig, met een gevoel of ze uren geschreid had, bekeek ze het ongeluksrapport en bergde het onder haar boeken.

„'k Zal mijn boekje nooit meer laten zien, of het slecht of goed is; het hoeft toch niet geteekend te worden," dacht ze.

Dit voornemen scheen haar te sterken. Zonder droefheid, zonder blijheid, maar met een zonderling leeg gevoel in haar hart, wandelde ze een oogenblik later op straat, voor veel winkels staan blijvend, om afleiding te zoeken.

VIII.

Veel grijze dagen gingen voorbij. Wassink was na den avond waarop hij zich zoo krachtig geuit had, weer timide geworden. Soms kwam hem zijn handelwijze ruw en barbaarsch voor, dan voelde hij een diep berouw en martelde zich af, om redenen te vinden, die zijn gedrag verschoonden. Heel alleen, in den winkel, ging het, dan monterde hij soms op, en kwam er een glans op zijn gezicht als hij dacht aan Katrien, voor wie hij den weg gebaand had, en die nu, ongehinderd, rustig werken kon. Als hij zijn meisje zag, zochten zijn oogen de hare, en zond hij haar een blik toe vol prettige verstandhouding. „Gaat het goed op de dinges?" vroeg hij soms fluisterend, als Katrien, van de Kweekschool komend, hem met haar pakje boeken voorbij stapte. Meest knikte Katrien, half ontwijkend, maar dat maakte geen verschil. Wassink, zeker van het antwoord, lachte vergenoegd, blij dat hij, in bedekte termen, zich met Katrien kon verstaan. Als hij kort na zoo'n onderhoud zijn vrouw ontmoette, gaf hem dat een schok, geraakte hij in verlegenheid. En langen tijd daarna zag hij haar naar de oogen met schuldige onderdanigheid.

De avonden waren stil. Klaas, die merkte, dat er iets broeide, en niet verkoos partij te trekken, of zich met de zaak te bemoeien, ging nog vroeger uit dan anders.

Juffrouw Wassink zat achter het theeblad, met dichtgeknepen lippen, en bewaarde meestal een deftig stilzwijgen, terwijl ze met onrustbarende haast breide of naaide. Soms hield ze op om thee in te schenken, dan reikte ze de kopjes aan man en dochter over met gemaakte nederigheid.

„Mensch, je werkt of de duvel achter je zit, leg dan toch eris dat goed neer!" zei Wassink op een avond, toen zijn vrouw tot bij elven had zitten naaien.

Eerst gaf juffrouw Wassink geen antwoord, toen haalde ze ongeduldig de schouders op. „Als *jij* maar zegt, wie het dan voor me afnaait! Je dochter?"

Wassink zweeg, hij wierp een steelschen blik op Katrien, die vuurrood geworden was.

„Moet dat gordijn dan vanavond nog af? Ik dacht, dat u het pas na de schoonmaak noodig hadt, over een paar maanden."

„Bemoei jij je asjeblieft met je eigen zaken. Vader en ik kunnen wel praten zonder dat jij er je neus in steekt."

Met een nijdigen blik over de tafel naar Katrien, trok juffrouw Wassink de trapmachine naar zich toe en legde het gordijn er onder. Een oogenblik later weerklonk het vertrekje van het rammelen en ratelen der oude machine.

Katrien, die over een leerboek gebogen zat, drukte de vingers tegen de ooren. Ze was moe, en het geraas, en de inspanning om haar gedachten bij de les te houden, gaf haar gezichtje een pijnlijken trek.

Wassink was met de handen op den rug naar den winkel geslenterd. Hij trachtte de zaak van den genoeglijken kant te bekijken. „Het is avond op avond, dat ze me wegjaagt met haar gerammel," dacht hij, „maar zij mot het weten, ze het er meer last van dan ik."

Hij ging aan de deur staan en keek de straat op. 't Was heerlijk weer, je stondt voor je plezier buiten, en je moest wel diep ademen, zoo recht frisch en mild was de lucht. Aan den donkerblauwen hemel flonkerden de sterren met zachten glans. Wassink werd er stil van, zijn gemaakte opgewektheid gleed weg. Er kwam een verlangen in zijn hart naar rust en liefde. Waarom verstonden de menschen elkaar niet beter? Waarom maakten sommigen zichzelf en anderen het leven zoo moeilijk? Er was tóch al zorg genoeg. De zaak ging zoo goed niet, den laatsten tijd. Maar hij hoopte op beter dagen, en was maar blij, dat zijn vrouw er niets van wist. Dan zou er nog meer te doen zijn over Katrien. — Maar op dat punt zou hij standvastig zijn. Katrien moest schooljuffrouw worden, 't kind had toch al zoo weinig.

Daar sloeg een troepje jongelui den hoek om, heertjes met slappe hoeden en wandelstokken en overjassen over den arm. Eén er van nam afscheid en stak schuins de straat over. 't Was Klaas.

Den hoed even schuin, zwiepend met de rotting, kwam hij luchtig aanwandelen. Vóór hij, zijn vader voorbij, den winkel intrad, wierp hij een brandend eind sigaar over het trottoir de straat op.

„Goedenavond, vader!" en met een paar passen was hij het winkeltje door.

„Dag mannetje," en Wassink bleef turen, half in gedachten, naar de weggeworpen sigaar, die gloeide in de duisternis als een vurig oog. Bijna een halve! Wassink zelf rookte een sigaar óp, het uiterste eindje genoot hij nog in een glazen pijpje, of aan een speld gestoken, zoodat hij zijn vingers niet branden kon, — als er niemand bij was, natuurlijk.

Een voorbijganger trapte op de sigaar en een vuurwerk van vonkjes stoof op. De gloeiende spatjes doofden dadelijk, maar 't was Wassink of ze hem voor de oogen bleven dansen. Ze veranderden van kleur en werden geel, groen en paars, oranjerood en purper. De schittering hinderde hem; toen hij de oogen dichtdeed, zag hij ze nog.

Klaas had bier gedronken. Wassink trok de schouders op. Och, 't was ook niets bijzonders voor een jongen van zijn leeftijd! Hoe zouden zulke jongens op de kleintjes passen! Hij wou over zijn tobberijen heenkomen, en zijn pet opzettend, liep hij de straat eens op. Op de gracht bleef hij staan, de handen in de zakken.

Een prachtige avond was het. Het maantje scheen zoo mooi, in de gracht hadt je het ook. Hij moest er om lachen, zooals het daar scheen te dobberen in het donkere water. Het deed een mensch toch altijd goed, zoo'n wijd stuk van den hemel te zien. Wassink ging er dikwijls naar kijken als hij mistroostig was.

In de beste stemming keerde hij terug. Hij gunde zich geen tijd, den winkel te sluiten. Hij deed de deur van de kamer op een kier open, zijn goedige bruine oogen keken de kamer in. Hij wou zijn vrouw een teeken geven, haar beduiden, even bij hem te komen.

„Kom, wijf, we motten weer goede vrinden zijn!" Dat zou hij zeggen en dan zou hij haar meteen een zoen geven. Hij had zijn handen gewreven van plezier, toen hij het plannetje beraamde.

„Hé, hm!" Hij wenkte. Klaas zat achter de boterhammen. Zijn vrouw zat, met den rug naar hem toe, nog altijd op de machine te naaien. Opeens hield het geraas op. Een schaar werd kletterend neergelegd.

„Hé, Alette!"

Klaas zag op. „Vader roept u," zei hij.

Langzaam, onwillig draaide de dikke juffrouw zich op haar stoel om.

„Wat heb je? Is der wat? — Klaas, ga reis hooren wat je vader te zeggen het."

„Of u even bij hem komt," zei Klaas, die de pantomime evengoed verstond als zijn moeder.

„Alweer wat nieuws!"

Traag werd het naaiwerk opzij gelegd. Gapend, met de handen steunend op de machine, heesch juffrouw Wassink zich van haar stoel op. Toen stak ze bedaard de spelden van haar jacquet op het kussen. Een naald, die op den grond glinsterde, moest ook nog worden opgeraapt.

Half achter de deur stond Wassink, zijn lippen beefden, en een paar maal moest hij slikken, anders zou hij niet kunnen spreken.

„Nou, wat heb je nou? Is ze bij der paatje kommen klagen?"

„Wie?"

„Is ze dan niet bij je geweest om je met een martelaarsgezicht genacht te zeggen? Ja, ik begrijp het wel, dat het weer daarover is. Hou je maar niet zoo goed. De jongejuffrouw is grienend naar boven gegaan, en waarom? Ha, ha, ha, omdat de machine zoo'n leven maakte! Laat me niet lachen! Dat's toch wat al te gek! — En wou jij haar nou beklagen? Ga je gang maar!"

Zij stond op de bovenste trede van het trapje, Wassink beneden.

„Laat haar dan boven zitten, als je de machine gebruiken mot," klonk het sussend, gemoedelijk. Hij zag naar zijn vrouw op. zijn blik gleed langs haar boezelaar, de glimmende knoopjes van haar japon en rustte op de rose gezonde wangen. Wat had hij ook weer willen zeggen? Hij kon het zich niet herinneren, de koele fletsblauwe oegen, die hem spottend aanstaarden, brachten hem van de wijs. Hij zag dat ze kleiner werden, stekelig en scherp, ze zouden hem bezeerd hebben als ze gekund hadden. In zijn hersens wentelde één gedachte. Wat had hij toch willen zeggen, dat hem zoo blij gemaakt had; hoe kwam het, dat hij het niet meer vinden kon?

„Op Vrijdag? Als de kamer pas gedaan is? Nee, hoor, dan komt ze er niet in met haar rommel, met haar boekenprullen. Vrijdag en Zaterdag blijft ze er uit. Ik wil 's Zondags knap zitten. 't Is mooi genoeg, dat ze de kamer de heele week tot haar beschikking het. — Wel ja, ik zal overdag ploeteren, en toelaten dat ze er 's avonds weer een heidensche herrie in maakt! Als ik mal word!"

Juffrouw Wassink was weer naar binnen gegaan, de deur viel achter haar toe.

Wassink ging sluiten.

IX.

De jongste jonge dame, een opengeslagen boek in de hand, stapte statig de kamer op en neer. De witte morgenjapon, rijk gedrapeerd met goedkoope kant, vond ze bijzonder elegant. Den sleep met klatervoering liet ze over het vloerkleed ruischen. Ze keek over haar schouder of hij wel goed viel, als een ijdele witte pauw, die met zijn staart pronkt.

„Gek kind, straks sleur je het theetafeltje om!" klonk het van de veranda.

„Praat niet tegen me, ik moet leeren, 'k heb repetitie," en Annie Borgers tuurde in het boek, terwijl er een loodrecht, ernstig rimpeltje in haar voorhoofd kwam.

Nummer drie, die in den tuin een bruinen beuk van zijn schoonste bladeren beroofde, riep: „Praat er maar niet meer over, Jeanne; met deze zelfde blanke schaar" — en hier zwaaide ze dreigend het gevaarlijke voorwerp door de lucht — „beroof ik haar kleed van zijn schoonste sieraad, als ze van onze arme oude meubeltjes met dien onwijzen staartsleep . . ."

„Eén haar krenkt," zei Jeanne, die Bertha's toespraak wel wat lang vond voor een weekschen dag.

„Jelui moest liever zwijgen en me laten leeren," zei Annie, uit haar boek opziende, nadat ze met een behendige beweging den sleep had laten zwenken.

„Komt De Medicis vanavond?" vroeg Jeanne.

„Katrien komt om halfacht."

„Ben je dáárom zoo ijverig!"

„Zeg aan de kruideniersche, dat haar pa ons niet weer bij ongeluk cichorei in plaats van koffie moet geven," riep Bertha, haar donker hoofdje door de balustrade van de veranda stekend.

Annie kleurde, Jeanne kwam haar lachend te hulp.

„Bertha is een flauw spook," zei ze, „de koffie is werkelijk uitstekend, alleen is het een andere soort dan we gewoon zijn, en ik geloof, Annie, dat jij ze zelf bedorven hebt, door een overdreven sterk bakje te zetten."

Annie, wetend, dat haar zuster gelijk had, zweeg en studeerde met te meer ijver. Straks kwam Katrien, en, wilden ze wat aan haar avond hebben, dan moest ze nu aanpakken.

Ze bleef haar wandeling door de kamer voortzetten, met ingespannen gezichtje en de oogen onafgebroken op het boek. Soms ook legde ze de

hand op de bladzij om de woorden niet te zien, en liep dan prevelend voort, tot ze stokte en weer even moest zien naar het vervolg. Tegen halfacht was ze zoo ver gevorderd, dat ze, het boekje geheel dicht en met afwezige oogen, onafgebroken mompelend door de kamer schreed. Zelfs de boekenkast met spiegelruit, die haar beeltenis in de witte japon zoo bekoorlijk weergaf, leidde haar niet af, en ze keerde niet met haar gedachten tot de werkelijkheid terug, voor ze de taak, die ze zich gesteld had, geheel ten einde had gebracht. Bang dat ze het er bij een herhaling niet zoo goed af zou brengen, legde ze gauw het boek weg, en met een sprong viel ze op de veranda neer aan de voeten van Jeanne, die zich van schrik in den vinger prikte.

„Je bent niet wijs, geloof ik," en Jeanne koesterde half boos, half lachend den bloedenden vinger in haar zakdoekje, „eerst waar je rond als een geest uit Macbeth, of liever als een slaapwandelaarster, zoodat ik niet in de kamer durf kijken en geen kik durf geven uit vrees je te storen, en nu spring je verraderlijk op me toe, als een duiveltje uit een doosje."

„En breek mijn enkel," zei Annie, die met haar voet in den sleep verward was geraakt.

Gelukkig belette die gebroken enkel haar niet, toen het dienstmeisje juffrouw Wassink had aangediend, Katrien vroolijk tegemoet te gaan.

De zeventienjarige jonge dame, wier regelmatig ovaal gezichtje bloosde onder de kleine Engelsche matelot, trok haastig de Perzisch garen handschoenen uit, ontdeed zich van hoed en mantel en bleef een beetje verlegen bij de tafel staan.

In haar rood-en-zwart gestreepte katoenen japonnetje, het donkere haar in een bijna te zware toet op het achterhoofd, met krulletjes bij nek en slapen, zag ze er niet kwaad uit, maar ze was zoo bleu, bijna linksch. Ze kneep haar hand dicht tot een rond vuistje toen ze haar compliment maakte, liet eerst den eenen, toen den anderen handschoen vallen en moest drie-, viermaal steken eer de naald in den hoed zat.

Met Jeanne, die bijna geen notitie van haar nam, voelde ze zich gauw op haar gemak, maar aan Bertha's levendigheid moest ze altijd eerst even wennen.

„Hebt u een mooien bouquet geplukt?" vroeg ze, terwijl ze nog wat warmer werd.

Bertha, die op het verandatrapje zat, spreidde haar schort open.

„Als je een verzameling stoffige beukenbladen een mooien bouquet vindt, ja. Bont is mijn ruiker zeker niet, toch geloof ik dat wat theerozen en papavers, of waterleliën en vergeet-mij-nietjes niet schaden zouden. Maar op het oogenblik levert onze tuin niet anders op dan afgevallen deutzia's en uitgebloeide maandrozen."

„En de viooltjes dan?" vroeg Jeanne. „Wasch de beukenbladen in een emmer en pluk wat viooltjes, dan kan je er mijn witte anjers bij krijgen, die schieten toch te hoog op. 't Wordt tijd, dat je klaarkomt, want straks moeten we weg en het kind moet leeren."

„Het kind", dat juist bezig was haar hoogen haartooi met een anjer te

garneeren, knikte lachend tegen Katrien. „'k Hoop dat die spoken maar gauw heengaan, ze moeten op een verjaarvisite; voor ze weg zijn, kunnen we toch niet beginnen."

„Zijn die bloemen een cadeau?" vroeg Katrien.

„Die zijn voor het prieëltje," zei Annie, „'t is een kleine attentie voor ons, omdat we het zoo hard hebben."

Mijnheer en mevrouw Borgers, die in het kleine salon even hadden stilgezeten, kwamen nu ook voor den dag, ieder met een leeg theekopje in de hand.

„Wat toch naar dat jij niet meekunt, Annie," klaagde mevrouw.

„'k Geef er niemendal om, 't is veel te warm voor een verjaarpartij," zei Annie, „en zóó druk hebben we het niet, wel Katrien?"

Katrien keek bedenkelijk. Ze zei: „Niet zoo héél druk."

Een half uur later was de familie vertrokken, en zaten Annie en Katrien in het prieel, ieder in een gemakkelijken rieten stoel, een kopje thee in de hand, een stapel boeken vóór haar, tusschen de vaas met anjers en beukeblaren en Jeanne's eau-de-cologne-flacon in.

Katrien had een cahier opengeslagen, maar ze keek er overheen naar de kanten mouwen van Annie's japon, die haar één witte weelde leek. 't Was zoo aardig, dat je er de lijn van Annetje's ronden arm kon zien doorschemeren. De japon was gemaakt voor een tooneelstukje, Annie had daarin de rol van een jonggetrouwd, vrouwtje, rijk, elegant... Ze had in morgengewaad moeten optreden. Ze vertelde er alles van: wat ze had moeten zeggen, hoe ze geloopen had, hoeveel last haar de sleep had veroorzaakt, haar succes, alles.

Katrien had, zonder het zelf te weten, haar schrift weer toegeslagen, en luisterde. Ze stelde zichzelf in Annie's plaats. Ze zag de vele menschen in de zaal zitten, in aandachtige spanning elke beweging volgend. Ze rook het sparregroen, waarmee de zaal versierd was, zelfs de zachte bloemengeur steeg tot haar op. Het voetlicht beefde voor haar oog, de souffleur hinderde haar, maar ze deed haar best, niet door hem gestoord te worden en ze speelde, speelde, ... stil bewust van haar triomf.

Annie's stem deed de begoocheling wijken.

„Nu draag ik de jurk maar eens op heel warme dagen, maar altijd moet ik denken aan *dien* avond. O, 't was zoo heerlijk! Verbeeld je een gezellige zaal, vól frissche bloemen, en de dames allemaal in lichte kleedjes, en muziek en champagne en vruchtenijs. Ken je dat? Ik had het nooit geproefd; als je het eet, is het of je een sprookje leest, een beeldig sprookje, waar allerlei moois in voorkomt. Eigenlijk éét je het niet, het smelt, zachtjes smelt het" — Annie sloot bij de herinnering de oogen en klakte licht met de tong — „en dan proef je iets geurigs, frambozen, of wat het is. 't Is zoo echt fijn! Juist, dat je het niet eet, maar dat het zoo, als vanzelf, verdwijnt in je mond, geeft er zoo iets... bovenaardsch aan."

Katrien schaterde het opeens uit, maar ze had toch meegenoten, tot het laatste.

't Was een heele sprong, van die hemelsche verrukkingen naar de droge

geschiedenis-aanteekeningen; maar Katrien waagde het toch, het gesprek er op te brengen.

Ja, ze moesten maar dadelijk beginnen, vond Annie ook, dan was je gauw klaar; maar even moest ze nog wat vertellen van het bal en de dansers...

't Werd donker, ze hadden de schriften nog niet open gehad. Maar Annie zou het salonlampje halen, en dan, zonder uitstel, zouden ze aan het werk gaan. Katrien ging mee.

De lamp stond in de kamer van Jeanne en Bertha. Annie maakte licht, ze wou ook nog een paar citroenen uitpersen voor een kwast. Katrien stond voor de boekenkast en las de titels.

„Wat een boeken!" zei ze. „Werner, Marlitt, Heimburg."

„Ouïda!" en Annie, het glazen persje in de eene, den halfuitgeknepen citroen in de andere hand, stond naast haar.

„Die ken ik niet," zei Katrien, met een onverschilligheid in haar stem, die Annie ergerde.

„Hou je van lezen?" vroeg ze.

„Natuurlijk!"

„En ken je Ouïda dan niet? O, dan heb je nog wat te goed! „Twee souvereinen gediend," „Wanda", „Tricotrin en zijn pleegkind", „Twee klompjes"! 'k Wou, dat ik in je plaats was, dat dit alles voor mij ook nog vreemd was!"

Katrien zag Annie's blauwe oogen schitteren. Ze werd onrustig; ze was toch nog wat ongeloovig.

„O, je moet ze lezen. Jeanne vindt het goed, dat weet ik zeker. Wacht, begin met die „Souvereinen" en zeg me dan, hoe het je bevalt."

Katriens hart klopte van verlangen toen ze de beide net gebonden deeltjes aannam.

„Neem ze mee naar het priëel, dan zal ik je er een paar passages in aanwijzen."

Zorgvuldig, eerbiedig bijna, wikkelde Katrien de boeken in een krant, opdat er niets aan zou komen.

„Wil je het lampje ook nog nemen, dan kom ik met het blaadje en de kwasten en de suiker en mijn sleep."

Onder het oranjegele zijden kapje uit, straalde het zachte licht over de bloemen, 't schitterde in den flacon, deed de lepelstelen glinsteren en het hooge rood op de meisjeswangen nog warmer uitkomen. Vlak naast elkaar bogen de hoofden zich over hetzelfde boek.

Bij gebrek aan plaats, was de stapel schoolboeken zoolang weggelegd op den stoel. Annie lag er met haar knie op.

't Was heel stil; soms ritselde een blad op het kiezel, zoemde een mug om de lamp.

„Hoe vindt je het?"

Ademloos las Katrien nog even voort, toen zuchtte ze en zei, als droomend: „Mooi."

Annie verschikte eens, omdat haar houding zoo ongemakkelijk was; ze lei

de boeken op het houten vloertje en ging toen zitten, blij dat Katrien zoo zichtbaar genoot.

Een groote, bonte nachtvlinder vloog opeens tegen 't lampeglas, tikte tegen de peer, fladderde in cirkels om het licht, sterk gonzend met de gezengde vleugels. Hij tolde neer op het boek, wipte weer weg en hechtte zich tegen de kant van de lampekap, zenuwachtig trillend. Hij leek nog grooter en scheen zwart tegen de gele zijde.

„Net een rustelooze booze geest," zei Annie, griezelend.

Katrien sloeg haar boek dicht. „Hoe laat zou het zijn? We zijn nog heel niet begonnen."

Ze joeg den vlinder weg, omdat ze geen moed genoeg had om hem te dooden, en wachtte in spanning. Misschien was 't al halftien. In elk geval zou er weinig meer van het repeteeren komen.

„Halfelf," zei Annie ontsteld; ze keek nog eens of ze zich ook vergiste.

Katrien sprong op. Ze verspilde geèn woorden; haastig dronk ze haar glas leeg, zocht haar boeken bij elkaar en liep over het kiezelpaadje naar de veranda. Annie volgde haar, ze pakte onder het loopen „Twee souvereinen gediend" in en gaf ze aan de straatdeur Katrien onder den arm mee.

„Dag, Annie."

„Dag, Katrien, kom toch dikwijls terug, 't is zoo gezellig. We kunnen altijd samen zitten in het priëel of op mijn kamertje."

Katrien snelde voort door de donkere nieuwe-buurtstraat, haar manteltje los, de handschoenen in de witte, bloote hand.

X.

Daar zijn geen boeken meer in Bertha's kast, die Katrien niet gelezen heeft. Alle heeft ze ze genoten: Heimburg, Marlitt, Schubin, Werner en Ouïda. Ouïda! — Katriens oogen worden grooter, als ze aan *die* boeken denkt. Gelukkig, ze is er nog niet half door, in de bibliotheek zijn er nog zooveel!

Ze is pas thuis gekomen van de Borgers, te laat, en ze is onder handen genomen door haar moeder. Natuurlijk! Ze krijgt immers altijd standjes, verdiend of onverdiend. Ze is er onverschillig voor.

Ze schudt het zware, donkere haar en vlecht het losjes. Ze zit in haar nachtpon. Haar rug is moe, haar oogen zijn heet.

„Al dat malle late werken, je ziet er uit als een geest, of je honger lijdt!" heeft haar moeder gezegd.

't Meisje haalt de schouders op. Allemaal onzin, verbeelding!

Ze zit op den rand van haar ledikant. Vlak bij haar, op een tafeltje, brandt een drijvertje in een glas met patentolie. Op haar knie ligt een kladschrift, ze maakt een paar algebra-sommen, of liever, ze probeert ze, want het vlot niet erg. Ze heeft er vijf opgekregen, maar als ze er drie klaar heeft, zal ze ophouden. Ze tobt over de derde, die maar niet lukken wil.

Ze is moe en dof in 't hoofd; altijd die vraagstukken, altijd dat werken ook!

Als ze voorhoofd en slapen met koud water wat heeft verfrischt, weet ze wel, dat ze zichzelf voor den gek houdt, dát ze bijna niet werkt, de laatste maanden.

't Is zoo'n heerlijke tijd; wat is ze altijd dom geweest! Ze heeft maar geleerd, en naïef al het opgegeven werk gemaakt. Of 't nu óók niet gaat! Best gaat het!

Ja, ze zal niet zoo'n mooi rapport hebben, maar wie geeft daar wat om? Ze zal er toch wel komen, en ze heeft nu ten minste een beetje plezier in haar leven.

O, die uurtjes bij Annie, en dan die heerlijke nachten met haar romannetjes!

Een paar vriendelijke, lichtgrijze oogen schenen haar opeens aan te zien, vragend, droevig. En een bezorgde stem zei weer: „Je werkt toch niet te hard, meid?"

Daar moest ze telkens aan denken, aan vaders goedigen angst, die haar zoo beschaamd had gemaakt.

Maar daar moest ze zich ook overheen zetten; als je je aan alles storen wou, hadt je nooit pleizier. Wat had *zij* aan haar leven gehad, die drie jaren op de Kweekschool? Voor wien had ze zoo hard gewerkt? Voor haar vader, niet voor zichzelf, want anderen, die maar de helft deden, kwamen er ook. Ze zou nu maar doen als de meesten, geven en nemen. Drie sommen was al mooi; als ze ze den volgenden morgen overschreef, kon ze nu nog wat lezen.

En ze rekende weer, geprikkeld door het oponthoud van haar gedachten, ongeduldiger naarmate ze zich meer in de cijfers verwarde.

Annie was een gelukskind. Die werkte matigjes, genoot veel en kwam er toch. Wat had ze het thuis heerlijk! *Zij* hoefde niet in stilte te lezen, in gestolen uren.

Driftig verscheurde Katrien de verknoeide bladzij, en begon het vraagstuk opnieuw. Ze vond het opeens en haastig werkte ze het uit en bergde potlood en schrift weg.

Nu werd het weer feest voor haar. Haar oogen stonden eensklaps helderder, zonder hulp van spons of water. Met een blij hart maakte ze de noodige voorbereidselen. Voorzichtig sloot ze van binnen de deur van haar kamertje, toen haalde ze uit de waschtafella de doos met nachtpitjes en liet er zorgvuldig twee, drie op het drijvertje neer. Eén verdronk er in de olie, maar de andere vlamden lustig op toen ze ze aanstak. 't Was een schitterende verlichting, een vreugdevuur.

Ze monterde heelemaal op bij het flakkerend licht. Ze kreeg haar boek uit zijn schuilplaats te voorschijn.

Het glas met de illuminatie zette ze op een dictionnaire, zoodat het licht goed op het kussen viel. Toen vouwde ze de opgeslagen sprei op en legde ze onder het kussen. Dat werd zóó prettig hoog, zoodat je er met je rug tegen steunen kon. Haastig trok ze haar kousen uit, verlangend om in bed te komen. Stilletjes kroop ze er in, half onder dek. Met een blij, gelukkig gevoel, sloeg ze de bladzij op, waar ze gebleven was. Ze had een nieuw

hoofdstuk voor zich. Ze begon er nog niet aan. Ze keek eens rond. Wat verrukkelijk helder brandde dat licht! De deur was goed dicht, niemand kon haar overvallen.

Ze schurkte zich gemakkelijk in de kussens. Licht als de dag was het in bed, 't was of de zon op haar boek scheen. Ze zou kunnen lezen, al lag ze languit, zoo gemakkelijk mogelijk. Ze probeerde het. Het ging! En met een behaaglijk gevoel vlijde ze haar hoofd in de veeren en begon, dankbaar gestemd, aan het nieuwe hoofdstuk.

Uren bleef ze lezen, eerst liggend, toen half zittend, toen op haar zij. Haar armen werden moe. Slapjes liet ze de handen, die het boek vasthielden, eindelijk op de dekens rusten, en in gebogen houding, met pijnlijken rug, las ze voort, altijd maar door, tot de klok één sloeg, twee, halfdrie.

Vreemd, andere nachten had ze wel veel langer gelezen, maar nooit was ze zoo óp geweest. Haar oogen brandden, ze had moeite ze wijd genoeg open te houden om te kunnen zien. Eindelijk dansten de letters, de regels schenen af te zakken van het boek. Maar ze was al op het eind, de paar laatste bladzijden wou ze nog even doorzien.

Huiverend, rillend als van koorts en met een strammen rug, liet ze zich eindelijk uit het ledikant glijden. Ze had wel liever, o oneindig liever, haar doodmoe hoofd, zwaar van slaap, op het kussen neergelegd, en was dan ingeslapen. Maar dat ging niet. Ze had nog allerlei te doen. Moeder mocht er niets van weten, dat ze gelezen had. Op de teenen ging ze naar de oude geschilderde latafel. In de onderste la, onder een stapeltje linnengoed, in de vouwen van een onderrok, daar borg ze altijd haar boek. De la kraakte bij het openschuiven, Katrien schrikte er van, haar hand beefde en het hart klopte haar in de keel. Wild keek ze om, ze dacht opeens dat er achter haar in de kamer brand was. In haar overspanning liet ze het boek uit de hand op den grond vallen, sloot de la en stond op. Haar gezicht was als dat van een kind, dat betrapt wordt en beweren wil dat het niets kwaads heeft gedaan. 't Was haar of er iemand in de kamer was, die haar ter verantwoording riep.

Maar er was niemand, ook was er geen brand ontstaan, alleen brandden twee pitjes met één vlam. Met een lucifer schoof ze ze van elkaar.

Toen ging ze, nog met een schichtig gevoel, dat haar noopte achter zich om te zien en links en rechts, of er tóch iets was, iets onzegbaars, dat haar bespiedde, weer naar de latafel, nam het boek op met een greep en stopte het weg.

Haar knieën knikten toen ze opstond en haastig weer omzag. Verbeeldde ze het zich, hadden haar vaders oogen niet om de deur gezien?

Ze lachte; 't was immers onzin, de deur was op slot.

Opeens zag ze tóch een gezicht, bleek, met holle, donkere oogen als van een gek, die haar aanstaarden, haar niet loslieten.

Ze wendde zich af met geweld, 't was immers ál te zot, 't was haar eigen bleek, ontsteld gezicht, dat ze in den spiegel gezien had. De dictionnaire nam ze

weer onder het glas vandaan, de sprei — wat leek ze zwaar in haar moede handen! — legde ze op een stoel. Nu nog met de uiterste voorzorg de deur weer opengesloten. O, dat knarsen en piepen van het slot, het deed haar hart bonzen.

En de nachtpitjes nog uit, alle op één na in de olie verdronken.

Nu kon ze gaan slapen, eindelijk. Met een diepen zucht liet ze haar hoofd in het kussen zinken. Even trok ze de neusvleugels op, geplaagd door den vetten walm van de uitgedoofde pitjes. Toen sliep ze in, met dieper schaduwen onder de oogen, dan alleen de wimpers teekenden.

XI.

In de huiskamer zat juffrouw Wassink, de voeten op een stoof, een wollen breikous in de hand.

't Was bij negenen, de ontbijtboel stond nog op tafel, op Wassink's bordje lag nog een boterham; hij was weggeroepen.

Ze was iets dikker dan een paar jaar geleden, ook waardiger, wat natuurlijk was, want ze voerde nu het bevel over een dienstbode, een veertienjarig meisje, broodmager en spichtig. Ja, eindelijk had ze dan haar man zijn zin maar gegeven en een meisje genomen. Hij had gelijk, ze werd een dagje ouder en, wat ze twintig jaar geleden kon doen, viel haar nu moeilijk.

En wás het ook niet billijk, dat zij, nu mijnheer haar zoon kantoorbediende was en mejuffrouw haar dochter voor onderwijzeres studeerde, er ook eens haar gemak van nam?

Haar gemak! 't Was eigenlijk belachlijk, want hoe weinig dienst hadt je maar van zoo'n meisje. Dat wist niemand. Alles moest je nagaan, niets kon je aan haar overlaten. Ze zat soms te koken op haar stoel, als ze zag hoe onhandig die stoethaspel bezig was.

„Maar je zít dan toch," zei haar man, als ze klaagde. Of ze in zoo'n geval niet honderdmaal liever zelf de handen uit de mouw stak! Maar dat kon je niet doen, voor je eigen eer niet, die meiden keerden toch al de rollen om, als ze er kans toe zagen. Ze zouden zich ten slotte nog verbeelden dat *zij* de juffrouw waren.

„Kee!"

„Jawel, juffrouw," en het kind, dat den winkel dweilde, stond oogenblikkelijk op, trok haar opgestroopte mouwen wat omlaag en stak haar hoofd binnen de deur.

Het streelde juffrouw Wassink, dat ze zoo dadelijk kwam, dat ze zonder bedenken de plek, die ze onder handen had, in den steek had gelaten.

„Schenk ereis een koppie thee voor me in, voor den baas ook. Als je nog trek heb, kan je ook een bakkie nemen, als er is. Geef mijn maar suiker. — O, is er niet meer voor je in, doe het lichie dan maar uit, thee is niet goed voor jonge menschen, je bent al mager genoeg."

Kee ging weer aan haar werk en juffrouw Wassink dronk met smaak haar kopje leeg.

Ze breide voort. Ze had zoo haar eigen gedachten.

Langzamerhand had ze zich verzoend met het idee, dat Katrien schooljuffrouw zou worden. 't Was toch geen kwade inval van Wassink geweest, dát moest ze in stilte toegeven. De zaak ging zoo goed niet meer. Van Klaas hadden ze niet veel voordeel, de jongen kon zijn geld wel aan. 't Was werkelijk een uitkomst, dat Katrien het volgend jaar wat ging verdienen. Als ze door haar examen kwam, — en dat mocht je wel verwachten, want het kind scheen goed te werken.

Dien morgen was ze al op geweest vóór een van de anderen, alleen voor haar schoolwerk. En zoo laat als ze bezig was! Ze hoorde haar wel eens, soms één, twee uur in den nacht. Dan was ze nog aan het rommelen met haar boeken. En ze zag het ook wel aan de vele nachtpitjes, die Katrien verbruikte, om meer licht te hebben. Maar och, ze zei er maar niets van, ze deed of ze niets merkte. Je moest wat over je kant laten gaan. Ze moest het toegeven, het kind deed haar best. Ze zag er ook wat bleekjes uit, maar dat zou wel bijtrekken; als ze maar eerst de akte had, dan kwam dat ook wel terecht.

Toch maakte ze zich er soms ongerust over; die meisjes waren zoo onverstandig, die overdreven altijd. Als Katrien nu maar niet de kuur had, juist ziek te worden tegen den tijd van het examen. Je hádt er wel, die zóó mal werkten, dat ze, als het er op aankwam, oncapabel waren voor alles. Enfin, kwamen die tijden, dan kwamen die zorgen. Katrien moest maar eens af en toe een eitje gebruiken, als het tegen het examen liep.

Ze hoorde Wassink hoesten. Ze schrikte. Lieve help, als dat nu maar niet weer begon! Dan kwamen ze heelemaal achterop. Verleden jaar had hij ook al influenza gehad, tegen het najaar. Het kon zoo tochten in den winkel en hij ontzag zich heelemaal niet.

Opeens stoof juffrouw Wassink van haar stoel op. Een paar maal had ze al door de kanten gordijntjes geloerd, nu deed ze opeens de deur open.

„Nee, Kee, dat is geen manier. Ik heb je gezegd, dat je iedere plek driemaal zou doen, en jij doet het maar tweemaal. Ja, ik let wel op je, al ben ik in de kamer en jij in den winkel!"

Het ontstelde kind haastte zich haar fout te herstellen en juffrouw Wassink ging met een triomfantelijk gezicht naar haar stoel.

Wassink kwam achter haar aan. Staande sneed hij zijn boterham en nam een reepje, dat hij doorspoelde met een slok koude thee.

„*Jij* hoest weer," klonk het verwijtend over de breikous.

„Ik?" Wassink trok een onschuldig en van niets wetend gezicht, maar opeens werd hij purperrood en trachtte een opkomende hoestbui te bedwingen.

„Dat zegt nog: „*Ik?*" en hij ziet blauw van benauwdheid! Je mag wel oppassen, dat eeuwige an de deur staan ook! In den winkel mot je wezen, en daar tocht het, dat weet ik, maar in plaats van zoo gauw je kan binnen te kommen, buiten de trekking, sta je me waarachtig den halven avond in den post van de deur. En je weet nou, hoe teer je longen zijn! Daar, drink

reis, je blaft als een hond. En dan vraagt hij nog: „Ik?" als je zegt, dat hij hoest!"

Verontwaardigd zette juffrouw Wassink zich rechter in haar stoel. Ze rekte haar hals uit om te zien of Kee de hoekjes wel deed.

Wassink, die zijn brood ophad, was naar den kelder gegaan, om een kist open te maken. Maar voor hij aan het werk ging, liet hij zich op de kist neerzinken, beide handen tegen de borst geklemd en zacht proestend met gesmoord geluid, dat Aletta het niet hooren zou. Ze scheen waarachtig gelijk te hebben, hij had het weer te pakken.

Juffrouw Wassink had Kee gewezen, hoe ze met een spijker de hoekjes moest uithalen. Ze was rood geworden van het bukken en ze trilde van verontwaardiging over de onhandigheid van zoo'n schepsel. Opeens hoorde ze een verdacht geluid, als van gedempt hoesten. Ze stampvoette. Nou dát weer. Had ze het niet gezegd! Bij hen was ook altijd wat!

Sneller dan ze gewoon was, liep ze het keldertrapje af. Op de onderste tree bleef ze staan, de hand aan den klammen balk.

Zie je, daar hadt je het al. Daar zat Wassink, doodsbleek, hijgend, met bebloeden zakdoek.

Zij waren voor 't fortuin geboren!

Met moeite hield ze zich in, en ging naar boven om een glas water te halen. In haar nijdigheid vergat ze, dat ze dit ook wel aan Kee had kunnen opdragen.

XII.

Met een wrangen glimlach stond juffrouw Wassink achter de toonbank. Dat waren daagjes geweest! Wassink te bed met hevige koorts en een hoest, die je door je ziel sneed. Om den anderen dag de dokter. Wekelijks zóóveel alleen aan je apotheker. Kee den heelen dag over den grond om het huishouden te doen en te koken. 't Was er ook koken naar!

En zijzelf het bestuur over alles! Met den jongen in den winkel, tegelijk den zieke oppassen en Kee achter de hielen zitten. Dat had ze ook niet gedacht, dat ze nog zou moeten afwegen en inpakken en asjeblieft spelen den heelen dag. Een compliment kreeg je voor het minste abuis. Een kale mevrouw had het meisje eens teruggestuurd omdat de koffie het volle gewicht niet had.

„Zeg an je mevrouw dat haar schalen niet deugen," had ze teruggezegd, zij veelde die affronten niet. De meid was niet weerom geweest. 't Was haar om 't even, zulke klanten kon ze missen! En dan hadt je nog van die menschen, die wegbleven uit angst voor besmetting. Kón 't nog zotter! Of de waren in de bedstee stonden! Je verloor je brood op die manier.

„Wat blief je, meissie?"

Het aangesproken kind schrikte van de felle stem. De zuurzoete glimlach van de dikke juffrouw achter de toonbank deed haar stotteren. „Een p...pijp p...pepermunt, juffrouw."

„Van een cent?" klonk het ongeduldig. 't Waren me klanten!

„Van een hallefie."

„Die verkoop ik niet, dan mot je naar den snoepkelder gaan, hoor."

't Kind was de deur al uit. De baas verkocht ze wél, maar dat scheen de juffrouw niet te weten.

Nu gíng het met den zieke. Hij knapte weer wat op. Als hij nog maar een paar dagen rust hield.

Ze ging eens even kijken, hoe laat het was. Wassink moest innemen en ze wou ook weten of de jongen niet te lang wegbleef met zijn boodschap.

Toen ze in de kamer was, zag ze dat Wassink de groene bedsteegordijnen verschoof. De ringetjes knarsten op de roe. „Vrouw!"

„Ja."

„Kom reis bij me."

„Wacht, zeur even niet, ik tel je droppels af; is dat een gemartel, driemaal op een dag dertig droppels! Waarom geen theelepeltje!"

Wassink wachtte geduldig. Juffrouw Wassink telde. Toen ze aan zeventien was, werd er geklopt, en de jongen riep om de deur: „'k Ben terug, juffrouw. Mot ik nou naar Bluis met de kaarsen?"

Wás 't niet om gek te worden? „Doe de deur dicht, jongen, je ziet toch dat 'k bezig ben. Ik kom zóó bij je."

Nu moest ze alles overtellen, want de lepel was bij ongeluk volgeloopen.

Eindelijk had Wassink ingenomen en legde hij zijn hoofd weer neer.

„Heb je het erg druk, Lette?"

„Wat dan?"

„'k Wou, dat ik je helpen kon."

„Ja, dat kan je nou niet. Later maar oppassen, dat je uit den tocht blijft. Hadt je anders nies?"

„Kun je niet even bij me blijven zitten?"

„Nee, dat hoor je, Dirk het me alweer geroepen. Wat woel je! Leg dat laken recht. 't Is me een gezicht als er 's iemand komt! 'k Zal je wel helpen."

Juffrouw Wassink schudde het kussen op, lei het laken terecht en stopte de dekens in, alles met een bedrijvige maar niet heel zachte hand.

„Katrien is al naar school, hè?" klonk het uit de bedstee.

Juffrouw Wassink was juist op het punt naar den winkel te gaan. Zóó kwam ze nooit weg.

„Zeker al drie kwartier," zei ze, „hadt je wat van der willen hebben?"

„Ze het de quitanties geschreven, niet?"

„Ja, dat heb ik je vanmorgen gezegd."

„Je heb veel hulp van haar 's avonds, hè?"

„Ja, dat gaat wel, ze doet haar best, maar ze het natuurlijk haar schoolwerk."

„Vin je niet... zag ze niet wat bleek? Was ze niet stil straks, of verbeeld ik het me?"

Nu was juffrouw Wassink's geduld op; zieke menschen waren net kinderen. „'k Heb er nies van gemerkt, hoor. Ze zag toch niet fleurig den laatsten tijd.

Bij *mijn* overwerkt ze zich niet. Nou, ga nou maar slapen, ik mot naar beneden."

Dirk kreeg zijn orders. En moeder Wassink ging haar koektrommeltje vullen met vanille-wafeltjes.

Juffrouw Krause kon komen. Je hadt altijd aanloop met zoo'n zieke. En de Krausen kreeg je zoo gauw niet weg ook.

Overigens hield ze wel van wat aanspraak, en ze was maar blij, dat die quaestie met juffrouw Krause weer was bijgelegd. Verleden jaar met de ziekte van haar man was het in orde gekomen. Toen waren ze allebei eens naar den patiënt komen zien. Ze had toen gedaan of er nooit iets geweest was, blij dat ze de eer aan zich kon houden. Ze had zelfs tegen Mina Krause gezegd, dat ze het vroeger bij het rechte eind had gehad, en dat het maar goed was, dat Katrien naar de Kweekschool was gegaan. En ze had gezinspeeld op de zeshonderd gulden, die Katrien zou gaan verdienen.

In stilte had ze gelachen. Je kon de menschen soms niet kwader maken dan door ze gelijk te geven. Ze had heel goed gemerkt, dat juffrouw Krause haar destijds maar was afgevallen om in de contramine te zijn. Natuurlijk had Mina vroeger in haar hart net zoo over de zaak gedacht als zij, dat het onzin was om meisjes te laten leeren. En nu keek ze op haar neus, omdat alles zoo goed ging, en omdat de tijd kwam, dat Katrien als schooljuffrouw een aardig duitje zou inbrengen.

Juffrouw Wassink maakte een vriendelijk praatje met het dienstmeisje, dat het eerst na haar prettige overdenking binnenkwam. Ze woog gedroogde appelen en zout en rijst af en luisterde naar een geval van aanranding, waarvan de meid vertelde.

't Werd een smakelijk praatje, echt gezellig. Lang nadat de boodschappen in het mandje lagen, sprak het dienstmeisje door. Juffrouw Wassink dacht er over, haar een paar biscuitjes toe te geven, zoo aangenaam werd ze gestemd.

Maar opeens zag ze Kee's hoofd boven de keldertrap uitkomen. Wie weet, hoeveel tijd die meid daar had staan luisteren en luieren!

Haar heele gezicht veranderde, toen ze zich naar haar eigen dienstbare toekeerde. „Wil je aan je werk gaan; 'k zal je wel roepen als ik je noodig heb."

Kee dook weg. Het dienstmeisje nam haar mandje op om heen te gaan. De biscuitjes bleven in de trommel.

Heeremensch! daar hadt je juffrouw Krause. „Dag, Mina, kom je 's kijken?"

„Ja, ik kom 's naar den baas zien. Gaat het nogal?"

Het ging nogal. Ze liepen het trapje op, juffrouw Wassink voorop, met het trommeltje vanille-wafeltjes in de hand.

Wassink sliep. Zijn vrouw gaf verslag van zijn toestand en van de drukte, die ze had. Onder 't spreken lette ze op de straatdeur. Dirk kon al weer lang terug zijn, en Kee bleef ook maar eeuwig in den kelder.

„En hoe is het bij jou thuis?"

Juffrouw Wassink had de rollen maar eens omgekeerd. Ze wou nu liever eens luisteren, daarbij viel het haar makkelijker haar observatiepost waar te nemen.

Juffrouw Krause's familie voer wel; het oudste meisje maakte een japon, 't was liefhebberij; 't jongste had koorts gehad, ze had nu al uitslag, dus dat kwam weer in orde.

Juffrouw Wassink's gezicht klaarde heelemaal op. Daar was Dirk terug, en Kee kwam ook boven met dweil en emmer. 't Was een rust als ze die twee om zich heen had. Nu kon Dirk ook op den winkel letten. Kee moest uit om een paar maatjes frambozen te halen.

„Wát vertel je, het Antje koors gehad? Maar ze betert al, zeg je. Dan gaat het den goeden kant op. Och, met kinderen heb je altijd wat, mot je maar denken. Neem vast een wafeltje, dan zal ik de glaassies klaarzetten."

Bedrijvig stond juffrouw Wassink op, gezellig opeens.

Met een apothekersfleschje onder het witte schort, dat in haast scheef was voorgedaan, was Kee op het punt den winkel uit te gaan, toen juffrouw Wassink op haar afschoot:

„Waarvoor heb je je tullen muts, Kee? Om hem aan den spijker te laten hangen als je boodschappen doet? — O zoo!"

Toen Kee een seconde later, met de blauw-witte tullen muts op, voorbijkwam, liet juffrouw Wassink, die met den rug tegen de stoelleuning zat in achterwaartsche houding, haar passeeren met voorname onverschilligheid.

„'t Wordt al een heel stuk, je meissie," zei Mina Krause.

De gastvrouw glimlachte, met een minzaam oog zag ze Kee na, terwijl ze de straat overstak.

„Ze gaat Katrien na, dat's ook een lange!" vervolgde juffrouw Krause. „Ik denk wel 's: kind, waar groei jij na toe? Van de week zag ik haar nog, maar ze had geen tijd voor een praatje. Ze most zeker naar school. — Een wonderlijk idee toch, dat zoo'n groote meid nog naar school gaat. Ze kon je huishoudster zijn. Zoo'n hulp zou je te pas kommen in deze dagen, wat?"

„Dat spreekt; ik kan best iemand gebruiken. Maar och, ik schik er me in. Ik kom er tóch. Och, weet je, wat *ik* maar denk? — In den eersten tijd was ik er fel tegen, toen vond ik al dat leeren voor meissies onzin; en, nóg begrijp ik niet, wat ze met al die groote geleerdheid te maken hebben, ze kan den kinderen toch wel lezen en schrijven leeren. — Maar weet je waar ik me tegenwoordig maar mee troost? Dat ze kommend voorjaar geborgen is. Jongen, zeshonderd gulden is zulk aardig geld; dat verdien je zoo gauw niet. Dat hebben jij en ik in onze betrekkingen nooit gehad. En, om nou maar reis een voor de hand leggend voorbeeld te noemen: daar zal jou Sofietje heel wat japonnetjes voor motten maken, eer ze zooveel in der hand het."

„Sofie is nog jong."

Kee was terug. Juffrouw Wassink nam het fleschje van haar over en schonk het leeg in een dikbuikig karafje.

„Je heb gelijk," zei ze opgewekt, nadat ze Kee een wenk gegeven had om

heen te gaan; ze kon die hongerige, gulzige oogen niet verdragen. 't Was enkel op het trommeltje, dat de meid loerde. Juffrouw Wassink zou haar dat kijken wel afleeren. Als Kee maar eens wist, dat het toch niemendal gaf, al bleef ze nóg zoo teuten! „Je heb gelijk, Sofie is jong; het is al aardig, dat ze nou reis af en toe een jurkie maakt voor vrinden of kennissen. Al is het maar een honderd gulden op een jaar, 't is meegenomen, en — de een het de gave om te leeren, de andere het ze niet. *Mijn* Katrien was het opgelegd, — je weet dat ik er me nog tegen heb gekant, maar het is beter zoo, jij hadt het bij het rechte eind, — je mot iemands natuur niet forceeren. Drink reis uit, voor de koude voeten!"

Juffrouw Krause protesteerde. Met een kleur als vuur had ze zitten luisteren naar het bespottelijke pochen van dat mensch. Ja, nou was het goed; nou de dochter wat zou gaan verdienen, was alles best! En wat een uithaal maakte ze van die zeshonderd gulden, die ze nog niet eens had! Ja, dat was het mooist. Ze hád ze nog niet eens, en nou al zoo'n drukte!

Mina Krause kwam er bijna door in haar humeur. „'k Mag lijden dat Katrien er komt. Doet ze met het voorjaar examen? 't Zal een heele spanning voor jullie zijn. Want het blijft altijd een loterij, de besten vallen dikwijls af en de gekken trekken de kaart. Daar heb je Trui Hartman, die voor de telegraphie leerde, altijd nommer één, maar toen het er op ankwam, thuis gekommen met de kous op der kop. Nou is jou Katrien nogal ferm, hè, niet bleu, niet zenuwachtig. Want daar komt het op an! — Kom, ik zal toch reis uitdrinken, en dan stap ik op. Nee, laat Wassink maar leggen. Hoe langer of hij slaapt, hoe beter of het is."

Maar Wassink hoestte, wakker geworden door het gesprek voor de open bedstee.

Dirk stak zijn hoofd om de kamerdeur. „Een brief, juffrouw."

Juffrouw Wassink kreeg een kleur. Ze zat met de voeten op een stoof en de handen in den schoot. Ze wou het effect niet bederven door op te staan en zelf den brief aan te nemen.

„Geef hem maar even hier," zei ze. En toen, terwijl ze met kennersblik het adres van alle kanten bekeek: „Wie bracht dien?"

Ze wist het heel goed, want ze kende den concierge van de Kweekschool; maar ze wou dat het feit de aandacht trok. Groote gedachten bestormden haar, dwaze, eerzuchtige gedachten. De brief, dien Katrien een paar jaar geleden van haar hoofdonderwijzeres had meegebracht, kwam haar voor den geest. Ze dacht nu aan iets dergelijks.

„Was het niet de kesjersje van de Kweekschool?" vroeg ze, toen Dirk schouderophalend gezegd had, dat de brief gebracht was „door een man."

„Ik weet het niet," zei Dirk, die toen werd weggezonden om zijn onbeduidendheid.

„Vader," en er was iets plechtigs in juffrouw Wassink's stem, „daar is een brief van Katrien der Kweekschool voor je gekommen. Kan je daar zien?"

Met zenuwachtige vingers schoof ze de bedsteegordijnen links en rechts

open; ze stopte Wassink nog een kussen in den rug, opdat hij zitten kon, en ging toen de gordijnen ophalen.

Op een afstand van het bed bleef ze staan, en in bijna eerbiedige afwachting keek ze toe, terwijl Wassink bevend de enveloppe openscheurde.

„Is er wat bijzonders an 't handje?" vroeg Mina Krause, maar juffrouw Wassink wenkte haar, even stil te zijn. Aandachtig bestudeerde ze het gezicht van haar man, terwijl hij op het schrift tuurde. Maar ze werd er niet wijzer door.

„Ik kan de letters niet onderscheiden," klonk het eindelijk, „alles danst voor mijn oogen. 'k Geloof dat de directeur vraagt of ik reis bij hem kom."

Juffrouw Wassink nam den brief met kloppend hart, haar man lei 't hoofd moe op 't kussen neer, juffrouw Krause at de kruimels van het vanille-wafeltje op, die ze op het tafelkleed gemorst had.

Opeens klonk een stem bij het raam: „Wel jandorie!"

„Is er wat, vrouw?" vroeg Wassink uit het bed, moe, of hij veel leed voorzag.

En juffrouw Krause informeerde of er wat gebeurd was.

Vuurrood van ingehouden woede, stond juffrouw Wassink nog met den brief, dien ze met vinnige oogen bekeek. Haar dikke vingers knepen de enveloppe samen, ze verfrommelend tot een balletje.

„Is die meid mal, of wat scheelt haar!" Ze stampte met den voet op den grond, blijkbaar in zichzelf overleggend, of ze den inhoud vertellen zou in Mina Krause's bijzijn, of niet. Maar 't was haar onmogelijk, zich in te houden. Met nijdige stem begon ze te lezen, nadat ze een paar keer had gesnoven van drift:

„Mijnheer!"

Ze had dit woord een veelbeteekenenden klank gegeven, waarop ze een dreigende rust liet volgen, en ging toen voort:

„Naar aanleiding van het gedrag van uwe dochter, dat mij hedenmorgen tot mijne spijt noodzaakte haar voor drie dagen den toegang tot onze inrichting te verbieden, zou ik u gaarne eens spreken in haar belang. Aangenaam zou het mij zijn, u vanmiddag tusschen 3 en 4, of morgenochtend tusschen 9 en 10 uur, te mogen verwachten aan het gebouw der Kweekschool."

Een verpletterende stilte volgde, licht verbroken door een zacht gekikker met de tong, dat juffrouw Krause liet hooren, om haar deelneming te betuigen.

Moeder Wassink's onderkin schokte van drift, terwijl ze uitdagend van Mina naar haar man zag, als wachtte ze op een aanleiding om uit te barsten.

„Is die mal!" riep ze eindelijk nog eens. „Weggejaagd! Voor drie dagen naar huis gestuurd! Dat's een mooi koopie. En ze doet er der snuit niet van open. Ze komt gewoon thuis om koffie te drinken. Ze helpt me nog liefies!"

Juffrouw Wassink's stem sloeg over van kwaadheid bij de herinnering.

„Wel zeker! Zoo'n Judas, ze zegt nog met zoo'n valsche zachtzinnigheid: „Moe, kan ik u ook helpen?" En ik, die van niks weet, ik laat het toe, dat ze de koppies wascht en opruimt. En *ik* ben nog dankbaar op mijn manier, *ik* zeg nog zoo meteen tegen Wassink, dat ik zoo'n hulp an der heb. Zou je der niet?! Zoo'n beest! 'k Had het motte weten! Dan had ik wel anders gesproken!"

Juffrouw Krause vond geen woorden teer genoeg om in den rouw van het moederhart te deelen; ze schudde alleen langzaam, meewarig het hoofd.

Opeens stoof juffrouw Wassink weer op, met een blik van machtelooze woede op haar man, te boozer omdat ze hem om zijn ziekte sparen moest: „Dat heb je er nou van, van je voortrekken! Nee, ik zal je nou geen verwijten maken, maar is het niet om dol te worden, als je bedenkt, dat de jongejuffrouw, die we altijd ontzien en naloopen, dat ze maar zal kennen werken voor der school, dat die zich zóó netjes op die school gedraagt, dat ze wordt weggejaagd? — Het idee, dat ze daar nou op straat loopt, te wandelen note bene! Misschien met die meid van Borgers, wie weet 't! Dat's der ook zoo een om ze achter de mouw te hebben!"

„Nou, nou, *nou*!" klonk het kalmeerend uit de bedstee. „Wind je niet te veel op, vrouwtje. 'k Zal wel 's gaan hooren, 't kan alles nog meevallen! Als jij met tante Mina naar boven gaat, dan kleed ik me an en dan weten we het in eens."

„Het is hem in zijn hoofd geslagen!" riep juffrouw Wassink, valsch vroolijk. „Hij wil er uit! Hij wil zich effetjes vermoorden! — Die is goed!"

Juffrouw Krause gaf Alette gelijk. „Nee, Wassink, dat zou ik je *niet* raden," brouwde ze, „dat zou warempels schande zijn."

„Praat er maar niet over, Mina, hij komt er niet uit. Hij zou evengoed meteen in het water kunnen springen. — Als je mijn een plezier wil doen, blijf jij dan zoolang hier, dan ga ik effen naar de Kweekschool."

Juffrouw Krause stemde gereedelijk toe. Ze had geen spijt, dat ze gekomen was, ze hield wel van zoo iets bijzonders. Ze deed hoed en mantel af en maakte het zich gezellig, terwijl juffrouw Wassink naar boven ging om zich te verkleeden Wassink drong ze een glas water op voor zijn hoest en zijn zenuwen. En ze gaf Kee bevel om wat Hofmann-druppels te halen, die ze uit haar eigen zak betaalde.

„Geen straatjes omloopen, hoor," zei ze op strengen toon, terwijl ze het kind de vijf centen in de hand uittelde, „direct, direct, direct terugkommen."

Kee knikte, nederig gestemd door de hooghartige manier, waarop de magere dame de r uitsprak, en een beetje in de war, omdat ze alweer vooruit verdacht werd, van straatjes om te loopen.

Juffrouw Wassink kwam beneden. Ze had een bruine japon aangetrokken en was bezig het jacquet verder dicht te knoopen. De haakjes aan den hals moesten ook nog vast. Ze slikte een paar maal van gejaagdheid, haar voorhoofd zag rose. Terwijl ze rondliep met zware stappen, overal naar kijkend behalve naar hetgeen ze bezig was te doen, als vele menschen, wanneer ze haast hebben, gaf ze af en toe haar hart lucht.

„Zoo'n nest, wat een drukte heb je van der! Nou kan je midden uit je werk opstappen en voor haar plezier naar die school. En wie weet, wat je te hooren krijgt, wat je slikken mot! Misschien mot je nog wel asjeblieft spelen ook, en vragen of ze der weerom willen nemen. Prettig voor een ouder! Zoo'n meid! Zou je der niet door mekaar rameien!"

„Je het je lijfie scheef geknoopt,” merkte Mina Krause zachtzinnig op.

Juffrouw Wassink was bezig, uit allerlei sieraden de groote broche met het landschap te zoeken.

„Hè, wát?” vroeg ze, zich half afkeerend van de open latafel en een blik in het spiegeltje werpend. In de rood peluchen omlijsting van den spiegel zag haar gezicht er zoo warm en grimmig en ontdaan uit, dat ze er zelf van schrok.

„Wát heb ik?” vroeg ze nog eens, hoewel het antwoord al lang gegeven was.

„Je lijfie zit scheef.”

„Groote goedheid! Hoe kom ik nog weg! Het is nou al bij drieën. Je beleeft wat als je kinderen het! Je vreet je eigen op.”

De zieke verlegde zich eens. Hij had al dien tijd met het laken gespeeld. Er was een gesuis in zijn hoofd, dat hem het denken belette; maar hij had toch het bewustzijn, dat hij zijn vrouw nog wat zeggen moest, en af en toe keek hij eens of ze klaar was. Hij deed zijn best, haar schimpscheuten niet te hooren. Maar hij was onrustig, haar stem klonk zoo schel. Met een zakdoek veegde hij zich het zweet van het voorhoofd, toen zuchtte hij en bleef mat liggen met gesloten oogen.

De mantel was al omgeslagen, de hoed zat wat veel op het achterhoofd en gaf met het dikke haar de draagster het voorkomen van een aan den achtersteven te zwaar geladen schip.

„Nou mijn zakdoek nog. En een scheutje eau-de-cologne, dat frischt op. Hier, neem jij ook wat, Mina, voor je moeite. En schenk je zelf nog 's in. Je ziet het, *ik* heb geen tijd, dat ik asem. — O!” — juffrouw Wassink kneep de vuisten dicht en sloot de lippen vast opeen — „dat wandelt nou maar, dat kuiert nou maar, dat flaneert nou maar rustig door de stad; is het niet om helsch te worden?”

Kee, die juist was binnengekomen, zette bedeesd het fleschje op de tafel neer, en keek met een schuwen blik naar haar juffrouw. Ze was er van overtuigd, dat háár die verwijten golden, en vond het 't voorzichtigst, stil naar haar keukentje te sluipen, maar het lukte haar niet.

„Waar heb *jij* gezeten?” klonk het dreigend.

„Een stuiver naphta gehaald,” zei Kee, terwijl ze zich met haar oogen beriep op juffrouw Krause, die haar de boodschap had opgedragen.

Maar verre van haar te hulp te komen, begon deze uit te varen:

„Wát zeg je daar, naphta? Ben je heelemaal betoeterd! Nou, jij kan ook boodschappen doen: 'k stuur der uit om Hoffmann-droppels! 't Is warempels goed, dat het schaap het zegt. Jij hadt je juffrouw kennen vergeven, weet je dát wel?”

De kleine, scherpe oogen van Mina Krause schenen Kee pijn te doen. Ze knipte met de oogleden en deinsde achteruit. Ze twijfelde er niet aan of juffrouw Krause had het recht haar, onder zware verdenking van poging tot moord op haar meesteres, aan de politie over te leveren.

„Mot ze het nog ruilen?” vroeg juffrouw Krause; „ik zou het je wel raden, Alette, Hoffmann is zoo goed voor de zenuwen, je vergt al zooveel van je zelf.”

„Geen tijd meer," zei juffrouw Wassink, met het berustend air van een martelares. „'k zal zóó wel gaan." En opeens, bruusk, nadat ze zich omgekeerd had: „En *jij* an je aardappelen, als je *die* ten minste niet verknoeit. Dun schillen, en ik waarschouw je, als ik pitten zie!"

Kee ging, blij, dat ze niet weer terug moest om haar boodschap te ruilen. „Bij háár zou ik ook noodig motten dienen!" dacht ze bij de herinnering aan juffrouw Krause, „die is nog bedonder!"

„Kom reis even hier, vrouw," vroeg Wassink.

„Dadelijk, hoor!'

Ze scharrelde een paar bruin garen handschoenen uit de latafel op, die ze met losse elastiekjes om de breede polsen sluitend maakte. „Wat is er?" vroeg ze, terwijl ze nog een scheut eau-de-cologne op haar zakdoek nam en dien langs haar heet gezicht streek, totdat er zich roode schrijnende plekken op teekenden.

„Zeg, moeder! Als de directeur nou klaagt over het een of ander, blijf dan kalm. Verspreek je niet. Bedenk dat er heel wat van afhangt. En, als het noodig is — ik weet het niet, maar het kén toch gebeuren, niewaar, *wij* waren ook geen heilige boontjes op school — ik zeg, als het noodig is, dat je een goed woordje voor der doet..."

„Ja, zoete broodjes zal ik genog motten bakken! Daar zal het niet an mankeeren. Afijn! Als alles nou maar meeloopt, dat ze op school kan blijven. — 't Zal an der leeren wel niet leggen. Ze zal brutaal geweest zijn. Ze kan *mijn* ook soms anzien met een paar oogen of ze me vermoorden wil. — Nou ajuus, 'k zal me boodschap wel doen."

„Denk an je trekbanden," vermaande juffrouw Krause.

„Och, die lamme dingen, waar dienen ze ook voor! Wil jij ze even vastmaken? Mijn hoofd loopt om. — Dat je voor zoo'n astrante meid nou nog complementen zal motten velen. Nou, tot strakkies!"

En ze ging.

Juffrouw Krause deed wat haar gevraagd was, maar waarvoor ze met die drukte nog geen gelegenheid had: ze schonk zichzelf nog eens in, en nam ook een koekje.

Wassink hield zich slapend.

Kee, die door het kleine keukenraam haar juffrouw had zien heengaan, gooide een kronkelende aardappelschil over haar hoofd van louter plezier. Toen liep ze met een schijnheilig gezicht juffrouw Krause voorbij om met Dirk een praatje in den winkel te maken.

(Wordt vervolgd).

het kleine Dorp in het groene Land.

HET SLECHTE WIJF VAN DEN DOODGRAVER.

DOOR

J. H. SPEENHOFF.

In een groen land was een dorp, zóó klein, dat de menschen elkaâr verveelden en dus veel ruzie hadden.

Er woonde ook een doodgraver, die een zeer kwaad wijf had, dat hem gaarne met een slof sloeg of met iets naar zijnen ouden, bezorgden kop smeet, vooral wanneer hij wat veel gedronken had en dan vreugdig zijne graven groef.

Reeds vele lange jaren wenschte hij bij 't naar huis gaan, dat ze toch maar dood mocht vallen uit het dakraam, waaruit ze hem als opfrissching emmers water over zijn boezeroen goot; ernstig bedacht hij dan hoe ze daarna kalm door hem begraven zoude worden in een mooie, diepe kuil; maar 't gebeurde nooit, het oude wijf was zoo taai dat ze even genoegelijk bij den doodgraver door leefde, die reeds mager en geel van verdriet was. En telkens wanneer hij na 'n sombere begrafenis met de leepe doodbidders had zitten zuipen en dan veel te babbelachtig door zijn deurpost strompelde werd hij door zijn wijf, dat zijn komst over het horretje had zitten beloeren, met gemeene verrassingen ontvangen. Dit maakte hem nijdig zoodat hij vloekte en aan alle menschen van zijn akelig lot vertelde.

de benarde Doodgraver.

het Wijf!

Zijn beste vriend, de klokkenluider, die ook veel bier kon drinken en

daarvan lange liederen ging galmen, ried hem aan om haar 's te laten schrikken dat moest wel helpen. De luider zei dat alle vrouwen heksen waren, maar hij kon wel zoo spreken want hij was ongehuwd en zoo verwaand dat hij bij 't luiden boven de klokken uit wilde zingen; daarom mocht de doodgraver hem zoo gaarne.

de Klokkenluider

Het bleek aldra dat het slechte wijf geheel geen vrees had. Op een vreemden avond, dat 't stormde en de honden jankten, had hij zijn gezicht zwart gemaakt en een kleed van den lijkwagen omgeslagen; toen stak hij op eens zijn hoofd door de ruiten die rinkelend braken, maar het wijf begon te lachen want ze wist wat er gebeuren moest; zij smeet hem een heete kom koffie tegen zijn dronken kop, (want dronken was hij om den moed) en de graver kwam geheel beroerd bij zijnen vriend terug om te verhalen dat 't varken toch nog gelachen had.

Toen de twee drinkebroeders gewaar werden dat schrikken niet hielp gingen ze zeer veel bier drinken, zoodat de luider weldra weer begon te zingen en de graver luisterde verbaasd naar de droevige galmen. Zijne vrouw wachtte hem weer op en smeet hem nu met de plaggen van zijn eigen dak. Den volgenden morgen stond hij ziek van de pijn en het bier op, hij trok daarom zijne nieuwe schoenen aan, zette zijn hoogste floppet op en ging naar den dominee, die streng doleerend en getrouwd was, om zijn eerwaarde raad te vragen. Toen hij aan de pastory kwam werd hij door een frissche meid in een duf, donker kamertje gebracht om te wachten. Nu hoorde hij op eens dat in het nevenvertrek heftig gekibbeld werd en na eenige luide woorden kwam de dominee driftig bij den doodgraver, die zich schaamde dat hij 't gehoord had. Hij vertelde den goeden herder hoe slecht zijn wijf was en vroeg wat hij er tegen doen moest.

de bedroefde Herder.

De dominee, die weer deftig was geworden, raadde hem aan toch lankmoedig te zijn, maar de graver zei dat 't niets gaf bij zoo'n heks.

„Doodgraver," zei de predikant, „gij hoordet waarschijnlijk wel dat ik zooeven een verschil met mijn echtgenoote had, welnu die is even lastig als uwe ega, alle vrouwen zijn minstens heksen!"

„Dat zegt de klokkenluider ook, dominee."

„Zoo," zei de dominee en vertelde toen dat zijn vrouw hem ongelukkig maakte omdat zij hem verbood geestelijke vriendschap te gevoelen voor de babbeldames van het kransje der zestigjarigen „Hoop doet leven" en vooral voor de zuster van den Schout. Zij gebood hem om 's Zondags van den kansel eenige dubbelzinnige woorden over deze oude dame in zijn preek te voegen. Maar dit deed hij niet al kwam de duvel er

bij en daar een dominee niet aan alle menschen zijn leed kan zeggen, had hij dit in een dik dagboek opgeteekend van af de ongesmeerde-boterhammen, de-hemden-zonder-knoopjes en gestoorde-dutjes tot de hevigste alkoof-ruzies toe; alles stond er in en dit boek was bestemd om na zijn dood aan het kransje gegeven te worden.

de Zus van den Schout.

De Herder werd nog treuriger nu hij iemand gevonden had die naar zijn klagen luisterde; hij begon als de smartelijkste mensch van het dorp lang te zeuren over zijne kuische vrouw, maar de doodgraver, die er niet veel van begreep en gekomen was om over zijn eigen vrouw te spreken, gevoelde zich onaangenaam, hij zette dus schielijk zijn pet op zijn hoofd en stapte als iemand, die gelijk heeft de deur uit, zonder groet. Hij ging maar naar zijn vriend, die reeds geheel dronken en dus luid zingend in de herberg op hem wachtte. Hij vertelde wat de dominee gezegd had, maar dat die zelf zoo'n drijnwijf had en dat de goede man als een bekeerde dief leefde; zij dachten er veel over om hem te vragen 's avonds ook te komen drinken.

Toen de doodgraver den volgenden morgen peinzend naar het kerkhof was gegaan om te werken en hij daar stil stond te spitten tikte een dikke heer met een badientje op zijn rug, hij keek verschrikt op, maar kende de heer niet die slim lachte, alsof hij 'n geheim wist.

„Is er nu weer een doode man?" vroeg de dikke heer die ook groote, gladde oogen had waar de graver niet in kijken kon; daar hij nimmer zoo minzaam werd toegesproken antwoordde hij verbaasd, dat 't graf voor 'n doode vrouw was. De heer vroeg toen of hij getrouwd was, of hij een kind had en vele andere vreemde vragen, waarop de doodgraver vertelde dat hij helaas een vrouw had die eene haaibaai was en zijn leven zoo verzuurde.

de dikke man met het Badientje.

de Lieve Meid.

„Ah, zoo," zei de heer, die maar gaarne lachte, „wil ik je helpen?" De doodgraver knikte van ja.

„Kom dan van avond hier terug en ik zal je 'n prachtige raad geven waar de dominee, die goede, niet aan dacht."

De dikke heer draaide zich toen in eens om, liep grinnekend over de grafsteenen wippend, het kerkhof af en verdween als rook. De graver was nu in de war, hij ging dus maar veel drinken.

de Duvel !

Toen hij 's avonds op de zelfde plaats terugkwam, wachtte hem daar eene lieve meid, die een doek om zijne oogen knoopte en hem zacht meetrok; dit vond hij vreemd, en wilde dus nog wat zeggen, maar de lieve meid zei „stil." Ze gingen zonder moeite wel uren ver, zoo dacht de graver, tot ze ergens kwamen waar veel lawaai was; zijne genoote, die eerst acht maal op een deur getikt had, duwde hem naar binnen, knoopte de doek van zijne oogen los en tot zijne ontzettende schrik stond hij in de hel. De dikke heer die weer grinnekend op hem wachtte, zei dat hij de Duvel was en dat de graver maar bedaard moest blijven. Weldra kwamen vele buitengewone beesten om hem heen gluren en deden hem allerlei vragen, maar hij was geheel beroerd en daardoor niet verbaasd dat die beesten spraken.

de Diender.

„Doodgraver, omdat jij en de dominee mijne beste vrienden op de aarde zijn, was ik er op gesteld om je maar liever bij mij boven te laten komen; we kunnen nu wat over je lot spreken en je kunt hier de gelegenheid bekijken. Wees maar niet bevreesd dat ik je houden zal, daarvoor heb je nog geen zonden genoeg, het meisje dat je hier voerde brengt je weer terug bij je wijf, hoor! Kijk nu maar veel rond tot je niet meer verbaasd ben en kom dan hier bij mij terug om mijn prachtigen raad te hooren."

Toen hij wat gewandeld had, kwam een lang beest hem vragen of hij nog gezond was en of de doodgraver hem herkende; met groote ontsteltenis bemerkte hij dat 't de oude veldwachter was.

„Zoo, diender ..." stotterde hij.

„Diender, diender," lachte 't beest uit 'n grooten bek, „nee man, dat was ik en toch ben ik nog in de hel gekomen; maar 'k heb 't hier misschien beter dan beneden, veel feesten, nooit werken en de Duvel is eerlijk. Nu zal ik je wat vrienden wijzen. Die suffe langbeen is de kastelein, dat beest met dien grooten bek is Bet en dat daar zoo rondfladdert is de baker. We hebben hier nooit ruzie omdat we niets hebben.

Toen de graver, die 't warm had, want ze waren de groote ovens genaderd waar de versche zondaars in zaten, zoo drentelde zag hij dikwijls mooie geldstukken op den grond liggen, hij begeerde die wel op te rapen, maar

de Kastelein

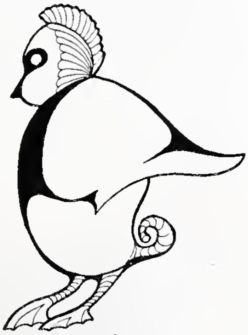
de Baker.

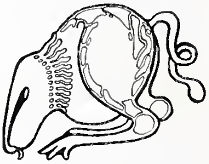
Piet.

durfde niet omdat hij op bezoek was, toch bukte hij even, maar bemerkte ras dat ze gloeiend waren en toen hij op zijne geschroeide vingers zoog, hoorde hij in eens hard lachen, maar zag niemand bewegen. Ze kwamen ook bij de hee te ovens, daar liepen de gewone duvels nijver om heen met haken en pieken

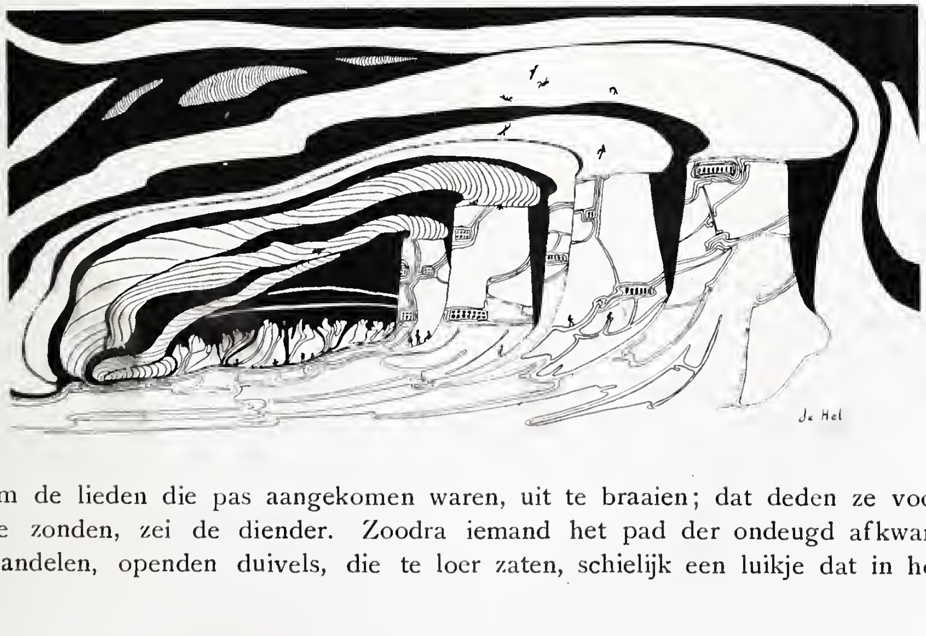
de Hel

om de lieden die pas aangekomen waren, uit te braaien; dat deden ze voor de zonden, zei de diender. Zoodra iemand het pad der ondeugd afkwam wandelen, openden duivels, die te loer zaten, schielijk een luikje dat in het

pad was, zoodat de stumper eerlang in de vlammen zat en zoo hard kermde als hij maar kon. Na eenigen tijd werd hij er zonder zonden uitgevischt en door den dikken heer in een passelijk beestje veranderd. Terwijl de doodgraver zoo stond te turen zag hij juist een stoere matroos aankomen, die het pad afkwam rennen, alsof 't zoo plesant was en toen de bezorgde graver: „Keesje denk er om!" wilde roepen, lag de zeeman reeds in den oven, maar tot veler verbazing gleed hij er weer uit, want 't bleek dat de man geen zonden had en maar door een vergissing op het verkeerde pad was gaan wandelen. De zondaars, die te braaien zaten, riepen allen tegelijk dat 't 'n schandaal was, maar daar lette bijna niemand op. De matroos was weer teruggegaan en verdween achter kleine struiken, die langs het pad der ondeugd groeiden. De diender zegde, dat zulke abuizen vaak gemaakt werden, daar er dagelijks zoovelen kwamen.

De doodgraver had genoeg gezien, hij vroeg dus om naar den dikken heer te gaan en de diender moest weg om zijn vrouwtje te zoenen. Toen hij bij den heer kwam zei die: „Waarde vriend als je zoo gaarne bier drinkt en dronken thuis komt, neem dan wat bier voor je booze wijf ook mee, dat zal hare woede in zachtzinnigheid veranderen. Ga dus niet meer alleen uit drinken."

in de gemeente goot.

Aan deze raad had de doodgraver nimmer gedacht, zoo eenvoudig en zoo zeker, hij lachte dus even om te danken; de lieve meid die al gekomen was, knoopte de doek voor zijne oogen en leidde hem de deur uit naar beneden. Toen hij daar was en de doek hem niet meer verblindde, bemerkte hij dat hij in den gemeentegoot zat en dat 't nacht was. Maar hij herinnerde zich duidelijk den raad van den Duvel, dadelijk ging hij dus naar de herberg en maakte groot misbaar, omdat de deur dicht was. Toen die ten leste openging, vroeg hij om bier. De booze kastelein zei: „'t is op."

De doodgraver fluisterde dat 't voor zijn wijf was om ze wat barmhartiger te maken en verhaalde den raad die hem gegeven was. Toen gingen de twee mannen een kan vol bier gieten en die nam de graver voorzichtig mee, zoo kwam hij voor zijn deur en tikte. Zijn wijf stond briesend in de deurpost, zij sloeg hem snel met de slof op zijn vriendelijk geplooid gezicht, voor hij nog iets wist te zeggen. Eindelijk toonde hij de kan met bier, verhaalde hoe hij met de lieve meid naar de hel was geweest en welken raad de dikke heer hem gaf. Toen het wijf dit vernam begon zij hem met nog een slof te slaan, zoolang tot de graver niets meer zei, ze nam daarna de kan bier en dronk

die geheel leeg. De raad van den Duvel maakte dus zijn lot nog treuriger, want nu had hij in alle gevallen twist, als hij nu 's avonds zonder bier thuis kwam kreeg hij ransel en als hij met bier kwam nog meer.

Ten leste besloot hij naar den Koning van het groene land te gaan om raad te vragen, want die wist voor alle kwalen het middel, zei men. Hij toog dus naar de hoofdstad en vroeg waar de Koning woonde; zoo kwam hij dra voor het Paleis en toen ze zagen dat hij 't was kwam de brave Vorst terstond naar buiten en vroeg wat hij wel beliefde.

De doodgraver, die verlegen werd, want hij had nooit gedacht dat de Koning zoo gemeenzaam kon zijn met de arme lieden, verhaalde nu dat hij een kwaad wijf had dat hem gaarne kwelde, als ze maar kon. Toen hij alles eerlijk gezegd had ook wat de Duvel, de dominee en de klokkenluider hem aangeraden hadden en dat hij zoo gaarne dronken was, begon de goede Koning peinzend aan zijn langen snorbaard te draaien (want die had Zijne Majesteit) zoodat er vele losse haartjes uitvielen en keek den doodgraver bedenkelijk aan.

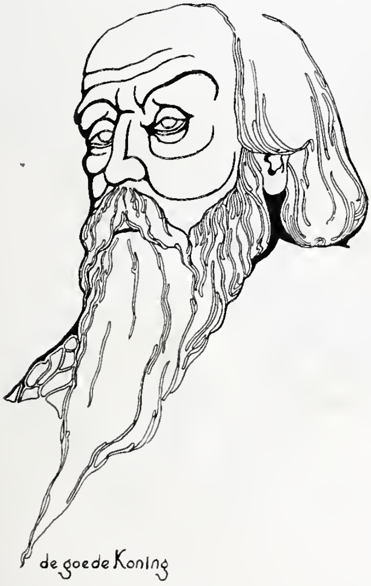

De Koning peinsde lang voor hij „zoo, zoo" zei, zoodat de graver reeds naar de menschen was gaan kijken, die bij het Paleis liepen; hij dacht dat de goede Vorst 't ook niet wist, maar die zei nog eens „zoo, zoo" en na een kleine wijl: „Gij zijt een droevige man, ik ken uwe smarten, want vele princen aan mijn Hof moesten dezelfde kwellingen verduren, maar alle princessen waren wel gebeterd en ik hoop dus ook uwe gade wat vreugdiger te maken." De doodgraver zei, dat hij zich zoo iets van princessen niet kon begrijpen, maar toen fluisterde de oude Koning hem achter zijn bleeke, naakte hand, die glom van gouden ringen, toe, dat het toch waar was en de vrouwen allen gelijk waren. De graver, zonder te weten waarom, fluisterde nu ook dat ze hem dat allemaal reeds gezegd hadden.

Toen kwamen er vele weledele dames, gevolgd door hooggeboren heeren voorbijgewandeld, die allen gracielijk voor den Koning negen, maar deze lette daar niet veel op, zoodat de graver hem beleefdelijk op de mouw tikte om hém op deze edele menschen te wijzen, maar de Koning knikte vriendelijk dat hij er alles van wist. De doodgraver die deze strijkagies nimmer zag en bemerkte dat ze ook hem bewezen werden, kuchte van verlegenheid en trok zijne handen uit zijne broekzakken, die daar uit gewoonte nog in waren.

„Vriend," fluisterde de Koning „al deze dames (want dat zijn 't) geleken uwe ongelukkige vrouw en zijn geheel veranderd; vroeger waren ze de schrik-

spoken van hunne gemalen, maar thans zijn ze zoo liefelijk als 't gras van mijn hof."

De graver werd nu zoo nieuwsgierig naar dien wonderraad, dat hij zijne armen en beenen niet meer stil kon houden en overal jeuk kreeg.

De Koning die deze welkomstige teekenen zag haastte zich dus hem te vertellen dat hij uit het verleden leerde, dat alle vrouwen, wijven, juffrouwen en dames, die gehuwd zijn, met afgunstige en wantrouwende geesten of spoken omgaan en dat het immer de welbedachte taak van den man moet zijn om die schrikkelijkheden de deur uit te zetten. De doodgraver begreep er nog niet alles van, maar herinnerde zich nu, dat hij zijn wijf dikwijls had hooren spreken als ze alleen was.

„Juist, man," zei de Koning, „juist, dan konkelde ze met die geesten om je te benadeelen en die raden haar dan ook om je te kwellen. Ga nu naar je dorp en je huis en let op je vrouw, want ze zou je dood kunnen bewerken zonder dat je er bij ben."

De graver dankte den goeden Koning, zei: „Goeie" tot allen, die hem zagen en wandelde verheugd naar zijn dorp. Gaande peinsde hij over de geheime middelen om zijne vrouw te betrappen; hij zou op den zolder gaan zitten en door een gaatje naar beneden gluren of in een kast kruipen of achter de deur gaan staan. Hij zou den klokkenluider vragen om te komen loeren als hij graven moest delven. Telkens als hij een herberg voorbijging wenschte hij wel wat te drinken, maar daar hij bedacht dat zijn oogen dan niet kijken wilden, keek hij den anderen kant uit en was voorbij zonder het te weten. Zoo kwam hij laat in den avond terug, hij ging naar de herberg waar zij immer treurden en vroeg zijnen vriend om buiten te komen.

dankte de goede Koning

Maar de klokkenluider moest zoo geweldig zingen, dat hij er niet op lette, de graver haastte zich dus om thuis te komen. Toen hij daar kwam ging hij stil door een spleetje kijken wat zijn wijf nu wel deed. Hij zag dat ze, met de gevelde slof naast zich op de tafel, bezig was met in heete koffie te blazen en bij wijlen over het horretje gluurde. Dan sprak zij weer eenige woorden; dat was tot die gemeene geesten, dacht de graver, maar hij zag ze nog niet. Zacht ging hij naar de deur, deed die bedaard open en wenschte zijne vrouw een goeden avond.

Deze was geheel in de war nu ze zag dat haar man niet dronken was en in alle hoeken liep te zoeken. Zij trok hare onheilige slof weer aan en keek

haastte zich.

naar het buitengewone gedrag van den graver, die „Boeh, boeh" en „Kss, kss!" riep onder alles wat hij oplichtte en verzette. Maar nergens kon hij ook het minste geestje vinden; hij ging toen tegenover zijne vrouw aan de tafel zitten en vroeg waar ze waren de slechte smeerlappen. Het wijf vroeg „Ben je gek?" en bukte langzaam om haar slof weer te nemen, maar de booze graver keek haar zoo ernstig aan, dat ze geheel verbleekte en hem stotterend vroeg wat hij toch wilde. „De gemeene geesten waar jij mee omgaat de deur uitzetten, waar heb je ze verborgen, dan zal ik ze villen, villen, villen!" Toen ging hij weer zoeken, overal, en omdat hij niets vond dronk hij van wanhoop den koffiepot leeg, zei tot zijn verstomd wijf dat hij ze wel krijgen zou, klom de ladder op en ging in het hooi op den til slapen.

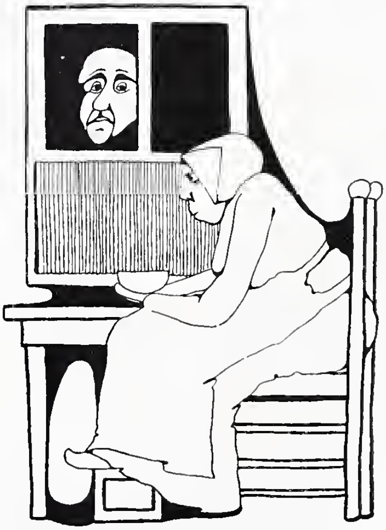

Den volgenden morgen ging hij werken en bedacht dat de raad van den goeden Koning reeds geholpen had, want zijn wijf had haar slof en haar mond gehouden. Dit vreugdig nieuws vertelde hij zijnen vriend, die 't zien wilde voor hij 't geloofde; toen 't avond werd gingen ze dus naar het huis van den doodgraver om te loeren.

Langen tijd snuffelden ze maar er gebeurde niets, zoodat de klokkenluider weg wilde; de graver trok hem echter mee naar binnen en ze zeiden beiden: „Goeie." Het wijf antwoordde niet, maar gluurde fel of ze nuchter waren; de twee vrienden lieten zich bekijken en gingen zitten alsof ze er veel te doen hadden. De avond ging om en het wijf bleef kalm, toen de luider vertrok zei hij, dat 't toch waar was.

De raad van den Koning was dus de beste en de doodgraver vertelde aan alle menschen wat hij gedaan had zonder te bedenken dat zijn vrouw niet beter was geworden, maar dat die raad hem had veranderd.

DE OPRICHTING VAN HET MAUSOLEUM DER ORANJES.

DOOR

C. GIJSBERTI HODENPIJL.

Weinig vorsten zijn er op het staatstooneel getreden die Prins Willem I in schranderheid en voorzichtigheid mochten evenaren of wel in werkzaamheid overtreffen. Steeds zal deze groote staatsman voor ons een figuur van buitengewone beteekenis blijven, omdat hij den grondslag heeft gelegd van ons onafhankelijk volksbestaan. Groot was wel de verslagenheid die het noodlottig uiteinde van dezen illusteren Oranje in den lande te weeg bracht, doch te Delft — alwaar de Prins twaalf jaren mocht resideeren en zijn levensdraad op 51jarigen leeftijd werd afgesneden, — heerschte in het bijzonder groote droefheid over zijn dood.

Meermalen had de Prins bij zijn leven den wensch geuit dat men hem „sonder kostelijckheid of staatsie soude begraven," doch in aanmerking nemende zijn menigvuldige en gewichtige aan den lande bewezen diensten besloten nochtans de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht dat 's Prinsen uitvaart met vorstelijke praal zou plaats vinden. Aanvankelijk werd de teraardebestelling vastgesteld op den 27sten Juli 1584, doch door den samenloop van omstandigheden verschoven tot op den 3^{den} Augustus d. a. v.

Bij de regeling werd o. a. bepaald dat vier afgevaardigden der groote en twee afgevaardigden uit de kleine steden vergezeld van hun Boden deel uit moesten maken van den stoet. De Boden zouden zwarte mantels met Bossen op de borst dragen, terwijl de Gedeputeerden der Steden, van den Hoogen en Provincialen Raad en Rekenkamer met lange rouwmantels, die tot de enkels afliepen, behoorden gekleed te gaan. Voor de begrafeniskosten werd een bedrag van zestienhonderd gulden uitgetrokken.

Op den dag der teraardebestelling ontstond bij het opstellen van den stoet een geschil tusschen de Algemeene Staten, de Staten van Holland en 's Prinsen Raden, die allen vermeenden dat hun de voorrang in den stoet toekwam. De Raden voerden als grond aan dat zij in de naaste betrekking tot den overledene gestaan hadden; de Staten van Holland meenden vooraan te moeten gaan omdat de plechtigheid in hun Provincie werd gehouden, waar zij souvereinen waren en de Algemeene Staten beweerden dat hun den voorrang toekwam, aangezien zij de hoogste Overheid van het land waren. Bij deze netelige kwestie werd beslist dat laatstgenoemden den voorrang zouden verkrijgen, zoodat de stoet in deze volgorde werd opgesteld.

Vooraf marcheerde de Delftsche schutterij in rouwgewaad met slepende

espetons, en roers met de trompen nederwaarts. Zij werd gevolgd door trompetters en acht paarden gedekt tot de hoeven toe met zwart laken, waarvan op ieder dekkleed een wapenschild van 's Prinsen heerlijkheden prijkte, te weten ten 1e Breda, 2e Veere en Vlissingen, 3e Chalons, 4e Diest, 5e Vyanden, 6e Catzenellebogen, 7e Nassau, 8e Oranje. Elk paard werd geleid door twee edellieden en gevolgd door een edelman die den standaard van een der heerlijkheden droeg. Deze Heeren waren, evenals alle andere personen uit den stoet, in het zwart gekleed en met een langen rouwmantel omhangen. Zij werden gevolgd door edellieden met 's Prinsen kornet, het Guidon of Veldwimpel, de banier en de vier kwartieren van zijn blazoen: Nassau, Stolberg, Hessen en Königstein. Voorts het wapenschild van Oranje Nassau, de helm, de rijdegen en de wapenrok. Daarna kwam het strijdros of rouwpaard met een zwart fluweelen dekkleed omhangen en waarachter een ontbloot zwaard en een gouden kroon werd gedragen. Drie hofmeester met witte staven in de hand schreden de lijkbaar vooruit. De baar waarop zes wapenschilden van Oranje Nassau blonken werd door twaalf edellieden getorst. Daarachter gingen de bloedverwanten; eerst de 17jarige Graaf Maurits van Nassau in een langen rouwmantel waarvan de sleep door zijn Hofmeester van Sonsveld werd gedragen. Aan de rechterhand van den Graaf ging de gewezen keurvorst van Keulen, ter linkerzijde de Graaf van Hohenlohe gevolgd door de Graven Willem Lodewijk van Nassau, Philips van Nassau en Everhard van Solms. Achter hen kwamen de Algemeene Staten met den Raad van State, de Staten van Holland, de Leden van den Hoogen Raad en van het Hof van Holland, de Heeren van de Rekening der Grafelijkheid van Holland; voorts de Regeeringsleden van Delft, eenige geestelijken en 's Prinsen officieren.

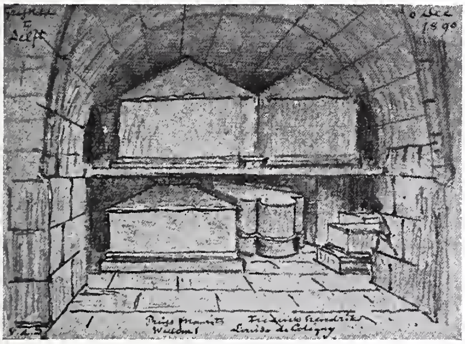

Een blik in den ouden grafkelder naar eene teekening van Jhr. Mr. Victor de Stuers. (Collectie Dyserinck te 's Gravenhage).

Zoo schreed de stoet van het Prinsenhof langs een breede schaar van toeschouwers, waarvan velen hun tranen niet konden weerhouden, naar de Nieuwe Kerk op de Markt. In het koor der kerk was aan weerskanten tegen de open bogen en den boog aan de achterzijde zwart laken gespannen. Te midden dier afgebakende ruimte werd 's Prinsen stoffelijk overschot in de aarde gelegd, na welke plechtigheid predikant Storm van 's Gravesande een korte preek hield over Openb. XIV : 13.

Na 's Prinsen ter aarde bestelling bevond zich een passende rouwdecoratie om het graf door de aanbrenging der in den stoet gedragen wapenschilden en verdere attributen.

Op de hierbij geplaatste reproductie der begrafenisprent van Hogenberg, die

ons tevens een blik in het koor der kerk, let wel, na de ter aarde bestelling biedt, ontwaart men op het zwarte laken acht schilden. Aanvankelijk zou men vermeenen dat deze de acht wapens van 's Prinsen heerlijkheden waren, welke op de dekkleeden der paarden hadden geprijkt, maar op de volgende afbeelding, een reproductie der gravure Goltzius, ziet men duidelijk op het gespannen kleed slechts vier schilden welke het wapen van Oranje Nassau voorstellen, en dus geen andere kunnen geweest zijn dan die, waarmede 's Prinsen lijkbaar was behangen *).

In het midden van het koor vertoont zich de katafalk of een soort tempeltje

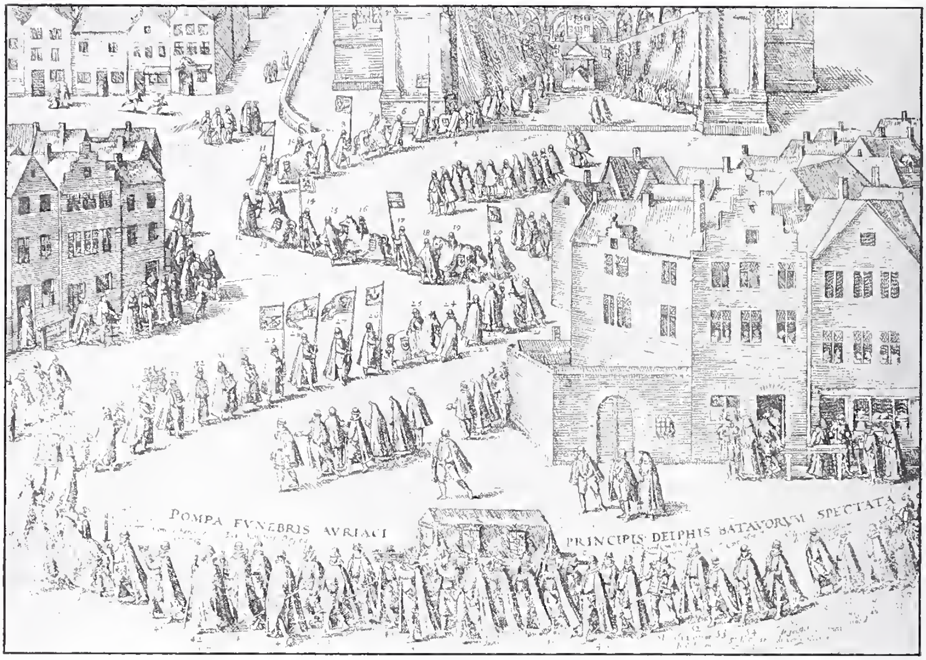

's Prinsen begrafenisstoet bij het binnentreden van de Nieuwe Kerk op de Markt te Delft. (Collectie Van Gijn te Dordrecht).

waaronder een bedekte berrie is geplaatst, daaronder bevindt zich de kelder waar 's Prinsen stoffelijk overschot is bijgezet geworden.

Bovenaan tegen de achterste boogruimte hangt het groote wapenbord of de wapenkasse. Daarop vertoonen zich de wapenschilden en attributen die bij de begrafenis in den stoet waren gedragen geworden als: in het midden het wapen van Oranje Nassau gedekt met drie helmen, waarboven de vorstelijke kroon en onderaan de wapenrok. Links bezijden het schild het zwaard en

---

*) De twee overige wapenschilden die op deze afbeelding ontbreken, (er prijkten er zes op de lijkbaar) zijn door Goltzius wellicht opzettelijk weggelaten, aangezien hij anders het koor ruimer had moeten afbeelden, waardoor de gravure dan veel aan eenvoud van compositie zou hebben verloren.

rechts de rijdegen waarbij de gepluimde helm; in de vier hoeken de kwartieren van 's Prinsen blazoen: Nassau, Stolberg, Hessen en Königstein.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de katafalk met de door doek afgespannen kolomruimte in dien toestand zijn gebleven totdat de tijdsomstandigheden gedoogden dat een grootsch en waardig gedenkteeken op 's Prinsen laatste rustplaats kon worden opgericht.

Vele jaren zouden er echter moeten heengaan eer dit plan uitvoerbaar kon worden geacht, want 's lands geldmiddelen waren te dier tijde meer dan noode om den krijg tegen het machtige Spanje met kracht te kunnen doorzetten.

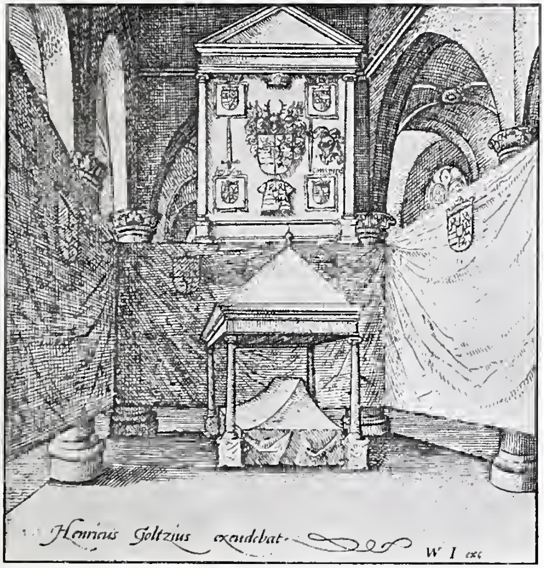

De Katafalk.
(Collectie Van Stolk te Rotterdam).

Algemeen wordt beweerd dat de natie de nagedachtenis van Prins Willem van Oranje in 1609, na het sluiten van het twaalfjarig Bestand, heeft willen huldigen door de oprichting van een gedenkteeken. Maar uit de Resolutien der Staten Generaal blijkt dat het plan van een op te richten praalgraf hem ter eere, eerst den 14den November 1613 bij de Staten ter tafel is gebracht geworden. Op deze vergadering werden eenige ingezonden ontwerpen van het gedenkteeken besproken door de Heeren Coenders, die presideerde, Van Luchteren, Van Brienen, Voocht, Johan van Oldenbarneveld, Van Beveren, Bass, Magnis en Joachimi.

In Januari van het volgend jaar werd bij de Staten een vertoog ingediend door de Prinses Douairière, Louis de Coligny, waarin zij het verzoek deed om „een eerlijcke Sepulture" voor haar overleden gemaal. Vermoedelijk diende dit vertoog voor den vorm en opdat de Staten de zaak tot een spoedig besluit zouden brengen. Lang liet dan de verdere bespreking niet op zich wachten, want in Februari volgde de overweging van het ontwerp. Eerst hadden de Heeren Joachimi en Coenders een conferentie met Prins Maurits, bij welke gelegenheid Z. H. het verlangen uitsprak om de tombe door bekwame bouwmeesters te laten vervaardigen. Daarna vond een gedachtenwisseling plaats omtrent het ontwerp van Hendrik de Keyser over wiens naam en faam de Staten zich in deze vleiende bewoordingen uitlieten: „dat den voorsz. Mr. Henrick die reputatie heeft, dat hij een excellent meester ende zeer vroom is".

Men kwam overeen dat de Heeren Joachimi en Coenders met De Keyser zouden onderhandelen en zij niet op een vereering van een of twee duizend gulden moesten zien, wanneer De Keyser aannam om de Tombe volgens zijn bestek te maken, „gelyck hy daervan eere ende danck sal begeren te hebben tot 's lants reputatie."

Den 11en Februari 1614 berichtten de heeren Joachimi en Coenders in de vergadering, dat zij andere architecten over het maken der Tombe geraadpleegd hadden, die de materialen daarvoor taxeerden op *f* 26000. — Voorts achtten genoemde heeren het wenschelijk om de „personnagen" als de Faam, het zittend beeld van den Prins en de vier vrouwenfiguren, voorstellende de Gerechtigheid de Vrijheid, de Godsdienst en de Dapperheid, van wit albast te laten maken dan van koper aangezien dit metaal „subject was van gestolen te worden en te vervuylen". Zooals men straks zal zien heeft men het toch raadzamer geoordeeld om die beelden van metaal te doen vervaardigen, daar zij allen in koperbrons zijn.

Op den 12en Februari viel het besluit, want den vorigen dag hadden de heeren Joachimi en Coenders met Hendrik de Keyser het tot een accoord weten te brengen, „tot het maecken van de Sepulture of Tombe volgende het Besteck daervan gemaeckt, ten beyden zijden geteeckent". Tevens werd bepaald dat wanneer ZExc.: Prins Maurits of Hunne Hoog Mogenden iets aan het ontwerp wenschten veranderd te zien, daarvan binnen vier, vijf of zes maanden aan de Keyser moest worden kennis gegeven. Nog in dat zelfde jaar werd dan ook met de uitvoering van het werk een aanvang genomen en ontving de Keyser zesduizend gulden als eerste afbetaling.

In de volgende jaren komt het ontwerp meermalen bij de Staten ter sprake, nu eens omdat de beeldhouwer voorschot verzocht, dan weer omdat hij zoo weinig voortgang maakte. Omtrent een en ander valt nog het volgende mede te deelen.

In 1616 en 1618 zien we dat aan de Keyser in twee termijnen weder *f* 6000.— wordt uitgekeerd. In laatst genoemd jaar moest David Hérmani, steenhouwer te Amsterdam, die aangenomen had om de Tombe met het daarop liggend wit marmeren beeld van den Prins te vervaardigen, worden aangezegd dat hij het afwerken daarvan wat moest verspoedigen aangezien de tijd dat het gereed zou wezen lang verstreken was en hij zijn loon reeds ontvangen had.

Over de Keyser's wijze van werken kon nu ook geen reden van tevredenheid bestaan. Blijkens een door de Staten aan hem gericht schrijven van 9 October 1618 werd hij met kracht aangespoord om toch voortgang te maken met het afleveren der materialen. In beleefde termen bood hij Hun Hoog Mogenden zijn verontschuldiging aan met de verklaring, „dat hij neyt en sal naelaten metter daet alle 't gene datter noch resteert gereet te maecken om in toecommende Maerte (Maart) met Gods hulpe alles te Delff te commen stellen, alwaer hij alreede twee Damloopers (schuiten) met een pont vol geladen, heeft gesonden".

In 1619 komt De Keyser weder een afbetaling van *f* 6000.— te ontvangen, terwijl in September van hetzelfde jaar door de Staten een rekest van Burgemeesters en Regeerders van Delft werd besproken die uit naam der kerkmeesters een vergoeding van *f* 3600.— verzochten voor 36 graven, welke niet meer konden gebruikt worden, aangezien deze binnen het afgesloten terrein lagen, waarop de tombe gemaakt werd; bovendien werd door hen nog een bedrag van 2000 carolus gulden gevraagd voor het vernieuwen der afschutting tusschen het schip en het hooge koor. Voor deze beide pretentiën werd slechts 2000 carolus gulden toegekend.

In het laatst van December bracht de heer Joachini een belangrijk voorstel in zake het monument in de Statenvergadering ter tafel; hij rapporteerde „dat nootelyck wel soude dienen gemaeckt een bijvoeghsel van acht coperen beelden" waarvan hij het model vertoonde, ten koste van ongeveer *f* 5000.— De Staten besloten daarop de heeren Joachimi — zijn collega Coenders was onderwijl gestorven — en Schaffer te machtigen deze beelden, waaronder „de personnagen" behoorden, zoo goedkoop mogelijk te laten vervaardigen.

Langzamerhand naderde het praalgraf nu zijn voltooiing. Op den toetsteen, aan beide zijden van het monument, was op last der Staten een epitaphium in vergulde letters aangebracht, waarvoor zij eerst drie opschriften in het latijn hadden laten opstellen door Professor Heinsius, Hugo de Groot en Constantyn Huygens. Aan dat van Constantyn Huygens werd de voorkeur gegeven. Hij zelf vermeldt dit in zijn op rijm geschreven levensbeschrijving met de volgende regelen:

> Ook ik (ligt doet mij zulks een ijdele roem gewagen)
> Heb tot dat praalgraaf iets van 't mijne bijgedragen,
> Het gouden opschrift, dat de kunst uit marmer sneed,
> Waarin 'k door gunst of kunst althans gelukkig slaagde,
> Wijl 't meer dan dat van Heins of van de Groot behaagde.
> O, Asche van Oranje! uw dierbaar nageslacht,
> Dat ik met eerbied noem, bemin ja heilig acht,
> Hoe streelt het mij de ziel, dat reeds dezelfde liefde,
> Uitblinkende in uw' lof, mij in mijn kindsheid griefde.

In het begin van 1622 stond het ijzeren hek om het monument geplaatst dat door de smids Roelandt Henricxz. en Jan Hendricxz. Ravesteyn te Delft vervaardigd was en daarvoor 1183 £ 15 schellingen in rekening hadden gebracht „vuyt saecken van wercken hun aenbesteedt by de gedeputeerde van hare H^o M^o D'Heeren Van Santen ende van der Dussen te weten van de ijsere tralie om de sepulture." Het blijkt dan ook dat de Tombe toen voltooid was, daar reeds de Heer Joachimi in Januari een commissie had gevormd die het monument in oogenschouw moest nemen.

Ook aan vele nieuwsgierigen uit verschillende plaatsen in ons land ontbrak het in die dagen niet die naar het kunstwerk kwamen zien.

Hendrik de Keyser heeft echter den bouw van het praalgraf niet mogen

voltooien, daar hij het jaar te voren (1621) op 56 jarigen leeftijd overleed. Als bouwkundige verwierf hij zulk een grooten naam dat Pieter Cornelisz. Hooft hem in een zijner brieven „de roem des vaderlands" noemt. Karakteristiek is wel hetgeen de geestige dichter Jan Vos in zijn lijk- en grafdichten ter zijner gedachtenis schreef:

Hendrick de Keyser die 't Prinsegraf gemaakt heeft,
Mit dat de doodt bevond dat Keyser door zijn handt:
Zijn beelden leeven deed, wierp zij hem schier in 't zand,
Maar hij is te vergeefs aan 't Y in 't graf gedreeven.
Door 't Prinse graf te Delft zal Keyser eindloos leven.

Na de Keyser's overlijden werd door diens oudsten zoon, den architect Pieter de K., van wien eveneens een roep van bekwaamheid uitging, het praalgraf voltooid.

Van hem kunnen we mededeelen dat hij aan de Staten een rekest indiende inhoudende het verzoek om „betalinge van de buytenwercken gemaect aan het monimentum, mitsgaders eene vereeringe voor de conste daeraen gebruyct en de heure geleden schade door het vergaen van zeeker schip daerinne den marber steen."

De Staten toonden zich niet genegen om aan dit verzoek zoo dadelijk tegemoet te komen, want in het daarop volgend jaar ontstond er tusschen de Erven van Hendrik de Keyser en de Staten een langdurige onderhandeling over het slot der afrekening van het praalgraf.

De Erven wezen er in hun rekest op „hoe de bouw der Tombe met eenige ongelucken en toegevallen" gepaard was gegaan en vorderden een uitkeering van *f* 9764. Hun pretentie werd aan het nauwkeurig onderzoek eener commissie onderworpen en door deze veel te hoog bevonden, ten gevolge waarvan de familie De Keyser zich met een flinke vermindering van het bedrag moest getroosten. Aan Pieter de Keyser werd *f* 680 uitgekeerd en bovendien aan de erven *f* 6500 „in volle voldoeninge van alle pretensien die zij mogen hebben, ter cause van de Sepulture van Mijn Heere den Prince van Orangien Hoochloffelijcker Memorien gestelt tot Delft, soo wel van het gheen dat hun noch resteerdt van het bedonghen loon, ende beloofde vereeringe als van de gemaeckte buytenwercken ende andersints."

Met alle andere uitbetaalde posten komt men tot een cijfer van ruim vier-en-dertig duizend gulden, hetgeen voor dien tijd een zeer aanzienlijk bedrag mag worden genoemd.

Nu alle aanteekeningen die ik over den bouw van het grafmonument mocht opsporen door mij besproken zijn, zou ik vervolgens tot het geven van een volledige beschrijving van het gedenkteeken hebben overgegaan, ware niet al het schoone van het kostbare en den grooten vorst waardige mausoleum met zijn eminente architectonische lijnen niet reeds zoo dikwijls beschreven geworden. Ik zal mij dus daarom tot een beknopte schets bepalen.

De materialen zijn hoofdzakelijk wit Italiaansch marmer, Dinantsche toetsteen, zwart Italiaansch geaderd marmer en brons. De tombe bestaat uit gekoppelde kolommen die een gewelfd baldakijn dragen, waarop vier obelisken en twee engelenfiguren die een opschriftplaat vasthouden. Dat baldakijn is versierd

Voorzijde van het praalgraf.

met 16 gekleurde metalen wapenschilden voorstellende: de 4 kwartieren van 's Prinsen blazoen: Nassau, Stolberg, Hessen en Königstein. Onder het verhemelte rust het levensgroot beeld van den Zwijger in vorstelijk gewaad op een wit marmer kunstig gewerkte matras; aan de voeten van het beeld ligt

's Prinsen hond. Het beeld, de matras en de hond zijn uit één stuk vervaardigd. Aan de voorzijde der graftombe ziet men het zittend levensgroot beeld van den Prins in volle wapenrusting; aan de achterzijde de Faam, een waar kunst-

De achterzijde van het praalgraf, naar eene teekening van Jelgerhuis.

gewrocht, dat niet minder dan 2000 K.G. weegt. Boven 's Prinsen beeld is het volle Wapen van Oranje-Nassau geplaatst, gedekt met 3 helmen, van welke de middelste de vorstelijke kroon en twee gouden hertshorens heeft.

In de 4 nissen van de hoekpijlers staan vrouwenfiguren, voorstellende de vier hoofddeugden van den Prins als de Gerechtigheid, de Vrijheid, de Godsdienst en de Dapperheid. Het latijnsch grafschrift op den toetsteen, boven op de ronde wit koepelvormige afdekking van het monument, luidt in het Nederlandsch overgezet: Ter eere van den Almachtigen God en tot eeuwige gedachtenisse aan Willem van Nassau, Prins van Oranje, den Vader des Vaderlands, die het welvaren der Nederlanden hooger stelde dan zijn eigen belang en dat der zijnen; die tweemaal, voor het grootste gedeelte op eigen kosten, machtige legers verzamelde en ze tweemaal in 't veld bracht onder het opperbevel der Staten, die Spanje's dwingelandij afwendde; den waren godsdienst en de oude wetten terugriep en herstelde; die ten slotte de nagenoeg verzekerde vrijheid aan Prins Maurits, zijn zoon en erfgenaam van de deugden zijns vaders achterliet om haar te bevestigen; den waarlijk vromen, beleidvollen en onoverwinnelijken held, dien Philips II, Koning van Spanje, die schrik van Europa, duchtte, doch hem noch ten onderbrengen noch vrees kon aanjagen, maar met snood verraad door de hand van een gehuurden moordenaar ten val bracht, hebben de Vereenigde Nederlandsche Gewesten dit tot een eeuwig gedenkteeken zijner verdiensten doen oprichten *).

Zooals bekend heerschte voorheen het gebruik om ter nagedachtenis der aanzienlijke personen die in de kerken ter aarde besteld werden, hun familiewapen, in relief bewerkt of in fraaie lijst, tegen den kerkmuur of tegen een der kolommen binnen het gebouw op te hangen. Maar dit geschiedde ook met leden van het Huis van Oranje die te Delft werden bijgezet, door een wapenkasse tegen een der open bogen in de rondte boven het praalgraf te plaatsen, op gelijke hoogte als die van Prins Willem I was aangebracht. Voor zoover is na te gaan hebben de volgende wapenkassen der Vorsten en Vorstinnen, met hun kwartieren, degens, handschoenen, sporen en verdere attributen daar eenmaal een plaats gehad.

		KWARTIEREN.
1	Prins Willem I	Nassau, Stolberg, Hessen, Königstein.
2	Louise de Colligny, Douairière van Willem I	Colligny, Laval, Montmorency, Daillon.
3	Prins Maurits	Nassau, Saxen, Stolberg, Hessen.
4	Prins Frederik Hendrik . . .	Nassau, Colligny, Stolberg, Laval.
5	Prins Willem II	Oranje Nassau, Solms, Colligny, Sayn-Witgenstein.
6	Amalia van Solms, Douairière van Frederik Hendrik . . .	Solms, Sayn-Witgenstein, Nassau, Solms.

*) Over de eerste gemaakte afbeelding van het praalgraf, lezen we in de Resolutiën van 1624: „Willem Jacob Delff plaatsnider heeft overgelevert het effigie van den hoochgeboorcn Heere Prince van Orangien hoochloffelijcker memorie, daertoe hem Octroy is gegeven met dat hij niet uyt soude geven voor dat hij 't selve Haer ho. mo. soude hebben vertoont."

		KWARTIEREN.
7	Prins Willem IV	Oranje Nassau, Hessen-Cassel, Anhalt-Dessau, Courland.
8	Anna, Douairière van Willem IV	Groot-Brittanje, Brandenburg, Anspach, Brunswijk-Zell, Saxen-Eysenach.

De attributen waarvan deze kassen, naar gelang zij een vorst of vorstin toebehoorden, waren voorzien, waren bij hun begrafenis voor de lijkbaar uitgedragen geworden. Mocht ik in het begin mijner mededeelingen de rouw- of wapenkasse van

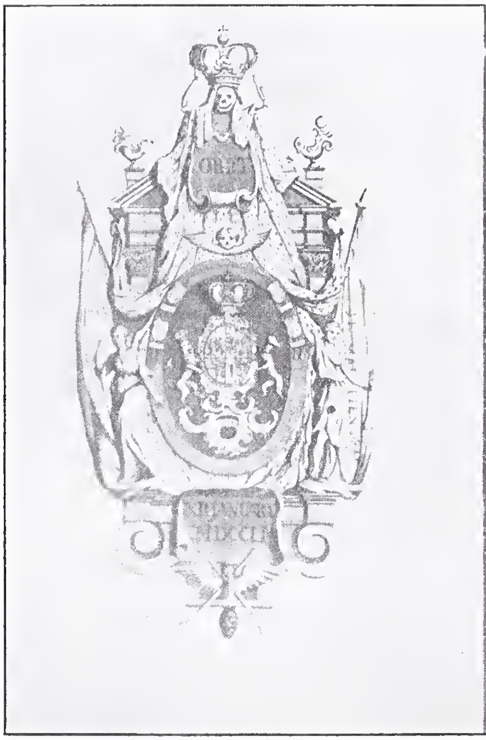

Wapenkasse van Prinses Anna, gemalin van Prins Willem IV.

Wapenkasse van Prins Willem IV.

Prins Willem bespreken, bij de beschrijving van dit enkel gedenkstuk behoeven we het gelukkig niet te laten, aangezien er in Timareten's Verzameling van Gedenkstukken in Nederland een tweetal afbeeldingen voorkomen der wapenkassen van Prins Willem IV en diens gemalin. Uit de beschrijving welke ik van deze kassen mocht opsporen, en die we zullen laten volgen, komt men tot de wetenschap welk een paar prachtexemplaren van artisticiteit ze moeten zijn geweest.

De wapenkasse van den Stadhouder Willem IV had een hoogte van zes à zeven voet en aan weerszijden twee zwart geschilderde zuilen; in de kroonlijst stond 's Prinsen sterfdatum (21 October) in gouden letters aangegeven. Die

zuilen hadden weder aan weerskanten achter de wapenkasse uitkomende militaire emblemata, waarvan de rechter- de Zeemacht en de linkerzijde de Landmacht voorstelde. Boven de kroonlijst stond een cirkelvormige vergulde slang die den staart in den bek hield, het zinnebeeld der eeuwigheid verbeeldende. Binnen die cirkelvormige ruimte van het dier bevond zich een met gouden en zilveren vleugel versierde zandlooper, terwijl boven de slang op een staaf de met 's Prinsen blazoen geborduurde wapenrok rustte.

Aan de beide einden der cirkelvormige kroonlijst vertoonde zich een weenend kinderfiguur met een omgekeerde fakkel in de hand; op het voetstuk der kasse een doodshoofd met twee gekruiste sikkels en het jaartal MDCCLI alles verzilverd of verguld. In het midden prijkte het volle wapen van Oranje Nassau gedekt met een vorsten kroon en gehouden door twee aanziende gekroonde leeuwen, waaronder het devies „Je maintiendrai". Het schild was omlijst door het lint waarop het devies der Orde van den Kouseband. Boven ter zijde van het wapen waren 's Prinsen vier kwartieren in deze orde geplaatst:

Nassau	Anhalt
Hessen	Courland.

Deze met het hoofdwapen waren door de volgende attributen omgeven: een gepluimde helm met ridderketen, een bevelhebberstaf, een zwaard, een degen, twee handschoenen en twee sporen; de vijf laatstgenoemde waren op de kolommen vastgehecht.

Eerst drie jaren na s' Prinsen overlijden was deze wapenkasse van uit 's-Gravenhage, alwaar zij vervaardigd was, naar Delft vervoerd geworden. Bij de plaatsing daarvan werden tevens de Banieren, Vaandels en Standaarden, die in de lijkstoet van den Prins gediend hadden en daarna boven het graf waren gehangen, weder afgenomen om vervolgens bij die van 's Prinsen doorluchtige Voorvaderen, te worden geplaatst.

Deze hier bedoelde banieren van Willem IV moeten geweest zijn: 1. De standaard met het wapen van Oranje. 2. De standaard mer het wapen van Nassau. 3. De Marinevlag met het devies „Je maintiendrai". 4. Het vaandel van de Landmacht met het devies Vindice tuta Libertas (onder die Bescherming is de Vrijheid veilig). 5. De penon of Wapensteng. 6. De kleine standaard. 7. De groote standaard. 8. De banier met 's Prinsen blazoen. 9. De Banier met het Opschrift Per Augusta ad Augusta (door Engte ter Heerlykheit.

Nadat in 1761 de Graftombe was schoongemaakt en hier en daar herstellingen had ondergaan, waarmede twee jaren waren heengegaan, werd in October van hetzelfde jaar de wapenkasse der gemalin van Willem IV boven het paalgraf geplaatst. In het midden van dit gedenkteeken vertoonde zich het van Oranje en Groot-Brittanje gehalveerde ovale wapenschild der Vorstin gedekt met de vorstenkroon en tot schildhouders een aanziende gekroonde leeuw en een omziende eenhoorn. Dit wapen was door een dubbele zwarte lijst omgeven in welker tusschenruimte ter halve hoogte vier afhangende en aan elkaar gestrikte kwartieren waren aangebracht te weten:

1. Engeland 2. Brunswijk
3. Brandenburg 4. Saksen.

Boven deze wapens was een cherubijnenkopje aangebracht en daarboven in gouden letters het woord Obiit. Aan het pirimidaalvormige boveneinde der kasse vertoonde zich een nagemaakt verzilverd geraamte met beide armen boven het hoofd een groote vorstenkroon vasthoudende en verder het hoofd bedekt met een afhangende hermelijnen sluier die met breede plooien naar omlaag liep. Aan weerskanten van het skelet was een nagebootste brandende lamp geplaatst. Rechts bezijden de kasse stond een engelenfiguur met een omgekeerde fakkel in de hand en aan de linkerzijde een weenend vrouwenbeeld. Boven deze levensgroote figuren zag men twee neerhangende vergulde vaandels, op dat boven den engel stond met zwarte letters het devies „Je maintiendrai" en op dat van het vrouwenbeeld: „Vindice tuta Libertas". Op het voetstuk van dit artistieke gedenkteeken was de sterfdag XIII Januari MDCCLIX in vergulde letters en cijfers aangegeven en daaronder rustte een gevleugelde zandlooper op twee gekruiste bazuinen.

In de hoogte boven de kasse waren in den muur bevestigd de Marinevlag en het vaandel van de Landmacht, die in den begrafenisstoet van H. K. Hoogheid waren gedragen.

Welk een grootschen aanblik moet het praalgraf toen wel hebben geboden door het in de hooge kerkgewelven fraai gevormde decoratief dier wapenborden, banieren en vlaggen, die ter eere der vorsten en vorstinnen van het Huis van Oranje boven het Mausoleum waren geplaatst.

En wat moest er van deze gedenkstukken overblijven? De tand des tijds mocht ze niet sloopen maar de hartstocht der Revolutie-mannen zou over hun lot beslissen.

Bij de intrede van het tijdperk der Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap gaven de wapenborden in de kerken het eerst aanstoot aan de Republikeinen te Utrecht. In de Domkerk werden vele wapenborden en schilden door het gepeupel deels vernietigd, deels zwaar beschadigd, zoodat dergelijke ongeregeldheden die men aanvankelijk ook te Haarlem, Dordrecht en Amsterdam vreesde, dank zij het tijdig en krachtig optreden der Municipaliteit dier plaatsen werden voorkomen.

Als uitvloeisel hiervan verscheen een publicatie der provisioneele representanten van het volk van Holland „dat de wapenborden of schilden, in de kerken geplaatst en ten toon gehangen, als teekens van onderscheiding der geslachten of familiën" moesten weggenomen en eergestoelten afgebroken worden. Aan dit nootlottig besluit zouden de wapenschilden boven het praalgraf niet uitgesloten blijven en omtrent hun annulatie geven ons de notulen der „administratie over den door de Franschen geabandonneerden boedel van den Vorst van Nassau" (Willem V) een belangrijk verslag. Daaruit zien we 't eerst dat in de vergadering van het College van den Voormaligen Domeinraad van 21 December 1795 door tusschenkomst van het Comité van Algemeen

Welzijn wordt kenisgenomen van een memorie van C. van Duyn, opzichter der graftombe van het Huis van Oranje, waarin deze verklaart: „de wapenschilden boven de Tombe op order der Municipaliteit en Kerkmeesters, te hebben afgenomen en ze vervolgens in een koetshuis ter bewaring had gebracht."

Voor deze vaderlandslievende daad diende Van Duyn een pretentie van *f* 306.1 stuiver bij den voormaligen Domeinraad in. Maar dit College toonde zich niet genegen om in de betaling te treden en trachtte zich van de zaak af maken door het Comite van Algemeen Welzijn er op te wijzen, dat zij dien opzichter nimmer eenige machtiging tot het afnemen dier wapenborden had gegeven en zij die bewuste zaak dan ook geheel en al aan de municipaliteit der stad had overgelaten.

Eerst in April van het volgend jaar mocht Van Duyn's pretentie door het Comité van Algemeen Welzijn worden goedgekeurd, doch met opbergen der wapenborden in een koetshuis bleek de Regeering zich niet mede te kunnen vereenigen daar het volgende besluit over hun lot werd genomen.

„Is, ingevolge van een speciale auctorisatie van het commité provintiaal van Holland, vervat bij decreet van den 14en deeser goedgevonden den Contrarolleur-Generaal van der Linden bij deeze te auctoriseeren om zig na Delft te begeeven en aldaar de wapenschilden van Oranje en Nassau gehangen hebbende boven de graftombes van dat huys en door den opzigter over die tombes C. van Duyn afgenomen en in zeeker koetshuis geborgen, te doen in stukken slaan; de stukken daarvan zullende komen, tegens recepis aan het Gasthuis te Delft af te leveren en van dit een en ander een door hem geteekend verbaal aan de Administratie te doen toekomen".

Toen nu aan dit vandalismuswerk was bot gevierd, hoopte men de stukken als brandhout aan het Gasthuis te kunnen aanbieden, maar de Regenten van dit gebouw weigerden beslist uit piëteit om de overblijfselen dier vorstelijke blazoenen in ontvangst te nemen. Andere Delftsche gestichten bleken evenmin genegen te zijn 'geweest om deze vernielde gedenkteekenen te aanvaarden, want nog ruim twee jaren bleven ze in het koetshuis opgeborgen. Het schijnt toen dat dit koetshuis tot andere doeleinden moest worden gebruikt, althans in de Municipaliteits vergadering van 15 Juni 1798 rapporteerde Burger Van Duyn, dat hem door de weduwe Burgerhout, de eigenares van het gebouw, was aangezegd om die bewuste vernielde wapenschilden nog op dienzelfden dag te laten weghalen en hij niet wist hoe te dien opzichte moest worden gehandeld. Van Duyn ontving hierop kortaf de mededeeling dat die zaak de Municipaliteit niet aanging en hij daarzelf voor behoorde te zorgen. Wat nu den verderen afloop hiervan was, daaromtrent viel niets naders op te spooren.

Ten slotte zullen we tot de bespreking der grafgewelven overgaan waarin 28 vorsten en vorstinnen beneven 8 vorstenkinderen sluimeren.

Onder het monument bevindt zich de oude kelder die overblijfselen der volgende vorstelijke personen bevat:

		GEBOR
1	Prins Willem I	te Dillenburg
2	Louise de Colligny, 4e gemalin van Prins Willem I	» Châtillon
3	Prins Maurits	» Dillenburg.
4	Elisabeth, dochter van Prins Frederik Hendrik	»
5	Hendrik Lodewijk, zoon van Prins Frederik Hendrik	»
6	Elisabeth, echtgenoote van Henri de la Tour d'Auvergne, Hertog van Bouillon	»
7	Prins Frederik Hendrik	» Delft.
8	Catharina Belgica, dochter van Prins Willem I	»
9	Prins Willem II	» 'Gravenhage
10	Amalia van Solms	»

In 1752 werden de hulsels, waarvan het hout vergaan was, voor zoover zulks noodig werd geoordeeld, in nieuwe looden kisten gelegd of met soldeersel bekleed, terwijl voorts een nieuwe vleugel aan den kelder werd gebouwd waarvoor 11 graven van kerkmeesters als van particulieren werden aangekocht.

Aan den Luitenant-Generaal Creutznach was het toezicht op de vergrooting van den kelder opgedragen, waarvan de kosten nog al niet gering waren.

In 1821 werd het noodzakelijk dat de kelder een aanmerkelijke uitbreiding onderging, aangezien er bij het overlijden der gemalin van Willem V geen voldoende plaatsruimte voor de bijzetting dier vorstin meer bleek aanwezig

		GEBO
1	Eerstgeboren levenlooze dochter van Prins Willem IV	te 's Gravenhage
2	Prins Willem IV.	» Leeuwarden
3	Anna, gemalin van Prins Willem IV	» Hanover
4	George Willem Belgicus, oudste zoon van Carel Christiaan, Vorst van Nassau Weiburg.	»
5	Een doodgeboren kind van den Vorst van Nassau Weilburg	»
6	Eerstgeboren levenlooze zoon van Prins Willem V	» 's Gravenhage
7	Willem Frederik George, 2e zoon van Prins Willem V	» 's Gravenhage
8	Frederica Louise Wilhelmina, gemalin van den Erfprins van Brunswijk Wolfenbuttel	» 's Gravenhage
9	Frederika Sophia Wilhelmina, gemalin van Prins Willem V	»
10	Willem Alexander Ernest Frederik Casimir, 4e zoon van Koning Willem II	» Brussel
11	Willem Frederik Nicolaas Carel, oudste zoon van Prins Willem Frederik Karel	» 's Gravenhage
12	Frederica Louisa Wilhelmina, gemalin van Koning Willem I.	» Berlijn
13	Koning Willem I	op het Huis ten Bosch bij 's
14	Willem Frederik Nicolaas Albert, 2e zoon van Prins Willem Frederik Karel	» het Loo
15	Willem Alexander Frederik Constantijn Nicolaas Michiel, 2e zoon van Koning Willem II	te Soestdijk
16	Koning Willem II	» 's Gravenhage
17	Willem Frederik Maurits Alexander Hendrik Karel, 2e zoon van Koning Willem III	» 's Gravenhage
18	Anna Paulowna, gemalin van Koning Willem II	» Petersburg.
19	Louisa Augusta Wilhelmina Amalia, gemalin van Prins Frederik Karel	» Berlijn
20	Amalia Maria da Gloria Augusta, gemalin van Prins Willem Frederik Hendrik	» Gent.
21	Sophia Frederica Mathilda, eerste gemalin van Koning Willem III.	» Stutgard
22	Willem Frederik Hendrik, 3e zoon van Koning Willem II.	» Soestdijk
23	Willem Nicolaas Alexander Frederik Carel Hendrik, oudste zoon van Koning Willem III	» 's Gravenhage
24	Willem Frederik Karel, 2e zoon van Koning Willem I	» Berlijn
25	Willem Alexander Karel Hendrik Frederik, 3e zoon van Koning Willem III	» 's Gravenhage
26	Koning Willem III	» Brussel

		OVERLEDEN				BIJGEZET		
April	1533	te Delft	10	Juli	1584	3	Augustus	1584
September	1555	» Fontainebleau	9	October	1620	24	Mei	1621
November	1567	» 's Gravenhage	23	April	1625	26	September	1625
Augustus	1630	»	4	Augustus	1630	18	Augustus	1630
November	1639	»	29	December	1639			1639
Maart	1577	op het Kasteel van Sedan	3	September	1642			1642
Januari	1584	te 's Gravenhage	14	Maart	1647	10	Mei	1647
Augustus	1578	» Hanau	12	April	1648	5	Mei	1648
Mei	1626	» 's Gravenhage	6	November	1650	8	Maart	1651
Augustus	1602	» 's Gravenhage	8	Augustus	1675	21	December	1675

te zijn en er bovendien rekening moest worden gehouden met het groot aantal leden dat het Huis van Oranje toenmaals telde. Op last van Koning Willem I werd aan den Rijksbouwmeester Noorderdorp de uitvoering der vergrooting opgedragen. Het volgend jaar kwam het werk gereed, maar het had gepaard moeten gaan met een verhooging van het achtergedeelte van het koor met eenige treden. Dit heeft veel van den indruk weggenomen dien het monument maakt, want ware het geheele gedenkteeken op een hooger piedestal geplaatst dan zou het voorzeker veel grootscher aanblik hebben gegeven. De ruimte in den nieuwen kelder is daar nu ook al zeer beperkt geworden door de bijzetting der volgende Leden van het Huis van Oranje:

		OVERLEDEN				BIJGEZET		
December	1736					22	December	1736
September	1711	op het Huis in het Bosch bij 's Gravenh.	22	October	1751	4	Februari	1752
November	1709	te 's Gravenhage	12	Januari	1759	23	Februari	1759
December	1760	» Hondsholredijk onder Naaldwijk	27	Mei	1762	1	Juni	1762
October	1767					24	October	1767
Maart	1769					28	Maart	1769
Februari	1774	» Padua	6	Januari	1799	3	Juli	1896
November	1770	» Amsterdam	15	October	1819	26	October	1819
Augustus	1751	op het Loo	9	Juni	1820	27	November	1822
		en begraven te Apeldoorn	17	Juni	1820			
Mei	1822	te Brussel	22	October	1822	10	Mei	1840
		en aldaar begraven						
Juli	1833	» 's Gravenhage	1	November	1834	5	November	1834
November	1774	» 's Gravenhage	12	October	1837	26	October	1837
Augustus	1772	» Berlijn	12	December	1843	2	Januari	1844
Augustus	1836	op het Loo	23	Januari	1846	28	Januari	1846
Augustus	1818	» het eiland Madera	20	Februari	1848	21	April	1848
December	1792	te Tilburg	17	Maart	1849	4	April	1849
September	1843	» 's Gravenhage	4	Juni	1850	10	Juni	1850
Januari	1795	» 's Gravenhage	1	Maart	1865	17	Maart	1865
Februari	1808	op den Huize de Paauw ond. Wassenaar	6	December	1870	21	December	1870
Mei	1830	te Wolferdingen in Luxemburg	1	Mei	1872	17	Mei	1872
Juni	1815	op het Huis in het Bosch bij 's Gravenh.	3	Juni	1877	20	Juni	1877
Juni	1820	te Wolferdingen	14	Januari	1879	25	Januari	1879
September	1840	» Parijs.	11	Juni	1879	26	Juni	1879
Februari	1797	op den Huize de Paauw ond. Wassenaar	8	September	1881	23	September	1881
Augustus	1851	te 's Gravenhage	21	Juni	1884	17	Juli	1884
Februari	1817	op het Loo	23	November	1890	4	December	1890

Behalve de Stadhouder en Koning van Engeland Willem III, die in den vorstelijken grafkelder der Westminster Abdy is bijgezet, liggen ook niet in de laatste rustplaats der Oranje's Prins Willem V, die in 1806 te Brunswijk overleed en aldaar begraven is, alsmede Wilhelmina, Frederika, Paulina, Charlotta, dochter van Koning Willem I, geb. 1 Maart 1800 † 22 December 1806 te Freienwalde.

Van binnen zijn deze grafkelders zeer eenvoudig. Het plafond van het gewelf is gewit, de wanden zijn met gladde tegels bekleed; de kisten staan in nissen, in den nieuwen kelder deels op den beganen grond, deels op ijzeren staven, ter halver hoogte rustend.

Sedert de vele bijzettingen is het Praalgraf het indrukwekkend rouwgesteente geworden der opvolgende leden van Prins Willem I in directe en indirecte lijn, welke zonen en dochteren der beroemde Oranje's eenmaal bij het leven de trouw mochten ondervinden van gansch het volk van Nederland. *)

---

*) Geraadpleegde bronnen:
Resolutiën en Ordannantiën van de Staten-Generaal van 1613—1623. Rijksarchief.
Rapport van Jacob Gael over den vorstelijken grafkelder in 1752. Rijksarchief.
Notulen van Burgemeester en Wethouders van Delft 1821.
Resolutiën van de Staten van Holland en West-Friesland 1584 en 1614.
P. Bor Ned. Historiën II.
P. C. Hooft Ned. Historiën II.
Ned. Jaarboeken 1752 en 1761.
Europeesche Mercurius 1755.

OUDERDOM.

DOOR

INA BAKKER.

Donker begon de schemer door het kamertje te pikkelen, uitwisschend de omtrekken van de meubels, langzaam vallend als een sombere sluier tusschen de twee ouden, ieder aan een kant der tafel, in onverschillige starheid naar buiten kijkend, waar niets was dan de stille straatweg en de kale boomen.

„De eene dag àl als de andere," zuchtte de man in moedelooze verveling.

„Dat er nu eens niets is, hè?" zij.

Hij schudde zijn hoofd en viel weer terug in zijn vorig aftobbend denken.

Het ging niet meer; oùd — oùd waren ze. Werken, . . . vroeger hadden ze bij hem moeten komen, hij stond er drie van zijn slag, maar nou . . . ja nou . . .; hij wist wel wat ze ervan zeiden in de stad, de menschen van Liefdadigheid; hij had het nu al zoo dikwijls gehoord, altijd hetzelfde, waar ze naar toe praatten; hij wist vooruit al als ze begonnen, waar het heen ging, altijd dàt . . . .

Hij keek snel terzij naar zijn vrouw, alsof hij 't onwillekeurig gezègd had, maar haar ziende nog altijd in haar stil suffen, ging hij weer door.

Ja, altijd weer, hij kende 't nu al van buiten; het beginnen, dan al die lange woorden, die hij niet begreep, maar wel dat éêne, waar 't altijd naar toe moest . . . Besjeshuis . . . dat hoorde hij telkens, hier, daar, overal, tusschen die andere woorden; heel mooi stelden ze 't voor. . . op hun leeftijd . . . het beste . . .

Een plotseling bewegen van de tafel deed hem opzien; zijn vrouw, het bovenlijf voorover, tuurde scherp over den weg.

„Dominee," zei ze in even flauw zich verbazen naar hem opziend.

Hij stond op om open te doen. Wachtend aan de deur zag hij Dominee oversteken, voelde hij als altijd zijn komst als iets naar-vreemds in hun sleur-leven.

Dominee's stap klonk hard nu op 't stoepje, zijn zwarte gedaante vulde een oogenblik de deuropening.

„Goedenavond Schoters! Dag vrouw Schoters, hoe gaat het?"

In bevend, haastig opstaan, mummelde ze haar „goeiendag" tegen Dominee; die midden in de kamer stond, met een vriendelijk dankje de stoel aannemend, welken Schoters aanschoof; toen, zich neerzettend, zocht hij een begin.

Schoters, die nu geen stoel had, stond vóór hem, schuifelend met zijn slechte schoenen, waar de teenen doorstaken.

De vrouw veegde gauw met den kant van haar hand een paar krummeltjes voor Dominee weg; toen, de armen op tafel geleund, de rug moe-gebogen, bleef ze afwachten, wat Dominee zou zeggen.

Dominee, zijn boersch-rood gezicht in schaduw, onheilspellende breede zwarte plakkaat, de vingertoppen tegen elkaar, leunde achterover in zijn stoel. En hij begon te praten, weer al die lange zinnen van altijd, de oude woorden — armoede — winter - oud — besjeshuis. Eindelijk ophoudend: „En zoo hebben we gedacht, dat dit het beste zou zijn."

Schoters knikte suf met zijn hoofd; moe leunend van zijn eenen voet op zijn anderen; „dat dit het beste zou zijn... dit... het beste was... dit... het... beste"... soesde maar àl voort in zijn hoofd; onderwijl keek hij naar zijn vrouw, die, haar oud, zacht gezicht naar Dominee gekeerd, luisterde in stil afwachten, niet begrijpend....

„Ja maar".... Dominee, met een ongemakkelijke beweging zijn kin naar voren schuivend, deed zijn vingertoppen van, en weer tegen elkaar; „nu is er een bezwaar."

Hij zag rond, waar in 't schemer de omtrekken meer en meer vervloeiden.

En weer met datzelfde ongemakkelijk naar voren schuiven van zijn kin, zich vaster zettend tegen den rug van zijn stoel, ging hij door.

„Een bezwaar, namelijk, dat jullie niet zijn van één geloof, jij bent gereformeerd en je vrouw is,... nu ja... Luthersch; het nadeel van zulke verbintenissen is... je kunt natuurlijk niet allebei in één stichting."

Vrouw Schoters, de steek haar geheel voorbijgegaan, keek nog steeds Dominee aan, in niet-begrijpen.

Toen Schoters: „Wàt zègt u, Dominee, niet in één stichting?"

Dominee, nu over de grootste moeielijkheid heen, van *het* gezegd te hebben, vond terug zijn eigen vele woorden, waarom men altijd van hem zei, dat hij de menschen zoo goed bepraten kon.

„Neen zeker niet; jullie zijn niet van één geloof; iedere gemeente zorgt voor haar eigen armen. Door onze vele bemoeiingen hebben wij nu gedaan gekregen dat er op 't oogenblik plaats is voor jou in 't gereformeerd, en voor je vrouw in 't Luthersch gesticht."

Schoters zei niets, er was iets vreemd kouds in hem, dat hem scheen te beletten te voelen....

Maar eensklaps in de stilte, als een kreet haar oude gebarsten stem:

„Och maar ze zullen ons toch wel bij mekaar laten!"

Dominee met een indreunend praten als altijd bij moeielijk begrijpenden:

„Neen, bepaald niet, ze moest verstandig zijn; dàn hadden ze maar wijzer moeten zijn en niet moeten trouwen, ze wist best, dat ze 't ware geloof niet bezat, hij had haar dikwijls genoeg gewaarschuwd, nu moest ze de gevolgen er maar van dragen."

Haar gingen al die woorden voorbij; ze gonsden volkomen onbegrijpelijk in haar oud hoofd; alleen maar haar weinige gedachten bepalend op dat éene denkbeeld, dat ze vasthield met de kinderlijke hardnekkigheid van heel oude menschen, herhaalde telkens haar eentonige stem:

„Ze zullen ons toch wel bij mekaar laten."

„Neen vrouw Schoters, daar moet je niet op rekenen;" Dominee werd on-

geduldig; altijd waren die menschen zoo onhandelbaar als je hun heil op 't oog hadt.

„Onderwerp je aan hetgeen over je besloten is."

Al dien tijd zei Schoters niets.

„Maar . . . van mekaar . . . ."

„Ja, dat is niet anders."

Wijdopen haar moeë oogen in plotseling schrik-begrijpen:

„En . . . alles . . . hier?" . . . haar blik beurtelings met tranen hangend aan elk meubel, aan de gebarsten kachel, die haast in elkaar viel, aan de hangklok, haar trots, die nooit meer liep, maar waarvan ze nog altijd de looden glimmend poetste; de verkleurde prenten in de zwartgeworden lijsten, de latafel met de twee steenen hondjes, zoo mooi echt, een witte eend met oranje pooten . . . .

„Ja, je zult alles moeten wegdoen; verkoopen als het iets opbrengt. Je mag daar niets meenemen."

„Weg?? alles? . . . mijn meubeltjes . . . ook weg . . ." en opeens gansch-beseffend de volheid van haar jammer, viel ze schreiend met haar hoofd voorover op tafel, in zacht-kreunend hopeloos weenen.

Schoters op 't zien van die smart sprong naar haar toe als een getergd dier; hij had een stuizend opstijgen naar zijn ooren, alsof er iets uitzette in zijn hoofd. En met zijn hand op haar schouder, barstte hij uit:

„Dominee, dat is een onmenschelijkheid!!"

„Dominee, ziende de paarsige plekken op zijn gezicht, het trillen in de spieren van zijn hals, rees op als in instinct tot zelfverdediging, zoekend het overwicht in zijn orthodoxe strengheid:

„Schoters, denk eraan, je verzetten tegen God's wil is groote zonde."

Maar Schoters in blind niets-ontzien, morde tegen: als 't God's wil is, dat hij twee afgeleefde schepsels als wij van mekaar haalt . . . .

Dominee, opheffend zijn groote hand:

„Schoters, zwijg! Maak niet, dat ik mij van je afwend. Er is veel armoede; jullie kunnen nu geplaatst. Je moet wel bedenken, je hebt daar warme ligging, goed eten, verzorging tot je dood, en hier . . .? Jullie kunnen elkaar immers dikwijls zien . . . Nu, je moet er maar eens goed over denken, morgen kom ik 't antwoord halen. Goeienavond."

Dominee heel rechtop stapte de deur uit.

Ze luisterden naar het toehalen van de deur, waar ze geen van tweeën aan dachten om te doen, naar het wegklinken van zijn zwaren stap op het stoepje, op den stillen straatweg . . .

De vrouw lag stil in haar vorige houding.

Schoters, nog met die plotselinge ongewone woede in zijn zachtmoedige natuur liep heen en weer in de kamer met zijn stunteligen, stooterigen gang, nog erger nu door zijn drift.

„Béésten!! Béésten zijn 't!!"

En opeens liep hij de deur uit, den weg op . . . Hij liep van de stad af,

maar al voort, in de schemerstilte, waar niets was, dan het schuifelen der droge bladen onder zijn stap. Hij wou nu denken, uitdenken het geval, maar hij kòn niet; alle denken werd verdrukt door die zwaarte van leed in zijn hoofd. Vóór hem op den weg hupte een kraai, met plotselingen melancholieken roep opvliegend naar de boomen.

„Dat het nou zoo moest zijn, al die ellende! Och god, waarvoor leefden ze nog; waarom gingen ze maar niet dood!"

Hij stond stil in een wrevelig zich verbazen over wat was, en keek rond. Een geel blad warrelde langs zijn gezicht naar beneden, de droge, harde rand schrapte zijn wang. De meeste kleine boompjes en struiken waren al kaal en staken eenzaam en koud hun takjes uit in de grijze lucht; ver over 't land hing de mist.

Hij rilde. 't Werd weer winter; nog een paar weken en het zou zijn. Dan... weer die ellende van verleden jaar, nu erger, want nu zouden de menschen hen niet meer helpen, als ze dit hadden geweigerd. Wat dan? Die kou... honger was nog minder... maar, die kou! Doodvriezen misschien... dàn waren ze er uit, dood was toch 't éénige voor hen; maar... dood*vriezen*... dood was niets, maar éér je dood bent... En Dominee had gezegd, warme ligging, goed eten... altijd... dáár... En in een plotseling uitdooven van het laatste restje weerstandsvermogen in zijn afgetobd brein, dacht hij nu geheel met de onverschilligheid van een afgeleefde:

„Waarom ook niet; Wat is er voor ons..."

Hij voelde de kou verstijvend door zijn kleeren, en keerde om, naar huis, suf voortsloffend aan den kant van den weg. Dicht bij huis zag hij zijn vrouw aankomen, strompelend met haar onzekere stappen. Hij haastte zich niet, toen hij haar tegemoet ging, hij was niet eens bang of benieuwd, wat ze zeggen zou. Maar dicht bij haar, als nieuw-ziende haar, in haar smart-ouderdom, met haar oud, zacht gezicht naar hem op, was 't of er iets in hem brak.

Ze stond nu naast hem.

„Ik was je gaan zoeken..."

„Ja." Hij sloot zijn vingers om haar sterk bevende rechterhand, opgeheven, als om een steun te grijpen.

En in droeve overgave van wil, haar vraag:

„Wat moet er nou gebeuren?"

„D'r is voor ons niet anders, vrouw"...

„Nee" — In hopelooze berusting liep ze stil naast hem voort, soms voelde hij even den krachteloozen druk van haar vingers...

Hun voeten, diep in de dorre bladen, liepen ze naar huis, hand in hand, zonder éénigen haast, éénig verlangen... Twee ouden, voor wie het groote Leven had afgedaan.

GEDICHTEN.

DOOR

EVANGELINE.

I.

Droom.

Ik heb een wonderbaren droom gedroomd....
Ik zag een meer, door bergen hoog omzoomd,
Het diepe, klare meer van mijne tranen.
Heel zacht ruischte in den nacht een windezucht,
En aan de stille donkerblauwe lucht
Dreven de wolken, ver, als witte zwanen.

Maar toen het eerste teed're morgenrood
Door zilv'ren neev'len schucht're stralen schoot,
Zag door een wond're macht ik 't meer bewegen....
Toen is, bestraald door rozerooden gloed,
De blanke vleug'len kleppend, uit den vloed
Mijn Engel van Geluk omhoog gestegen.

II.

Herfstwandeling.

Kom meê nu, Lief, naar de lindelaan,
Waar het herfstlicht sprankelt
Groengoudene vlammen
Over takken en stammen;
Waar 't tintelt en vonkelt
In trillende bladen,
Op wuivende draden....
O, kom nu, Lief, laat ons nu gaan!

Kom meê nu, Lief, naar den blauwen vliet,
Waar de riethalm ruizelt,
Waar de golvekens babb'len
En droomerig kabb'len;
Waar 't fluistert en suizelt
In zilverig loover,
Dat wuivend buigt over....
O, kom nu, Lief, meê naar den vliet!

Kom meê nu, Lief, naar de stille bank,
Daar zullen mijn kussen
Vol liefde branden
Op uw zachte handen;
Daar zult gij sussen
Mijn gróót verlangen
En streelen mijn wangen....
O, kom nu, Lief, mijn hart is zoo krank!

III.

Geluk.

Op sneeuwsprankelende wolkenvleugelen
Zie ik ze glijden, mijn blijde gedachten,
Langs breede banen van licht Geluk.
Ik zie hoe ze drijven als blinkende zeilen
Op zilverlichtschitt'rende, hupp'lende golven
Naar blauwe kusten van zaligheid.
        Mijn heerlijk Lief!
        Gij hebt mij gegeven
Dat goudstralende Licht in mijn droeve dagen,
Die kleurloos waren als doode blâren.
O zeg mij, zeg mij, hoe zal ik u danken?
Ik vat uw handen, en staar u in de oogen,
Die zwijgend lichten, als hemelsterren,
Die klaar zijn als stille donkerblauwe meren,
Waarin ik mijn Leed diep, diep voel verzinken
Als een bleeke stervende waterroze....
        Mijn heerlijk Lief!
        Niets kan ik u geven
Dan mijn lachen, mijn lied'ren, mijn tranen, mijn verlangen!

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Het is heden (20 Januari) een ongunstig tijdstip voor het schrijven van een „overzicht" van de gebeurtenissen dezer maand in Zuid-Afrika en elders in verband met den oorlog. Immers, het laatste zekere bericht van de daar volbrachte krijgsfeiten meldt dit: generaal Buller is met het grootste deel van zijn macht de Toegela-rivier over. Bijna zonder strijd is deze belangrijke operatie geschied, maar ook zonder de snelheid, die er voor generaal Joubert een noodlottige verrassing van zou hebben kunnen maken. Alles duidt aan, dat „Slim Piet" de manoeuvre heeft voorzien; dat er dus van een aanval op de rechterflank der Boeren geen sprake kan zijn, want dat zij hun front thans daarheen hebben verplaatst. Zij hebben zich, om zoo te zeggen, een kwart slag omgedraaid, staan thans met hun gezicht naar het Westen Buller af te wachten, in plaats van naar het Zuiden. Slechts zijn hun stellingen minder sterk; zij missen thans de breede rivier voor zich, het land is vlakker en de kopjes, waarop zij zich verschanst hebben, lager. Evenwel liggen er nu van hun verschansingen heel wat *achter* elkander en de afstand, die Buller van Ladysmith scheidt, is grooter.

Elk verwacht thans morgen of overmorgen of binnen een week het bericht van een geduchte nederlaag van een der beide krijgsmachten, gepaard, al naar de slag uitvalt, met òf den val òf het ontzet van Ladysmith. Het is daarom zulk een ongunstig oogenblik om over de gebeurtenissen in Zuid-Afrika te schrijven, want alles wijst erop dat de lezer beter zal kunnen oordeelen dan de schrijver. Toegevend aan mijn vrees voor zijn gerechtvaardigde critiek en afkeerig van liefhebberen in de strategie, waarvan ik niets afweet, keer ik dus voor ditmaal Zuid-Afrika den rug toe — al kost het moeite.

Zien wij dus naar Engeland en zoo mogelijk met onbeneveld oog. Ook dat is waarlijk niet gemakkelijk. Er is een nevel tusschen deze lage landen en het eilandenrijk, een nevel van tranen en van bloed. Aanvaard den oorlog als een groot cynisch en brutaal feit en aanschouw de beide tegenstanders, nu den een dan den ander, met koelen en scherpen blik. Zij denken niet meer aan grieven van uitlanders en zevenjaars-kiesrecht en zelfs niet meer in de eerste plaats aan de goudmijnen en de Londensche conventie. Voorzoover geweer en kanon niet al hun aandacht vergt, denken zij, de Boeren aan Onafhankelijkheid, en de Engelschen aan Heerschappij.

Maar neen, vraag op dit oogenblik niet van den Nederlander dat hij den Engelschen, hun volkskarakter, hun deugden, weer uitkomende in dezen zwaren oorlog, recht laat wedervaren. Hij zou het niet kunnen. Er is een nevel tusschen ons oog en hen, een damp van haat, verbittering, teleurstelling, smart en pijn — van tranen en van bloed.

Toch is het zeer belangwekkend en leerrijk om thans Engeland gade te

slaan, te zien wat daar omgaat en wat tot uiting komt en hoe het zich uit. Wij mogen er het oog niet van afwenden. Hoor dus een Engelschman aan. Wees in uw keus voorzichtig, dat gij niet een journalist van de gele pers bij den arm neemt, noch een gillenden jingo, noch een Londenschen *stock-broker:* maar ga ook niet neerzitten aan de voeten van een Herbert Spencer, want in zijn universeel genie zult gij den gemiddelden Engelschen geest van den dag niet weervinden. Hier heb ik iemand die u kan inlichten: Sir Wemyss Reid. *)

Hij is een getrouw courantenlezer en — niet elken dag, maar toch zeer dikwijls — schrijft hij na zijn lectuur eenige indrukken op, die de telegrammen of de beschouwingen der dagbladen hem geven. Aan het einde der maand maakt hij die indrukken openbaar; laten wij hem vertrouwen en aannemen, dat hij in de drukproeven niet te veel uitschrapt of bijvoegt. Hij is een beschaafd man, verlicht zelfs, maar met de karaktertrekken van den gemiddelden Engelschman: onwrikbaar geloof in de roeping en bestemming van Engeland om de wereld te beheerschen, een soort van modern „bij de gratie Gods"; geringschatting van anderen, hardnekkigheid in het ongelijk en het onrecht en zooveel kwaad en verdwazing meer, die uit dat groote geloof voortvloeien. Echter niet wat men noemt een *jingo;* maar een volbloed aanhanger van de Engelsch-parlementaire leer, dat de Oppositie zelfstandig recht heeft, neen door haar critiek medewerkt aan het bestuur van 's lands zaken. Niet behoorend tot de liberale of radicale partij (een *liberal tory*, vermoed ik, geen volgeling van Chamberlain), maar die toch schrijft op den avond van den dag, waarop de bladen hem Massingham's ontslag als hoofdredacteur en den draai van de *Daily Chronicle* mededeelen:

— „Wat overkomt de dagbladpers van Engeland? Voor de tweede maal in één week wordt gemeld, dat de leider van een Londensch blad zich gedwongen heeft gevoeld zijn betrekking op te geven wegens de verschillen tusschen hem en de eigenaars van zijn blad in zake den Zuid-Afrikaanschen oorlog. Het feitelijk resultaat van de veranderingen in de hoofdredactie van *Daily Chronicle* en *Echo* is, dat er nog slechts twee bladen in Londen zijn overgebleven, die gezegd kunnen worden een onafhankelijk standpunt in te nemen met betrekking tot de Transvaalsche zaken. Dit is ongetwijfeld een zeer kwaad ding niet alleen voor het publiek, maar voor de eigenaars der couranten, die op zoo plotselinge wijze het blaadje hebben gekeerd. De Engelsche pers is niets, als zij niet vertegenwoordigend is.... De Hemel beware ons, dat de Engelsche pers ooit een zuiver door het kapitaal beheerschte instelling zou worden."

Hij is een practisch man, vol *common sense,* niet te fijngevoelig, evenmin als zijn natie en daar dankt hij den hemel voor als hij „den storm van Anglophobie" ziet, die over het vasteland is uitgebarsten. Hij ziet er niet

---

*) Zie in *The Nineteenth Century* van 1 Nov., 1 Dec. 1899, 1 Januari 1900: *The Newspapers.* By Sir Wemyss Reid.

tegen op later zijn regeerders ter verantwoording te roepen wegens wat zij gedaan en nagelaten hebben vóór den oorlog, maar voor het oogenblik acht hij al die quaesties sinds het afgaan van het eerste schot volkomen van de baan.

— „Of zij ooit weder practische beteekenis zullen krijgen, is twijfelachtig. Men schijnt er zich geen rekenschap van te geven dat, wat ook de misslagen van het Engelsche staatsbeleid gedurende de laatste twaalf maanden geweest mogen zijn (en dat er misslagen begaan zijn zal, denk ik, niemand loochenen), het bewijs hetwelk wij thans hebben van de sterkte der Boeren en van de uitgebreide toebereidselen die zij een lange reeks van jaren gemaakt hebben voor deze worsteling, het vraagstuk van onze positie in Zuid-Afrika op een nieuw terrein stelt".

Na de berichten der eerste Engelsche nederlaag schrijft hij reeds:

— „De oorlog is, indien hij het ooit was, thans zeker niet populair, behalve bij de onnadenkende menigte die zich voedt met den winderigen kost, door onze „gele pers" opgedischt. Het is vreemd om op te merken hoezeer in de afgeloopen maand (November), zelfs onder de militairen met wie ik in aanraking geweest ben, de oorlog waaraan zij zoozeer verlangen deel te nemen, met afkeuring wordt beschouwd. „Stellig had hij vermeden kunnen worden", was de opmerking, tot mij gericht niet door een, maar door verscheidene officieren, die gretig vroegen in Zuid-Afrika dienst te mogen doen. Maar hij hij is niet vermeden, wij zijn midden in den strijd en het is onze plicht dien tot het einde door te vechten".

Van Chamberlain is hij geen bewonderaar. Na de beruchte speech van Leicester schrijft hij over hem:

— „Het is zeker een groot ding de geestkracht, de beslistheid en de merkwaardige vaardigheid in het debat te hebben van den heer Chamberlain. Die eigenschappen hebben hem al ver gebracht en kunnen hem mogelijk nog verder brengen. Maar de gebreken die ermee gepaard gaan zijn ontegenzeggelijk vrij ernstig."

En dan vertelt hij, hoe hij onlangs een brief gevonden heeft, twee jaar geleden door een lid van het tegenwoordige ministerie der Kaapkolonie aan hem geschreven, waarin hevig op Kruger wordt afgegeven en ten slotte gezegd: „het eenige wat Kruger kan redden is het een of andere optreden van Chamberlain".

Dit laatste geeft, het zij in het voorbijgaan gezegd, wel de mate van waardeering aan, waarin veel verlichte Engelschen Chamberlain stellen, maar is als voorspelling gelogenstraft. Chamberlain is „opgetreden", maar dit heeft Kruger nog niet „gered", althans niet van oorlog. Het dagboek van Sir Wemyss loopt nog niet zoover, dat wij er uit kunnen zien, welke overdenkingen de onthullingen van de *Indépendance belge* nopens Chamberlain's medeweten van, medeplichtigheid aan den Jameson-inval bij hem wekten. Die onthullingen van de correspondentie van nu wijlen Fairfield (Chamberlain's vertrouwde en medewerker aan het ministerie van koloniën tijdens den inval en het later gevolgde onderzoek van het *South African Committee*) met Rhodes' advocaten

en raadslieden; de namen in die briefwisseling genoemd; de lijst der aandeelen, welke het geldelijk belang van Joe en zijn naaste bloedverwanten in de groote Zuid-Afrikaansche industrieele ondernemingen en in wapenfabrieken, dus bij den oorlog, bewijzen, hebben ons hier niet bijster verbaasd. Wij waren geneigd te zeggen: Nu ja, dat wisten we immers al lang, onze overtuiging is thans zekerheid. Maar in Engeland, onder het slag van menschen waartoe Sir W. Reid, behoort, zal men, dunkt mij, vreemd opgekeken hebben. Men weet nooit, hoe raar het loopen kan, maar ik geloof dat de kans, dat Chamberlain's eigenschappen „hem nog verder zullen brengen" dan hij nu al is, voor het oogenblik uiterst gering is. De leden van het kabinet weten te zwijgen, doch ik zou haast durven raden, dat ondanks al hun verzekeringen van volkomen eenstemmigheid en roerende harmonie, menig lid van het ministerie, de oude premier in de eerste plaats, het oogenblik verwenscht waarop de loop der inwendige politiek hem dwong het lid voor Birmingham de portefeuille van koloniën aan te bieden en dat zij wenschten den compromitteerenden ambtgenoot met goed fatsoen te kunnen kwijtraken. Het is zeer opmerkelijk hoe snel het getij verliep; men herinnere zich hoe triomfantelijk Joe drie maanden geleden in het Lagerhuis „zijn oorlog" verdedigde. Als het parlement den 30sten dezer weder bijeenkomt, zal de toon van verdediger en van aanvallers licht eenigszins anders zijn.

Sir Wemyss Reid merkt op, dat „de tweede periode van den oorlog" thans is ingetreden, waarin de eerste luide en optimistische geestdrift het veld ruimt voor een zucht tot critiek. Het is waar, de overgroote meerderheid staat nog steeds aan de zijde der regeering en geeft haar gelijk, niet alleen wat de voortzetting van den oorlog betreft, maar ook in haar politiek beleid dat daaraan voorafging.

— „Maar daar is een minderheid, niet sterk in aantal, maar ontwijfelbaar sterk in doorzettingskracht en vastberadenheid, die den oorlog aanziet met afschuw en volhoudt, even onverzettelijk als Mr. Bright in de dagen van den Krim-oorlog, dat het een krijg is die nooit begonnen had moeten worden. Zonder acht te slaan op de zich opstapelende bewijzen voor het bestaan van een vast besluit bij de Boeren om Groot-Britannië uit haar stelling in Zuid-Afrika te dringen en de overheersching van de Afrikaander „natie" te verzekeren, beschouwt deze minderheid den oorlog als bijna luchthartig teweeggebracht door de tegenwoordige regeering en bovenal door den minister van koloniën. Voor het oogenblik is deze afwijkende meening te zwak om zichzelf duidelijk verstaanbaar te maken in de pers of in openbare vergaderingen; maar niemand, die er aanspraak op maakt een ware schildering van de tijden waarin wij leven, te geven, kan ontkennen dat zij bestaat . . . Voor het oogenblik is deze minderheid machteloos. Maar zij zal zich laten hooren binnen een niet verre toekomst en het lot van minstens ééne der groote politieke partijen zal beïnvloed worden door den arbeid dien zij zal verrichten."

De voorspelling, dat deze minderheid zich weldra duidelijk zou laten hooren, is reeds uitgekomen. De kleine, krachtelooze minderheid heeft zich vast

aaneengesloten en vormt reeds een phalanx van indringend vermogen. Het is geen „vredescomité", dat zij gevormd heeft — wat stelt men zich hier te lande toch voor met die goedgemeende, maar malle „vredes"-adressen en bemiddelingsverzoeken, die niet de minste uitwerking kunnen hebben en voor ons en de Boeren eenigszins vernederend zijn? — maar het is een comité van verzoening in Zuid-Afrika. Het wenscht onder het Engelsche volk de zoo hoog noodige kennis te verspreiden ter voorkoming van herhaling der misverstanden; het wenscht een ander Engelsch beleid daarginds, dat strekt om een goede verstandhouding tusschen de blanke rassen in het zwarte werelddeel te bewerken en te handhaven en dezen bejammerenswaardigen oorlog zoo spoedig mogelijk tot een einde te brengen. Onder die oproeping vindt men de namen van Leonard Courtney, Selous, Mackarness, Frederic Harrison, Walter Crane, Herbert Spencer, den bisschop van Hereford, de journalisten Massingham en Spender en — den naam van den Grooten Oude eerend — de beide zoons en den schoonzoon van Gladstone. Daarnaast handhaaft de talentvolle, rumoerige Stead zijn comité, onder de leuze die voorbestemd schijnt om eens populair te worden: *Stop the war!*

Zoo ver is het echter nog lang niet; dat mogen wij van Sir Wemyss Reid wel aannemen. In den tegenspoed gedraagt Engeland zich waardig; het laat zich nog niet neerslaan, het zendt zijn zonen — ongeoefend voor een groot deel, tot dood en lijden opgeschreven — gewillig naar het oorlogsveld, het raakt het hoofd niet kwijt, het schreeuwt niet: verraad! het is en blijft overtuigd dat het zijn gesteld doel moet bereiken. Sir Wemyss heeft medelijden met de heeren van de effectenbeurs, die de zenuwen van oude vrijsters schijnen te hebben en op den dag van Buller's nederlaag de *consols* beneden pari lieten dalen. „*There are no such fools as Consols!*"

— „De taak moet volbracht worden en volbracht naar onze tevredenheid, of —*delenda est Carthago!* Dit is duidelijk de gezindheid van het land; en het zal zich zelfs niet laten afleiden van zijn voornemen door de verleiding om hetzij militairen, hetzij staatslieden in beschuldiging te stellen, die zich zijn misnoegen op den hals gehaald hebben. Hierin toont het den geest, die ons gemaakt heeft tot wat wij zijn en zoolang die geest behouden blijft, kunnen wij onverschillig blijven onder den spot van vitters in den vreemde, onbeducht zelfs voor het streven van een Amerikaansch Congreslid, die goed gevonden heeft een berisping van ons voor te stellen wegens de „onmenschelijke wijze" waarop wij dezen strijd voeren. Het is een oogenblik van groot gewicht voor de toekomst van het Rijk; want er doemen stormwolken op in meer dan een windstreek en onze vijanden en vrienden beide schijnen den voortgang van den strijd aan te zien met oogen, die glinsteren van het vuur der begeerte. Maar voor zoover een feilbaar schrijver de gevoelens kan beoordeelen van hen met wie hij in aanraking is geweest, is het diepliggend besef dat aller hart vervult, een besluit om door te zetten tot het einde, zonder afwijken of stilstaan."

Dit is een merkwaardige gemoedsstemming, omdat zij het vrij wel nood-

zakelijk maakt, de mannen die thans aan het roer zijn, op die plaats te laten. En dat terwijl ook de regeeringspartij zulk een stroom van verwijten en beschuldigingen over hun hoofden uitgiet. Want Chamberlain is reeds lang niet meer alleen de zondebok. Het is het ministerie, dat aansprakelijk gesteld wordt voor het feit, dat Engeland dezen oorlog geheel onvoldoende voorbereid is begonnen en dat het zich te eenenmale misrekend heeft wat de sterkte der Boeren en het gehalte van hun bewapening betreft. Het is alsof de ministers zich ook in dat opzicht door Rhodes hebben laten misleiden, die in den afgeloopen zomer immers zeide, dat er van een Zuid-Afrikaanschen oorlog geen sprake kon zijn — het zou een opstand zijn, gevolgd en gedempt door een militaire „wandeling" van een Engelsche leger-divisie. Die man wist inderdaad niets van de reusachtige wapening, waarmee de Zuid-Afrikaansche Republiek jaren lang in alle stilte bezig geweest is zich op den vroeg of laat te verwachten oorlog voor te bereiden. Iemand die de laatste jaren aan de Nederl. Z.-A. Spoorwegmaatschappij verbonden geweest is en dien tijd heeft doorgebracht aan een station tusschen Lourenzo Marques en Pretoria, waar dus al de kanonnen en schietvoorraad langs gekomen zijn, die de Transvaalsche regeering uit Europa heeft aangevoerd, vertelde mij, dat hij nooit in die twee jaren één kanon of oorlogswerktuig gezien heeft, hoewel verscheidene ervan nachten lang aan dat station moeten hebben staan wachten. Er kwamen wel voortdurend groote kisten langs, aan het adres der regeering, maar daar stond: *Agricultural Machinery* op geschreven! En niemand van het personeel had eenig vermoeden, wat voor „machines" die kisten bevatten. Of men de voorzorgen dus ook geheim heeft weten te houden. Men mag dan ook gerust aannemen, dat de geheime fondsen, die volgens de Engelsche lasterpers in de zakken van den President terechtkwamen, geheel aan die bewapening zijn besteed; noem het boerensluwheid, mij komt het voor een vaderlandsliefde van zeer hooge soort te zijn, dat de fiere oude man een dergelijken laster jaren lang zwijgend heeft gedragen en mee zou hebben genomen in het graf, zoo de oorlog ware uitgebleven.

Hij is nu voor dat zwijgen beloond. Men zegt, dat Sir William Butler, de vroegere bevelhebber te Kaapstad, die tegen pressie en oorlog gewaarschuwd heeft en dus tijdig, onder den hoon der Engelsche pers, naar Londen is teruggeroepen, dat alles wel geweten heeft. Maar, voegt men erbij, zijn rapporten dienaangaande liggen ongelezen weggeborgen in het Engelsche departement van oorlog. Is dit waar, dan mag gevraagd worden of het Engelsche volk ooit den moed zal hebben om volledig rekenschap te vragen van zijn ministers voor hun oorlogsbeleid. Dan kan men zich den hartstochtelijken uitroep van een „regeeringsgezind" blad als de *Morning Post* begrijpen: *We must get rid of these men!*

„Maar — zegt Sir Wemyss — dit is voor het oogenblik een aangelegenheid van bijkomend belang." Dat zal het ook voorloopig wel blijven, tenzij het volk zich al te onbehagelijk begint te gevoelen onder het gebrek aan voldoende inlichting, terwijl toch daarginds honderden van zijn beste zonen vallen; tenzij

de regeering voortgaat haar eigen stellingen te verzwakken door onhandige speeches van de leden van het kabinet. Balfour, de lieveling van het publiek, heeft immers met zijn twee redevoeringen van deze maand zijn populariteit al half verspeeld. Hoe heeft men hem zijn optimisme euvel geduid en de luchthartigheid, waarmee hij sprak over de geleden verliezen en vooral die erkenning, dat als men alles geweten had, het misschien beter ware geweest naar een schikking te streven. Inderdaad, dat laatste is, na wat wij van Chamberlain omtrent de lankmoedigheid van Engeland en den dollen overmoed der Boeren gehoord hebben, een onheilspellende bekentenis. Zij geeft ook recht om te twijfelen aan de waarheid van wat de minister White-Ridley kort daarna in een openbare vergadering verklaarde: dat het kabinet de verantwoordelijkheid volkomen gelijk op deelde en één was als de natie. Eén als de natie? Wij zullen maar aannemen, dat de rede als een toast bedoeld was; klonk zij ook niet verder aldus, met haar loftuitingen op „*nos brav' généraux*," alsof de spreker een voordracht hield voor de Fransche *Ligue de la Patrie?*

Sir Wemyss Reid — en hierin is hij wel het echte beeld van den gemiddelden Engelschman — troost zich intusschen met de vaste overtuiging, dat de tegenspoed, in Zuid-Afrika ondervonden, slechts het gevolg is van „de karakteristieke misslagen, die het onvermijdelijk voorspel schijnen te zijn van elke groote krachts-inspanning, die wij als natie volbrengen." Twijfel aan den uitslag van den oorlog bestaat er niet bij hem, noch bij iemand in Engeland. Wel valt sommigen de tegenspoed zoo zwaar te dragen, dat zij van een dag van „nationale zelfvernedering" spreken, aan welk voorstel eigenlijk de geheime bedoeling ten grondslag ligt om den God die tot nu toe de Boeren geholpen heeft, te bewegen nu eens naar den anderen kant over te komen. Maar het is zeker niet het beste deel van het Engelsche volk, dat met zulke plannetjes rondloopt. Ook Sir Wemyss zal, denk ik, daarvan niet willen weten.

Ik laat hem nu aan zijn dagelijksche overpeinzingen, in de meening dat hij zijn oordeel op eenige punten nader zal hebben te herzien, maar dat hij een type is en blijft, hetwelk eenigen eerbied verdient.

Dit wordt ook in de ernstige organen van de Europeesche pers erkend, al is men er vol bewondering voor de Boeren en al uit zich de voldoening over Engeland's tegenspoed telkens opnieuw. Het koninkrijk heeft het er niet naar gemaakt dat vrienden-in-nood zouden toesnellen, nu het er naar aan toe is. En het maakt het er nog niet naar. Met een ongegeneerdheid, als was er van vermindering van zijn invloed geen sprake — en daarin heeft het geen ongelijk — laat het zijn heerschappij ter zee gevoelen aan Duitsche mailbooten, die het opbrengt en de lading laat uitpakken, om ze daarna onder belofte van schadevergoeding vrij te laten. De Duitsche regeering is tegen die wijze van doen met beslistheid opgekomen, maar heeft toch niet veel meer dan de toezegging kunnen verkrijgen, dat voortaan mailbooten niet dan krachtens *ernstige* contrabande-verdenking zouden worden aangehouden en opgebracht. De betuiging van leedwezen, die er mee gepaard ging, kan de Duitsche regeering maar matig voldaan hebben; want ware zij oprecht, dan zou niets

voor het Engelsche kabinet gemakkelijker geweest zijn dan op het eerste vertoog even een telegrammetje naar Durban te zenden om de onmiddelijke loslating van de *Bundesrath* te gelasten. De staatssecretaris von Bülow heeft zich dan ook in den Rijksdag wel officieel tevreden gesteld, maar geenszins dankbaar betoond voor Engeland's „toegeven," hij heeft bijna een dreigement aan zijn redevoering toegevoegd en de Rijksdag heeft hem in stilte aangehoord. Onder de rede van den interpellant die deze zaak bij haar inleidde, was het anders toegegaan: daverend gejuich op alle banken bezegelde diens woorden over president Kruger, „dien grooten, geestkrachtigen man, die aan den ergsten laster blootgesteld geweest is."

In Engeland is men over deze Rijksdag-vergadering niet best te spreken. Geen wonder. Het bezoek van den Keizer heeft in elk geval geen *directe* vruchten afgeworpen. Eerst al heeft de Duitsche regeering het „verzoek" aan Krupp gericht om gedurende den oorlog geen krijgsmateriaal aan een der beide oorlogvoerenden te leveren en Engeland had al heel wat besteld. Toen heeft de Keizer aan een Bondsvorst, die zijn vlootpolitiek steunde, eenige voor Engeland weinig aangename woorden getelegrafeerd, twee vliegen in een klap slaande: een wenk aan Engeland en een reclame voor zijn groote vlootplannen, waar de Rijksdag nog altijd maar niet verzot op is. En nu doet von Bülow ook al zoo koel. Het is weer „*isolation*" voor Engeland; ditmaal niet „*splendid*."

Er zijn in de afgeloopen maand ook onthullingen gedaan nopens een Anglo-Duitsche overeenkomst over Delagoa-baai. Als Portugal wegens de uitspraak van het Zwitsersche scheidsgerecht, die in het voorjaar verwacht kan worden, maar reeds nu aan de ingewijden bekend schijnt te zijn, goed en wel in de schulden, finaal in den geldnood zit, dan zullen Engeland en Duitschland als reddende engelen het de noodige milreis komen brengen, hetzij als koopsom voor, hetzij als leening, gewaarborgd door, de Portugeesch-Afrikaansche koloniën. Dan valt de Delagao-baai weldra Engeland in handen.

Wat hiervan aan is, kan ik niet beoordeelen, maar wel weet ik, dat de patiënt zelf deze operatie-plannen heel leukjes heeft aangehoord. In de Cortes heeft de Portugeesche regeering rondweg verklaard, dat zij vooreerst geen financieele hulp van buiten noodig had — een bewering, die den fondsenhouders allicht wat boud zal zijn voorgekomen — en dat er aan afstand of verpanding der koloniën geen denken is. Tegenover Engeland houdt zij zich flink; zij doet haar best om onzijdig te zijn, maar desondanks is de haven van Lourenzo Marques voor de Boeren van onschatbare waarde, trekken zij er veel meer profijt van dan indien het een Transvaalsche haven was, die immers door eenige Engelsche oorlogschepen geblokkeerd zou kunnen worden.

In aansluiting bij wat ik in mijn vorig overzicht schreef, stip ik even de beëindiging aan van het komplot-proces voor den Franschen Senaat, als hooggerechtshof zetelend. Het is poover geëindigd; de tientallen verdachten, die door de regeering in Augustus onverhoeds gevangen werden genomen, zijn allengs geslonken en het aantal veroordeelden bedraagt ten slotte drie.

In Buffet, Déroulède, Jules Guérin, heeft de Senaat drie hoofdleiders willen treffen, van de royalisten, van de nationalisten, van de anti-semieten. Dit vonnis is nog zoo kwaad niet bedacht; de positie der regeering is er door gered en een waarschuwing gericht aan de vijanden der Republiek (wien overigens wel voldoende eer is bewezen). Dat dit proces noodig is geweest, wil er bij mij altijd nog maar niet in. Zeker heeft het weer — zooals iedere vorige gelegenheid, bij welke de Senaat opgeroepen is om als hooggerechtshof dienst te doen — duidelijk aangetoond, hoe dwaas en verkeerd het is politieke lichamen rechterlijke functiën op te dragen.

De regeering, de heterogene regeering die van Millerand over Waldeck-Rousseau tot Galliffet loopt, zit nu dezer dagen vrij vast in den zadel en, mocht zij de opening van de wereldtentoonstelling halen, dan is zij tot het begin van den winter haar leven zeker. Dat zou een verrassing zijn. Maar er is veel tusschen de lippen en den rand des bekers. Als de vernieuwing van een derde gedeelte van den Senaat en de herstemmingen achter den rug zijn, dan zou de Kamer zich de weelde van een ministercrisis kunnen gunnen. Er staat iemand klaar om de kabinetsformatie te aanvaarden. Het worden netelige weken voor Léon Bourgeois.

20 Januari. P. v. D.

VAN DE REDACTIE.

Tooneelklachten.

Ze komen doorgaans in het midden van den winter, als rouw-roepende raven, die gewone klachten over het vaderlandsch tooneel en het Nederlandsch schouwburgpubliek en de directies van onze schouwburgen en de beheerders van onze gezelschappen en over het Tooneelverbond en over de Tooneelschool en over nog een menigte andere tooneelzaken. Het is ook nu weêr begonnen, dat klagen, en er zullen nog heel wat rouw-roepende raven over onze grauwe wintervelden strijken en nog heel wat gewone tooneelklachten zullen worden gehoord.

Van alleszins eerbiedwaardige zijde is het begonnen, van 't jaar. Met inderdaad zeer gegronde ergernis, constateerde eerst Giovanni in *Het Handelsblad* hoe jammerlijk slecht het publiek gehoor gaf aan de oproepingen van de Maatschappij *Apollo*, die haar vijftigjarig bestaan ging gedenken onder den zwaren druk van zorgen, die gerekend had op belangstelling van het publiek, ten minste voor haar feesten, en tòch nog bedrogen uitkwam, in het land, dat wil doorgaan voor het barmhartige bij uitnemendheid. Voor oude en gebrekkige tooneelkunstenaars geen belangstelling, geen steun!

En nu kwam, een maand geleden, *De Gids*, waarin Mr. J. N. van Hall wijst op het feit dat de Tooneelschool haar vijf-en-twintigjarig bestaan beleefde, zonder dat ook die gedenkdag een eigenlijke feestdag wezen mocht. Inderdaad, was er niemendal te doen. Men kan niet zeggen dat het saai was. Waar niets is, blijft ook saaiheid weg. Er is geen belangstelling genoeg, constateert *De Gids*-redacteur. En hij vraagt — hij, tooneelvriend — erg droefgeestig, of de Nederlander in het algemeen verstoken is van zin voor dramatische kunst.

Op *De Gids*, volgde zoowaar „*Het Tooneel*", orgaan van het *Nederlandsch Tooneelverbond*. In een artikel, dat de aandacht trok, schreef de heer G. R. Deelman, dat de Nederlandsche Tooneelbesturen zoo weinig pogingen doen, over 't algemeen, om het publiek op te voeden. En hun goede krachten bederven zij: „onze acteurs zullen langzamerhand voor het hoogere drama geheel ongeschikt worden."

Hij wijst op Duitschland, waar betere stukken meer menschen trekken; Mr. van Hall wijst op Frankrijk, waar „onder gunstige omstandigheden van landaard, natuurlijken aanleg, aangeboren uiterlijke beschaving, geldelijken steun van Rijkswege, het tooneel een grooter, meer algemeen erkende plaats in de kunstwereld inneemt." En misschien zou een ander nog op een derde rijk kunnen wijzen, waar de tooneeltoestanden beter zijn dan bij ons.

Maar men moet met het verzamelen van al die klachten heel voorzichtig zijn. Men dient te „sorteeren".

Als men vraagt of ons publiek belang stelt in de dramatische kunst — zeg dan gerust: „o, neen!" Als men vraagt of de Nederlander dus niet graag naar de komedie gaat — zeg dan gerust: „o ja!" Want hij wil wel naar de komedie, maar hij wil niet naar de kunst. Hij wil naar de komedie om plezier te hebben en kunst geeft hem geen plezier, althans daarvoor kan niemand instaan. Dat enkele goede stukken ook kas-stukken zijn geweest, bewijst niemendal. Vooreerst zijn er menschen die dan zoo'n enkele keer, àls er dan wat „klassieks" gespeeld wordt, wel eens naar den schouwburg willen met hun zoon, den student, of hun dochter, die voor M. O. Engelsch werkt en Shakespeare eens moet *zien* ook. Verder zijn er nog al vertooningen bij de klassieke stukken en is er nog al eens een verschrikkelijkheidje te snappen, in menig goed modern drama ook. Dáárom komen de menschen dan.

In den regel wil de Nederlander uit lachen gaan, als hij naar een schouwburg trekt. Dat is zijn aard. De heer Deelman beweert, in *Het Tooneel* (10 Januari), dat de schouwburgdirecties hem zouden kunnen opvoeden. Wij betwijfelen het voor het echte publiek, dat avond-aan-avond den schouwburg vullen moet. Wie oplet hoe gretig dat publiek elke gelegenheid tot lachen aangrijpt — ook in hevig roerende tooneelen — hoe het speurt naar oogenblikjes van ontspanning bij een drama om, al is het maar als de meid binnenkomt, even „hi-hi-hi" te doen, om niemendal, uit een bijna phyzieke lachbehoefte, den uit-zijnden Nederlander nu eenmaal eigen, wie dit heeft waargenomen, zal begrijpen dat, ten onzent, de groote massa *wil* lachen. Voor haar is ernstige kunst toch niets.

De heer Deelman heeft echter volkomen gelijk, waar hij zegt dat zeer goede tooneelkunstenaars in ons land niet altijd voldoende kieschkeurig zijn bij het aanwenden van middelen om den lachlust te wekken en hij heeft het nog weêr eens bij het rechte eind waar bij de stelling verdedigt: „geeft men te veel amusementsstukken, dan zal men op den duur het publiek uit den schouwburg jagen... Wanneer men het publiek gewent, het tooneel als amusement te beschouwen, zal men het spoedig tot vergelijking dwingen tusschen tooneel van den éénen en café-chantant, specialiteitentheater en circus van den anderen kant, en het zal tot de conclusie komen, dat het met de laatste zijn doel veel beter en meestal goedkooper bereikt. Met deze drie kan het tooneel de concurrentie in die richting (in het komiek-amusante) niet volhouden."

Juist; héél juist. Maar nu moet men niet vergeten dat er in ons land heel wat soorten van publieken zijn, die zich niet gemakkelijk vermengen. Opera-publiek is (over 't algemeen, dan) geen komediepubliek; komediepubliek is wèl concert- maar niet circuspubliek en tingeltangelpubiek vindt men overal. Dat moet uit en zal uit. Waar blijft nu de mogelijkheid voor een verstandige, niet gesubsidiëerde, door mode of smaak niet gesteunde, op speculatie aangewezen directie om tegen den volkswil in, ernstige kunst te gaan geven? De heer Deelman noemt goede voorbeelden van stukken, die wèl gingen al waren ze niet komiek. Hij wijst ook op de hervattingen van *Het Nederlandsch Tooneel*,

die hem moed geven. Maar wat beduiden deze uitzonderingen voor den nu al zoo vaak geconstateerden werkelijkheidsregel?

Wat het zalenvullend publiek in ons dierbaar vaderland wil van de tooneeldirecties? Vraag dat maar eens aan de heeren directeuren en beheerders zelf. Zij weten 't wel. Spektakelstukken, liefst actueele spektakelstukken wil dat goudbrengende publiek: dwaze, ernstige, schuine, fatsoenlijke... 't komt er allemaal niets op aan: spektakelstukken moeten 't wezen. *Dreyfus* of *Transvaal* of de driedubbele vergiftiging (pas maar eens op!) of de *dame van Maxim*, die zoomaar, pardoes, in deftig gezelschap een cancan slaat of *De Spaansche Brabander*, ook al goed! waar zoo'n knusse rare taal in wordt uitgeslagen en dat je toch hooren mag, omdat het zoo oud is en zoo *echt*, zóó *echt* of *Don Quichot* van Langendijk, waar ze zoo'n raar rijmpje in opzeggen met een gemeen woord erin, voluit! en dat je ook hooren mag omdat het zoo oud is of *Kaat Mossel*, die een oranjebroek laat zien in de gevangenis of *Het Zevende Gebod* dat is eerst echt!...

Dit kàn men anders zeggen en moet men anders zeggen als men meer illuzies heeft omtrent het gevoel voor dramatisch schoon van dat schouwburgvullend publiek, waarop een directie moet kunnen rekenen om iets meer te kunnen, zelf, dan een armzalig bestaan voortsleepen met heel haar gezelschap. Maar onze illuzies zijn, na eenige jaren van waarnemen, helaas niet groot meer. Wij weten dat er een zeer goede kern van tooneelvrienden bestaat in ons land, doch dat die menschen niet één gezelschap zouden kunnen laten leven. En hoeveel gezelschappen zijn er niet, dingend naar de gunsten van het publiek?

Helaas! het meerendeel der bezoekers geniet van een *Brabander*, niet omdat het gevoel heeft voor de heerlijke typeering van Brederode, maar om het „aardige" van die oude Amsterdammers en van dat „kleine" volk vooral en dat meerendeel stormt naar *Het Zevende Gebod*, niet omdat Heyermans ook in dat nieuwe stuk weer blijken heeft gegeven van zijn groot talent, maar omdat het speelt in *De Pijp* te Amsterdam, omdat er een taal in wordt gesproken, die men zoo lekkertjes „nee maar ongehoord!" vindt, omdat er tooneelen in zijn, die zelfs zenuwen als ankertouwen nog zoo'n beetje in beweging brengen. Als een stuk, behalve de onbegrepen aantrekkelijkheden, ook nog die heeft van een slachthuis en een wijvenvechtpartij en er bovendien de gewone moraal zoo maar in op haar hoofd wordt gezet, dàn gaat het kasvullend publiek er zèker heen, *zelfs al is het stuk goed*. Daar kunnen dan tingeltangel en paardenspel weer niet tegen op, ziet u?

Maar dat kasvulpubliek is noch altijd te lokken, noch alléén te ontzien. Er is hier geen enkel homogeen schouwburg-publiek, behalve zoo wat in den Haag, *misschien*. De directies kunnen, al willen zij, niet eens hun repertoire inrichten voor een bepaalde soort van menschen. Ze weten niet of die komen

zullen, zoo'n avond. Tegenover een niet te kennen publiek, kiezen zij, nu ja, wat er zoo al in 't buitenland gaat en de gelukkigen onder hen treffen een kraan als Heyermans en zij, die eene waardigheid hebben op te houden, moeten een *dame van Maxim* laten rusten en hebben 't misschien eens goed door een Shakespearestuk of wat anders.

Het is voor directies, tooneelkunstenaars, de enkele schrijvers, de tooneelkritiek en ook voor de wezenlijke liefhebbers uit het publiek een akelige toestand, waarin wel niet spoedig verandering zal komen. Wij zouden niet weten hoe. Vooruitgang is haast onmogelijk; want men zal moeten erkennen dat door de fel concurreerende gezelschappen, die nu allemaal goede krachten onder hunne leden tellen, met ijver en met zooveel mogelijk beleid wordt gewerkt, dat Het Nederlandsch Tooneel doet wat het maar doen kàn om het publiek te bevredigen. Maar het publiek wil niet bevredigd worden. Wie even durft denken aan de Muziek komt der wanhoop nabij!

Voor Muziek is echte belangstelling. Als een geheel onbekend muziekwerk aangekondigd wordt, dan trekt het publiek in breede gelederen op, zonder te wachten of de kranten verzekeren dat men heusch waar voor zijn geld zal krijgen; iedereen wil het nieuws hebben gehoord en beoordeeld, zoo spoedig mogelijk. Zoo druk maakt men zich geenszins over een nieuw tooneelstuk, al is het een oorspronkelijk, al is het er een van een bekend schrijver; tenzij men wete, volstrekt zeker wete, dat het behoort tot een der boven geschetste categorieën. Dan verdringt men zich in de zaal, ook bij de eerste opvoering. Anders laat men de krantenmannen maar ereis poolshoogte voor zich nemen. Niet omdat men zich veel aan hun oordeel gelegen laat liggen, maar omdat zij vertellen kunnen wat het stuk zoo ongeveer is: of je er erg om lachen moet, of er verschrikkelijkheden in komen, of het bij geval „gewaagd" is enz. enz. De waarde bepaalt het kaspubliek voor zichzelf wel. Het heeft daarvoor een eigen maatstaf, een zeer eenvoudige, naar wij gelooven: de hevigheid der aandoening in het groteske of tragische of enkel maar griezelige en dan de afwisseling in het kijkspel.

De heeren Mr. van Hall en Deelman eindigen met wat optimisme. Eerstgenoemde vindt dat de toestand beter is dan voorheen. „Wie er vroeger niet van hooren wilden (van het Ned. Tooneel), meenend dat daarvan wel nooit iets terecht zou komen, moeten nu wel erkennen dat in onze schouwburgen nog wel eens iets te genieten valt." Nu, dat is de volmaakt juiste term „dat er nog wel eens wat te genieten valt" — d. w. z. voor wie alles gaan zien, zoo ereis een paar maal in 't jaar. Mr. van Hall besluit dat wij moeten steunen de instellingen: de opleidingsschool, de schouwburgen, die goede spelers vormen.

En de heer Deelman kan alleen maar hopen „dat voor ons tooneel een betere toekomst daagt. De reprises van de „Koninklijke Vereeniging" in den laatsten tijd geven moed!" — Ons nog niet eens, helaas!

F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Verzen, van Jeanne Reyneke van Stuwe. 's Gravenhage. N. Veenstra. (Zonder jaartal. Met portret van de schrijfster.

't Was een onbeduidend, verre van fraai bundeltje, waarmeê de dichteres Jeanne Reyneke van Stuwe verleden jaar voor het eerst kwam tot het publiek. Sedert is haar tweedeelige roman *Hartstocht* gevolgd, een boek, dat heel wat gemoederen in beweging bracht en ook heel wat woorden van waardeering ontlokte. En nu komt het flinke boekdeel met *Verzen*, keurig uitgegeven, versierd met der schrijfster portret, als om ons te doen begrijpen dat zij er nu „is," die jonge auteur, dat wij rekening met haar hebben te houden als met de gelijke van de besten onzer Nederlandsche schrijfsters.

Tot heden was de kritiek niet uitbundig in haar lof. Van dat eerste, onbeduidende bundeltje werd dadelijk veel meer goeds gezegd dan van dit boek met verzen. En toch, wij willen het nu reeds getuigen, toch levert Jeanne Reyneke van Stuwe (of mogen we schrijven Jeanne Kloos?) het bewijs dat zij een geboren dichteres is *niet* in die oudere *Impressies*, maar juist wel in deze jongere *Verzen*.

Menschen, die aan dichters vragen, wat boodschapslenterende dames ook in winkels verlangen te vinden: *nouveautés*, moeten dit boek maar ongelezen laten. De dichteres geeft nòch nieuwe gedachten, nòch nieuwe vormen. Zij geeft haar fiere jonge-meisjes-ziel, al meer zich gereed makend om zich te laten vangen door den machtigen Geliefde. Er is in den gang dezer vele verzen iets dat doet denken aan de noteering van een bevallig ballet, waarin het meisje in sierlijke bochten den steeds ongeduldiger jongen man ontwijkt om zich, eindelijk, nog onverwacht te laten vangen, onder het lief gestreel der lichte muziek en het zacht gewuif van kleurige velums door tal van lieve danskameraadjes. Maar er is ook iets in van de stille tragedie der zich gevende ziel, der persoonlijkheid, die een offer gaat brengen en zich daarvan wèl bewust is. Het gelijkt op duister dreigen, nu en dan. Maar de juichtonen der overwinnende liefde schallen hooger en hooger. De woordsymfonie voert ons naar het Geluk en blijheid schalt in ons na, in breede trillingen, die ons jong maken en gelukkig met de dichteres, die haar dichter gevonden heeft.

Liefde is niet het eenig motief; maar van geen ander werd zooveel moois gemaakt. Beschrijvende gedichten in het begin zijn niet zonder eenige verdiensten. „*Uit het boek van mijn leven*," waarmede het bundeltje besluit, is een fragment, dat wij hadden kunnen missen. Het behoort niet in dit mooie boek. Als kunstuiting staat het beneden al het overige; als biografie is het onvoldoende. We komen dus telkens terug tot die liefdezangen met de mooie sonnetten, de, nu en dan, meesterlijke regels, waaruit zoo duidelijk het echte dichterras van de schrijfster blijkt.

Reyneke Stuwe geeft niet wat genoegelijke minnepoëzie. Zij is niet de „lieve" bruid, die wacht op haar geluk als een wel gedresseerd schoothondje op een klontje suiker. Geen haardpoëzie kan zij geven. Van haar angst, haar tegenzin, haar vertrouwen, haar offervaardigheid, haar hartstocht wil zij zingen. Er is niet veel voor scheurkalenderdames te halen uit het boek; wel veel is er in voor jonge meisjes en jonge mannen, die leven en zich het tintelend leven zengend door de aderen voelen gaan.

Ik zie U overal, mijn Lief! waar zon
Haar helle stralen flikk'rend neêr doet glijden,
Waar zich omhoog de gouden blauwten breiden......
Die tintlend neêrslaan in de klare bron,

Waar manestralen glanzig licht verspreiden,
Wanneer de maan haar wake weer begon, —
Of als de daagraad tint den horizon, —
Ik zie u overal, in staêg verbeiden!

O, als Gij nader kwaamt, met lieven lach,
En vriendlijk naar mij toesgestrekte handen, —
Als ik uw oog mij tegenstralen zag, —

En voelde uw kus mij op de lippen branden, —
O, Lief, mijn Lief, dat waar der dagen dag,
Wiens gloed voor eeuwig 't nachte-duister bande!

Er zijn veel mooiere verzen in. Maar dit is kenschetsend als uiting van haar verlangen.

Belangwekkend is het na te gaan hoe haar liefde aanwast en zich al meer veredelt en verdiept. We zouden zeggen bijna tot een godsdienstig gevoel, indien we ons gevoelen zonder ergernis te wekken aldus duidelijk konden maken. De dichteres acht het geen blasphemie het als zoodanig te uiten:

Gij, dien ik liefheb... met een diep vereeren,
Waarmeê mijn ziel in U als God gelooft.

Elders laat zij een psalm opruischen voor den vergoddelijkten geliefde!

O, Lief, die tot mij zijt gekomen,
In glanzende barmhartigheid,
Die thans uw goddlijk licht doet stroomen,
Dat zich al wijd en wijder breidt.
God van mijn Ziel! God van mijn droomen...

Het laatste »God van mijn droomen" verzwakt het geheel; maar dat zal wel niet met opzet gedaan zijn.

Nog elders:

'k Wil u mijn gansche Zijn vertrouwend geven,
O, Leider-van-mijn-leven o, mijn god!

Later weêr:

O, aan de wereld, die u God gelooft...

Wij weten dat de bezongene den dichter Willem Kloos is, door enkelen met den naam van het Opperwezen genoemd, zich zelf een godheid wanend in sommige zijner heftige lyrische zangen. Dien geliefde bedoelt zij hier.

Wat zegt zij hem lieve dingen! Er is na veel heftigs, nog veel meer van uitgezochte teederheid in die liefdeverzen, van het innig teêre, dat men niet eenvoudiger, noch gracelijker zou kunnen zeggen dan deze dichteres doet in haar sonnetten vol kussen, nadat „als licht is (haar) Liefde in (haar) Leven gekomen." Zij smeekt den geliefde: red mij; leer mij geluk! Ik ben een bloem en Gij de zon... Maar niet lang blijft zij zoo als smeekelinge. De vrouw wil troosten en steunen:

O, laat met zachte hand mij voor een poos 't
Droef-somber rimplen van uw voorhoofd vagen,
En streele' uw wang, tot zij van blijdschap bloost.

Maar toch toont zij hem haar liefde knielend:

'k Lig laag geknield en hoog rechtop staat gij
Als trotsch gebieder van mijn liefdeleven.

Zonder terugzien op dat vroegere in fierheid alléén-zijn gaat het niet, natuurlijk; doch na elk getuigen van haar geheel zich geven, geheel zich verkleinen in haar liefde tot den groote, stroomen de woorden van streelende teederheid nog des te rijker hem tegen. Dan geeft ze hem haar liederen:

O, laat mijn liederen als bloesems ranken
Om 't marmren altaar, dat mijn liefde u bouwt!...
Mijn Lief, wien ik mijn lot heb toevertrouwd,
Zóó wil ik u voor ùwe liefde danken...
O, laat dan luid mijn blijdste tonen schallen!
Zij zullen, als betooverd, nedervallen
In sprookjes-schoone bloesems voor uw voet!

Wij zouden niet durven besluiten met een gelukwensch voor het dezer dagen gehuwde paar. We mogen ons — wij, vreemden! — enkel veroorloven baatzuchtig te wenschen voor ons-zelf en voor onze Letteren dat het aan deze waarachtige dichters gegeven zal zijn in het huwelijksleven nog voort te arbeiden.

Verzen doet zeer veel verwachten. De dichter Kloos zal zijn vrouw zeker een eigen weg laten gaan. Om den lezer te laten oordeelen tot welken graad van

volmaking de dichteres der *Verzen* reeds gekomen is, nemen wij hier het volgende meesterstukje uit den bundel nog over:

Verlangen.

Mijn heele leven is één groot verlangen, —
Eèn eindloos smachten naar een blijvend heil,
Dat mijn koud lichaam, langer dan een wijl,
Met een zacht-warme wade zou omvangen...
O, twijfel van mijn koel verstand... o, bange
Vrees, die mijn Ziel doorvlijmt, als scherpe pijl...
O, vreugde, die verwaasde als schimmen ijl...

Mijn hééle leven is één groot verlangen...

O, brandende begeerte naar geluk,
O, rustloos-knagend, Ziel-verterend smachten, —
O, de benauwing van den zwaren druk
Der ingehouden, bitter-droeve klachten!...
„O, wie gelaten 't hoofd deemoedig bukk," —
Mijn Ziel verkwijnt... ik wil, ik kàn niet
wachten.

* * *

Verzen van Jeannette Nijhuis. Utrecht. H. Honig, 1899.

Ze zijn niet kwaad, deze gedichtjes, lang niet kwaad; maar ook niet zeer oorspronkelijk, niet verrassend, nergens. De dichteres heeft tot nu toe enkel blijk gegeven een aardig talent te bezitten voor het schrijven van lieve versjes. Waar zij verheven en stoer wil zijn, schiet haar talent nog te kort om haar 't beoogde effekt teweeg te doen brengen. Wij noemen, tot voorbeeld, de Revolutie-gedichtjes, waarin reeds het telkens cursiveeren verraadt dat de dichteres met het moeilijke van den vorm aan 't worstelen was. Daar is ook wat verwards in die Revolutie-verzen. In quatrijn 1 van I heeft de dichteres 't over oogen.

Zij zoeken licht — geborenen der nacht —
Zij willen *leven*, die slechts *sterven* mogen.

Dan volgt een quatrijn over de wereld en dan vervolgt de auteur:

En moeten zij, bedrogenen, gedoogen,
't Gethsemané, dat *nimmer* is volbracht,
Die Maatschappij van onafzienbre logen?

Nu zijn niet meer oogen bedoeld, maar menschen. En dan — Gethsemané is niet een daad, doch een plaats. Men zou dus niet dan in zeer overdrachtelijken zin kunnen zeggen dat een Gethsemané is volbracht en dan toch zeker *nooit* in een volgenden regel datzelfde Gethsemané weer laten zijn de Maatschappij van onafzienbre logen. Zoo hangen de *bogen* van regel 13 in de luchten in 14 het „*al*"

('t Volk) zet zijn voet op de verrotte bogen
Of doet 't àl opgaan in één vlammenpracht.

In het tweede Revolutiegedicht, is verwarring in het tweede quatrijn (*vlam. zwaard*). In drie wordt onzin gezegd. De wijsgeer zoekt toch waarachtig niet „in overoude boeken" naar middelen om ontevreden werklui door *dwang* tot rust te brengen. Dat doet misschien een onverstandig wetgever of een militair.

Niet mooi is de woordspeling op 't Hoogste Woord, uit een dominé sprekend, en dat „van kopergloed omsloten" (in den Bijbel). Slordig is op „windefluistren" te laten rijmen „opdruischten" (pag. 11). We stuiten op leelijke klanken en hinderlijk gesis, b. v. pag. 53:

„Aan je borst is mijn droevigst gemis"

en zoo hindert ons meer, wat zeker de jonge dichteres later zelf ook zal hinderen.

Wat de gedachten aangaat, die zij tot heden heeft neêrgelegd in haar verzen, die zijn nog jong-dichterlijke allemansgading. Een enkele maal geeft zij hoop dat we met haar een nieuw bergpad zullen opgaan, doch zij stelt nu nog teleur. Zeer waarschijnlijk acht zij zich nog niet genoeg meesteres over den vorm om het innigste harer ziel te zeggen. Dat is haar b.v. niet gelukt in de *kerksonnetten*, doch daar poogde zij toch te getuigen van iets hoog-heiligs in háár. Wij vermoeden dat deze verzen de richting aangeven van haar streven.

Doodzonde, door Marie J. Ternooy-Apèl. D. Buys Dzn., Amsterdam, 1900.

Dit boek vervult de kamer van den gevoeligen lezer, als een lawaaimakend

standje een stille straat, met vloekgeluid en schor gedreig en groote woorden, uitgeschreeuwd alsof 't ook vloeken waren, en scheldwoorden dan weêr, van de allergemeenste. En toch vertelt de schrijver maar een heel gewoon novelletje van een jonge tooneelspeelster en een mijnheer, die in de krant schrijft. Maar hij zelf houdt zijn boekje voor een requisitoir en laat op den omslag het naakte Waarheidsbeeld wat menschen op de vlucht jagen. Zijn uitgever postdateert het boek, zooals de Franschen doen in het laatste jaarkwartaal. Het is een aardigheid, die het boek er niet jonger om maakt. De schrijver preêkt een intermezzo uit en herhaalt dat grootendeels als finale, *Opgang* betiteld.

„O, dat dit boek niet zijn kon een boek van geluk, van blij-uitzeggen der wereldschoonheid! Maar de wereld is niet mooi — de wereld ligt nog in benauwenis van zwarte nachten, die duisteren over der menschen weg."

Maar, aan het eind, profeteert Ternooy-Apèl:

„Toch eenmaal zal rijzen de zon uit een dichten nevel, in gouden licht.

Dàn zal de wereld mooi zijn in reinheid."

Waarom? hoe? wanneer? Als welke voorwaarden vervuld zijn, zal de zon rijzen in gouden licht? Als heeren, die in kranten schrijven, nooit meer jonge tooneelspeelsters laten zitten? Men moet wel die malle vraag doen, daar Ternooy-Apèl haar zelf suggereert.

Het boekje is een geweldige aanloop, waarop geen sprong in 't sublieme volgt.

En daarom nogal dwaas.

Wij vreezen, dat de uitmuntende, nauwgezette tooneelspeler, den schrijver Ternooy-Apèl geen tijd laat om wezenlijk te geven wat hij, in oogenblikken van scheppingsdrang, geven wil en misschien terecht voelt, dat hij *zou kunnen* geven.

Zou kunnen... Misschien komt het eens. Laten wij 't hopen. In *Doodzonde* ligt het nog niet.

* * *

Op Zee en *Vijftig*, twee nieuwe bundels van Marcellus Emants. Haagsche Boekhandel en Uitgeversmaatschappij, 1899.

Om over dezen uiterst nauwgezetten en zoo bij uitstek oorspronkelijken schrijver te kunnen handelen, zooals hij waard is dat over hem geschreven wordt, zouden wij een groot artikel aan hem moeten kunnen wijden. Dat komt wel eens, dat komt zeker, indien een geheel *nieuw* boek van hem het Nederlandsch Publiek komt verblijden. De bundels, waarvan wij de titels boven gaven, bevatten echter alleen maar stukken, die reeds uit onze groote tijdschriften bekend zijn, waarin vooral de novellen *Vijftig*, *En toch*, *Op Zee* en *Ontwaakt* de aandacht trokken. Nu dit hier staat, zie ik dat de inhoudsopgave der beide deelen haast overgeschreven is! Dat is de schuld van Emants, wiens werk meestal breedvoerig wordt besproken, alvorens het in boekvorm verschijnt.

't Zal menigeen voorkomen dat de schrijver Emants zichzelf *als auteur* vrijwel kenschetste op pag. 133 van *Op Zee*: „die de menschen een spiegel wilde voorhouden, die hen wilde afbeelden in hun... omhoog scharrelen, dat geen stijgen mag heeten, in hun grijpen, maar het blinkende, dat moet doorgaan voor eerzucht, in hun deftigheids-schijn, waaronder geen waardigheid huist, in hun bewust en onbewust gemooi-praat... met één woord in hun noodlottig lelik doen, ongelukkig maken en ongelukkig worden..." En daarbij dan dat sensitivisme in den allerhoogsten graad, dat den schrijver Emants gevoelig maakt voor moreele narigheden om 't uit te schreeuwen van pijn en hem toch het geduld en den moed laat om zijn afschuw van het menschenleelijk te analyseeren, om er als kunstenaar van te leven... Emants is wel een onzer merkwaardigste schrijvers!

F. L.

Het Koningspaviljoen van het Centraal-Station te Amsterdam (1882).

E R R A T U M.

Wegens ongesteldheid en als gevolg daarvan te snelle correctie en overhaast afdrukken van het artikel „De oprichting van het Mausoleum der Oranje's" in de Februari-aflevering van dit tijdschrift, zijn eenige drukfouten blijven zitten.

We zullen ons echter bepalen tot het verbeteren der onnauwkeurigheden in den staat der vorstelijke personen, die in den koninklijken grafkelder rusten.

21\. Sophia Frederica Mathilda, eerste gemalin van Koning Willem III, geboren 17 Juni *1818*.

22\. Willem Frederik Hendrik, derde zoon van Koning Willem II, overleden *13* Januari 1879.

26\. Koning Willem III, geboren *19* Februari 1817.

Dr. P. J. H. CUYPERS

DOOR

VICTOR DE STUERS.

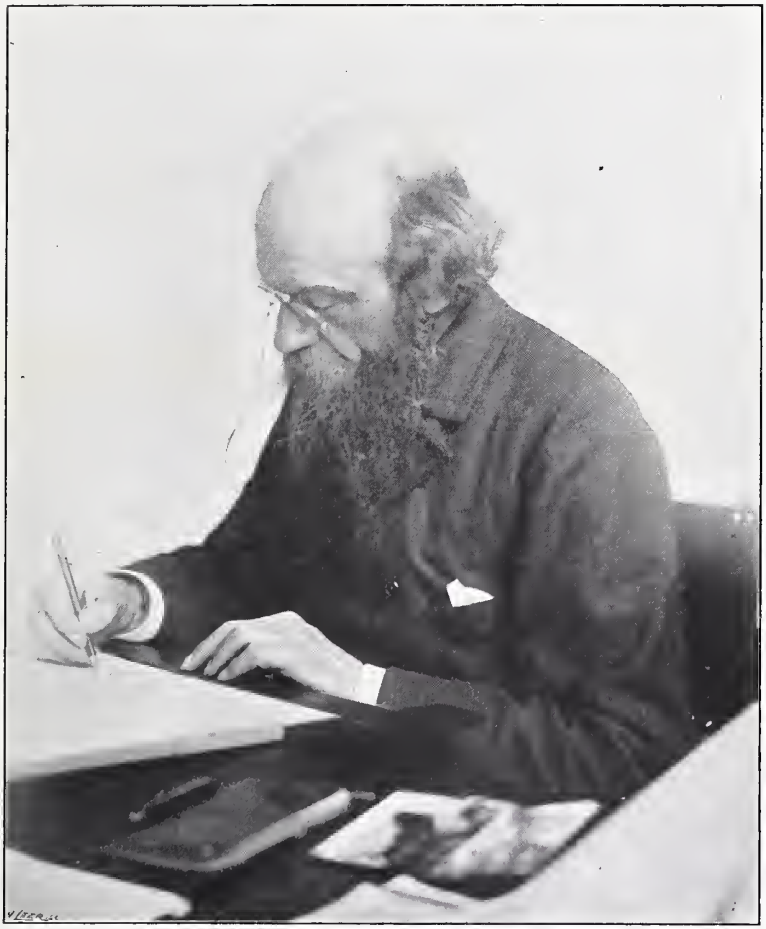

Velen, die van mijn samenwerking met Dr. Cuypers gehoord hebben, verbeelden zich dat wij indertijd door dezelfde Limburgsche min gezoogd werden en vinden daarin een afdoende verklaring voor de overeenkomst onzer zienswijze. De sleutel van het raadsel moet inderdaad niet zoover gezocht worden; Cuypers is wel vijftien jaren vroeger dan ik gespeend, wij genoten niet dezelfde melk, en het was eerst in 1874 dat wij elkaar ontmoetten, en wel bij gelegenheid van de installatie van het alsdan opgerichte College van Rijks-Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst; hij was toen 47 en ik 30

jaren oud. Ik was destijds nog zoo weinig bekend met de kaart van het land, dat ik, omtrent de samenstelling van dat collegie geraadpleegd, niet eens Cuypers noemde, maar professor Gugel; dat scheen mij zoo voor de hand te liggen, want deze was door zijn officieele aanstelling gekeurd en geijkt als eenige Rijks-evangelist op het gebied der architectuur.

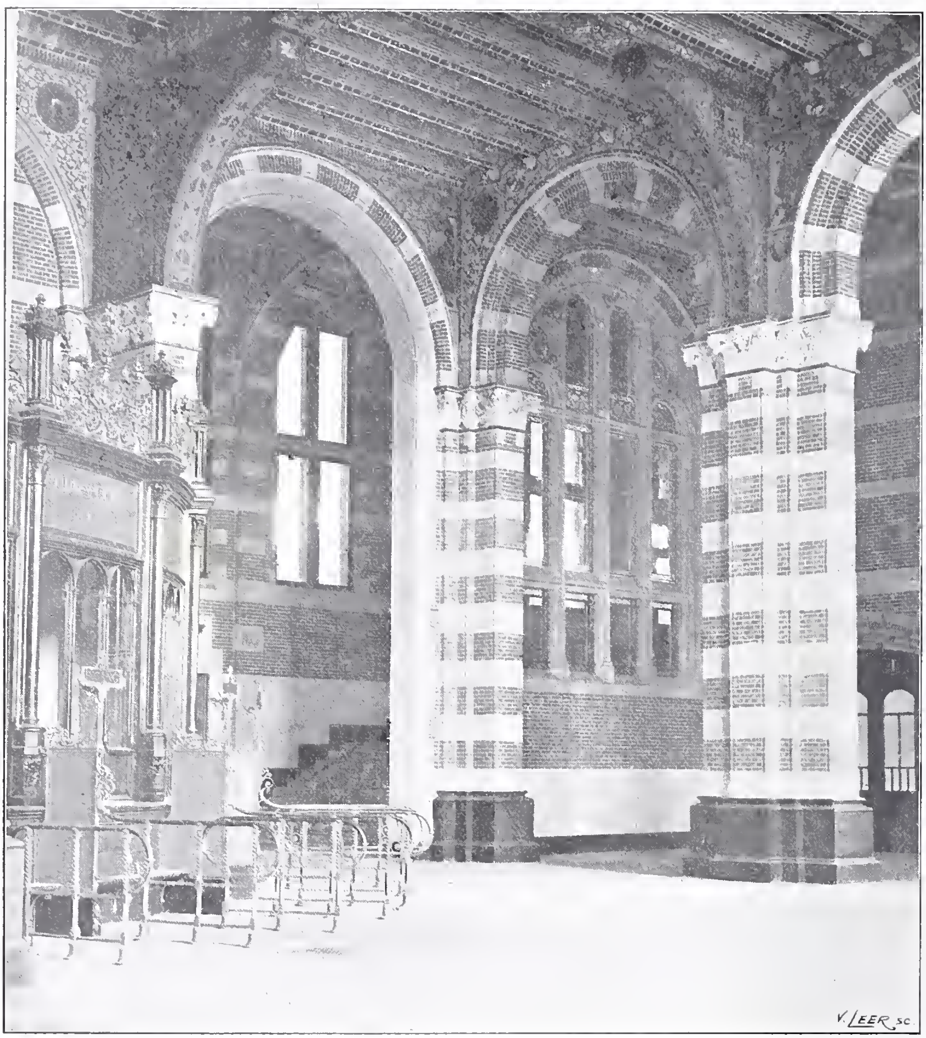

De groote hal van het Centraal-Station te Amsterdam (1882).

Spoedig echter kreeg ik gelegenheid Cuypers te leeren kennen. Van de eerste inspectiereis, welke wij samen ondernamen, maakte ik gebruik om 's mans denkbeelden betreffende de bouwkunst te vernemen, en de mijne, die zwevend en nevelachtig waren, op te helderen en zoo mogelijk te bepalen. Gelijk zoovelen gevoelde ik wel dat de bouwwerken die hier te lande ver-

rezen, meestal afzichtelijk waren, en smachtte ik naar een beteren stijl; maar een praktische conclusie had ik niet gewaagd te trekken; ik zag er nog geen gat in. Gelukkig had ik geen architectuurschool bezocht, want dan ware ik opgepropt geweest met al de machtspreuken en doortrokken van al de vooroordeelen, die vooral destijds nog traditioneel aan hen die de bouwkunst bestudeerden, werden ingegoten; ik was gelukkig bijna leek en dus geheel onbevangen; alleen had ik mij in verband met de klassieke studiën aan het gymnasium en de universiteit toegelegd op de kennis der Assyrische, Egyptische, Grieksche en Romeinsche architectuur en ik kende de monumenten van die perioden van buiten; de Middeneeuwsche gebouwen daarentegen dwarrelden in het wild voor mijn geest en ik begreep maar half de schoolsche

Voorgevel van het Rijksmuseum te Amsterdam.

indeelingen in primaire, secundaire, rayonnante, flamboyante gothiek enz.

Cuypers opende mij de oogen. Hij begon mij uit te leggen dat men goed onderscheiden moest tusschen stijl op decoratief gebied en stijl op bouwkundig gebied. Op dit laatste terrein moest men vooreerst en in de voornaamste plaats letten op de constructie, een zaak van materieelen, technischen, als men wil prozaïschen aard. Van de constructie hangen de vormen, welke het bouwwerk krijgt, af en moeten zij afhangen. Het ware ongerijmd aan de constructie welke door de natuurwetten beheerscht wordt, geweld aan te doen, ten einde willekeurige door den gril van den dag aangegeven vormen te verkrijgen. Van de vormen door de constructie opgelegd hangt de decoratie, de versiering af; dwaasheid is het een versiering te bedenken, welke met

die vormen geen rekening houdt. Eerst wanneer, ten gevolge van het ontdekken en toepassen van nieuwe constructieve methoden, nieuwe vormen als vanzelven ontstaan en in verband daarmede andere decoratieve oplossingen geboren worden, is er redelijkerwijze sprake van een nieuwen stijl. Dat beginsel hebben de Grieken begrepen, doch de Romeinen en de op hen afgaande architecten der latere Renaissance hebben er voortdurend tegen gezondigd, zoodat, alhoewel de details hunner versieringen dikwijls van veel kunst en bekwaamheid getuigen, hun richting niet navolgingswaard is. Ook

Venster in het Rijksmuseum.

de bouwmeesters der Middeneeuwen hebben het logisch beginsel nageleefd en voor den tegenwoordigen architect is het insgelijks plicht dit steeds voor oogen te houden; alleen dan is een gezonde ontwikkeling der architectuur te verwachten, wanneer zij afhankelijk blijft van de constructie en de ontwikkeling van deze op den voet volgt.

Wij moeten dus onze aandacht wijden aan de bouwwerken der Grieken en der Middeneeuwen; het bestudeeren van de eerste zal ons leeren hoe fraaie vormen en rijke versieringen ondergeschikt bleven aan de wetten der con

structie; de studie der laatste zal ons hetzelfde stelsel doen zien, doch buitendien tal van voorbeelden aan de hand doen die tegenwoordig van onmiddelijke toepassing zijn. Immers de constructieve systemen in de Middeneeuwen gevolgd, welke verre die der Grieken overtreffen, zijn heden ten dage grootendeels nog als de meest praktische aan te merken, en daar wij te werken hebben op denzelfden bodem, in hetzelfde klimaat, met dezelfde materialen en vaak tot bevrediging van dezelfde behoeften als de bouwmeesters der XIIe eeuw, zoo zullen wij in hun werken zeer dikwijls een uitmuntend richtsnoer vinden voor onze nieuwe gebouwen.

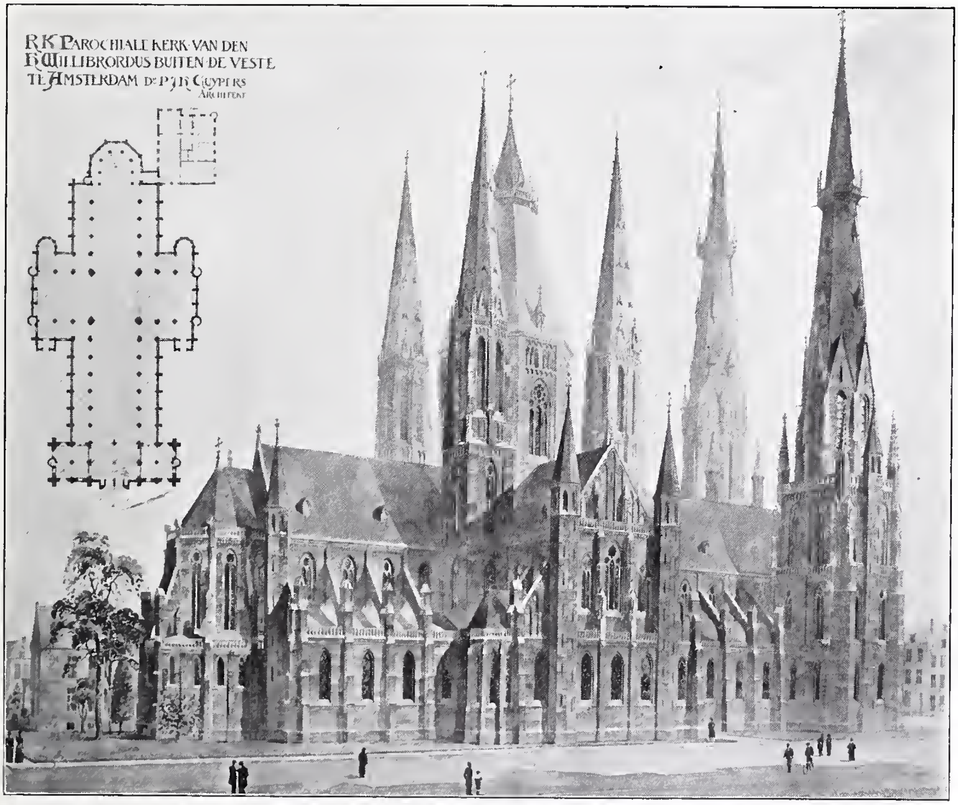

De kerk van St. Willibrordus buiten de Veste te Amsterdam (1864—1899).

De helderheid en de logica van dit betoog troffen mij; ik vond de theorie prachtig welke voor de beoordeeling van een gebouw zich niet tevreden stelt met algemeene nevelachtige bespiegelingen omtrent aesthetica of met een beroep op min of meer talrijke praecedenten, maar welke eischt dat alle decoratie en elke vorm gewettigd worden door de constructie en deze door de prozaïsche wetten van physica en statica. Cuypers beweerde dat de goede middeneeuwsche monumenten, inzonderheid die der XIIe eeuw, zulk een onderzoek op alle punten konden lijden en dat aan de rijkste kathedraal geen

steen en geen krul te vinden was, die niet deugdelijk door de eischen der constructie werd gemotiveerd. Toen ik hem een paar honderd gevallen had voorgehouden, om de juistheid hiervan te toetsen, en hij dit examen — als ik het zoo noemen mag — glansrijk had doorstaan, was ik volkomen en voor goed gewonnen, en sinds dien tijd hebben wij elkaar altijd met een half woord begrepen. Wat meer is, met alle andere architecten die van hetzelfde beginsel uitgaan, werd steeds in een minimum van tijd overeenstemming verkregen; en natuurlijk: waar men niet van beide zijden staat op denzelfden bodem der logica, is er geen middel om uiteenloopende smaken te vereeni-

De gerestaureerde Munsterkerk te Roermond (1862—1885).

gen en moet men ten slotte zuchtend scheiden onder het uitspreken van de troostlooze spreuk: „de gustibus non est disputandum"; maar waar beiden hun denkbeelden toetsen aan hetzelfde logische grondbeginsel, daar vinden ten slotte beiden dezelfde conclusie.

Dat alles komt eigenlijk nêer op deze eenvoudige stelling, dat wat in de architectuur en de daarmede verwante decoratieve kunsten — evenals trouwens op elk ander gebied — broodnoodig moet heeten, is het „gezond verstand". In vele bouwkunstige scholen en academiën wordt de leerling geconfijt in de kennis van de vormen, profielen, decoratiën en proportiën

van alle vroegere stijlen en perioden; het eenige wat verzuimd wordt den leerling in te prenten is de noodwendigheid van het gezond verstand. Ik wilde dat elke les begon en eindigde met een schietgebed, waarbij den

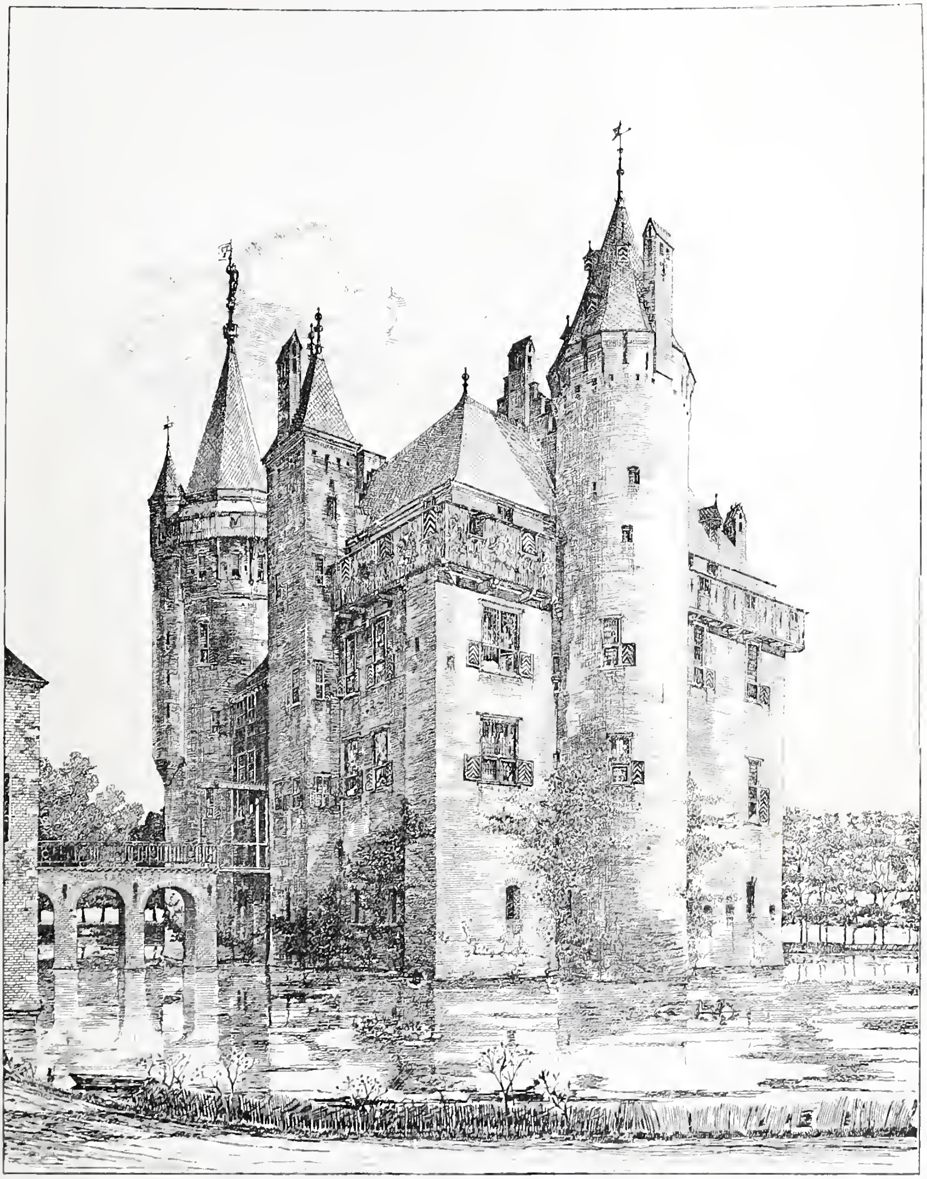

Het gerestaureerde Kasteel de Haar (1895).

Hemel gesmeekt werd om gezond verstand. Wat meer van deze gave zou wat minder geleerdheid op het punt van profielen en krullen ruim vergoeden.

Hetgeen dat gezond verstand vermag heeft Cuypers bewezen. Doortrokken

van al de onberedeneerde maximen en van al de vooroordeelen welke het onderwijs kenmerkten toen hij de kunstschool bezocht, heeft zijn gezond verstand, zijn logisch denken hem er toe gebracht den ouden mensch af te schudden en een baanbreker te worden. Met woord en daad en trots velerlei tegenwerking en zelfs verguizing heeft hij zijn leven lang gestreden voor zijn beginselen en heeft hij ten slotte de voldoening mogen smaken dat een breede schaar van volgelingen zijn leer voortplanten en in toepassing brengen. In een klein provinciestadje, Roermond, begonnen, heeft hij zijn vleugelen ten slotte tot over de grenzen van ons land uitgespreid en zijn hoofd tot in Londen en in Parijs met lauweren zien bekronen door de voornaamsten zijner kunstbroeders.

Ontwerp voor de groote hal van het Kasteel de Haar (1895).

Zulk een succes ware onverklaarbaar, zoo niet nog andere gelukkige eigenschappen het logisch denken van den man hadden vergezeld. Bij het denken hoort nog het kunnen. Drieerlei voorrecht is Cuypers' deel geweest: een buitengewone bekwaamheid en handigheid als teekenaar, een zeldzame werkkracht, een alles beheerschend plichtgevoel.

Zijn bekwaamheid grenst aan het verwonderlijke. Met vaste hand en met een onbegrijpelijke vlugheid werpt hij de meest ingewikkelde constructies, de keurigste en meest frissche decoratieve vormen op het papier, en niet alleen op het gebied der architectuur, ook op dat der kunstnijverheid. Hoe vaak vroeg ik hem de een of andere oplossing en kreeg ik per omgaande een voortreffelijke schets! Het gemak waarmede hij werkt en zijn vaardige hand de concepties van zijn onuitputtelijk brein wêergeeft, stelde hem in staat ook bij de omvangrijkste zijner bouwwerken de minste details persoonlijk te teekenen, vaak op dezelfde grootte als voor de uitvoering noodig. Aan het Rijks-Museum, aan het Centraal Station te Amsterdam bij voorbeeld, is geen bloem, geen blad, geen deurhengsel, geen windvaan, die niet eigenhandig door hem ontworpen is; hetzelfde geldt van de tallooze kerken en andere gebouwen door hem gesticht en van het ameublement dat daarin aangetroffen wordt. Ik weet tal van architecten die eenvoudig de kast neerzetten en dan een decorateur of een behanger ontbieden en hun het ontwerpen der versieringen overlaten, of die hun opzichters daarmede belasten. Niet alzoo Cuypers die letterlijk niets te gering acht om het zelf te behandelen, en die de bekwaamheid bezit om alles zelf te bewerken.

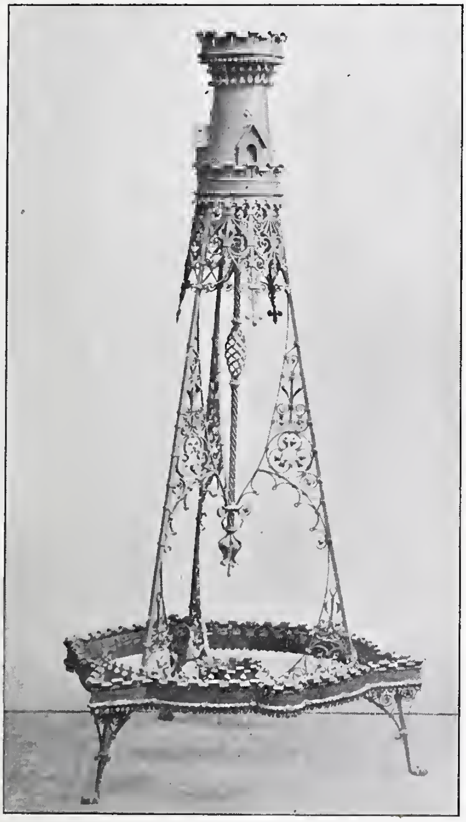

Lampenstandaard voor het Kasteel de Haar (1895).

Zijn werkkracht is ongeëvenaard. Van den vroegen ochtend tot den laten avond is hij in de weer; geen inspanning is hem ooit te zwaar geweest; rust is hem onbekend, en tegenwoordig, op bijna 73 jarigen leeftijd, arbeidt hij met dezelfde toewijding die ik 25 jaren vroeger in hem bewonderde. Een paar jaren geleden — hij was toen 70 jaren oud — moest hij den Minister een advies geven omtrent een restauratieplan voor den grooten toren te Arnhem; hij begaf zich daarheen en werd opgewacht door een breede schaar van bouwkundigen en gemeentelijke autoriteiten; tot ieders verbazing stelde hij zich in beweging om het 80 meter hooge gevaarte te beklimmen; slechts een gedeelte der heeren volgde hem, in het vertrouwen dat de tocht bij de eerste verdieping een eind zou nemen; men kende den man niet! hij steeg op tot aan den

top, op elke verdieping een paar reisgezellen hijgend en blazend achterlatende.

Wat hem die kracht geeft is het diep gevoel van plicht dat hem bezielt. Elke taak door hem aanvaard, is voor hem een gewetenszaak; en wat heeft hij al niet aanvaard, dat een ander in gelijke omstandigheden van zich af geschoven zou hebben! Als er een beroep op zijne medewerking gedaan wordt en hij meent nuttig te kunnen zijn en een goed doel te kunnen bevorderen, is hij aanstonds bereid. Zoo heeft hij zich laten vinden voor het lidmaatschap van den Gemeenteraad van Amsterdam, en thans van dien van Roermond en voor tal van commissien. In het bijzonder arbeidde hij tot verbetering van het lot van den werkman, eerst in volksvergaderingen, daarna gedurende zes jaren als lid van den Raad van Amsterdam, nu als lid van het Bestuur der vereeniging tot Veredeling van het Ambacht. Te Amsterdam bevorderde hij het tot stand komen van de pensioneering der gemeente-werklieden, het opnemen in de bestekken der gemeentewerken van bepalingen tot vaststelling van een minimum-loon en een maximum-arbeid, en tot het verzekeren van ondersteuning aan verongelukte werklieden; als lid van de Commissie van toezicht voor de middelbare

Venster voor de kerk te Hilversum.

scholen bevorderde hij een betere regeling van het teeken-onderwijs. Ik zelf heb vijf-en-twintig jaren lang den kundigen en gedienstigen man voortdurend officieel en ondershands geëxploiteerd tot het verkrijgen van adviezen betreffende nieuwe bouwwerken en aangaande restauratie en instandhouding van oude monumenten. Belangeloos verstrekte hij die met onvermoeibare bereidwilligheid; nooit was hem eenige moeite te veel; midden in den winter, door wind, regen, sneeuw en ijs begaf hij zich op reis om in loco het een of ander bedreigd monument te gaan opnemen en de beheerders daarvan te overtuigen van de wenschelijkheid om het te behouden en behoorlijk te behandelen. En dat alles doet hij als gold het de eenvoudigste zaak der wereld, zonder ophef, zonder om een bedankje te vragen, enkel omdat hij begrijpt dat het zijn plicht is op deze wijze de Kunst te dienen. Indien op het voetspoor van zekere rumoerige persoonlijkheden die bij elke ontdekking van een handteekening op een oud geschilderd doek aan de geheele pers de bazuinen doen steken, Cuypers van elk zijner verrichtingen een bericht in de courant deed plaaten, zouden wij om de drie dagen van hem kunnen lezen.

Fragment van een venster (kerk te Helmond).

Doch deze man is de eenvoudigheid zelve; werken en nuttig zijn op het gebied dat hij zoo meesterlijk beheerscht, is een levensbehoefte, een tweede natuur geworden. Daarvoor laat hij alles wijken, ook den wrok, dien hij rechtmatig zou mogen koesteren jegens zoovelen die hem uit broodnijd en afgunst of uit godsdienstige onverdraagzaamheid openlijk of in het geniep hebben getracht af te breken, op zij te dringen of tegen te werken. Wanneer weder zulk een campagne tegen hem ondernomen is, hoor ik hem enkel zeggen: „'t is toch miserabel!" en een minachtend schouderophalen is zijn eenige wraak; als een kunstbelang vordert dat hij morgen met dezelfde lieden, die hem miskenden en trachtten te ondermijnen, aan de werktafel aanzit, aarzelt hij niet en overwint hij zijn afschuw voor de personen.

Deze „grandeur d'âme", is een uitvloeisel van s'mans breeden godsdienstigen zin. De overtuiging dat de onsterfelijke ziel voor het eeuwig leven hiernamaals bestemd is, doet hem het aardsch gewriemel als iets voorbijgaands en uiterst kleins betrachten; het is 's menschen plicht gedurende zijn kort

bestaan hier op aarde zich die eeuwigheid waardig te maken door te woekeren met de gaven die hem gegeven zijn en den tijd welke hem gegund is. Hen die beide misbruiken beklaagt hij, doch hij verbeuzelt zijn tijd zoomin mogelijk aan hunne bestrijding.

Als men den aard van de oppositie die Cuypers vaak te verduren had, en de wapenen die daarbij gehanteerd werden, nagaat, zouden intusschen zijn bestrijders zulk een kastijding dubbel en dwars verdienen. Ik zoude daarvan niets zeggen, indien die bestrijding altijd eerlijk geweest was, en men des kunstenaars streven hadde aangetast met wapenen aan het gebied der kunst ontleend. Maar dit is meestal niet het geval geweest. Tot bestrijding van Cuypers' arbeid nam men herhaaldelijk zijn toevlucht tot het opwekken van godsdienstige vooroordeelen en onverdraagzaamheid, gevoelens welke in ons land helaas! zoo gemakkelijk te voorschijn geroepen worden.

Het is een feit dat een groot gedeelte van onze protestantsche broeders, onverschillig of zij op het gebied der christelijke dogmatiek aan iets of aan niets gelooven, Rome verafschuwen of vreezen, en zeer gemakkelijk te bewegen zijn met den daaruit voortvloeienden afkeer den Katholiek te bejegenen. Slechts relatief weinig Protestanten hebben genoeg christelijke liefde of gezond oordeel om onder alle omstandigheden bestand te zijn tegen aanhitsingen in bovenbedoelden geest. Velen deelen de meening welke Dr. van der Linden eenmaal aan Vosmaer inprentte, dat men Rome en dus den Katholiek, altijd, overal, op elk terrein en op elke wijze behoort te bestrijden.

Schets voor een half uitgevoerd gebleven grootzegel der Koningin (1891).

Dat is voor ons land een ongeluk. Ik begrijp dat men het Katholicisme bestrijdt; maar het is onzinnig elk pogen van Katholieken op elk gebied (en hier bedoel ik meer bepaald dat der Kunst) tegen te werken, omdat het van Katholieken uitgaat. Welnu, sinds 25 jaren dat ik met Cuypers samenwerk om onze architectuur te verbeteren en onze oude monumenten te redden, hebben wij die tegenwerking voortdurend waargenomen. Ik spreek niet van oppositie gegrond op ware feiten en gemotiveerd door wetenschappelijke argumenten, maar van die soort van bestrijding die leugens bezigt, drogrede-

nen aanvoert en bij gebrek van een en ander tot verdachtmaking haar toevlucht neemt. Schier van de eerste dagen onzer gemeenschappelijke werkzaamheid af is dat gebeurd. Reeds in 1876 werden wij voorgesteld als huichelaars, aan wie het niet te doen was om de herleving der Nationale Kunst, maar om het protestantsche deel van het Nederlandsche volk in de armen van Rome te werken. Die operatie heette dan te moeten geschieden door middel van het restaureeren van oude kerken, het ontblooten van muurschilderingen, en het bouwen in middeneeuwschen of gothischen stijl! Deze domme argumentatie was vleiend noch voor ons noch voor het Nederlandsche Protestantisme; voor dit laatste niet, want het verraadt een pover denkbeeld van de beteekenis en de innerlijke kracht welke men aan dat Protestantisme toekent en een vernederende vrees voor het intellect der sinds drie eeuwen aan eigen zelfstandig onderzoek gewende Protestanten, als men bang is dat het zien van een muurschildering, een gerestaureerde kerk, een gothischen gevel de lidmaten tot afval van de Hervormde kerk kan brengen. Voor Cuypers en mij niet vleiend, omdat die argumentatie in ons beiden een kolossale onnoozelheid omtrent de middelen om proselieten voor de Katholieke dogmatiek te maken, veronderstelt.

Zij die deze verdachtmaking uitvonden — de eer der eerste ontdekking in 1876 komt aan de Kerkelijke Courant toe, Redacteur G. P. Kits van Heyningen, — wisten, geloof ik, wel beter, evenals velen van hen die dit wapen voor en na hanteerden. Maar dat gedeelte van het publiek dat elken Katholiek tot de gemeenste en domste streken in staat oordeelt, nam en neemt gretig en ter goeder trouw dergelijke beschuldigingen voor ernstig aan. Nog dezer dagen kon men in een wetenschappelijk weekblad, naar aanleiding van een herstelling aan het Muiderslot vernemen, dat het ons te doen is, om ten koste van het Protestantisme, „ten koste van ons innerlijkste bestaan, de „Middeneeuwen in ons land naar voren te halen, door uit de oude monumenten „den adem der Hervorming weg te bikken" en van dezen rim-ram maakte zich zelfs de deftige Eerste Kamer der Staten-Generaal de echo door te klagen, dat het Muiderslot „in een middeneeuwsche kapel" was veranderd!

Zulke staaltjes, die ik met honderden zou kunnen vermeerderen, doen zien welke „agonies," zooals de Engelschen zeggen, Cuypers te verduren heeft gehad, en mogen de kalmte en de gelatenheid doen waardeeren, waarmede hij desniettemin bleef voortgaan zijn tijd, zijn krachten, zijn talenten ten dienste der Regeering en van het algemeen beschikbaar te stellen.

Met ware zelfvoldoening mag hij op zijn loopbaan terugzien; zijn arbeid is niet vergeefs geweest: tal van oude monumenten door hem gered, van nieuwe door hem gesticht, de herleving van onze jammerlijk gezonken architectuur en kunstindustrie, een breede schaar van leerlingen door zijn kunst geïnspireerd, zullen blijvend getuigen van 's mans overwegende beteekenis voor ons land, en Cuypers mag het bewustzijn in zich dragen dat hij aan ons volk een groot voorbeeld heeft nagelaten, dat van een man uit éen stuk, die voor hetgeen hij waar, goed en schoon achtte, onvermoeid heeft gearbeid, geleden en gestreden en die ten slotte den palm der overwinning heeft behaald.

MOEDER WASSINK.

(Amsterdamsche Schets)

DOOR

ANNA KOUBERT.

(Slot).

XIII.

Toen ze begrepen had, dat er *niets* meer aan te doen was — ze zou op de knieën gevallen zijn, als dat haar had kunnen helpen — was Katrien heengegaan, de directeurskamer uit.

De directeur had haar nagezien met belangstelling, hij was verbaasd over zooveel onverschilligheid. Eigenlijk was hij het met zichzelf niet eens, 't kon ook een masker zijn, waarachter het kind haar verdriet verborg.

In de kleedgang waren velen op Katrien toegeschoten.

„Hoe is het gegaan? Krijg je het boek terug? Wat heeft hij gezegd?"

Toen was het Katrien geweest, of allen die haar aanspraken haar vreemd waren, en het antwoord, dat ze gaf, scheen ook gezegd te worden door een vreemde, rustig, koel, zooals iemand spreekt, die buiten alles staat.

„'k Ben weggejaagd voor drie dagen. Er gaat een brief naar mijn huis. — Hij vindt „Werthers Leiden" een boek, dat niet in mijn handen past, 't scheelde niet veel, of hij vond het onzedelijk. Wij behooren geen romans te lezen. Er zijn kinderboeken en studieboeken genoeg in de wereld! — En," ging ze voort met spot in haar stem, „jelui moest het weten hoe vervelend het was! 'k Had evengoed naar de opvoedkundeles kunnen luisteren. Had ik het maar gedaan!"

De meisjes waren ontsteld geweest.

„Maar, Katrien, dat is vreeselijk voor je, trek je het je niet erg aan?"

Katrien had de schouders opgehaald. Alleen tegen Annetje Borgers, die haar met een kleur van schrik tot de deur begeleid had, had ze gezegd: „'k Vind het ellendig," en er was even een snik geweest in haar stem.

Toen was ze weggegaan, alléén, de anderen hadden nog les. Ze liep vlug voort, of ze een doel had. Ze merkte de drukte op, ongewoon voor haar, die op dien tijd nooit op straat was. Ze ontmoette menschen, die ze anders nooit zag. Het kwam haar zelfs voor, dat ze aan het licht zien kon, dat het vroeger was dan wanneer de school uitging. En ze verwonderde er zich over, dát ze dat alles opmerkte, dat ze oog had voor al dat onverschillige.

Er was zoo'n leeg en droevig gevoel in haar hart! Haar oogen brandden of ze lang gehuild had. En ze had niet geschreid, heelemaal niet. Ze was dadelijk weggegaan toen ze het voorgoed geweten had. Hij had niet kunnen

zien dat ze het zich aantrok. Bedaard, met opgericht hoofd, was ze de kamer uitgeloopen, ofschoon ze geweten had dat alles nu uit was, dat ze werd weggejaagd als een hond, en dat ze het thuis zouden hooren. Haar vader....

Flinker stapte ze aan, ze wou over dat alles heen denken. Het duurde immers nog een uur vóór ze thuis was. Het was prettig koud weer. De hemel was helderblauw, het zonnetje deed goed. Wat heerlijk nu in de frissche lucht te zijn — voor al die anderen, die zoo zorgeloos voortliepen.

Het scheen Katrien toe, dat alle menschen, die ze zag, te benijden waren. Een troepje kinderen, die om een orgel heendansten; een slagersknecht, die met balddadige snelheid een brug afreed; een vuile straatjongen, die, lustig fluitend, een blikken bus voortschopte; twee oude vrouwtjes met floddermutsen, die achter een blauw chassinet, over een kom dampende koffie gebogen zaten, en vredig babbelden, — die allen leken haar bovenmate gezegend en gelukkig.

Ze bleef voor een winkel stilstaan, met haar tijd verlegen, en tuurde gedachtenloos naar de stoffige uitstalling. Feitelijk zag ze niets, keek ze over alles heen, stond ze maar, doelloos; ze voelde zich als een bedelkind, dat geen thuis heeft en geen recht op een rustig plaatsje, en elk oogenblik kan worden weggejaagd.

Opeens zag ze achter de ruit een paar oogen, die haar toelachten met brutale gemeenzaamheid.

Ze stapte weer voort, met bijna dwaze haast. Ze sloeg een hoek om en was toen op een stille gracht, die haar een gevoel van veiligheid gaf en haar rustiger deed loopen. Er was wat strooming in het water; er speelde een prettige zonneglans over; de klare hemel deed het helder schijnen. Aan den overkant van den wal lagen een paar schepen, goed in de verf, met popperige, vriendelijke ruitjes en knusse gordijntjes en roode bloempotten met stijve plantjes. Een vrouw zat op het dek aardappelen te schillen; een dik, klein kind, ingestopt tot zijn paarsen neus in een grijs wollen bouffante, warmde zijn beide handjes aan zijn moeders hals.

Opeens zag ze niets meer, waren haar oogen heet van tranen en liep ze voort, zelf verschrikt door haar opwellend verdriet, bang dat de menschen haar zouden opmerken.

Ze trachtte zich te troosten door zelfbeklag.

Wat had ze een dor, vreugdeloos leven gehad, als klein kind al!

Ze herinnerde zich veel lange donkere middagen, als ze fijne zwarte kousen moest breien, terwijl Klaas op straat speelde en zij beknord werd, wanneer ze door het raam naar hem keek. In stilte, terwijl haar kleine onwillige handen de lange naalden bestuurden, zoo vol peuterige zwarte steken, zat ze dan te mokken, sponnen haar gedachten sombere weefseltjes. En haar blikken vermeden den leunstoel, waarin haar moeder zat, groot, dik, de zware blonde vlecht in een stevigen wrong op het achterhoofd, de ronde blanke onderkin op den halsboord, haar eigen breiwerk in de logge handen...

Katrien drukte de nagels in de handpalm om zich goed te houden.

De eenige deugd, die haar moeder haar toekende, was ijver op school. En

nu was ze weggejaagd en kwam alles uit, — dat ze maandenlang haar werk had verwaarloosd, dat ze haar tijd had verbeuzeld met lezen...

Vurig roode plekken teekenden zich af onder haar oogen. Hoe had het toch zoo ver met haar kunnen komen? Ze herinnerde zich opeens een citaat van Droz, dat ze kort geleden als schrijfvoorbeeld had moeten kopieeren, en dat haar toen al had getroffen: „On ne se précipite pas dans le vice avec préméditation, voyez-vous bien; on y descend par un joli petit sentier, qui serpente coquettement, et l'on se trouve au fond sans presque s'en douter."

En ze dacht aan de avonden bij Annetje Borgers, het prieëltje, den blauwen hemel boven de boomen met hun zacht bladergeritsel, het gele droomlampje als een bloem van licht, en aan de boeken met hun tooverwereld, Werner, Marlitt, Schubin, Ouïda vooral...

Ze ontstelde, merkend, dat ze dicht bij huis was. Te vroeg, ze moest nog wat rondloopen.

Als een zwerfster kwam ze zich voor, bij het teruggaan.

Toen ze eindelijk den winkel instapte en ontvangen werd met een: „Snij gauw brood en kijk of het water kookt, — den heelen morgen heb ik met je vader opgetrokken!" — wist ze het opeens, dat ze den moed niet had, te zeggen, wat er gebeurd was.

's Middags zou ze maar weer loopen tot de schooltijd om was...

XIV.

„Dag moe."

Geen antwoord.

„Dág moe."

Moeder Wassink zat, nog altijd in de mooie bruine japon, met de armen over elkaar op tafel gesteund, het „Nieuwsblad voor Nederland" te lezen. Ze keek even op en snoof. Met een nijdig rukje trok ze de krant wat verder onder de ellebogen vandaan. 't Papier scheurde. Ze zei niets.

Katrien werd rood, ze wendde zich om en raapte een handschoen op. Tersluiks keek ze naar de bedstee, de gordijnen hingen roerloos. Ze nam hoed en mantel op en wou naar boven gaan om ze te bergen.

„Weet je wat *jij* bent?" klonk het schril.

Katriens voet bleef rusten op de eerste tree. Daar hadt je de bui al. Hoe eer hoe beter eigenlijk.

Met beklemd hart, bleek, keerde het meisje in de kamer terug, ging ze zitten op den eersten stoel. Haar moeder had gelijk en — 't zou voor 't laatst zijn. Want ze wou flink zijn in 't vervolg, *niet* meer lezen en alles inhalen.

't Bleef stil; uit de bedstee klonk een onrustig geschuifel, een geritsel van lakens.

In gelaten houding, mantel en hoed op den schoot, zat Katrien in afwachting. Ze voelde zich laf, omdat ze schuld had.

De krant werd dichtgevouwen, omslachtig; juffrouw Wassink's groote breede hand streek er langzaam over, en bleef er met volle zwaarte op rusten.

„Een gemeene huichelaarster ben je!"

„Moeder..."

„Maak je niet dik; we bennen niet op het tooneel, we verkoopen geen kunsten. — Raap je hoed op, meid; zie je niet, dat het lint op den grond sliert! Ben jij zoo'n Lut dat je nog geen hoed in je hand kan houden? — Je bent anders mans genoeg om de kluit te bedriegen! Ja, dát kan je, hè? Op straat slenteren! De menschen voor den gek houden. De leeraars op school en mijn en je zieken vader..."

De ringetjes knarsten op de roe. Het groene gordijn bolde.

„Je vader is er kapot van geweest. Zijn dochter — waar hij zoo trotsch op was — zijn lieve dochter, die zoo goed der best dee, die een kamer voor haar alléén most hebben om maar te kennen werken — weggejaagd! As een hond, as een beest. — Allee, vort!"

„Lette!" Wassink had het gordijn weggeschoven en zich half opgericht in bed.

„Kijk dien man er 's uitzien! Hij is er beroerd van geweest. Ik dacht dat hij stikken zou van het hoesten, zoo'n bui kreeg die. Ja, door jou. Door jou schuld. Door jou lammerigheid. — Je heb 'm geknakt. Hij liep nogal zoo met je weg! — Hij most noodig met je wegloopen. Nou!"

„Ben je nou uitgepraat? Heb je eindelijk je gal uitgespuugd, mensch? *Ik* zou wel met Katrien spreken, heb ik gezegd!"

„Jij? — Je spreekt wat! Ik hoor je al spreken! Je hijgt naar asem! — Jij bent net een goeie om haar onderhanden te nemen. — Win je niet op, man. Daar, drink 's. En nou kallem zijn. *Ik* zal verders me mond houden..."

Juffrouw Wassink hielp haar man, bedillerig, steunde zijn hoofd als hij hoestte, tegelijk op verwijtenden toon de opmerking makend, dat het zoo heet was. „Het zweet gust er af, je het zware koors. Gauw der onder!"

Het groene saai werd weer dichtgeschoven. Met een ruk wendde juffrouw Wassink zich naar haar dochter. „Alleenig dát wil ik nog zeggen. Je lekkere leventje is uit. Niks geen kunsten meer van eigen kamers; hier zal je voortan werken, alle avonden onder mijn oogen. Begrepen?... Ga nou de tafel dekken!"

Toen moeder Wassink een oogenblik later alleen zat, klaarde haar gezicht op. „Ze kan er best komen; ze heeft een goed hoofd; maar ze moet geregeld werken."

Nu, ze *zou* geregeld werken, daar zou juffrouw Wassink wel voor zorgen. Katrien moest er gladjes komen. Wat die Mina Krause wel zou zeggen, als het zoo ver was!

Wassink woelde, hij droomde hardop. „Een koe in een groene laan..."

„Zegt u wat, vader? Vader, wat zegt u?" vroeg Katrien, angstig door het toonloos gepraat.

„Je vader ijlt. Hij is ook maar niet in de war. — Je het 'm een knakkie gegeven!"

„Wat bent u toch wreed, moeder," zei Katrien zacht. Maar ze schreide niet. Ze hoorde ook niet de verontwaardigde repliek.

Er zouden veel grauwe dagen komen voor ze onderwijzeres was. Als vader maar eerst beter werd...

XV.

In 't schemerdonker van de kamer zaagde het zware gehijg van den zieke. Katrien zat met een leerboek voor 't opgeschoven raam, waardoor 't leven van buiten in 't vertrek drong, vreemd, brutaal, ongepast.

Ze kon ternauwernood de letters onderscheiden, maar ze dwóng haar oogen, bang voor 't lamplicht, dat de atmosfeer nog benauwder zou maken. En er was al zoo'n gebrek aan frischheid. De lauwe lentelucht uit het luwe steegje had geen kracht, ze spuide niet.

Katrien streek met de hand over de oogen om de sterretjes en dansende gele stippen te verjagen. 't Was tóch te donker, 't ging niet meer en ze moest voort.

Een vage angst dreef haar. Ze mocht zich niet laten ophouden door de dingen om haar.

Ze had een doel. Ze *wou* immers slagen; ze moest slagen. Als ze níet bereikte, waarvoor ze nu bijna drie jaar gewerkt had, als ze niet over een jaar onderwijzeres was, dan ... Ze mocht er niet aan denken. En hardop, als sprak ze in koorts, zei ze: „Ik *wil* het worden."

„Is er wat, meid?"

„Slaapt u niet, vadertje?"

„Nee, maar ik rust toch; ik voel me heel goed. Waar is moeder?"

„Aan de deur; ze praat met de meid van den bakker."

„Zeg, kom 's hier, kom 's bij me."

Katrien ging op den rand van het bed zitten, nam zijn klamme magere hand in de hare, en streelde die zachtjes, zachtjes, niets zeggend, omdat ze niets zeggen kon, omdat dat smalle witte gelaat, spokig in de duisternis, haar wonderlijk aantrok en een geheimzinnige ontroering over haar bracht. Zóó zag je gezichten in droomen, en opeens was het haar, of ze er naar moest *blijven* kijken, en of ze het later vaak in een visioen weer vóór zich zou hebben.

Haar vader zei niets; ze meende, dat hij weer ingeslapen was en wou stil heengaan; maar hij drukte haar hand vaster. „Het gaat nou beter op school, hè meid?"

Katrien knikte; ze werd heel rood bij den lof en kreeg weer dat gejaagde, dat ze in den laatsten tijd voortdurend had, of ze geen minuut verliezen mocht, of elke seconde kostbaar was. Ze had wel dadelijk weer aan het werk willen gaan.

„Moeder is tevreden over het werk, dat je thuis doet. En ik zie zelf wel hoe je je inspant. Overdrijf het maar niet, je zal er wel kommen. Je doet me veel plezier, hoor, kind."

Katrien gaf toe aan zijn bijna onmerkbare beweging om haar naar zich toe te trekken; ze boog over hem en kuste hem op het voorhoofd, waar het haar insprong.

„Ik had het wel verwacht!" Zijn stem trilde.

„Wat houdt hij veel van me," dacht Katrien met berouw. Hij was trotsch op haar en bijna had ze zijn trots gebroken. Nu kón alles nog goed gaan, als ze maar werkte.

De treden van het optrapje dreunden, met logge, langzame stappen naderde juffrouw Wassink.

„Heb je nog de lamp niet op, je kan geen hand voor oogen zien."

Katrien was van 't bed weggegaan en grabbelde op den schoorsteenrand onder al de prullen naar de lucifers. Zwijgend maakte ze licht en liet ze de gordijnen vallen.

„Allemachies, kijk dat glas reis! Jij let ook op, as je wat doet! — Kee!"

Of ze achter de deur op wacht had gestaan, sprong Kee naar voren, een gebarsten kommetje in de hand.

Nou moest juffrouw Wassink toch lachen. Nee, die was goed! Ze schudde van het lachen. „Denk je dat ik je roep om thee? Strakkies, hoor, as er wat over is! — Kijk ereis naar de lamp. Die brandt weer met een punt. Je stikt van den walm."

Een oogenblik later zaten allen in het donker, Wassink rechtop in bed, hoestend. Katrien gaf hem te drinken, steunde zijn hoofd. Maar het beterde niet. Met pijnlijk, schrijnend, gebarsten geluid bleef hij hoesten, tot er eindelijk bloed kwam.

„Dat is nies anders as van den walm," zei moeder Wassink...

Een half uur later was de walmlucht weg, brandde roodjes de lamp, met effen vlam, volgde juffrouw Wassink's dikke wijsvinger de posten in het kasboek.

Met een: „Wat staat daar voor een letter, een drie of een vijf?" of om een telling te laten maken, schoof ze af en toe het smalle, groezelige boek over het schoolschrift van het meisje, dat dan opschrikte.

Eén hand voor de oogen om zich geheel af te zonderen, zat Katrien te repeteeren. Zoolang het kalm bleef in de bedstee, leerde ze voort, haar gedachten verdringend.

Om elf uur kon ze niet meer, de zwarte letters schenen ineen te loopen. Haar vader sliep.

„Ik ga naar bed," zei ze.

Juffrouw Wassink, tevreden dat haar man zoo goed sliep, dat Katrien zoo ijverig was, tuk op een praatje, nadat ze den heelen avond gezwegen had, vroeg of ze niet wachtte op Klaas, die wel dadelijk zou thuis komen.

„Eet vast een boterham, in de trommel legt er nog een van je."

Neen, Katrien was moe, ze ging slapen.

„Goed, mijn 'n zorg; je mot maar niet eten, dan wor je sterk, dan zal je zien hoe goed je je voelt op school met je rippetisies!"

Het meisje ging naar de keuken om het brood te halen; maar, toen ze terugkwam in de kamer, sloeg de warme duffe lucht haar tegen, ze meende den weeïg zoeten, hinderlijken reuk van bloed te onderscheiden.

„Doet u het raam toch weer open," zei ze; juffrouw Wassink had het, zoodra ze boven was gekomen, gesloten.

„Dank je feestelijk; ja, 'k zal het ook te pakken krijgen met de koude voorjaarslucht, 'k zal mal zijn!"

„Het is zoo slecht voor vader, die vunze lucht."

Driemaal schudde juffrouw Wassink het hoofd van links naar rechts: „Och, och, wat ben jij toch bezorgd voor je vader! 't Was te wenschen, dat je den goeien man wat meer ontzien hadt en dat je hem de schande niet hadt angedaan van weggejaagd te worden. — Wat nou, eet je toch geen brood? Mijn best! — Wel te rusten . . ."

Boven in de koelte van haar slaapkamertje trachtte Katrien zich het geleerde weer voor den geest te roepen. Eerst ging het niet, dacht ze verward, zag ze aldoor het bleeke gezicht van haar vader, of luisterde ze met schrik, omdat ze zich verbeeldde zijn hoesten te hooren. Maar toen ze zich ontkleed had, de nachtjapon aan, ging het beter, kwamen de herinneringen broksgewijze. Ze hield ze gretig vast en bouwde verder. Er was geen twijfel aan, in de laatste maand had ze haar geheugen geoefend en 't was bijna een wonder, zooveel als ze geleerd had.

Als het toch gelukte, als ze nu overging en een jaar later onderwijzeres werd? Dan was de zege behaald, dan was ze vrij, onafhankelijk. Dan kon ze het huis uitgaan, als ze wou . . . Ze voelde zich als een slaaf, die werkt voor zijn losprijs.

„Als je zitten blijft," had haar moeder gezegd, „dan ga je van school, dan is het uit met je luie leventje, dan kom je bij mijn om te werken. En dán zal je anpakken, hoor; doodeters kennen we niet gebruiken."

Bijna gerust lachte Katrien. Dáárvoor hoopte ze bewaard te blijven!

Een schraperig hoesten drong tot haar door. Het was zelfzuchtig, dat ze zoo alleen aan haar werk dacht. Maar toen het beneden stil bleef, tobde ze toch weer over zichzelf. De toekomst kwam haar voor als een donkere, steenige, moeilijk begaanbare weg, maar in de verte, heel in de verte blauwde toch een poortje van licht . . .

XVI.

„Goeienavond, hoe is het, hoe gaat het met den baas?"

Krause kwam met den hoed in de hand vóór zijn vrouw binnen.

Moeder Wassink zat in den leunstoel. „Zoo, zoo, misérie — op en neer. Dan drankies, dan pillen, dan *die* medicijn, dit zestig centen, dát veertien stuivers. Nou vandaag één pakkie poeiers, daar kan ik een gulden voor neerleggen. Maar beterschap — ho maar!"

„Jongen, jongen, jongen!" zei juffrouw Krause, die nog altijd stond in stakerige houding, „het is toch wat."

Met een „tuttut" van haar tong tegen het verhemelte, daalde ze neer op een stoel, plechtig, met bedenkelijk gezicht.

Krause was naar de bedstee gegaan, Wassink sliep.

„Hij schijnt het benauwd te hebben, het zweet staat hem op het voorhoofd," zei hij, nadat hij behoedzaam het gordijn weer had dichtgedaan, „het dek ligt aan het voeteneind."

„Alweer!" en juffrouw Wassink schudde het hoofd, „den heelen dag kan ik ik wel aan den gang blijven, zóó heb ik het dek nog opgesjord."

„Ik beklaag je, mensch, ik weet niet hoe je het stelt. En dat je nou ook zoo *niks* geen hulp heb!" Gezellig deelnemend trok ze den wijden grijsgaren handschoen onder het bruine elastiekje op.

„Doe je mantel uit," noodde juffrouw Wassink, „leg je démi over een stoel, Krause."

„Nee," Krause schudde het hoofd, „we willen het je niet lastig maken, 't is me enkelt om den baas te doen."

„We kommen maar effen," zei Mina Krause, die haar mantel al los had.

„Kijk reis, ik dacht zoo . . . dat heb ik voor Hendrik meegebracht," en Krause haalde uit den zak van zijn overjas een pakje in verfrommeld papier; moeder Wassink had het al dadelijk gezien en zich afgevraagd wat het toch zijn kon.

„'t Is nog 's frisch voor hem."

't Klonk bijna verontschuldigend, terwijl Krause het op een puntje van de tafel neerzette.

„Een flessie rolmops," brauwde zijn vrouw, „dat is lekker; zuur en toch, hoe zal ik zeggen, een fijn eten. Of je het geld er af eet, laat ik daar. Krause zegt, ja; nou, dan is het mijn wel, en het is voor een zieke, dus dan kijk je niet op een cent. Maar éérst had hij druiven willen koopen; verbeel je, druiven! Maar *toen* zei ik, je kan je geld beter besteden. Wat jij?"

Flauwtjes knikte juffrouw Wassink. Ze maalde niks om dat heele praatje; ze kon dat geuren met dat flessie rolmops niet hebben. 't Was nogal wat! Ze konden het makkelijk doen. Als er bij hén een zieke was, stuurden ze maar even om den dokter, want ze waren in de bus voor een dubbeltje in de week en medicijnen toe! Maar voor iedere visite bij háár schreef de dokter een gulden, omdat ze een affaire hadden — note bene! — en in een huis woonden.

„*Ik* hou niet van haring," zei ze droog; „'t is immers zoo ies as gemarioneerde haring?"

Nee, gemarioneerd, dát geloofde juffrouw Krause niet dat het was; „ies anders, ingelegd, ies bijzonders in elk geval; anders kon het zoo duur niet zijn. Want weet je, hoe hoog zoo'n flessie nog komt? 'k Zou het anders niet gezegd hebben, maar het gesprek loopt er nou zoo over. Raai reis?"

Schouderophalend ried juffrouw Wassink acht stuivers, schoon ze beter wist.

„Acht? Haha! Acht*tien!* Hoe is het, Krause, heb je achttien of negentien stuivers gegeven?"

„Kles toch niet, mensch!"

„Ben jij daar, Krause?" klonk het uit de bedstee.

Krause sprong op, drukte Wassink hartelijk de hand. „Hoe gaat het, kerel?"

„Och, zoo'n gangetje."

„'k Zou zeggen, dat je koors hadt."

„'t Kan zijn, 'k ben wel benanwd, zie je, erreg warrem. Maar de dokter zeit, om te weten of het koors *is,* mot je eigenlijk een thermometer hebben."

„Die dokter klést wat!" viel juffrouw Wassink in. „Dan mag hij er het verstand wel bijgeven om zoo'n ding an te leggen."

Toen Mina Krause, Wassink met een: „Dag, vader!" begroet had, merkte ze op: „Daar mot je kaas van gegeten hebben, van zoo'n toestel, anders kan je het wel weggooien; dan heb je der toch niks an."

„Juist," zei Wassink goedig, moe, „wij zouden er toch niet op kunnen zien." Zijn oogen vielen weer toe.

„Dood- en dóódzwak," was juffrouw Krause's diagnose.

„Waar dát nog heen mot!" — moeder Wassink zuchtte.

„Kom, haal geen narigheden in je hoofd; zoolang der leven is, is der hoop!"

„*As* hij het ophaalt, hou ik er toch altijd een sukkel van een man uit."

„Zachies wat!" maande Krause.

Met een lang gezicht schonk juffrouw Wassink thee. „'k Ben lam in me beenen!" klaagde ze, de kopjes overreikend.

„Jij mocht ook den dokter wel 's hebben."

„Mensch, schei uit; 'k zal blij zijn als hij van den vloer is. Ik kan hem niet luchten of zien!" — moeder Wassink werd rood van kwaadheid. „Dat komt met een drukkie, vol kompelementen: dit deugt niet, dat deugt niet. Dat heer dorst me toch te vertellen, dat het in de kamer stónk. En wat doen ze, as het er op ankomt? Een receppie schrijven, dat je zóóveel kost om het te laten klaarmaken. En het eenige, dat je dan het, is een mooi rood drankie met een goud hoedje. Je kan het innemen of door den goosteen gooien, as je maar niet denkt dat je er baat bij het."

Schipperend wiegde Krause het hoofd: „Dat wéten we nou nog niet, dat motten we afwachten."

„Je heb dokters én dokters; *onze* dokter is een heele beste," zei zijn vrouw.

„Dan mag je allebei je handen wel toeknijpen; want op zulke klanten as *jullie* bent, hebben ze het anders heelemaal niet."

Opgefleurd door haar hatelijkheid, drong ze de Krausen nog eens te blijven. Het zou haar ook goeddoen, haar hart eens uit te storten.

„Je Katrientje zit in den winkel, heb ik gezien." Mina Krause hing haar mantel over een stoelleuning.

„Ja, de juffrouw vond het hier niet frisch genoeg; daar zit ze beter, en ze houdt meteen een oogie op de klanten."

„Hoe gaat het met der leeren?"

Zwijgend, met toegeknepen mond, knikte moeder Wassink genadig, matig content.

„Geen sjènes meer gehad met den meester?"

„Gelukkig niet. Ze is nou bezig om examen te doen voor de vierde klas. As dat nou lukt ...."

„En — as het reis niet lukt?" Juffrouw Krause informeerde zoetsappig belangstellend.

Resoluut klonk het antwoord: „Dan gaat ze der af, mot ze van 't onderwijs afzien. Dan neem ik der in mijn huishouding."

„Mijn kop af, as dat goed gaat; je zegt immers dat haar handen verkeerd

staan. Een mal idee toch eigenlijk, as je het nagaat, dat zoo'n meissie van achttien — is ze geen achttien? — nog geen kamer kan doen. Dan mot je mijn Sofietje zien, — wat dat angaat, een beste!"

Fluisterend, vertrouwelijk naar haar vriendin overbuigend, stelde juffrouw Wassink haar gerust: „'t Zal niet noodig zijn, ze zal er wel kommen, zeggen ze op school."

„Als ze maar niet zenuwachtig is," hoopte Mina Krause.

XVII.

De winkel was gesloten, 't gordijn neer, of 't Zondag was. Kee had 's morgens den grond gedweild, de deurschel en de weegschalen nog zoo'n beetje gepoetst, de toonbank wat opgewreven. Want juffrouw Wassink dacht aan alles en ieder die kwam moest toch den winkel door.

De stoet was vertrokken.

De vrouwen zaten in de donkere opkamer, juffrouw Wassink in een nieuwe zwarte japon, een grooten witten gevouwen zakdoek in den schoot. Naast haar troonde een oudere zuster, nog dikker en imposanter dan zijzelf. Zij was damesachtiger gekleed, had een ingeregen figuur. Ze trachtte zich nog deftiger voor te doen, dan ze er uitzag; ze helde eenigszins achterover en haar gezicht stond statig, bijna boos. Over het geheel scheen ze ontstemd, alsof ze den overledene zijn dood kwalijk nam, fronste ze telkens de wenkbrauwen als er over hem gesproken werd. Juffrouw Krause aan den overkant van de tafel was in het donkerblauw, maar je zou zweren, dat het zwart was.

Katrien zat dwars op een stoel, den elleboog op de leuning, het hoofd afgewend, steunend op de krampachtig gesloten vuist. Haar gezichtje was wit en strak, met donkere kringen onder de vochtig glanzende oogen; de vast opeengeklemde lippen schenen nu felrood, de neusvleugels trilden. Er heerschte een opmerkelijke stilte, waardoor het geringste geluid werd gehoord. Meer dan eens werd een blik geslagen op het kleine klokje, dat nú zoo hoorbaar tikte. Iederen stap van Kee in de keuken konden de dames nagaan. Als het kind iets hard neerzette, zagen ze elkaar verschrikt aan.

Juffrouw Wassink's zuster rilde driemaal achter mekaar.

Juffrouw Krause wilde met het oog daarop iets toepasselijks zeggen, maar ze bedacht zich en zweeg.

Tusschen de balletjes van de neergelaten gordijnen door, zag ze den regen in belletjes opspatten op de vensterbank.

„Als ik dien stoel anzie . . ." zei juffrouw Krause; toen schudde ze het hoofd.

Juffrouw Wassink snoot haar neus, die rood werd van 't knijpen. „Hij had veel goeds, o, zooveel goeds, dat weet ik het beste. Voor de *kinderen* had hij alles over."

„Het water staat te razen," kwam Kee zeggen.

Juffrouw Krause stond op. *Zij* zou wel koffie zetten, Alette moest maar gerust blijven zitten.

„Geef me het koffietrommeltje reis," zei ze fluisterend tegen Kee.

„*Ik* zou haast zeggen," klonk het waardig uit den mond van juffrouw Wassink's zuster, „háást zou ik zeggen: hij was áls te goed. — En," zei ze, den vinger opstekend tot leering van juffrouw Krause, „dat is óók niet goed."

Juffrouw Krause liet een verschoonend „hm!" hooren. Ze was in een moeilijk geval, want het streelde haar zeer dat de nette familie van juffrouw Wassink notitie van haar nam, maar ze kon toch ook lastig toegeven; 't was een dooie, niewaar? 't Bleef altijd een *dooie*, dat moest ze in het oog houden.

Ze bepaalde zich dus tot een vergoelijkend „hm!" waarbij ze heel vriendelijk en zoetsappig keek. Katrien was opgestaan; met den rug naar het gezelschap tuurde ze door de vitrage naar den leegen winkel.

„'t Is een toestand voor mijn," zei juffrouw Wassink met een diepen zucht. „Dat weet ik wél."

De andere dames knikten zwijgend.

Kee bracht het trommeltje en de mededeeling dat er nog maar één lood in was.

Met halfdichte oogen en gedempte stem gaf juffrouw Wassink bevel het trommeltje te vullen.

„Is het water al kokend?" vroeg Mina Krause.

„Zoo meteen," en Kee slofte weg.

„En dat alles zoo'n snel verloop het gehad!" zei de zuster.

„Niewaar?" vroeg juffrouw Wassink. Een oogenblik was er weer een hinderlijke stilte, kletste de regen hard tegen de vensters.

„De heeren treffen het niet," merkte de zuster op.

„Mijn man het zijn nieuwen hoed op, mot u verbeelen," zei juffrouw Krause spijtig, en tot Kee, die het koffieblad had neergezet en haar den waterketel aanreikte: „Meid, let op wat je doet, is dat een ketel angeven, ik bran me an den stoom!"

„'k Zal maar een sterk bakkie zetten," had ze een oogenblik van te voren aan juffrouw Wassink gevraagd, „dat is nog 's een verkwikking," en juffrouw Wassink had geknikt.

Terwijl Mina Krause het kokend water opschonk, heerschte er een diep zwijgen. Juffrouw Wassink verzonk in gepeins, haar zuster gaapte van weeheid.

In het naargeestige grauw van de sterfkamer met den gutsenden regen buiten, de vunze kilte en de vale triestigheid binnen, bracht het blinkend servies, de warme damp van het stoomende water, de geur van de koffie wat leven.

„Ik kon mijn ooren niet gelooven toen ik de boodschap kreeg," zei de zuster opeens.

„Niewaar?" klonk het boven den filter uit, „Krause en ik wisten ook niet wat we hoorden. U mot weten, we waren den vorigen avond nog gezellig samen geweest. Nou ja, Wassink lee in bed en hij hoestte wel ereis, maar niet om over te roepen. Mijn man had nog een flessie rolmops meegebracht; elk doet het zijne, is het niet zoo? En ik dacht, het is een extraatje...."

„Je kan het meenemen," viel juffrouw Wassink opeens in.

„Maar, mensch, zoo bedoel ik het niet." Mina Krause werd rood.

„Nee, maar je kan het meenemen, ik lust dat goed toch niet, 't is mijn te zuur, en Wassink het 't niet meer noodig."

Juffrouw Krause wist niet hoe ze het op zou vatten, ze vergat haar verhaal en schonk in verwarring over den filter heen.

„Denk aan mijn tafelkleed," riep juffrouw Wassink. „Kee, breng 's een doekie!"

Haar zuster rakelde het verhaal weer op. „Wat *zeit* u!" begon ze. „Was u der den laatsten avond nog?"

Mina Krause knikte: „En Wassink was zóó goed. Wat zei die ook weer tegen mijn man, Lette? Hij praatte nog over koors en over thermometers en dat het zoo moeielijk zijn most om met die dingen om te gaan. Och, Heer," besloot ze met een diepen zucht, „'t is of ik hem daar nog zie leggen in de bedstee achter die groene gordijnen. Toen lag hij ook den heelen avond zoo, je wist eigenlijk, zal ik maar zeggen, niet of hij er was of niet, zoo stil was die altijd."

Juffrouw Wassink's zuster keerde zich om en wierp een schuwen blik op de bedstee, op de donkere plooien van het groene saai: „Mensch, hou op," zei ze rillend, „je zou je gaan verbeelen dat er ies was."

Opeens klonk heftig een lang ingehouden snik.

Toen allen verschrikt opkeken, was Katrien langs het wenteltrapje verdwenen.

„Ze schijnt er weet van te hebben," zei tante Trui, juffrouw Wassink's zuster, op tevreden toon.

Juffrouw Krause speet het, dat ze net een kop koffie voor het kind had ingeschonken. „Afijn, 'k zal het maar laten staan, ze zal wel terugkommen!" En ze gaf de andere kopjes door.

„Ik kan je zeggen," zei tante Trui, nadat ze met smaak een teugje genomen had, „dat ik het strakkies haast bestierf; we sprakken net zoo over Wassink, en toen opeens die Katrien! 't Was meer een gil dan een snik."

„Ze het altijd zoo ies bijzonders," zei haar moeder, het koffiekopje leeg op tafel zettend, „as *ik* nou nog gilde. *Ik* ben me kostwinner kwijt, Klaas ken zijn geld wel an; Katrien, — ik mot nog een heel jaar wachten, eer *zij* een cent verdient, *ik* blijf as onverzorgde weeuw achter."

„Ja!" zei haar zuster langzaam, ernstig knikkend met opgetrokken wenkbrauwen. Mina Krause knikte ook, de lippen stijf opeengeknepen. Ze schonk nog eens in en bood juffrouw Wassink een kopje als stillen troost.

Toen werd het weer stil. De regen bleef gutsen.

XVIII.

Toen Katrien het gehoord had, was er een uitdrukking in haar oogen gekomen die den goedigen dikken leeraar in de aardrijkskunde vreemd ontroerde. Hij maakte een collega, die naast hem zat, op het meisje attent, maar deze, nadat hij even van de groene tafel had opgezien, had langzaam de lippen gespitst en kalm geruststellend het hoofd geschud.

Nadat de directeur de vele namen had opgelezen van hen, die niet geslaagd waren voor het laatste overgangsexamen, zette hij de redenen uiteen, waarom het zoo nuttig en noodig was, dat jongelui, die niet volkomen geschikt waren om tot de vierde klasse te worden toegelaten, het derde studiejaar nog eens doormaakten. Hij besprak het treurige feit, dat de meesten hunner wel hadden kúnnen slagen.

In het bijzonder maakte hij melding van Katharine Wassink, die, aanvankelijk een ijverig leerlinge, door het lezen van romans haar studie een tijdlang had verwaarloosd. Het speet den leeraren zeer, dat het Katharine ondanks haar blijkbare pogingen niet gelukt was, die schade in te halen. Hoewel het repetitiewerk, waarvan zoo goed als niets terecht was gekomen, haar, met het oog op de treurige huiselijke omstandigheden, niet was aangerekend, had men haar rechtvaardigheidshalve niet kunnen verhoogen. De directeur twijfelde er niet aan, dat ze, den goeden weg volgende, dien ze den laatsten tijd had bewandeld, haar doel zou bereiken. Het herhalen van het derde jaar was in haar eigen belang en zou haar later ten zegen zijn.

Annetje Borgers, die er zelf dóór was, had er om gehuild; maar Katrien niet. Zoodra de school uitging, was ze heengegaan, vóór Annetje haar had kunnen volgen.

Ze liep niet om; ze wilde niet verschuiven wat tóch komen moest.

't Was een blijde lentemorgen vol zonneschijn, en een open blauwe lucht, die weerspiegeld werd door het wiegelend grachtwater. De iepen hieven hun takken vol komend teer groen ten hemel, als moeders, die haar jonge kinderen in 't zonnetje laten gedijen.

„Wel?" vroeg juffrouw Wassink, over het hoofd van een klant heen. Ze had iets van een glimlach op het gezicht, die niet wijken wou, ook niet toen ze Katriens vale bleekheid zag en haar doffe hopelooze oogen, en óók niet toen Katrien zonder te antwoorden den winkel doorstapte naar het trapje.

„Nou?" vroeg haar moeder weer.

Katrien keerde zich om: „Gezakt," zei ze alleen, heesch, zonder toon.

Even bleef het stil, toen klonk het rauw: „Bè je gék? — Ezel!"

Dat „ezel" werd haar nageworpen als een steen.

Juffrouw Wassink hielp de klanten niet verder, ze schreeuwde: „Dirrek, Dirrek!" en toen Dirk verschrikt uit den kelder opdook, stoof ze de trap op.

Daar zat die meid nou op een stoel, of ze geen tien kon tellen, te lam om zich te bewegen.

„Bè jij krankzinnig, wat vertel je me daar! Mot je blijven zitten! Suffer, luilak, luiwammes! Spreek dan toch, of bè je daar ook te stom voor! Dat had je vader nog motten weten! Jammer dat hij dat van zijn lieverdje niet het beleefd!"

Met een effen, bleek gezicht, maar zonder te schreien, staarde Katrien recht voor zich uit in het zonnige straatje, levendig van spelende kinderen.

Gloeiend van drift, zich verslikkend, vallend over haar woorden, boog juffrouw Wassink zich over haar dochter heen. Die onbewogen trekken, dat

schijnbaar ongevoelige van het meisje maakte haar razend. „En nou wou je zeker zóó nog een poossie verder gaan, nou wou je zeker nog een paar jaartjes luiwammessen en pret maken? En mijn laten ploeteren, mijn het bloed uit me nagels laten werken, hè?

„Maar het zal niet gebeuren, nou heb *ik* ereis een woordje te spreken. Nou ben *ik* baas!

„En nou mot je dat weten" — onmachtig haar dochter naar haar zin voldoende te krenken, gaf ze haar een onhandigen stomp tegen den schouder — „nou zal ik je dát vertellen" — wéér een stomp, die niet pijnlijk was, maar Katrien toch beven deed — „dat al dat gekles van leeren voortan voorgoed uit is. Kee gaat weg en jij wordt hier meid, versta je, duvelstoejager! Hóór je me?"

Katrien knikte werktuiglijk. Ze voelde zich duizelig en licht in het hoofd. Het was of ze ziek werd, of ze een ziekte kreeg, die ze nooit had gehad en waarvan ze ondanks haar pijnen met bewustheid de verschijnselen waarnam. Ze zag ook heel goed Kee's hoofd door een kier van de keukendeur; ze wist dat Kee stond te luisteren, en ze vroeg zich af hoe het kwam, dat ze zoo stomp was voor al die vernederingen.

Ze was als iemand, die, half lam geslagen, gevoelloos is geworden voor nog meer pijn.

„As je het dan hoort, sta dan op, je goede goed uit, dadelijk. Denk je dat ik je dat beste goed in huis zal laten afslonzen? Dar, trek je jurrek uit en hang hem op in de kast, vooruit!"

Juffrouw Wassink rukte aan de japon met gretigheid.

„En dien slobber trek je an," — een heel oude schooljurk uit het donker van de kast halend, wierp ze die Katrien voor de voeten. „En nou zijn de rollen ereis omgekeerd, nou ben *ik* juffrouw en *jij* meid."

De kamer draaide voor Katrien. Ze stond er middenin in haar bloote armen. Er was in haar hoofd een woelig, warrelig gevoel, haar polsen bonsden en haar tong was droog, haar heete lippen stijf opeengeklemd. Ze was beschaamd, alsof ze naakt stond.

„Raap op dan, suffer!"

En ze bukte zich. Maar onder 't bukken naar de neergesmeten jurk, werd het leed haar te zwaar. „O moeder!" snikte ze.

Het was een kreet van wanhoop en verwijt, die juffrouw Wassink zelfs nog even trof. „Sta maar op," zei ze, „'t het niet noodig dat je op den grond leit." En toen weer kwaad, omdat het belachelijk was tegen zoo'n kind, daar je nies as verdriet van had, nog complimenten te maken: „Roep nou maar geen moeder! Had gezorgd, dat je der gekommen was!"

Op dat oogenblik ging de deur met piepend geluid open; het was juffrouw Krause, die binnenstapte en met vriendelijke opgewektheid vroeg: „Wel, hoe is het gegaan? Hoe is het met je dochter?"

„Dat model is gezakt," zei moeder Wassink, wit van drift; „condoleer der maar, daar staat ze!"

EEN „SPRINGTOCHTJE" NAAR BERGEN.

DOOR

S. KALFF.

Det gamle Norge . . . .

Ja, Noorwegen is een land van schoonheid, maar van eene ernstige schoonheid. Noorwegen zegepraalt door het licht. Toch anders dan Italië, waar het een luchten sluier van warme tinten over het landschap doet dalen; dan Zwitserland, waar het om der bergen top een rozigen nimbus weeft; dan Spanje, waar het de ruwe Sierra tooit als met het kleed der schikgodin; dan Indië zelfs, waar de aarde in laaie kleuren bralt.

Noorwegen is eene lelie tegenover gindsche rozen. Of 't is eene bleeke, blondharige maagd tegenover de dochter van het Zuiden, met vurig oog en raafzwart haar. En hoe verder noordwaarts, hoe scherper de gelijkenis met dat beeld zich uitspreekt, tot eindelijk die Poolcirkel overschreden wordt waarbij de steenen ruiter Hästämand de wacht houdt en de middernachtszon met spookachtigen luister de rotsen beschijnt. Een dood licht — is er van gezegd geworden, wanneer gedurende een te korten zomer het nachtelijk duister niet meer intreedt, wanneer een ongekende schemertoon, een bevend *clair-obscur* de voorwerpen omhult zonder ze te verbergen, wanneer de reusachtige rotspartijen een schaduw missen zoowel als een lichtzijde en het strenge noordsche landschap schijnt te zwemmen in een gepolariseerd licht, minder klaar en minder zilverig dan dat der maan; een licht dat schijnt af te stralen van een onbekende ijswereld.

Doch Noorwegen heeft nog een anderen gloed dan dien zijner bleeke zomernachten, wanneer de zon niet ver genoeg meer onder de kim duikt om ook de laatste weerkaatsing harer stralen te doen ophouden, of, gelijk aan de rotsen van de Noordkaap, boven die kim blijft zweven als een vergroote en flauw verduisterde maanschijf. en dat licht overschittert het vuur eener tropische zon, overtreft het althans in schoonheid. Niet waar, het is een indrukwekkend schouwspel wanneer des avonds aan onze lage Hollandsche kust het oog des wandelaars de romp zoekt van het donkere oorlogschip en plotseling, ver aan den horizon, het electrisch zoeklicht opschiet naar den hooge. Wanneer een mijlenlange stralenbundel door het zwerk flitst en, her- en derwaarts zwaaiend, een wentelende kometenstaart gelijkt, eene roede des Heeren naar het oude volksgeloof. Welnu, denk u tien, denk u tienmaal tien van die electrische zoeklichten, opvlammend achter een haast ondenkbaren horizon, ergens op de matelooze wateren der Poolzee; stel ze u voor beurtelings opschietend en weder verflauwend, met bovenaardsche lichtgolving dóórstrevend tot aan het zenith, in breede en fiere strepen den hemel splitsend, de kim doende gloeien als „borlend diamant" — en ge ziet het Noorderlicht, gelijk het in de verhevene eenzaamheid van de Lofodden zijn spel drijft met de duisternis.

Dan eerst zult ge de noordsche maagd aanschouwen als Asa-dochter, herboren, verheerlijkt, en haar vergelijken met de bruid uit het Hooglied:

„Uwe wangen zijn liefelijk in de spangen, uw hals in de parelsnoeren. Uw hoofd op u is als Karmel, en de haarband uws hoofds als purper."

Doch ja, des winters is zij ingesluimerd — des winters is Noorwegen een droevig land. Dan zwalpen de nevels om de granietrotsen, en maakt de storm zich los van de bergen, en ploft de lawine in de diepe kloof; dan verstijven de fjorden binnen hunne steenen muren, en teisteren de buien van het „ruwe Noorden" de woningen der menschen, en verbergt de zon haar aangezicht weken, neen maanden lang.

„Deze arme lieden," zei mij mijn medgezel, en wees op de schamele blokhuizen in het Naero-dal, „zitten des winters niet alleen in de koude, maar ook in de duisternis. Deze rotsen aan weerszijden zijn van vier tot vijfduizend voet hoog en de vallei is zoo nauw dat de zon niet meer boven de barre toppen kan uitkomen. Het is een ware Poolnacht — en niettemin blijven deze zonen der armoede hun ondankbaren geboortegrond aanhangen. Zoo waar is 't, dat „yder voghel is 't liefst daer hij is uytgekipt."

„Maar wat doen zij, des winters? Waarvan leven zij?

„Waarvan leeft de mier, anders dan van den wintervoorraad dien zij des zomers heeft opgeschuurd? Doch zoo de fjorden, hier en daar, dicht liggen, de zee blijft steeds haren cijns betalen: het visschersbedrijf staakt nimmer. Er zijn er ook die in de steengroeven gaan werken, of in de ijzersmelterijen, die diep in 't binnenland houtskool branden, die bij honk gebleven hunne netten breien en vaartuigen timmeren, of met geduldige vingeren en gebrekkige instrumenten dat houtsnijwerk vervaardigen, 't welk de toerist met zich neemt als proeve van de nationale kunstnijverheid.

„Daarbij, behalve een volk van visschers zijn de Nooren een volk van zeelieden. 't Zijn de beste loodsen ter wereld en die, in verhouding tot het aantal inwoners (slechts een paar millioen) verreweg de meeste schepen bezitten. Hun koopvaardijvloot is de grootste na die van Engeland en Amerika. Gelijk in de dagen van Harald Harfager en Olaf de Heilige, de zee helpt hen nog altijd aan den kost."

Wij hadden reeds kennis gemaakt aan boord van de *Olaf Kyrre*, de boot die ons van Rotterdam over Stavanger naar Bergen had gebracht. Hij was een landgenoot — trouwens, de stoomer was er vol van — hij noemde zich Jodocus, en zooveel had hij op mij voor dat hij reeds vroeger in Noorwegen geweest was. In de kleine rookkamer op het dek hadden wij te samen de gezelligheid gezocht. en er aanvankelijk geen ander *point de rapport* gehad dan éénzelfde ergernis. Ergernis nl. over de stompheid van gevoel van een paar Engelschen, die half Europa afgereisd hadden en er geblaseerd van waren, die nergens een plek hunner blijvende aandacht waardig gevonden hadden, een punt waar ze hadden willen blijven. De Alpen? — wat was er eigenlijk aan al die vuile sneeuw te zien? De Italiaansche meren waren wel mooi, maar zoo altijd hetzelfde, Venetië was schilderachtig, maar vuil; en er viel zoo weinig te visschen in die lagune! Saksisch Zwitserland zouden ze meer

bewonderd hebben, had de gebakken lever in de hôtels hen niet uit de „stemming" gebracht. In Holland hadden ze alles *very queer* en *very funny* gevonden. En de Riviera delle Ponente . . . eilieve, zoo iets konden ze in hun eigen land wel zien, aan de kusten van het „Garden Island" Wight.

„O," zei Jodocus, kwanswijs tot mij zich keerend, "I pity the man who can travel from Dan to Beersheba, and cry: 't is all barren"—

„Ge hebt dus de *Sentimental Journey* gelezen!"

„Ja, en ik heb volgens Sterne de reizigers leeren klassificeeren. Van deze Engelschen bv. zou ik haast zeggen dat ze reizen uit *inevitable necessity.*"

„Waarom niet uit *imbecility of mind?*"

„Mij ook wel. Hunne discoursen geven recht het te onderstellen."

„En in welke klasse rangschikt gij uzelf?" verstoutte ik mij te vragen. „Ik wil hopen niet onder degenen, die reizen wegens *infirmity of body?*

„O neen, ik behoor slechtweg tot het groote gilde der pleizierreizigers, menschen die zichzelven eene geestelijke opfrissching beloofd hebben, die zich eens bewegen willen buiten den kring waarin zij gewoonlijk verkeeren, en andere gewaarwordingen ondervinden. Wat doet ons reizen? vraagt prof. Geel, en geeft dan het antwoord: verveling te huis."

„Heeft hij ook niet gezegd, dat men van zich zelven verveeld kan worden?"

„Boosaardige! Maar ja, wanneer ik die Engelschen daar ginds zie . . ."

Doch ze waren reeds de rookkamer uit en richtten hun Kodak-camera op een punt ergens aan den Hoek van Holland.

Daarbuiten begon de zee roerig te worden. De boot was buiten de beschermende Maas-oevers gekomen en ving aan jolig te worden, te dansen.

„Denk er aan, dames," hoorden we onzen hupschen kapitein tot een paar passagieressen zeggen, „voor een reisje naar Noorwegen moet men zeebeenen hebben. Twee dagen en drie nachten — korter kan de machine het u niet maken, De Noordzee is niet zoo kalm als een vaderlandsche wetering; zij heeft hare buien. Zooveel mogelijk maar aan dek blijven, en midscheeps" —

„Buurvrouw . . . uw fleschjen!"

't Scheen alsof een der aangesprokenen de gedachte aan die buien, aan een slingerend en stampend schip reeds nu benauwde.

„O," stelde de kapitein naar zeemanswijs haar gerust, „'t is op deze vaarlijn zoo erg nog niet als bv. op de reis van Rotterdam naar New-York. Daar is een zekere hoogte waar 't water nimmer tot rust komt en die wij „de slingerende Veertig" noemen, omdat men er ongeveer op 40 gr. lengte is. Daarbij vergeleken is dit slechts spelevaren. En als we maar eenmaal achter den *Skjaergaard* zijn, dan loopt de boot zoo zoetjes als een blikken eendje in een waschkom."

Er was afwisseling onder de typen van die veertig menschen, welke de eerste klasse-ruimte van de *Olaf Kyrre* bevolkten. Er waren heeren met kniebroeken en een soort van geïdealiseerde jongenskiel aan het lijf; opgeschoten knapen, welke zich deze noordsche reis gewis als een blijvende onderscheiding zouden gaan aanrekenen; een bakvischje in regenmantel, bij

welke een haardracht *à la déesse* protest aanteekende tegen spichtige beenen en kinderlijke vormen; dames met en zonder bevalligheid; er was een gepensioneerd generaal, wien de ijdelheid uit het knoopsgat gluurde; en een paar studenten, die hunne akademische koddigheden hier zoo min konden laten, als een ekster het hippelen. Dan nog, voor 't vreemdelingen-element, een paar duitsche „Geschäftsleute," in houding en in kleeding al evenzeer *zugeknöpft*; drie Fransche toeristen en even zooveel Engelschen, wier kleeren door dezelfde kleurstof, wier denkbeelden door denzelfden stroom der nuchterheid en der platte wereldbeschouwing schenen gehaald. Allen zaten we op hetzelfde dek, aan dezelfde tafel, in dezelfde kooi zelfs (één was er voor acht personen); allen waren wij voor derdehalf etmaal op elkanders gezelschap aangewezen en moesten maar zien 't best mogelijk met elkaar *aus zu finden*. Sommigen vonden er baat bij den tijd te dooden door tweemaal zooveel te eten als ze aan den wal gedaan zouden hebben. Anderen, niet het minst de vrouwen, bejegenden elkaar in den aanvang met die gereserveerde houding, welke de gedachte scheen te vertolken: wat zullen we, spelen of bijten? Een derde bekampte de eentonigheid van het scheepsleven, of de ledigheid des geestes, met eene afwisseling van dommelen en dekmarscheeren. Een vierde met die van rooken en drinken. Maar de voornaamste tijdkorter bleef toch de samenspraak, de wisseling van gedachten, en 't mocht als eene verblijdende getuigenis voor den goeden geest aan boord worden aangemerkt dat niet eenmaal, gedurende den ganschen overtocht, de bijbel van tweeënvijftig bladen op tafel kwam: dat kaartspel 't welk, naar de uitspraak des wijsgeers, zoo „recht eigentlich der Ausdruck der kläglichen Seite der Menschheit ist."

Eén bange dag was er, een dag van tandengekners en geween. 't Overkwam ons in volle zee, al die beroering en miserie uitgestaan binnen de enge wanden eener scheepskooi, waar „woe succeeds a woe, as wave a wave." Maar bij den ingang van den *Skjaergaerd*, voorbij Kaap Lindesnaes, week het spook der zeeziekte terug en vluchtte weder het wijde water op.

Een snoer van rotsige eilandjes, een onafzienbare schakel van ruwe en verbrokkelde klippen beurde zich op uit den schoot der wateren en reide zich langs de wilde Noorweegsche kust. Dat was de *Skjaergaard*, een heining van rotsen, onbewoond en naakt, en die zich, zij 't met wijde gapingen, van Stavanger in 't zuiden des lands uitstrekten tot voorbij het eenzame gebied van de Noordkaap. Tusschen dit eilandensnoer en de kust liep het vaarwater, effen en onbewogen; de beproeving was voorbij,

Kon er wel grooter tegenstelling zijn dan tusschen de bloeiende en volkrijke Maas-oevers, welke wij een paar etmalen te voren verlaten hadden, en deze diep ingescheurde, deze in droevige naaktheid zich voortslingerende kust? *Roches moutonnées* noemde een onzer Fransche medepassagiers die bultige steenmassa's, wier stugge klompen zich onverpoosd uit het water ophieven en wier korst nog zoo weinig verweerd was dat slechts een schraal aderennet van slingerplanten zich tusschen hunne voegen had kunnen vasthechten. Steen en niets dan steen! — hoe weinig leven gunde hier de scheppende

natuur aan de aarde! Landwaarts in, ver achter die granieten voorwerken teekenden zich donkere massa's af met gekartelde, hakkelige lijnen, staalblauw of wazig ultramarijn. Dat moesten de toppen wezen van den Dovre Fjeld. Geen boom bijkans zagen wij uit dezen harden grond opbloeien, geen struik er groenen. Er stonden wel huizen op die kust, maar zonder die vriendelijke omgeving welke elders de woningen der menschen versiert, en ze tot een tehuis stempelt. Huizen als uit een bouwdoos, allen van hout, opgetrokken op een steenen fundament, zonder de schaduw van eenig geboomte of de kleuren van een bloembed, zonder zelfs de scherpte hunner omtrekken minder aanstootelijk te doen schijnen door zich tot een groep te vereenigen. Hier en daar een klein kustlicht, of een witgeverfd kerktorentje, of eenige vischnetten tusschen staken, of een enkel schuitje waarin een geelharige Noorsche knaap het „schubbig watervolck" trachtte te verschalken. Blijkbaar was niet de aarde, maar de zee hier de algemeene voedstermoeder.

En altijd dezelfde fletsche physionomie van dezen klippigen borstweer, onbekleed en onversierd. Een enkele maal slechts gaf de formatie der rotsen zelve spel aan de fantasie. Daar scheen tegen een dier steil oprijzende gevels een reuzenkop op te duiken, waarvan de lijnen door de schakeering van het gesteente werden aangegeven: een paar overhangende wenkbrauwen, een massieve neus, een snorbaard breed uitgestreken over een paar gedrochtelijke kaken, dat alles liet zich met wat goeden wil nog onderkennen. Maar onder dien knevel hield de natuur met haar spel plotseling op — daar stroomde het water.

„O what a curious sight!" verwaardigde een der Engelschen zich uit te roepen.

„'t Is Tantalus," zei het bakvischje, „Tantalus wien het water van de lippen terugwijkt zoodra hij drinken wil. 't Staat in de Grieksche mythologie."

„Zij laat de natuurwetten er maar buiten," merkte Jodocus als ter loops op. „Ik denk dat de opkomende vloed hem aanstonds wel zal laten drinken. Maar hooger de kust op komt men langs een geïsoleerde rots van 1500 voet hoogte, welke de figuur eens steenen ruiters nabootst, mits men zich dien voorstelt met een wijden mantel om de schouders geslagen. Zijn zware baard verliest zich in de manen van zijn ros, waarvan slechts het bovenlijf uit de golven oprijst. Dat is de ruiter Hastämand, die bij den Poolcirkel de wacht houdt; die 's lands kinderen herinnert aan den alvader Odin met zijn ros Sleipner. En niet ver van daar verrijst een andere rots, waarin men zich Hastämand's beminde voorstelt, die hem ter wille van den boozen geest ontrouw werd en met dezen vluchtte naar het Poolgebied. Doch de ruiter haalde het paar in en spande den boog; de pijl vloog snorrend van het koord en — miste. De schicht drilde in de rots, waar zij den tunnel van driehonderd voet boorde, die den naam van Torghatten draagt..."

„*Bitte sehr!*" viel glimlachend een der Duitschers in de rede, die toegeluisterd had, „dat gebeurde wel vóórdat er mijningenieurs van de Technische School te Christiania kwamen?

„*Versteht sich.* Men moest zich toen behelpen. Nu, de ontrouwe bruid bleef van schrik achter, en werd tot haar straf veranderd in een rots. De

booze geest ontkwam echter over den Poolcirkel en sedert duizende jaren beidt hem daar de steenen ruiter, wachtende of de vijand weer binnen zijn bereik zal komen. Gewis, dan zal de rots weer gaan leven, en het paard zal opspringen uit het water, en Hastämand zal den tweeden pijl op zijn boog leggen — bij Odin! ditmaal zal hij treffen."

„Zoo gelooft het Noorsche landvolk."

Voet van granietrots.

Even slechts hadden wij Stavanger aangedaan, een stad van 30.000 inwoners, hoofdzakelijk ter wille van den postdienst en van eenige passagiers, die reeds hier wilden afstappen om een van te voren vastgestelden reisweg te volgen. 't Was avond reeds; onduidelijk teekenden de huizen op den wal zich af, terwijl eenige schimmen in een halve duisternis zich voortbewogen en eenige zakken coke, uit den buik van het schip opgehaald, door de stoomkraan buiten boord werden gekeerd en neerploften op de kade. Spoedig waren wij weder

onder stoom, spoedig gleden dezelfde strandgezichten van daareven ons voorbij.

„Hier moeten wij op de hoogte van Haugesund zijn," zei Jodocus, „want ik zie daar ginds de obelisk op het graf van Harald Harfager. De overlevering weet te verhalen dat de schoone koningsdochter, welke hij beminde, hem slechts hare hand wilde schenken op voorwaarde dat hij de vele staatjes, waarin Noorwegen destijds verbrokkeld was, tot één rijk zou vereenigen. Er stak eene Semiramis in die vrouw, welke niet over een miniatuurrijkje wilde regeeren. *Aut Caesar, aut nihil!* — als 't een man geweest was. Toen zwoer Harald dat hij zijn hoofdhaar niet zou afsnijden alvorens hij dat doel bereikt had, en het volk gaf hem sedert den bijnaam van *Harfager,* d. i. „de schoonharige." Beter althans dan de bijnaam van zijn zoon en opvolger Erik, dien men *Blodyxa,* d. i. „Bloedbijl" heette, en die in de geschiedenis van Noorwegen bekend staat als Iwan de Wreede in die van Rusland. Maar of deze Harald, die tot zijn troonsafstand te Trondhjem zetelde, ook werkelijk bij dit Haugesund begraven ligt, wie zal 't zeggen! Alleen die obelisk. 't Volk wil nu eenmaal zijn *heroworship* hebben."

Dikwijls, terwijl wij tusschen twee ketens van rotsklompen voortstoomden, opende zich deze als uitgerafelde kust en gunde een vluchtigen, maar een diepen, een wonderbaren inkijk. Tusschen twee kleine kapen glinsterde onverwacht een bochtig vaarwater, verder en verder landwaarts in een weg zich gravend, totdat de blik zich verloor tusschen het insluitend gebergte. 't Waren niet de oevers eener rivier, uitmondend in een weeke en vlakke kust; 't waren hooge en onwrikbare muren, of steile hellingen, aan den voet begroeid, die hier het spiegelend water omvademden. En somtijds, wanneer aan den rand daarvan een kleine uiterwaard zich gevormd had; een smalle strook van aarde en verweerd puin, dan blonken ook de levendig geschilderde geveltjes van een paar blokhuizen over den waterspiegel en krinkelde de rook uit den ruwgebouwden schoorsteen. Hoe klein schenen die pygmeënhuisjes tegenover de bazaltrotsen, die hoog boven hen zich optorenden; hoezeer kwamen ze voor als kinderspeelgoed, neergezet aan den voet van een reuzenburcht! In grimmige schoonheid verhieven zich die ongenaakbare bastions, die naakte en machtige koepels, maar het water, dat effen en vredig in de ontzachlijke bergketels rustte, het water dat roerloos in de diepte lag en vonkte van 't blauw des noordschen zomerhemels, vertroostte van een tafreel—

Waar voor uw ontroerd gezicht,
't Schoon in d'arm van 't schriklijk ligt.

Wij hadden een „fjord" gezien.

O ze zijn indrukwekkend in hunne kalme schoonheid, die binnenwateren der Noorweegsche kust. Twintig mijlen ver somtijds buigen zij het land in, hier bekneld tusschen de elkaar naderende bergwanden, daar hunne oevers uitschietend tot een wijd en schitterend bassin, getooid met grasrijke zoomen en daarboven het ijle loover van den kaarsrechten pijnboom, den zilverig geschorsten berk. Vaak, in de bergstreken van het binnenland, ziet men ze geboren worden, die Noorweegsche fjorden. Eerst de waterval, die duizende

voeten hoog van den schedel der rotsen afdruipt en gevoed wordt door de nimmer smeltende sneeuw, of door de bewegelijke ijsmassa van den gletscher. Van zulk een hoogte, 2500 tot 3000 voet, bereikt de val den bodem niet meer van het ravijn; het verwaait en vervluchtigt, het wordt tot een gordijn van stuivende perels. Geen nood, het water zal zijn weg wel vinden. Als strengen sneeuwwitte zijde hangen die watervallen over het voorhoofd der rotsen en dalen, dalen altijd door, plechtig en statig, met kristallen veeren en pluimen die elkaar overstorten, die voor en achter elkaar neerschieten totdat ze, van hoek tot hoek botsend en tot blinkend stof gepletterd, in sluiers wegzijgen. Maar in den bergstroom, die op den bodem van het ravijn voortbruist, hervindt zich al dat levend element, uit duizend verborgen schuil-

Fjord (bij Gudvangen).

hoeken weer saamgestroomd. Dan schiet het voort langs scherpe helling, en breekt zich baan tusschen de neergesmakte rotsblokken tot het plotseling een wijde kom ontmoet, en het wilde water wordt tot effen meer. Ginds, aan de overzijde, sluiten wederom de bergwanden zich aaneen. Zij pressen den stroom door een enge rotspoort, een verbroken dam wellicht, zij beschoeien de bedding nogmaals met granieten bolwerken totdat, naar den kant van de zee, zij voor 't laatst uiteenwijken. De fjord heeft zich zijn weg veroverd naar de kust, en over de watervlakte, die glanst in 't zonlicht gelijk een gladgewreven metalen schild, drijft de rook weg van de weelderig ingerichte toeristen-stoomboot.

„Daar is Bergen!" zei onze kapitein, en wees met de hand vooruit.

De *Olaf Kyrre* was de uitstekende punt van Nordnaes omgestevend, en langzaam, trek voor trek, ontplooide zich een oogbekorend verschiet. Zóó hadden wij er nog geen gehad. Daar lag een landtong grillig uitgetand, volgebouwd met kleurige houten gevels waarboven enkele torens uitstaken; een veelhoekig schiereiland waar voor en achter en ter zijde het blauwe water schitterde, terwijl de zoomen van den inham, waarop wij aanhielden, hier en daar schuil gingen achter een dubbele rij masten. Een stad van 75.000 inwoners vlotte als 't ware in een zeeboezem en scheen te drijven op het water. Maar welk een machtige lijst was er om dit tafreel gelegd. Steenmassaas tweeduizend voet hoog omsingelden van rondom de tweede

Bergen gezien van den Valkendorfs-toren.

hoofdstad van Noorwegen, en tegenover de titanswerken der natuur zonken de werken der menschen weg in een nevel van onbeduidendheid. Of wat beteekende die spits der Mariakerk tegenover de starre hoogten van den Floïfjeldet, waartegen het moeizaam uitgegraven spoor een kronkelende spinragdraad geleek! Zeven toppen reiden zich hier aaneen tot een forschgeteekend bergpanorama en hunne grijze massa beheerschte met volkomen majesteit aarde en zee beneden hen.

Nergens ook hadden wij de lucht in zooveel kleurenpracht zien pronken, of althans met zulke den hemel klievende windveeren, in melkwitte pluimen en aderen zich splitsend, zwaaiend van noord naar zuid, en daartusschen de smeltend geteekende donzige wolkenvlokken, tegen de bogen des hemels als *angehaucht*.

„Ik weet dat zulke vergelijkingen poover zijn," waagde ik te zeggen, „maar is het niet alsof hier een schildervorst zijn penseel los en luchtig tegen een blauwen achtergrond heeft uitgeveegd?

„Waarom niet een stukadoor zijn kwast?" plaagde Jodocus. „Gij vindt mij een barbaar, maar ik houd niet van zulke onmachtige assimileeringen waarbij het bovenaardsche neven het aardsche gesteld, en naar beneden gehaald wordt om het te brengen tot de laagte van ons begrip. Hadt gij ten minste gindschen zwakken regenboog vergeleken met die Bifrost's brug, waarover de dooden het Valhalla binnenreden, ik zou er vrede mee gehad hebben, want de Scandinavische volken in hunne kindsheid hadden er ook vrede mee. Het beeld behoort tot de volkspoëzie.

„Maar waarmee vergelijkt gij dan deze lucht, deze bergen, dezen fjord?

„Liefst vergelijk ik ze in het geheel niet. Noorwegen heeft eene eigenaardige physionomie, en ik heb hooren zeggen dat zelfs de vergelijking met Zwitserland eene gebrekkige is. Daarbij, met iedere scheepslengte die wij nader komen verandert dit tafreel; gij zult ras ontwaren: *distance lends enchantment to the view.*"

Inderdaad, naarmate de boot de aanlegkade naderde verzwonden allengs de grootsche lijnen van het vergezicht. Hooger en hooger rezen de huizen der stad uit het water; wijzelve, pygmeën die we waren, zagen die berggevaarten wegzinken achter de magazijnen op den wal en de huizen van den *Strandgaden*, Bergen's levendigste winkelstraat. Uit die pakhuizen drong een zeer waarneembare vischlucht tot ons door, nog voor wij den grond van Noorwegen betreden hadden; een lucht van gekuipte haring, gedroogde kabeljauw en walvischtraan — weg was alle illusie!

Zum Teufel ist der Spiritus,
Das Phlegma ist geblieben.

reciteerde Jodocus. „'t Zijn voorwaar ook niet de geuren van Gelukkig Arabië, die den vreemdeling op dit strand verwelkomen."

Een der studenten had 't gehoord, en, de neusvleugels uitzettend, beaamde het:

„Ik geloof dat dit *parfum de stockfisch* is."

Ook de reisvaardige dames op het dek kregen die vluchtige olieën van bokking en labberdaan in den neus, en wederom vernamen wij die bij Goethe geborgde woorden:

„Buurvrouw ... uw fleschjen!"

Zooveel ervoeren wij ras, dat Bergen recht had op hare reputatie van een der meest ouderwetsche en typische steden van Noorwegen te zijn. Toch verwoestte meer dan eenmaal het vuur een groot gedeelte der opbloeiende stad sedert ten jare 1070 Olaf Kyrre haar stichtte, hetgeen telkens een nieuwen aanbouw noodzakelijk maakte. Geen wonder dat hier zoo vaak de roode haan kraaide, bij zulk een conglomeraat van houten huizen, houten magazijnen, waarin de buit der zee lag opgetast en die daarbij zoo dicht

opeen stonden. De straten waren meerendeels nauw, de huizen geverfd, maar 't scheen wel éénmaal slechts, zoo haveloos zagen velen er uit. Hunne fundamenten waren van steen, waarvoor dikwijls aan de voorzijde een stoeptrap van vier of vijf treden was aangebracht: zoo hoog reikte 's winters de sneeuw. Somtijds leidde ons de weg onder het verwulfsel van een oude poort en zagen wij enge en donkere steegen uitmonden in de straten, of deze laatsten met steenen trappen opklimmen tegen de hoogten welke onmiddellijk achter de stad oprezen. En dan weer stuitten wij op het water; overal het water, hier spattend langs eene bevolkte kade, daar een kleine binnenhaven vormend waarin de fjordstoomers dobberden, ginds aan de grens der stad zich verbreedend tot een blinkende lagune of rechtstreeks zich verbindend met de zee, die Bergen groot maakte. Groot door de visscherij, de scheepvaart en — de zeeroof. Inzonderheid sedert op den Landdag van het jaar 1223 Haakon Haakonsen tot koning was verkozen en de stad kon roemen op tweeëndertig kerken en kloosters, toen die sterke Valkendorfs Taarn werd gebouwd en die antieke Kongshal, welke nog heden ten dage den bezoeker binnenleiden in de omgeving der oude zeekoningen.

In den tijd der Hanze was Bergen een handelsemporium, dat als een der voornaamste gold onder de negentig steden van het machtig koopmansverbond. Als eene herinnering aan dien tijd vonden wij nog in het midden der stad bij de Tyskebryggen (Duitsche Brug) het Hanzeatisch Museum, een groot, in harde kleuren geschilderd gebouw, zonder eenige architectonische verdienste, maar waarvan het inwendige een beeld gaf van het huiselijk leven der kooplieden uit dien ouden tijd.

Zelden treft ons in deze rijen van onaanzienlijke houten huizen eene bevallige woning, waarvan de stijl den nieuweren kunstsmaak huldigt, of een monumentaal openbaar gebouw. Eerder spreekt zich hier het karakter uit eener Duitsche provinciestad. Slechts naar den kant van het Nygaard-park, even buiten de stad, zien wij een klein villakwartier, waaraan de omlijsting van de boschjes en vijvertjes van het park ten goede komt. Bonte kleuren dwarrelen over al deze gevels, niet het minst over de gevels der kerken; van de omliggende hoogten op dien wirwar neerschouwend is het, als zag men de blinkende mozaieksteentjes in het veld eener kaleidoscoop. Aanleg en bouwtrant der stad verraden gebrek aan aesthetisch gevoel, aan zin voor ordelijkheid en netheid; het is als wordt zij bewoond door menschen, die te zeer bezig worden gehouden door het handelsbelang om den eeredienst van het schoone aan te hangen, of wier nuchtere levensopvatting hen weerhoudt iets meer te doen dan de behoefte van het dagelijksch leven vordert. De hotels, met een paar uitzonderingen, gelijken groote reizigerskazernes, onder de winkels munten slechts enkele uit door den modernen zwier. Tot welk een bloeiend *square* zou een Parijsche gemeenteraad die *Torvet* of markt niet hervormen, welke thans als een kale zandvlakte tusschen de huizen ligt, zonder eenig lommerrijk plantsoen, zonder het spattend water eener fontein, het sierlijk smeedwerk van balustrade of lantaren, de artistieke lijnen eener

groep waarvoor de noordsche mythologie overvloediglijk de motieven aan de hand doet. Slechts een paar bronzen standbeelden, onschoone metalen figuren, staan als verloren te midden der vlakte en doen de ontblootheid daarvan des te meer uitkomen: het een van den Deenschen tooneeldichter en geschiedschrijver Holberg, die hier geboren werd; het andere van den bouwmeester Christie, die zooveel deed om de oude Noorsche motieven weder in eere te brengen, die de Haakonshal restaureerde en Trondhjem's eerwaardige domkerk.

Terstond aan deze *Torvet*, waarover dreunend en klingelend de electrische tramwagens heenschieten, koppelt zich de vischmarkt met haar onguur bedrijf, met haar wiegelend mastwoud dat oprijst boven een dicht opeengepakte

Torvet (markt).

vloot van visschersvaartuigen. Hoeveel „zeebanket" ligt hier opgetast — en hoeveel vluchtig geworden olieën rieken er! Geldt die *sneer* op het bronzen aangezicht van Holberg wellicht de beschreven vaderen van den gemeenteraad, daarom dat men hem, den hoogleeraar in de bovennatuurkunde, juist tegenover de platte realiteit eener vischmarkt plaatste?

Doch er is een vluchthaven in deze stad der alledaagschheid, en van een weinig schilderachtig volksleven. Een klein stedelijk park verfraait het hart daarvan en biedt met zijn plantsoen en rustbanken, zijn muziektent, fontein en wandelpaden, bovenal met den stroom zijner bezoekers het oog een rustpunt, terwijl ook de hôtels, de winkels en koffiehuizen daaromheen een moderner karakter dragen dan elders. Vóór het hotel *Norge* zitten heeren met reis-

tasschen over den schouder, en dames in stofmantels, te turen nu eens naar de dooreendwarrelende menigte in het park, dan weer in den roodgebanden reisgids of taalgids. Want zoo men zich op deze hoofdplaats nog redelijk met het Engelsch als *lingua franca* kan redden, in 't binnenland, vooral wanneer men zich buiten de „route battue" der toeristeu begeeft, zal 't raadzaam wezen een mondvol *norsk* te kennen. Zeelieden van de vreemde schepen in de haven, baliekluivers onder iedere hemelstreek, zitten op de banken, of liever ze hangen er over heen, met hunne breede bruine handen gesticuleerend, hunne zeelaarzen knersend over elkaar schuivend, en luisteren verstrooid naar de toonen eener middelmatige militaire muziek. „*Sir!*" zegt er een, en zet zich onder een lomp saluut op de bank neven ons, „ik kan

Vischmarkt.

zien dat gij een Engelschman zijt, daarom spreek ik Engelsch. Het valt mij hard u met mijne zaken aan boord te komen, maar zie deze schoenen eens; ze hangen met schiemansgaren aan elkaar en de halve zool is weg. Ik ben een braaf zeeman, heeren, maar ik heb overhoop gelegen met onzen bootsman, die mij wilde uitschobben als vuile visch, en toen heb ik mijne hand opgeheven en — „gedaan," gekregen. Nu, wat iemand inbrokt, dat moet hij ook uiteten, en zoo loop ik hier reeds veertien dagen zonder werk, en zonder een kroon op zak, en zooeven zat er een kameraad naast mij die zei: Joe, zei hij, ik ken die heeren, en als ge naar hen toe gaat dan zullen zij u gewis een paar *kroner* geven om uwe schoenen te laten lappen, en daarom, heeren . . .

„Zoo zat als een oorlogsschip!" fluisterde Jodocus.

Inderdaad, een lucht van brandewijn walmde ons tegemoet, terwijl de man deze woorden sprak. Zijn onvaste gang, zijn hakkelende spraak, zijn opgezette kleur en roode tranende oogen, alles verried dat wij een dronkaard voor ons hadden. De portier van ons logement vertelde ons daarna, dat hij iederen dag op die bank zat, altijd met dezelfde gehavende schoenen, altijd met denzelfden roes en hetzelfde verhaal van een „braaf zeeman."

„Voor een vliegende kraai is raad, voor een zittende niet," zei Jodocus, en wij stonden op van de bank om ons elders neer te zetten.

Het tafreel vóór ons houdt onze aandacht gaande, misschien dewijl een stukje van het openbare leven er zich concentreert en de muziek, hoe weinig verdienstelijk ook, de gemoederen opwekt en tot genieten stemt. „Dáárvoor althans behoeven we geen *norsk* te kennen," merkt Jodocus op. „Die Musik ist die wahre allgemeine Sprache, die man ueberall versteht" — heeft de wijsgeer naar waarheid gezegd." De tonen van ons onbekende melodieën doortrillen de lucht en onder 't opvangen dier geluidgolven drentelen de wandelaars onder het tamelijk schraal geboomte op en neer. De vreemdelingen uit een half dozijn logementen bewegen er zich in hunne gestreepte of geruite *travelling suits*, met grijze zonneschermen, hooggeele schoenen, lichtkleurige vilthoeden, en dat air van haastigheid en oppervlakkigheid, 't welk zoo vaak den „globetrotter" verraadt. Maar ook de hier aanwezige inwoners der stad volgen in hunne kleederdracht de alles nivelleerende Fransche mode. Ware 't niet voor het eigenaardig Noorsche gelaatstype, voor geelblonde haren en knevels, men zou hen kwalijk kunnen onderscheiden van een publiek in eene zuidelijker europeesche stad. Ook de vrouwen zijn „dames," en hunne kleeren *à l'instar de Paris*. Nergens eenig overblijfsel van een nationaal kostuum of van eenig gildewezen; slechts de vrouwen uit het volk loopen veelvuldig met een doek om het hoofd geslagen, een enkele maal slechts zien wij een oude boerin met een zonderlinge witte kap op het hoofd, of een dienstbode van het land met wijde witte mouwen, vastgehecht aan een vuurrood lijfje.

Doch ziedaar, onder de spelende kinderen in dezen tuin treffen wij er althans één, 't welk de luim der moeder heeft uitgedost in de sprekende kleuren der nationale kleederdracht, gelijk ze in Telemarken, aan den Hardanger Fjord en elders nog in zwang is. Zij is een levende kostuumpop, zij komt ons voor als een salon-herderinnetje dat voor al deze modieuse heeren en dames het *redeeming point* vormt. Hoe gauw is zij in 't schuilevinkje spelen met de andere kinderen. tusschen welke zij uitkomt als een kleurige vlinder onder een zwerm nachtuiltjes. Hoe rap zijn die beentjes in 't draaien en keeren, hoe schalk die oogen, die vermetele groefjes in de wangen. 't Is waar, het rokje is effen zwart, behalve de drie roode opnaaisels welke den zoom er van teekenen. Maar daarboven is alles kleur, en alles vroolijkheid. Roodkapje zou men haar mogen noemen, krachtens het scharlaken mutsje dat de zwierende blonde haren dekt. Zij draagt een helderrood lijfje, waaruit witte pofmouwen te voorschijn komen, met nauwe sluiting aan de polsen.

Van voren is dit lijfje uitgesneden en laat een wit chemisetje zien, met eene boersche veelkleurige broche aan den hals. Halverwege de borst is het kleine overhemd als afgesneden door den rand van een onderlijfje, bestikt en benaaid met loovers, arabesken, ruit- en hartvormige figuren in een dozijn verschillende kleuren. Er is paars en groen en goud en geel; het gelijkt het borststuk van een dier schitterend gekleurde kevers gelijk ze in de schemering fladderen van het tropische woud. Ook het ceintuur boeit het oog, vermoeit het bijna door al de kleuren van het zonnespectrum, dooreengeweven. Daaronder plooit zich de schort, waarvan de Noorsche vrouwen zooveel werk maken, hetzij van wit katoen met kanten omzoomd en door opengewerkte *entredeux* verdeeld, hetzij van dunne wol met een patroon van louter kleurige dwarsstreepen. Blinkt er nog een zilveren ceintuurgesp aan het ranke middel, of een grove oorhanger in de twee rozige oorschelpjes? — maar het behoeft niet; de blos der jonkheid is haar schoonste sieraad.

Zoo dartelt ze, een meisje van acht of negen jaren wellicht, tusschen de speelnootjes, stoeiend en schaterend, en de zon van het Noorden verguldt haar de haren op het jonge hoofd; en de wind, die over den fjord komt aanstrijken, kleurt die appelwangetjes met dieper blos; en de lippen, rood van de eerste vaag der jeugd, vloeien over van de klanken eener ons onbekende taal; en ik denk mij haar, wanneer zij eene bloem van achttien zomers zal zijn geworden. naar de voorstelling des ouden minnezangers:

Wie eens aenschout
U hayr als gout
En u ghebloosde wangen,
En roode mont,
Die is terstont
Aleer hij 't weet ghevangen. *)

Aan de *Torvet* en in haren naasten omtrek bevinden zich, behalve een drietal toeristenbureaux, de voornaamste winkels, en zij schijnen voornamelijk te teeren op een steeds wassenden stroom van vreemdelingen. De *couleur locale* ontbreekt er niet. Getuige die rendierkoppen, welke als embleem dienst doen aan den voorgevel. Gelooide ijsbeervellen hangen er in de deurpost alsof 't zeemleerenlappen waren. In gindsche winkelkast staat een opgezette poolvos en schijnt te loeren op de eidergans beneden zich. Wij zien sabeldieren en hermelijnen neven beerenhuiden en elandsgeweien, of een wolvenvacht, vlekkerig bruin en grijs, herinnert aan de hyena van het Noorden. Pelterijen zijn hier in overvloed; gevoerde muilen, langharige moffen, damestaschjes en beurzen van rendiervel, kragen en mutsen van otterbont, de gansche dierenwereld der arctische gewesten heeft hier zijn cyns gebracht. In een der winkels zien we een onzer Engelsche medereizigers van de *Olaf*

*) G. A. Brederode.

Kyrre zich een pelsmuts koopen, en Jodocus laat aanstonds aan zijne rancune tegen het Engelsche volk vrij spel met Huygens na te zeggen:

—nu spreeck ick in myn geest,
Hoe dickmael raekt de wol van 't een op 't ander beest!

Elders bekomen wij kleine modellen te zien van het nationale voertuig, de *kariol*, dat op niets zoozeer gelijkt als op een priksleedje voor één persoon, tusschen twee wielen; en van de *stolkjaerre*, de tweepersoons sjees. Dan nog tal van fotografische gezichten uit stad en lande, en typen der bevolking, voorts kostuumpoppen welke de nationale kleederdrachten veraanschouwelijken,

Kariol (eenpersoons sjees).

voorwerpen van filigrain zilverwerk, wandelstokken met knoppen van walrustanden, vele proeven van houtsnijwerk en van eene vulgaire schilderkunst, toegepast op allerlei houten voorwerpen des dagelijkschen levens, miniaturen van huizen en voertuigen, broches van Noorweegsche geldstukjes vervaardigd en specimina van de grove nationale sieraden; alles is berekend op de zucht van den vreemdeling eene tastbare herinnering met zich te nemen aan het Land van de Middernachtzon.

Nog voor de avond daalt hebben wij in de Kunstgalerij menig treffelijk werk gezien van de Noorsche schilderschool, sommige met de afmetingen eener Wiertz-schilderij. En ook het voornaamste in het Stedelijk Museum.

Wij hebben er stilgestaan voor het facsimile van een Eskimo in zijn kajak, één als 't ware met zijn vaartuigje gelijk een centaur met zijn paard, voor oudheden met runenschrift overdekt, zonderling uitgesneden kerkdeuren, oud huisraad, wapenen en aardewerk, en een kort begrip van de gansche Scandinavische dierenwereld. Daar staat een forschgebouwde *auerhahn* met uitgerekten hals en opgezette vleugels; het is een jachtbuit en een geschenk van den Duitschen keizer, wiens jacht, de *Hohenzollern*, eene bekende verschijning is in de haven van Bergen. Ginds een reusachtige eland, wiens machtig gewei doet denken aan dat van het voorwereldlijk reuzenhert, en een mammouthskelet gelijk het werd opgegraven uit de ijswildernissen van het Noorden, maar die eenmaal in voorhistorische tijden bloeiden onder een luwer lucht en schooner natuur. Doch wat op ons, bij bliek en grondel opgebrachte Hollanders, wel het meest indruk maakte waren die gedrochtelijke walvischskeletten, welke tegen de zoldering der zaal waren opgehangen en die bijkans geheel besloegen. Met machtige buiging kromden zich de ribben van het zeemonster; welk een ongehoorde vleeschklomp moest eenmaal daartusschen besloten zijn geweest. Die ruggestreng met zijne reuzenwervels geleek een dier in geledingen verdeelde bamboes, gelijk ze zestig tot zeventig voet hoog in het tropisch woud opschieten. Hoe geweldig moesten de spieren zijn geweest, welke aan dien staart stuwkracht gaven; hoe reusachtig de muil, door zulke kaken opgesperd. En uit de bovenkaak daalden in borstelige massa de baarden af, gelijk de manen van het wilde paard der steppe. Het oog kon dit fantastisch geraamte in zijne gansche lengte nauw overzien.

„In het museum te Gothenburg," verhaalde Jodocus, „bevindt zich een walvischskelet van zeventig voet lengte, waarbinnen men de ruimte heeft gevonden voor een tafel en zestien stoelen; ik geloof dat dit eene voor zulke afmetingen slechts weinig behoeft onder te doen. En zie ik zulk een watermammouth, dan denk ik ook aan den tijd waarin Hollandsche zeelieden zich op de kusten van Groenland en Spitsbergen goud groeven uit de vetmassa's van deze groote cetaceën, waarin Amsterdam jaarlijks een vloot van tweehonderd en meer walvischvaarders op het schiprijk Y zag dobberen en *Smeerenburg* eene Amsterdamsche kolonie in de IJszee was."

Het museum verlatende zochten wij ons hôtel weer op, waar juist de bel klonk voor den table d'hôte. Wij traden de groote holle zaal binnen, die berekend was op een paar honderd gasten, die thans nauw een veertigtal bevatte. Een oberkellner wees ons met plechtig handgebaar onze plaatsen aan. Smetteloos was het damast, over de lange tafel gespreid, en in sneeuwwit gelid stonden de gevouwen servetten overeind op de borden; twintig papenmutsen rechts en twintig links. Hoe voornaam blonk dat kristal van compôtes en pièces de milieu, dat zilver der couverts; hoe kleurig prijkten de bloemen in de vazen, en, zonderlinge tafelversiering, daarneven de kleine vlaggetjes van allerlei natiën, die van afstand tot afstand in houten kokertjes geplaatst waren. Moest dit parade-vertoon wellicht het internationaal karakter van dezen disch uitspreken? Zoo ja, er was reden voor. Het menu bevatte eene

hoopvolle nomenclatuur, en ten deele althans werd die hoop vervuld. Zoo de groenten al weinig zaaks waren en de aardappelen den smaak van Windsorzeep hadden, de visch maakte alles goed: delikate blanke zalm en keurige makreel, bedropen met fluweelige mayonnaise-saus.

Niettemin, welk een koud vertoon heerschte aan dezen disch, welk eene dooding der gezelligheid. Veertig menschen, veertig vreemdelingen welke het toeval hier van de vier streken van 't kompas had saamgebracht, zaten bijeen niet om zich den maaltijd te kruiden met kout en scherts, maar om zich stilzwijgend, in een houding van zelfgenoegzaamheid en ongenaakbaarheid, te laten *abfüttern*. Dames met hoeden en voiles op het hoofd kauwden haastig en onvolkomen de spijzen, als kon de stoomfluit van een vertrekkende boot hen ieder oogenblik manen tot opstaan. Het electrisch licht schitterde in hunne scherpe grijze oogen, hunne valsche juweelen. Heeren met zwaarwichtige tronies monsterden het gezelschap, vrijmoedig, uitdagend bijna. Geen gezwatel van stemmen, dat een vriendenmaaltijd reeds voorafgaat, deed zich hooren in die wijde hal, pronkend in de vulgaire pracht harer kunstpalmen en lichtkronen. De gerekte pauzen tusschen de gerechten werden broodkruimelend en wijnslurpend doorgebracht. Zwijgend reikte men elkander de schalen over, somtijds met een conventioneelen kellnersglimlach, zeldzamer met een halve *révérence*, een gesmoorde plichtpleging — hoe kon men weten welke taal de buurman sprak? En of hij de moeite der kennismaking wel waard was? Slechts de aandrift zich de maag te vullen weerspiegelde zich op de meesten dezer aangezichten, slechts deze springveer scheen in al die gemoederen op te wekken „ce qui reste à quatre pattes dans le quadrupède redressé." Er waren er zelfs, die elkaar met onverholen afkeer aanzagen.

„Beter is een gerecht van groen moes, waar ook liefde is, dan een gemeste os en haat daarbij" — mompelde de bijbelvaste Jodocus.

Onze blikken dwaalden langs al die vormelijke figuren aan een vreugdeloozen disch en dan weer langs de wanden, waartegen schilderijen van Noorsche landschappen hingen, en een ontzaggelijk buffet een last van porselein en glaswerk torschte. Bijkans benijdden wij die reizigerskudde van Cook & Sons, welke in ditzelfde hôtel een afzonderlijke eetzaal in beslag nam en waar de reismaarschalk nu als *maître des plaisirs* aan het hoofd der tafel zetelde. Dáár was althans de schijn der gezelligheid. Daar was eene karavaan van de pelgrims des vermaaks bijeen, wier tongen los waren geworden zonder de prikkeling van een beker zoeten wijns.

Jodocus wilde toch iets zeggen, en terwijl hij naar de zwartgerokte kellners gluurde brak hij het drukkend stilzwijgen af met de opmerking:

„Hier worden wij nog bediend door omgekeerde *gentlemen* met een servet over den arm...."

Hij hield op, en verbeterde zichzelven." Misschien zijn er onder hen ware *gentlemen*, en daarentegen onder de gasten.... nu, „ce n'est qu'une question de linge," niet waar? In de hôtels van 't binnenland — en er zijn er, die grootscheeps zijn ingericht — spijst men echter zonder dien zwerm van kraaien

om zich heen. De vindingrijkheid der eigenaars heeft het lokaas bedacht om voor de bediening alleen vrouwen te gebruiken, en wel gekostumeerde vrouwen. Allen zijn ze gekleed in de nationale dracht, waarvan het vuurroode lijfje wel het meest sprekende onderdeel vormt. Te Stalheim b. v. hadden wij er wel dertig of veertig, die tusschen de tafels heen en weer liepen, en ik geloof dat het gezicht er van mijn eetlust bevorderd heeft. 't Is waar dat ik er zag die leelijk als de Misdaad waren; daarentegen ook anderen gansch niet ontbloot van vrouwelijk schoon. Ja, er was eene bij met zwaar blond haar en een fraai profiel, eene rijzige figuur, een prachtig *teint*, ietwat massieve bekoorlijkheden maar mooie lichtblauwe oogen. . . .

Stalheim Hotel.

„Waar gij te diep hebt ingekeken —

„Jodocus schudde het hoofd.

„Ja, wanneer ik mij dat meisje van Stalheim herinner, dan heb ik toch weer vrede met die fantasie-portretten, welke men den toeristen verkoopt als gewone typen van Noorweegsche vrouwenschoonheid, maar die men zoo zelden *in natura* aantreft. Aan haar denk ik nog steeds. . . .

„Oho, gij hebt daar in 't gebergte uwe *inamorata* gevonden, en uw hart verloren — beken, Jodocus!

„Toch niet. Zij was eene *kühle Blonde* en verstond geen sylbe Engelsch. Onze taal ging niet verder dan de taal der oogen, en toen ik vertrok hield

zij hare hand op gelijk de rest voor een *drikkepenge.* *) Ik ben aan haar mijn hart niet kwijt geraakt, maar wel vijftig *öre.* †) In 't algemeen geloof ik ook niet dat deze kellnerinnen, die men allerwege in de logementen van het binnenland aantreft, eenigen aanstoot te duchten hebben van de vreemde toeristen, of dat van hen de catsiaansche waarschuwing behoeft te gelden: Vuur en stroo — dient niet alzoo! Het onmisbaar medium eener gemeenschappelijke taal ontbreekt. En daarbij, hetgeen Heine gezegd heeft van de Helgolandsche vrouwen, nl. dat hun vischlucht de voornaamste beschutting is voor hun deugd, geldt ook eenigermate in dit land."

Onze samenspraak scheen ook anderen aan 't praten gebracht te hebben; ik maakte er mijn reisgezel opmerkzaam op.

„Waarom niet," deed hij bescheid. „De eene haan doet den andere kraaien. Maar daareven toen 't zoo stil was en de menschen zich hielden bij wat de Franschen „une conversation anglaise" noemen, dacht ik waarlijk aan de beschrijving, die Alphonse Daudet in zijn *Tartarin sur les Alpes* van het diner op den Rigi-Kulm geeft, en hoe daar de rijst en de pruimen de aanzittenden verdeelden in twee naijverige factiën. 't Zelfde, geloof ik, wat al die zijden natievlaggen aan deze tafel uitgewerkt hebben. Waarlijk, er zijn punten van overeenkomst.

„Behalve dat hier geen Tartarin is, als ijsbreker."

„Eilacy, neen!"

Het laatst bestegen wij den Fjeldveien (Bergweg), die tegen de hoogten op zich slingerde. Daarlangs moesten wij op den Floïfjeld komen, een der zeven bergen welke de stad beheerschen. Bovenop stond een windvaan, en ook een ververschingsstation voor den reizenden man; blijkbaar rekende de ondernemer er op dat, wie den langen zigzagweg afgelegd en dat hooge standpunt veroverd had, rust behoefde voor knikkende knieën en lafenis voor een aêmechtige keel De weg was een wagenweg; daarom niet minder eene *via dolorosa* voor de paarden der stedelijke huurkoetsiers. Een rijtuig kwam ons achterop, een oude kales waarin een viertal vreemdelingen in de houding der gemakzucht zich tegen de helling lieten opkruien, de onafscheidelijke *camera* neven zich. Wederom Engelschen! — wij hoorden 't aan hun *very interesting!* en *beautiful indeed!* dat zij bij de uitzichten langs den weg geeuwend uitbrachten. Was het de zwaarte van den last, was het de helling van den bodem of de lengte van den weg, die het tweespan voor de koets zoo pijnlijk zich deed inspannen tot spieren en zenuwen kraakten, die de adem piepend deed uitgaan van hunne longen, met nu en dan een korten, scherpen kuch? 't Een met het ander, waarschijnlijk. Doch die *sightseers* in het rijtuig hoorden 't niet. Kon die wagen niet wat harder rijden; kon de geelharige knaap op den bok er de zweep niet eens over leggen? Maar wij, die onze aangezichten te beschermen hadden tegen het stof dat opdwarrelde

*) Drinkgeld.

†) Ongeveer 33 cent.

onder de raderen, wij zagen die bevende knieschijven, die hijgende neusgaten, die witbeschuimde flanken, en wij dachten met den schrijver der *Reisebilder:*

„O gij arme dieren, gewis hebben uwe voorvaderen in het paradijs verboden haver gegeten!"

Alles langs dezen Fjeldveien verried een kunstmatigen aanleg. Voorzeker was deze berg eenmaal een naakt gesteente geweest, in eenvormige dorheid zich opheffend, totdat de hand van den mensch had ingegrepen op deze starre bergnatuur. Totdat dit spoor in de ruwe flanken was uitgehakt, en de teelaarde verzameld op de kleine plateaux, en boomen geplant in de met aarde gevulde gaten, en graszoden gelegd op de verweerde rotskorst, terwijl een stedelijk *Verschönerungsverein* op bijkans ieder domineerend punt een rustbank had geplaatst. Zoo moest Fjeldveien geworden zijn wat het was: een „playsant hofken" boven op een rots, een promenade-berg, een stedelijke glorie — en een lijdensweg voor het geslacht *equus*.

Thans waren wij bovenop, ademloos maar verrukt. In de diepte, vijfhonderd voet beneden ons lag het schiereiland met zijn huizenbajert, en een verward gebruis, een duizendstemmig *brouhaha* steeg tot ons op. Wat was het? — wat anders dan het beieren van klokken, het dreunen van wagens, het gerucht van menschenstemmen, het schetteren van hoornmuziek, het ratelen van stoomlieren, het loeien van fabrieksovens, het rumoer in de haven, alles vervloeiend tot één breeden klank, tot een samensmelting van onbestemde geluidgolven. En nogmaals kwam die eerste indruk boven toen de stoomboot naar dit strand heenboegde, toen wij plotseling die openbaring der Noorsche natuur vóór ons zagen liggen en de huizenmassa als verdween tegen den machtigen achtergrond. In de verte zagen wij een zwakke branding spatten tegen de rotspunten van Nordnaes en die omtrekken met een lijn van wit en bobbelend schuim; daarneven het water schitteren van den Puddefjord. Vlugge stoombootjes lieten hunne rookpluimen achter zich weg golven, en boven het blinkend spoor dat zij door den vloed trokken. Meeuwen dreven boven den fjord, nog druipend van 't water waaruit zij 't spartelend vischje hadden opgedoken, en boven hen de zeearend, gereed hun dien buit te ontworstelen. Aan de grens der stad stoof een spoortrein weg, het binnenland in; dat moest de lijn naar Vossevangen wezen, waar over een afstand van vier uren sporens het stoomros door acht-en-veertig tunnels snelde. De gezichteinder was afgesloten door een halven ringmuur van kale rotsgevaarten, maar niet geheel afgesloten: het water had er zich zijn weg gebaand. Het fonkelde met breede plassen tusschen die steile wanden, het dooraderde deze rotskust tot diep landwaarts in, het scheen in zijn onweerstaanbaren loop het devies te vertolken van den Terminos der ouden: *Cedo nulli.* Buiten den inham golfde de zee, maar een getemde zee, bedwongen door den rotsenketen van den *Skjærgaard.* Dat roode punt bij het spoorwegstation moest het Tentoonstellingsgebouw wezen, het fraaiste openbare gebouw der stad, en die kleine kaap in de Yacht-haven duidde het Zeebad aan. Daar schemerde ook een grauwe vlek in de donkere massa der daken; dat

kon het oude slot Bergenhuus wel zijn, waar tot aan de Unie van Kalmar de koningen des lands zetelden. Achter het groene vierkant, dat het stedelijk park aanwees, zagen wij het water van den Lungegaards Vand, met tal van scheepjes aan den oever gemeerd; zij wekten de herinnering aan eene Venetiaansche *Piazetta* met haar gelid van donkere gondels. En ginds, waar de bastions der vestingwerken oprezen, stak de logge Valkendorfstoren zijn spits op en getuigde van het grootsch verleden, toen de machtige Hanze-stad zich schrap dorst zetten tegen koningen en keizers.

Rondom haar heeft de grond zich met een bloeiend plantenkleed bedekt, overal waar aardlagen over den voet der bergen zijn voortgeschoven tot aan

Vossevangen.

den rand des waters, en heeft zich gesierd met bosch, tuin en weiland, waartusschen de landhuizen blinken van stedelijke notabelen. Daar beneden in de diepte, waar thans de schepen der koopvaarders zich met haring en kabeljauw bevrachten, moest de vloot van den *vikinger* voor anker gelegen hebben, van den woesten Noorschen zeeschuimer bij wiens nadering tot de kusten der Noordzee den landman de schrik om het hart sloeg en in alle kerken de bede oprees: „o Heer, bewaar ons voor de Noormannen!"

Jodocus verhaalde dat hij te Christiania in den tuin der universiteit het oude *viking*-schip had gezien, uit de 9de eeuw afkomstig, dat vóór twintig jaren bij Sandefjord ontdekt werd; een donkerkleurig roofschip, 76 voet lang, met hoogen spiegel en opgesperden drakenkop aan den voorsteven. Zulke

vaartuigen waren 't waarmee de Noorman, dien de ondankbare vaderlandsche grond niet vermocht te voeden, zijne rooftochten ondernam naar de landen der Noordzee en er kleine rijkjes stichtte op een afgedwongen grond. Zulk een schip was ook die *Ellide* uit het Skaldenlied, waarmee held Frithiof zijn tocht ondernam naar de Orkney-eilanden; een dier „draken" waarvan Ingeborg gewaagde in haar klacht:

Ach, Frithiof, u is 't leven
Genot. Gij volgt geen ander. Neen, vooruit
Gaat gij, gelijk uws vaartuigs forsche steven,
En staat zelf aan het roer, en spoort of stuit
Met vaste hand uw draak op woeste vloeden —
. . . .
Gij, stemmen! die weleer mijn voet deed poozen,
Ik, kind van 't Noord, voeg niet in 't weeldrig Zuid;
Ik ben te bleek voor zijn volschoone rozen — *)

Fantoft Kirke (bij Bergen)

De avond viel, de Noorsche zomeravond met zijn tintelenden hemel en wonderbaar halflicht. Boven ons vonkten de eerste sterren en weerspiegelden in de donker wordende wateren van den fjord. Andere lichten, vulgaire kaars- en lamplichten flikkerden beneden in de stad, waarvan het rumoer allengs verstomde. Slechts enkele klokketonen dreven nog uit de galmgaten van den toren der St. Mariakerk, ver weg in de ruimte. Melodieus doorvloeiden

*) Vertaling van Potgieter.

zij de avondlucht en riepen in de menschelijke borst iets van dien weemoed wakker „que l'on tient de Dieu ou de sa mère." Vage en vlottende schaduwen daalden op het water af, den voet der bergen omzwachtelend, en die bergen zelve verloren hunne harde, hoekige omtrekken. Licht en los, met teere gedoezelde lijnen schenen zij nu tegen den koepel des hemels te hangen. Het groote licht was reeds weggezonken; wij hadden de laatste sprankels zien verglimmen, die zooeven nog als vlokken Grieksch vuur op het water dansten. Toch blonk de weerkaatsing nog op de grillig geteekende sneeuwstrooken, ginds op de toppen van den Fillefjeld-keten en versierde ze met rozige tinten; avondzonnegoud op ongerepte sneeuw.

Een adem van vrede, een wijding als van sabbathsrust zweefde tusschen deze bergen, en daar beneden gingen vijf-en-zeventig duizend menschen den nacht in om kracht te scheppen voor den strijd, dien het leven op dezen harden bodem hun oplegde. Een arm, een sober volk, maar fier op zijne geschiedenis en met aandoenlijke trouw gehecht aan zijn onvruchtbaren geboortegrond, waarvan meer dan twee derden voor den mensch wordt nutteloos gemaakt door rotsen, moerassen en gletschers. Hier was een natie tuk op het behoud zijner staatkundige onafhankelijkheid, wars geworden van dat Zweedsche nabuurvolk, waarmee het slechts verbonden wordt door eenzelfde dynastie: die van den kleinzoon van Bernadotte. Geen Zweed, geen Deen boven zich! — „wij willen blijven wat wij zijn."

En wij scheidden, maar noode, van deze plek, in het besef dat wij eene natuur hadden gezien welke de forschheid en de majesteit huwt aan de bevalligheid; een volk mede door de zee opgevoed, klein van goede en groot van moede, in welks eenvoud, in welks vroomheid, in welks eerlijkheid en onbedorvenheid de geest der voorvaderen verzacht en veredeld zich heeft voortgeplant.

'N VIJF EN TWINTIG JAAR VROEGER.

DOOR

E. KEMPE.

Kolonel Bunk, commandant van de *Nehellenia*, was een hoogst eigenaardig type: kort en breed van postuur, met een opgezet vuurrood gezicht, een door en door goed hart en een erg driftig temperament. Van nature vrolijk van aard, alleen lastig wanneer hij werd tegengesproken in dienstzaken en dan voor reden onvatbaar was hij een half uur later alles weer vergeten, een geheel ander mensch geworden, en gemakkelijk van onbillijk genomen besluiten of te strenge straffen terug te brengen.

Bunk had zeer veel gevaren, kon zeer goed met zijn schip omgaan, was doorkneed in de gewone zeemanspraktijk en stipt op dienst, waarvan hem weinige overtredingen ontgingen.

Voor Marabahan „waar de Dajakkers hem haast te pakken gehad hadden" was hij ridder van de Willemsorde geworden wegens zijn grooten persoonlijken moed. „Dat *molentje*, dat Willem de Goede hem gegeven had, had i niet gestolen" zei hij aan ieder die naar zijn wapenfeiten vroeg, „als 'k ze toen niet 'n lekker bordje van die raasdonders voorgezet had die zoo hard in de maag leggen, weet je, stond Bunkie niet meer voor je."

Maar als Bunk driftig was! dan was er geen huis met 'em te houden. Dan ging i te keer als de baarlijke duvel, en was 't onder de matrozen: „jongens, de rooie zeeleeuw is weer aan de gang!" Dat „rooie" zag dan op wat rossige haren die een zeer verlengd celibaat hem nog op den overigens kalen schedel gelaten hadden.

Met dat al mocht ieder hem toch gaarne lijden, en klachten over Bunk bij den admiraal of andere autoriteiten kwamen nooit voor. Dat begreep hij dan ook best, en zoo kwam het dat hij wel eens een wat te zwaren wissel trok op de vergevensgezindheid van zijn omgeving. Zijn goed-rondheid en de vrijgevigheid waarmee hij soms diensttekortkomingen behandelde maakte alles weer goed.

Overigens beschouwde hij het commandement van de *Nehellenia*, het wachtschip te.... als zijn bâton de maréchal; en daar hij, gepensionneerd, een vervelenden ouden dag te gemoet zag, meende hij zijn laatsten diensttijd niet nuttiger te kunnen besteden, dan door zijn vrolijkheid naar het pas of niet pas gaf, den vrijen teugel te laten. En hieraan dankten wij, officieren aan boord van de *Nehellenia*, een aantal gratis-voorstellingen van den kolonel bij parades en officieele plegtigheden, die lang niet mis waren.

Kolonel Bunk hield veel van aanspraken houden bij die gelegenheden. Anders: „van lange redeneeringen of zich zelf graag hooren, hield hij niet;

dit was goed voor de advocaten in de Tweede Kamer — daarom kwam er ook zoo weinig tot stand — maar bij overgave van 't commandement, of 't uitreiken van 't een of ander eereteeken daar hoorde 'n speech bij." En dat deed hij dan ook trouw, kort en krachtig naar zijn idee: met hiep, hiep, hiep hoera! Leve de Koning of zoo iets, aan 't end.

Helaas, in 't vuur der welsprekenheid vergat hij dan meestal waarmêe hij begonnen was; zoodat er geen behoorlijk slot aan zijn oratorische Leistungen kwam. Maar, dat kwam er niet op aan. Hij had gezegd wat hij zeggen wilde, en of zijn toehoorders het belachelijk vonden of niet — dat moesten *zij* weten.

Zoo gebeurde het bij 't overnemen van 't commando van de *Boreas*, toen Bunk nog luitenant 1e klasse was, dat hij aldus begon tot zijn collega, dien hij zou opvolgen, nadat zij eerst het geheele schip hadden doorloopen en alles vluchtigjes bezien:

„Commandant, het is me een hoogst vereerde taak die op me schouders rust, om van u het commandement van de *Boreas* over te nemen — een schip zoo goed in orde als ik nog nooit gezien heb!" —

Hier hokte Bunk en stond de historieschrijver stil. Eigenlijk wist hij ook niets meer te zeggen. Maar zóó was 't toch een beetje mager, er moest nog wat bij. „Nog nooit gezien heb, ja" herhaalde hij; en weer bleef hij steken. Doch door zoo'n kleinigheid liet Bunk zich niet uit het veld slaan; een behoorlijk *slot* zou en moest er aan de oratie komen.

Hij deed 'n paar passen naar zijn voorganger, vatte diens hand, schudde haar alsof hij aan de pomp stond en sprak: „en ik hoop, dat wanneer ik op mijn beurt weer afgelost word, mijn opvolger dat ook van mij zal zeggen! Schipper, Leve de Koning! Hiep! ...." en verder ging zijn gejuich op in de gebruikelijke algemeene galmen geaccompagneerd door de schelle toonen van de fluit van den Bootsman — want op de kleine *Boreas* was zoo'n hoog onder-officier als een Schipper, geen chef d'equipage en bestond hij alleen in Bunk's fantaisie. De officieren bij de plechtigheid allen tegenwoordig, zwaaiden met de steek op voorbeeld van de beide commandanten, de onder-officieren en minderen volgden met de hoeden.

Tot zooverre was nog alles goed; maar nu begon het critieke moment, het oogenblik waarop het enthousiasme van Bunk hem parten zou gaan spelen. Want opeens kwam de voorstelling in hem op, van het ook *van* boord moeten gaan van den gewezen commandant, en dat zou dan in „pronk en praal" geschieden, niet zoo maar gewoontjes met de honneurs waarop hij alleen aanspraak had. Geheel vergat Bunk dat zijn voorganger nog in 't geheel niet klaar was met pakken van zijn goed, en hij dus in de verste verte er nog niet aan dacht meteen van boord te gaan.

„Schipper, *vier* valreepsgasten en de sloep maar langs zij komen!" riep Bunk dadelijk nadat het gejoel had opgehouden, ofschoon een luitenant 1e klasse, ook als commandant, maar op *twee* valreepsgasten aanspraak had.

Op dat commando en het dadelijk daarop volgend gefluit en geroep stond de gewezen commandant als verstomd; doch zijn verbazing steeg nog, toen

Bunk er onmiddellijk op liet volgen: „en de wacht in 't geweer! De oude commandant krijgt de honneurs van een hoofdofficier! Zoo'n commandant moet luisterrijk van boord gaan!..."

Te vergeefsch trachtte de afgetredene Bunk te doen bedaren, en hem met 'n paar woorden aan 't verstand te brengen, dat er van: van boord gaan, nog geen sprake kon zijn. Bunk was te vol geestdrift om uit die teekens iets anders te verstaan, dan dat de andere uit bescheidenheid protesteerde tegen die veel te groote eer. Bunk liep maar opgewonden op en neer, te midden van het eigenaardige leven en de drukte door zijn plotselinge orders ontstaan, en met afwijzende gebaren van geen bedanken voor die honneurs willende weten.

Intusschen stond het slachtoffer van al die hommages bij de officieren zoo'n beetje te meesmuilen en te praten, in afwachting van hetgeen er verder over hem beschikt zou worden. Een gek figuur wilde de bewierrookte malgré lui den goeden Bunk óók niet laten maken na zijn schoone speech, en daarom zou hij 't zich in godsnaam maar laten welgevallen, dat kwam strakjes dan wel weer te recht. De valreepsgasten stonden al klaar bij stuurboords (rechtsche) valreep, de sloep was bemand en langs zij, en Bunk ook al bij den valreep met den officier der wacht, van waar hij allerhande uitnoodigende gebaren aan zijn voorganger op het halfdek maakte tot vertrek. De afgetredene liet zich dus stilletjes executeeren en dacht: de mailboot waarmee 'k van avond wegga, licht niet ver af; ik kan dus „voor de friem" daar nu wel even naar toe gaan, om mijn hut te bekijken, en dan weer terug komen om mijn boeltje klaar te maken, als alles weer hier rustig is. Kom 'k dan aan bakboord (linksche) valreep over, dan ziet niemand me, want dan is Bunk met de officieren in de kajuit aan 't champagne drinken op de overname van het schip.

Hij nam een plechtig afscheid van de officieren, die recht schik in de dwaze vertooning hadden, en van Bunk aan de valreep, en daalde in de sloep al groetende en knikkende naar Bootsman en Scheepsvolk. En toen hij in de sloep was, wuifde hij nog eens dunnetjes over met de steek. Bunk gaf hem een hoeratje uit de valreep na.

Zie zoo, dacht Bunk, dat heb 'k 'm nu eens netjes gelapt; wie doet me dat na? En alles keerde weder tot rust op de *Boreas*.

In minder dan geen tijd was de sloep bij de mailboot; de oude commandant ging aan boord, liet de sloep langs zij liggen en bespiedde nu nauwlettend het oogenblik dat hij weer stilletjes terug zou kunnen komen, door een flinken omweg over de ree te maken. Als nu maar eerst alles aan boord van de *Boreas* weer naar beneden, van dek af was, dan zou men hem niet zien aankomen en zou de rentrée wel lukken. De onder-officier van de wacht lette toch zeker niet zoo op bakboord valreep.

De mensch wikt, en 't noodlot beschikt — de toeleg zou mislukken — de onder-officier van de wacht was waakzaam!

Ja, ja, hij had de sloep met zijn ouden commandant deksels goed in de gaten gehouden; had haar zien aankomen bij de mailboot en den comman-

dant overgaan... Waarom bleef de sloep dan nu daar nog langs zij liggen en kwam zij niet dadelijk terug? Daar zat wat achter. En jawel, 'n beetje daarna daar kwam zoowaar de oude commandant weer de valreep van de mailboot af, ging in de sloep, stak af, en maakte 'n heele gier over de ree! Waar moest dat naar toe?... Gekeken!... waarachtig hij kwam weer aan boord terug! — en nauwlijks vertoonde zich dan ook weer het zoo welbekende gelaat in bakboords valreep, of daar had je het lieve leven gaande.

„Valreepsgasten!" schreeuwde en floot de onder-officier met zoo'n geweld door 't geheele schip, dat 't nog naklonk toen de twee matroosjes valreepsgasten al lang en breed klaar stonden bij den valreep voor 't militair salut; de rechterhand aan den ronden hoed en met de linker nog wat aan 't tenue verschikkend. Tableau!

De gewezen commandant was 'n verloren man; de welberaamde stille, „stiekeme" terugkomst was in een triumfaal en blij weerzien geconverteerd! Het stond nu eenmaal geschreven dat alleen Bunk met de glorie van den dag zou strijken.

Als 'n gesnapte ging de aangekomene met snelle schreden en maar tersluiks en vluchtig groetend over het halfdek naar de kajuitstrap, en daar?... kwam hij den officier der wacht tegen, die inderdaad in de kajuit mee aan 't champagne drinken was op den nieuwen commandant, maar niettemin als goed dienstdoener, met 'n oreille-en-campagne het gefluit en geroep om de valreepsgasten wel had gehoord en dus onmiddellijk naar boven was gestoven.

Nogmaals tableau! op de kajuitstrap. „Hé, commandant, nu al weer terug!"

De kajuit was vol rook en lustig klinkende en drinkende officieren, en Bunk kwam tegen den achtergrond uit met een rood gezicht, stralende van vreugde en alweer bezig aan de welsprekendheid!

Niet zoo gauw echter werd zijn voorganger in de deur zichtbaar, of hij vroeg of hij terugkwam om hem het commandement weer af te nemen?

„Neen, maar je hebt me zoo sans-façon weggejaagd, nu kom 'k me boeltje eens pakken."

„Hé ja, dat's waar ook" zei Bunk smakelijk lachend, „dat moet je nog doen!" Kom heeren, dan gaan wij zoolang de kajuit uit!"

* * *

Op de *Nehellenia* kon men zich geen grooter contrast denken dan Bunk en zijn eersten officier; hun uiterlijk was al geheel verschillend. Wat de eerste aan lengte te weinig en aan corpulentie te veel had, was bij den andere juist omgekeerd; de eerste officier was lang en schraal. Had de kolonel niet veel en rood haar, de overste Janus bezat een dikken zwarten kroeskop, natuurlijk hier en daar al wat grijzend. Veel hielp hem dat echter nog niet voor 't mannelijk schoon, want hij was zoo pokdalig dat, z. a. de matrozen zeer oneerbiedig zeiden: de vliegen hun pooten op z'n gezicht braken. Was de kolonel driftig en voortvarend, Janus was kalm, bij 't suffen en saaien af — net een catechiseermeester in spreken en doen. Bunk was „kant" voor

z'n werk, Janus beteekende als zeeman even veel als 'n ouderling op de marsera bij 't dichtreeven van 't marszeil.

Beiden harmonieerden dan ook slecht. Aan den wal zou het nog wel gegaan zijn, door de goedhartigheid van Bunk, maar aan boord ging 't in 't geheel niet, en meer dan eens kreeg het prestige van den eersten officier een gevoeligen knak, omdat Bunk zich niet kon inhouden, soms binnensmonds te mompelen, doch zoo dat de officier van de wacht het hoorde: „Och, de vent is gek!" wanneer Janus een order gegeven had, die nu juist niet precies in de flank viel.

„Wat zit de overste nou weer te doen?" was 't dikwijls tegen den officier der wacht, wanneer Bunk aan dek kwam en Janus beneden in zijn hut was. „Wat voert i toch uit, . . . die suffert?" En dat laatste was dan wel niet voor den officier der wacht bestemd, maar enfin, 't was er uit.

De eerste officier verveelde den kolonel verschrikkelijk, en de officieren hadden maar handen vol werk, om tusschen beide machten door te zeilen.

Met *Parade* 's morgens acht of negen uur, naarmate het zomer of winter was, kwam de kolonel, als de vlag geheschen was, uit zijn kajuit aan dek, groette de vlag door heel ernstig zijn pet af te nemen, en gaf aan elk die aan dek was en hem gesalueerd had, een knik, daarbij met zijn rechter wijsvinger een opwaartsche zwaai naar zijn pet makend. Vervolgens posteerde hij zich wijdbeensch met de handen in de zij als hij geen pyekker aan had, maar anders in de zakken van dien peyekker, aan stuurboord tegenover het rijtje schepelingen dat het een of ander vergrijp op zijn rekening had, waarvoor zeer denkelijk straffen zouden worden uitgedeeld.

Dan trad de overste Janus met de noodige plechtigheid op Bunk toe, om hem „in de eerste plaats" met onctie: „een goeden morgen" te wenschen en daarna de belangrijke opmerking te maken: „dat er niets bizonders was." Daarop bleven dan beide een tijdje aan stuurboord heen en weer loopen, van de deur van de kajuit tot aan den valreep, steeds druk pratende over de delicten van het rijtje dat stil stond te wachten.

Van tijd tot tijd staakten zij dan hunne wandeling om voor den schuldige over wien zij bezig waren, stil te staan; en maakte de kolonel kennis door te zeggen: „Zoo, is dat *die?* Wel je zoudt zeggen. Zoo'n schoelje! hangen moest i!" Daarvan meende de goede Bunk natuurlijk niets; hij parodieerde alleen maar het weinig beduidend vergrijp hem door Janus als 'n ijzige misdaad voorgesteld. Daarna werd weer de wandeling op 't halfdek voortgezet en naar de overtredingen van groot en klein, onderofficier of mindere, door den kolonel met belangstelling geïnformeerd, waarbij hij zich naar omstandigheden behoorlijk opwond. Een borrel te veel, dronken aan wal geweest, vechten met de burgerij, of de politie vonden zeer gereede verschooning; evenzoo dat een onderofficier een jongen die 't verdiend had eens een fiksch pak slaag gaf. Onzindelijkheid op lichaam of plunjes of op het scheepsdek, was echter in Bunk's oogen een doodzonde. Een vuile jongen werd altijd zonder mankeeren door zijn baksmeester op de toenmalige wat

hardhandige manier à faire genomen, waarbij de patient wel eens 'n schreeuw liet, maar de „gevoeligheid van vel," nog van huis meegekregen, radicaal voor „'n gezonde rooie kleur" plaats maakte, en waardoor, dat was 't voornaamste het nooit noodig was „de kuur" nog eens dunnetjes over te doen. Zindelijk werden vuile jongens als door een toverslag.

Of nu en dan aàn wal een onder-officier zijn baaitje met strepen uittrok, en een goed matroos, doch die nu maar eens niet gedaan had wat de kwartiermeester (korporaal) hem gelastte, aan wal eres flink daarvoor afranselde — natuurlijk mocht de matroos terugslaan — in plaats van de overtreding behoorlijk aan den officier der wacht te rapporteeren, daarin zag onze Bunk niets hoegenaamd. Eigenlijk, als je 't 'm rond weg vroeg, had hij die manier van doen veel liever, dan altijd dat eeuwigdurende „rapport-maken." Zóó, was 't veel flinker en ook natuurlijker, en van zoo'n kerel had je verder nooit meer last. Die eens *gehad* heeft, houdt zich koest; en daar is het dan toch maar om te doen." Doch, *werden* de ongerechtigheden hem gerapporteerd, ja, dan moest hij wel straffen — maar: „vervelend vond i het —."

De verschillende misdrijven zijn ten laatste voldoende toegelicht door den overste, althans de kolonel treedt eensklaps op het rijtje toe, gevolgd door Janus, den officier der wacht en den schipper, en begint met nummer een op den rechter vleugel.

„Zoo, jij bent hoor 'k, gisteren avond weer dronken geweest en hebt spektakel aan boord gemaakt toen je van nacht terug kwam; niet waar?

„Nee kernel," zegt de aangesprokene, een kerel als een boom, „de zaak is dan maar zóó gelegen, as dat de eene leije mot om 't geen dat an een ander is geschied. Ik had gistere m'n oorlam gedronke, of liever ik zou 'm gedronken hebben, want ik lus geen jenever en spoog 'm weer uit. Toen . . .

Maar verder kwam de afschaffer voorloopig niet, want hij had bij zijn pleitrede op den kolonel, die klein was, te veel uit de hoogte neergezien en Bunk kon dat, als alle kleine menschen, van de lange niet velen. Al stotterend van ingehouden drift en rood als een kroot, voer hij uit:

„Zeg eres, wat verbeeld je je wel, dat je tegen mij een eigen-ik kunt hebben, en een hooge borst zetten? Schipper, dadelijk een balie (tobbe) hier! Denkt zoo'n kerel misschien, dat ik hem niet aan kan kijken? Wacht!"

Intusschen was de balie gebracht. „Zie zoo, zet die nu maar hier neer, vlak voor die vent." En flang! daar stond Bunk er boven op, en was nu met den delinquent au niveau van oogen. Thans was hij op z'n gemak. „Wat heb je nu verder te zeggen? Nu kunnen we mekaar beter spreken."

„Niks kernel," zei de verblufte zesvoeter, die begreep dat er op de „avokate-manier" van daag niets met „de ouwe" was aan te vangen: „as dat 'k 'n borreltje te veel op had."

„Zoo, anders niet? Nou, snij dan maar uit, en doe 't niet weer."

En de plotseling gekalmeerde Bunk stapte triumfantelijk van zijn troon en ging over tot nummer twee.

„Deze jongen kolonel," zei de overste, „is die *enurist* waarvan ik u sprak, hij . . .

„Hoeveel, wat blief je, wat is dat voor een ding?" viel de kolonel in, „hoe heet i zeg je?"

„Die enurist, die 's nachts in z'n kooi... enfin, u begrijpt me wel. De dokter noemt dat zoo."

„Ja wel, jawel," zei Bunk, „heet dat zoo? Hoe verzinnen ze 't. Nu, maar ga voort overste."

„Hij slaapt den ganschen nacht slechts door," vervolgde Janus, „en of de schildwacht order heeft om hem om de twee uur te wekken, het geeft niets. Dat is nu al de derde keer van de maand."

„Kernel, 'n woordje asjeblief," sprak de zondaar, „ik heb van mijn kinsbeen af al die miserabele gewoonte gehad van zoo vast te slapen, en daarom slaap 'k altijd onder 't halfdek bij de schildwacht; maar die heeft van nacht vergeten me te porren. En..."

„Is *de Turk* al eens met hem opgetuigd *) overste? Of neen — Is hij al eens bij den docter geweest? Laten we dan eens eerst probeeren of 't ook 'n ziekte van hem is. Ga je gang maar jongen."

En verblijd ging de stakkert weg, want voor dat Turkoptuigen, dat 'n koude expeditie was, had i respect. Voor 'n luie, onzindelijke jongen hielp die ruwe manier van vroeger echter wel.

Nummer drie was thans aan de beurt; een opgeschoten kloeke matroos 3e klasse die tegen den provoost, den onderofficier die het benedenschip in orde moest houden, erg brutaal was geweest. Tegen den provoost had hij dat durven zijn, den god van het tusschendeks! Hoe was zindelijkheid in 't volkslogies nog mogelijk, wanneer men brutaal was tegen den provoost! En die jongen zag er nog zoo *nevermind* mogelijk uit ook, net alsof hij er zich op „verhoovaardigde." De kolonel was dan ook dadelijk zeer ontstemd.

„Heb jij dat durven doen, den provoost uitschelden?"

„Nee kernel, maar ik...

„Chut, ik vraag je niks," gromde de verbolgen Bunk. Maar hij bedacht zich, die jongen moest toch tot z'n verdediging kunnen praten — „nou, ga maar door, zeg op wat je te zeggen hebt."

„Ik vroeg dan an de provoost," vervolgde hij, „of i assieblieft me schoenschuiertje es wou laten zoeken. Ik was passesier, weet u, en an de wal geweest met 'n complotje van ons drieën in de *Klompedans*, en nou had de drank nog wat de overmacht op me, en daarom toe 'k aan boord kwam, ziet u kernel..."

„Nee, ik zie niks. Als je wat te snorren hebt, snor je 't zelf; dat hoeft toch de provoost niet voor je te doen?"

„Maar," zei de overste, „zoo is 't ook niet gebeurd, de man vertelt onwaarheid. De provoost had zijn schoenschuiertje gevonden en zei, dat hij rapport zou maken, omdat hij dat schoenschuiertje had laten slingeren en daarop zei

*) Daarbij werd zoo iemand met zijn beddegoed omwoeld, en van de wollen deken een tulband gemaakt met wat uit een bezem als pluim; zoo moest hij aan dek te pronk staan tot alles weer droog was.

hij weer: „Best, krijg de p.", Janus dorst het onfatsoenlijke woord niet uit te spreken, maar zei „een wat dan op *best* rijmt. Anderen hebben ook gehoord, dat hij dat gezegd heeft."

„Kernel," helderde de jongen op, „ik zei 'n verzie in m'n eigen op, en dat dat hèt de provoost zeker verkeerd verstaan." Er volgde een stilte — de stilte die den storm vooraf gaat. Want Bunk barstte uit:

„Overste, laat dadelijk 't rooster optuigen! *) Dokter! — Waar is de dokter?"

De officier van gezondheid werd geroepen: „Dokter, wil u die kerel eens onderzoeken, of hij voor 't rooster kan krijgen? Ik zal jou leeren," dat was natuurlijk voor den matroos bestemd, „vooruit maar, naar den ziekenboeg." En zoo geschiedde.

De officier van gezondheid had geen medische of anatomiesche bezwaren; de man was gezond en robust, en zou het dus best kunnen uithouden. De wet schreef die soort van straf voor en de commandant pastte haar toe. Daarin zag men toenmaals niets. „Met 'n warm . . . (zitvlak) waren ze er af," zeiden de matrozen, „veel beter dan veertien dagen provoost of krom in de boeien. Da's vervelend, en je krijgt er nog maar water en brood bij. Nee hoor, veel liever 'n herri voor 't rooster!"

Zoo dacht men vroeger.

Intusschen, de strafparade was afgeloopen.

„Komaan overste," zei de kolonel, „nu kunnen we eens wat vrolijkers hebben, want ik herinner me, dat m'n schrijver me zoowat van 'n kleine gouden medaille verteld heeft — voor 'n schoenmaker, geloof 'k."

„Neen kolonel," zei de eerste officier, „dat zal niet voor een schoenmaker zijn, maar voor den kleermaker Schoen."

„Ja, o ja juist! voor de kleermaker Schoen. Nu, laat dan die schoenmaker maar voorkomen." Terwijl grabbelde de kolonel naar iets in zijn pijekkerzak en toen hij het gevonden had en de kleermaker voor hem stond, bleef hij met zijn handen diep in de zakken gedoken, listig lachende den man aankijken, alsof hij zeggen wilde: wat denk je nou dat 'k hier voor je heb? — Je krijgt 't nog niet, maar je mag raden. — Neen, strakjes! 't moet 'n verrassing voor je zijn.

„Janus," zei de kolonel, „is de muziek klaar!

„De muziek?

„Ja zeker, bij zoo'n feest past muziek, en laat ze dan allemaal aantreden voor groote parade,"

Alle hens †) werd door den schipper opgefloten en door den eersten officier en den luitenant van de mariniers „twee dik" (in twee gelederen) aan stuur-

*) Toen de lijfstraffen nog aan boord bestonden, was „'t rooster" een houten trap, waarop twee gesjorde kooien (hangmatten met beddegoed) als kussen bevestigd. De schuldige werd daartegen gebonden en kreeg op 't zitvlak met een end touw; het maximum aantal slagen was bij het reglement van krijgstucht bepaald.

†) Verbastering voor: all hands = iedereen = de geheele equipage.

en bakboord langs het scheepsboord aan dek opgesteld. De muziek aan bakboord het achterst op 't halfdek. Bunk wendde zich nu met de volgende aanspraak tot de aandachtig luisterende schare:

„Heb 'k juilie daar straks getoond, dat wie wat verdient ook wat hebben moet, nu zal 'k jelui laten zien, dat wie goed oppast er ook wat voor krijgt. — Hier heb jelui nu een schoenmaker — 'k meen de kleeremaker Schoen — en die door den Koning (hier nam Bunk zeer eerbiedig zijn pet af) gedecoreerd is met de gouden medaille van *zes en dertig* jarigen trouwen dienst!"

Thans haalde hij eensklaps als bij surprise de medaille uit zijn pyekker-zak en daarna het bijbehoorend brevet, stuk voor stuk, om de verrassing des te grooter te doen zijn.

„Daar! zei Bunk, „en na een vergeefsche poging om een duplicaat te geven van de wijze waarop vorsten eeremetaal op te decoreeren borsten plegen te hechten." „Pak aan, ik kan 't je niet op je joeker krijgen!" — de speld was als een vischhaak geworden. — „En nog vele jaren hiernamaals! Hoera!" hierbij stak hij hem gulhartig de hand toe. — „Muziek, speel op. Wien Neerlandsch bloed! — „En nu overste, moet er ook gedéfileerd worden door de marinierswacht, en dan gaan wij — hier wendde hij zich tot den kleermaker — in het midden staan en willen dat schoon militair schouwspel eens op ons gemak aankijken. Maar 't geschiedt alleen voor jou, ter jouer eer, hoor schoenmaker! — Vooruit maar!"

Hij nam nu den kleermaker bij den arm en bracht hem naar de plaats waar zij wezen moesten; en daar stonden zij eendrachtig naast elkaar, midden op het halfdek, en lieten de marinierswacht links en rechts voor zich defileeren dat 't zoo'n aard had.

Telkens als de mariniers passeerden, salueerden de kolonel en de schoenmaker, de eerste door heel beleefd zijn pet af te nemen, de laatste door evenzoo te doen met zijn ronde hoed, en daarbij dan diep te buigen.

Maar op 'n gegeven oogenblik, daar was o schrik! de muziek vergeten! Na 't Wien Neerlands bloed was zij stom gebleven, altans de gebruikelijke marschen kwamen niet. Bunk merkte 't het eerst, en dadelijk riep hij den eersten officier toe: „Janus, krijgen we geen muziek meer? dat mogen we er toch wel van hebben? — Vooruit maar, blaas maar lustig op!" En tegen den kapelmeester, die eerst even gauw de manschap van zijn kapel weer slagvaardig wilde maken: „ja, ja dat komt straks wel, blaas zelf maar vast!" en tegen de groote trom: „Allah, sla op: Boum! Boum!" en Bunk maakte daarbij het manuaal van op den trom te slaan. En toen het koper maar op goed geluk inviel, moedigde Bunk de manoeuvre aan door goedkeurend met 't hoofd te knikken en te zeggen: „Juist, zoo gaat i goed!"

En daar ging het defileeren weer door, nog twee, driemaal het schip rond. En telkens werd er als de wacht voorbij kwam door onze twee op 't halfdek, kolonel en kleermaker, heel beleefd gegroet en diep gebogen.

„Nou Janus," sprak eindelijk de kolonel, „nou is 't genoeg. nu schei 'k er uit, die schoenmaker zou ook anders te grootsch worden. Laat nu de equipage

(het Volk, de matrozen en mariniers, enz.) maar afgaan, enne . . . geef dan een extra-oorlam, en denk er om dat om half elf of elf uur de eedsaflegging van dien klerk moet gebeuren. — En dan kunnen ze verder voor mijn part den heelen morgen Zondag houden, en lappen en naaien en kienen, enfin wat ze willen. En dat is dan allemaal ter eere van die gedecoreerde schoenmaker!"

Pfuuit, pfuuit, pfuuit, pfuuuuuuit! ging de fluit van den schipper; en joelend en dansend verlieten de matrozen het bovendek en stormden de trappen af naar beneden.

Het is elf uur geworden, de schipper fluit alle schepelingen op met: „Voor de boeg!" *) En uit het benedenschip „de onderaardsche verblijven" zooals Bunk ze noemde, stroomt het de trappen op. Van alle kanten komt „het volk" naar het achterdek en posteert zich in bonte massa; matrozen en mariniers, gekleed en half gekleed, zoo van 't lappen en naaien en kienen afgeroepen. Sommigen trekken hun pyekkers nog aan of knoopen die dicht, anderen doen hun das om of maken 't lintje om hun hoed in orde — kortom, iedereen heeft nog wat aan de tenue te doen, om presentabel te zijn.

De onder-officieren komen „binnen de kring", de halve maan van menschen die zich achter den grooten mast gevormd heeft. In het open gedeelte staan de officieren, die door den leerling van de wacht (boodschapper van den officier der wacht) gewaarschuwd zijn, met den sabel om. Een beetje op den achtergrond: de jeugdige scheepsklerk van zestien jaar die den eed zal doen. Allen kijken naar hem en praten dan over hem met hun buren. De jongeling is natuurlijk wat zenuwachtig. Hij is wel al een half jaar in dienst, maar vandaag is hij zestien jaar geworden en moet hij zijn eersten dienst-eed doen. Stilstaan kan hij niet en verstrooid geeft hij antwoord op de vragen en opmerkingen van zijn kameraden rond hem.

De overste Janus is present en ziet er zeer gewichtig doch óók wat gejaagd uit. De officieren hebben hem dadelijk in de gaten en stooten elkaar zoo meesmuilend aan. „Dat 's weer 'n *zee*dag (drukke dag) voor ons Firstje!" (van First-lieutenant: Eerste officier.)

Eindelijk is alles aan dek. De menigte opent zich om doorgang te geven aan den schipper, die van den provoost, ter halve lengte boven het dek op de kuiltrap zichtbaar geworden, het rapport ontving: „alle hens op, schipper!"

De schipper met stroef gelaat, de zilveren fluit hem door een zijner vroegere commandanten wegens stipt dienstdoen vereerd, als teeken zijner waardigheid in de rechterhand, gaat met statigen pas en altijd den officier der wacht in 't oog houdend, naar dezen toe en bericht met een kort brommig geluid: „Voor de boeg, meneer."

„Alle hens aan dek overste" zegt deze salueerende weer op zijn beurt aan Janus.

---

*) Eigenlijk: voor den *achter*boeg! Het dateert uit den tijd toen de schepen nog een voor- en achterkasteel, een voor- en achterboeg hadden, maar nu komt bij „voor de boeg!" de equipage op het halfdek met het gezicht naar het *achter*schip (den achterboeg) gekeerd. „Achter de boeg!" (den voorboeg) is onbekend.

„Goed, laat dan de kolonel maar waarschuwen." Maar daar gaat de kajuitsdeur al open, en Bunk verschijnt met 't opgeruimdst gezicht van de wereld, blijkbaar de aanstaande plechtigheid als 'n uitnemende gelegenheid voor iets grappigs beschouwend. „En nu mannetje" begint hij dan ook maar dadelijk en kijkt rond maar zoo gauw de klerk niet ziende: „waar is de klerikel in perikel?" Den bedoelde wordt dadelijk ruimte gemaakt om bij den kolonel te kunnen komen en daarbij nog wat geholpen door zijn kameraden, die hem minzaam naar voren duwen: „de kolonel roept je!"

„A zoo, ben je daar," zegt Bunk, „nu moet je zweren, dat je altijd gehoorzaam zult zijn, en zeg me daarom na: „Ik zweer trouw aan den koning!" — ieder maakt het militair salut. — Gehoorzaamheid aan de wetten... hier valt de klerk met bevende stem en geheel ontdaan al vast in: „Ik zweer den khoning!"

„Hei, hei!" zei Bunk, „bedaar, vast even, ik ben er nog niet; d'r komt nog meer": „En onderwerping aan de krijgstucht! Zeg me dat nu eens als 'n knappe jongen na."

Maar — er kwam niets.

„Nu dan, nog eens," sprak Bunk: „trouw aan den koning; gehoorzaamheid aan de wetten — en onderwerping aan den krijgstucht."

„Ik zweer trouhouw," zei de klerk bevende, „aan den kohoning!" — pauze. Maar Bunk kwam hem vaderlijk te hulp: „gehoorzaamheid aan de wetten." „Gehoorzaamheid aan de wetten" sidderde de klerk, en weer een pauze. — „En onderwerping aan den krijgstucht" viel de kolonel in, met het geheele bovenlichaam naar voren buigende. „Enne o-onderwerpen aan de krijgs-tucht" stotterde de jongeling met 'n vaartje — waarna hij een diepe zucht slaakte.

„Goed zoo, goed zoo, braaf," zei de kolonel, „je wordt bij gelegenheid nog 'n tweede Cicero. Pas nu maar goed op, dan wordt je nog eens baas over alle klerken. Overste, 't is afgeloopen; blijd toe. Laat ze nu maar inrukken, en een extra oorlam geven. Luijen (klok luiden) maar!"

De schipper floot dadelijk en commandeerde: „Afgaan!" En men ging — ja, maar niet van harte; treuzelend, blijkbaar wetende dat er iets vergeten was aan de plechtigheid, en men daarvoor misschien nog terug zou moeten komen. Al langzaam wegschuivende keken de meesten zoo beurtelings den kolonel en den overste aan: zelfs toen ze al bij de trappen waren en gereed om naar beneden te gaan, keken ze nog om.

Alleen de schipper ging alsof er niets meer komen zou en 't zoo goed geweest was. „De kernel had inrukken gezeid, en... dan was 't uit; dan ging i weg."

„O God ja!" riep eensklaps Bunk met schrik, „nu hebbcn we nog vergeten te zweren: zoo waarlijk helpe me God almachtig! Heerejé hoe maken we dat weer goed? Overste laat ze nog eens terugkomen! Waar is die klerk?" en zich omkeerende zag hij hem al de halfdek trap afgaan. Er was dus geen tijd meer te verliezen. Daar schoot Bunk een lumineus denkbeeld in:

„Wacht es joggie," riep hij tegen den klerk, „kom nog eens gauw even terug" en meteen liep hij op den doodelijk verschrikten klerk toe, „je hebt nog niet gezworen!" Gelukkig was des klerken hoofd nog even au niveau met den bovenkant van de trap; het wendde een angstig gelaat naar den kolonel.

Daar stond deze boven aan de trap met de linkerhand aan de koperen leuning, gereed om als 't noodig was hem nog verder na te loopen! Bunk stak de rechterhand in de hoogte, alsof hij een formidabele slag wilde toebrengen; en met de twee voorste vingers als spekhaken gebogen riep hij naar beneden aan den klerk in een geruststellenden gejaagden toon steeds met het hoofd knikkende. „Zeg me nu maar gauw na: Zoo waarlijk helpe mij God allemachtig!" De klerk met een flauwe ahnung dat hij voor zulke plechtige woorden ten minste wel wat dichter bij zijn kolonel mocht wezen, komt de trap weer op tot zoo hoog als Bunk hem niet in den weg is; verheft zich op de teenen, reikt met de rechterhand zoo hoog als hij maar kan, zijn vingers als een waaier uitgespreid, en met een door alteratie overgeslagen stem galmt hij: „Zoo waarlijk helpe mij God allemachtig!" — „Juist precies," zegt Bunk, „nu is 't in orde. Ja, ik wist wel dat je 't kon."

De overste had zoo gauw de kolonel naar de trap stoof, met de officieren die beweging gevolgd, ten einde bij het slot van de plechtigheid tegenwoordig te zijn; en juist nog hadden zij zich bij de trap kunnen posteeren toen ... alles reeds was afgeloopen. Zoo gauw had Bunk zijn verzuim ingehaald.

„Wat kom jelui doen heeren?" vroeg Bunk schalksch, „es kijken of de klerk de weg naar beneden wel weet? Hij is er al, hoor! — En nu kunnen we voor goed ons gang gaan. Heere, heere is nu dat werken van ochtend? Ik ben dood op. Is me dat 'n drukte vandaag? En daarvoor ben je dan nog al op 'n hoffie (spotnaam voor wachtschip) geplaatst!"

Dit laatste was aan 't adres van Janus, die de dienst van het wachtschip altijd aller zwaargewichtigst opnam.

Zoo ging 't vijf en twintig jaar geleden.

Den Haag.

HOLLANDSCHE MUSICI IN DEN VREEMDE.

DOOR

DR. J. DE JONG.

I.

WILLEM KES.

Willem Kes, General-Musikdirector der Moskouer Philharmonischen Gesellschaft.

In het Europeesch koor wordt de stem der Nederlandsche Toonkunst niet of zeer flauw vernomen. Het behoort tot de allergrootste zeldzaamheid dat

op programma's in het buitenland de naam van een Nederlandsch componist voorkomt. Daarentegen ontmoet men daarop zeer dikwijls namen van Nederlandsche uitvoerende kunstenaars en kunstenaressen.

Elk jaar klimt het aantal musici van Dietschen bloede, die hun land verlaten, om ver van huis hun fortuin te beproeven. En velen vestigen zich in het buitenland, door hun nieuwe omgeving geboeid en aan het moederland ontwassen.

Er zijn er die het betreuren, dat aldus zoovele talenten aan het land hunner geboorte worden onttrokken, waar zij zegenrijk konden werken, terwijl ze nu elders hun licht laten schijnen. Zij, die aldus oordeelen, vergeten dat men het vaderland op meer dan éene wijze dienen kan. Zij die in den vreemde den Hollandschen naam hoog houden, bewijzen hun land voorzeker geen minder dienst dan de achterblijvenden. Wat zij ons onthouden geven zij indirect tienvoudig weer. Elk nieuw talent dat zich over de grenzen baan breekt vertegenwoordigt een nieuwe verovering door Holland behaald. Elk Hollandsch kunstenaar van beteekenis in het buitenland gevestigd, maakt door de macht van zijn gaven propaganda voor ons land. En zijn roem straalt terug op de plek waar hij het levenslicht zag, op de instelling waaraan hij zijn vorming te danken had. Geen wonder dan ook, dat wij met onze gedachten dikwijls bij hen verwijlen. Wij volgen hen met belangstelling, deelen in hun teleurstellingen en overwinningen en hun triumfen vervullen ons hart met een gevoel van blijden trots. Reeds lang ging ik met het plan rond hen bij ons publiek in herinnering te brengen, voor zoover dat noodig mocht zijn, of terug te brengen, en tot de verwezenlijking van dat plan hoop ik nu te geraken. Niet altijd zal dat gemakkelijk gaan, misschien zal het wel eens onmogelijk blijken. Want voor dit doel laten de boeken en lexika den zoekende geheel of grootendeels in den steek. Velen mijner „sujetten" zijn ook nog te jong om op een plaats in de lexika aanspraak te kunnen maken. Anderen zijn moeilijk te bereiken. Weer anderen lijden aan een onoverwinnelijken afkeer van alle openbaarheid (heusch er zijn er zoo!) en van meer dan éen, bij wien ik om inlichtingen aanklop, verwacht ik nul op het rekwest. Ik moet mij dan ook alle vrijheid voorbehouden omtrent de volgorde waarin ik mijn helden en heldinnen zal presenteeren, den tijd die tusschen elke voorstelling zal verloopen en de ruimte die aan elk zal worden gewijd.

Als eerste in de galerij van Hollandsche Musici in den Vreemde stel ik u den man voor, wiens naam hierboven is vermeld. Dat ik juist met hem begin, zal wel niemand bevreemden. Er zijn er die veel langer in het buitenland werkzaam waren en die in menig opzicht niet minder onze belangstelling verdienen dan hij. Maar Kes heeft meer dan eenig ander van onzen tijd voor onze muziek gedaan. Met zijn optreden als directeur van het Amsterdamsche Concertgebouw-orkest is onze muzikale geschiedenis een nieuwe periode ingetreden. Deze man, wiens naam klein is, heeft een groote daad verricht; hij heeft ons het geloof in eigen kracht gegeven op een gebied,

waarop vóor hem aan concurrentie met het buitenland niet werd gedacht, niet te denken viel.*)

Ieder weet dat Willem Kes een Dordtenaar is; hij wordt 13 Febr. 44 jaar. De heeren van de overervingstheorie moeten het maar uitmaken hoe hij aan zijn muzikalen aanleg kwam. Niet van zijn vader, een eerzame handelaar in boter en kaas; niet van zijn moeder, een ouderwetsche Hollandsche huisvrouw. Niemand van de familie zong of speelde, en het begrip kunst was in dien kring iets geheel vreemds (kunstboter was toen nog niet uitgevonden). Maar al heel jong liep Willem de draaiorgels na, die elken Vrijdag (marktdag) naar Dordrecht kwamen en al heel jong kwam hij in het bezit van een muziekinstrument. Het was een harmonikaatje, het geschenk van een dankbaren kermisreiziger, die zijn kraam had mogen opstellen onder een van de vensters van het goedgelegen huis van den ouden heer Kes, midden in de stad, en die dien tengevolge goede zaken had gemaakt. Kleine oorzaken kunnen groote gevolgen hebben; aan dit harmonikaatje heeft Holland misschien voor een deel Kes te danken. Terwijl hij hierop zijn eerste muziek maakte, was zijn oudere broeder saxhoornist geworden bij een gezelschap van dilettanten, onder leiding van den heer Cornelis van der Linden, den tegenwoordigen directeur van de Opera in den Stadsschouwburg te Amsterdam, en op zekeren dag kwam er een pianino in huis, op een verkooping gekocht, waarop die zelfde oudere broeder les kreeg van een of anderen beunhaas. Willem was toen zes jaar oud, en een harmonika, zelfs groot formaat, kon hem niet meer bevredigen. Hij speelde nu op de pianino alle deuntjes na, die hij van de draaiorgels had gehoord en zijn gehoor was zoo fijn dat hij alle aangeslagen noten kon opnoemen zonder ze te zien. Van een huisvriend, horlogemaker van beroep, kreeg hij de eerste lessen op het instrument. Gelukkig kwam hij, dank zij de tusschenkomst van bekenden, spoedig in betere handen, die van den heer Nothdurft, een Duitscher, die hem tot zijn 9e jaar onderwijs bleef geven.

Van den heer Thijssens te Dordrecht kreeg hij les in het vioolspel. Hoewel hij goede vorderingen maakte en de zaak ernstig opvatte, dachten de ouders er in het geheel niet aan hun zoon voor de kunst te bestemmen. Het was Böhme (August Julius Ferdinand), die hen daartoe wist te overhalen. Leerling van Spohr en aanvankelijk als orkest-dirigent in Zwitserland werkzaam, was Böhme in 1846 benoemd tot directeur van Euterpe en van de Muziekschool te Dordrecht. Van hem kreeg Willem, behalve les in de viool, zijn eerste theoretische lessen en onderwijs in het partituurlezen. Op 11-jarigen leeftijd dirigeerde hij zelf in „Kunstmin" zijn eerste compositie, een marsch voor harmoniemuziek, staande op een stoel. In de Muziekschool liet Böhme ook een Cantate van hem uitvoeren. Willem kwam nu ook in het Euterpe-orkest, eerst voor triangel en ander slagwerk, daarna als fluitist en piccolo-blazer (hij trad zelfs als solist op de fluit op). Toen hij 15 jaar oud was, werd op raad van

---

*) Ik laat natuurlijk Dunkler met zijn militair korps buiten rekening.

Böhme besloten, dat Willem te Leipzig verder zou studeeren. Voor zijn vertrek daarheen gaf hij een afscheidsconcert, waarin hij zich als violist, pianist en componist voorstelde.

Dank zij Böhme's voorbereiding slaagde het toelatingsexamen aan het Conservatorium te Leipzig volkomen. Kes legde proeven van zijn bekwaamheid af in viool voor Ferdinand David, in piano voor Jadassohn en Wenzel (deze laatste was ook de leermeester van Grieg), in theorie voor Richter, in compositie voor Reinecke; hij mocht als „vorgeschrittener Schüler" onmiddellijk in de „Gewandhaus"-concerten meespelen. Hij moest nu kiezen tusschen viool en piano als hoofdvak, koos viool, maar studeerde door in de piano, zoodat hij bij de openbare „Hauptprüfung" voor beide instrumenten werd ingeschreven. Voor viool speelde hij het 11e concert van Spohr, voor piano het A moll-concert van Hummel en hij vond veel bijval. Tijdens zijn verblijf te Leipzig kwam hij druk bij David aan huis en hij leerde daar vele interessante personen kennen, o. a. Wilhelm. David liet zich bij voorkeur door Kes accompagneeren en dat bracht hem in de eerste kringen. De dood van David, in Juli 1873, was voor onzen landgenoot een gevoelige slag. Gelukkig kwam er omstreeks dien tijd een oproeping van Koning Willem III voor nieuwe pensionnaires; Kes meldde zich aan en zijn sollicitatie had het gewenschte gevolg. In hetzelfde jaar nog speelde hij op het Muziekfeest te Dordrecht onder Böhme's leiding: de Gesangscene van Spohr en Variaties van David. Het was bij die gelegenheid dat hij Emmanuel Wirth, toen concertmeester te Rotterdam, leerde kennen en daar de Koning verlangde dat zijn pensionnaires een jaar in Holland zouden studeeren, stelde hij zich onder Wirth's leiding, tevens meewerkend in de Eruditio-concerten te Rotterdam. Na Wirth had hij Wieniawski te Brussel tot leermeester, terwijl hij contrapunt bij Kufferath en compositie bij Gevaert studeerde en druk kwartetten speelde met zijn eveneens toen te Brussel als pensionnaires studeerende landgenooten Isidor Schnitzler, Cats *) en Anton Bouman. Wieniawski liet Kes als altist meewerken op zijn Kamermuziek-avonden, met Brassin als pianist en Joseph Servais als cellist, en nam hem meermalen op zijn reizen door België als accompagnateur mede. In 1876 kregen de pensionnaires van Z. M. last Brussel te verlaten en zij mochten zelfs in audities niets van Wieniawski spelen; naar het heette was er tusschen dezen grooten kunstenaar en onzen Koning een verkoeling ontstaan. Nu ging Kes naar Berlijn, waar hij aan de Hochschule Joachim, Fr. Kiel en Bargiel tot leermeesters had. Het was te Berlijn dat Kes een vioolconcert componeerde, dat door de Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging werd bekroond; nadat hij het op een uitvoering van de Hochschule onder leiding van Joachim had gespeeld, kwam het ook op een feest van de Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging te Amsterdam als hoofdnummer op het programma.

Bij Kes' laatste auditie op het Loo was Liszt de gast van onzen Koning. Liszt keek zijn composities door en vroeg Z. M. verlof een sonate voor klavier

*) Te Rotterdam gestorven, krankzinnig.

en viool met Kes te spelen. Dat werd natuurlijk toegestaan en Liszt speelde nu het geheele manuscript door van het begin tot het einde, de klavierpartij nog bovendien, waar hem die te eenvoudig voorkwam, op zijn manier aanvullend, zoodat Z. M. over zulk een brillante compositie opgetogen was. Kes was het niet minder, toen Liszt zich over een ouverture van hem vleiend uitliet.

Met een „Zeugniss der Reife" verliet Kes de Hochschule en hij gevoelde zich nu sterk genoeg om op eigen beenen te staan. Hij maakte in 1877 een concertreis door ons land en speelde o.a. hier op een Toekomst-Concert zijn eigen concert voor viool. Te Middelburg concerteerend, kwam uit Amsterdam de aanbieding tot hem Skalitzky op te volgen als concertmeester van het Park-orkest. Hij nam die aan en werd bovendien concertmeester van de Felix Meritis-concerten onder Verhulst. Met Röntgen en Fritz Giese *) werden Kamermuziek-soirées georganiseerd, die later door de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst voor haar rekening werden genomen. Intusschen bleef Kes veel in ons land als solist optreden en in 1878 aanvaardde hij bovendien de betrekking van directeur der afdeeling Toonkunst in zijn vaderstad Dordrecht. Hij debuteerde in die kwaliteit met een uitvoering van Bruch's „Odysseus." Toen in 1880 het Park werd verkocht en de Parkschouwburg verrees, werd Kes tot 1sten directeur daarvan benoemd, Gottfried Mann tot 2en directeur. De opening viel samen met de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam in 1883 en den 1sten Mei van dat jaar gaf de Gemeenteraad dier stad een gala-concert ter gelegenheid van het bezoek van den Koning en de Koningin, waarbij het Park-orkest onder Kes, Faure, Fidès de Vries en Camillo Sivori als solisten medewerkten. Die eerste tijd van den Parkschouwburg was schitterend genoeg en de Zondag-matinées, waarvan Kes het 1ste, Mann het 2de gedeelte leidde, vielen zeer in den smaak, maar de exploitatie werd op wonderlijke wijze gedreven. Mann heeft daarvan aardige staaltjes verteld. †) Het gala-concert, waarvan hierboven sprake was, zou gevolgd worden door een bal en in de pauze daarvan zou aan het orkest een souper worden aangeboden. Toen nu dat souper niet aan de verwachtingen beantwoordde kreeg het geheele orkest als schadeloosstelling een halve maand salaris extra! Het geld stroomde den schouwburg binnen, maar het werd door de directie verspild. Er was een eerste danseuse die 2000 frs. per maand kreeg, en er waren 48 tooneelknechts, terwijl men met 8 had kunnen volstaan. Ook heerschte er een vermakelijke spraakverwarring: er was een Italiaansche balletmeester, een Schotsche tooneelmeester, danseuses van allerlei nationaliteit en alleen de toenmalige onderdirecteur J. G. de Groot, dezelfde die later de zoogenaamde Nederlandsche Opera oprichtte, sprak onze moedertaal. Balletten en pantomimes werden hoofdzaak. Geen wonder dat de toestanden een ernstig man als Kes al spoedig zoo begonnen te mishagen, dat hij na weinige

---

*) Toen deze vertrok kwam Bosmans in zijn plaats.

†) Zie Viotta „Onze hedendaagsche Toonkunstenaren."

maanden zijn ontslag nam. Ja, hij besloot geheel naar Dordrecht te verhuizen; hij hield de Kamermuziek-soirées te Amsterdam aan, maar werd te Dordrecht, behalve directeur der Toonkunst-afdeeling, leeraar in de viool aan de Muziekschool en dirigent van een liefhebbers-orkest „Mozart." In dien tijd ontstonden de meeste zijner composities, het koorwerk met soli en orkest „Der Taucher," het aan Bosmans opgedragen cello-concert, een derde sonate voor klavier en viool en verscheidene liederen.

Op den duur kon het Kes evenwel ook te Dordrecht niet bevallen. Hij had een ruimer veld van arbeid noodig dan hij daar kon vinden. Reeds was hij half besloten naar Duitschland te gaan, toen hem de betrekking van directeur van het Concertgebouw werd aangeboden. Het waren de heeren Van Ogtrop, Sillem, De Marez Oyens, R. van Rees en D. H. Joosten, die het bestuur der nieuwe instelling vormden en van wien de aanbieding uitging; de laatste vooral, die Kes van nabij kende, gaf den doorslag tot de keuze.

Men begaat jegens niemand een onbillijkheid door te zeggen, dat er vóor de oprichting van het Concertgebouw te Amsterdam in ons land geen per-

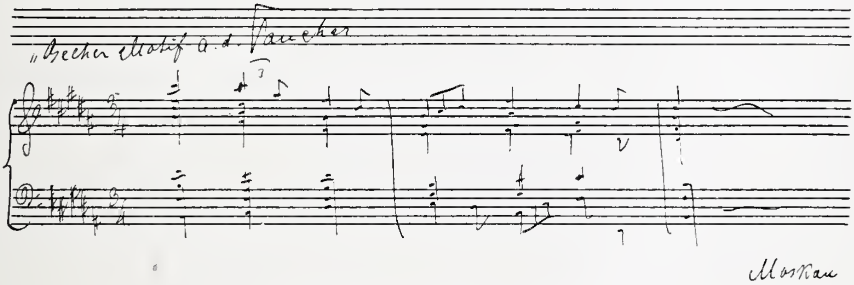

Het bekermotief uit „Der Taucher".

manent orkest was, dat aan de eischen van den tijd ten volle beantwoordde, en vóór Kes geen dirigent, in alle opzichten berekend voor de taak de groote instrumentale werken, die der modernen, zoowel als der klassieken, naar den eisch te vertolken. Men was daarvan ook niet onbewust gebleven. Op een periode van zelfvoldaanheid, die zich alleen uit onbekendheid met de toestanden elders laat verklaren, was een van moedeloosheid gevolgd. Door de bezoeken van Hans von Bülow en Anton Seidl, met hun betrekkelijk kleine, maar voortreffelijk gevormde en gedisciplineerde orkesten, waren den Nederlanders de oogen opengegaan en had men zijn tekortkomingen leeren inzien; maar men wanhoopte aan verbetering. Aan Amsterdam komt de blijvende eer toe, de stappen te hebben gedaan die noodig waren om tot een beteren toestand te geraken en daardoor verwezenlijkt te hebben, wat velen vaag en als onbereikbaar voor den geest zweefde.

Het bestuur van het Concertgebouw liet Kes geheel de vrije hand in het samenstellen en organiseeren van een orkest. Voorloopig kon van een zuiver

nationaal orkest geen sprake zijn. Men was bij ons niet gewoon aan den strengen tucht en den harden arbeid, vooral in den beginne noodig om tot een eerste rangs-orkest te geraken. Kes engageerde dan ook, behalve een aantal Hollanders, verscheidene Duitschers. Als voorwaarde bij zijn optreden had hij gesteld, dat hem twee maanden zouden worden gelaten voor repetities, alvorens de nieuwe zaal voor het publiek zou worden geopend. Elken dag nu werd twee maanden lang van 9—12, van 2—4 en van 8—10 gerepeteerd en, gedachtig aan de leus van Moltke: „vereinzelt exerciren, aber vereint daraufschlagen," nam Kes de verschillende groepen: hout, koper, strijkers, afzonderlijk onder handen. Hij ging daarbij met groote gestrengheid te werk en alle inbreuken op de discipline werden met boeten gestraft.

Eindelijk, 3 Nov. 1888, brak de groote dag van het eerste concert aan. Het programma bestond uit: Ouverture „Zur Weihe du Hauses," Beethoven; „Phaéton", Saint-Saëns; Variaties op een thema van Haydn, Brahms; Symphonie, Villiers Stanford. In de zaal, die pl. m. 2500 menschen kon bevatten, waren ongeveer 300 bijeen. Dat was geen bemoedigend begin. Aan waardeerende beoordeelingen in de pers ontbrak het niet, maar ook scherpe aanvallen en hatelijkheden bleven niet uit. Want Kes was niet alleen streng voor het orkest, hij was het ook voor het publiek, dat in zekeren zin opvoeding behoefde. Wanneer het orkest speelde moesten de deuren der zaal gesloten blijven en mochten geen ververschingen worden rondgediend. Dat was niet naar den zin van die vele concertbezoekers, die de muziek als voorwendsel voor een gezellig uurtje beschouwen. Kes stoorde zich niet aan hun klachten over het nieuwe régime en bleef op den ingeslagen weg voortgaan. Hij vond gaandeweg meer steun bij het werkelijk muziekliefhebbend publiek, naarmate het orkest zich meer en meer ontwikkelde en in de schatting steeg. Het boetestelsel behoefde al minder en minder te worden toegepast; van lieverlede kon Kes ook de Duitschers in het orkest door landgenooten vervangen, dank zij de door hem opgerichte Orkestschool, waar de leerlingen in het orkestspel werden opgeleid, de violisten persoonlijk door hem gedrild. Overal waar het Concertgebouw-orkest optrad, behaalde het een groot succes, zelfs te Scheveningen, hoewel men daar sedert eenige jaren door de uitvoeringen van het Philharmonisch Orkest van Berlijn onder leiding eerst van Mannstädt, later van Kogel, hooge eischen had leeren stellen. Ook drie concerten te Brussel verliepen zeer bevredigend voor het Amsterdamsche orkest, het eerste volledige uit ons land dat zich over de grenzen waagde.

Zoo bleef Kes zeven jaren werkzaam. Het waren zegenrijke jaren voor de muzikale ontwikkeling, niet alleen van de hoofdstad, maar van het gansche land. Het orkest, bijna alleen uit Nederlanders bestaande, was *het* orkest voor geheel het land geworden en ongetwijfeld heeft zijn voorbeeld gunstig gewerkt op de orkesten van Arnhem, Utrecht en Groningen. De orkestrale teruggang hier en te Rotterdam staat in verband met omstandigheden, waarbij ik thans niet behoef stil te staan.

Waarom gaf Kes zijn werkkring op? *) Ieder weet dat niets moeilijker is dan histoire contemporaine te schrijven. Ik houd het er voor, dat Kes zijn taak te Amsterdam min of meer als afgedaan beschouwde; dat hij door zijn studiereizen in het buitenland tot het inzicht was gekomen, dat het leven van den kunstenaar daar aangenamer is dan bij ons. In Kes heeft altijd een sterke trek naar verandering gescholen. Hij was er de man niet naar zich, jong nog, aan één plaats te laten binden, zich jaar in jaar uit in denzelfden kring te bewegen, waardoor men wel een lokale beroemdheid wordt, maar gevaar loopt de frischheid te verliezen die de kunstenaar noodig heeft om zich geheel te kunnen geven. Een toeval deed het sluimerend voornemen tot expatrieeren

De Adelszaal te Moskou.

vroeger tot rijpheid komen. Paderewski trad te Amsterdam in het Concertgebouw op en was verrukt over het orkest en zijn leider. Kort daarna speelde hij te Glasgow, waar men naar een dirigent voor het Scottish Orchestra zocht. Paderewski sprak van Kes, men droeg hem de betrekking aan en kort daarop volgde de benoeming. Slechts drie jaren bleef Kes te Glasgow; hoewel hij daar zeer gewaardeerd werd en de financieele kwestie naar zijn wensch was geregeld, gevoelde hij zich op den duur niet bevredigd, omdat hij er niet genoeg te doen vond. Na met het Schotsche orkest een kleine tournée

*) Hij was ook eenigen tijd directeur van de Haagsche Toonkunst-afdeeling.

door ons land te hebben gemaakt, was hij met zijn vrouw voor eenigen tijd naar Berlijn gegaan en daar gewerd hem een aanbod per telegram om twee concerten te Moskou te dirigeeren van de Philharmonische Gesellschaft, die door Schestakowski was opgericht. Kes ging en het succes van de twee concerten was zoo groot, dat men hem onmiddellijk op schitterende voorwaarden de betrekking van „General-Musikdirector der Moskauer Philharmonischen Gesellschaft" aanbood. Aan die instelling, welke onder bescherming staat van de Grootvorstin Elisabeth Feodorowna, is ook een Conservatorium verbonden, dat insgelijks onder zijn leiding kwam en dat die hoog noodig had, want het verkeerde in een treurigen toestand. Daarentegen vond Kes te Moskou een zeer goed orkest, 90 man sterk. In den regel worden elk jaar tien concerten met solisten en een paar extra-concerten gegeven in de prachtige Adelszaal, die 3000 personen kan bevatten. Uit alle berichten blijkt dat Kes als dirigent zeer op prijs gesteld wordt; vooral met moderne werken, Wagner en Strauss, die vóór hem weinig ingang konden vinden, heeft hij succes. *) Men heeft dan ook reeds het contract, dat tot 1901 loopt, willen verlengen, maar Kes heeft zich niet langer willen verbinden. De zomervacantie brengt hij geregeld door in de buurt van Dresden, waar zijn schoonouders wonen: tot hiertoe te Loschwitz, dezen zomer te Blasewitz.

Kes heeft ondanks al zijn verplaatsingen en drukke werkzaamheid heel wat gecomponeerd; veel daarvan is manuscript gebleven, zoo een sonate voor klavier en viool, een kwartet voor klavier en strijkinstrumenten; een viool- en cello-concert, het reeds genoemde koorwerk met soli en orkest „Der Taucher," een ouverture, eenige kleine stukjes voor klavier, viool en cello en liederen. Zijn eerste liederen verschenen bij Giltay te Dordrecht. Later gaven „De Algemeene Muziekhandel" en Steyl en Thomas te Frankfort liederen uit. Rieter en Biedermann te Leipzig drukten zijn 3e sonate voor klavier en viool (F. moll); Steyl en Thomas „6 Bagatellen," voor klavier en zijn romance voor viool; Schott te Mainz, zijn „Charakteristische Tanzweisen;" Simrock te Berlijn zijn orkestbewerking van Schumann's „Etudes Symphoniques." De Romance en de Tanzweisen hebben Kes algemeene bekendheid verschaft en worden nog altijd veel gespeeld. Zijn orkestbewerking van Schumann's „Etudes," bracht hij zelf hier het eerst tot uitvoering toen hij met het Scottish Orchestra reisde, en is sedert dien in den afgeloopen zomer nog in het Kurhaus te Scheveningen gespeeld, onder leiding van baron Van Zuylen van Nijevelt, aan wien het mooie werk is opgedragen. Indertijd is hier ook in een Diligentia-concert het cello-concert ten gehoore gebracht, zonder blijvenden indruk achter te laten.

---

*) Richard Strauss had eenige jaren te voren in dezelfde zaal zijn „Tod und Verklärung" gedirigeerd en daarmede een zeer verdeelde ontvangst gehad. Daarentegen bezorgde Kes aan zijn „Don Juan" een zoo voortreffelijke vertolking, dat het werk zeer gunstig werd opgenomen. De ouverture van „Der Fliegende Hollander" die tot dusverre altijd te Moskou, zelfs onder beroemde buitenlandsche dirigenten, weinig had gewerkt, werd onder Kes een lievelingsstuk. En Kes kan nu concerten geven geheel aan Wagner gewijd.

Een man als Kes en van den leeftijd van Kes, heeft zijn laatste woord nog niet gesproken, noch als componist, noch als dirigent. Ik weet dat hij in de eerste kwaliteit even streng is voor zich zelf als voor anderen, en als hij met iets nieuws voor den dag komt, zal het zeker zijn iets zijner waardig. Wat de toekomst van den dirigent zijn zal, is moeilijk te voorzien, maar men behoeft zich over die toekomst niet bezorgd te maken, want Kes staat hoog aangeschreven. Hij heeft, behalve in ons land en Groot-Brittannië, ook meermalen in Duitschland orkesten geleid (o. a. in het „Liszt-Verein" te Leipzig). In 1896 kreeg hij het aanbod Mannstädt op te volgen, als dirigent van het Philharmonisch Orkest te Berlijn, en onlangs werd hem de betrekking van Fuchs, als Hofkapelmeester te Weenen, aangeboden. Voor dit laatste aanbod moest hij bedanken daar hij zich tot 1901 te Moskou had verbonden; voor het eerste bedankte hij, omdat er naast of liever boven den gewonen dirigent te Berlijn een staat voor buitengewone concerten (Nikisch), hetgeen de betrekking van den gewonen dirigent in de oogen van publiek en orkest verkleint en derhalve bemoeilijkt.

Waarheen het lot Kes ook voeren moge, het muzikale Nederland zal hem nooit vergeten, nooit vergeten hoeveel het hem verschuldigd is.

Den Haag, Dec. 1899.

SNEEUWSONNETTEN.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

I.

Zwevende Lichtjes.

Geheimvol glijden over sneeuwfluweel
Zwevende lichtjes, boven wereldblank
En onder hemeldonker, zonder klank,
Droomlichtjes, rood, oranje en ambergeel.

De grachteboomen staan, als reuzen rank,
Omringd van dwergen: zwart verward struweel,
Bewakend streng een tragisch oud kasteel:
In somber nachtblauw marmren wolkenbank.

Koningen zijn die boomen: hoog in 't haar,
Dragen ze een diamanten diadeem.
O sterren zijn het, vonk'lend wonderbaar.

Kon nu mijn ziel, die heimweebleeke zweem
Van zwevend licht, verrijzen, kalm en klaar,
Een ster van reinheid boven Levens leem!

II.

Verbrande Sneeuw.

O sneeuw, gevallen blank uit zilverzwingen
Ontzaglijk, dragende Englen boven 't slijk!
Hoe komt gij dalen uit uw hemelrijk,
Om melodieën in mijn haard te zingen!

Op glimmerzwart van kolen vlammenrijk,
Die purp'r en goud van oude zoomren vingen,
Nu glorende óp in vrool'ke onttooveringen,
Lokte u het noodlot, vlokken donsgelijk.

En ik, die schroomde uw lelierein te mengen
Met zwart van kolen, diep uit donkre mijn,
Zie blij tot rook uw zachte pracht verzengen
In vlammenglorie, rood van liefdeschijn.

Gij zou' op aard, zoo'k wilde uw zijn verlengen,
O teedre sneeuw! zoo wreed vertreden zijn!

VERZEN.

DOOR

GER.

Ik droomde, dat je 'n oud vrouwtje was,
  Een grootje met rimp'lige wangen.
Stokoud was je, maar o! zoo kras
  Met oogen, die konden verlangen.
Je telde misschien al wel honderd jaar,
  Ik was al niet meer in 't leven.
Zilvergrijs was je blonde haar
  Maar je stem, die was jong gebleven.

Waar zijn die eens lachten in rooden mond,
  Je blinkende witte tandjes?
Waar zijn die 'k zoo graag in de mijne vond? —
  Je zijïge blanke handjes?
Kijk, onder je zwarte kapje door
  Springt een blinkend, zilveren vlokje,
Dat glansde van goud, vlak boven je oor,
  Dat is 't guitige, wilde lokje!

Zeg! lief, oud grootje, moedertje-mijn!
Mijn liefde is jong als een kindje-klein.
  Zeg? voel je hoe kusjes van kinderlipjes
  Je voorhoofd drukken met zachte slipjes?
Hoe mollige armpjes je hoofd omvangen
En handjes streelen je oude wangen?
  O! lief, oud grootje, moedertje-mijn!
  Mijn liefde is jong als een kindje-klein,
Een engelenkindje, blank en rood,
Dat te trappelen staat in je schoot!

Wat is dàt nu! Komen daar tranen snel
  Overstroomen je oude oogen?
Kom! oudje-lief, zeg! wil je wel
  Eens gauw die tranen drogen!

Moet je nu schreien, omdat heden
  Het mijn zooveelste sterfdag is?
  Toe, denk niet meer aan die droefenis,
Maar glimlach om het lief verleden.

. . . .

Zie, je lacht weer! Ik wist het wel, oudje-mijn!
  Mijn goede, lieve vrouw:
Je weet toch, dat we áltijd samen-zijn
  En dat ik altóos van je hou!

WIEGEKLEEDJE.

(*Aan een kind*).

DOOR

NOMEO.

Als waar' 't uit bloesemblaadjes saamgeweven,
Licht als een veertje, teeder als uw leven,
Zoo zacht golft om uw roomwit wiegje 't reine,
Wazige kleedje, u trouw beschermend, kleine,
Of donzige englen-vleuglen om u zweven.

Dat wazig gazen wiegekleedje, o kleine,
Die donzige englenwiek is 't beeld der reine
Onschatbre moederliefde, in teedre zorgen
Omringend u van d'avond tot den morgen,
Wanneer ze u voedt of zingt haar: „Suja deine"!

Rust in het blank-zacht bedje 't rozig leven,
Dat mèt het moederhart is saamgeweven,
Dan blikt door 't golvend zijden gaas, o kleine,
Haar wakend oog — en klinkt haar Suja deine,
Dan ziet ze d'englen Gods uw wiegje omzweven.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Een maand geleden was generaal Buller met een groote krijgsmacht de Toegela overgetrokken, bijna ongehinderd door de Boeren. Hij stond nu ten Westen van Ladysmith, onderaan den rand van een soort hoogvlakte. Had hij deze maar eenmaal beklommen, zoo schreven de militaire ondeskundigen te Londen, dan lag er een open veld voor hem, waarover hij de „benauwde veste" gemakkelijk zou kunnen bereiken. Sir Charles Warren volbracht het moeielijke werk der beklimming en bezette Spionkop, na een scherp gevecht. Het was, meen ik, Lady Warren, die te Londen een soirée gaf om dit succes van haar man te vieren. En onzegbaar komiek is het geweest te bedenken, dat, toen de deftige genoodigden in haar salons zich verzamelden, de held van het feest reeds een halven dag geleden met zware verliezen den Spionkop afgetuimeld was.

Even daarna kwam het glorieuse bericht, dat Sir Redvers nogmaals de Toegela overgestoken was, maar naar den verkeerden kant, en weldra was de geheele Engelsche strijdmacht in het Oosten opnieuw samengetrokken in het kamp te Chieveley. Men was nu weer zoo ver als voor den slag bij Colenso en zou beproeven er aan den rechterkant tusschen door te komen. Het garnizoen te Ladysmith had te vroeg geheliografeerd, dat het met blijde opgewektheid den zegevierenden bevrijder wachtte. Het wacht nog.

Terzelfdertijd bereikten ons, in de dagbladen, de uitvoerige beschrijvingen van den geweldigen slag bij Colenso, aan de Toegela, op 15 December, den vooravond van Dingaan's dag. Te gretiger werden die getrouwe relazen gelezen, nu ze aankwamen in een tijd, dat opnieuw de verslagen Brit den harden kop stootte. En ook in het Noorden der Kaapkolonie ging het den Boeren gansch niet slecht. Het waagstuk van generaal French, de bezetting der heuvels van Colesberg, bleek geen overwinning te zijn: beide partijen handhaafden hun stellingen tegenover elkander, er werd over en weer geschoten, maar de Engelschman moest voortdurend op zijn hoede zijn om niet van de Zuidwaarts gelegen troepen te worden afgesneden. Eindelijk werd ook de veroverde Coleskop ontruimd en de verbonden republikeinen schoven weer vooruit in hun oude stellingen ten zuiden van de Vrijstaatsche grens.

Middelerwijl was de nieuwe opperbevelhebber Lord Roberts of Kandahar, met den hem toegevoegden, maar misschien inderdaad de opperste leiding gevenden veroveraar van Egyptisch Soedan, Lord Kitchener of Khartoum, uit Kaapstad vertrokken; men wist niet waarheen. Op een goeden dag bleken zij in het kamp te Modderrivier te zijn, waar Lord Methuen nog altijd lag uit te blazen van de ondervonden zwarigheden. De generaals kwamen daar niet alleen. Zij brachten versche troepen mee en weldra werd ook het langzaam achteruit wijken der Engelsche troepen in het Noorden der Kaapkolonie verklaard. Generaal French was niet meer daar.

Generaal French is een kwade vijand voor de Boeren. Eerst heeft hij onder White of Yule in het Noorden van Natal gevochten en is mede naar Ladysmith teruggedrongen, maar het is hem gelukt in een gepantserden trein, een der laatste welke die stad verlieten, naar Pietermaritzburg te ontkomen. Daarna zagen wij hem aan de zuidelijke grens van den Vrijstaat en in de schoone December-week, die de nederlaag van het drietal Methuen-Gatacre-Buller, in West, centrum en Oost bracht, bleef zijn naam ongerept. Het succes der bezetting van den Coleskop scheen hem gevaarlijk te zullen worden, maar juist bijtijds verdween hij om Lord Roberts te ontmoeten bij Modderrivier. En vandaar heeft hij met de snelheid, die al de eeuwen door, van Alexander en Caesar tot Napoleon, het eerste en het laatste woord der groote krijgskunst gebleven is, een omtrekkende beweging naar het Westen gemaakt, den Vrijstaat in. Hij is de Rietrivier overgestoken, voor er iemand bij kon zijn om het te verhinderen en Cronjé's hoofdmacht te Spijtfontein ver links in het Zuiden latende liggen, is hij tusschen de heuvelen door den 15^{den} Februari met een macht van 10,000 man de diamantstad binnengetrokken.

Op het eerste bericht zeiden we hier: French is in Kimberley, het zij zoo, maar hoe komt hij er weer uit? We hadden in dezen oorlog al zoo vaak gezien, dat een overwinning van de Boeren spoedig volgde op een Engelsch „succes." Maar ditmaal hoopten we vergeefs. De positie van Cronjé tusschen French te Kimberley, Methuen te Modderrivier en Roberts te Jacobsdal was onhoudbaar geworden en het werd een woedende wedloop tusschen generaal Kelly-Kenny en de door zware konvooien met vermoeide trekdieren belemmerde hoofdmacht der republikeinen in vollen terugtocht in de richting van Bloemfontein. Het heeft niet veel gescheeld of Cronjé ware ingesloten tusschen de drie Engelsche legertjes, waarvan elk minstens even sterk is als zijn macht. Niet zonder vrij ernstig verlies aan proviand en menschenlevens is de terugtocht geschied en onderweg zijn de republikeinen moeten blijven stilstaan om niet hun ganschen legertros te verliezen en moesten zich laten beschieten en teisteren door de Engelsche voorhoede. Tot zoover luiden op dit oogenblik de berichten en ze zien er niet fraai uit.

Wel heeft een andere Boerenmacht op haar beurt een omtrekkende beweging gemaakt, een Engelsch konvooi onderschept en Lord Roberts' achterhoede aangevallen, maar hier schijnen zij niet sterk genoeg en beletten den opperbevelhebber het voortgaan niet.

En van de drie ingesloten steden: Kimberley, Mafeking en Ladysmith, is Kimberley het eerst ontzet.

Het begon er te spannen. De Boeren zijn geen meesters in de belegeringskunst, heeft men gezegd, onbillijk misschien, omdat bij het bemeesteren van Afrikaansche steden — geen vestingen maar verzamelingen van wijd verspreide, lichte gebouwen, die platgeschoten worden zonder eenig resultaat, wijl de bewoners onder den grond kruipen — weinig belegeringskunst te pas komt. Zij hadden kunnen stormen en waren dan misschien met groot verlies

van kostbare levens overwinnaar gebleven, ondanks het gemis van bajonetten. Maar dat doet de Boer niet en om goede redenen. Van het begin af aan is dus te voorzien geweest, dat de duur van het beleg der drie steden voornamelijk zou bepaald worden door de hoegrootheid der voorraden proviand. Juist Kimberley nu begon het eerst uitgeput te geraken.

Nu het zoo geloopen is, zij met een zucht erkend, dat Cecil Rhodes alweder een groot persoonlijk succes behaald heeft, verkregen door zijn onbetwistbare stoutmoedigheid en zijn ongeëvenaard zelfvertrouwen. Die daad van hem, om uit Kaapstad naar zijn diamantkwartier te snellen, toen er reeds gevaar was, is zeker niet zonder beteekenis. Daardoor begon hij al dadelijk met zich los te maken van het uitlandersgebroed, dat mopperend maar veilig pijpjes zit te rooken in Durban of Kaapstad; het was nu oorlog, en hij, Rhodes, stond er voor. Hij is wel beloond voor die daad van moed; zij zal hem geen windeieren leggen. Ik weet niet of wij thans aan den aanvang staan van een reeks Engelsche overwinningen, maar aan den eersten grooten Engelschen triomf, het ontzet van Kinberley, is weer en voorgoed de naam van Cecil Rhodes verbonden, die de stad hield tot Harer Majesteit's generaals haar kwamen verlossen. *Fortes fortuna juvat.* Hij is wel heel *sterk*, Rhodes, het type van een sterken, sluwen materialist, van een *plucky* handelsman, met de heerschzucht van een veroveraar, een kapitalistische Napoleon. En de fortuin is aan zijn zijde. Een der eerste bijzonderheden, die naar Londen geseind zijn omtrent de toen nog raadselachtige aankomst der Britsche troepen in de stad, was (zoo Engelsch mogelijk) dat generaal French in de club te Kimberley gedineerd had. Het moet een groot moment voor Rhodes geweest zijn, dien generaal te gast te hebben, al had deze dan ook waarschijnlijk zijn eigen *dinner* meegebracht en zijn gastheer slechts laten zorgen voor de *iced champagne*. Rhodes heeft nu het zijne gedaan, hij kan naar Kaapstad vertrekken en zich daar rustig installeeren, veilig voor elk verwijt van gebrek aan moed. Heeft hij zich niet vrijwillig blootgesteld aan het gevaar van naar Pretoria te worden gebracht, geboeid, voor het gezicht van den ouden man, in wiens tegenwoordigheid zijn *pluckiness* hem misschien in den steek zou hebben gelaten? Zoo hij er al het leven had afgebracht.

Het kostbaar kleinood is dus behouden. Rhodes, dierbaarder pand van de Engelsche beurs-jingo's dan de ruwe diamanten, die opgestapeld liggen in de kelders van Kimberley. De militaire leiders hebben de handen vrij — nu kunnen honderden waardevolle levens geofferd worden, want Rhodes is gered. De weg naar Bloemfontein ligt open . . .

Dit staat nog te bezien. De militaire deskundigen te Londen zijn hun vakgenooten te velde gewoonlijk een goed eind vooruit. Zonder vechten zullen zij er niet komen, in de Vrijstaatsche hoofdstad. Daar helpen geen zalvende proclamaties aan, waarin de Vrijstaatsche burgers worden gerustgesteld omtrent hun lot, als zij de wapens neerleggen voor Lord Roberts en verraad plegen aan hun regeering, die hen misleid heeft. Misleid, door president Steyn! Van den volksaard zijner tegenstanders schijnt de nieuwe

opperbevelhebber al even weinig begrip te hebben als Chamberlain en de groote massa van het Engelsche volk. Juist nu de vijand in het land is, begint immers de vrijheidskamp. Juist nu is het uur geslagen van taai en verbitterd verzet. Er konden er van oordeel zijn, onder de Vrijstaters, dat het nauw verbond met de Zuid-Afrikaansche Republiek geen daad van verstandige politiek was geweest, omdat het de burgers meesleepte in een oorlog, die sommigen hunner hadden gemeend aan zich te kunnen laten voorbijgaan. Maar dat is gedaan en het geldt thans den eigen bodem voet voor voet aan den indringer te betwisten.

This is a matter of life and death.

Het woord is van .... Lord Rosebery, in anderen zin gebruikt. Laat ons naar hem hooren in het Huis der Lords. Er is wel veel te zien in Zuid-Afrika, op het oorlogsterrein, maar er valt zoo weinig te voorspellen. Soms logenstraft schier iedere dag zijn voorganger.

Ik vraag u niet naar Lord Rosebery te luisteren, omdat hij een edele figuur is in den staatkundigen raad, die over het voorduren van den oorlog beschikt. Hij kon lid van dit Ministerie zijn, hij ware er niet misplaatst. Anderen houden de eer van Gladstone op, van wiens politieke erfenis hij lang reeds afstand heeft gedaan, wiens nagedachtenis hij gehoond heeft door zijn minachtend smalen op de „Majoeba-politiek. Hij is in het Hoogerhuis niet meer dan een *professional critic*, door zijn positie aangewezen om het tory-ministerie de zweep der tegenpartij te laten gevoelen. Van die taak heeft hij zich naar behooren gekweten. Niet bij hem zoeke men den weerklank van het optimisme der zittende ministers.

„Ik geloof, dat de regeering er niet het flauwste besef van heeft, hoe in het land, in de straten (de edele lord luistert gaarne naar *the man in the street*), in alle plaatsen waar menschen samenzijn, het gevoel van crisis, van zwaardrukkende crisis, van aanhoudend gevaar aanwezig is in den geest des volks. Dit is een zaak van leven en dood.... Zoo gij Zuid-Afrika verliest (de spreker wil het één enkel oogenblik, niet meer dan één oogenblik, veronderstellen), verliest gij meer dan dat. Dit Rijk berust grootendeels op prestige, de koloniën die zoo geestdriftig ons ter hulpe gesneld zijn, hebben dat gedaan, omdat zij gelooven, dat zij hun zaak verbinden aan die van het machtigste rijk dat de wereld ooit gezien heeft. Zoo gij hun dat gevoel ontneemt, zijn de dagen van uw rijk geteld. Gij zult opgesloten worden in deze eilanden, waarvan één, vrees ik, u niet lijden mag, en uw rijk buiten deze eilanden zal van u afbreken en waar het weerloos is, zal het ten prooi vallen aan andere natiën. Intusschen zult gij alleen met uw vloot te midden van een Europa staan, dat vele rekeningen te vereffenen heeft en dat maar al te bereid zal zijn om dat te doen. Als dat geen crisis is, als dat geen zaak is van leven en dood, dan weet ik niet wat het wèl is."

En dus acht Lord Rosebery de maatregelen, door de regeering voorbereid om het leger te versterken, geheel en al onvoldoende. Bij het begin van den grooten burgeroorlog zonden de Vereenigde Staten 75,000 man in het veld

en er waren er twee en drie kwart millioen tevelde gebracht, toen die oorlog uit was! Nu zou Engeland meer dan 200,000 vrijwilligers uitzenden; maar ten eerste, waren dat soldaten? en ten tweede, zou dan niet volgens de uitspraak van een kabinetslid, Goschen, zelf, het land van troepen ontbloot zijn?

De conclusie ontbrak aan Rosebery's speech. Die conclusie had noodzakelijk moeten zijn: invoering van dienstplicht. Maar elke partij ziet er tegen op zoo impopulair een wensch op haar program te schrijven. Hoe begrijpelijk is trouwens deze trots van den Brit, dat onder alle groote rijken het zijne alleen in staat is land en wereldrijk te beheerschen en tezamen te houden met een leger van vrijwilligers. Hoeveel moeite zal het hem kosten dat schoone beginsel prijs te geven en de noodzakelijkheid te erkennen naast zijn kostbare vloot een leger in te richten op den voet van die der andere mogendheden.

„Elke andere natie — antwoordde Lord Salisbury — steunt wat haar verdediging betreft op dienstplicht en heeft dat reeds eenigen tijd gedaan. Wij staan alleen in de wereld, waar wij dat afwijzen. Maar als wij dat afwijzen, hebben wij geen precedenten om ons op te beroepen. Wij kunnen niet zeggen: Zie, andere natiën hebben het beproefd en het eene is mislukt en het andere niet.... Het is de wil des volks en wij hebben er niet over te redeneeren; maar het leidt ons noodwendig tot *gissingen* omtrent de krachten, die wij ter onzer beschikking hebben."

Niettemin bracht de premier weer goede hoop aan de terneergeslagen lords. Het was natuurlijk mogelijk, dat de tegenspoed in Zuid-Afrika nog wat aanhield en er konden nieuwe moeielijkheden rijzen in andere werelddeelen. Maar voor het oogenblik zag het er daar toch niet zoo duister uit, als men het wel wilde doen voorkomen. De dood van den Emir van Afghanistan zou een bedenkelijke gebeurtenis zijn, maar de Emir was vrij wel en de minister hoopte, onder niet geheel belangelooze *cheers* van het Huis, dat hij nog lang zou leven. Over den toestand in Soedan hadden zeer overdreven geruchten geloopen en er was geen gevaar meer te duchten van dien kant.

Het schijnt inderdaad, alsof de muiterij in een paar Egyptische regimenten ten onrechte als een voor Engeland zeer bedenkelijke gebeurtenis is beschouwd. In gewone tijden zou men er nauwelijks op gelet hebben; nu heette het bij den Franschen teekenaar reeds: *le Sfinx bouge!* Neen, het schijnt hoe langer hoe zekerder, dat de omstandigheden, en de mogendheden, Engeland den Zuid-Afrikaanschen oorlog ongestoord zullen laten uitvechten. Deze of gene zal er partij van zien te trekken, dat de begeerige concurrent de handen vol heeft en dus minder tijd om op te letten, dat hem geen voordeel ontsnapt. Rusland zal een Perzische leening voor zich alleen weten te bemachtigen, die het op dat oude rijk een invloed zal geven, waarvan men later meer zal bemerken; de onbepaalde Russisch-Aziatische grens zal misschien ongemerkt wat naar het Zuiden verschoven worden. Duitschland en Frankrijk zullen zich vloten bouwen, quasi ongemerkt, en er zal heel wat gewerkt, gekuipt en gestookt worden in allerlei diplomatieke centra, zonder dat de profane wereld daarvan op het oogenblik veel bespeurt: „de tijd is nu meer geschikt voor

waakzaamheid dan voor redevoeringen," zeide de minister Delcassé kort geleden in de Fransche Kamer. Maar men zal Engeland laten begaan: het is geen eeuw van edelmoedigheid, maar van eigenbelang. Iedere hen heeft moeite genoeg om haar eigen kuikens bij elkaar te houden, hoe kan men willen, dat zij nog naar de mishandelde jongen van andere zal omzien?

Het zijn de Ieren slechts, die in het Engelsche Lagerhuis die stem van verontwaardiging, verbittering, haat doen weerklinken, die in haar meedoogenlooze scherpte alles overtreft, wat op het vasteland van Europa tegen Engeland wordt gezegd of geschreven. De woorden van Redmond, Tim Healy en andere hunner leiders zijn als geesels, striemend .... door de lucht. Want het is niet van dezen kant, dat het Engelsche volk of de Engelsche staatslieden waarheden verkiezen aan te nemen. De Ieren zijn nu eenmaal rebellen — daarmee verschoont menig verantwoordelijk man zich van het luisteren naar hun woorden. En het is waar, dat de haat het luidst spreekt in hun vlijmende redevoeringen. De oorlog is hun welkom, indien hij Engeland verzwakt. Al dadelijk heeft de oorlog gedaan wat aan geen jaren en geen personen gelukt is, een verzoening teweeggebracht tusschen Parnellieten en Anti-parnellieten in het Parlement. De Ieren dus, sprekende tegen den Zuid-Afrikaanschen oorlog, spreken vóór Ierland.

Wie zich verkneukelen wil — het is een verschoonbare zwakheid — in de gedachten, dat het Engelsche Lagerhuis hun bijtende woorden heeft moeten aanhooren, verzuime de lezing hunner redevoeringen niet. Maar hij stelle zich niet voor, dat zij veel indruk daarmede gemaakt hebben òf in het Huis òf in het land. Men heeft hen te vaak zoo hooren spreken.

Elke andere partij in het Parlement mist de onbevangenheid om ronduit, zonder iemand of iets te sparen tegen dezen oorlog te spreken en beëindiging te eischen, onmiddellijk. John Morley heeft het gedaan in de eerste bijeenkomst na het uitbreken van den krijg, maar men heeft hem alleen laten staan. Er zijn er wel die hem volgen, maar hun stem heeft niet het gezag, dat zij behoeven zou om gehoord te worden, het gezag van een man op wien alle partijen, omdat zij allen uit Engelschen bestaan, trotsch zijn. Sir William Harcourt heeft meesterlijk gesproken in deze maand en sommigen hebben opgemerkt, dat Chamberlain zenuwachtig werd onder zijn woorden. Maar wat hij zeide, was critiek en critiek is het niet, wat wij wenschen te hooren. Het is: *stop the war!* En daar is geen denken aan.

Wij hebben Chamberlain vele tonen lager hooren zingen dan bij de vorige gelegenheden, dat hij zich hooren liet en er is nauwelijks iets, dat wij ons van zijn laatste woorden herinneren. Grootendeels heeft hij het woord gelaten aan zijn collega's, Wyndham, den ondersecretaris van oorlog, die zich een naam gemaakt heeft in dit debat en in den tijd, die voor zijn onmiddellijken chef, den markies van Lansdowne, minister van oorlog, zoo weinig gunstig geweest is, en aan Balfour, den „zachten" Balfour. Het is gruwelijk wat deze wijsgeer over de Boeren heeft durven zeggen. Dat zij gewapende kaffers gebruikt hebben en de Zoeloes „aangevallen," alsof zij niets beters te

doen hadden. Dat zij zich schuldig maakten aan schending der oorlogsgebruiken, terwijl hem niets ter oore gekomen was (dit op Leonard Courtney's vraag) van dergelijke klachten aan 's vijands kant geuit. Geen Engelschman kon zoo iets doen, natuurlijk. Intusschen was de klacht, dat de Boeren kafferhulp gebruikten een gereede aanleiding voor Engeland om zich niet te houden aan de belofte, dat geen Indische troepen naar Afrika zouden worden gezonden. Het zal, nu de krijgskans een weinig ten gunste van Engeland gaat keeren en indien dat voortduurt, misschien niet noodig zijn en dit zal over maanden of jaren een nieuwe reden tot zelfvoldaanheid zijn. Dan zal het heeten, dat Engeland, *fair* als altijd, de hulp zelfs van beschaafde kleurlingen ongebruikt heeft gelaten. Geen Engelschman zou over zoo iets hebben gedacht!

Niets te vermogen tegenover zulk hardnekkig, verblind en verblindend onrecht! Niet met geweld en niet met overreding, niet met geschreven en ongeschreven wetten, niet met geloof en niet met verstand. Als volk machteloos te zijn en als persoon. Men gevoelt dat eerst recht, waar men onze landgenooten, de leden der Nederlandsche Vereeniging te Londen, in *deze* dagen, onder voorzitterschap van den nieuwen Nederlandschen gezant, hun jaarlijksch feestmaal ziet houden, aanvangend met een dronk op de Engelsche koningin, welke — meldden ons de bladen — met opmerkelijk meer geestdrift werd begroet dan aan het afscheidsmaal, den heengaanden baron Von Goltstein kort te voren aangeboden. Opmerkelijk, inderdaad. O, ik weet wel, dat banketten in het land waar gij — zooals het euphemistisch heet — gastvrijheid geniet, steeds met den traditioneelen heildronk op *the Queen* behooren aan te vangen en dat het dus niet meer dan een vorm was, dien gij ook nu hadt in acht te nemen. Maar zegt mij, welke noodzakelijkheid, welk belang *dwong* u, u Nederlanders, tot banketteeren in deze dagen, in de Engelsche hoofdstad; wat *dreef* u toch — want zulk „feestelijk" samenzijn moet u immers tegen de borst gestuit hebben — naar een maaltijd, dien gij niet anders openen kóndt of móćht dan met een zegewensch aan het monarchaal symbool van het land der vrijheid, dat de vrijheid uwer broeders smoort in bloed? Uw positie daarginds is moeielijk in deze omstandigheden, ik erken het. Maar nog eens, was zij zoo hopeloos benauwd, dat gij haar niet redden kondt dan door dit lugubere *feest*?

Het is alsof de *Times* van haar kant iets heeft willen doen, als contrabeleefdheid. Het blad kan zich onze gevoelens, vreemd genoeg, begrijpen. Het heeft een artikel van Von Hartmann aangetroffen in een Duitsch weekblad, waarbij wij Nederlanders werden aangespoord nauwe aaneensluiting te zoeken bij Duitschland en goed op onze koloniën te passen. Welnu, de *Times* verzekert ons, dat wij niet alleen van Engeland niets te vreezen hebben voor onze bezittingen, maar zelfs alles te hopen voor onze onafhankelijkheid, indien het Duitsche Rijk daaraan met den vinger zou willen raken. Heeft Engeland ons niet bijgestaan tegen Spanjaarden en Franschen? Mocht het in de toekomst tegen Duitschers noodig zijn, het zal ons niet aan Engelsche hulp

ontbreken. De vrijheidszin van den Nederlandschen Hollander is een heel ander ding dan die van den Afrikaanschen. Deze brengt de Engelsche dagbladpers tot wilde woede, gene vervult haar met eerbiedige bewondering.

Wij moeten ook deze vriendelijkheden slikken, in de stille, maar onzekere hoop, dat wij er nooit gebruik van zullen behoeven te maken. Wij kunnen ons de weelde niet veroorloven ze met een gebaar van diepe minachting ter zijde te schuiven. Bij het besef onzer machteloosheid is er in deze maand maar één troost, een goede. Het is het meesterlijk artikel, waarin een onzer, dr. Abraham Kuyper, in het eerste Fransche tijdschrift *), op de eereplaats; aan heel de wereld in een taal die zij verstaat, het aangrijpend en toch sterkend verhaal doet van de „eeuw van onrecht.”

20 Februari. P. v. D.

---

1) *Revue des deux Mondes* van 1 Februari: *La crise Sud-Africaine* par M. le docteur A. Kuyper, député aux Etats-Généraux de Hollande.

VAN DE REDACTIE.

Verleden jaar werd de aandacht op ons land gevestigd door Kroningsfeesten, Rembrandt-tentoonstelling, Vredecongres ... en dit jaar doet het nog altijd de oorlog. Voor het Buitenland zijn Nederlander en Boer niet veel minder dan broeders. De roem van den Zuid-Afrikaander komt den Noord-Nederlander ten goede en, voor wie het gronddenkbeeld van het *Alldeutsche Verband* tot het hunne hebben gemaakt, geheel Germania, dat maar wacht en stille zit, terwijl de afschuwelijke worstelstrijd tusschen een jonger Nederland en een minder Spanje wordt volstreden. Spanje vocht voor het Geloof; Engeland vecht om goud en diamanten. Germania wacht en ziet lijdelijk toe en telt de Germanen. Wij schrijven: „Germania" en wij bedoelen *niet* alle Duitsche Germanen; want Duitschers vechten voor Boeren en de sympathie der Duitschers blijft aan den ons bevrienden kant, wat er ook met de arme Boeren gebeure moge.

Germania telt de Germanen. Hoe dat gebeurt, leert ons Justus Perthes' *Alldeutscher Atlas* met eenige kaarten en statistische opgaven, die dwingen tot nadenken. Het *Alldeutsche Verband* heeft een statistiek doen opmaken van Duitschers, verspreid over de wereld. De groote steden komen eerst en daaronder vindt men vermeld Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage. Dan komen de landen, waaronder Nederland met het volle aantal inwoners (telling 1889) als behoorende tot de Staten, die deel uitmaken van het Duitsch taalgebied van Middel-Eeropa, waartoe niet gerekend worden b. v. Scandinavië en Groot-Brittanië. Ons Nederlandsch gaat bij de leden van het *Alldeutsche Verband* dus nog altijd voor Neder*duitsch* door, evenals de Vlamingen, volgens hen, Neder*duitsch* spreken. Zij worden, onder het hoofd België, met de Hoogduitschers te zamen geteld.

Als wij nu een blik slaan op de kaarten, dan zien wij aangegeven met de kleur voor Duitschland ook Nederland en België op kaart II en III; maar met een lichter tintje dan Duitschland zijn wij gemerkt op kaart I. Onderaan die kaart zijn cirkels getrokken, verdeeld in segmenten van verschillende kleuren. In die cirkels worden de Belgen aangeduid door een geel tintje; wij door wat lichter rood dan de Duitschers, alsof men vooral duidelijk heeft willen maken dat wij wel niet tot de Duitschers mogen worden gerekend, maar het toch niet veel scheelt of we zijn Duitschers.

Op de wereldkaart worden de Duitsche stoomvaartlijnen aangegeven. We schrijven hier niet over politieke en economische toestanden; we zullen daarover dus niet uitwijden, maar de verzuchting moet ons van het hart: wat een Duitsche ondernemingen! Wat zijn wij jammerlijk vertegenwoordigd, ook waar wij het volstrekt noodig zeer goed dienden te zijn!

Een andere kaart geeft aan hoezeer de Duitschers zich in aantallen van beteekenis over de geheele wereld verspreid hebben. Ons Algemeen Nederlandsch Verbond maakt misschien ook te eeniger tijd iets dergelijks. Bij de vergelijking zal menig Nederlander schrikken. Men dringt ons terug, terwijl onze

bevolking wel toeneemt en „expansie" een levensnoodzakelijkheid gaat worden. Wat zal er voor onze flinke zonen overblijven, indien we lang blijven dralen?

Intusschen spreekt men in het buitenland over ons, hoe langer hoe meer, met toenemende zaakkennis en welwillendheid. Er zijn menschen, die zich daarover heel blij maken. Zij meenen dat de voor ons volk vruchtbare beteekenis van Nederland daardoor kan worden vergroot. Inderdaad is dit het geval . . . tot op eene, vooral niet te overschatten hoogte. Nu men in het buitenland eenige letterkundige werken van ons vertaald heeft, zullen er al meer en meer leveranciers van vertalingen voor buitenlandsche dagbladen en tijdschriften het der moeite waard achten Nederlandsch te leeren en romans, novellen, tooneelstukken gaan vertalen, bewerken of verknoeien voor een buitenlandsch publiek. Nu men, in den vreemde, is ingelicht omtrent de voldoende dichtheid van ons spoorwegnet, de goede bediening in onze hotels, de belangrijkheid onzer musea en het aantrekkelijke van ons landschap, zullen er allicht hoe langer hoe meer vreemdelingen hier komen. Trouwens, ultimo Februari van het jaar 1857, schreef Maxime du Camp reeds: „indien ge u mocht vervelen te Parijs en veertien dagen vrij mocht hebben, kom dan naar Nederland, waarde vriend: dat is het meest bezienswaardige, aantrekkelijke en ook het vreemdste land, dat ge kunt bereizen zonder Europa uit te gaan". (*En Hollande*, lettres à un ami, 1859) en ook Maxime du Camp gaf al hoog op van de beleefdheid onzer ambtenaren, de voorkomendheid onzer hotelknechts en de zindelijkheid, soms ontaardend in „reinheidswaanzin", van vele Nederlanders.

Over dat snoepreisje van Maxime du Camp naar Holland zou wel wat te vertellen zijn. Het aangehaalde boekje is nu ook voor ons aardig geworden. Hij ging nog per boot en per diligence van Moerdijk naar Dordrecht en van Dordt naar Rotterdam; hij moest ook nog per diligence van Harlingen naar Leeuwarden en van Leeuwarden naar Groningen; per rijtuig ging hij van Groningen tot Assen en daarvandaan per trekschuit naar Meppel en van Meppel naar Zwolle per rijtuig alweêr.

Maar een pas verschenen werk over ons vaderland vraagt onze aandacht. Bij Larousse te Parijs verscheen *La Hollande*, een boek van meer dan 460 pagina's, rijk gëillustreerd, samengesteld uit bijdragen van een vijftiental medewerkers, misschien wel het minst oppervlakkige werk over Nederland dat in den vreemde het licht zag, al hebben de samenstellers enkele vergissingen begaan, o. a. in onderschriften voor de prentjes.

We zullen maar dadelijk meêdeelen dat het voor een groot gedeelte bestaat uit artikelen over Nederland, die zijn verschenen in de *Revue Encyclopédique* van Larousse, tusschen 1896 en 1900 en dat uit dit tijdschrift alle illustraties genomen zijn. De waarde van het werkje is daarom niet minder, wél echter de beteekenis der uitgave als bewijs van belangstelling voor ons in den vreemde. Om eenige voorbeelden te noemen ter staving van ons beweren, stippen wij even aan dat hoofdstuk I was te lezen in de *Revue Encyclopédique* 1898, pag. 361 vlg.; hoofdstuk III in de *R. E.* 1898, pag. 765 vlg.; hoofdstuk X

in de *R. E.* 1897, pag. 709 vlg. hoofdstuk XI (1 en 2) in de *R. E.* 1897 pag. 949 en vlg.; hoofdstuk XIX in *R. E.* 1899, pag. 492 vlg. en 508 vlg. en andere artikelen bij stukjes in de *R. E.* verschenen en samengevoegd of samen verwerkt werden voor het boek. Wij vernemen dat zulks niet altijd is geschied in overleg met den schrijver en dat o. a. een der Nederlandsche medewerkers niet heeft geweten dat zijn artikel voor de *Revue Encyclopédique* zou worden opgenomen in *La Hollande*. Indien dit werkelijk het geval is, ja.... wat zullen wij daarvan dan zeggen? We moeten zwijgen. Nederland verkiest maar niet toe te treden tot de *Berner Conventie*, omdat het vreest daardoor wat duurder feuilletons in zijn kranten en duurder vertaalde boeken in zijn leesbibliotheken te krijgen. Derhalve moeten wij, als ontleeners en vertalers, ook ons laten ontleenen en desnoods ons werk laten herdrukken of laten vertalen of er wat anders meê laten doen. Het gebied van den geest is eindeloos, doch veilig zijn onze geestesproducten maar op een gebied van 32538 vierkante mijlen benevens in de residenties Palembang, Ternate, Timor en andere deelen onzer Kolonieën. Na gepast beklag voor het slachtoffer of de slachtoffers (mochten er meer zijn), dienen wij dus, al is de ons verschafte inlichting juist, te zwijgen over deze Nederlandsche manier van handelen in Frankrijk.

In het boek van Larousse vindt men iets over land, ras, zeden en gewoonten, staatkundige en administratieve instellingen, leger en vloot, godsdienst, onderwijs, pers, landhuishoudkunde, letteren, kunst, muziek, wetenschap, geschiedenis, staatkunde, koloniën enz. Wij kunnen onmogelijk hoofdstuk voor hoofdstuk nagaan en moeten dus grepen doen om den belangstellenden lezer eenigermate in te lichten.

Het aantrekkelijkst zijn de artikelen van Bresson, Jan Suys, Durand Gréville, Legrand en Van Keymeulen. Eerstgenoemde schrijft over godsdienst, oudere letteren, wetenschap, de intellectueele betrekkingen tusschen Nederland en Frankrijk en de hedendaagsche politieke toestanden; Van Keymeulen geeft hoofdstukken over grondgesteldheid en Zuiderzeeplannen; Jan Suys over zeden en gewoonten; Legrand over de nieuwe geschiedenis (na den vrede van Utrecht) en Durand Gréville over kunst. Wij zullen hier, met het oog op den aard van ons tijdschrift, wat nader moeten bezien de artikelen over Kunst en over onze Letteren.

Durand Gréville geeft ons een beknopt overzicht van de Nederlandsche kunstgeschiedenis, wat uitvoeriger stilstaand bij „de gouden eeuw" en vooral bij Rembrandt, over wien hij, in verhouding, zeer veel zegt. Van de nieuwere kunstenaars noemt hij: als architecten Oudshoorn, Cuypers, Berlage; als beeldhouwers Gabriel, Royer, Stracké, Van Nieuwerkerke, Leenhoff, Bart Van Hove, Lacomblé, Van Wyck, Zijl, Mendes da Costa, Pier Pander, Jacques Bourguignon en als medailleur David van den (der) Kellen. Hij vergeet den zeer talentvollen Odé. Als graveurs worden vermeld: Bisschop, De Mare, Kayser, Couwenburg. Israëls, de Marissen, Mauve „hebben ook in koper gekrast", verder Storm van 's Gravensande, Witsen, Veth, Bauer en Zilcken „met recht den meest complecten graveur van allen genoemd. Hij heeft al het mogelijke gedaan om de Nederlandsche kunst bekend te maken, èn door

uitnemend critische geschriften en door etsen, verschillend behandeld naar de manier van den meester, wiens werk hij overbrengt." Zijn oorspronkelijke etsen worden zeer geroemd door Durand Gréville, die, verder, noemt als voorname moderne schilders inderdaad de zeer begaafden. Men kan echter niet goed nagaan waarom de namen b.v. van Haverman, Veth en Blommers met groote letters en die van de Josselin de Jong, Schwartze, Toorop e. a. maar cursief zijn gedrukt. Dat nog andere dan de vermelde jongeren hadden kunnen worden genoemd zal niemand ontkennen. Maar compleet zijn dergelijke lijsten toch nooit.

Allerongelukkigst is het stukje over onze moderne letterkunde. Het doet ons leed het hier te moeten zeggen; maar dat steekt heel treurig af bij het artikel over Beeldende Kunst. Het is zelfs het allerminste uit het heele boek. Toch werd het door een onzer kundigste landgenooten vervaardigd.

Van de nieuwe woordkunst in Nederland wordt dit geschreven:

„Evenals Frankrijk bezit Nederland zijn néo-idealistische school. Eenigen van die jongeren (wij vertalen letterlijk), die al wat oud beginnen te worden, hebben talent en zekere gedichten van de heeren J. van Eeden, A. Verwey en Kloos zouden grooten lof verdienen, zoo de schrijvers maar niet wat veel offerden aan hun smaak voor zeker mysticisme, dat men gerust duister vinden mag."

Dan eenige regels over Couperus, die naar verdienste wordt geprezen, en DIT IS AL! Ongelooflijk, doch helaas waar. Voor den schrijver van dit hoofdstuk, bestaan, na Cremer en Justus van Maurik, enkel de genoemden; hij veinst niet te weten dat hij, geroepen om den vreemdeling in te lichten omtrent de nieuwe Nederlandsche Letteren, *verplicht* was nog vele andere namen te vermelden. Geen onzer lezers behoeft nog aan die, door den schrijver niet genoemden te worden herinnerd. Alle dagen hooren wij van hen, genieten wij van hunne werken.

Nog iets moet, als kenschetsende curiositeit, worden vermeld.

De *fransche* redacteur, die het boek samenstelde, heeft nog een hatelijkheid van den *Nederlander over onze* moderne woordkunstenaars *weggelaten!* In het artikel voor de *revue encyclopédique* stond ook nog te lezen: „Ils sont tous (die „jeunesse!!") du dernier bateau, le seul, qui, selon eux, ait droit de descendre la rivière." Maar dat liet de Franschman zeker niet weg om de hatelijkheid. Waarom dan wel?

Jammer mag heeten dat de stof uit het omvangrijke appendix niet in den tekst van *La Hollande* werd verwerkt. Nu hangt het vele wetenswaardige, daarin vermeld, zoo dwaas in de lucht. Enkel uit het feit dat men zooveel mogelijk artikelen woordelijk heeft willen overnemen, moet deze zonderlinge redactie te verklaren zijn.

Aan het slot vinden wij ook nog eene bibliografie over Nederland. Die is bepaald slecht.

F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Cornélie Noordwal, *Ursule Hagen*, roman in twee deelen, bij Cohen Zonen, Amsterdam, (zonder jaartal).

Voor het grootste gedeelte is dit een onderhoudend, zeer goed geschreven, in den goeden zin van het woord humoristisch boek, dat boeit.

Ursule Hagen is een aardig Joodsch meisje, meer aardig dan Joodsch; want indien de schrijfster niet telkens ons herinnerde aan haar semietische afkomst, zouden wij die nogal eens vergeten onder de lektuur. Wij voor ons vinden dat wel een beetje jammer. Aangezien veel van het leed, dat haar overkomt, een gevolg is van het feit dat zij niet tot Christin is gedoopt, zouden wij haar gaarne wat meer typisch hebben gezien. Maar de auteur had groote dingen met Ursule voor en om die niet al te onwaarschijnlijk te maken, moest het meisje in bijna geen enkel opzicht van een liberaal Christinnetje verschillen. Ursule Hagen is vooral zeer liberaal. Haar tante Jeannette, met heerlijken humor geteekend, en haar broer Max zijn evenmin zeer joodsch in hun spreken en doen. Misschien werden zij naar het leven genomen; misschien waren de modellen der schrijfster Christenen. Het zou kunnen. Ondertusschen zijn de figuren alleraardigst. Ursule was, nog heel jong, een scherpe opmerkster. Wat zij ondervond op school en in huis wordt ons met veel gevoel beschreven. De lezer gaat terstond van haar houden. Hij ziet de menschen, met wie zij allereerst in aanraking is, juist als zij.

Ursule's ouders leven niet meer. Zij hadden 't goed. Twee meiden waren bij hen in dienst. Later, moesten zij zich wat verminderen. Toen zij gestorven waren, bleek Ursule arm. 't Was noodig dat zij in haar onderhoud ging voorzien. Bij rijke Hagenaars (Christenen) in 't Bezuidenhout, wordt zij „juffrouw". Ze moet zich bezighouden met een jongetje en behulpzaam wezen in de huishouding. Mevrouw is koel, stijf, veeleischend, niet onvriendelijk. Ursule ondervindt heel erg wat het zeggen wil „dienstbaar" te zijn. Het jongetje, zoon eener gestorven dochter van mevrouw, gaat dadelijk veel van de nieuwe „juf" houden. Met waar talent is de kilte beschreven, de moreele Noordpoolijzigheid, die in dat deftige huis heerscht en waaronder het jongetje zoo lang heeft geleden, totdat Ursele voor hem lijden komt, Ursule, de „juf."

Maar de deftige mevrouw heeft een geleerden zoon. Hij woont bij haar in. En hij sart het jodinnetje, grof en ploertig, zoo vaak hij maar kan. Nichtjes en kennisjes van mevrouw, oudere vriendinnen ook al, vernederen „juf" en gaan kwaad van haar spreken. Een brutale, flodderige dienstmeid doet ook erg meê. Als sympathieke figuur in deze akelige omgeving, wordt ons een oude huisnaaister geteekend. Dat is wêer meesterlijk gedaan. De schrijfster kan die eenvoudige burgermenschjes kostelijk typeeren! Ook een oude meid, die Ursule op haar manier in bescherming tracht te nemen, is heel goed. Satyriek zijn de nullerige, kakelende, zielooze en hartelooze freuletjes geschetst. Eene daarvan is kort in stilte verloofd geweest met Louis Warde (den zoon), doch zij heeft hem zelve verstooten. Nu is zij weer heel verzot op hem geworden en doet alles om hem te herwinnen. Vooral zij beleedigt Ursule. Als kwaadspreekster treedt een „deftige" dame op, die vele bontgekleede dochters heeft en als een kloekhen overal met de domme wezentjes rondstapt. Tot zeer onhandigen beschermer heeft Ursule een vriend van Warde, die socialistische denkbeelden verkondigt, haar

compromitteert door zijn onhandige ridderlijkheid, haar ten huwelijk vraagt, maar... Ursule bemint een ander.

Ursule heeft Warde lief! Het moet den lezer van den roman wel zeer verwonderen en spijten. Hoe kòn Ursule dien man lief krijgen? Hij deed niets dan haar vernederen, bespotten, met haar spelen als een kat met haar prooi. Zoodra wij zóóver zijn, komt het romanesque in het boek, dat tot daartoe juist boeide door het krachtige realisme. Louis Warde hield eigenlijk óók van Ursule. Nu moet de mevrouw heelemaal van aard en wezen veranderen; zij moet er behagen in gaan scheppen Ursule lange redeneeringen te hooren houden over het Jodendom en 't mooie in het „oude geloof." Nog veel meer wonderlijks moet gebeuren, tot, eindelijk, Warde het meisje ten huwelijk vraagt. En dan is 't nòg niet uit. Dan moet Ursule nog een lange toespraak houden tot de dames en heeren, die haar vroeger hebben gesard, haar goeden naam hebben willen vernietigen en haar uit het huis van mevrouw Warden verdrijven.

Die redevoering zou, als er een nieuwe druk van het werk komt, gemakkelijk kunnen worden geschrapt; maar de omgoocheling van mevrouw Warde in liefderijke schoonmama van het Jodenmeisje zal moeten blijven — tot hinder van velen, dunkt ons, die met hartelijke bewondering voor het talent der schrijfster, van dezen roman zeer veel hebben genoten.

Wij hopen duidelijk te zijn geweest. De grove fouten van dit kunstwerk springen in 't oog; maar zij zullen niemand beletten van het grootste gedeelte volop te genieten. Echte humor is niet in veel moderne Nederlandsche romans te vinden. In *Ursule Hagen* tintelt zij u tegen in tientallen van bladzijden. Heerlijke figuurtjes heeft mejuffrouw Noordwal geteekend, keurige fragmenten bevat dit, in vele opzichten voortreffelijk boek. Het is alweêr de lust om een pleidooi te leveren, die hier aan een zeer begaafd auteur leelijke parten heeft gespeeld. Overwinnen moest de nijvere, brave, arme Jodin. Vernederd moesten worden de akelige rijkelui met bekrompen zieltjes en kippenhersens. Aan de elegante Renée moest „de blonde prins," Warde, worden ontnomen; de ongenaakbare mevrouw Warde moest nog sterven in de armen van haar schoondochter... het gesmade jodinnetje. 't Ging niet zonder geweld! Want door haar uitmuntend realistische inbeeldingen had de schrijfster zich het nemen van dien draai naar de strekkingsroman juist uiterst moeilijk gemaakt.

Er is ook, in het boek als betoog, iets dat ons vreemd voorkomt. Het antisemitisme en de minachting, die zoo velen, helaas! nog voor Joden voelen, wordt voorgesteld als een gevolg van godsdiensthaat. Dat is een onjuist begrip. Het is niet het joodsche geloof, dat zekere bekrompen christenen zoo hatelijk doet zijn. Het is een rassenhaat, een ook gedeeltelijk physieke afkeer van den Jood, die oorzaak is van al dat akelig getreiter, waarvoor de werkelijk beschaafde mensch enkel schaamte kan gevoelen. De auteur begint al maar over de geloofsquaestie, terwijl deze het minst ter zake doet, al weten velen niet anders hun minachting uit te drukken dan door den Jood met zijn godsdienstige gebruiken te sarren. Warde doet het. Als Ursule Hagen meer Jodin ware geweest, zou zij hem zeker niet hebben *kunnen* lief krijgen, al was hij dan ook geestig en knap.

* * *

Fokko Bos, *Macht der Liefde*, Amsterdam, C. L. G. Veldt, (zonder jaartal).

De heer Fokko Bos heeft dezer dagen de belangstelling van onze tooneelcritiek weten te wekken met een tooneelstuk. Wij moeten betwijfelen dat hij dezelfde belangstelling zal vinden voor zijn nieuwe novelle. Zij is onwaarschijnlijk. Wat de schrijver laat gebeuren heeft hij niet waar weten te maken. Het slot is verbijsterend voor menschen, die, even weinig scherp-

zinnig als wij, in 't minst niet konden vermoeden dat het zou uitloopen op een verheerlijking van zoo'n min soort vrije liefde.

Daar is een beminnelijk hoogleeraar gehuwd met een jongere vrouw. Hij neemt den zoon van zijn boezemvriend bij zich in huis. Dat is een heel ding, want het jonge mensch wordt ons voorgesteld als een teemerig schilder, die nog altijd moê is van het werk aan één doek besteed. Dat is te Brussel tentoongesteld geweest en heeft hem beroemd gemaakt.

Het vrouwtje is droefgeestig, zwak, niet mooi. Haar man doet alles om haar op te beuren; de, van het schilderen uitrustende jongeling, daarentegen, alles om haar akelig te maken. Menschen op een bal — zij weten niet wie — zeggen dat de hoogleeraar een wolf in zijn schaapskooi gelaten heeft. Dat is de stem van het Noodlot. Zij moeten nu verliefd op mekâar worden. Het gebeurt. De rustende schilder maakt het vrouwtje van zijn weldoener 't hoofd op hol. Maar, als de eerste kus der laagheid is gewisseld, tracht het vrouwtje zich te bedwingen. De rustende schilder gaat echter niet het huis uit. Hij blijft schooien bij den professor en deze staat te hoog om te vermoeden dat de jongeling wawelt met zijn vrouw. Een meisje komt logeeren. Het is een aardig, vroolijk wezentje, dat haar hartje geeft aan den, door dat Brusselsche doek beroemden schilder in ruste. Hij vraagt haar ten huwelijk, ofschoon hij niet van haar houdt. Zoo'n... (vul zelf maar in!) Het verdrietige vrouwtje krijgt nu hoofdpijn. Zij kan 't niet goed verdragen dat de schilder zal gaan trouwen. Op het atelier, vallen zij elkaar in de armen; later op den dag gebeurt er wat veel ergerlijkers nog en dan vlucht de schuldige vrouw. De schilder zegt zijn weldoener wat er geschied is en gaat haar zoeken op een heeleboel plaatsen in Europa en daarbuiten. Hij vindt haar, eindelijk, ziek, arm, verlaten, ellendig in een krot te Philadelphia. Daar past hij haar op. De overspelige herstelt. De schilder heeft geen geld meer en gaat eindelijk ereis werken voor de kost. Dadelijk krijgt hij een voordeelig baantje. En omdat hij nu teekeningen maakt tegen een vast honorarium van 100 dollars in de maand voor niets en nog twee honderd er bij voor de teekeningen, die van hem in de *Sunday Call* verschijnen, is alles in orde. Tine wacht een zondekind. De teekenaar denkt dat hij nog naam zal maken en het heer zegt: „Tine is nu meer van mij, dan van haar man in Holland." (Het kind is zooveel meer immers dan een „officieel contract") en hij gaat voort: „dit gevoel ik op een intense wijze: mijn bekeering van leegllooper tot teekenaar) is geheel volbracht en duurzaam; de oude mensch in mij is voorgoed weg met al zijn dorheid van ziel, zijn onvruchtbaarheid in daden. Dat wonder in mij heeft gewrocht een groote, een reine liefde."

Eerst was die liefde door het Noodlot gewild. Nu is die *groot* en *rein!*

Indien het de bedoeling van den schrijver geweest ware dezen schooier-schilder te teekenen als een van de ergst gewetenlooze schurken, die er rondloopen, zouden de aangehaalde woorden kostelijk satyriek wezen. Nu doen zij den lezer het boek wegslingeren.

Behalve het onnoozel onhandige van dit pleidooi voor het vrije huwelijk hindert aldoor de onmacht van den schrijver om van de hoofdpersonen in de novelle iets te maken. Wij kunnen niets gevoelen voor die noodlottige liefde, voor dat peeuwerige vrouwtje, voor dat artistiek tafelschuimertje. De eenige menschen — hoe schetsachtig de figuren ook behandeld werden, — zijn de hoogleeraar en het „lachende meisje", de twee slachtoffers, die van rouw kunnen vergaan, zoo hun ziel niet werd vergiftigd door walging van de teemende smeerpoesen; want Fokko Bos heeft het ons onmogelijk gemaakt meer in hen te zien!

En dit zou nu hebben moeten zijn de schildering van het vreeselijke, alles overheerschende passie-noodlot? Of was de loutering door overspel het thema?

Hoe gaarne wij ook op wat goeds wezen — de schrijver heeft, naar we opmerkten, door ander werk recht gekregen op vriendelijke belangstelling, het is ons, helaas, onmogelijk. Laat ons hopen dat de heer Bos weldra schitterend bewijze dat hij veel meer kan dan hij gaf in *Macht der Liefde*, opdat wij dit boek vergeten, als vergissing van den auteur.

* * *

Indische roman *Sakinum* door G. Dompers. F. van Rossen, Amsterd. (Zonder jaartal).

Op dit boek dient de aandacht gevestigd, al getuigt het ook niet van letterkundig talent. Wij hopen dat het zal worden gelezen door velen, die over Javaansche toestanden een onpartijdig oordeel kunnen vellen en dat het zal worden besproken met den ernst, waarmeê zulk eene verschrikkelijke aantijging in romanvorm dient besproken te worden. *Sakinum* is eene doorloopende beschuldiging van wanbeheer en onkunde aan de zijde der inlandsche politie en Europeesche ambtenaren.

Indien waar is, wat de schrijver meedeelt, zouden wij ons over het N. I. goevernement hebben te schamen. Omtrent de waarheid in dezen roman zullen wij misschien door onze Indische collega's worden voorgelicht.

Hoofdfiguren in dit boek zijn Karsomedjo (een Javaan), Lélé (een Chinees), Hadji Abdullah (een Arabier). Het dochtertje van Karsomedjo, naar wie de roman heet, is maar een bijfiguurtje.

Karsomedjo wordt op de afschuwelijkste manier bestolen, gesard, mishandeld. De *loerah* is medeplichtige van eene gevreesde schurkenbende. De Chinees knoeit op alle mogelijke manieren. Hij is afzetter, woekeraar, meisjesroover en in de gunst bij het goevernement. Met behulp van den boef Soerokromo en diens handlangers kan de geheele streek worden getyraniseerd. Recht is er niet te krijgen. Karsomedjo wordt afgeranseld als hij zich beklaagt. Het schijnt regel dat de aanbrenger van eene misdaad wordt gestraft in plaats van den dader. De heeren van 't goevernement willen dat er iemand gestraft wordt. Als nu de loerah lid is van de dievenbende, dan wordt de hinderlijke aanbrenger natuurlijk vernietigd. Dat is doodeenvoudig; althans de heer Dompers doet het zoo voorkomen.

Als men Karsomedjo heeft geruïneerd, zijn vrouw van verdriet is gestorven, nadat de twee dochtertjes verdwenen zijn — het eene gestolen door een Arabier, het andere verkwanseld door Lélé, wordt Karsomedjo zelf boef. Hij heeft genoeg van eerlijkheid. Binnen enkele maanden brengt hij het tot loerah. Hij hertrouwt en is een aanzienlijk persoon.

De conclusie ligt voor de hand!

Dit boek, waarin om de drie bladzijden melding wordt gemaakt van een gruweldaad, kan niet in aanmerking komen om als letterkundig werk besproken te worden. Wij gelooven ook niet dat de schrijver een litterair werk heeft willen geven. *Sakinum* is een, naar wij hopen onredelijke aanklacht tegen het Bestuur in Nederlandsch Indië.

* * *

Een droom, door Henri Borel, met portret van den schrijver en boekversieringen van J. T., Amsterdam. G. N. van Kampen en Zoon (z. j.)

Tosari moet een wonderland wezen, een heerlijkheid. Daar openbaart zich, meer dan elders, de menschelijke ziel. Een oude heer legt dan heel duidelijk uit. „De reine, ijle, ætherische atmosfeer" heeft op de menschen een eigenaardigen invloed. Zij leven daar eigenlijk in een droom. „Misschien is het óók de grandioze, simpele, strenge pracht van de natuur, die het 'm doet, maar (de menschen) worden (in Tosari) veel beter en

zuiverder dan ze beneden zijn. Het is zeker door het eindelooze van al die heerlijke horizonnen hier om je heen, dat ze ruimer van opvatting worden, dat de engheden van de conventie wègvallen, en de stijve deftige luidjes van beneden hier vrije, natuurlijke, oprechtere menschen worden." Een jonge lijder, die beter wordt, verneemt „dat je op Tosari met een verbeterd, hooger soort menschen te doen hebt dan beneden. En dit is zóó erg — zegt een voorlichter: — dat ik menschen, die ik beneden heel onsympathiek vond, en in wie ik geen glimpje van zielemooi meer vermoedde, hier opeens met heel lieve, teedere en subtiele dingen voor den dag heb zien komen. Mooie dingen, die jaren in hen geslapen hebben, worden hier ineens weer wakker, en menschen, waar je 't nooit achter gezocht zou hebben, spreken hier weer van illusies, en idealen en poëzie.... Daarom is het zoo heel gevaarlijk, hier erg van iemand te gaan houden. Want het is niet die iemand zelf, waar je dan van houdt, maar de illusie, de droom er van, zooals die hier even, in die reine lucht, is ópgebloeid."

Het ideaal, voor een jongmensch op Tosari wonend, moet dus wezen een *flirt*, eindigend met het vertrek van de vriendin, een *flirt*, binnen de perken van het nog èven niet schandelijke. Tosari is „een gevaarlijk land voor jonge vrouwtjes."

De heer Borel geeft ons uitvoerig, de roman van zoo'n *flirt*. Een jong, even in schijn herstellend patiënt is de held; eene lieve, jonge vrouw, gehuwd met een ouderen man, in zeker opzicht nog meisje omdat haar ziel nooit liefde heeft gekend, is de heldin. Zij dweepen samen, gevend het beste hunner zielen en niet meer dan dat. Begeerte sluimert niet, doch wordt in toom gehouden. Teeder is het gegeven. Borel gaat er voorzichtig mee om. Hij doet hier en daar denken aan een jon gentje, dat een prachtige zeepbel heeft geblazen en die naloopt De bel wordt weggeblazen, over lage heggen, waarvan de laagste twijgjes grijpen naar het moois, over met vernietiging dreigende poortjes en over boomstammen. Zich plettend, even, zwaar schommelend, gaat de mooie, millioenkleurige zeepbal een beetje op, een beetje neer, zoo wijfelend alsof zij zich bewust ware dat ze niemendal is en gauw uiteen moet spatten. Maar het jongentje waakt tot de kracht uit de bel is. Dan ziet hij haar tot niets worden — en blaast een nieuwe.

Ook Borel laat zijn zeepbel zoo lang mogelijk leven. Hij doet haar schitteren in het voordeeligst licht; hij doet haar stijgen zoo hoog zij maar gaan kan; hij put haar kracht uit en bewaart haar, tot zij vanzelf verspat. De *flirt*, die hij beschrijft is een mooie *flirt*; niet een heelemaal reine nadering van twee zielen tot elkander. Dan zouden wij het vreemde woord niet hebben gebezigd. Maar ge moet *flirt* nemen in den minst lagen zin. Het einde is.... 't eenig mooie einde. Het vrouwtje gaat heen; de jongeling sterft en de droom is voorbij.

Men kan Borel vergelijken bij Loti. 't Is misschien beter het te laten. Wie van zijn „manier" ten volle kunnen genieten, zullen *Een Droom* ongetwijfeld rekenen tot het beste wat hij geschreven heeft en dit werkje beschouwen als nog iets hoogers dan „*Het Jongentje*."

F. L.

Nieuwe Boeken.

(Zie aflevering I: pag. 96, van dezen jaargang).

VAN DIJCK.

Ieder, die belang stelt in kunst, herinnert zich dat, op het eind van Augustus 1899, te Antwerpen werd geopend die heerlijke Van Dijck-Tentoonstelling (ter gelegenheid van des Meesters driehonderste verjaring) waarop men voor de eerste maal bijeen zag een keur zijner meesterwerken uit alle vakken door hem beoefend, uit alle tijden zijner kunstenaarsloopbaan. De heer Max Rooses heeft, uit dien schat, eene keuze gedaan van vijftig meesterwerken; de firma Meisenbach, Riffarth & Co., bekend door de prachtige photogravures van Rembrandt, werd belast met het leveren van de reproducties van die uitverkoren stukken en Max Rooses alwêer, de schrijver van zeer geroemde werken over kunst (o. a. de met den eersten prijs van den Antwerpschen Gemeenteraad bekroonde *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool)* Max Rooses verklaarde zich bereid een tekst bij die photogravures te schrijven.

En nu ligt de eerste aflevering van dit prachtwerk, bij Buschmann met opzettelijk daarvoor gegoten letters gedrukt, vóór ons. In geen enkel opzicht staat zij beneden de zeer hooge verwachting, die wij ervan koesterden. Zij is een ware oogenlust. Op het zware papier (geschept Hollandsch) in prachtige letter, schijnt het sierlijke proza van Max Rooses gebeiteld als voor een geweldig monument, dat eeuwen moet duren. Dan volgen, los, de prachtige platen, een vol tiental, op getint plaatpapier met Chineeschen ondergrond, getuigend van de verbijsterende hoogte, waarop de techniek der reproductie in onzen tijd staat. Zij schitteren van licht, die heerlijke portretten van Markies Ambroos Spinola en Marten Pepijn, de prachtigste nummers, naar onze waardeering, uit deze kleine verzameling ... Maar het kiezen valt moeilijk; want daar is ook nog het fluweelige portret van William Villiers, Viscount Grandisson en dat van de markiezin Pauline Adorno-Brignole-Sala ....

Het geheele prachtwerk zal compleet zijn, nog dit jaar, in vijf afleveringen ad *f* 7.— (Uitgave der My. Elsevier, Amsterdam).

* * *

De dichter B. ter Haar Bzn. vertaalde, in verzen van verschillende maat en verschillend ook in waarde en correctheid, eene Noorsche vertelling in proza van Felix Dahn *Sigwalt* en *Sigridh*, welke zich, inderdaad, uitmuntend leent tot behandeling in poëzie. Het boekje verscheen, keurig gedrukt, bij L. J. Veen te Amsterdam.

* * *

In de *Zwolsche herdrukken*, Nos. 12 en 13, zag het licht *Jan Klaaz of de gewaande dienstmaagt* door Thomas Asselijn, welke uitgave werd bezorgd door Dr. Buitenrust Hettema, N. A. Cramer en Dr. K. Poll. Eene studie (onder den bescheiden titel van *Aanteekeningen*) gaat vooraf. Zij is van Dr. Buitenrust Hettema. Onderaan de bladzijden vindt men ook nog vele noten en dan nog achteraan in het boekje, terwijl een glossarium aan dit alles toegevoegd is. De leergierige lezer moet zich verheugen over deze uitgave, die wij met genoegen bij studeerenden aanbevelen.

Buurt in Amsterdam (Houtskoolschets).

SALOMON LEONARDUS VERVEER.

30 November 1813—5 Januari 1876,

DOOR

JOHAN GRAM.

S. L. Verveer.

De kunst van Sam Verveer dagteekent uit een vroeger tijdperk, toen de romantische beweging nog bloeide en daarna het impressionisme aan den dageraad begon te gloren. Zij draagt natuurlijk den stempel van haar tijd, maar in die richting heeft zij zooveel schoons en geestigs gewrocht en

gaat er zulk eene bekoring van haar uit, dat zij nog steeds in eere wordt gehouden.

Verveer's programma was zeer uitgebreid en omvatte alles, wat zijn schildersoog trof en boeide. Evenals in het openbare leven alles zijne belangstelling wekte en hij zich in alle kringen mengde en daar velerlei opmerkte, zoo was er ook in de natuur en in Verveer's omgeving niets, wat zijn wakkeren kunstenaarsgeest geen voedsel bood. Nu eens een gezicht aan zee, waar hij met een gamma van grijze tonen speelt en toovert. Dan weder een namiddag op de duinen te Scheveningen, waarin hij de streelende rust en weldadige kalmte, die aan 't strand, wanneer de zon ter kimme neigt, ons gemoed binnendringt, zoo verwonderlijk goed weet uit te drukken.

Die dichterlijke stemming gaat in een Buurtje te Katwijk of elders wederom in een tintelend scherzo over. Hier stort Verveer al zijn geest, al zijne gave van stoffage uit. Met zeldzaam vaardige hand schildert hij u bouwvallige woninkjes met verweerde muren, om de mannen van het penseel te doen juichen; een rijkdom van bezielde figuurtjes, wier stand en houding even afwisselend als natuurlijk zijn. Voor den beschouwer zijn deze pittoreske tooneelen een dubbel genot: eerst heeft men, op een afstand, den indruk van het geheel ontvangen, daarna vermeit men zich in het van nabij bezien dier levende en handelende groepjes. En deze sprekende, schacherende of lawaaiende figuurtjes wekken daarbij geenszins het vermoeden, dat zij er door den kunstenaar neergeplakt zijn, om gapingen te vullen, als gedwongen gasten op eene partij. Neen, zij maken zulk een onafscheidbaar deel van de voorstelling uit, dat zij er als 't ware mee samengegroeid schijnen. De scherpe opmerker heeft dat zoo gezien, en al gevende en nemende, heeft de artist zijn kunstwerk daarmee verrijkt.

Een andermaal boeit u een rijk riviergezicht van zijn hand, met schepen bezaaid, vol actie en leven, met sterk sprekende lucht en wazig verschiet. Onze oude stadjes hadden voor Verveer geene geheimen meer. Zij waren hem schatplichtig en zijne vertolking deed hun naam nog stijgen. Met één onderwerp, één thema vooral heeft Verveer zeer grooten bijval ingeoogst en is zijn naam onafscheidelijk verbonden gebleven, en wel met zijn vermaarde „*Jodenbuurt*", die herhaaldelijk doch steeds met groote verscheidenheid door hem behandeld is. Verveer stelt de Jodenbuurt te Amsterdam voor op Vrijdagnamiddag, tegen Sabbath, wanneer alles in beweging is om zich gereed te maken voor den naderenden rustdag. Hier is de vindingrijke en opmerkzame illustrateur in zijn element. De rijke en karakteristieke stoffage neemt in die schilderachtige tafereelen eene bijzondere plaats in. Verveer kent zijn Jodenbreedstraat, met al die schacherende en zonderlinge bewoners in hunne oostersche drukte, op zijn duimpje. De groepeering dier figuurtjes is zoo vernuftig en smaakvol, dat men zich in 't genot der aandachtige beschouwing verkneukelt. Menigmaal heeft Verveer zich er ook mee vermaakt, vrienden en tijdgenooten daarop af te beelden.

Die Jodenbuurt is door hem in velerlei stemming en jaargetijde, ook bij

sneeuw afgebeeld, maar steeds zoo afwisselend, dat niemand zich over de hervatting van zulk een aardig onderwerp beklaagde.

Bovenal is Scheveningen tot het einde toe de bron gebleven, waaruit Verveer steeds belangwekkende en frissche motieven putte.

Jodenbuurt in de hoofdstad.

In de kronkelige achterbuurten van het dorp, tegen het blonde duin geleund, met de havelooze, spelende kinderen, de aardige, pratende vrouwtjes, de neergehurkte of turende oude visschers en de zwaar beladen hondenkarren, vond zijn eenige geest altijd nieuw voedsel en bracht deze telkens iets schoons

en origineels te voorschijn. In het Rijksmuseum, in de stedelijke verzameling te 's Gravenhage en in het museum Boymans te Rotterdam, vindt men dergelijke duinbuurten, die, ofschoon zij den romantieken stempel dragen, zich kranig en kloek tusschen hunne meer moderne omgeving houden.

Zie b.v. zijn „*Scheveningen*" in het Haagsche museum. De oude verweerde kerktoren, een bejaard pittoresk huisje, een paar onttakelde pinken en een wrak — dit alles teekent zich donker af tegen het schitterend licht der ijle lucht, boven welke zich dreigende wolken samentrekken. Hoe vloeiend en vaardig is dit alles geschilderd. Hoe stil is die duingrond gehouden en met welk een smaak zijn de figuurtjes gekozen, die hier leven en bezieling aan het tafereel geven. Elk dier beeldjes is in actie; elk figuurtje is raak, en toch zijn zij allen één met de schilderij waarop zij zich bewegen en geen hunner heeft de vermetelheid, zich te veel te doen gelden.

Was het wonder, dat een genre en eene opvatting die, klaar als een spiegel, door een ieder begrepen en gewaardeerd konden worden, ook alom bijval vonden. Verveer's schilderijen waren dan ook, een veertigtal jaren geleden, even populair als zijn persoon. Met Nuyen, Bosboom, Huib. van Hove, Vertin en anderen was hij leerling van B. J. van Hove, den bekenden Haagschen decoratieschilder. Deze zette al zijne kweekelingen voor zijne tooneelschermen aan het werk. Er was toen groote geestdrift voor de Fransche opera in de residentie, en de leerlingen hielpen ijverig mee aan het schilderen van tooneelschermen voor op te voeren stukken, als Robert le Diable, Guillaume Tell, Gustave III, La Juive en anderen. Op die wijze oefenden zij zich van zelf in de kennis van bouwstijlen, landstreken, kleederdrachten en in het nauwkeurig teekenen en schilderen.

Met Bosboom zwierf Verveer naar Utrecht, Nijmegen, Zutphen, en verder den Rijn op, Duitschland en Frankrijk door, steeds schetsende en schilderende. De romantische beweging in Frankrijk, ginds door Delacroix, Isabey en anderen voorgestaan, en door Nuyen hier ingevoerd, trok de jongeren aan en werd dus ook door Verveer blijmoedig ingehaald. Doch naarmate hij zich later meer ontwikkelde, werd hij zich zelf en kreeg zijn kunst een krachtiger en persoonlijker aanzien. En veel later toen men der Romantiek den dienst opzei en boven alles kracht en waarheid wilde huldigen, zag men de kunst van Verveer zich naar den nieuwen tijdgeest plooien.

In alles wat Verveer schiep, wist hij zekere charme te leggen; alles wat hij in zich opnam en weergaf, was geadeld door zijne opvatting. Met zijn aangeboren gevoel voor harmonie van tonen en zijn van nature fijnen smaak wist hij steeds mooie grepen te doen. Kracht noch forschheid troffen vóór alles in zijne voordracht; maar hetgeen hij gaf, trok onweerstaanbaar aan door de smaakvolle compositie, het streelend-harmonieuse van den toon en de buitengemeen typige stoffage, die altijd frisch en nieuw was, die altijd van zijne vindingrijkheid getuigde.

* * *

Buurt te Scheveningen. (Rijksmuseum te Amsterdam).

Sam Verveer werd geboren op een gedenkwaardigen, echt vaderlandschen dag, den 30sten November 1813, toen Willem Frederik, Prins van Oranje, te Scheveningen uit een pink aan wal stapte. Later zei Verveer dikwijls luimig, dat hij, die als kommandant der eerewacht Willem II en Willem III binnen de hofstad had ingehaald, in 1813 thuis was gebleven, daar hij nog te jong was om toen al *bij de pinken* te zijn.

Trouwens, in woordspelingen en geestige antwoorden vond Verveer zelden zijne weergade. Werd zijne lenige, bevallige, aantrekkelijke kunst erkend en gewaardeerd, niet minder was hij zelf gezocht om zijn onuitputtelijke luim, zijne origineele invallen, zijne zeldzame gevatheid, zijn weergaloos gemak om onze taal zoodanig te kneden, dat het gesprek een voortdurend vermakelijk woordenspel werd. Niemand wist van de dubbele beteekenis der woorden zulk een handig gebruik te maken, en vele zijner vuurpijlen en zevenklappers worden nog menigwerf herhaald. Zoo komt Verveer het atelier van den destijds vermaarden zeeschilder Louis Meijer binnen, en vindt daar twee van diens leerlingen, de heeren Kiers en Hoffman, druk aan 't schilderen. De jongelui vragen Verveer, wat hij van hun werk denkt. Sam bekijkt beider zeestudiën en zegt: „Dit zijn Hoffman's droppels en dat is Kiers (Kirsch) wasser! 't Is nog vrij zanderig: 't lijkt wel een meierij."

* * *

Tusschen 1840 en 1850, toen ook Rochussen in den Haag woonde, behoorde Sam Verveer met Bosboom, Vertin, Hoppenbrouwers, Huib van Hove, Leickert, Stroebel en anderen, tot die vroolijke schildersbent, die met jeugdige grappen en grillen het lustige artistenleven leidde. Doch haalde men de dolste streken uit, er werd tevens hard gewerkt en hartstochtelijk geijverd om iets wezenlijk goeds tot stand te brengen. Den ernst om zijn doelwit te bereiken, werd door die afwisseling geen afbreuk gedaan. Integendeel: men kon des te ernstiger zijn, omdat men vroolijkheid in ruime mate genoten had. En hoe degelijk en ernstig de studie naar de natuur destijds werd opgevat, bewijzen Sam Verveer's schetsboeken. Daar vindt men, met breede lijnen aangegeven, de oorspronkelijkste motieven en aardigste gevallen; keuze te over. Wat Verveer's oog zag, bracht zijne hand met de grootste vaardigheid op het papier en daar zijn kunstenaarsblik uiterst ontvankelijk was, schreef het hulpvaardige krijt, potlood of houtskool tallooze motieven op.

Vooral met het houtskool wist zijne altijd levendige fantasie, gesteund door een sterk geheugen, wonderen te verrichten. Verveer's vlugge, gemakkelijke manier leende zich hier bij voorkeur toe, en de meeste zijner houtskoolteekeningen bekoren zoodanig het oog door hun heerlijk licht en bruin, en zijn met zúlk eene virtuositeit en breedheid behandeld, dat een gewoon menschenkind moeilijk zou kunnen gelooven, hoe een dergelijk resultaat met het broze kool verkregen kon worden.

* * *

Velen onzer herinneren zich nog levendig het atelier van Sam Verveer in de Zeestraat, waar Verveer's broeder Maurits zijne photographische inrichting en ook Elchanon zijn atelier had. Wie herinnert zich niet de luide, vroolijke stem, waarmeê, op 't kloppen aan de deur van het atelier, hem het „binnen!" werd toegeroepen. Daar stond de korte, karakteristieke gestalte, met het levendig tintelend oog, den grijzenden krullebol, gewoonlijk door een stroohoed of rooden fez gedekt, een fluweelen buis of linnen jasje aan, palet en penseelen in de hand.

De gezelligheid en vroolijkheid straalden alleen van hém uit, want al was de groote boven-voorkamer ook gevuld, al waren de wanden van boven tot beneden met houtskoolschetsen, oude schilderijen en tal van portretten bedekt, zijne schilderkamer trok noch door antieke meubelen, noch door zeldzame,

Molens in den omtrek van Gent (België). (Houtskoolschets).

kostbare voorwerpen aan; zij kon alleen op zekere pittoreske slordigheid bogen, die kunstenaars een tweede natuur en huisvrouwen een gruwel is.

Een paar houten scheepjes met eenige pullen en beuzelarijen op den schoorsteen; eene bibliotheek, die zich bescheiden achter een groen gordijn verschool, een bureau en een canapé — dit was de zeer eenvoudige, niet bijzonder artistieke inrichting van het atelier. De tallooze portretten echter, die overal aan den wand, op den schoorsteen, tegen de penanten elkaar verdrongen, zouden een opmerker allicht tot het besef gebracht hebben, dat de bewoner dezer schilderkamer ontzaglijk veel vrienden had. Van buitenlandsche schilders, beroemde musici, schrijvers van naam, bekende tooneelspelers, — van zoovelen had hij bewijzen van vriendschap ontvangen; iedereen kende en mocht Sam Verveer.

Bezocht men hem, hij ontving u vriendelijk en met eene gemakkelijkheid, welke door rang noch stand van den bezoeker gewijzigd werd. Intusschen ging Verveer met schilderen voort, en sprak dan met zulk een ijver en liefde over zijne kunst, vertelde dan zooveel van zijn plannen over toekomstige

Winterdag in de Jodenbreedstraat te Amsterdam.

schilderijen, dat hij u den indruk van een waarachtig kunstenaar gaf. En terwijl hij voortschilderde of teekende, verraste Verveer u nu en dan met een of andere snaaksche opmerking, of wel zijn geleerde Lorre, in de koperen kooi daarachter, deed u van lachen schudden over de dwaasheden, die hem zóo

dikwerf waren voorgezegd tot het schrandere dier ze onthield en verwonderlijk juist het oogenblik wist te kiezen om ze te doen hooren.

In zulk eene omgeving werd door Sam Verveer het aanzijn geschonken aan die reeks altijd afwisselende groote en kleine doeken, teekeningen en schetsen, welke het oog van den kunstvriend in verrukking brachten en steeds gretig koopers vonden.

In het openbare Haagsche leven was Sam Verveer een populaire figuur: iedereen kende de korte gestalte met de eenigszins stramme militaire houding en voorkomen en de schrandere slimme oogjes. De geheele wereld: van den adjudant des konings tot het loopmeisje der modiste, kende Sam Verveer. In het gezellige leven dier dagen was hij de onmisbare, de onnavolgbare kameraad. De wijze, waarop hij in een of anderen vriendenkring, wanneer het licht vooraf was uitgedoofd, een tocht met de *nachtschuit* voordroeg, stempelde hem tot een voordrager van het beste allooi en tot een buikspreker zonder weergade. Bij zulk eene voordracht deed men een provisie pret voor maanden op. Of wel: Verveer droeg eene Italiaansche aria voor, ofschoon hij geen woord van Dante's taal kende, en gaf met zijne muzikale gaven zoodanig de charge van zulk een zanger, dat men het uitschaterde.

Afzanding nabij den Haag.

In Pulchri, waarvan hij van 1866—1869 het voorzitterschap bekleedde, was Verveer natuurlijk bij de dramatische vertooningen en pantomimes de onmisbare hulp en raadgever. Hoe eenig en onbetaalbaar zijn vernuft daarbij te pas kwam, kunnen tijdgenooten getuigen. Nog herinner ik mij, hoe wij aan het in elkaar zetten en repeteeren waren van het merkwaardig-dolzinnige stuk: „Turco Barbaro of de triumf van de kunst en de Haagsche Schutterij". In dit stuk kwam o. a. een parade voor in het Malieveld, waarbij minister Thorbecke de militaire Willemsorde uitreikte aan den wonderbaarlijken held Nemorin, die eene schitterende overwinning behaald had.

Het tooneeltje deed goed, maar 't was wat ledig en men zocht eenige actie, naar een of ander pikant optreden.

„Wel", zei Sam dadelijk, „de Japanners zijn immers hier; laten we die er bij brengen!"

(Het Japansch Gezantschap was namelijk juist hier aangekomen, had zijn intrek in het hôtel de Belle Vue genomen en hield alle tongen bezig).

Dát was een inval! Maar hoe had men zoo spoedig een paar echte, wezenlijke Japanners op de planken?

„Dat is niets waard!" zei Verveer. En al neuriënde en lachende, verzocht hij den concierge den omslagdoek zijner vrouw even ter leen te vragen en hem een sinaasappel te brengen. Hij zelf nam de vloermat, die voor de zaaldeur lag, maakte daarvan in een omzien een Japanschen stroohoed, sneed van de sinaasappelschil een paar uitstekende boven- en ondertanden, die hij in den mond stak, ontdeed zich van zijn pantalon en stond vijf minuten later als een echte Japanner, zoo onvervalscht dat niemand hem herkende, op de planken. Zulk eene gedaanteverwisseling was eenvoudig wonderbaarlijk. Op den avond zelf, toen natuurlijk aan deze vermomming meer voorbereiding en zorg besteed was, maakten de Japanners een prachtig effect.

Een andermaal werd er een wassenbeeldenspel vertoond, waarin men zoowel

Duinschets (nabij den Haag).

de voorzijde der tent als het inwendige kon zien. Van dat wassenbeeldenspel was Verveer de directeur en niemand die hem in dat karakter, met zijn ontzaglijke doekspeld en zwaren gouden ketting, aan de kas bij de opgeschikte dame zag staan, vergeet het van de werkelijkheid afgeziene type, dat Verveer van zulk een ploertig heerschap gemaakt had. Alles, tot het brutaal-gemeene en blufferige, het gebrekkig Hollandsch en aanmatigende, was áf.

Nog een andere figuur, welke hij eens schiep, blijft onvergetelijk. Men had in Pulchri een café chantant samengesteld, waarin al de bekende elementen voorkwamen. Sam Verveer was daarin een trommelslager, die zich ongemakkelijk met zijne stokken weerde, en wiens type van vervallen oud-militair eene creatie was. Kaal, maar proper gekleed, soldaat van top tot teen, van zijn grijzen bakbaard, die zich krijgshaftig met de snorren vereenigde, tot zijn hoogen stropdas en zijn lintje in 't knoopsgat, was hij het type van een eerbiedwaardig veteraan. Hoe kwam die achteruitgeraakte stumper in zulk eene

luchtige, zonderlinge omgeving! Er was iets treurigs en onderworpens in zijn gelaatsuitdrukking, en als hij op zijn trommel sloeg, scheen hij er evenveel uitdrukking in te brengen als Heine in de verschillende trommelslagen van den Franschen tamboer te Dusseldorp gevoelde.

Als een luidruchtig ensemble-stuk geëindigd was, en deze of gene uit het publiek den trommelslager een grogje aanbood, sloeg hij op militaire wijze aan, dronk het uit, gaf het glas met eigenaardig martiale beleefdheid terug, maar hield zich steeds eenigszins droefgeestig-teruggetrokken van het overige gezelschap.

Dat was eene ware creatie, eene geheele historie, die Verveer daarin legde,

Buurtje te Katwijk.

en zij, die hem toen als trommelslager gezien hebben, vergeten nimmer den indruk, dien zijn stil, roerend spel op hen gemaakt heeft.

Een van de vermakelijke tooneelen, waartoe Sam Verveer's dwaze invallen aanleiding gaven, is zeker de voorgewende brand. Op zekeren avond maakt Verveer zich gereed, om bij eene serenade welke aan Prins Hendrik voor zijn paleis in het Lange Voorhout gebracht zal worden, zijn schuttersplicht te vervullen. Haastig rept hij zich er heen, want het was reeds laat. Een oud vrouwtje, dat dien schutter daar zoo ijlings ziet voortjagen, met het schuifelend geweer over den schouder, slaat de schrik om 't hart en roept:

„Schuttertje, waar is de brand?"

En zonder zich te bedenken, antwoordt de schalk van een schutter, al hijgend en jagend:

„Bij Bakker de Bakker op den Dennenweg!"

Heere in den Hemel! op den Dennenweg! En de tijding vliegt van mond tot mond! In een ommezien weet een ieder het! Nauwelijks een kwartier daarna ratelt een brandspuit, door flambouwen spookachtig verlicht, over het Voorhout. Alles rent, dringt, duwt, stormt naar den Dennenweg, en de serenade aan den geliefden prins heeft hoogstens een succès d'estime.

Gevat in het antwoord geven als geen ander, schiet hij even raak als een Transvaalsche boer. Zoo gebeurt het, dat de majoor van het bataillon schutterij, waarin Sam diende, inspectie hield. Nu was een van de zwakheden van dezen majoor, dat hij nu en dan te diep in het glaasje keek en in dien

Scheveningen (in het Haagsch Museum van moderne kunst).

toestand heftig en ruw kon zijn. In dergelijken toestand stapt de majoor nijdig langs de gelederen en bespeurt, dat de buurman van Sam op stoffen schoenen in 't gelid staat.

„Wel, voor den duivel!" roept de majoor, „schaam-jij je niet? een schutter met stoffen schoenen aan!"

„En een majoor met 'n laars aan!" laat Sam er langs zijn mond weg op volgen.

* * *

Dat een kunstenaar met zulke bijzondere gaven velerlei onderscheidingen kreeg, is zeer natuurlijk; dat een kameraad, die in alle kringen zoo gezocht was, zijne vrienden niet tellen kon, is even verklaarbaar. Toen dan ook de koning der Belgen in 1851 Verveer tot ridder der Leopoldsorde benoemd

had, was de schildersbent daar zoo mede ingenomen, dat zij den geridderden kunstenaar op 30 November 1851 een feestmaal in Het Keizershof alhier aanbood. Charles Rochussen dichtte zelfs voor die gelegenheid een feestlied, dat door Verhulst gecomponeerd en bij 't feest op de piano, ter begeleiding van den zang gespeeld werd. Het aardige liedje, dat mijn vriend J. Kruseman, de onvermoeide verzamelaar, wiens collectie wetenswaardige gegevens omtrent tal van beeldende kunstenaars tot in de kleinste bijzonderheden volledig is, mij welwillend ter overneming afstond, luidt:

Panorama Scheveningsche duinen.

Ingeschonken!
Uitgedronken
De bokaal
Bij 't onthaal
U ter eer
Sam Verveer.
Goede luiden
In het zuiden
Zagen blij
Aan hun zij
Menig keer
Sam Verveer.
En zij kochten;
En zij vochten
Om 't talent:
Ieder kent 't
Heinde en veer
Van Verveer.

En de Koning
In zijn woning
Hoorde er van
En de man
Deed veel eer
Aan Verveer.
En hij schonk hem
(En het blonk hem)
't Ridderkruis
Fluks aan huis:
„*Daar Mijnheer*
Sam Verveer."
En zij zaten,
En zij praatten
Naderhand
In dat land
Over 'n't weer
Van Verveer.

Maar in 't Noorden
Als zij 't hoorden
Ieder was
In zijn sas
Om de eer
Van Verveer.

Dat getuigen
Zij die juichen
Alle maal
Aan dit maal:
Sam Verveer
U zij d'eer!

Eerbewijzen te over heeft Sam Verveer in zijn kunstenaarsloopbaan ontvangen en toen de droeve mare van zijn dood in den lande zich verspreidde, bleek eerst de groote populariteit van dezen gunsteling der goden. Ver buiten onze grenzen, op tentoonstellingen van Parijs en Brussel, van Gent, Antwerpen en Weenen had Verveer zich roem verworven en, behalve de voldoening van een gevierden naam en hooge prijzen voor zijn werken te bedingen, tal van lauweren geoogst. Keizer Napoleon III had op het Parijsch salon van 1855 voor zijne bijzondere verzameling te Saint-Cloud een kunstwerk van Verveer gekocht. In onze vaderlandsche kunstverzamelingen is Verveer overal vertegenwoordigd, zoodat zijn naam en zijne kunst onder ons blijven voortleven.

Toen zijne vrienden en kunstbroeders zijn stoffelijk overschot den 8en Januari 1876 op het Israëlitisch kerkhof ter aarde bestelden, wees Mr. J. E. Banck er terecht op, dat den betreurden kunstenaar geen waardiger rustplaats kon worden beschoren, dan te sluimeren aan den voet van hetzelfde duin, dat hij zoo innig had liefgehad en welks eenvoudigen ernst hij zoo uitstekend had weten te vertolken. Te midden zijner bedrijvigheid en in de volle kracht van zijn talent weggerukt, was de levenslustige man een sprekend beeld der kunst zelve, wier trouw dienaar hij was geweest en die evenmin van verouderen weet, maar eeuwig jeugdig blijft.

En toen anderhalf jaar later, op 15 Juni 1877, op datzelfde kerkhof het gedenkteeken onthuld werd, dat kunstbroeders, vrienden en vereerders aan Sam Verveer's nagedachtenis wijdden, was het wederom Mr. Banck, die op bijzonder gelukkige wijze Sam Verveer als kunstenaar en als mensch kenschetste. Als jeugdig kunstenaar had Verveer reeds uitgemunt door de waarheid van uitdrukking in zijne pittige stadsgezichten; maar toen zijn blik verruimd werd en hij de lachende vaderlandsche stads- en dorpsgezichten, onze duin-, weide- en strandlandschappen maalde, kwam eerst de groote artist in Verveer tot volle recht, bovenal toen hij zich toelegde op de stoffeering zijner landschappen.

Meer nog dan door een monument, aldus getuigde Mr. Banck, zal Verveer in onze herinnering voortleven door zijne persoonlijkheid, door de herinnering aan zijn geestige kout, aan het eigenaardig gebaar, waarmede hij zijn snedige opmerkingen vergezeld deed gaan; door zijn onuitputtelijken humor, en tevens door den ernst, waarmede hij het leven en zijne kunst opvatte.

EEN ZIEKE.

DOOR

C. K. ELOUT.

(Bekroond met den tweeden prijs in den novellen-wedstrijd van „Elsevier's Geïllusteerd Maandschrift").

I.

Het was de blauwe oneindigheid van den zomerhemel, oneindig naar 't Oosten, naar 't Westen, naar 't Zuiden, naar 't Noorden — en naar boven, hoog naar boven, waar niets is dan het getintel der stippen die een turend oog daar ziet en waar de ziel soms zoo graag zou wezen omdat zij er grooter zou worden in de heerlijke, volmaakte geluidloosheid.

Daaronder lagen de zee en het strand en de duinen in zware hitte.

Diep-indigo werd de blauwe stolp aan den horizon, waar zij op de zee stond, als op een vlakken vloer van donker, ondoorschijnend, blinkend blauw. Tusschen de bruine paalhoofden die van de kust af wegschoven in 't water, trok de zee flauwtjes heen en weer, zonder golfslag, met een klein geschuifel over de schelpen als zij haar zoom wegtrok of weer opstuwde.

't Was laag water. Bij een minder hooge temperatuur zouden er nu niet veel baders geweest zijn — meestal wachtte men op 't hoogwater wanneer ten minste de dokter geen bepaalde dagverdeeling had voorgeschreven — maar nu konden velen 't niet uithouden tot den middag. Links, aan den kant voor de dames bestemd, plasten onherkenbare gedaanten door 't water, in blauwe, roode en gele badcostuums die, druipend en uitgezakt, de draagsters wanstaltige zeemonsters deden schijnen, met rimpelige, sponsachtige gele koppen — de badmutsen die sommigen droegen. Maar de bloote armen die het schuim opjoegen en de blanke halzen waarlangs de blinkende waterparels rolden, waren voldoende om de binocles voor de oogen te brengen van een paar drieste heeren, die hooger op 't strand en meer naar 't midden, in de koele huiven van hun rieten stoelen leunden. Rechts, aan den mannenkant, ploeteren in 't blauwe water de blanke, bloote lijven van eenige heeren die, met de onbehagelijke bewegingen van hun te dikke, te magere, te korte, of te lange lichamen, toonden hoe leelijk de meesten van ons tegenwoordig zijn.

Wat kinderen met bloote beentjes speelden in de plassen op 't midden van 't strand, dicht bij de zee, ijverig bezig, pratend en schreeuwend met hooge stemmetjes, ongevoelig voor de onbeweeglijke hitte.

Het badpersoneel, een badvrouw in boerinnencostuum en een badman in 't vuurrood, sjouwde langzaam aan elke zijde van 't strand de badkoetsjes met

de vertikale roode en gele streepen aan, die den badenden tot kleedkamertjes dienden. Het rood van de twee badmannen kleurde niet eens heel sterk in het felle licht dat matter scheen op 't bruinere, lagere deel van 't strand, maar schel schitterde op de geelwitte golfjes van 't droge zand bij de duinen.

Overigens was alles stil en roerloos, aêmechtig van de hitte. De badgasten zaten midden op 't strand onder de hooge huiven van hun met linnen afgekoelde rieten stoelen of lagen in 't schaduwkoele zand vóór de houten tentjes die tegen den duinvoet stonden en waarvan de latwerkdeurtjes nu waren opengeslagen; of wel ze rustten daarbinnen in makkelijke stoelen, lezend, loom pratend of droomend.

De dorpstoren, die met wat geboomte en enkele daken tusschen twee duinen te zien kwam, zond kalm en bedachtzaam elf klokslagen, klaar en fijntjes, over 't stille strand.

* * *

Ze lag te mijmeren in een lagen stoel, alléén in het tentje.

Als twee frissche twijgen van een jongen boom voegden zich de armen, schemerend door 't wijde split der lichte blousemouwen als door bloesemwit, steunend onder 't hoofd. Dat lag daar gelijk een blanke en zonnig-gouden bloem. Het àl-volle van wangen, kin en handen was dat van de jonge vrouw en waar het blousewit door den cirkel van 't middel naar 't donkerblauw ging van den rok, daar rondde zich ook 't lenig teruggebogen lijf te straf voor een meisjeslijf. En in de peinzende, kalm-verstandige grijze oogen, om den flinken, rechten neus en de dunne lippen, zweemden niet meer de verbeelding, het vragen en de moed van het jonge meisje, maar het weten, het te-veel-weten, de voldaanheid en ... ook al *iets* van de wrange teleurstellingen der banaliteit — altemaal zaken die men zoo veel vrouwen al heel gauw na het huwelijk kan aanzien.

Ze droomde terug naar haar schooljaren. Ze keek naar de spelende kinderen. Zoo had ze hier ook gespeeld, jaren geleden, toen het Onbekende — en was het Onbekende niet het eenig aantrekkelijke in dit leven? — nog zoo heel groot was. Ze hadden gespeeld, jongens en meisjes te zamen, met bloote beentjes in de koele plassen, zonder aan iets anders te denken dan aan hun spel. Wat was er nu van dat Onbekende al een groot stuk af. Hoe meer er af ging hoe minder haar het leven waard werd.

Kòn ze nu nog denken als toen! Wist ze nog maar zoo weinig als toen. O dat ijzige, doodende Weten!

Als ze nu naar de bloote lijven van die badende mannen keek, waaronder ze ook haar eigen man wist, och dan wekten de onbehagelijke bewegingen van die onharmonische lichamen niet veel hartstocht in haar op — maar wel haar weten. Het deed haar denken, zonder hartstocht, cynisch, denken aan wat ze van de zinnelijkheid dier lijven wist. Ze kon niet laten om daaraan te denken omdat ze vanzelf dacht wat ze wist. O dat vervloekte Weten! Wie had het haar opgedrongen en waarom? Al de menschen van de

wereld en al de goden van 't heelal konden haar het On-weten niet weergeven. Wie had het haar afgenomen en waarom? Nooit, nooit, al werd ze reiner en strenger van zin dan de vroomste kloosternon, kon ze weer komen tot de knoppe-reinheid van het onwetende kind. Honderden verkochten wetenschap maar geen enkele kon verloren onwetendheid weergeven. Toch misschien één enkele — de Dood.

Ze keek weer naar de kinderen. Waarom konden die niet blijven gelijk ze daar waren? En opeens trof haar weer een oude gedachte: dat de menschwording van het kind niets anders is dan de gestadige vervulling van een vreeselijk noodlot: het argeloos verliezen van het On-weten en het argeloos inzuigen van het Weten, het ijzige Weten dat alle spontane vreugd binnen de grenzen van 't leven doodt... en machteloos staat voor wat daarbuiten ligt. De tragiek van het kind.

. . . .

„Dag Cor!"

—„Hé... Jeanne?"

Ze was zoo diep weggezonken in gepeins, dat ze de zachte plofstappen in 't zand niet had gehoord en dat ze haar vriendin niet had gezien vóórdat ze vlak bij haar stond en de vroolijke groetwoorden sprak. De verbazing om deze onverwachte verschijning deed haar wat oprijzen maar de andere zei:

„Blijf maar lui liggen, kind; 't is vandaag veel te warm om beleefd te zijn. En dan tusschen oude kennissen. Hoe gaat het je?"

— „O — goed... Maar ga je niet zitten?"

„Neen ik heb straks een heele tijd zitten te lezen en 't is ook niet de moeite waard. De badman kan me elk oogenblik komen waarschuwen dat er een koetsje vrij is en dan moet ik er gauw bij zijn. Cor... je ziet er niet zoo gezond meer uit als voor een jaar of wat."

— „Ik ben ook niet zoo gezond meer."

„Niet? Wat scheelt je?"

— „Dat weet ik niet en dat weten de dokters ook niet — *natuurlijk* ook niet, zou ik haast zeggen. Of ja, er was er toch één... maar dien geloof ik niet."

„Wat zei die?"

— „Maagkanker."

„Wat zeg je! En heeft hij je dat zoo maar gezegd?"

— „Eerst niet. Wel aan mijn man. Maar toen ik gezegd had dat ik van den zomer weer eens hierheen wou, toen heeft hij mijn man verteld wat hij er van dacht en dat de lucht hier heel slecht was voor zoo iets. En toen Frans me op geen andere manier van mijn idée kon afbrengen, zei hij wat de dokter hem had verteld en die kwam er toen eindelijk zelf nog eens bij te pas. Maar dat was de eenige, Jeanne, en daarom heb ik er nooit veel van geloofd. En ik wou er in geen geval mijn plan om opgeven...."

„Nog altijd bedorven kindje?"

— „O neen dat gaat er wel uit, hoor, als je getrouwd bent..."

„Is je man zoo'n lastig heer?"

— „Frans? O heere neen. Ten minste zeker niet lastiger dan de meeste anderen. Maar vroeger werd voor mij gezorgd en als je getrouwd bent, wordt er van je verwacht dat je in de eerste plaats voor een ander zorgt. Dan ben je niet zoo belangrijk meer."

Met een lachje zei ze 't laatste en keek weer even in gedachte naar de badende mannen in de verte, nu weer anderen dan zooeven. En toen:

— „Och, *als* ik maagkanker heb dan ga ik toch dood en anders, als 't maar een gewone maagkwaal is of zoo iets dan weet ik zeker dat ik *hier* eer beter zal worden dan ergens anders. Mijn ziel leeft hier honderdmaal sterker en de menschen weten nog lang niet wat een knappe dokter je ziel voor je lichaam kan zijn. Ik voel hier meer, ik denk hier meer, ik vind hier heel mijn verleden, zóó veel, zóó veel dat weer in me opschiet, dan van dit jaar, dan van dat jaar, allemaal herinneringen aan dingen die nooit weerom komen...."

Ze had voor zich uit gesproken, zonder haar vriendin aan te zien. Nu hield ze ineens op en zag naar de andere. Wie ging ze daar die kostbaarheden geven uit het binnenste van haar hart? Jeanne was haar vroeger een prettige vriendin geweest, maar wat waren ze elkaar nu nog? Ze wist immers niet of ze nu nog wel veel zouden kunnen samendenken?

En de andere voelde zich inderdaad niet warm worden voor wat haar bijna was verraden. Ook zij merkte dat de tijd zich tusschen haar en haar vriendin had geschoven. Beleefd belangstellend vroeg ze:

„Heb je dikwijls pijn?"

— „Ja nog al en soms tamelijk erg. Vooral als ik veel eet... och, *veel*...? niet de helft van wat behoorlijk zou kunnen zijn; ik moet soms honger lijden. Maar 't ellendigste is dat die maagpijn zoo op je humeur werkt. 't Maakt me zoo kribbig, zoo onredelijk en dan dikwijls juist tegen de menschen die ik 't liefst mag...."

Er viel haar opeens iets in waarover ze tot nu toe niet had gedacht. Langzamer en zachter ging ze voort:

— „Frans verdraagt veel van me, geloof ik... heel veel....

En niet waar, Jeanne, ik mag een bedorven kindje geweest zijn, een slecht humeur had ik toch niet hè?"

„Neen zeker niet Cor. Wat was je altijd een ondeugende wildzang".

— „Ja en nu kan je begrijpen hoe wanhopig het me soms maakt dat ik merk hoe ik dag aan dag zonder ophouden mijn goed humeur verlies. O als je zenuwen je de baas worden dan ga je er onder, Jeanne, dan ga je er op 't laatste heelemaal onder... Maar zeg eens, hoe maak jij het?... Zie je, daar kan ik toch goed aan merken dat ik ziek ben. Zieke menschen zijn altijd met zichzelf bezig,..."

Ze richtte zich wat op en keek haar vriendin wat scherper aan. Een hooge, voor een Hollandsche vrouw iets te lange gestalte, recht en zelfbewust. Een mooie, sterke vrouw. De hand die tegen den middenpost van de tentdeuren steunde, was niet zoo blank en smal als die van de zittende, maar groot,

sterk en goed geëvenredigd. Voornaam en zonder pretentie in haar effen bleekgele kleeding met een stroohoed op het donkere haar, leek ze volkomen rustig van geest en van lichaam, een harmonisch ontwikkeld, gezond wezen, dat zich precies van zijn waarde bewust is en zijn plaats in het leven gevonden heeft. Maar haar vriendin zocht iets op het regelmatige, wat strakke peinzende gezicht, en al verraden donkere oogen het hart niet zoo gauw als lichte, ze vond toch in deze oogen wat ze zocht. En in de trekken om den mond. Ook al het Weten, dacht ze. Daarvoor hoeft een vrouw dus niet eens te trouwen.

„O ik heb het heel goed" zei Jeanne, kalm en met veel zekerheid. „Je weet misschien dat ik sociologie studeer. Mijn ouders wonen tegenwoordig in Amsterdam en daar valt op sociaal gebied ook practisch heel wat te leeren. Ik ben in een massa vereenigingen terecht gekomen, hier secretaresse, daar presidente, zoodat ik soms niet weet waar ik den tijd vandaan moet halen. Maar dat is juist heerlijk."

Doch het werd zonder geestdrift gezegd. De andere merkte dat en zei, met haast onhoorbare ironie:

— „Ja dat moet heerlijk zijn."

Ze hadden elkaar niets meer te vragen of te zeggen.

De badman wenkte in de verte, te traag om het warme eindje te loopen en Jeanne, die zich naar de zee had gewend, zag het.

„Daar word ik gewaarschuwd. Nu moet ik gauw naar mijn koetsje, anders gaat mijn beurt voorbij. Cor nu hoop ik je toch eens dikwijls te zien, hoor. Waar logeeren jullie hier ergens?"

— „Op Zeerust, daar in de boschjes".

„O dan woon ik dicht bij je. Ik ben met Papa en Mama in 't Hotel Duinhoeve. Dat is er vlak achter. Nu adieu, ik hoop je gauw te zien ... Arme Corrie ...."

Met een terugkeer van oude hartelijkheid kuste ze haar vriendin op 't voorhoofd. En de tranen schoten haar in de oogen.

De zieke greep den arm waarvan de hand op de stoellenning steunde. Het bloed vloog haar naar de wangen; haar hart bonsde. Ze voelde opeens heel haar ziel trillen van aandoening, als een bevende knop die haast zal openbarsten. Ze wou spreken, ze wou voor haar vriendin haar hart doen uitstroomen, al die verkropte smartgedachten die nu ineens tot uiting zich opdrongen. Maar ze aarzelde even — en toen werd het zwijgen pijnlijk en de toestand mal. Ze kleurde sterker, maar nu uit valsche schaamte ... en haastig, hakkelend, zei ze:

„Adieu ... ja zeker, ik zal ... we komen je ouders natuurlijk een visite maken.... Adieu."

Ze zag de sterke, statige gestalte gaan.... En een machtelooze bitterheid kwam in haar op. Waarom was die zoo gezond en zij zoo ziek? Wat een onzinnige, onbegrijpelijke ellende was er op de wereld. De meeste menschen die hier op 't strand zaten, hadden een ziekte. Of een kwaal. Of een menigte kwaaltjes. En wie zou er niet al met de kiem van de eene of andere vreeselijke ziekte rondloopen, zonder het te vermoeden, met een

onnoozel, vroolijk gezicht. Gekken! Gekken! ... Waarom zoo'n enkele gezond?

Maar met leedvermaak herinnerde ze zich dien strakken, matten trek van het Weten dien ze op dat hoog-rustige gezicht had gevonden. Dat klamme, doodende slijm sloop over zieken en gezonden.

.... Die kinderen daar ... Ach die kinderen! ...

. . . .

„Ga je mee naar huis? 't Is over twaalven?"

—„Ja."

't Was haar man die van zijn bad terugkwam. Zijn lange blonde snor hing, nog vochtig, sluiker nog dan anders. Zijn vlasblonde haren, nu wat donkerder door het bad, kwamen stijfgestreken onder zijn stroohoed uit. Een lange smalle neus. Koel-goedige, verstandige blauwe oogen. Een hoog, zeer blank voorhoofd. Een smal gezicht met een flinke, niet te breede maar krachtige kin. Een luimige, zinnelijke mond. De lange, magere, gespierde gestalte was iets gebogen. Dit en zijn eigenaardige gang, het gevolg van veel paardrijden — hij was eerste-luitenant bij de huzaren — gaven hem iets onverschilligs. Wat ook wel gedeeltelijk uit zijn aard kwam.

„Wie was daar bij je?"

— „Jeanne Volders, een kostschool-vriendin van me."

„Getrouwd?"

— „Neen."

„Een knappe vrouw, zoo uit de verte. Mooie figuur ten minste."

— „O, zeker."

Hij had kortaf gevraagd, op een wat norschen toon dien hij zich had aangewend voor den troep. Het was een uiting van zijn militairen zin, zijn sterken discipline- en ordegeest. Maar nu vroeg hij opeens — en 't leek een ander, zoo zacht en warm klonk zijn stem:

„Hoe is 't vrouwtje, heb je nog veel pijn gehad?"

Ze kon haar humeur niet meester worden.

— „Och wat hoef je daar naar te vragen. Ik ben nu eenmaal ziek."

Hij zuchtte en de onverschillige uitdrukking kwam aan hem terug.

Ze verbeet haar tranen. Haar hart jammerde om wat ze daar had gezegd. Ze trilde ... om op te springen en hem vergiffenis te vragen, om haar ziekte. Als hij maar één woord gezegd had ...

Maar hij keek zwijgend naar de zee, die strak, mateloos, metaalblauw, lag te blaken en te schitteren tegen de zon.

Wèèr hield valsche schaamte haar woorden terug ...

Opeens werd ze bleek van schrik.

Een dof gedreun, heel zwak van klank maar geweldig zwaar van trilling, rolde over de zee. Een toon van dreigend geschut. Of de echo van een gebrul van honderden leeuwen, eindeloos ver weg achter dien cirkel tusschen den zengenden hemel en de blakende zee.

De badman, die voorbij kwam, zag dat ze schrok. Lachend zei hij:

„Wel mevrouw kent u dat niet meer? ... Het heien van de zee ...?

II.

Door de smalle boschpaadjes, waar ze niet naast elkaar konden loopen, gingen ze naar huis. De villa, die ze voor 't badseizoen hadden gehuurd, lag op een minuut of tien gaans van 't badstrand, stil, doodstil en heel alleen in de tamelijk hooge boschjes. Er was een grasveldje met een bloemperk in een open boomenrond vlak voor 't huis. Anders stonden overal de boomen dicht om het huis bijeen, met overbuigende takken die schaduw over de vensters hingen en soms met ritselende blâren geheimen in den schoorsteen fluisterden. Vogels leefden hier in de takken en zweefden door de rust van de zongeplekte laantjes. Er waren er onder die vogels die hun heele leven hier hadden geleefd, eerst als hulpelooze schreeuwertjes met bibberende vlerkjes en wijdgeopende bekjes in het ronde nestje waar ze elkaar overdag pikten en waar ze 's nachts onder warme vleugels sliepen; dan, in een volgend voorjaar, als levendige nieuwelingen voor 't eerst meegesleept in de bruisende lentevlaag die om hen heen geurde en zong, zelf bezig met het bouwen van een nestje en dan met de heerlijke zorg voor de eitjes en de jongen; en nu als oude vogels met stijve pootjes en met witte randjes om de knippende oogen, zich koesterend op een takje, in een zonneplek, wachtend op den dood. Ze wisten niet beter of de wereld was dit boschje waar omheen de blauwe lucht zich spande en waar al hun makkers zongen, speelden en keven.

Op andere dagen, als de zee niet zoo levenloos was, ruischte hier haar adem rond als een droomerig, rhythmisch gonzen. Nu kwam er, over de kruinen der peinzende boomen, geen geluid.

Boven 't bloemperk fladderden, tusschen de gloeiende geraniums, een paar koolwitjes, verliefd spelemeiend in de lekkere zon. Een groote, glanzige libel zwierde met rukken heen en weer, onrustig door 't hevig brommen van een bruine bij.

Het huis was klein, laag, doodeenvoudig en niet mooi, van grijzen, ruwen steen, maar vriendelijk door de wijd opengeslagen glazen deuren en het overstekende dak. Ik heb eens, in een groot, stil bosch, een vriendelijk oud vrouwtje ontmoet met een grooten hoed op. Daar deed mij dit huisje altijd aan denken.

* * *

Wachtend op het déjeuner dat door het dienstmeisje werd gereed gezet, zaten zij beiden stil, zij buiten, in een tuinstoel vóór het huis, hij binnen, in een fauteuil bij de geopende tuindeur. Triest waren ze beiden, hij doordien hij langzamerhand moedeloos begon te worden bij de steeds fellere buien van dat ziekelijke humeur, zij door schaamte over haar onredelijken uitval en uit wanhoop over het vruchtelooze van den strijd dien ze tegen den verbitterenden invloed der ziekte voerde.

Hij peinsde met medelijden over den toestand van zijn vrouw die hij zoo

frisch en tintelend had gekend en die nu somber en gemelijk werd door de knagende ziekte. Wat was ze anders geweest toen hij haar voor 't eerst gezien had, op 't strand, vijf jaar geleden. Als men alles vooruit kon weten! .... Dan .... ja, zeker .... dan zou hij haar niet hebben gevraagd. En toch hield hij van haar, nu ook nog. Hij maakte het zich niet maar wijs; het was werkelijk zoo. Hij hield nog veel van haar en die liefde — en zijn waarlijk groote, wijze aard — deed hem met geduld zwijgen op haar bitse uitvallen. Maar er was iets innig droefs in zijne genegenheid gekomen; de aantrekkelijkheid, die noodig is om gestadig een liefde te voeden, had haar meer en meer begeven zoodat zij hem meer als een donkere, drukkende zorg dan als een warme bron van liefde in den geest lag. Hij had voor haar nog maar die stille, hopelooze, droeve genegenheid welke men voelt voor iemand die wel nog bestaat maar die zoo heel anders is geworden en die men daardoor toch verloren weet. Hij hield van haar zooals men medelijdend blijft houden van een arme krankzinnige die men eenmaal zoo lief had.

Ja als hij alles vooruit had kunnen weten. En nu kreeg hij ook medelijden met zichzelf. Jong, gezond, een kranig officier die carrière zou kunnen maken .... en nu was zijn leven bezwaard met dat zieke leven naast hem. Wat een bitter onrecht.

Frans Wijtsema was onder zijn kameraads altijd een van de meest „geziene" geweest. Hij had geen talenten die hem in gezelschap bijzonder deden uitkomen, maar zijn eenvoudige, weinig woorden zoekende, mannelijk-hooghartige aard, zijn groot hart en zijn klaar verstand hadden hem die eerbiedige genegenheid doen winnen die ongetrouwde jongelui elkaar loyaler geven dan ouderen, die om geld of positie mekaar met scheele oogen aanzien. Niet alleen de grappenmakers en de losbollen zijn onder jongelui „getapt".

Overigens had hij kalmpjes meegedaan, zich enkele dolle streken veroorloofd en verder zijn gezonde zinnen geen al te knellenden band aangelegd.

En nu werd, door het gemis aan een gezond vrouwenleven waarmede hij zijn mannenleven kon aanvullen, zijn evenwicht verstoord, zoowel geestelijk als lichamelijk. Hij voelde zich onrustig worden nu en dan en verlangde soms naar de vrijheid van geest en lichaam die hij vroeger genoot. Hij was er zich van bewust geworden, kalm, zonder veel ontroering, dat de ziekte van zijn vrouw een steeds scherper scheiding tusschen hen trok en dat die toestand hopeloos was. Als zijn vrouw eens kwam te sterven? ....

Hij was niet gewoon om zich veel rekenschap van zijn gevoelens te geven; zijn rustige, koele natuur vond geen aanleiding om uit zichzelf te treden en zichzelf of anderen te beschouwen. Maar nu trof het hem toch dat die uiterste mogelijkheid hem kalm liet. Als zijn vrouw stierf..... Nu ja, als zijn vrouw stierf.....

Hij wist dat hij nog van haar hield, met die trieste, moedelooze genegenheid. En toch kon hij zich haar dood-zijn niet als een gemis voorstellen.

Peinzend trok hij aan zijn knevel en keek naar de stille, zekere bewegingen waarmede het dienstmeisje haar werk verrichtte. Maar hij dacht over al wat

er gebeurd was en wat er gebeuren kon met hem en met zijn vrouw....

* *
*

Oók droevig peinsde zij. Wat een min wezen, een mensch, die links en rechts op en neer werd gerukt door allerlei ellende en die niet eens zichzelf meester was. Waarom leefde ze nog? Een blok aan 't been van haar man. Een schaduw op zijn leven. Een stekelige hinder in zijn jeugd. Kon ze hem maar wat warmte, wat hartelijke dankbaarheid teruggeven voor zijn bedaarde vriendelijkheid.... och dan ware haar ziekzijn nog dragelijk voor hem. Maar die booze geest, dien de ziekte in haar opstookte, bedierf haar hartelijkste gedachten, vóórdat ze woorden werden, zooals een wrange zeewind soms de voorjaarsblaren verzwart, nog vóór ze volwassen zijn en donker-zomergroen.

Een heel enkele maal, in een van die zeldzame uren waarin ze zich nog eens gansch gezond voelde, kon ze, blij door die bedriegelijke illusie, haar oude, weggedrongen hartelijkheid omhoog brengen. Dan barstte ze soms uit in woorden en in tranen, snakkend naar uitdrukking, om haar man in dien éénen stond goed, goed in te prenten zoodat het hem lang zou heugen, dat *zij* het niet was die hem zoo boos bejegende maar dat haar eigen stem werd overschreeuwd door een somber gehuil waar ze niet tegen op kon.

Maar dan dook weer een ander monster op om die korte oogenblikken van zielsvrijheid te vergallen. Als zij dan, uitgeschreid en bijna weer gelukkig, haar man in de armen lag (die in dat geluk van het korte wèèrvinden weinig woorden behoefde te hooren om weer aan haar te gelooven) dan slijmde over hen heen — de zinnelijkheid.

En daarna schaamden zij zich.

Opgegroeid in de domme, verwoestende conventie die de hoogste daden van het lichaam miskent en bevuilt en die voor lichaamsvormen alleen bewondering gedoogt als ze van marmer of brons zijn, hadden ze, evenals de meeste menschen, nooit geleerd om aan het lichamelijke gemeenschapsleven in het huwelijk een eervolle plaats te geven. Zij beschouwden het als iets zeer inferieurs, maar als iets onvermijdelijks, waarop hoogstens een schuine toespeling mocht worden gemaakt en dat men maar zoo gauw mogelijk weer moest bedekken.

Dus schaamde zij zich over zulke oogenblikken, zij meer dan hij omdat haar fijnere aanleg en haar ziekelijke toestand haar gevoeliger voor indrukken maakten dan hem.

Ze dacht er ook nu weer aan — met schaamte.

En weer kwam dat dubbele verlangen in haar op: Niet weten — en gezond zijn....

....Van tijd tot tijd dreef die zware, onheilspellende dreuning weer door de lucht, die vreemde, verre, diepe rilling, dien men hier „het heien van de zee" noemde en die sommigen houden voor de verste uitrollers van een onweer dat heel, heel diep achter den horizon hangt. Soms lijkt het een

zwak gebrul, als van een stervend roofdier... maar haast onhoorbaar. Dan weer is het een zacht gedaver, als van een verren reuzenstap... maar dan blijft het weer stil. Soms is er in 't geheel geen klank in — niets dan een huivering, die door de aarde schokt en door de lucht. En soms ook lijkt het de nadreun van een zwaren slag, alsof ergens een groote ramp gebeurd is.

Maar altijd komt het van de zee, op zeer heete, stille dagen, als een gegrom van een monster uit de diepte. En altijd is het er maar heel even en opeens, zooals een rilling door den rug vaart....

....Een dreigen lijkt het ... een dreigen met een onuitgesproken, onbestemd onheil....

....Ze zag op, nog blozend van de armzalige schaamte bij de gedachte aan die oogenblikken van zinnelijkheid. Wrevelig keek ze naar haar man.

Zijne oogen volgden nog steeds, zonder gedachten, het dienende meisje.

En zij zag het meisje.

Het was een boerinnetje uit deze streek, gekleed in de volksdracht. Een stijf, glad-wit mutsje, van achteren fijntjes saamgeplooid als een miniatuur van de witte kappen der boerenwagens, omhuifde heel het hoofd. In de stemmig-Hollandsche intimiteit van die zuivere lijst sloot een jong gezicht — vreemd van contrast. Als een gelijke, zachte golfrij op een kalm strand, stroomde onder het mutsje uit op het blanke voorhoofd een enkele, glad teruggeslagen haarrol. En strak, bezig-met-het-werk, stond het gezicht en ernstig keken de oogen onder de fijne, peinzende wenkbrauwen. Maar als een plotseling lichten vloog er soms iets door die oogen en langs de hoeken van de smalle lippen; en waar de weeke, ronde kin en de zachte, volle hals de strenge lijn van het mutsje braken, daar welde wellustige jeugd. Naast de oogen, die zich nu zoo zedig hielden, kringelden twee gouden sieraden, gelijk wingerdstengels; en daarvóór fladderden, als lichtzinnige, speelsche vlinders, twee gouden klaverblaadjes.

't Lichtroode „beukje" trok wel de borsten in een strenge lijn maar liet daarboven de blanke jonge hals vrij die naar achteren onder het straffe zwarte jakje naar den lenigen rug liep en zijwaarts naar de lage, rond afgetwijgde schouders en armen... De zachte, voor een boerenmeisje ongewoon blanke armen welden uit de korte, strak gespannen mouwtjes en bij elke beweging speelden de spieren, haast onzichtbaar onder de frissche huid.

Ze kon misschien zeventien jaar zijn, dit kind met haar ranke en toch al zoo volle vormen. Ze ging recht en waardig als een koningin, zooals al de vrouwen en meisjes in deze streek, maar lenig, zonder eenige stijfheid. Bij haar zachte, vlugge bewegingen bengelde haar wijde, zware, donkerblauwe tros van rokken als een stille, slingerende klok. Er gingen geuren en glansen van jeugd en gezondheid en stillen hartstocht van haar uit. Niets kon meer ingetogen zijn dan de straf gespannen wellust van dit jonge lijf. Op geen troon zat ooit meer gratie dan die van dit boerenkind.

De zieke zag dit alles... àl wat ook zij eens had bezeten en wat de grimmige kwaal had gesloopt. Zij zag ook dat de oogen van haar man het meisje volgden en zij meende dat zijn gedachten het ook deden.

En toen drong, als een lange, aansterkende smartkreet, een oneindige droefheid uit haar op. Ik ben een last, dacht zij, en een onaangename hinder. Niemand, niemand ter wereld kan ik iets meer geven; alles leeft en werkt buiten mij om, zonder mij, ondanks mij. Waar ik mijn wrakke leven heensleep, sta ik als een schaduw voor het geluk van anderen. Geen nut, geen geluk, niets dan onheil geef ik. Hij zou willen leven met een jong, gezond schepsel zooals dit... maar ik sta hem in den weg.

En nu kan ik nog maar één goed ding doen in mijn leven: Heengaan, zoodra ik weet dat hij een jongen, gezonden geest en een jong, gezond lichaam heeft gevonden in plaats van mij....

Ze dacht aan haar vriendin....

* * *

Na het déjeuner zochten ze een beschaduwd plekje in 't boschje, waar een hangmat tusschen twee boomen hing. Hij hielp haar gemakkelijk zich vleien in de veerkrachtige huls der luchtige mazen. Toen ging hij met een boek in een tuinstoel bij haar zitten.

Zij was geheel vervuld van de gedachte die haar had getroffen en waardoor zij als een martelares meende te kunnen sterven. Dat verlevendigde haar geest zoozeer en het verzachtte zoozeer haar gemoed dat ze ditmaal niet grimmig en bitter werd door de pijn die nu, door het weinigje dat zij gegeten had, scherper opkwam... een woelende, nijpende, knagende, vretende pijn, soms alsof een groote ijzeren klem in de maagholte zich langzaam sloot — soms alsof daarbinnen hongerige ratten aan 't knagen waren — en dan weer alsof de heele maag uiteen werd gescheurd. Ditmaal was de geest sterker dan het lichaam; voor één keer kon de ziekte geen vat op de zieke krijgen. Met een smartelijk genot woelde zij rond in de gedachte aan een opofferenden dood.

Hij zag haar peinzend aan en toen zij het hoofd wat omwendde, keek zij hem in de oogen. Hij, niet vermoedend wat er in haar omging, misduidde haar droeven glimlach, meenend dat ook zij dacht aan haar oogenblikkelijken toestand. En ook in zijn oogen en om zijn lippen kwam een flauw lachje. Een groote zachte droefheid vloeide uit hun harten, onuitsprekelijk, gansch buiten het bereik van woorden. Hun beider smarten ontmoetten elkaar, ergens in het onzichtbare tusschen hen in. En er brak iets tusschen hen. Ze zagen elkaar aan, zonder te spreken, altijd met dat flauwe glimpje van een droeven lach. Bleek en leeg waren zij voor elkaar, als twee doode, gebroken oogen die elkaar aanzien zonder licht.

En weer gromde, zwaar en zacht, het verre monster in de zee.

Tusschen hen in lag hun gebroken geluk.

III.

Ze werd niet beter, zooals ze aanvankelijk had gehoopt. Trouwens, nu de verergering van haar kwaal, die ze wel voelde, kon uitloopen op iets dat haar begeerlijker, grooter leek dan het leven, nu dacht ze ook niet meer aan beterschap. Haar leven had tot dusver weinig doel gehad; nu, bij het uitdooven, had het er plotseling een gekregen en haar oogen die aan weinig groots gewoon waren, zagen de groote daad die het eind van haar leven zou zijn in matelooze verhouding. Het werd haar een wonderlijk geopenbaarde roeping, een plotseling opengeslagen bestemming. Schijnbaar werd haar kwaal minder hevig daar haar geest te zeer door de alles beheerschende gedachte werd ingenomen om zich door de physieke smart tot veel kwaad humeur te laten drijven, maar inderdaad werkte de ziekte hard voort en verteerde het levensbeginsel. Zoo kwam het dat zij, nog zoo jong en ook eigenlijk tot niet veel groots aangelegd, over de wanhopige daad kon denken zonder dat de zucht tot leven en de angst voor den dood zeer sterk in haar oprezen. Wel huiverde ze soms even over het machtige mysterie dat achter de dood lag, maar dan gloeide ze aanstonds weer op doordien al wat van haar zieken levensgeest was overgebleven, zoo fel begeerde naar die ééne daad. Wel dacht ze soms met weemoed aan het frissche leven dat ver achter haar lag en dat ze bij anderen om zich heen nog waarnam, maar dan bedacht ze dat voor haar dat alles toch verloren was; en ook kwam dan weer die gedachte bij haar op die ze op 't strand had gehad: dat al die andere menschen vroeg of laat ook zouden sterven aan de eene of andere ziekte waarvan zij, met hun lachende gezichten en hun overmoedige manieren, allen de kiemen misschien al meedroegen. Was dan een groote, vrijwillige dood niet beter?

Niet weten! Niet meer weten en niet meer lijden.

Ze werkte haar plan meer en meer uit. Als ze zou zien dat haar man en Jeanne Volders iets aan elkaar hadden, dan zou ze hun genegenheid aanmoedigen of zelfs opwekken. En als ze dan zag dat de weg wèl geeffend was, dan zou ze den laatsten hinderpaal wegnemen — zelf uit den weg gaan.

Over het *hoe* begon ze ook nu en dan te denken, maar het hield haar niet dan oppervlakkig bezig. Soms zag ze zichzelve liggen met een revolver naast zich en haar man bij haar knielend en de baddokter verschrikt aandravend met zijn groote gebrilde oogen en zijn altijd geopenden, dommen mond. Dan weer dacht ze aan vergif. En soms ook scheen haar de heerlijkste verlossing — de zee.

De zee was haar nader geworden. Vroeger had zij de zee beschouwd met onverschillige kijk-oogen, zooals honderden badgasten naar de zee zien en dan vertellen dat ze „vandaag bijzonder mooi" is, of „vandaag niet zoo mooi als gisteren", of dat ze „erg stil" is, of „onstuimig", of „koud", of „warm", of „zooveel graden Fahrenheit" . . . en, die dan subiet van hun zeepraatjes overspringen op een andere conversatiekurk, dobberend op het oppervlak van hun ondiepen, plassigen geest. Zoo gaan honderden naar die altijd sprekende,

machtige stem, zonder er iets van te hooren dan den klank; ze loopen langs de boorden van het eeuwige leven der natuur zonder er iets van mee te nemen dan wat leege schelpen.

Eerst wie zich vereenzaamt, ziet en hoort het leven der zee. Haar rust en onrust, haar onmetelijke eenheid en haar eindelooze verscheidenheid, haar eeuwige wijsheid en schoonheid kwamen uit tot de zieke.

En dan was het haar soms alsof die verre, geheimzige trilling voor haar bestemd was, een allerinnigste zielshuivering van de zee, waarmee haar iets beduid werd, iets dat zelfs de golven niet konden uitspreken .... Iets ....

* * *

Zij en haar man hadden de familie Volders een visite gemaakt en sedert dien had men elkaar op 't strand en in het Badhuis eenige malen ontmoet. Frans had Jeanne de belangstelling betoond die een mooie, verstandige vrouw verdient en aanvankelijk niet meer. Maar de allerlaatste keeren hadden zij samen druk geredeneerd over de vrouwenbeweging, waaromtrent zij zeer verschillend dachten maar waarbij zij elkaars meeningen toch ook meer en meer leerden waardeeren. Zijn vrouw had toegeluisterd, nu en dan een vraag beantwoordend met een enkel woord, doch meestal zwijgend, met een vreemden glimlach voor zich uit starend.

Nu zouden de beide families elkaar zeker weer ontmoeten. Er was dansavond in het Badhuis. Iedereen ging er heen.

Het Badhuis was een klein, primitief gebouw van één verdieping, van buiten wit gepleisterd maar met veel groote, groene luiken die 's winters de raamdeuren tegen de stormen moesten beschutten. Het werd gedekt door een laag, blauw leidak.

Het bestond uit één groote zaal met een buffet aan den eenen kant en een bergplaatsje aan den anderen. Vóór en achter die zaal, aan den land- en aan den zeekant, liep een open veranda, steunend op dikke gele pijlers, alleen aan de hoeken voor een klein gedeelte met hout en glas tegen den tocht beschut.

Tusschen twee duintoppen in, op een klein hoogvlak, lag het witte gebouwtje, als een meeuw die tusschen twee hooge golftoppen drijft.

Van zevenen tot negenen was er „kinderbal"; daarna voor „groote menschen". Maar tegen half acht waren er al evenveel grooten als kleinen, want vele moeders wilden een oogje houden op deze miniatuurgedaante der huwelijksvoorbereiding. Bovendien was menigeen gewoon om 's avonds in of vóór het Badhuis thee te drinken en dan was het nu meteen wel aardig om naar die kindervreugd te kijken.

De hitte van den dag hing nog tusschen de boomen, maar toen Frans en zijn vrouw uit het boschje kwamen op den schelpenweg, waar het Badhuis voor hen lag, vonden ze een koelere lucht. Langzaam gingen ze op; van verschillende kanten kwamen anderen aangetogen, langzaam ook, de heeren met sjaals of luchtige mantels over den arm die bij 't naar huis gaan in de

koele avondlucht voor hun dames zouden dienen, de dames, de jonge althans, meest in lichte, blauwe of rose toiletjes, die niet thuis hoorden en banaal deden in de omgeving van fijn duinbrons en bleeke avondlucht.

Al dadelijk buiten 't boschje klonk een neuriënd getjingel en wat verder was het geplingplang van een piano te onderscheiden van het getjilp van een viool.

Het plaatsje was klein; er waren maar een paar honderd badgasten, maar de ruimte rondom het Badhuis was ook niet groot en vooral aan den smallen zeekant, waar men straks de zon zou kunnen zien ondergaan, was het al tamelijk vol. De Wytsema's konden bij toeval een tafeltje vinden dat juist door een familie werd verlaten, die daar koffie had gedronken.

Zij groetten eenige kennissen en gingen zitten. Een bediende kwam op hen af, een groote grove boer van het dorp met een rood, bedaard-sluw gezicht en een krom been dat in een vechtpartij gebroken en slecht gezet was. Om hem toch een wanhopige aanspraak op den kellnerstitel te verschaffen, had men zijn zwaargejukten, gebogen rug in een rok gestoken waardoor hij deed denken aan een paard dat men, bij gebrek aan een paardedeken, een pels had omgehangen. En tevens leek de overanderlijke sluwheid van zijn roode kaken in zijn rossen ringbaard daardoor te willen zeggen: Ja 't is mal maar ik kan er niets aan doen.

Met een schorre mompelstem vroeg hij wat ze wenschten. Frans bestelde thee en de kerel ging heen, langzaam, met bedachtzame boerenpassen en met den eeuwigen, bedaard-sluwen trek op zijn bakkes.

Door de open vensters zag men het huppelend voorbijschuiven van de dansende paartjes. De meesten waren van acht tot twaalf jaar maar er waren ook wel enkele ouderen die nog niet na negenen mochten dansen en ook wel sommige hééle kleintjes die maar zoo'n beetje sprongen. En er waren er ook onder die, door het zonderlinge uitschot van groei dat kinderen soms ineens kunnen krijgen, ouder leken dan zij waren. Vandaar dat hier en daar een lange, zwak en slapjes uitgegroeide jongen met een klein meiske danste dat zich hangend aan hem vastklampte en waarnaar hij zich toch al had overgebogen. Of een stevige, vroeg ontwikkelde meid sprong in 't rond met een teer miniatuurkereltje dat ze als een hansworstje aan de armpjes vasthield en waarmee ze toch moest dansen al ging het met een zuur gezicht. De ouderen, die zich eigenlijk te groot achtten voor het „kinderbal" en die uitsluitend onder elkaar dansten, poogden de aandacht van de kijkers te trekken door heel mooi te doen; er werd een polka gespeeld, maar zij walsten er op. Twee lieve kleine kleuters, *hij* een dreumes van zes, in een donkerblauw fluweelen pakje met een schotsche ceintuur om en met droomerige blauwe oogen in zijn teerblozend gezichtje onder de wat kort geknipte, opgeborstelde blonde lokjes, *zij* een coquet rose poppetje met een glanzigen tros van matbruine krullen die telkens als ze omdraaide met een rukje langs haar ranke bloote halsje zwierden, huppelden gedachteloos rond, tegen elkaar in hobbelend zonder ooit samen in de maat te kunnen raken... maar onvermoeid daar ze toch óók moesten doen wat de ouderen deden.

Maar de meesten, degenen die niet zoo héél klein of niet zoo héél groot waren, dansten vol ijver en vlijt, stijfjes elkaar vasthoudend meestal en heel precies, met schokjes op de maat telkens opspringend, als een troep erwtjes die men in een doosje doet dansen. Heel weinigen nog maar dansten om 't genot van den dans; voor bijna allen was het een aantrekkelijk verzetje, een gelegenheid om mooie kleeren aan te hebben en om net te doen als groote menschen. Twee uren lang was de zaal heelemaal hun rijk; zelfs het biljart was voor hen in een hoek geschoven. Om negen uur was de grootheidsdroom gedaan; het stond als *mene tekel* op den spiegel te lezen waar de kastelein als gewoonlijk met zeep in sierlijke krulletters had geschreven: Zaterdag den zooveelsten 's avonds om 9 uur: Bal. Van 7 tot 9 uur Kinderbal. — Om negen uur zouden de mama's komen met manteltjes en hoedjes en doekjes en dan werd de heele kleine wereld ingepakt.

Onvermoeid zaagde de viool en plinkerde de piano. Voor het laatste instrument zat een rechte, magere bleeke man met een zeer lang, wat achteroverhellend bovenlijf en gestrekte armen zoodat het leek alsof hij de piano van zich afduwde. Hij had een zonderlinge uitdrukking van lang verleden en van toch weinig ouderdom in zijn bleek, mager gezicht met de heldere, vergenoegde oogen; en in zijn donkere, gepommadeerde lokken was geen spiertje grijs. Hij kon even goed dertig als vijftig jaar zijn. Maar in allen geval kwam hij hier al sinds jaren op zulke avonden om met zijn magere, uitgezenuwde handen over de toetsen te kletsen terwijl zijn kameraad over de snaren streek.

Die kameraad was een bocheltje wiens lichaamsgebrek nog erger leek door het optrekken van den schouder, waartoe het vioolspel hem noodzaakte. Tusschen zijn bochel en zijn viool scheen hij dan ook weg te krimpen; alleen zijn groot, bleek hoofd met de donkere, wat wild uitgestalde haren, kwam er boven uit, rukkend en schokkend naar de kracht en de lengte van den streek. Hij keek erg scheel met één oog en als zijn hoofd soms wat op zij boog over zijn viool dan kon dat ééne scheele oog peinzend over de dansenden weg staren terwijl hij zijn fletse wang vertrouwelijk tegen het klagende hout vleide. Dan kon het wel eens wezen alsof hij het oude, leelijke instrument omhelzen wou en het met zijn stok streelde en liefkoosde. Maar meestal zwiepte en striemde hij, gedachteloos en ongevoelig, de snaren die dan tjilpten en jankten als jonge schreeuwvogels of getrapte honden. En dan keek hij intusschen zeer vergenoegd met zijn vriendelijke scheele oog door de zaal; gelijk ook trouwens de pianist, al zat die niet, zooals de andere, recht tegenover de dansenden, gewoonlijk in de zaal keek. Al die deuntjes konden hun vingers best af zonder hun gedachten.

En langs de ramen waarvoor de pratende ouders en kijkers zaten of stonden, schoof die stoet van jeugd voorbij... los-zwierende speleharen, wangetjes als rose zonsondergangswolkjes, ranke halsjes als bloemstengels, half-open vochtige mondjes als frissche ochtendbloemen, klaar-starende oogjes als helder blinkende dauwdroppels... draaiend en luchtig huppelend schoven ze voorbij, de kleine

paartjes, blij zonder hartstocht, vertrouwend zonder weten, verlangend zonder verterende eerzucht....

...Terwijl zacht door de zaal de voetjes ploften en schuifelden zoodat ze een gegons opdreven tusschen het getjilp en het geplingplang van het blijmoedige tweetal.

En weer kwam in de zieke die namelooze smart op over het verlies van haar jeugd en om het onverbiddelijke wegkrimpen van alle jeugd, van alle zalige onwetendheid. Waarom konden die kinderen nu niet, net als in een sprookje, betooverd worden zoodat ze blijven konden wat ze nu waren?

Elke minuut die de fatale wijzer wees, bracht hun, de argeloozen, de blijde onwetenden, wat dichter bij den ouderdom en bij het wrange weten.

O het wreede, wreede leven! Niemand moest verder komen dan het eind van het kinderleven — en dan gedood worden. Dan zou de menschheid uitsterven en zij zou zich ontrukt hebben aan den grimmigen dwang van het leven.

Al om het Weten was het goed te sterven. En zij dan, die ziek was bovendien en anderen tot last.

En ze besloot nog dezen avond te beslissen. Als ze van avond voldoende zekerheid kreeg dat ze Jeanne Volders en Frans in den weg stond, dan zou ze er een eind aan maken.

Want zóó vast houdt ons het leven, dat zelfs deze levensmoede een uiterlijk teeken, een buitengewonen prikkel noodig had, om het leven den dienst op te zeggen.

Daar binnen huppelde nog altijd het geluk rond, het eenige ware, onbewuste geluk, dat de mensch voor weinige jaren genieten mag, en dat hij dan voor altijd verliest.

De zon ging al haast over uit de onbevlekte, reine lucht in een spiegelgladde zee.

Frans was opgestaan en had zich bij een paar buren gevoegd die bij den ingang van de zaal stonden te praten.

* * *

De familie Volders kwam langzaam op het Badhuis aan. Ze keken rond naar een leeg tafeltje maar vonden er geen. Frans liep naar hen toe, iets haastiger dan hij met zijn lange, bedaarde stappen gewoon was en noodigde hen uit om aan het tafeltje bij zijn vrouw te komen zitten. Ze namen het aan en Frans haalde nog een paar stoelen en kwam nu zelf ook weer zitten.

De oude heer Volders en zijn vrouw waren zoo weinig uit de kluiten gewassen en zoo slecht bedeeld met uiterlijk schoon dat er in de grootte en de schoonheid van hun eenig kind iets natuur-wonderlijks lag. Ja er waren er onder hun kennissen die (achter hun rug natuurlijk) verklaarden dat ze Jeanne „bepaald een oneerbiedige bluf tegenover haar ouders" vonden.

Het oude heertje, met zijn kleine, rimpelige handjes, zijn okergeel gezichtje waarin een pàar levendige bruine oogjes en een pedant mondje welks eigendunkelijkheid door geen snor werd bedekt, en zijn kaarsrecht hanefiguurtje

op kleine trippelvoetjes, leek soms, als hij stil stond, een opgezet Bantammerhaantje of een museumexemplaartje van een andere krielsoort.

In dat krielhanenfiguurtje huisde een onvermoeide raisonneursgeest. Dat kleine oude heertje met zijn droge, gele vel was een politikastertje in duodecimo, gebonden in oud kalfsleer. Hij was koffieplanter op Java geweest en sedert veertien jaren (hij was nu één en zestig) leefde hij in Holland van zijn renten en van de inkomsten die het commissarisschap van een Indische cultuuronderneming hem verschafte. Hij was er van overtuigd dat sedert zijn vertrek uit Indië de boel daar misliep bij gebrek aan een vraagbaak voor koffiequaesties. Want de koffie, dat was volgens hem de kurk waarop heel Indië dreef en dan was *zijn* theorie omtrent het drogen en de bemesting van koffie weer de kern van die kurk. Nu liep hij in Holland al veertien jaar rond om aanhangers te winnen voor zijn fantastisch gedachtengebouw waarop hij de Indische politiek wilde grondvesten en waarin hij zichzelf heimelijk op de eereplaats dacht, daar natuurlijk, als eenmaal onzen regeerders de oogen zouden opengaan, niemand dan hij in staat zou zijn om die groote denkbeelden uit te voeren. Voorloopig echter zouden zijn aspiraties zijn bevredigd met een Kamerzetel en hij begreep maar niet dat zijn levendige betoogen, die hij gewoonlijk begeleidde met het rinkelen van zijn gouden horlogeketting, waartegen zijn dik, rimpelig wijsvingertje tikte, nog maar geen belangstelling vonden. Zijn ingezonden stukken schoot hij als een zwerm pijlen op de redactiebureau's van alle mogelijke dagbladen af; hij was het rijtje langs gegaan, van zijn meest geliefde conservatieve organen af totdat hij, daar zijn inbeelding heel wat sterker was dan zijn principes, bij de *Sociaal-Democraat* terecht was gekomen. Van de redactie van dat blad had hij een zeer ironisch schrijven terug ontvangen dat hij echter als een ernstige bestrijding had opgevat en dat hij onmiddellijk had beantwoord — arm Voldersje, hij was immers al blij *dat* hij eenig antwoord kreeg! — met een lijvige weerlegging.... die weer voor eeuwig was verdwenen in dien grooten afgrond van raadselachtig redactiezwijgen. Toen was hij aan 't brochure-schrijven gegaan. Het uiterste dat hij daarmee had bereikt was een bloote vermelding van verschijning in een of twee dagbladen. En hij had zijn geschriften slechts op eigen risico kunnen uitgeven, 'tgeen hem nogal wat geld had gekost.

Nu was hij weer met ingezonden stukken begonnen aan 't adres van conservatieve organen en overigens probeerde hij aanhangers te vinden door de kracht van zijn woord. Kenners van Indië beantwoordden hem gewoonlijk met een grapje. Of ze ontweken hem. Niet-kenners, die hem niet óók uit den weg konden blijven, hoorden hem met onderdrukt geeuwen aan, gaven hem gelijk.... en vergaten natuurlijk zoo gauw mogelijk zijn vervelend gebazel. Na zijn terugkeer uit Indië had hij zich eerst in Arnhem gevestigd; daar had hij na enkele jaren iedereen door zijn koffie-theorieën afgeschrikt. Toen had hij een ander arbeidsveld gezocht in den Haag. Het duurde niet lang of ook dat veld was schoon afgegraasd en hij woonde nu sedert twee jaren in Amsterdam, waar hij reeds de schrik van de Groote Club was gelijk hij het in

den Haag van de Witte was geweest. Hij deed thans vergeefsche pogingen om vasten voet te krijgen in Onder Ons.

Eéns had hij een enkel straaltje gezien van de zon zijner glorie. Bij een verkiezing voor de Tweede Kamer had een grappenmaker op hem gestemd. Anders kreeg hij altijd maar één stem (zijn eigen stem natuurlijk) zoodat hij ten hoogste verrukt was geweest over die plotselinge uitwerking van zijn jarenlange propaganda. Maar des te onbegrijpelijker was het hem toen, dat de bladen er niets van vermeldden. Ware hij achterdochtig van aard geweest dan had hij in die verzwijging boos opzet gezien; maar dat kwam niet in hem op: Hij vond het alleen een nieuw blijk van de verregaande kortzichtigheid der Hollanders waar het Indische zaken betrof. Onmiddellijk had hij, nadat hij eerst, gelijk hij na elke verkiezing deed, zorgvuldig de verschillende districtslijsten had nagegaan, de aandacht van de bladen op het merkwaardig feit gevestigd met verzoek om het alsnog te willen vermelden. Sommige redacties hadden gelachen en gezwegen, andere, die het oude Voldersje al kenden en minder medelijdend waren, hadden óók gelachen maar bovendien in hun bladen gezegd: „De heer H. G. Volders, oud-koffieplanter, verzoekt ons, te willen mededeelen dat hij ditmaal bij de verkiezing voor de Tweede Kamer *twee* stemmen heeft gekregen, in plaats van, zooals anders, slechts één". Hiermede was het manneke zeer voldaan geweest.

Er was maar één wezen in de wereld dat in hem geloofde — zijn vrouw. In Indië geboren, dochter van een fanatieken, bekrompen dominee, vond ze in den belachelijken, bazelenden man een vereerende vlag, waaronder ze haar simpele, onbeduidende lading verder door 't leven kon laten zeilen, gedwee en onwetend. 't Goede, kleine menschje met haar magere, geelgrauwe gezichtje waarin de weinigzeggende maar vragend-goedige oogen het eenige aantrekkelijke waren, begreep niets van de theorieën van haar man — ze wist van koffie niets anders dan dat ze gemalen en gedronken werd en van Indië, haar geboorteland, herinnerde ze zich nog 't levendigst dat het er warmer was dan hier waar het arme wezentje bijna altijd kou leed — maar ze geloofde dat al wat hij zei, de redding van Indië zou zijn, net zoo goed als het Evangelie de redding van het menschdom beteekende.

Nu zat ze stil en doelloos rond te kijken, op dezen zoelen avond zelfs nog met een bruinen sjaal over haar magere schouders. Hetgeen haar, met het bruingeel van haar japon en het groezelige van haar huid, wel schilderachtig stond.

„Wat! Drinkt u thee, mevrouw Wytsema?" riep het oude heertje uit.

— „Ja" merkte Frans op „ik heb haar gewaarschuwd. 't Is het gemeenste goed wat je drinken kunt als je maag niet in orde is... Maar ze wil tòch,..'

„Koffie Mevrouwtje!" riep Volders nu weer. Koffie, dat zal u geen kwaad doen. Dat is trouwens onze nationale drank. Maar thee!... We zijn geen Chineezen!"

De zieke glimlachte ironisch.

— „Voor mij komt het er niet meer op aan" zei ze, stil en hopeloos.

„Kom kom Mevrouwtje, dat moet u nu niet zeggen. Wat is dat nu? Ik heb er wel uit Indië terug zien komen..."

... en hij begon druk te vertellen — vooral voor Frans want het intellect van vrouwen was voor hem altijd eenigszins inferieur — van een merkwaardige genezing van een Indischen oud-gast.

„Dus is je geest toch niet zoo'n knappe dokter als je dacht?" vroeg Jeanne, met half nadenken, terwijl ze een groet van een kennis beantwoordde.

De zieke richtte zich wat op. Er kwam minachting in haar oogen. Koel en trotsch antwoordde zij:

— „*Als* ik beter had kunnen worden, dan zou alleen mijn geest mij hebben genezen."

„Foei Corrie wat ben je pessimistisch!" zei Jeanne, op haar gewonen bedaarden toon maar met de wat wrevelige onverschilligheid van een gezond mensch die juist in een bijster goeden luim is en dien niet wil laten verstoren door de stemming van een ander. Al was ze geen dartel jong ding, ze hoopte toch op de interessante afwisselingen die het dansen straks zou brengen. Haar jeugd en haar gezondheid brachten haar verbeelding in blijde beweging.

Maar het kleine Indische menschje met den hulpeloozen blik boog zich naar de zieke en vroeg zachtjes, half verlegen en op een toon waarin iets lag van de gedweeheid van het volk waaronder ze was geboren:

— „Heb jij veel pijn, ja?"

De zieke keek de vraagster aan. Ze verbeeldde zich, in haar ziekelijk gevoel van vereenzaming, dat dit nu de allereerste was die medelijden met haar had. 't Was alsof 't haar van binnen ineens vol zon en warmte was.

„Ja" antwoordde ze, met een zacht lachje, „vanavond juist heel veel."

— „Kassian" mompelde het Indische vrouwtje, de zieke medelijdend aanziende.

Maar deze keek weer vóór zich. Terugvallend uit die sfeer van sympathie met een onbeduidend zieltje dat ze toch niet kon vasthouden, voelde ze zich eenzamer en smartelijker dan te voren. O dat er nu toch maar gauw, gauw zekerheid kwam...

... Ze glimlachte om zichzelf. Daar kwam immers weer een verlangen om te *weten* in haar op.., terwijl ze juist het weten wou ontloopen?

Ze staarde voor zich uit. De jammerlijke klankgrimassen van de viool en de piano dansten potsierlijk langs haar ooren. Er werd nu een *cracovienne* gedanst waarbij telkens na een reeksje galoppassen een sterk gemarkeerde stap werd gedaan. De kinderen vonden dat bijzonder vermakelijk en stampten veel harder dan noodig was. Telkens zaagde de viool het reeksje toontrappen af en hield dan even op met een krachtig „tjom!" van de piano. En dan stampten de kindervoetjes — rrrom! — als geweerkolven op den vloer.

De zon raakte de zee. Over de gladde, koud-blauwe vlakte voerde een een heerlijke, goudglanzende weg. Aan het eind daarvan stond, een volmaakte cirkel van gloeiend licht en allerfelste kracht en stralende schoonheid, de zon, als een verlossend, bevrijdend doel, goudener nog dan het gouden pad. Tusschen de oneindige, smettelooze, bleekblauwe lucht en de eeuwige,

onbewogen, donkerblauwe zee stond de zon, in sterke, eenzame grootheid, onveranderlijk, telkens wederkeerend . . . tusschen het Eeuwige en het Oneindige . . . gelijk het Leven.

Maar als een Leven van kracht, schoonheid, reinheid en zelfvertrouwen. Als een kinderleven — peinsde de zieke — een kinderleven, vóór het ondergaat in het leelijke, in het weten en in twijfel en teleurstelling . . . .

De pijn van binnen leidde haar gedachten af. Het was alsof haar maag opgetrokken werd, hooger, altijd hooger, tot onder de keel, tot tegen de oksels. Ze fronsde haar voorhoofd en ze klemde haar lippen saam om niet te kreunen van pijn.

Op eenigen afstand, zooals men, ziek zijnde, verwijderd maar met vreemde klaarheid hoort wat er in de ziekenkamer gezegd wordt, hoorde ze het praten om haar heen. Stemmen van vele menschen, hoog, laag, leelijk, liefelijk, schel, zacht, levendig, teemerig, flets, krachtig . . . bekende en onbekende . . .

Ze hoorde het pruttelende redeneerstemmetje, huppelend als het deksel van een ketel met kokend water, van Volders, die opgestaan was en met een kennis praatte terwijl zijn vrouw stil zat rond te kijken . . . .

En ze hoorde de stemmen van Frans en van Jeanne. Ze spraken over alledaagsche dingen, waarover men 't vanzelf gauw eens is in een banale conversatie. Maar de zieke, die in haar half-sensitieven toestand zonder aandoening waarnam wat haar oor opving, vond telkens als één van beiden een „ja" deed hooren op de meening van den andere, daarin een versterking van haar vermoeden. Ze waren het blijkbaar op alle punten eens, zoo concludeerde haar zieke geest.

En de stemmen! Die van Frans was wel gebiedend en ietwat norsch, als gewoonlijk, maar was er niet een fluweelige klank in van temperende warmte? En trilde daar in de rustige, bedaarde woorden van Jeanne niet een toon van diep verborgen, innig verlangen?

Ze glimlachte weer, kalm en tevreden omdat ze meende dat haar vermoeden zoo juist bleek. Wacht maar, dacht ze, vóór het eind van den avond zal er nog wel meer bevestiging komen.

De grijpende, knellende, holle pijn daarbinnen hield haar geest juist zóó veel bezig dat hij de indrukken niet goed meer kon waardeeren en ze zonder contrôle aannam.

Nog altijd zat ze onbeweeglijk, starend tegenover de zee.

De zon verdronk in haar eigen gouden schijnsel. Een boogje — een streepje — een stip — in enkele oogenblikken was alles weg, de gouden cirkel in de lucht en het gouden pad op de zee. Vaalbleek lag nu de zee onder een vaalbleeke lucht. Maar doffer, meer lichamelijk dan de lucht, was de zee. Terwijl daarboven zweefde als de geest die uit dit lichaam was gevaren, de vale, ijle avondlucht.

En nu rees in de zieke, langzaam, gelijk een stil opkruipende witte nevel uit avondweiden, een onrust op.

Er was daar beneden, onder aan den duinvoet — iets.

Ze voelde ... dat daar iets *moest* zijn ... iets ... dat haar aanging.

Was het ... de zee? Dat stuk van de zee dat ze niet zien kon?

Daar onder aan den duinvoet, waarheen ze van hier niet zien kon, daar kwam immers de zee tot spreken? Fluisteren zou het nu maar zijn, heel even fluisteren met een zacht-schuivend golfplooitje over een paar uitgestorven schelpjes. Maar als ze er heen ging en zich bukte en luisterde, luisterde aan den mond der zee ... dan zou ze kunnen hooren wat de zee op ademzuchten te zeggen had.

En de zee had haar iets te zeggen ... dat drong zich nu onweerstaanbaar aan haar op.

Maar roerloos bleef ze zitten. Een namelooze angst hield haar vast.

Ze durfde niet ... Nog niet.

Het was een marteling, veel erger dan die van de lichamelijke pijn.

De zee deed nu niet meer het dreigende, diepe gedreun hooren van overdag. Ze fluisterde nu zeker ... daar beneden.

En hier, hier waar ze niet te hooren was en haar lippen niet te zien waren, hier zweefde toch haar geest.

Die werkte met zwijgende, stomme suggestie.

Maar de zieke durfde niet.

Zoo zat ze te midden van het geluid en de menschen, in een vreeselijke betoovering.

* * *

(Wordt vervolgd.)

GEMEENTE-INSTELLINGEN TE AMSTERDAM.

DOOR

E. W. DE JONG.

IV.

HET TRAMBEDRIJF. *)

Nooit wellicht hebben de Amsterdamsche journalisten, die geregeld de vergaderingen van den Gemeenteraad der hoofdstad hebben bij te wonen, zich omtrent den duur eener zitting zóó vergist, als het geval was op 12 October 1898. Op de agenda voor de zitting van dien dag was de tramquaestie aan de orde gesteld, behandeld zou nl. worden de voordracht van Burg. en Weth. om met ingang van 1 Januari 1899 aan de *Amsterdamsche Omnibus Maatschappij* eene nieuwe concessie te verleenen. Die voordracht was het gevolg geweest van onderhandelingen krachtens opdracht van den Raad sedert 7 April 1897 met die Maatschappij en den heer Th. Sanders gevoerd. Dat zij ooit door den Raad zou worden aangenomen, ik geloof niet dat dit door één journalist, die den gang van zaken had gevolgd, werd geloofd; maar dat de beslissing in deze zóó belangrijke zaak zoo spoedig zou volgen als het geval is geweest, had geen onzer durven beweren.

De publieke tribune was stampvol, de menschen stonden op elkander gepakt, ieder spitste zich op heftige debatten tusschen voor- en tegenstanders van naasting der tram. Want dat het daarom zou gaan begreep ieder; 't is waar er was daartoe van geen enkele zijde eenig voorstel gedaan, doch men gevoelde dat het òf gedurende de beraadslaging zou worden ingediend, òf dat verwerpen der voordracht van B. en W. naasting zou beduiden. Dat de beslissing dien October-middag reeds komen zou, niemand die het had durven beweren; wij, verslaggevers, hadden gewed dat er een zitting of vier mede gemoeid zou zijn, dat de beslissing zou komen den avond van Donderdag 13 October.

Maar, gelijk ik reeds zeide in den aanvang van dit opstel, wij hadden mis gezien: slechts acht voorstanders van naasting voerden even het woord; toen kwam een vrij tamme verdediging der voordracht van B. en W. door den wethouder Mr. W. F. van Leeuwen en daarmee was het uit. In stemming kwam een motie, ingediend door de heeren Muller, Fabius, Van Nierop, Serrurier en Gerritsen om op 1 Januari 1900 het trambedrijf te nemen in eigen beheer. Met 31 tegen 13 stemmen nam de Raad die motie aan; dat het feit belang-

*) De heer K. H. Schadd en de heer H. Elles hadden bezwaren tegen opneming van hunne portretten.

rijk werd geacht, blijkt wel hieruit dat dien middag *alle* 45 Raadsleden aanwezig waren, wat maar zelden het geval is: vóór de naasting verklaarden zich de heeren Brongers, Nolting, Van Nierop, Boelen, Schippers, Den Hertog, Kuipers, Hovy, Gerritsen, Muller, Fabius, Heineken, Zegers Veeckens, H. Schut, Van Hall, Blooker, De Sauvage Nolting, Caroli, Harten, Wormser, Van Gigch, Serrurier, Kouveld, Korthals Altes, Harmsen, Pouw, Voûte, Polak, Kuinders, Neyt, Wijnmalen, daar tegen waren de heeren: Sterck, Cool, Van Leeuwen, Van Ogtrop, Van Lennep, Pijnappel, Schölvinck, Van Eeghen, Mijnssen, Van Waterschoot van der Gracht, Hooglandt, D. Schut, Sutorius, terwijl de heer Kamerlingh Onnes even voor het tot stemmen kwam, de vergaderzaal had verlaten.

Tam was geweest de wijze waarop de wethouder Van Leeuwen de voordracht om de A. O. M. opnieuw concessie te verleenen had verdedigd, wat te begrijpen is als men weet dat hij reeds vóór hij aan het woord kwam wist een verloren zaak te moeten verdedigen; immers reeds bij den aanvang der zitting hadden de voorstanders der naasting blijkbaar de neuzen geteld en dit den wethouder op een papiertje, dat hij op zijn plaats vond, doen weten.

Zoo was dus beslist dat op den 1sten Januari 1900 de Amsterdammers zouden rijden met hun eigen tram; dat op dien datum de taak der Maatschappij zou zijn afgeloopen en sedert den aanvang van dit jaar hebben allengs de woorden „Amsterdamsche Omnibus Maatschappij" moeten plaats maken voor het Gemeente-wapen, is de hoofdstad van Nederland een Gemeentelijk bedrijf rijker geworden.

Had de Raad van Amsterdam op dien belangrijken October-middag anders *kunnen* handelen? Ik geloof die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Zeker heeft geen der Raadsleden, zelfs niet de meest besliste voorstander van gemeentelijk beheer op dit gebied, een oogenblik voorbij gezien het vele goede dat de hoofdstad van Nederland aan de Maatschappij, die tot dusverre het trambedrijf in deze stad had geëxploiteerd, had te danken, maar dit staat vast dat de Gemeente door de nieuwe aanvragen om concessie in een moeilijk geval was gekomen, en die moeilijkheden zouden waarschijnlijk nooit geheel uit den weg zijn geruimd, bijaldien de Raad opnieuw een concessie, hetzij aan de exploiteerende Maatschappij, hetzij aan de aanvragers om een nieuwe concessie, had verleend. Het eenige middel om die moeilijkheid te ontgaan was het trambedrijf in eigen beheer te nemen, in den vervolge vrij te zijn van eenigen concessionaris, zelfs van die, welke sedert 1872 had getoond voor haar taak volkomen berekend te zijn. Want dit moet door ieder erkend, dat de A. O. M. het trambedrijf tot op het laatste oogenblik met eere heeft geëxploiteerd en op den 1sten Januari van dit jaar een schitterende nalatenschap aan de gemeente kon afstaan; hoe ook het gemeentelijk tramnet zich in de toekomst moge uitbreiden, de geschiedschrijver dezer Gemeente-instelling zal steeds de A. O. M. moeten noemen als degene, die de aanleiding werd tot de ontwikkeling van het openbaar vervoermiddel door Amsterdam.

Het valt moeilijk zich thans onze stad te denken zonder trams, en toch hebben nog velen onzer Amsterdam zoo gekend. Vóór 1872 moest men zich hier tevreden stellen met enkele omnibussen, die van het spoorwegstation aan de Willemspoort naar den Dam reden, meer was er niet en meer achtten de Amsterdammers van die dagen ook onnoodig. Behalve enkelen. Daar waren er een paar, die buiten woonden, ver van het hart der stad, in de Plantage, die toen nog inderdaad plantage was, waar toen nog geen straten waren, doch slechts eenige buitentuinen en villatjes. Voor degenen, die daar woonden, was het in die dagen bepaald een reis als ze voor hun zaken naar de stad moesten en 's middags weder terug, mooi of leelijk weêr om het even. En het was in die dagen dat bij enkelen dier Plantage-bewoners de vraag rees of men niet gezamenlijk een rijtuig zou kunnen nemen om naar den Dam te rijden — alleen was 't kostbaar, samen zou het slechts luttel geld behoeven te kosten. Wanneer men eens een omnibusje in dienst ging stellen? 't Was immers te probeeren.

De mannen, die meenden dat het geprobeerd kon worden waren de heeren Schadd en Caramelli. Beiden, eerstgenoemde als uitgever, laatstgenoemde als lid der firma Buffa en Zonen, hadden hunne zaken in de stad en voelden dus dagelijks het bezwaar te voet of in een huurrijtuig naar hunne zaken te moeten gaan. Zij lieten daarom een circulaire drukken en verspreiden van den volgenden inhoud:

Aan de bewoners van de Plantage.

De ondergeteekenden noodigen U uit tot eene bijeenkomst ten huize van den heer Edelman, hoek Middellaan en Parklaan, op Donderdag 26 October e. k. des avonds ten half acht ure, ten einde de *oprichting van een Omnibusdienst, naar en van den Dam*, te bespreken.

De wenschelijkheid voor de bewoners van de Plantage van goedkoope, gemakkelijke en elegante omnibussen, behoeft wel niet betoogd te worden. 's Winters met morsige straten, 's zomers met drukkende hitte en het geheele jaar door met slecht weer, zullen zij ons diensten bewijzen, waarvan wij de waarde eerst recht zullen schatten indien eenmaal dit gemakkelijk en goedkoop middel van vervoer ons ten dienste staat.

De ondergeteekenden vleijen zich, dat bij eenige samenwerking onzerzijds, bovengenoemd plan zeer gemakkelijk zal kunnen verwezenlijkt worden.

In de hoop U ter bestemder plaats en tijd te ontmoeten, teekenen hoogachtend,

Uw Dw. Dienaren,
K. H. Schadd.
A. Caramelli.

Amsterdam, October 1871.

Op die vergadering werd besloten dat men een omnibus zou laten loopen van de Plantage naar den Dam en staande de vergadering verbonden de

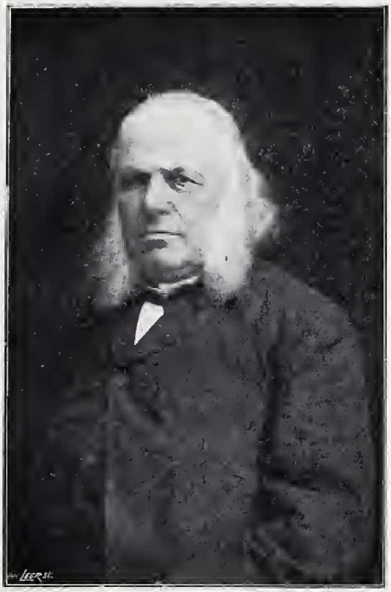

A. Caramelli †.

G. F. Westerman †.

F. J. W. H. Schmitz †.

W. Ramann.

De eerste bestuurders der A. O. M.

aanwezigen zich 30.000 kaartjes te nemen ad tien cents per stuk; met een stalhouder zou dienaangaande een contract worden gesloten en de heeren G. F. Westerman, A. Caramelli, F. J. W. H. Schmitz, W. Ramann en K. H. Schadd werden aangewezen om als 't ware een commissie van controle uit te oefenen.

Van Burgemeester en Wethouders werd spoedig daarna de vergunning gekregen de omnibus te laten rijden en reeds spoedig had het nieuwe vervoermiddel in die buurt burgerrecht gekregen. Men had een contract gesloten met den stalhouder G. Draaijer op het Weesperplein en deze opende den dienst met twee omnibussen, die om het half uur reden in den aanvang, doch al spoedig moest om het kwartier gereden worden. 's Middags tegen Beurstijd reed de Beurs-omnibus, dat was als 't ware de „sneltrein," zij was bespannen met drie paarden en stopte te nauwernood om passagiers op te nemen; wie er mede wilde rijden moest vlug in de beenen zijn en maar zorgen dat hij er fluks op sprong.

Steeds meer en meer viel het nieuwe verkeersmiddel in den smaak, maar aangezien de exploitatie op deze manier bij een stalhouder te kostbaar ging worden, werd opnieuw eene vergadering belegd en besloten de zaak op vaster voet te zetten, te vormen een vennootschap. Wederom kwamen bewoners der Plantage dus bijeen en stelde de commissie van controle bovengenoemd voor over te gaan tot de oprichting der *Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij*, aanvankelijk met een kapitaal van *ƒ* 50.000 en verder te sluiten eene obligatieleening van *ƒ* 100.000 tegen eene rente van 6 pCt. De vergadering besloot tot de oprichting en eveneens dat de genoemde heeren de bestuurders zouden zijn, en tevens dat er zou wezen een administreerend directeur.

Deze laatstgenoemde functie werd zonder dat er ooit eenige feitelijke benoeming plaats heeft gehad dadelijk opgedragen aan den heer Schadd. Het sprak als 't ware van zelf dat de man, die van den aanvang af het initiatief tot de oprichting der Maatschappij had genomen ook verder aan het hoofd van de zaken zou staan en nooit hebben de aandeelhouders der Maatschappij er berouw over gehad dat zij hem die taak op de schouders legden; onder zijn beheer nam van jaar tot jaar de Maatschappij in bloei toe; steeds stegen de dividenden, in één woord, gelijk een der aandeelhouders verklaarde: „In Schadd had men een schat gevonden!" Tot aan het einde der Maatschappij heeft hij haar beheerd en het vertrouwen der bestuurders bezeten, die naast hem stonden, bestuurders die in hun midden tot heden hadden één der mede-oprichters, den heer Ramann.

Zoo was dan de Maatschappij, die voorbestemd was zulk een belangrijken invloed te gaan uitoefenen op het leven in de hoofdstad van Nederland, tot stand gekomen en werd de eerste lijn op 3 April 1872 geopend, de lijn Dam—Plantage. De Maatschappij nam van den stalhouder Draaijer over twee omnibussen, acht paarden, twee conducteurs, twee koetsiers en een stalknecht. Voor de stalling en de reperatie, alsmede het beslag der paarden werd met den stalhouder een contract gemaakt. Het kantoor werd gevestigd ten huize van

den heer Schadd, die toen in de Plantage—Prinsengracht woonde, terwijl deze zich van de oprichting af als hoofd-boekhouder de hulp verzekerde van den heer J. A. Bondix. Deze is de eenige van het thans in dienst der gemeente overgegane personeel, die van den eersten dag af bij het omnibus- en tramverkeer in dienst is geweest. Naast hem is de heer H. Elles een bekend beambte der Maatschappij geweest. Geweest, omdat hij na de naasting niet in gemeentelijken dienst is overgegaan. De heer Elles kwam bij de A. O. M. in dienst, toen deze het trambedrijf begon: hij werd op 6 Maart 1875 als hoofd der technische afdeeling aangesteld en bleef die betrekking tot op 31 December 1899 vervullen.

Vol vertrouwen begon de directeur der Maatschappij op dien 3den April 1872 zijne taak. Hij twijfelde geen oogenblik aan de toekomst van zijn kind, ook al mochten vele Amsterdammers medelijdend de schouders ophalen over degenen, die zoo dwaas waren hun geld te wagen in een onderneming, die blijken zou een doodgeboren kind te zijn. Aan de „kletstafel" in de koffiehuizen werd gelachen om die malligheid — en de leening? Het kostte heel wat moeite het bedrijfskapitaal bij elkaar te krijgen; het kapitaal werd bij lange na niet volteekend, aandeelen werden aan de Beurs voor 75 pCt. van de hand gezet, er was geen vertrouwen in de zaak. Maar de heer Schadd liet ze lachen en wist dat de bordjes spoedig verhangen zouden worden. Toen over het eerste anderhalf jaar van het bestaan der Maatschappij reeds 6 pCt. dividend kon worden uitgekeerd en dit dividend van jaar tot jaar toenam, was ieder er tuk op aandeelen te nemen in de Maatschappij en kregen degenen, die in den aanvang de gelegenheid daartoe hadden laten varen, spijt van hun terughoudendheid.

J. A. Bondix.
Vroeger hoofd-boekhouder der A. O. M., thans hoofd-boekhouder b/d Gemeente-tram

Niet onaardig is het, hier even te herinneren aan het prospectus waarin het bestuur der nieuwe vennootschap opwekte deel te nemen aan de geldleening groot *f* 100.000 bovengenoemd, waarvoor men op 1 en 2 Nov. 1872 ten kantore der heeren Kerkhoven & Co., Langerhuijzen & Co. en Gebrs. Van Wijck zou kunnen inschrijven. Daarin werd o. a. gezegd:

„De behoefte aan Omnibusverkeer in Amsterdam is jaren lang spreekwoordelijk geweest. Men zag algemeen dat Amsterdam de eenige hoofdstad, de eenige stad van beteekenis was, waar een doelmatig en vertrouwbaar Omnibusverkeer gemist werd.

De reden van dit gemis was niet ver te zoeken. In geen andere stad is

het verkeer zoo belemmerd als hier; eene onafgebroken reeks bergachtige bruggen, tal van nauwe straten, en vaak slecht plaveisel maken het rijtuigverkeer hier zeer moeilijk en kostbaar. Men vreesde buitendien dat het publiek, (achterlijk als wij in sommige zaken zijn) hier geen gebruik zou maken van een vervoermiddel, waarvan de bewoners der andere hoofdsteden reeds jaren lang voortdurend en algemeen profiteerden.

De uitkomst van de nu in exploitatie zijnde lijnen heeft het laatste bezwaar schitterend gelogenstraft. Het publiek heeft getoond deze wijze van verkeer op hoogen prijs te stellen en ieder bewoner der wijken, welke tot heden geëxploiteerd worden, erkent dat de omnibussen niet langer weelde, maar behoefte geworden zijn.

En wat het moeilijke verkeer door Amsterdam betreft, wij zullen de laatsten zijn om te ontkennen dat men hier bezwaren aantreft, welke in geen andere stad gevonden worden. Doch wij verzoeken u in het oog te houden dat dit geene natuurlijke of onopruimbare bezwaren zijn; dat de belemmeringen, die wij hier in de gedaante van hooge bruggen en nauwe straten ontmoeten, afkomstig zijn van een voorgeslacht, 't welk van een verkeer zoo als wij op dit oogenblik in Amsterdam zien, evenmin droomde als van spoorwegen of telegrafen. Voor 50 jaar, dus vertelt Ter Gouw in zijn *Oude Tijd* 1872, II blz. 27, vond men in de Kalverstraat nog boomen! Deze straat had daarbij toen nog geen trottoirs en werd van beide zijden bereden. In datzelfde tijdvak zijn onze bruggen op hare plaats.

Daarom kan het dunkt ons niet uitblijven, dat de overtuiging, welke tegenwoordig schier ieder ingezeten dezer hoofdstad deelt, dat al de wegen in Amsterdam eenige geslachten ten achteren zijn bij het verkeer en de eischen van den tegenwoordigen tijd, dat deze overtuiging zal leiden tot verbeteringen, welke reeds zoovele jaren tot de krachtige ontwikkeling dezer stad hadden kunnen bijdragen.

Het doel dezer geldleening is, ons in staat te stellen allereerst aan de bestaande lijnen een belangrijke uitbreiding te geven — en daardoor het materieel in betere verhouding te brengen tot het drukke verkeer langs onze lijnen op een groot aantal uren van den dag. In de tweede plaats zal deze leening strekken tot het openen van nieuwe lijnen naar andere wijken dezer stad, het bouwen van nieuwe stallen, het oprichten van wachtkamers aan de stations, enz."

Inderdaad de Maatschappij was van den aanvang af een succes. Niet alleen dat de lijn Dam-Plantage dadelijk tal van passagiers trok, ook in andere deelen der stad begon men al spoedig de behoefte van het nieuwe verkeersmiddel te gevoelen en het gevolg daarvan was dan ook, dat reeds in datzelfde jaar 1872 de tweede lijn, die van den Dam naar de Vondelstraat werd geopend. De omnibussen in die richting reden toen door de Kalverstraat en den Heiligenweg en menige dame, die zich in die dagen op de hooge imperiales gewaagd heeft, heeft doodsangsten uitgestaan als de logge gevaarten over de hooge sluizen over de grachten van de Leidschestraat

bolderden. Een paar jaar later, nadat de Maatschappij de gele en blauwe wagens van Koensz en Langeveld, die toen van den Dam op het spoor reden, had uitgekocht, werden ook de lijnen Dam-Hollandsche Spoor en Dam-Rijnspoor geopend, spoedig ook de lijn Dam-Sarphatistraat, de lijn Schreierstoren-Leidsche Bosch bestond slechts kort, omdat zij bleek niet te rendeeren.

Laatstgenoemde lijn ging van den Buitenkant langs de Plantage en Kerkstraten naar het Vondelpark, de prijs per rit over de geheele lijn bedroeg 30 cent, van Buitenkant tot Amstelveld 15 cent, van Plantage tot Vondelpark ook 15 cent.

Overigens bestond op de andere lijnen een zomer- en winterdienstregeling, de omnibussen reden meestal om het halfuur, op enkele lijnen om het kwartier van de beide eindpunten, terwijl de dienst duurde van 's morgens 9 tot 's avonds 10 uur en extra-ritten gedaan werden, wanneer er in Artis, het Park of het Paleis voor Volksvlijt concerten, e. d. plaats hadden.

Op de dienstregelingen, die de conducteurs den passagiers aanboden, stond o. a. ook gedrukt: „Bij het verlaten van de omnibussen stappe men achterwaarts (het gezicht naar de omnibus gekeerd) van de voetplank af." Zouden soortgelijke wenken op de tegenwoordige tramkaartjes ook thans nog niet hun nut kunnen hebben, voor menschen — met name dames — die vaak averechts verkeerd van een in gang zijnde tramwagen stappen of springen en in zulk een geval met de straatsteenen kennis makende, uitermate verbaasd zijn?

De Maatschappij bloeide dus ook al had zij af en toe met moeilijkheden en tegenspoed te kampen en zij o. a. in 1874 door een soort influenza onder de paarden twintig van deze dieren verloor en het advies van den directeur van de Rijksveeartsenijschool, Dr. Wirtz, zelfs werd ingeroepen.

Toch was deze wijze van passagiers vervoeren nog de ware niet. Dat beweerden langzamerhand de stuurlui aan den wal, die wel eens iets in het buitenland hadden gehoord en gezien en die meenden dat men te Amsterdam die omnibussen door wagens op rails diende te vervangén, den tramdienst moest inrichten. Anderen waren echter van oordeel dat zoo iets te Amsterdam absoluut onmogelijk was. Trams in een stad met zulke nauwe straten en zooveel grachten? Maar dat zou iets mals wezen, dat moest leiden tot de grootste ongelukken. Zoo redeneerde *men*, doch toen de heer Schadd zijn tijd gekomen achtte, liet hij *men* praten en besloot hij het met die trams ook eens te probeeren en dan maar liefst dadelijk op een der moeilijkste trajecten. Hij vroeg aan Burg. en Weth. vergunning een tramlijn te mogen leggen en exploiteeren van het Leidsche Plein naar de Plantage.

Dat was zelfs het Dagelijksch Bestuur te machtig. De Omnibus-Maatschappij zelve moest weten wat ze deed, doch B. en W. meenden haar toch tegen zulk een dwaas plan te moeten waarschuwen en zoo geschiedde het, dat de toenmalige wethouder van Publieke Werken, Baron G. A. Tindal, den heer Schadd kwam aanraden van zulk een voornemen af te zien.

Een tram leggen op dat baanvak! Een tram, die over die, toen nog inderdaad hooge Hooge Sluis zou moeten gaan; die toen doór de smalle Weesperstraat moest loópen; den scherpen bocht moest maken bij de Kerkstraat; moest gaan over een paar beweegbare ophaalbruggen aan de Weesperstraat en bij de Muidergracht — dat moest immers tot allerlei ongelukken aanleiding geven!

Edoch de heer Schadd zag het minder erg in, B. en W. gaven — maar slechts voor één jaar — de vergunning, de rails werden gelegd en in Juni 1875 werd de eerste tramlijn voor het publiek verkeer opengesteld.

De eerste tramwagen op het Frederiksplein.

Natuurlijk dat reeds eenigen tijd te voren op de lijn proefritten waren gedaan. Op een goeden ochtend in het laatst van Mei 1875 werd de tram gephotografeerd, en ik acht mij gelukkig den lezers een photografie van een dier eerste tramwagens in den tekst van dit artikel te kunnen toonen en dit te liever omdat aan deze plaat een aardige herinnering is verbonden. Daar staat de nieuwe wagen, zooals men op het spatbord ziet nummer 4, op den hoek van het Frederiksplein en de Sarphatistraat. De koetsier is C. van Stolk, de conducteur J. Spanjerberg, die beiden niet meer bij de tram in dienst zijn; de man, die het paard aan den kop heeft is Piet Draaijer, de zoon van den stalhouder, bij wie de Maatschappij vroeger stalde. Later, toen de

A. O. M. haar eigen stallen en werkplaatsen aan de Nieuwe Achtergracht had ingericht in de vroegere metaalfabriek, voor dat doel aangekocht, was Willem Draaijer al bij de Maatschappij in dienst getreden als werkmeester en heeft die betrekking jaren lang vervuld.

En nu de pasagiers van de tram op onze plaat. Passagiers zijn het feitelijk niet, want gelijk boven gezegd, het gold nog maar een proefrit. Doch het toeval wilde dat een onzer stadgenooten van die dagen, een bekend en bemind man, die ook thans nog onze stadgenoot is, Dr. E. Laurillard met zijn drie kinderen zijn ochtendwandeling deed, zoo ongegeneerd weg, met zijn pet op. Toevallig kwam hij aan het Frederiksplein toen de tram zou gephotografeerd worden en daartoe uitgenoodigd door den hoofd-boekhouder der Maatschappij, den heer Bondix, die er ook bij was, nam dominé met zijn kinderen en den heer Bondix in den wagen plaats. En zoo ziet de lezer daar zitten Dr. Laurillard met zijn kinderen en den heer Bondix. Wie den geachten predikant kent, zal moeten toegeven dat de gelijkenis treffend is. Het paard voor den wagen is de schimmel Jans, het eerste paard in het stamboek der Maatschappij ingeschreven. Jans heeft de Maatschappij gediend tot het „koperen" feest, twaalf en een half jaar lang. Op dien feestdag werd ook Jans getracteerd: zij mocht dien dag zooveel worteltjes eten als zij maar lustte, maar helaas, die worteltjes zijn Jans' dood geweest: zij at zich een indigestie en acht dagen later was Jans niet meer!

Maar de eerste tramlijn heeft zij geopend op dien 1sten Juni 1875. Dien ochtend waren vele genoodigden, waaronder de toenmalige burgemeester der hoofdstad, Jhr. Mr. C. J. A. den Tex, met hunne dames op het Leidsche Plein saamgekomen om den eersten rit in eenige elkaar volgende wagens te maken. Nadat de paarden bezichtigd waren, die voor deze gelegenheid gehaald waren uit de hulp-remise, welke de Maatschappij toen had staan op een deel van het terrein, waar thans de gebouwen van het kantongerecht zich verheffen, stapte men in. Op het voorbalcon van den eersten wagen stond o. a. de burgemeester met den heer G. F. Westerman. Veel vertrouwen hadden de Amsterdammers niet in die tram, ook niet degenen, die dien ochtend genoodigden der Maatschappij waren, en dat vertrouwen werd er niet beter op, toen bij dien eersten rit de derde wagen bij de bocht aan de Kerkstraat derailleerde. Degenen echter, die zulks als een slecht voorteeken voor de toekomst hebben beschouwd, hebben zich deerlijk vergist. Dien middag bood het bestuur der Maatschappij genoodigden een luisterrijk dejeuner in een der zalen van Artis aan en daarmede was de eerste tramlijn te Amsterdam ingewijd.

Spoedig bleek het dat ook omtrent de tram de pessimisten verkeerd hadden gezien: de wagens voldeden best; Hooge Sluis, ophaalbruggen, scherpe bochten, bleken voor het nieuwe verkeersmiddel geen bezwaar te zijn en nu het goed ging, nu kwamen er, zooals het in dergelijke gevallen meer gaat, allerlei liefhebbers, die het elders ook wel eens wilden probeeren en aan B. en W. concessie vroegen voor het aanleggen van paardenspoorwegen.

Terecht begrepen B. en W. dat het nu zaak werd meer positieve verbintenissen tusschen de Maatschappij en de gemeente aan te gaan; contracten te sluiten, die voor langer tijd dan een jaar telkens, zooals tot dusverre het geval was geweest, zouden gelden. Vandaar dat zij in Mei 1876 den Raad voorstelden de Maatschappij tot wederopzeggens eene concessie te verleenen voor het leggen en exploiteeren van paarden-spoorwegen van het Leidsche Plein naar de Plantage; van den Dam naar het Haarlemmerplein; van den Dam naar de P. C. Hooftstraat en de Vondelstraat; van den Dam naar de Sarphatistraat; van den Dam naar den Buitenkant, de tegenwoordige Prins Hendrikkade.

Eenige zittingen van die Meimaand heeft de Gemeenteraad aan de behandeling dezer ontwerp-concessie besteed; vele zittingen, omdat men ook rekening had te houden met allerlei adressen, die tegen het nieuwe vervoermiddel bij den Raad waren ingekomen. De stalhouders protesteerden het hardst, wat hen in die dagen zeker niet kwalijk te nemen was, maar ook vele bewoners der binnenstad hadden er erg tegen die trams voor hun deur te hebben. Bewoners van Reguliersbreestraat en Utrechtschestraat vreesden dat die tram hun nering zou bederven: dat de menschen die winkelstraten zouden mijden, en deze gevaarlijk werden door die paardenspoorwagens. Ik zou thans wel eens een neringdoende uit genoemde straten willen zien, die er nu ook de tram nog uit zou willen hebben! De Raad was echter zoo verstandig zich ten slotte niet aan die tegenkanting te storen en liever mede te gaan met de bewoners van P. C. Hooftstraat en Vondelstraat, die gevraagd hadden de concessie toch vooral toe te staan. De Raad stond toe, met dien verstande dat de concessie na vijf jaar zou moeten worden herzien en wel naar aanleiding van een amendement van het lid S. W. Josephus Jitta, die anders vreesde dat de concessie een eeuwigdurende zou worden, en onder bepaling van een zekere retributie, die de Maatschappij aan de gemeente zou hebben te betalen en van openbare werken, die zij voor hare rekening zou hebben uit te voeren: op den 31sten Mei 1876 werd door den Raad met 26 tegen 2 stemmen de eerste concessie aan de A. O. M. verleend.

Het ligt beslist niet in mijne bedoeling in dit tijdschrift in uitvoerige beschouwingen te treden over den strijd, die sedert die eerste concessie tusschen A. O. M. en gemeente begonnen is en tot den 18en October 1898 is voortgezet om met den dood der Maatschappij te eindigen. Voor hen, die van dergelijke, dikwerf ingewikkelde moeilijkheden uit concessiebepalingen ontstaan, studie maken, kan het zijn nut hebben daarin dieper door te dringen en dan na te slaan alles wat dienaangaande in de Gemeentebladen der stad Amsterdam te vinden is. Toch dien ik in korte trekken de geschiedenis der A. O. M. na 31 Mei 1876 uiteen te zetten, opdat den lezer duidelijk worde, hoe men er toe gekomen is ten slotte de exploitatie van tramlijnen binnen deze stad tot gemeentezaak te maken.

Nadat de concessie van 1876 verleend was, toog de Maatschappij flink

aan den arbeid; na de lijn Dam—Plantage, kwamen in 1874 de lijnen Dam—Vondelstraat, Dam—Overtoom, Dam—Sarphatistraat in gebruik.

De vroegere omnibussen bleven nog eenigen tijd rijden op buitenlijnen, die de Maatschappij ging exploiteeren naar Diemerbrug, Haarlemmermeer, Sloterdijk. Men kon o. a. vier maal op den dag van Haarlemmermeer naar Amsterdam rijden! Maar deze lijnen zijn spoedig opgeheven, omdat zij absoluut niet rendeerden en allengs zijn toen de omnibussen verdwenen.

Aan de lijn Dam—Sarphatistraat zijn nog een paar aardige bijzonderheden verbonden: de eerste is dat de Maatschappij de opbrengst van het vervoer den eersten dag dat de lijn in exploitatie was, geheel en al afstond aan de

Een der tramwagen-remises.

commissie voor de oprichting van een gedenkteeken ter eere van Dr. Sarphati, de andere betreft het tegenwoordige Sophia-plein.

De A. O. M. had destijds op het Schapenplein, nu Sophia-plein, een viertal perceelen gekocht en die aan de stad afgestaan. Deze perceelen moesten worden afgebroken: was zulks geschied dan zou de gemeente de beschikking krijgen over een prachtig bouwterrein, terwijl de lijn Dam—Sarphatistraat zou kunnen worden gelegd. Maar nu deed zich het geval voor dat de heer Oostmeijer van een dier perceelen had gehuurd den muur, om deze als reclame voor zijn confectiezaak te doen dienen; het contract daaromtrent duurde nog eenige jaren, de muur mocht dus niet omver gehaald. Hoe kwam Amsterdam af

van dien onooglijken sta-in-den weg? Daarvoor zorgden de studenten. Op een goeden avond besloten eenige studenten, die op hun societeit „het Vosje" aan het Rokin een joligen avond hadden, op Oostmeijer's muur een aanval te doen. Het plan werd uitgevoerd — de muur werd bestormd, den ochtend daarna vond Amsterdam op het Sophiaplein een hoop puin. Jaren lang heeft het geval in de hoofdstad een onderwerp van gesprek uitgemaakt en nog zegent de burgerij de studenten, die haar destijds bevrijdden van een onooglijk „reclame-bord" en de politie, die dien nacht zeer toevallig (!!) in die buurt niet aanwezig was! Na die bestorming kon de A. O. M. gewoon

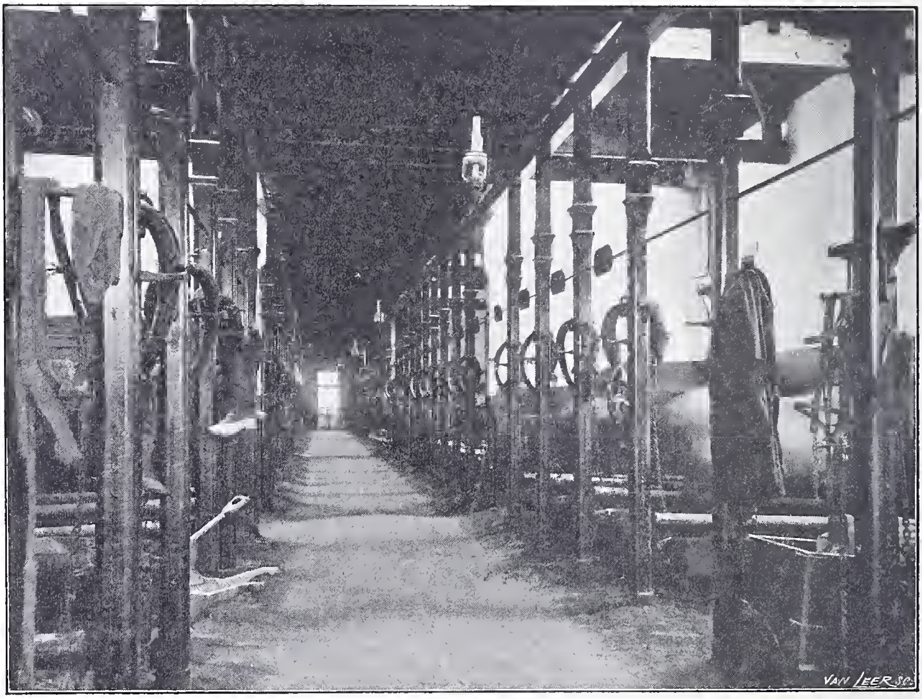

Gezicht in een der stallen.

den boel opruimen en de nieuwe lijn aanleggen. In 1879 kwamen verder tot stand de lijnen Dam—Prins Hendrikkade, Dam—Haarlemmerplein, Dam—Holl. Spoor en toen naderde het jaar 1881, waarin de concessie zou moeten worden herzien.

De voordracht dienaangaande in November 1880 den Raad voorgelegd, werd in September 1881 na eenige wijziging goedgekeurd. Bij die nieuwe concessie kreeg de Maatschappij een rayon van voorkeur voor exploitatie voor den tijd van 29 jaren en werd haar tevens opgedragen den aanleg van nieuwe lijnen Dam—Linnaeusstraat, Dam—Amsteldijk en verlengen van bestaande lijnen, zijnde de stukken Kadijksplein—Czaar Peterstraat en Tulpplein—Weesper-

zijde. Bovendien werden haar opgelegd de uitvoering van verschillende werken, o.a. verlagen der Hoogesluis; verlagen van bruggen in de Vijzelstraat; verbeteren der brug over het Rokin voor het Spui; verbreeden van het Rokin, om mindere werken nu maar niet te noemen. De Maatschappij voldeed geheel aan de bepalingen haar bij de nieuwe concessie opgelegd en zorgde dat de nieuwe lijnen binnen den vastgestelden termijn in exploitatie waren gebracht.

Dat de werken, die de Maatschappij in Amsterdam heeft doen verrichten, van zeer groote beteekenis zijn geweest, blijkt wel hieruit dat haar tramnet veel duurder is geworden dan de aanleg van eenige spoorweg in Nederland heeft gekost. Terwijl voor den spoorwegaanleg (inbegrepen gebouwen) de som van *f* 100.000 per K.M. reeds hoog is te noemen, heeft de 30 K.M. tramlijn der A. O. M. gekost *f* 5.007.290.54, dus ongeveer *f* 170.000 per K.M.!

Maar sedert kwamen de moeilijkheden opzetten, omdat nieuwe concessie-aanvragen inkwamen, waarvan de meest belangrijke is geweest die van den heer Th. Sanders. Zijn tramplannen liggen een ieder nog versch in het geheugen. In alle bladen is daarover herhaaldelijk geschreven en gedebatteerd; hij kwam met een aanvrage tot het leggen van ceintuurlijnen met zijtakken naar verschillende punten der stad en met het voorstel de trekkracht van paarden om te zetten in trekkracht met electriciteit. Langzamerhand bereikten den Raad bovendien adressen van bewoners der nieuwe wijken, met name van de buurten XX en YY, d. i. de stadsgedeelten bekend als het Jacob van Lennepkwartier en als „de Pijp" achter de Stadhouderskade en het was duidelijk dat de concessie van 1881 spoedig moest worden herzien. Het gevolg van de aanvragen was dat de Raad uit zijn midden een commissie benoemde ten einde hem van advies te dienen en deze commissie kwam in 1888 met het voorstel de gedane concessie-aanvragen af te wijzen, doch aan de A. O. M. te geven een nieuwe concessie en haar daarbij o. a. op te dragen het leggen eener lijn Centraal-Station—Weesperzijde; Dam - Bilderdijkstraat en Czaar Peterstraat—Abattoir.

Van een lijn door buurt YY was dus geen sprake. Terloops dient hier aangeteekend dat die buurt eenigen tijd geholpen is geweest in die dagen door de *Amsterdamsche Tram-Omnibus-Maatschappij*, die haar omnibussen liet loopen op de lijnen Dam—Artis; Dam—Museum; Dam—Sarphatipark—Amsteldijk; Artis—Abattoir. Maar deze Maatschappij heeft slechts kort bestaan. De toestand van materieel en paarden was van dien aard dat niemand voor zijn genoegen van de vervoermiddelen dezer Maatschappij gebruik maakte en toen de A. O. M. het tarief op haar lijnen ging verlagen beneden dat der tram-omnibussen, was het lot dezer voertuigen beslist — zij verdwenen om zekerlijk nooit weder te Amsterdam terug te keeren, door niemand betreurd!

De nieuwe concessie werd in 1890 na tal van Gemeenteraadszittingen verleend en een der belangrijkste gevolgen er van was dat de A. O. M. aan de gemeente had te betalen een som van anderhalf millioen, waarvoor aangelegd zou worden de nieuwe westelijke verkeersweg, noodig ook tot het leggen der lijn Dam—Bilderdijkstraat. De concessie schonk de A. O. M. het recht van voor-

keur, doch zij moest gedoogen dat andere concessie-aanvragers lijnen in exploitatie zouden kunnen krijgen, bijaldien de Maatschappij die niet voor haar rekening wilde nemen, terwijl zij ook medegebruik harer lijnen in dergelijke gevallen zou hebben toe te staan onder bepaalde voorwaarden.

Sedert die concessie werd verleend is het laatste bedrijf begonnen dat met de naasting der A. O. M. *moest* eindigen. Het was aan den aanvang te voorzien dat de eerste de beste concessie-aanvrage voor lijnen buiten het rayon van voorkeur, tot allerlei ingewikkelde moeilijkheden moest lijden en toen dan ook de heer Sanders in 1895 zijn uitvoerige concessie-aanvragen in-

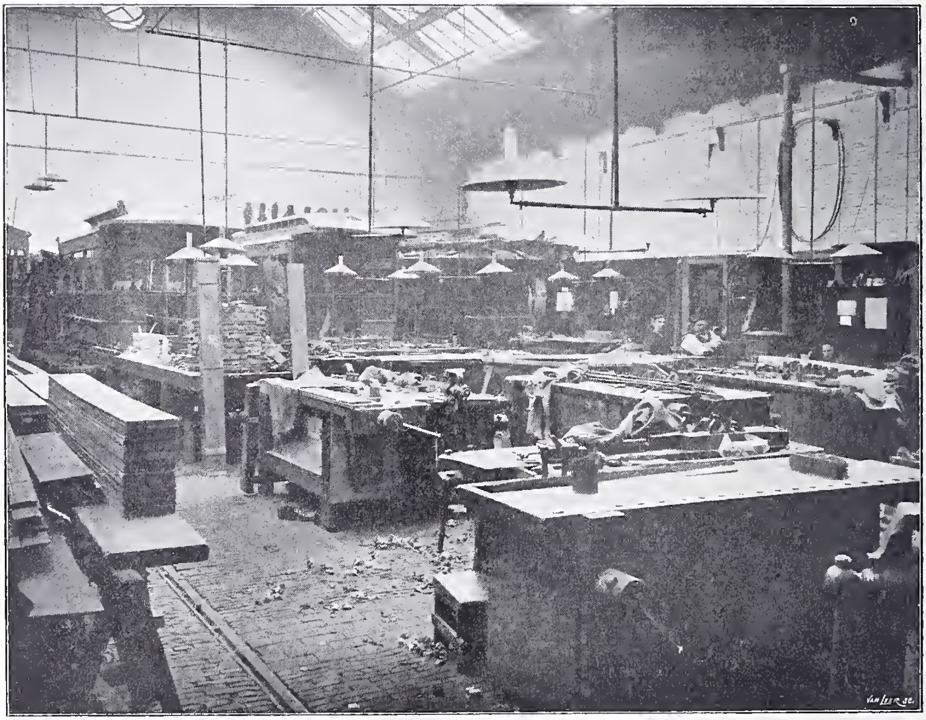

Gezicht in de werkplaatsen aan de Nieuwe Achtergracht.

diende, begonnen de moeilijkheden eerst recht. Tal van adressen van ontevreden ingezetenen, door al die bisbilles steeds van tramverkeer verstoken, kwamen bij den Raad in en in de pers werd de zaak besproken in tal van artikelen. *Burgerplicht* heeft aan de quaestie haar laatste groote vergadering gewijd op den 3den April 1896, toen de heer J. H. Geerke daarin uitvoerig de geschiedenis van het tramwezen besprak, kortom de quaestie was een *question brûlante* geworden in de ware beteekenis des woords.

B. en W. kwamen wederom met een voordracht aan de A. O. M. een nieuwe concessie te verleenen, doch de Raad durfde de nieuwe moeilijkheden niet aan; blijkbaar ten einde raad hoe te komen tot een bevredigende

oplossing van het vraagstuk, en zeker ook onder den indruk van de staats- en gemeente-bemoeiing, die „in de lucht zit” in onze dagen, hakte hij, gelijk boven gezegd, na luttele discussie den knoop door en velde hij over de *Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij* het eindvonnis, sneed hij haar roemrijk leven af op den 1sten Januari 1900.

Haar roemrijk leven! Zekerlijk. Want dat leven was roemrijk en voor de hoofdstad van de grootste beteekenis, ook al kleefden de A. O. M. gelijk alle menschelijk werk fouten aan, fouten die hoofdzakelijk in mijn oogen het tarief en de exploitatie der laatste jaren betreffen. Ik voor mij ben stellig overtuigd dat de Maatschappij door fouten op dit gebied haar dood heeft verhaast. Immers wat het tarief betreft, al steekt het gunstig af bij andere steden in ons land, waar trams geëxploiteerd worden, het had de fout voor sommige lijnen veel te hoog te zijn, te omslachtig en bovenal het was *unfair* tegenover menschen, die te Amsterdam niet door en door bekend zijn.

Te hoog is het tarief op een kort lijntje als dat van den Dam naar het Centraal-Station, waarvoor men zonder kaartje te hebben $7\frac{1}{2}$ moet betalen, te ingewikkeld met al die overstapkaartjes, enkele kaartjes, abonnements-kaartjes; waarom men niet reeds lang geleden doodeenvoudig voor elken rit, lang of kort vijf of zes cent is gaan heffen, is mij nooit duidelijk geworden. Maar zeker was het tarief onbillijk tegenover den vreemdeling, die van die abonnementskaartjes van $6\frac{1}{2}$ cent en die overstapjes niets wetende, alleen afgaande op het in de wagens hangend bordje, waarop stond aangekondigd dat de prijs per rit $7\frac{1}{2}$ cent is, zonder dat van de andere tarieven melding werd gemaakt, steeds te veel betaalde.

Erkend moet worden dat de A. O. M. in 1890 den Raad toestemming voor den aanleg der lijn door buurt YY heeft gevraagd, waarop men echter om zich niet vaster aan de Maatschappij te binden niet inging; erkend moet ook worden dat zij reeds zes jaar geleden, dadelijk nadat de eerste electrische tramlijn in Europa, die te Bremen, in gebruik was genomen, de Gemeente het aanbod deed zes lijnen met electrische beweegkracht te exploiteeren en zelfs aanbood eene geheele installatie met trolley-stelsel te maken langs de lijn Dam—Leidscheplein en deze zes weken te laten bestaan, opdat Amsterdam over de æsthetische quaestie van dit stelsel, waarover veel te doen was, zou kunnen oordeelen, maar hoe het gekomen is dat de A. O. M. den heer Sanders reeds niet lang voor was geweest met eene aanvraag om buitenlijnen te leggen begrijp ik mij niet. Allicht zegt men: het was hoogst twijfelachtig of zij rendeeren zouden, het was een waag daarin zijn geld te steken. Ik voor mij geloof dat de waag, ziende de snelle uitbreiding van Amsterdam, niet zoo groot zou geweest zijn, doch aangenomen dat het een waag was, had de zelfde Maatschappij in 1875 niet getoond iets te durven wagen; twijfelde toen niet bijna iedereen aan de levensvatbaarheid van eenige tramlijn in deze stad?

Edoch, afgescheiden van dit alles moet, ik herhaal het, gezegd worden dat

het bestaan der A. O. M. roemrijk was: haar dienst was stipt; haar materieel was een toonbeeld van degelijkheid en netheid; haar personeel een voorbeeld van welwillendheid en vriendelijkheid. De namen der oprichters, bovenal die van haar directeur, zullen ten allen tijde met eere mogen worden genoemd bij degenen, die tot den bloei der hoofdstad veel hebben bijgedragen en aan wie Amsterdam het tot stand komen van tal van degelijke verbeteringen te danken heeft.

Afgeloopen is haar taak; de woorden *Amsterdamsche Omnibus Maatschappij* op de wagens hebben plaats gemaakt voor het gemeente-wapen en allengs zal men verschillende veranderingen zien plaats hebben. Reeds is een aanvang gemaakt met het leggen van twee nieuwe lijnen: eene van de brug-Ferdinand Bolstraat langs de Ceintuurbaan tot den Amsteldijk, dus de veelbesproken lijn door buurt YY, en eene van de De Clercqstraat langs de Bilderdijkstraat tot de Vondelstraat, waardoor dus gevormd wordt een directe lijn Dam-Bilderdijkstraat-Vondelstraat, dus de lijn door buurt XX: beide lijnen, waarvan de opening over een paar maanden wordt verwacht, zullen voorloopig met paarden worden geëxploiteerd. Bovendien heeft de Raad ook reeds besloten een aanvang te maken met het exploiteeren door middel van electrische beweegkracht. Op advies van den verleden jaar benoemden directeur voor het electrisch bedrijf, zal het bovengrondsche stelsel, het trolleystelsel worden toegepast. De proef zal men nemen door de bestaande tramlijn Leidscheplein-Haarlemmerplein electrisch in te richten, omdat men hier door de geheele Marnixstraat een rechte lijn heeft, om haar dan meteen over het Haarlemmerplein door de Planciusstraat te verlengen tot de Zoutkeetsgracht. Het electrisch station voor de beweegkracht zal worden ingericht in een van de A. O. M. overgenomen remises aan de Brouwersgracht.

J. H. Neiszen,
Directeur van den Gemeentelijken Tramdienst.

Mede is te verwachten dat de directeur van het Gemeentelijk trambedrijf, de heer J. H. Neiszen, de man, die thans de plaats van den heer K. H. Schadd in het directiegebouw aan de Nieuwe Achtergracht heeft ingenomen, spoedig ook in de bestaande tarieven wijziging zal gaan brengen.

Te oordeelen naar de antecedenten van den directeur van ons gemeentelijk trambedrijf heeft de Raad zeker geen slechte keuze gedaan toen zij den heer Neiszen daarvan het bestieren opdroeg. In onze stad was hij vreemdeling, doch wanneer wij weten dat hij langer dan zeventien jaren de gemeente Rotterdam als onder-directeur van Publieke Werken diende, dan mag met reden verondersteld worden dat burgemeester Vening Meinesz zeker krachtig tot de benoeming van dezen directeur onzer tram zal geadviseerd hebben.

Was er iemand beter dan hij in staat tot oordeelen over de bekwaamheden van een man, dien hij jaren lang in zijn werkkring te Rotterdam had kunnen gadeslaan; kon iemand beter dan hij beoordeelen de groote verdiensten, die deze man voor de tweede stad des Rijks had gehad? Immers neen; en kennende de ernstige wijze waarop Amsterdam's burgemeester de belangen zijner gemeente behartigt, lijdt het bijna geen twijfel of de keuze zal blijken eene goede te zijn geweest.

In 1853 te Breda geboren, werd de heer Neiszen na volbrachte studie in 1873 tweede, in 1876 eerste luitenant bij het wapen der genie; in 1879 werd

De werkkamer van den directeur.

hij op verzoek op non-activiteit gesteld en trad, na eerst eenigen tijd werkzaam geweest te zijn als secretaris van het „Veluwsch-lokaalspoorwegcomité" dat bedoelde spoorlijnen te leggen tusschen Apeldoorn—Deventer en Dieren en tusschen Apeldoorn en Hattem, den 1sten October 1881 in dienst der gemeente Rotterdam. In 1882 kreeg hij zijn eervol ontslag uit den militairen dienst.

Te Rotterdam heeft hij jaren lang krachtig medegewerkt tot het verbeteren van het rioolstelsel, bij scholenbouw, bij den bouw van het abattoir en van het ziekenhuis, e. d., terwijl hij bovendien steeds zorgde dat de dagelijksche gang van zaken uitnemend ging. Den 1sten Juni 1899 trad hij als directeur

voor den tramdienst te Amsterdam op en noode zag Rotterdam, dat aan den ijverigen ambtenaar zooveel verplichtingen heeft, hem gaan. Het *Rott. Nbl.*, waaraan ik bovenstaande bijzonderheden ontleende, schreef bij zijn vertrek van hem:

„De nieuwe werkkring, die door zijn benoeming te Amsterdam voor hem geopend wordt, zal hem wellicht meer gelegenheid geven voor de wereld buiten zijn terrein een man van beteekenis te wezen. Gezocht heeft hij eene aanleiding daartoe nooit. Want hij cultiveert een zeldzame bescheidenheid; zijn levensvoldoening ligt in het welgaan van den arbeid, dien hij te leiden heeft; zijn eerzucht is een voorbeeld te wezen voor zijn ambtenaren.

En hij heeft dáárdoor bij allen eene zoo hooge waardeering verworven als weinigen in den gemeentelijken dienst. Altijd wat gereserveerd, nooit vertrouwelijk; altijd de superieur en dikwijls zeer streng, is hij toch een chef van wien allen houden. Want hij was voor allen steeds rechtvaardig, stipt eerlijk, nooit te hóóg om een mogelijk ongelijk te erkennen en in zijn eigen voorbeeld lag volkomen de zekerheid dat hij zich zelven de hoogste eischen stelde en dat hij voor zichzelven strenger was dan voor één zijner ondergeschikten. Onder zijn beheer konden onrechtvaardigheden moeilijk voorkomen, want hij was voor den minsten werkman toegankelijk, en hij hoorde alle klachten kalm en vriendelijk aan en onderzocht ze, om dan te beslissen naar rechtvaardigheid. Zijn prestige was dat van het goede stille voorbeeld en het was daarom ook zoo innig en oprecht."

Geen twijfel of het moet met het nieuwe gemeentelijk bedrijf naar wensch gaan onder het beheer van een man, die naast bekwaamheden zulk een opvatting heeft van plichtsbesef. Reeds werd mij van verschillende zijden door hen, die onder den nieuwen directeur moeten arbeiden, verzekerd dat het bovenstaande niet overdreven mag worden genoemd.

Moge het den heer Neiszen gegeven zijn onder zijn leiding den gemeentetramdienst te ontwikkelen, zijn doel steeds zijn zijn verdienstelijken voorganger der A. O. M. naar de kroon te staan. Inderdaad, Amsterdam zal daar nooit anders dan wel bij kunnen varen.

ERNST.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH-SWARTH.

Met een diepen zucht van verlichting, zette Ernestine het zwarte hoedje met fier hoogóp krullenden pluimbos af, trok uit het keurig najaarspakje van zilvergrijs laken, mooi kleurend in het stemmig blanke licht van den zachten zonloozen Octoberdag.

En nu, bevrijd van het wel losgeregen maar toch altijd hinderlijk corset, dat roode striemen in haar vleesch had achtergelaten, hulde zij zich in de mollige morgenjapon, die, als een wolk van wollig wit, over haar vermagerde schouders gleed. Beschermend en vertrouwd, vlijde het lichte losse kleed zich om haar leden. En met het behagelijk gevoel, dat een volbrachte plicht nalaat, knikte zij de slanke vrouw in 't wit, in den spiegel, even toe eer zij naar de eetkamer ging.

Een sterkgeteekend rozeblosje, van inspanning, deed het melkwit van haar tengere trekken mooi uitkomen. Nog speelde een vriendelijk, maar gemaakt glimlachje om haar fijne lippen, lichtrose als perzikebloesem. Maar terwijl ze er naar keek, stierf het visitelachje weg en ging vanzelf haar mond weer stroef en strak staan. Nu was zij niet meer het lieve mevrouwtje, nu was zij weer Ernst, zooals haar man haar niet wou noemen, maar zooals ze, in het ouderlijk huis, als klein meisje, al geheeten had.

Zij had zich nu flink aangegrepen. Bert had er haar over aangesproken, aan het ontbijt, toen zij weer lusteloos haar brood zat te verkruimelen. Misschien had Bert gelijk, al had zij wel wat meer geduld en eerbied van hem verwacht. Maar zijn wil was haar wet.

Moedig en flink had zij zich, zoodra de koffieboel opgeruimd was, aangekleed om visites te maken. Neen, het wás ook niet goed, den heelen middag te blijven hangen op een zachtveerende rustbank. Dat maakte haar zoo week, zoo onmachtig tot verzet tegen het leed, dat uit elk hoekje van de kamer leek te loeren of zij zich overgaf aan de onvermijdelijk zich opdringende gedachten.

— Och! dacht zij nog onder het kleeden, als nu het kindje had geleefd, hoe was de middag omgevlogen!

Maar stil! daar mocht zij niet aan denken. Dáárom ging ze immers juist de taaie middaguren dooden met visites, waar niet de minste haast bij was.

Zij had zóo vurig verlangd naar de lente. Nu was 't al herfst.

En het kindje was gekomen, maar blijven had het niet gewild.

Het had, negen dagen lang, heel zwakjes liggen kreunen en, met zijn wijze grijze oogen, haar droef-verwijtend aangezien.

Toen was het bleeke levensvlammetje weer uitgebluscht.

Jong en veerkrachtig, was de kinderlooze moeder spoedig hersteld naar het lichaam, maar des te dieper voelde zij de smartelijke leegte die het verdwijnen van den kleinen lieveling achterliet in haar teleurgesteld gemoed.

Haar man, éenstemmig met baker en dokter, schreef haar verslagen houding toe aan lichamelijk krachtverlies. Vasthoudend aan zijn materialisme, meende hij met veel melk en eieren, pepton, kinawijn en staalwater, Ernestine troost, moed en levensvreugde in te gieten. Toen dat niet hielp, hoewel de dokter haar volkomen hersteld had verklaard, was Bert ongeduldig geworden over dat loome droomerige doen van de vrouw, die hij genomen had om zijn leven te veraangenamen. De baker was weg, de wieg stond op zolder, de luiermand was opgeborgen. Het huis zag er uit alsof er niets gebeurd was, het leven ging zijn eentonigen slentergang. Ernst deed het huishouden weer als te voren. Maar als zij klaar was met de kleine plichten, die zij vroeger zoo vlug en opgewekt volbracht, ging zij lusteloos liggen en, als haar man thuis kwam van zijn kantoor, had zij geen vroolijke scherts en geen stoeiende omhelzing meer voor hem over als welkomstgroet. Geprikkeld in zijn eigenliefde, had hij dat haar verweten, een beetje boos, een beetje wreed, vond Ernestine, dezen morgen, toen zij weer zoo stil voor zich uit zat te staren, haar oogen troostend met het streelend zachte lila van het asterbed in den tuin.

Toen had zij hem beloofd, zich flink aan te grijpen. En dáárom was zij uitgegaan.

Nu had ze al haar visites gemaakt. Al haar kennissen woonden in dezelfde, de eenige nette buurt van het miniatuurstadje. Bij zes dames had zij niet-tehuis gekregen, bij vijf andere had ze een kwartiertje druk zitten praten. En toen ze op haar horloge keek, had zij met schrik gemerkt, dat het toch nóg geen etenstijd was. Toen deed ze een paar boodschappen. Maar zij werd dadelijk geholpen en aanstonds was zij weer op straat. Naar huis? — Ja, even die rekeningetjes uit haar sleutelmandje halen en die zelf gaan voldoen. Dat spaarde meteen Guurtje, die altijd zoo lang uitbleef, een boodschap en haarzelve, een heelen avond ergernis uit.

Maar nu mengde zich, in haar gevoel van voldoening over den welbesteden middag, de vervelende bedenking dat zij nu ook al haar kruit verschoten had.

En terwijl zij nog even aarzelde eer zij naar de eetkamer ging, — Bert was toch nog niet tehuis — zag zij den langen leegen middag van morgen haar weer aangrijnzen, naslepend heel een reeks van even lange, even leege middagen, de eene al zonloozer en somberder dan de andere. En ondanks het vertrouwelijk aanvoelen van de robe-princesse, die als een zachte liefkozing was om haar teergevoeligheid, rilde zij van het winter-vooruitzicht.

— Zeg, ben ik nu niet zoet geweest? zei ze, aan tafel, nadat zij alles had opgesomd.

Zij vroeg het Bert, op dien deemoedig-kinderlijken toon, waaraan zij hem, in de eerste maanden van hun huwelijk, had verwend.

— Je bent een flinke meid, zei hij met een tinteling van blijdschap in het staalblauw van zijn oogen en een lachje van hoop onder het zware goudblond van zijn snor.

Hartelijk pakte hij haar slank prinsessehandje, dat bloesemblank op het doode krijtwit van het tafellaken lag, in zijn forsche manneknuist.

— Maar nu heb je wel wat veel op één dag gedaan, ben je niet moe?

— Och! dat is niets, dan slaap ik maar een uurtje vóor de thee, zei ze, een beetje opgewekt door de warmte, die, van zijn hand in de hare stroomend, haar kille leden weldadig doorvloot.

Toen zij na 't eten op den divan lag, voelde zij pas hoeveel inspanning zij van haar geestkracht had gevergd. Niet het wandelen — wat was er ver in zoo'n klein stadje? — maar het beleefd-opgewekt praten met vreemde menschen, die koel-meewarig hadden gevraagd of ze er nu overheen was, er bijvoegend dat het eigenlijk meer een teleurstelling dan een verlies kon heeten en dat ze nu maar moest hopen op de toekomst, ze was immers nog jong, ze kon nog wel een dozijn kinderen krijgen. Eén oudere dame had zelf met een gebaar van verwaten bescherming de vleezige hand op haar schouder gelegd en haar toegefluisterd dat zij 't aan haar man verplicht was, tevreden en opgeruimd te doen en heel voorkomend te zijn, — begrijpt u, heel voorkomend, had ze er met een knipoogje bijgevoegd.

Maar niet alleen de wreedheid van de menschen, uit louter onhandigheid peperstrooiend op wonden — och! 't waren immers vreemden voor wie Ernst evenmin iets voelde als die menschen voor haar, – ook en vooral de oppervlakkigheid van haar man had haar bezeerd.

De ernst, waaraan ze, als diepnadenkend kind, de verkorting van haar naam had te danken, was de grondtoon van haar wezen gebleven.

Om en om, met haar bonzend hoofd en haar hoogkloppend hart, woelde zij op de wiegzachte rustbank. Zuchtend verschikte zij de kussens en dwong zich tot heel stil liggen op den rug, met toegeknepen oogen. Maar zij kon geen rust vinden. In dat éene uur overzag zij haar jong leven, als van een heuveltop, een dal.

Haar treurig kinderleven tusschen kibbelende ouders en ruwe ruziemakende broêrs, in een atmosfeer van tegenspoed en gemok, van tijd tot tijd, als een drukkendzoele Augustushemel, zich ontspannend in hevige buien van haat, met gedonder van booze stemmen en bliksem van felle blikken en kletterregen van kwaadaardige woorden en hagelsteenen van wreed verwijt.

Haar stille banggedrukte jeugd, vol droef begrijpen en dorst naar vrijheid en verlangen naar liefde, als naar het éenig levensdoel.

Haar extase van dankbaarheid, toen Bert haar uit die ongeluksomgeving kwam verlossen, haar alles belovend wat ze in haar stoutste droomen had gedroomd.

Haar aarzeling van vroegrijpe wijsheid, haar strijd tusschen liefde en beginsel. Had zij niet, haar eigen kinderlijden indachtig, zichzelve plechtig beloofd, geen nieuw leven als prooi aan het Noodlot toe te werpen?

Eén welsprekend woord, één bedwelmende kus van den aangebeden man had een einde aan haar aarzeling gemaakt. Het zoete voelen verslond het bittere denken. Háar kind zou een gelukkig tehuis bezitten en ouders als een tortelpaar. Zij zou het weten ver te houden van den àl te vroegen vreugdeverstikkenden levensernst. En als haar dochter groot was, zou ze even gelukkig worden als nu de blijjuichende bruid in de volle zaligheid van haar liefderoes.

De eerste maanden van haar huwelijksleven had Esty zich gelukkig gevoeld, heel anders wel dan zij verwachtte, maar toch gelukkig.

Toen begon de hartstocht van Bert te verflauwen. Onwillekeurig werd zijn toon wat koeler, zijn gedachten meer met zijn werk en minder met zijn vrouw vervuld. De bevredigde begeerte bracht de onvermijdelijke verzadiging. De geliefde werd tot huisvrouw verlaagd. En dat ging zóó snel, zoo zonder merkbare overgang, dat Bert haar eerste tranen van teleurstelling niet eens begreep.

Ernst klemde zich vast aan haar liefde. Zij kon het niet gedogen dat zij zich zou gegeven hebben voor zulk een kortstondig en banaal geluk.

Toen voelde zij zich moeder. En nu was al haar hopen en denken gevestigd op dat broze kleine leven in haar schoot. Zij staarde er zich blind op, als op een dageraad van nieuw geluk. En dat hield haar staande, dat gaf haar den moed, de lange lijdensmaanden bijna vroolijk te doorworstelen. De moeder zegevierde over de vrouw.

Was het wonder dat zij maanden lang, na de verwoesting van die heerlijke illusie, als gebroken terneder gelegen had?

En wat nu?

Zij richtte zich op uit haar liggende houding en, de vingers stijf gestrengeld om elkaar, vroeg zij zich af wat nu haar levensdoel zou zijn.

Zij voelde dat zij werk noodig had om de leegte van haar dagen te vullen. Hoe nauwgezet zij ook haar huishouden bestierde, het huis was klein, de meid gewillig en gewend en, daar Ernst alles, van den aanvang af, ordelijk en verstandig had ingericht, hield zij heel wat uren over, waarmee zij letterlijk geen raad wist.

En toch, zij wou niet blijven treuren zonder afleiding. En die afleiding moest anderen ten goede komen.

Zij peinsde, en peinsde, maar zij kon tot geen slotsom geraken.

Toen nam zij zich voor raad te vragen aan Bert.

Uit het donker van het salonnetje tredend in het goudlicht van de huiskamer, waar afgenomen en gelucht was en het theeblad klaar stond op het pauwblauw peluche van het tafelkleed, trof haar de overgang van de donkere in de lichte kamer, enkel gescheiden door een zwaargedrapeerde deur, als een symbool van haar toekomstig leven. Uit somber treuren wou zij treden in blijmoedige werkzaamheid. Zij had niet meer te doen dan de deur van haar moedeloosheid open te schuiven, den voorhang van haar droefenis op te lichten. Als Bert haar maar wou helpen, zou het haar wel gelukken.

Op tafel, onder het gas, waarvan een geelzijden kap het licht verzachtte, zat de zwarte poes zoetjes te spinnen, bij een groote vaas vol koperroode en warmbruine chrysanthemen. Vroolijk sprong de sneeuwwitte hond zijn vrouw tegemoet. Zij aaide vriendelijk haar trouwe huisdieren, prees ze allebei heel gezellig en mooi. Voor 't eerst na Baby's dood, voelde ze een prettige stemming in de huiskamer. Even vlijmde de groote smart haar weer door de borst, toen zij, rondkijkend, het plekje zag dat zij voor het kamerwiegje had bestemd, het lekker nestje van verzilverd mandewerk met lilazijden gordijntjes, waarin haar kleine paradijsvogel zoo zoet zou hebben gerust. Maar dapper bedwong zij de opwellende tranen. Zij wou nu immers leeren — niet vergeten, dat kon niet en behoefde ook niet, — maar een nieuw leven beginnen.

Toen Bert binnenkwam met de kranten, was zij dien aanval van smart te boven. Geduldig, terwijl zij zich bezig hield met thee te schenken en de kopjesgevende poes en den staartwuivenden hond te voorzien van elk zijn eigen schoteltje melk, wachtte zij tot Bert zijn kranten uit, en zijn thee op had.

— Bert, ik wou eens ernstig met je praten, begon zij toen.

Haar stem was onvast van aandoening, haar toon, bijna plechtig van ernst.

— Zoo, vrouwtje, vertel maar op, zei Bert goedig, zich dieper nestelend in zijn gemakkelijken stoel.

— 't Is geen vertellen, ik wou je raad vragen.

— Best, waarover? — heb je plannetjes voor den winter? Wou je een logeetje vragen? — Mij wel, hoor!

— Neen, neen, iets ernstigs, zei Ernst met nadruk.

Het gemoedelijk blozend gezicht van Bert werd strak en nadenkend, als het deftig gezicht van een advocaat, die een advies moet geven.

— Ik luister, zei hij, ga je gang.

— Ik wou bezigheid hebben, zei Ernst, telegrafisch-kort, na een oogenblik stilte. Al haar welsprekendheid was haar ontzonken.

— Bezigheid? herhaalde Bert. En van verwondering liet hij zijn sigaar uitgaan. Heb je geen bezigheid genoeg? En je huishouden? En je correspondentie? en je kennissen?

— Mijn huishouden is vóor de koffie afgedaan en zóoveel brieven heb ik niet te schrijven. En mijn visites doe ik allemaal op éen middag.

— Ja, je bent een vluggertje, vleide Bert, als je een boek hebt dat je boeit, heb je 't ook dadelijk uit.

— Zie je, ik zoek werk om de middagen te vullen. Toe, help mij, Bert, want zoo kan het niet langer!

— Ja, ja, ik begrijp het wel, je hebt afleiding noodig, je moet meer onder de menschen komen. Een klein maar gezellig dinertje, een vroolijk avondje, wil je dat?

En toen Ernst, met een schier onzichtbaar maar onbedwingbaar schouderophalen, zwijgend bleef spelen met een bruine chrysanth, hernam hij met een zucht van verlichting:

— 't Is me een pak van het hart dat je weer lust in het leven krijgt.

Concert, comedie, lezing, we gaan naar al wat er te doen is, van den winter, dat beloof ik je. En als je een gekleed japonnetje noodig hebt, dan vraag je 't maar aan je man, die zijn vrouwtje zoo graag tevreden ziet.

Ernst had Bert laten uitpraten. Haar donkergrijze oogen blonken vochtig, toen zij ze ophief tot zijn glimlachend gezicht.

— Och! lieve man, je bent zoo gul, zoo goed, je gunt me zoo van harte troost.

Zij greep zijn hand, die zij streelde met zachte lange streken van haar dunne rozegetopte vingers.

Onthutst keek hij naar de pathetische uitdrukking van haar oogen. Onhandig trok hij haar nader om haar op schoot te nemen. Maar zij bleef zitten en zei:

— Neen, zie je, dat bedoel ik niet. Uitgaan zou mij niet troosten. Ik zoek iets meer, wat mooiers en hoogers: een levensdoel.

— Maar dat heb je immers, kindjelief. Je levensdoel is mijn geluk, en je maakt je man gelukkig, hoor! Daarover ga je toch niet tobben?

Een groot gevoel van kille eenzaamheid deed de onbegrepene even opzien tegen het voortzetten van een gesprek zoo vol misverstand.

Een vochtige warmte op haar éene hand die de bloem had laten ontglippen en nu leeg neerhing langs de wijde plooien van haar japon, deed de tranen die haar oogen vulden, parelen aan haar lange wimpers. Het was Fido, de hond, die met een breede streek van zijn trouwe tong haar een teeken van sympathie kwam geven, terwijl de zwarte poes Fluweeltje, op haar schouder gesprongen, het zachte ronde kopje met groote smaragden oogen liefkozend vlijde aan haar wang.

— Ga je nu huilen, beste meid? Ja, ik was er al bang voor, dat je wat ál te veel van je krachten had gevergd: zoo'n heele middag visites en boodschappen is te veel. Je bent nog niet sterk, je moet niet overdrijven.

— Je bent zoo goed, zoo zorgzaam, zei Ernst, haar tranen inslikkend. Neen, heusch, ik ben niet moe, niet overspannen. Maar het is soms moeilijker dan het lijkt, juist uit te drukken wat men bedoelt.

— Kom, kom, met je eigen man die je door-en-door kent, zei Bert sussend...

— Zie je, nu ik dát levensdoel niet meer heb — je begrijpt wat ik bedoel.

Haar stem haperde. Bert knikte zonder haar voort te helpen. En, met moeite haar weg zoekend in de verwarde woordenmassa, die zij voelde onder haar gedachten als een onbetrouwbaren zwaren zandweg onder haar voeten, voer zij voort:

— Nu ik dàt niet meer heb — zij dorst het kindje niet te noemen, om niet in een storm van tranen uit te barsten, — wou ik mij aan iets goeds en nuttigs wijden. Als ik lees, dwalen mijn gedachten telkens af, in handwerkjes vind ik geen afleiding...

— Studeer wat, opperde Bert, leer italiaansch of noordsche talen, of neem zangles.

— Neen, zelfcultuur vereischt een kalm gemoed en het doellooze van talenleeren zou mij beletten er belang in te leeren stellen. Voor zang is het te

laat; mijn stem is ook niet mooi genoeg. Ik moet werk hebben, dat anderen ten goede komt.

— Dan is hier, geloof ik, niet heel veel keus. Zondagschool en naaikrans... dat bedoel je toch zeker niet.

— Neen, ik heb zelf geen dogmatisch geloof, dus daarmee kan ik geen kinderen gelukkig maken. En op een naaikrans wordt meer gepraat dan gewerkt en de conversatie hier bevalt mij niet.

— 't Is een lastig geval, zuchtte Bert.

Die zucht gold én de Zondagschool én de conversatie der dames van het stadje. Hoewel hij liefst voor heel liberaal doorging, had hij er zich toch bepaald tegen verzet als zijn vrouw les had willen geven op de Zondagschool. Zijn dagelijksche omgang met Ernst was zóo oppervlakkig dat hij niet eens op de hoogte was van haar religieuse gevoelens. Maar dat zij, hoewel er vormelijke beleefdheden werden gewisseld, blijkbaar niet hield van de vrouwen zijner vrienden, hinderde hem, vond hij niet-lief van zijn overigens zoo meegaande vrouw.

— Dan weet ik niet anders als Toynbee-werk.

— Ja, dat wil ik ook wel, als ik mijn eigen inzichten mag volgen.

— Wie zou je dat beletten? zei Bert een beetje droog, terwijl hij zijn sigaar weer aanstak en zich in een wolk van rook hulde.

Het gesprek begon hem te vervelen en Ernst, geen steun voelend, verloor den moed om er over door te praten. Daarom belde ze om warm water en wijdde zij schijnbaar al haar aandacht aan het voorzichtig omwasschen der japansche kopjes.

Na een póosje stilte, door Ernst gebruikt om de inwendige beving die haar bevangen had, te beheerschen, door Bert, om het te bejammeren dat nu juist *zijn* vrouw aan den weg wou gaan timmeren, kwamen, zij beiden, elk voor zich, tot een troostrijk resultaat.

Ernst had gevonden wat zij zoo angstig en verlangend zocht.

Bert was blij dat zijn vrouw niet over haar rechten sprak. Als Esty wat erg moderns wou gaan doen, liever nog Toynbeewerk dan feminisme.

— Er zijn nog mooie najaarsdagen, zei Ernst, als ik eens begon met een troepje arme kinderen een prettig dagje buiten te bezorgen?

— Mij wel, maar waar haal je ze ineens vandaan? zei Bert, die het plan een beetje mal vond.

Maar hij zou haar niet tegenwerken. Als zij geld noodig had was hij bereid een behoorlijk sommetje af te staan voor wat hij haar filantropische liefhebberij noemde. Goede zang- of taal- en conversatielessen waren ook duur. De avondjes en de dinertjes, waarop hij gesteld was, behoefden daarom niet te vervallen. Het liep hem nogal mee tegenwoordig met de zaken en voor zijn vrouwtje, al was haar lust in arbeid hem een raadsel, had hij veel over, omdat ze over het doode kindje treurde, wat hij echt-vrouwelijk van haar vond.

* * *

't Was een heldere herfstdag toen Ernst haar kindertroepje naar buiten geleidde. Broertjes en zusjes van meid en schoonmaakster vormden de kern van het groepje. Zij brachten kameraadjes mee, zoodat Ernst aan het hoofd van een twintigtal vreemde kinderen stond. Het was voor de onervarene een heele onderneming, niet enkel om het feit zelf, maar om wat zij er van wou maken: een toenadering tot arme gezinnen, een bestudeeren van hun nooden, zonder de indringerigheid, waarmee de rijken de behoeftigen plegen te krenken.

Idealiseerend, lag de zilverigblauwe najaarsnevel over de heuvelige heide, die zacht veerde onder de vlug voortstappende kindervoeten. Opwekkend geurden de eiken- en sparrenboschjes; jubelend zongen de eerst wat schuwe maar weldra vrijmoedige kinderstemmen. En Ernst, hoewel zij ál haar aandacht noodig had voor haar troepje, voelde iets als moedervreugde om het zeldzaam genot dat zij die arme kleinen gaf te genieten. Onder de halten, op een schaduwplekje, na een eenvoudig maal van versch gebak en sappig fruit, vertelde zij de luisterend om haar heen gelegerde kinderen, de mooiste sprookjes die ze uit haar eigen kindertijd onthouden had. En toen weer verder, al zingend en spelend, in den verruimenden westewind, in de verheerlijkende Octoberzon.

Toen ze, in het roziggouden avondlicht, haar kleine kudde over de golvende hei huiswaarts leidde, kwam er een zoete weemoed over haar, niet droef en drukkend zooals thuis, waar alles haar aan het lijden en den dood van haar kindje herinnerde, maar verheffend en bijna troostend. 't Werd haar te moede of in den koelen avondwind, de geest van Baby haar omzweefde, of, uit het geheimzinnig ruischen van een eenzamen boom, een goedkeurend gemurmel opging. Ja, nu had zij haar doel gevonden: zij zou haar leven wijden aan de kinderen der armen, in ernst, zooals zij alles deed.

Hoe vroolijk zij ook wist om te gaan met haar kleine beschermelingen, de spontane blijmoedigheid die een uitstraling is van innerlijk geluk, bleef Bert missen in zijn vroeger door het huis tevreden neuriënde Esty. Wel was haar houding fierder, haar tred veerkrachtiger, haar bewegingen vlugger geworden. Wel was het lusteloos-kwijnende, dat hem verdroot en ergerde, verdwenen. Wel bleef zij even lief voor hem. Maar dat zij haar levensmoed putte uit een andere bron dan uit haar huiselijk geluk, dat zij nog een ander levensdoel noodig had dan zijn comfort om zich het leven dragelijk te maken, dat werkte wel eens op zijn humeur. Dan werd hij prikkelbaar en ontstemde hij, al aan het ontbijt, zijn toch niets dan het goede beoogende vrouw. Wetend dat zij haar plicht deed, vond Ernst echter gemakkelijker dan vroeger haar moreel evenwicht terug.

De dokter, die nog eens kwam kijken, loofde de uitwerking van zijn versterkende middelen. Maar toen zij hem verzekerde dat zij noch uit staalwaterflesch noch uit peptonpotje haar vernieuwde levenskracht putte, prees hij haar flinkheid en vond zij in dien kindervriend een onverwachten bondgenoot. Hij gaf haar adressen op van arme gezinnen met kinderen. Hij praatte eens

met Bert, dien hij soms op de societeit ontmoette, en Bert, een steun vindend in de goedkeuring van Esty's excentriciteit, begon zich te schamen over de laffe plagerijen waarmee hij zijn best deed, Ernst een hekel te doen krijgen aan haar zelfgekozen werk.

Met moedige volharding, al dankbaar als zij niet werd tegenwerkt, wijdde Ernst zich aan haar taak, doende wat haar hand vond om te doen.

Storm en slagregen hadden de wandelingen onmogelijk gemaakt, maar nu hield ze, elken Woensdagmiddag, de kinderen bezig in haar ruime gezellige zitkamer, las voor, vertelde, speelde spelletjes met de kleinen. Nu Bert niet meer spotte met wat hij haar klompenjour noemde, kon zij zich blijmoediger geven aan dat gedeelte van haar werk. Zij won het vertrouwen der kinderen, zij werd, al spelend en vertellend, hun moederlijke vriendin. Onhandelbaar waren zij zelden; haar liefde trok hen onweerstaanbaar aan en leerde haar hoe zij met hen moest omgaan. Ondankbaar en valsch toonde zich meer dan een en menige illusie over een lievelingetje moest de opvoedster verliezen. Maar ontmoedigen liet zij zich niet.

Zij maakte van Sint Nicolaasavond een kinderfeest vol blijde verrassingen. Zij tooverde eigenhandig een geurigen spar in Kerstboom om en zong en danste met de opgetogen kinderen rondom den mooien boom, die speelgoed en lekkernijen als vruchten droeg. En de lichtjes der kleurige kaarsjes weerkaatsten in haar oogen en de blosjes der pretroode kindergezichtjes beroosden haar wangen.

Maar niet in dit vroolijkste deel van haar werk voelde Ernst zich het gelukkigst; het maakte haar zoo moe van strijd tegen haar eigen moederleed. Haar offerzucht vond de zoetste voldoening in het geduldig zitten, urenlang, bij een armoedig ziekbed of met een kreunend kindje op schoot. En menige verwaarloosde kleine zieke dankte haar zorgen zijn herstel.

Eer zij het wist, was diezelfde winter waartegen zij zoo angstig had opgezien, versmolten en klopte de eerste lenteregen aan de ruiten, die als vanzelf openschoven om zachter wind en warmer zon binnen te laten. En na het dadenvol bestaan van gewild zelfvergeten kwam er een droomerige loomheid over Ernst. Een groot verlangen naar geluk vulde haar oogen met tranen, als zij ze ophief naar het hemelblauw. Het brandde als dorst, het knaagde als honger, het woelde als koortshitte in haar bloed.

Eén enkele maal, dien winter, had zij het grafje van Baby bezocht. De aandoening was haar toen te geweldig geweest en van week tot week had zij een nieuw bezoek aan het kerkhof uitgesteld, bang om de stemming te verbreken die zij noodig had voor haar taak.

Maar nu kon zij het niet langer uithouden en, de handen vol takken kersebloesem, snelde zij naar het kerkhof, alsof geen doode steen boven een lijkje, maar haar levende lieveling haar daar wachtte.

Toen ze in de statige laan kwam die, ver van het stadje, naar het kerkhof leidde, begon zij langzamer te loopen. Ach! waarom, nu zij zich zooveel waardiger voelde dan een jaar geleden, moest zij het voorrecht derven, haar

eigen kindje te bezitten? Zij boog het hoofd over de teêre witte bloesemtakken die nooit blozende vruchten zouden dragen. Was ook zij gedoemd tot onvruchtbaarheid? De groote leegte van haar leven kon niet worden gevuld enkel met liefde voor andere kinderen. Zij voelde het dieper dan ooit toen zij bij het grafje van Baby kwam. Toen zij er het laatst was geweest, had zij het wit van sneeuw gezien. Nu spreidde zij er de blinkend blanke bloesemtwijgen overheen, tot het even wit zag als dien winterdag.

Toen kon de moeder zich niet langer beheerschen. De armen uitgestrekt, liet zij zich vallen op het kleine graf van haar moedergeluk. En, den kouden harden steen hartstochtelijk omhelzend en kussend als het warme zachte lijfje van een sluimerend kind, snikte zij het uit, in kinderlijken deemoed vragend met, onbewust, dezelfde woorden als, dien Octoberavond, aan haar man:

— Zeg, ben ik nu niet zoet geweest?

Heftig en heet, als bloed uit diepe wonden, gudsten de tranen uit haar oogen. En zij was zóo dronken van smart dat een wonder haar weinig zou hebben verschrikt.

O zij voelde 't zoo innig: geen ander levensdoel, hoe 't ook haar uren vulde, hoe 't ook haar heilig leed een heilzame afleiding gaf, was bij machte dat éene, dat verloren levensdoel te vervangen. Zij kon haar tranen wel verkroppen, zij kon haar man en haar beschermelingen wel een kalm, blijmoedig gelaat toonen, maar gelukkig zijn zonder haar eigen kindje, dat kon zij niet.

Zij weende lang en, hoe langer zij weende, hoe lichter het werd in haar bedroefde ziel. 't Was of het blinkend blank van den bloesem op het kleine graf samenvloeide met het verblindend blauw van den wijden lentehemel. Duizelend klampte zij zich vaster aan den grafsteen. Zij voelde een glimlach om haar lippen, waar een zacht koeltje de tranen opdroogde. Zij hoorde een nachtegaal jubelen op een cypressetak. En, de oogen verwijd van extase, zag ze, in een wolk van blauw en zilver, een klein blond kindje tot haar dalen. Haar open mond gaf geen geluid, maar haar armen strekten zich naar omhoog. Even lichtte haar lichaam zich op, als gedragen door haar verlangen. Toen viel zij neer, bewusteloos....

* * *

Toen de sneeuw weer het grafje bedekte, rustte, in het zachte nestje, belommerd door lila gordijntjes, de kleine paradijsvogel, wiens komst haar op het kerkhof werd verkondigd, te rusten van zijn hemelreis.

TWEE RUÏNE'S

Een impressie.

DOOR

DR. J. BERLAGE.

Het Zuiden; het Grieksche kustland. Een vlakte tusschen kale bergen en blauwe zee. Onbarmhartige zonnegloed uit wolkeloozen hemel. Aschgrauw stijgt de Acropolisrots uit dor en schraal landschap; achter en van terzijde, de wittige woningreeksen van jong Athene; vóór, grijsgele, uitgedroogde, hoog golvende grond. Hij stijgt uit de omgeving met drie kanten van zijn

Opgang naar de Acropolis.

rechthoek beneden langzaam hellend, dan plotseling met rechtop gemetselde muren in de hoogte, als een Eiffeltoren, vlak afgeschoren op de eerste verdieping. Alles kaal en droog, fijn en hard in de klare lucht. Alleen op den eenigen glooienden opgang geboomte, en groen op den grond, waartusschen de witverpulverde rijweg omhoog zigzagt. Dat geboomte: dennen,

donkergroene, scherpe naalden; en de grond begroeid met korstig grijsgroen mos, en aloë's, matgroen; als puntige metalen zagen, met nijdige stekels aan beide randen langs den weg in lange bundels oppiekend, waaruit telkens een hooge stam schiet op naakte takken groote, ronde, verdorde bloemkussens uitstekend. Dat groen, hoewel niet malsch en sappig, maar droog donker- en lichtgroen, toch weldadig voor het oog tusschen al het schrijnend geel en grauw. En die harde en strenge plantengroei een echte voorgrond voor de scherp omlijnde kunst omhoog: een voorgrond van groen metaal voor een kunst van blank marmer. Over den weg langs de Areopagusrots naarboven,

Ingang van de Acropolis.
Chalkotheek. Propylaeën. Tempeltje v. Nike.

naar een opene, heete, maar doorwaaide plek vóór de ingangspoort. De poort door, en een blik omhoog langs de brokkelige marmeren trappen naar de recht afgesneden pilaren en wanden van de Propylaeën. Links boven: de muren en zuilen van de Chalkotheek op kantig voetstuk door groote steenen in zuivere rechthoekvakken gesneden. Rechts boven: op even hoekig fondament de kubusvormige kleine tempel van Nike met de smalle aan het kapiteel omgekrulde Ionische zuiltjes. Marmer, marmer, marmer; links, rechts, boven, voor, achter en onder ons; wit en geel en bruin geroest, onder den

diep blauwen hemel die alle buitenlijnen begrenst en alle opengebleven vakken tusschen zuilen en doorgangen kalm, maar onweerstaanbaar aanvult; zoodat de lucht niet is als achtergrond waartegen de gebouwen uitkomen, maar als voorgrond waarin de scherpe lijnen van daarachter gelegen gebouwen zijn uitgeknipt. Zoo stil, dat marmer, zoo doodstil; het staat omhoog in muren en in zuilen die met architraven belegd zijn of los staan, meest van boven afgeknapt of met verschoven schijven; het hangt op randen, het ligt in groote vierkante blokken en cylinders op den grond. Marmer in alle houdingen, staand, liggend, scheef, recht en uitstekend, als van een gebouw dat door een

Parthenon.

schok van aardbeving geweldig dooreengesmeten en zóó ineéns — verstard is. Steenen stilte, maar die schijnt te zullen worden afgebroken door een val; stilte van den dood, maar van een dood niet in het donkere graf, maar in fellen lichtgloed.

Klein—eerbiedig, als langs het lijk van een grooten dooden held gaan wij tusschen dat marmer, dat hooghartig koel blijft, ook in het felle licht, met telkens toeven de propylaeën dóór het plateau op. En nu hier aan onze voeten een slagveld van stukken marmer, naast, op, over elkaar: platte steenen van standbeeldbasementen, kantige blokken van architraven, geribde

cylinders van pilaren en uitgeschulpte fragmenten van kapiteelen Daarachter links op een afstand vóór ons het lage profiel van het Erechtheum met de Karyatiden, stil en vèr in de pure atmosfeer; en rechts het Parthenon, souverein en reuzenkalm. Aan al zijn zijden in het vierkant een opgang van meer of minder marmeren trappen naarmate van de helling van het terrein tot vorming van een gelijk niveau voor het grondvlak. O, die breede, vaste horizontale lijnen van marmersteen, koel omlijnend het solied plateau; een stil voorname, gewijde opgang naar den sereen-sacralen tempel. De aanblik van die breede rustige treden voor het hart als een koele ontspanning van vertrouwen na brandende spanning van angst. Op dit plein in het vierkant langs den rand de zuilen rij aan rij, met naar boven licht toeloopende lijn, aan den westgevel dragend zeker en vast de bedekking; eerst de gladde blokken van de architraaf, die omhoog de breede trappenlijn van beneden herhaalt; daarboven de fries, regelmatig van triglyphen doorstreept, en dáárboven, door de uitstekende kroonlijst gescheiden, de schuine daklijn, in den stompen driehoekvorm.

Zóó het geheel: een in marmer opgezette monumentale teekening, van ideale maatverhoudingen in absolute linealenzuiverheid — maar als ruïne, met telkenmale gebrokkelde en uitgevlekte, maar nu door de verbeelding doorgetrokken lijnen, die onfeilbaar in elkander uitloopen.

Van binnen een onbedekt, open plein, met doorkijken door vierkante poort en langs zuilenrijen in het wijdopene, hoog boven de vlakte, naar zee en bergen. Nergens geheime kelders of donkere gangen; de zomerhemel er omheen, één hooge klok van blauw, in ééns te overzien; aan één kant recht afgesneden door de zee; aan de drie andere, beneden ongelijk weggeknaagd door de berglijnen; geen wolk die aanleiding geeft tot een vraag. Om en in den tempel geen spoor van geboomte of struikgewas, dat lijnen wegdoezelt, plekjes beschermend doet wegschuilen voor het brutale licht, grillige schaduwtjes werpt en romantische hoekjes schildert. Geen andere schaduw dan van zuil of muur; onbelemmerd slaat het brandend licht neer tusschen zuilen en op wanden; geen halfschaduwen, alleen twee tinten: wit licht en zwart donker, in vakken monumentaal omlijnd. Alles open, klaar, en helder; zóó troont, een monument zooals het moest zijn en niet anders kon: verheven kalm, *klassiek*, het Parthenon op de Acropolis in Attica's transparante lucht.

* * *

In het barbaarsche gedeelte van Europa ten noorden van de Alpen ligt het Duitsche land, het land van de ver wegdeinende donkergroene heuvelen, van de trouwhartige rivieren aan wier hooge rotsoevers de huisjes met hun bruine puntdaakjes en balken door de gevels gekruist warm innig tot stadjes tegen elkander schurken.

Waar de Neckar uit de bergen in de vlakte komt spant een oude brug van bruinrooden steen een grooten flauwen boog van oever tot oever, waaronder door kleinere scherpere bogen het grijsgroen water in groote haast henentrekt met kleine draaiende, zich telkens vullende en weer uithollende kuiltjes aan de kanten, en in het midden door den tegenstand der groote steenen op de bedding zacht verontwaardigd ruischende kleine golfjes.

Aan den eenen oever ligt Heidelberg, die stad van natuurschoon, historie en wetenschap en poezie. En daarachter verheffen zich de hooge met zwaar hout begroeide bergen. De ronde boomkronen bloeien uit elkander op, telkens hooger en hooger tot dat ze boven afgesneden worden door het effen zwart van een dennenbosch. En op een vooruitgeschoven terras tusschen dat groen ligt een groot oud slot insgelijks van donkerrooden steen, gedeeltelijk ruïne, een breed samenstel van zware vestingmuren, recht opstaande renaissancegevels en ronde torens.

Ja, dat is het, dat zware slot, dat donkere bosch, die goede stad, die oude brug, die trouwe rivier!

Uit de stad gaat men naar boven naar den hoofdingang langs een breeden rijweg in zigzag of langs een voetpad van trappen met een gevoel van verfrissching over het verlaten van de steenen huizen en bevolkte straten, en een spanning van „nu komt het heerlijke." Door een poort van zware steenblokken komen we in den tuin. Donker lommer van hooge boomen omgeeft ons, op warme dagen als een koel compres op brandende oogen en gepijnigd hoofd, op koude dagen als een natte kille lap om een rillend lijf. Schoone boomen staan in groote perkkussens van klimop, hardglimmend van blad, alles het midden houdend tusschen een wild bosch en een keurige buitenplaats. Rechts dikke muren vlak naast ons tegen de oploopende berghelling, geheimzinnig als van onderaardsche vertrekken. Links door het geboomte heen gezien, daar is het, roode steen van gebouwen. Tusschen twee zwaarvierkante poorten een slotbrug over groen, over boomen en heesters, die bij gebrek aan water de diepe slotgracht vullen, zoo dat de grond bijna niet zichtbaar is.

Uit den boog van de tweede poort steken grimmige geweldige punten van zware traliebalken voor sluiting, als de half ingetrokken nagels van een tijgerklauw. Met een licht merkbare neiging om iets vlugger onder die punten door te loopen komen wij door de poort op den open hof. O, die middeneeuwsche rust en artistieke afzondering in dit vroege morgenuur! In het rond vervallen of gave gebouwen uit vroegere eeuwen; in de verte het schaduwruischen van een fijn beekje; boven, het slaan der poortklok met vreemden klank, als van lang geleên.

Rechts vlak bij ons op de plaats van een uitspringenden hoek van het poort-

gebouw een vierkante open zuilenhal, waarin een zware steenen put — even over den rand naar beneden kijken—; verder, meer naar achteren, rechts een breede gevel van donker bruinrooden zandsteen in renaissance stijl met de horizontale lijnen sterk geaccentueerd, neergedrukt van bouw. Het is de gevel van een ruïne, zonder dak, de lijst snijdt recht den hemel af; door vierkante open venstergaten beneden het gezicht op witte wanden van naakte vertrekruimten, boven: op de open lucht, zooals bij een leeggebrand huis.

Binnenplein Heidelberger slot.

Rechthoekig sluit aan dien gevel een klein gebouw van gansch anderen aard, een geveltje met galerijen langs drie verdiepingen onder Romaansche arcaden; dit weer geflankeerd door een sterk vooruitspringend smal en hoog gothisch geveltje met spits dak. Gezellig en aardig die gaanderijen om zoo van het eene gebouw in het andere te komen; als je lang genoeg blijft kijken, móét je daar iemand zien voorbijgaan in de kleederdracht van vroeger tijden. Links volgt op dat Gothisch uitbouwsel weer een groote monumentale renaissancegevel van rooden steen, maar veel hooger in verhouding der breedte, dan de eerste. Slanker dus, en met opstrevende vormen, maar de verticale lijnen niet doorgetrokken, en slechts te abstraheeren uit pilasters en standbeelden. Dit is geen gevel van een ruïne maar van een gaaf gebouw met

hoog dak, en daaruit steken twee frontons gedekt door ronde krulvormige lijsten, zweemend reeds naar het barokke. Langs de verschillende verdiepingen rijen van veel vensters, driehoekig gedekt en door pilasters in tweeën gedeeld. Tusschen de vensters standbeelden in uitgeschulpte nissen, en tusschen de verdiepingen een fries met triglyphen of een rand van arabesken. En behalve dit alles nog consoles, koppen, rosetten, wapenschilden — een drukke wirwar van lijnen en lijntjes, recht en gebogen, een mengeling van licht- en schaduwplekjes.

De gevels links onbeduidend, deels een ruïne, deels een gerestaureerd laag gothisch gebouw.

Binnenplein Heidelberger slot.

Ziedaar de gebouwen om het slotplein, maar tusschen al dat steen, steen in het rond en op den bestraten grond, weldadig groen; verschillende klimplanten tegen de muren; hier in dikke trossen met ijle witte bloemen uitstekend naar voren, — daar van de muren afhangend in flauwgebogen slanke slingers naar de punt toe geler van tint, — ginds opkruipend met dikke blaadjes tegen den gevel en zich inspannend om met de loten zoover mogelijk in de hoogte en in de breedte te reiken. En losstaande heesters in het midden en hooge boomen, die wemelende schaduwvlekjes maken op de gevels, als in een Hollandsch stadje de boomen op de huizen van het grachtje.

Door een korte gang komt men op een breed, open, ridderlijk terras.

In eens in het opene een geruisch van beneden; de abstractie van de verwarde geruchten van de oude stad, soms plotseling door het modern industriegeluid van een spoorfluit of trambel ploertig brutaal, — als de harde stem van een gevoelloozen vlegel in een ziekenkamer — vaneengereten. Want alles verder is zoo van vroeger tijden. Met dat in den rug geweten ridderslot, over de balustrade beneden eerst het gezicht op de zee van verwarde daken en daakjes groezelig roodbruin, beschimmeld met grijze spikkeltjes van verwering. Uit die zee als eilanden een paar kerkdaken met torens omhoog. Links verder de vlakte in nevels; vale groene en gele strepen; vóóruit de bergen, de benedenhelft hel weide- en wijngaardgroen, de bovenhelft dof boschgroen; tusschen stad en bergen die trouwe rivier met de oude brug die de menschjes zoo goedig over zijn licht gebogen rug laat loopen.

Aan de twee uithoeken van het terras staan schuin uitgebouwde steenen koepels. Je kunt het niet laten er in te gaan en met een kinderlijk gevoel van knusse gezelligheid in die kleine vertrekjes op de banken te gaan zitten en door de smalle open vensters te kijken naar het landschap dat verderaf lijkend door de tegenstelling met de scherpe lijnen en kleuren van de vensterkozijnen vlak bij, een nog teerder poezie krijgt.

Tusschen terras en slotgevel komt men over een naar beneden hellend pleintje, in een zwaar gewelf met neergedrukte lage steenen zuilen en bogen maar met breede open vensters; en uit dat gewelf leidt, steeds naar beneden, een open pad tusschen hooge muren, en onder nog een poortgebouw verder langs de schaduwrijke helling afdalende naar de stad.

Zoo is dan in hoofdzaak het Heidelberger slot, maar met nog tal van verrassingen: gangen die uitkomen in keldergewelven met inkijken in griezelige zwarte krochten, dan weer nieuwe geheimzinnige corridors, kleine grasrijke binnenplaatsjes, hier eens een poort en een brokkelige trap, verderop in de slotgracht een geweldig scheefgezakt dichtbegroeid muurbrok als een groot dood beest van de zee waaraan zich wier en algen hechten; en telkens op het onverwachtst een in steen gebeiteld wapenschild, een relief of een fries. Zoo is het nooit uitgekeken, altijd weer spannend door wat nieuws.

En dan overal, onder, om, en op alles dat groen dat heerlijke groen, in bandelooze vrijheid, zwaar geboomte en malsch struikgewas, die donkere plekjes en idyllische hoekjes vormen, fijne grassprietjes en mollig mos dat de wonden van scheur en spleten als met een koelen balsem bedekt, de scherpe lijnvormen breekt en afrondt en wegdoezelt.

Zoo rust het Heidelberger slot, een samenstel van ongelijksoortige gebouwen, dat even goed anders had kunnen zijn verrassend *romantiek* aan den groenen boezem van het Duitsche bergland.

* * *

Ik heb de beschrijving van het Parthenon en van het Heidelberger slot tegenover elkander geplaatst omdat deze ruïne's met hun omgeving mij bij de beschouwing hebben getroffen, de een als een zuiver type van het klassieke, de ander van het romantieke, en deze flagrante tegenstelling dan ook maakte dat bij de beschouwing van het eene gebouw de gedachte aan het andere zich aan mij opdrong. Tegenover elkander stellen nu is tevens bijna onvermijdelijk vergelijken, d. i. het peilen van de diepte van indruk die twee dingen op ons gemoed maakten. Is dat evenwel in dit geval geoorloofd? Gaat het aan ongelijksoortige dingen met elkander te vergelijken? een burg met een tempel? Het heeft zeer zeker zijn bezwaren, maar we hebben hier in elk geval voorbeelden van bouwwerken, die in hun tijd de hoogste uitingen van bouwkunst vertegenwoordigden. Een slot als residentie van een vorst heeft in den bloeitijd der Grieksche architectuur niet bestaan. De gedachte alleen is voor dien tijd geheel ongrieksch. En in den bouwtijd van het Heidelberger slot ligt de periode van den grooten kerkenbouw ook reeds achter den rug. Voor zoover ik weet bestaat er trouwens geen grootsch kerkgebouw in bouwvallen.

De indruk die ontvangen wordt door het beschouwen van eenig kunstwerk of natuurtooneel is echter dikwijls voor een groot deel afhankelijk van bijzaken, zoodat in het trekken van conclusies de grootste voorzichtigheid geboden wordt. De lichamelijke en geestelijke dispositie van den beschouwer, beide geïnfluenceerd door allerlei uiterlijke omstandigheden zijn van grooten invloed op den ontvangen indruk. Maar men kan door nauwgezet denken tot zekere hoogte de indrukken ontdoen van het erts der bijgedachten, zoodat het goud der verrukking zuiver overblijft. Wanneer ik dit thans op mijzelf toepas, dan kom ik tot de slotsom dat ik nauwelijks zou kunnen zeggen, waar ik meer genoot, vóór het slot of vóór het Parthenon.

Dit is wel vreemd, want ik heb toch den vasten indruk dat het Heidelberger slot in schoonheid van bouw verre bij het Parthenon achterstaat.

Is het de omgeving, zijn het soms die trouwe beschermende woudboomen en die naief bekoorlijke heesters, die het geheele slot met oneindige liefde omsluiten en doordringen, — is het dus het bosch — door welks ernstige pracht het gemoed van den Noord-Europeaan altijd onweerstaanbaar geboeid wordt, dat de emoties in evenwicht brengt? En behoort de werking daarvan niet tot de bijgedachten, die den indruk verontreinigen? Ongetwijfeld is de boschrijke omgeving voor den indruk van groot belang, maar dat behoort, dunkt mij, toch niet geheel tot de bijkomstige omstandigheden.

Want ook het prachtige hooggelegen plateau met verrukkelijk uitzicht, waarop het Parthenon is gebouwd, verheft wel degelijk het schoon van den tempel zelf, en deze voortreffelijke keuze van de bouwplaats pleegt dan ook voor het kunstgevoel der Grieken in rekening gebracht te worden; dus mag ook hier de omgeving meetellen en mag men het evenzeer de Duitsche bouwheeren ten goede aanrekenen dat zij het terrein voor hun slot in het bosch kozen en dit lieten bestaan, hoewel het voor de verdediging misschien nuttiger zou zijn geweest het om te hakken. En ik geloof bovendien ook niet dat zoo de plantengroei in ééns wegviel, zooals in een ballet een vorstelijke mantel om een bedelknaap wordt weggetooverd, de bekoring van het slot zou verdwijnen. Laten wij het ons voorstellen kaal van groen, zooals er verschillende ruïne's oprijzen uit de naakte rotsen aan den Rijn en de werking op ons gemoed zal nog machtig zijn.

Wat kan er dan nog anders wezen dat de beide indrukken in evenwicht brengt?

Kan het ook zijn dat het Parthenon, terwijl het het slot verre overtreft in eenvoud, zuiverheid en voornaamheid daarbij echter achterstaat in fantasie en innigheid?

Het eerste is als een streng aangelegd park, open, met breede gazons en enkele prachtige boomgroepen, het tweede als een mooie tuin, zonder veel symmetrie, hier en daar te vol en te dicht, maar met verborgen hoekjes, donker, met een enkele zonnestraal door het loover verlicht en doorkijken naar een ver in teere nevelen gehuld verschiet. Het eerste is een klare blanke open vijver, het tweede een onregelmatige diepe kolk in 't struikgewas met slank riet en stille waterleliën. Het eerste is als een kalm man, die in strenge zelfbeheersching een edel maar scherp begrensd doel nastreeft; het tweede als een onrustig man vol tegenstrijdigheden in zijn karakter, en wispelturig, maar vol diepte van gevoel en innigheid van poëzie.

Het klassieke gebouw laat het heerlijkste zien wat er te zien is, maar met wat het zien laat is het uit; het is volmaakt in zijn onberispelijke zelfbeheersching, die geen enkel deel toestaat het andere te overschaduwen; maar het prikkelt de fantasie niet om bij zijn vormen zich nieuwe te denken, noch wekt het in de ziel het gevoel van een diepen geest, die haar vol liefde tot zich trekt. Het romantieke gebouw laat lang niet alleen heerlijks zien, maar met zijn verschijning is het nog niet uit; het is onvolmaakt en springt hier en daar uit den band; maar het prikkelt de fantasie om voort te bouwen op wat zijn vormen te zien geven en wekt in de ziel het gevoel van een innigen geest waarnaar zij zich vol liefde uitstrekt.

Mij dunkt, dit is de grond van mijn indruk, en ik geloof dat nu ook wel het recht gebleken is het slot met den tempel te vergelijken; want in hoofdzaak zou de vergelijking met een Gothischen Kathedraal zeker dezelfde resultaten hebben opgeleverd.

Het hier omschreven verschil tusschen de beide gebouwen en de eigenschap die het in kunstwaarde zooveel lager staande gebouw, dunkt mij, op het andere

vóór heeft, zouden mij, geloof ik, niet bewust geworden zijn, zouden niet tot mij zijn doorgedrongen, indien ik hetzelfde niet veel duidelijker op ander gebied had gevoeld. Ik bedoel op dat der literatuur.

Ik moest wel denken aan de veel geringer ontroering, door mij dikwijls bij de lectuur van een Griekschen schrijver ondervonden, dan bij de lectuur van een modernen, al moest ik den eerste ook grooter kunstwaarde toekennen. Aan de teleurstellingen mij zoo dikwijls berokkend door de studie van zoovele schrijvers met wereldberoemden naam, en aan het gevoel van matheid, dat daarvan het gevolg was, als ik niet bewonderen kon, wat de bewondering van alle tijden gewekt had. En de oorzaak scheen mij dan te wezen een gemis aan diepte en innigheid van gemoedsleven, een gemis aan fantasie, aan afwisseling, welke gebreken door de hoogste kunst van schrijven niet konden worden opgewogen. Het verwijt van te weinig fantasie zal menigeen vreemd schijnen die denkt aan den rijkdom van mythologische gestalten, waarmêe de Grieken de natuur hebben bevolkt. Maar men bedenke dat tal van mythologische verhalen onder verschillende namen hetzelfde zeggen en dat de dichters uittentreure dezelfde geschiedenissen behandelen. De scheppingskracht is op dit gebied betrekkelijk vroeg uitgedoofd. Daarbij komt het gestadig van zichzelf en anderen overnemen van poëtische zegswijzen, zoodat iedere vorm van literatuur om zoo te zeggen een eigen vaststaand dialect krijgt. Dat alles veroorzaakt bij de lectuur dikwijls verveling en afmatting.

Het gemis aan diepte en innigheid van gemoedsleven scheen mij vooral hieraan merkbaar dat een zoo groot gedeelte van de literatuur meestal koud laat. Nu merken we wel is waar vele gedachten op die alleen in een antieke maatschappij thuis hooren, en waartoe het ons moderne menschen moeite kost door te dringen. Maar men is juist gewoon op het algemeen menschelijke in de gedachtenwereld der Grieksche literatuur zoo sterk den nadruk te leggen; daar moet dus veel in wezen wat ook op een mensch van den tegenwoordigen tijd diepen indruk maakt.

En toch er ontbreekt iets aan, waardoor wij trots de grootste inspanning toch meestal niet zoo meeleven met de helden van een Grieksch heldendicht, een redevoering, een treurspel als met die van een werk van moderne literatuur van veel minder zuivere kunst.

Om eens een geheel persoonlijke impressie te geven: wanneer ik mij lange uren achtereen met de klassieken heb beziggehouden heb ik vaak een gevoel als van iets beklemmends; hetzij als een strakke winterkou, hetzij alsof ik langen tijd den adem heb moeten inhouden. Ga ik dan aan iets moderns, dan is het of de beklemming losraakt; alsof de koude smelt en lentewarmte door de leden golft; of wel alsof ik na het lange inhouden van den adem weer vrij kan ademhalen, en een gevoel van ontspanning door het lichaam gaat.

Wel is waar is er natuurlijk verschil tusschen de verschillende tijdperken der literatuur. Zoo vinden wij bij de schrijvers uit den tijd na Alexander den Groote, doorgaans met den naam Hellenistisch aangeduid, meermalen een wending van gedachte, een natuurbeschrijving, zelfs geheele liefdesgeschiede-

nissen die ons iets doen voelen van wat we in de oudere perioden misten. Maar bij wat in deze richting de letterkunde van later tijden en andere volken hebben gebracht zinkt het toch in het niet; en tegenover het weinige dat hier gewonnen wordt gaat aan den anderen kant zoo veel van den eenvoud en de klaarheid van den ouderen stijl verloren. De Hellenistische literatuur heeft dan ook meer waarde voor de wetenschap van de beschaving, dan voor de beschaving zelf; zij bereikt niet de diepte en den rijkdom der moderne en mist de hooge kunstwaarde der klassieke.

Het is niet dan met groote aarzeling dat ik het waag deze dingen openlijk uit te spreken. Men zal er waarschijnlijk het bewijs in zien van een verknoeid en verfrommeld gevoel, van een onzuiveren opgedirkten smaak, die het gebrekkige maar afwisselende gelijk stelt, of zelfs verheft boven het volmaakte maar eenvoudige. Toont die uitspraak niet de volslagen blindheid van in onrust en disharmonie meer ziel te zien dan in rust en harmonie? Mengt zij niet op barbaarsche wijze door het begrip schoonheid allerlei andere begrippen? Is het niet in één woord de opvatting van de groote hoop? Ik spreek dit alles niet tegen, maar wensch op de laatste vraag de aandacht te vestigen, omdat die aan zou duiden, dat het boven geschetste gevoel vrij algemeen verbreid is, en wel zoo dat het schijnt te wijzen op een bij de meerderheid der tegenwoordige menschen bestaande behoefte van het gemoed.

Men moge zeggen wat men wil: de romantiek in haren ruimsten zin, waarin zij ook het mysticisme en de symboliek omvat, en in haren edelsten zin, waarin zij alle dwepen met nobele, zij het ook onpractische gedachten en daden insluit, is niet dood. Wat is de reden van den grooten opgang van Cyrano de Bergerac in Frankrijk, het land waar de klassieke traditiën anders nog het meest bewaard zijn gebleven? Geen andere dan dat Cyrano vertegenwoordigt edele romantiek, zoowel met de fouten als met de deugden van die richting. *) Het gemis van wat ik hier bedoel is, dunkt mij, de oorzaak van het niet te loochenen feit dat de Grieksche schrijvers niet meer in staat zijn de meerderheid van het ontwikkelde publiek, noch jongeren, noch ouderen aan te grijpen. Dit laatste feit is ook de reden dat geen oud-gymnasiast ze meer leest. Niet omdat ze niet *kunnen*, ze *willen* niet, anders zouden ze ook wel kunnen.

En die onwil komt ook niet alleen omdat het onderwijs zoo doodend werkt. Zeker, slecht onderwijs kan veel kwaad doen, maar het is toch niet in staat voor de leerlingen de schoonheid geheel te verduisteren, indien die schoonheid voor hen als een helder licht *kan* stralen. En bovendien, daar zijn toch ook wel leeraren die goed onderwijs geven. Zoolang dat onderwijs duurt zal er bij hun leerlingen ook wel belangstelling zijn voor de behandelde stof, maar die belangstelling blijft ook bij hen daarna zoo uiterst zelden voortleven. Dat

---

*) Een mijns inziens nog mooier voorbeeld van romantiek is „La princesse lointaine" van denzelfden schrijver, dat echter niet zooveel opgang gemaakt heeft. Misschien maakte het minder effect op het tooneel. Het is eenvoudiger, hoewel fijner, en niettegenstaande zijn etherische gedachten, toch meer wáár, dunkt mij, dan Cyrano.

komt omdat zij zich niet zoozeer hechtte aan de stof zelf als wel aan de bezielende verklaring van den onderwijzer.

Zij die beweerd hebben dat men zich wel moest wachten het Grieksch op de gymnasia af te schaffen, omdat het, eenmaal afgeschaft, nooit weer zou worden ingevoerd, hebben daarmee, ondanks zich zelven, toegegeven dat het gemis van het Grieksch niet slechts voor de praktijk, *maar ook voor de moreele, intellectueele en artistieke ontwikkeling* door het algemeen niet als zulk een groot verlies zou worden beschouwd. Een groot verlies op dit gebied zou ook wel weer worden hersteld. Aangenomen, men schafte het onderwijs in den zang op de lagere scholen af, dat ook geen practisch nut heeft, dan zou het toch heel spoedig weer zijn ingevoerd. *)

Neen, de zaak ligt anders. Terecht zegt Dr. Hecker in zijn voortreffelijk stuk in den *Tijdspiegel* van 1898: „De Grieksche poëzie spreekt niet meer tot ons, tenzij wij met dichterlijken aanleg begaafd, ons eerst nog tot halve Grieken hebben omgewerkt en spreekt dan natuurlijk nog maar ten halve, vergeleken bij den waren indruk dien zij eens op tijdgenooten moet hebben gemaakt. Zij is van ons vervreemd, getuigen: de vertalingen, die de kunstschatten ook voor oningewijden zouden ontsluiten. Zij hebben haar doel ten eenenmale gemist... Men heeft de schuld geweten aan de onvolmaaktheid dier vertalingen, alsof zij te ver van het origineel verwijderd waren gebleven. Integendeel, zij stonden er te dicht bij. Vergelijk daarmee eens de vertalingen van Shakespere: hoevele gebreken haar ook mogen aankleven, zij worden toch alom gelezen en genoten, omdat het origineel, ook zonder jaren lange voorbereiding, ons dat genot nog kan verschaffen." Ik voeg er bij dat verscheidene werken in de oude talen gelezen worden, hoofdzakelijk omdat men zich nu eenmaal de groote inspanning heeft getroost die talen te leeren, en daar dus zooveel mogelijk resultaten van wil zien. Maar niemand zou er aan denken deze te lezen in een nieuwere taal, waarin zooveel interessanter lectuur bestaat.

Deze verminderde belangstelling in de klassieken, die niet wordt weggeredeneerd door de vernieuwde opvoeringen van Sophocles' tragediën, welke zich met moeite gedurende één speelsaizoen staande houden, noch door de talrijk verschijnende vertalingen die moeite hebben een kooper te vinden, en die bij de klassieke literatoren zelven volstrekt geen zeldzaamheid is, mij dunkt, zij is het gevolg van dat bovengenoemde gebrek aan fantasie en aan dieper zieleleven. Heeft Maeterlinck geen gelijk waar hij zegt: „En revanche il y a

---

*) Het is niet de bedoeling van dit stuk directen invloed te oefenen op de kwestie van het Grieksch die ook door allerlei practische vragen zoo ingewikkeld is. Ter voorkoming van misverstand zij evenwel gezegd, dat de Latijnsche letterkunde, hoewel de kennis van haar taal zooveel beter in het geheugen blijft, evenmin door oud-gymnasiasten wordt bijgehouden, om dezelfde reden dat zij de menschen van onzen tijd niet meer aangrijpt; trouwens in kunstwaarde staat ze bij de klassiek Grieksche beslist achter. Het nog met een zekere voorliefde gebruiken van een Latijnsch citaat is dan ook niets dan de „zoete bluf van 't *laatst* Latijn." Bij afschaffing van het Grieksch heeft het behoud van het Latijn, mijns inziens, weinig waarde voor de ontwikkeling van den smaak; vandaar dat ik geen groote sympathie heb voor de beweging tot afschaffing van het Grieksch. Voor de vorming van geest en hart zij de eenige leus: alles of niets; dat is: Latijn *en* Grieksch of geen van beiden.

des siècles parfaits où l'intelligence et la beauté règnent très-purement mais où l'âme ne se montre point. Ainsi elle est très-loin de la Grèce et de Rome et du 17ième siècle français. On ne sait pas pourquoi, mais quelque chose n'est pas là; des communications secrètes sont coupées et la beauté ferme les yeux. Il est bien difficile d'exprimer par des mots et de dire pour quelles raisons l'atmosphère de divinité et de fatalité qui entoure les drames grecs ne semble pas l'atmosphère veritable de l'âme. On découvre à l'horizon de ces tragédies admirables un mystère permanent et véritable aussi; mais ce n'est pas le mystère attendu, fraternel et si profondément actif, que nous trouvons en maintes oeuvres moins grandes et moins belles."

Juist, er ontbreekt iets. Maar nu is het nog altijd de vraag of het ontbreken van dat element in kunstwerken inderdaad een gebrek is; met andere woorden of wij hier niet van de kunst vragen wat haar werk niet is. Waarschijnlijk is echter op deze wijze de vraag niet zuiver gesteld. Niet iedere kunst zal in staat zijn het zieleleven even rijk, even diep in zich op te nemen en aan de verschillende kunsten zijn hier zeker verschillende, zij het dan zeer ruime grenzen gesteld. Maar *de* kunst vermag alle zieleleven in zijn rijksten rijkdom en zijn diepste diepte in zich op te nemen en in schoonheid weer uit te stralen waarvan de vorm de noodzakelijke verschijning van dat verheerlijkte zieleleven is. Wanneer het dus *de* Grieksche kunst aan diepte van zieleleven ontbreekt dan zal ons dat ten eerste in de ééne kunst meer moeten treffen dan in de andere; en ten tweede moet het een gebrek zijn niet van de kunst alleen, maar van den geheelen Griekschen geest in al zijn uitingen.

Wat het eerste betreft, ik merkte reeds op dat het gemis mij meer trof in de letterkunde dan in de bouwkunst. En dat ligt ook voor de hand; de bouwkunst als kunst van lijnverhoudingen kan in vergelijking met andere kunsten het zieleleven niet zoo duidelijk uitdrukken; dus kan het gemis dáár ook nooit zoo groot zijn. Met de beeldhouwkunst is het reeds eenigszins anders; zij bootst de menschelijke gedaante na. De vorm blijft hier nog wel hoofdzaak maar de uitdrukking van den geest in zijn rijkdom van gevoelens is toch in dien vorm reeds mogelijk. En nu kunnen we ons moeilijk onttrekken aan den algemeenen indruk dat in de Grieksche beelden de geest weinig naar voren treedt. Ook op dit gebied is natuurlijk verschil tusschen de verschillende perioden en de verschillende kunstenaars van een zelfde periode. In het eene tijdperk is de schoone vorm slechts middel van uitdrukking, in den anderen uitsluitend doel. De eene kunstenaar brengt bij voorkeur figuren in beeld, wier lichaam en geest in rust zijn; de ander kiest heftig bewogen gestalten. En zoo zal men bij een degelijker beschouwing der oude beelden allerlei opmerken dat met dien eersten indruk schijnt te strijden, en dan misschien geneigd wezen hem als onjuist te verwerpen. Maar dat is het gevolg daarvan dat bij detailstudiën het algemeene type minder in het oog valt dan de onderlinge verschilpunten. Ten slotte echter zal men weer den eersten algemeenen indruk als in hoofdzaak juist erkennen. Evenwel, in de beeldhouwkunst vormt de zuiverheid der lijnen, dunkt mij, zulk een grooten factor

dat het meesterschap der Grieken in dit opzicht wel opweegt tegen het gebrek aan diepte van geestelijk leven.

Maar sterker komt dit laatste uit in de schilderkunst en in de muziek. Van deze beide kunsten hebben wij wel is waar maar zeer weinig overgehouden; maar in verband met de mededeelingen van technische Grieksche schrijvers zijn wij toch wel eenigszins in staat hier een algemeen oordeel te vellen. Al dadelijk treft het ons dat de Grieken, die in de andere kunsten zoozeer hebben uitgemunt, in deze zoo ver zijn achtergebleven bij latere beschavingsperioden. Maar onze verwondering verdwijnt wanneer wij bedenken dat de schilderkunst die kunst is, waarbij het zichtbare tot zijn minst materieele vormen, tot kleur en lijn op het platte vlak is teruggebracht, en dat de muziek de kunst is waarin van het hoorbare het meest onbestemde, de ongearticuleerde klank, de hoofdzaak is. En binnen de grenzen dier kunsten zelf misten zij juist dat, wat dunkt ons het zieleleven het rijkst en diepst weergeeft: in de schilderkunst de teerheid en de duizenderlei schakeeringen van de kleur, en vooral het licht, „de glorie van het licht" *) in de muziek de geheele strijkmuziek en zoowel in instrumentale als vocale muziek ongeveer de geheele polyphonie! Uit dat gemis blijkt dat de Grieken het in deze kunsten het minst ver hebben gebracht. En zijn dit nu ook niet juist de beide kunsten die het gemoedsleven het diepst en meest onmiddellijk weergeven, de eene in het zichtbare, de ander in het hoorbare. †)

Zoo zien wij ten eerste onze verwachting bevestigd dat het bedoelde gemis ons in de eene kunst sterker zou treffen dan in de andere.

Rest nog de tweede vraag: of dat gebrek aan zieleleven een gebrek is van den Griekschen geest in het algemeen. Wanneer wij dus het terrein der kunst verlatende dien geest in andere uitingen naspeuren, dan zullen wij dunkt mij daar nog duidelijker den indruk krijgen, dat de Grieken wel in vele opzichten ruime begrippen hadden maar *voor de schatting van latere tijden* geen diep zieleleven en geen warm hart. Er is natuurlijk geen denken aan dit hier uitvoerig na te gaan. Ik wil alleen op enkele sprekende karaktertrekken wijzen:

Is het niet eigenaardig dat ridderlijkheid, — de teedere bescherming van het zwakkere, — hun vreemd was, althans in den tijd van de grootste ontwikkeling hunner intellectueele en artistieke eigenschappen. Vooral komt dit uit in de verhouding van het mannelijk tot het vrouwelijk geslacht. Hier ontbreekt ze zoo goed als geheel. En in het algemeen hadden zij geen begrip van, geen gevoel voor „das ewig weibliche." Was er misschien een al te groot intel-

---

*) In Xenophons Memorabilia III 10. 1—9 voert Socrates gesprekken met een schilder en een beeldhouwer, waarin hij hen opwekt om meer dan tot nog toe in hun werken de ziel in hare verschillende stemmingen naar voren te doen treden.

Overigens is ook hier verschil tusschen de verschillende tijdperken. Uit den Hellenistischen tijd hebben we althans portretten over in de z.g.n. encaustische techniek, die de moderne schilderkunst nabij komen.

†) In de poëzie is met de klank onafscheidelijk verbonden het woord, dat het verstandsleven onmiddellijk naast het gemoedsleven stelt.

lectueel verschil tusschen den man en de vrouw van dat ras en die tijden? Hoe het zij, het feit blijft zooals het is, dat de verteederende invloed van den vrouwelijken op den mannelijken geest in hunne beschaving ontbrak. En in overeenstemming hiermee verheft zich de liefde tusschen man en vrouw op een heel enkele uitzondering na dan ook nooit tot het geestelijke, maar blijft louter zinnelijk.

Op het gebied van de moraal geldt algemeen dat men zijne vrienden zooveel mogelijk goed, zijne vijanden zooveel mogelijk kwaad moet doen. Enkele wijsgeeren hebben zich boven dit standpunt weten te verheffen en gepredikt dat men ook zijne vijanden geen kwaad mag doen, en dus ook geen kwaad met kwaad mag vergelden. Maar ook als ideaal is deze uitspraak nooit gemeen goed geworden. Trouwens in de begrippen omtrent de verhouding van mensch tot mensch en dier, in de begrippen van zedelijkheid in het algemeen, liggen de voorbeelden voor het grijpen van de geringere ontwikkeling van het zieleleven der Grieken. En het zou ook wel wonder zijn wanneer tusschen twee beschavings-perioden welke door het Christendom van elkander gescheiden zijn geen groot verschil bestond ten opzichte van een gebied dat zoo nauw met het Christendom samenhangt.

Hier raak ik dan ook het alles beheerschend verschil tusschen de Grieken en ons: de godsdienst. Aan te toonen hoe groot het onderscheid is in innigheid en diepte tusschen het geloof van de Grieken en het geloof — en zelfs het ongeloof van Christenen, is zeker ten eenen male overbodig. Op geen gebied van den menschelijken geest komt het gemis aan zieleleven bij de Grieken duidelijker uit, dan op dat van den godsdienst. Waarom? omdat van den godsdienst juist het zieleleven de essens is.

Zoo zien wij door verschillende voorbeelden bevestigd dat het den Griekschen geest in het algemeen voor ons gevoel aan diepte en innigheid ontbreekt. En waarom treft ons dit zooveel meer dan wanneer wij ditzelfde bv. van de Perzen of van de Aegyptenaren ontdekten? Omdat de Grieken ten gevolge van hun buitengewoon artistieken aanleg en den invloed dien zij daardoor op onze beschaving hebben geoefend, door ons als gelijken, in sommige opzichten zelfs als onze meerderen naar den geest worden behandeld, in zoover hun taal en literatuur met de van hen afhankelijke Latijnsche de basis vormen van ons hooger onderwijs. Geen ander volk der oudheid neemt tegenwoordig een zoo eervolle positie in. Maar nu ontdekken wij tot onze teleurstelling dat de Grieken bij ons achterstaan in datgene wat toch eigenlijk de kern van alle beschaving is en dat dit gebrek ook in hunne kunstwerken iets doet ontbreken wat wij juist voor een innige ontroering niet missen kunnen. Want de vroegere formule dat wij voor onze moraal Israël als onze leermeesteres hebben te beschouwen en voor onze kunst en wetenschap Hellas en Rome — ongeveer alsof men zei: mijn brood haal ik bij den bakker, mijn vleesch bij den slager — kan ons niet meer bevredigen. Er zijn teekenen genoeg dat men de tegenstrijdigheid dezer elementen verwerpt en gaat gelooven aan een hoogere eenheid die het ware, het schoone, het goede ver-

bindt of liever aan één beginsel waarvan die drie slechts uitvloeisels zijn op verschillend gebied. Daarom kan ons geen kunst geheel bevredigen die ontspringen zou uit een bron, waarin de behoefte naar het klare weten en het reine handelen onvolkomen vloeide, geen godsdienst die de behoefte naar waarheid en schoonheid, geen wetenschap die de behoefte naar schoonheid en reinheid niet zou eerbiedigen.

Heb ik nu alles in aanmerking genomen juist gezien? Is het niet een kwestie van persoonlijk temperament alleen? Ontbreekt inderdaad in de Grieksche kunstbeschaving een rijke fantasie en vooral een rijk en diep zieleleven, is het dan te verwonderen dat zij, waar ze iets mist dat voor ons menschen van dezen tijd een van de voornaamste elementen van ons wezen is, alleen nog maar hoog wordt gewaardeerd, door die intellectueelen die zich geheel weten los te maken van den geest van onzen tijd en zich in dien van vroeger weten te verplaatsen, maar bij de groote menigte der ontwikkelden enkel nog *achting*, geen *liefde* meer ondervindt?

* *
*

En toch, en toch... daar komen ze mij weer voor den geest tegenover zooveel valsch pathos en zooveel overladens in latere literaturen: de eenvoudige menschkundige vertellingen van Homerus, de geweldige tragediën van Aeschylus, de ragfijne dialogen van Plato, de voornaam schoone godenbeelden van Praxiteles. En vooral, daar staat het weer voor mij: het Parthenon. Want zie nu toch eens, hoe tegen het matter wordend blauw van den hemel die verweerde marmerzuilen, ideaal van lijn, stil gaan gloeien onder de bundels stofgoud van den nu op de bergen in het westen rustenden zonnebal, vrij en edel onder den eindeloozen koepel van lucht. . . . .
. . . .
maar merk ook op ver in het Noorden, hoe onder den regen van schuine zonnestralen tusschen het loover door de steenen blozen van roodgouden warmte in dien stillen innigen binnenhof van het Germaansche slot.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Het is ditmaal noodig te spreken van veel gebeurde dingen, van feiten.

Er was nog hoop, in het laatst der vorige maand, dat Piet Cronjé zich aan een insluiting door het Engelsche leger zou weten te onttrekken en, van Kimberley weggehaast, Bloemfontein zou kunnen bereiken. Die hoop bleek ijdel. In zijn snelheid van gaan belemmerd door een zwaren legertros met vermoeide trekdieren en in de eerste plaats erop bedacht de kostbare kanonnen te redden, welker verlies voor de republieken onherstelbaar zou geweest zijn, heeft de heldhaftige vecht-generaal zelf het bevel over de achterhoede genomen en daarmede den overmachtigen vijand tien dagen tegengehouden. Aan drie zijden omringd, met Lord Roberts' hoofdmacht achter zich, heeft hij een laatste poging gedaan om de Modderrivier over te steken, maar helaas, reeds was ook de andere oever, zijn eenige uitweg, door den vijand bezet. De Engelschen hebben hier handig en snel gemanoeuvreerd. Hun belooning was enorm. Den 27sten Februari kon Lord Roberts naar Londen seinen, dat Cronjé met al zijn ingesloten troepen zich onvoorwaardelijk had overgegeven. Hij heeft het niet aan de jingo-pers overgelaten erbij te voegen, dat het Majoebadag was.

„*You have made a gallant defence, Sir,*" — moet de maarschalk tot den eenvoudigen Boer gezegd hebben, toen deze, gevangen en overwonnen, in het Engelsche kamp gebracht werd. Bewonderenswaardig, verwonderlijk, — had hij kunnen zeggen. Want de beste krijgskundigen stonden verbaasd, toen enkele dagen later bleek, dat de macht, die de Engelschen meer dan een week in hun opmarsch gestuit, de kanonnen een veiligen aftocht verzekerd had en eindelijk ingesloten was in een ondiep ravijn, waar dagen en nachten lang granaten en lyddietbommen in werden geworpen als in een put met slachtoffers, waar doode menschen en paarden niet begraven, waar gewonden en zieken niet verzorgd konden worden, omdat de vijand onvermurwbaar elk respijt van de hand wees — dat die macht uit nauwelijks vierduizend man had bestaan.

Evenwel, het aantal krijgsgevangenen moge den overwinnaar tegengevallen zijn, niet daardoor werd de beteekenis der overwinning bepaald. Een der beste aanvoerders van den vijand was in zijn handen gevallen; het eerste op vijandelijken bodem behaalde succes leek verpletterend. Het mocht ten slotte maar een deel van 's vijands troepen in den Vrijstaat zijn, dat in treinen gepakt, naar Kaapstad gezonden en vandaar naar het eiland vervoerd zou worden. hetwelk zulk een droeven naam heeft in de geschiedenis dezer eeuw — niettemin was de troepenmacht uit het Zuiden en het Westen van den Vrijstaat verstoven, verdwenen, en Bloemfontein zou binnen korteren of langeren tijd in Engelsche handen vallen. Daarmee was meteen het verblijf van de Boeren

in het Noorden van de Kaapkolonie onhoudbaar gemaakt en men zag dan ook, dat weldra hun vooruitgeschoven posten in die streken werden prijsgegeven, al leverden zij met hun wakkeren kommandant Olivier daar, in Noordoostelijke richting zeer langzaam wijkend, wekenlang nog menig bloedig en niet ongelukkig gevecht. Bovendien was het onwaarschijnlijk geworden, dat de Boeren zich langer in Natal zouden kunnen handhaven, waar een samentrekken van alle krachten tot verdediging van eigen grond gebiedende noodzakelijkheid werd. Het ontzet van Ladysmith stond dus voor de deur. Zoo beteekende de capitulatie van Cronjé de ontruiming van gansch het koloniale gebied door de Boeren, behalve misschien van de streek om het verre Mafeking, moeielijk te bereiken, maar hoewel in even bitteren nood verkeerend, veel minder waard dan Kimberley, waar immers diamanten waren — en Rhodes.

Wat aanvankelijk nog slechts als zwartgallig inzicht beschouwd kon worden, verwezenlijkte zich. Op den weg naar Bloemfontein ontmoetten de 40,000 man van Roberts wel tegenstand, maar hun aantal brak dien. Terwijl een deel zich met de Boeren mat — en er is harder en bloediger gevochten dan men in Engeland wel vernomen heeft, of liever heeft willen vernemen — konden andere sterke afdeelingen de stellingen omtrekken, omwegen kiezen, de Vrijstaatsche hoofdstad naderen van onverwachten kant. En toen men haar eenmaal in het zicht had, viel zij als vanzelf. Een deputatie trok den overwinnenden veldheer tegemoet om hem „de sleutels aan te bieden." Dit is beeldspraak, want poorten of wallen heeft de stad met den zoeten naam niet. Zij was onverdedigbaar en indien het waar is — wat ik om verschillende redenen, de verplaatsing reeds vroeger van den zetel der regeering naar Winburg, de overbrenging der staatsarchieven naar Kroonstad, niet geloof — dat hevige Boerentwisten over het al of niet verdedigen van Bloemfontein aan Roberts' aankomst voorafgingen, dan verheugt het mij, dat de „Engelschgezinde" partij er haar pleit gewonnen heeft. Een belegering van Bloemfontein zou niet lang geduurd hebben en Cronjé's overgave *en masse* zou er haar wedergade gevonden hebben. Op hulp van buitenaf kon men niet rekenen; hebben de kommando's uit het Oosten Cronjé kunnen redden? En Bloemfontein zelve had geen bevolking, „ghetrouw tot in den doet." Er is daar veel Engelsch bloed en zie, met welk een voorkomendheid de overgave is geschied, hoeveel medewerking de maarschalk heeft gevonden om het veroverde stad-en-land te besturen en hoe er zelfs hier en daar gejuicht is, toen hij binnentrok.

Reeds was, den 1sten Maart, aan de bezetting van Bloemfontein het ontzet van Ladysmith voorafgegaan. Dundonald's ruiterij was er, gelijk French vroeger Kimberley, binnengetrokken en daarna kon Buller ongehinderd naderen. *Old Buller all right again* — had men te Kaapstad in vette letters op de muren geplakt; maar *Old Buller* bleek onverbeterlijk. Geen Engelsche journalist zelfs kan het feit verduisteren, dat de gewezen opperbevelhebber van al Harer Majesteit's troepen in Zuid-Afrika tot viermalen toe aan de Toegela bloedig is afgeslagen; dat hij duizenden levens gewaagd en nutteloos geofferd

heeft. 's Mans zelfvertrouwen en goed humeur is nochtans zoo groot, dat zijn berichten aan het departement te Londen gewoonlijk schenen te gewagen van half verholen zegepralen. En hij heeft die praktijk bekroond door de naïveteit, waarmee hij zich, na het ontzet van Ladysmith, tot de *risée* van de wereld gemaakt heeft. Mijn overwinning — zoo seinde hij ongeveer naar Londen — is nóg volkomener dan ik eerst dacht, want (dit redengevend woordje is onbetaalbaar) er is geen Boer meer te zien! Heel in de verte kon de staf, met scherpe verrekijkers gewapend, nog juist de achterdeelen der laatste ossen ontwaren, die bagage, ammunitie, kanonnen der talrijke Boerenmacht welke Ladysmith omringd had, in veiligheid brachten. Het was duidelijk, dat de bloedige gevechten, die kleine Boerenkommando's nog in de laatstvoorafgaande dagen ten Noorden van de Toegela geleverd hadden, waar de lijken der aanstormende Ieren en Hooglanders en andere keurtroepen zich andermaal hadden opgestapeld, zoodat Buller's voortrukken weder dagen lang was belet — dat die hardnekkige gevechten slechts gediend hadden om het gros der Boeren de gelegenheid te geven met al hun have betrekkelijk rustig naar de Biggarsbergen in het Noorden en de Drakensbergen ten Westen van Natal af te trekken, in volmaakte orde, zonder verlies van mannen of materiaal. Maar Buller was verrukt; er was geen Boer meer te zien! Het was er zoo veilig nu, te Ladysmith, als in Piccadilly.

Zoo genoegelijk was het er echter niet. Er liepen uitgeteerde mannen rond en half-waanzinnigen, verdwaasd door het aanhoudend bombardement en de geleden ontberingen; de lucht was er verpest en vol typhuslijders lagen de ziekenbarakken. Buller eigende zich de eer toe, behoorend aan Sir George White, den ongelukkigen veldheer, die enkele fouten, in het begin van den oorlog begaan, geboet had met een zwaar, maar taai en moedig doorstaan beleg van niet minder dan vier maanden.

En daarom is er om het ontzet van Ladysmith, hoewel het voor den verderen loop van den oorlog veel minder beteekende, te Londen meer vreugde geweest dan om de overgave van Cronjé. Het was te begrijpen dat de Engelsche hoofdstad in luiden jubel uitbarstte, toen dezelfde week deze twee groote tijdingen bracht. Toch zal men ons voortaan niet meer moeten spreken van Engelsche zelfbeheersching in tegenstelling met Fransche uitbundigheid. Het ongeluk moge de Engelschman waardiger dragen, in den voorspoed is hij zich evenzeer te buiten gegaan. Dat aan de oude Koningin een geestdriftige ontvangst te Londen bereid is, die aan de dagen van het kroningsjubileum herinnerde, sprak vanzelf. Maar de buitensporigheden, die de straten en de *music halls* te aanschouwen hebben gegeven; de gewelddadige verstoring van vredesvergaderingen, de aanranding van het vrije woord, welke een Engelsch minister zich niet geschaamd heeft in het Parlement goed te praten; de kinderachtige *khaki-* en *shamrock*-vergoding; dat alles is niet alleen op zich zelf ergerlijk en bespottelijk geweest, maar ook daarom zoo dwaas, omdat men in den zwijmel volkomen vergeten heeft wat wel de aard en de omvang was van het behaalde succes. Ik heb een plaatje gezien in de

Illustrated London News; het was niet als caricatuur bedoeld, maar ik ben er zeker van, dat het den gemiddelden Engelschman in woede zou hebben ontstoken, zoo het in een Fransch of Duitsch tijdschrift verschenen ware. Het stelt de... hoe zal ik het noemen? — het delirium voor, dat zich van de effectenbeurs te Londen meester maakte, toen de tijding van het ontzet van Ladysmith daar bekend werd. Men ziet er keurig gekleede, hooggehoede heeren te midden van eenige welwillend toekijkende *gentlemen* wilde Maori-dansen uitvoeren met onzinnige gebaren en verwrongen gelaatstrekken...

En wat was er ten slotte gebeurd, dat zoo uitgelaten vreugde zou rechtvaardigen? Het Engelsche grondgebied was door den vijand ontruimd. Maar dat van de Zuid-Afrikaansche Republiek was nog niet eens door de Engelsche troepen betreden. Pretoria lag nog heel, heel ver af. Om het gemakkelijk te bereiken Bloemfontein te bezetten, waren niet veel minder dan 20,000 van de beste soldaten opgeofferd. Het eind van den oorlog liet zich zelfs nog niet voorspellen; veeleer stond men nu aan het begin van een krijg, waarvan wel al de wreedheid zou gevoeld worden, maar waarin nu met recht al de eer en de glorie aan de zijde der voor land en vrijheid strijdende verdedigers, al de zedelijke schande het deel van den overweldiger zou zijn.

Tijd en lust om het behaalde succes op de werkelijke waarde te schatten ontbraken echter volkomen. Niet slechts drong de nationalistische en de regeeringspers in koor met de Engelschgezinde Kaapsche bladen nu luider dan ooit op de geheele inlijving der beide republieken aan, maar zelfs geleerden van grooten naam, die vroeger de zaak der Boeren niet ongunstig gezind geweest waren, leverden doorwrochte betoogen, dat het niet anders kon. De voor de hand liggende maar in haar wezen valsche conclusie uit het stellen van het ultimatum door Kruger en Steyn en den inval in Natal in October van het vorige jaar, nl. dat de Boeren de ongehoorde stoutheid gehad hadden een oorlog tegen het Britsche rijk te beginnen, deed daarbij goeden dienst. Men richt een revolver op u en gij schiet tot lijfsbehoud — gij hebt het eerst geschoten, maar zijt gij begonnen? De regeering zou niet lang behoeven te wachten op een gelegenheid om den ergsten Boerenhaters in het land ter wille te zijn.

Inmiddels was al haar dierbaarheid voor de Ieren. Op aanstichting van het kabinet, waarin de heftigste bestrijders van Gladstone's *Home Rule* de voornaamste plaatsen bekleedden, verleende de Koningin den Ierschen regimenten het voorrecht van een onderscheidingsteeken, het nationale klaverblad, de *shamrock*. Inderdaad, in Zuid-Afrika hadden de Ieren geen klagen gehad over achterafzetting; met eere waren zij vooraan gesteld, de voorsten tegenover de Mausers en de Maxims. Als leeuwen hadden zij gevochten — voor Engeland, en dus mochten zij de *shamrock* dragen — voor Ierland. Ja, Harer Majesteit's welwillendheid kende nu geen grenzen meer en voor het eerst sinds veertig jaren werd zij door haar ministers naar Ierland gedirigeerd. De dochter van Parnell zeide aan haar landgenooten, dat de eenige kleur, waarmede dit bezoek waardig kon worden gevierd, de eenige kleur voor vlaggentooi en straatenversiering op het Groene Eiland, het zwart was.

Terwijl het kabinet de Ieren trachtte te paaien met een koninklijk bezoek en aan het Engelsch publiek de ooren tuitten van het gejuich en getier over een eerste overwinning in een smadelijken oorlog, bood Sir Michael Hicks-Beach in het Lagerhuis de rekening aan — *la douloureuse*, zooals men te Parijs zegt. De begrooting van oorlog voor het volgende dienstjaar (1 April 1900—31 Maart 1901) zou honderd en vijftig millioen pond sterling bedragen (dat is een milliard en achthonderd millioen gulden), ruim vijftig millioen pond sterling of 33 pct. meer dan die van het loopende dienstjaar. De geheele Krim-oorlog heeft Engeland niet meer dan rond 800 millioen guldens gekost en van den Zuid-Afrikaanschen krijg staat men nog slechts aan het begin. Reeds om de thans aangeboden begrooting sluitend te maken, moet de belastingbetaler dan ook geducht bloeden, zijn *income-tax* wordt tot een *shilling* verhoogd (d. w. z. 1 sh. per pd. st. of 5 pct.) en zijn bier, zijn tabak, zijn thee zal hij duurder moeten betalen.

Bedachtzame Boerenvrienden hebben gezegd, toen het den Boeren zoo voorspoedig ging in de eerste maanden, dat men eigenlijk naar een groote Engelsche overwinning moest verlangen. Eerst dan toch zou, Engeland's eer gered zijnde, het oogenblik daar zijn om over vrede en bemiddeling te spreken. Zoo begrepen het ook de beide presidenten. Toen Cronjé gevangen genomen en Ladysmith ontzet was, den 5den Maart reeds, zonden Kruger en Steyn een telegram aan Lord Salisbury en wendden zich tegelijk tot de vijf groote Europeesche mogendheden, de Vereenigde Staten, Nederland, België en den Zwitserschen Bond.

Aldus luidt het begin van het telegram aan de Engelsche regeering:

„Het bloed en de tranen van de duizenden, die door dezen oorlog geleden hebben, en het vooruitzicht van al het zedelijke en stoffelijke verderf, dat Zuid-Afrika nu dreigt, maken het voor beide oorlogvoerenden noodig, zich kalm en als voor het aangezicht van den Drieëenigen God af te vragen, waar zij om vechten en of beider doel al deze vreeselijke ellende en verwoesting rechtvaardigt."

En dan zeggen de presidenten het nog eens rechtaf en duidelijk, dat de oorlog begonnen is, niet om het Engelsch gezag in Zuid-Afrika te ondermijnen, maar alléén tot verdediging der bedreigde onafhankelijkheid „en alléén voortgezet wordt om de onbetwistbare onafhankelijkheid van beide republieken als souvereine internationale staten te verzekeren en te handhaven en de verzekering te erlangen, dat dien onderdanen van Hare Majesteit, die met ons aan den oorlog deelgenomen hebben, niet het minste leed zal wedervaren aan lijf of bezit." Dat, tenzij zij zulke zekerheid verkrijgen, hun niets overblijft dan te volharden tot den einde. Dat zij met deze verklaring gewacht hebben, tot het prestige van het Britsche rijk door de behaalde voordeelen voldoende hersteld kon worden geacht.

De Engelsche regeering antwoordt op dit souvereine stuk met haar voorstelling van de historie, die aan het uitbreken van den oorlog voorafging.

Zij vermeldt een aantal feiten, met datums en plaatsnamen, die zonderling klein doen tegenover den breeden eenvoud van de ontvangen verklaring. Maar het slot is even duidelijk: „Deze groote ramp — luidt het eerst, niet zonder „zalvende gerechtigheid" — is de straf geweest, die Groot-Britannië ondergaat, omdat het in de laatste jaren berust heeft in het bestaan van de twee republieken. Met het oog op het gebruik, dat de beide republieken gemaakt hebben van de positie hun geschonken en de rampen welke hun ongeprovoceerde aanval over Harer Majesteit's gebied heeft gebracht, kan Harer Majesteit's regeering op UEd. telegram slechts antwoorden met te zeggen, dat zij niet bereid is in de onafhankelijkheid van de Zuid-Afrikaansche Republiek of van den Oranje-Vrijstaat toe te stemmen."

Het verzoek, dat de twee presidenten tot de genoemde mogendheden gericht hebben, strekt om hun bemiddeling te verkrijgen. Behalve het antwoord van Lord Salisbury aan de republieken direct, heeft de president der Vereenigde Staten het den mogendheden gemakkelijk gemaakt op de vraag te antwoorden. Mac Kinley, zelf sterk Engelschgezind, maar toegevende aan de volksbeweging ten gunste van de Boeren, die in de Unie al krachtiger wordt, heeft inderdaad den Amerikaanschen ambassadeur te Londen bevolen de Engelsche regeering officieel te polsen over de vraag, hoe een bemiddeling of een aanbod van goede diensten zou worden ontvangen. Bijna met een snauw heeft Salisbury den „bondgenoot" in het westen beduid, dat hij geen bemiddeling, in welken vorm en van wien ook, dacht te aanvaarden. Hiermee wist een ieder tevens, waaraan hij zich te houden had.

De antwoorden zijn dan ook nagenoeg eensluidend geweest, eerst van de Duitsche regeering, later van Nederland, dat de hoofdvoorwaarde voor bemiddeling helaas, ontbrak nl. de wensch van beide partijen. Het trekt de aandacht — meer niet, hoop wekt het nauwelijks — dat Rusland en Frankrijk tot heden (24 Maart) niet geantwoord hebben. Toch is er ook voor die beiden maar één antwoord op het verzoek om bemiddeling. Iets anders ware het slechts, als de Tsaar over tusschenkomst dacht.

De Russische pers heeft in dien zin gesproken. Het is geen roemrijk jaar geweest voor den jongen alleenheerscher, het jaar van de Vredesconferentie. De wensch, die aan zijn manifest ten grondslag lag, moet toch waarlijk wel wat verder gegaan zijn dan naar de onderteekening der verdragen, op het Huis ten Bosch met zooveel moeite uitgebroed. Om van teleurstelling of ontmoediging te zwijgen — weet ik of zulke gewaarwordingen vat hebben op het gemoed van iemand, die zoover van de wereld afstaat? — moet toch het besef van zijn machteloosheid dezen machtige zwaar drukken, waar hij de verschillende ambassadeurs de in den Haag ontworpen „vredes"-middelen ziet teekenen in vollen, wilden oorlogstijd. Doch tusschenkomst is gansch iets anders dan een aanbod van bemiddeling; tusschenkomst kan een *casus belli* zijn en wie haar om den wille des vredes wenscht, moet er bedacht op zijn, dat zij den oorlog in haar gevolg voert.

Alleen staan dus nog altijd de Boeren-republieken.

Mocht men Lord Roberts gelooven, dan bestaat er eigenlijk nog maar één. Hij heeft den Vrijstaat bij Engeland ingelijfd; hij spreekt van den „gewezen" president Steyn en de „gewezen" Vrijstaatsche regeering. Ter wille van de rechtsorde en het bestuur van de onderworpen landsgedeelten moge dit verklaarbaar zijn, ongehoord en met alle oorlogsgebruiken in strijd is onder de vele uitgegeven proclamaties die van generaal Pretyman, die dreigt de Vrijstaters bij verder verzet als rebellen te zullen beschouwen en straffen. De generaal loopt den tijd alweer vooruit. Wel kan niet geloochend worden, dat de houding van een deel der Vrijstaters strekt om hem in zijn dwaling te stijven. De „halven" onder Fraser te Bloemfontein bieden de behulpzame hand aan den overwinnaar en maken hem zijn bestuurstaak gemakkelijk door administratieve betrekkingen te aanvaarden. Troepen Vrijstaatsche Boeren komen zich overgeven en leveren hun wapens in, hoewel tot zelfs naar Engelsche bladen het zwart vermoeden den weg gevonden heeft, dat dit maar oude karabijnen en buksen waren en dat de meeste Vrijstaters hun geweer goed en veilig verstopt hebben om het tevoorschijn te halen, wie weet? bij voorkomende gelegenheid. Het leek uit de berichten, die naar Londen gestuurd werden, alsof er met den Vrijstaat gansch geen rekening meer gehouden behoefde te worden; had niet de broeder van Steyn, aan een lunch met de de generaals, zich op geringschattende wijze over den President zelf uitgelaten?

Orangius plane periit — schreef een der vrienden van prins Willem aan een anderen, in het jaar 1570, een der wanhopigste uit het begin van den tachtigjarigen oorlog.

Oranje is gansch verloren . . .

Ik weet wel, dat ik nooit onder de optimisten behoord heb ten aanzien van de vermoedelijke uitkomsten van den oorlog. De oorzaak was, dat ik nooit heb kunnen vinden, wat Engeland, het rijke en veerkrachtige Engeland met zijn zoo niet geoefende dan toch lichaams-sterke, taaie mannen, zou kunnen bewegen af te zien van doorzetten *to the bitter end.* Maar evenmin behoor ik tot de kleinmoedigen, die met de aankomst van Roberts te Bloemfontein het pleit beslecht achten en den Boeren het onrecht aandoen van twijfel aan hun volharding onder den tegenspoed. Neen, de Vrijstaat is niet gansch verloren. Steyn is te Kroonstad en heeft op Roberts' proclamatie fier geantwoord, dat nog altijd hij het wettige staatshoofd is. Het land ten noorden en westen van Bloemfontein, drie kwart van den Vrijstaat, is niet regeeringloos, al heeft het vlakke, „halve" Zuiden zich al te gemakkelijk in het gareel van den vijand laten spannen. De noordwestelijke districten van de Kaapkolonie zijn niet in ruste, al wijken de opstandelingen terug op Kitchener's nadering en al nemen loyale corporaties in de voornaamste steden moties van hulde aan voor dien noodlottigen imperialist, Sir Alfred Milner. Of, als men het dan wil: *Orangius plane periit* — dán in den zin, waarin Oranje in 1570 „gansch verloren" was, of aldus dat de Vrijstaat (zooals verluidde) opgegaan is in de zusterrepubliek, met den grijzen Kruger als hoofd van den nieuwen

Staat en den *held* Steyn, (want is hij niet een der edelste figuren van dezen heldenoorlog?) als kommandant-generaal.

Wat zoudt gij dan nu wel denken, gij kleinmoedigen, al twijfel ik met u aan der Boeren redding uit den bitteren nood, — dat deze mannen van oud-Hollandschen stam zouden buigen, nu de eerste slag is neergekomen op hun harde koppen? Wat zoudt gij dan nu wel wenschen? Ja, als het Polen waren, tot eigen bestuur onbekwaam, zedelijk en staatkundig vervallen, dan mocht men willen, dat zij zich nu maar schikten in het onvermijdelijke en het zich zoo dragelijk mogelijk maakten onder 's vijands heerschappij. Maar denkt gij, dat een eenvoudige, een bedachtzame als Kruger in grootspraak het tragische woord gezegd heeft: dat de wereld versteld zal staan van wat er gebeuren zal, voor de Engelschen Pretoria bereiken? Denkt gij, dat een uit zijn hoofdstad verdrevene, een miskende en belasterde als Steyn, voor niets dat woord nog in deze dagen heeft herhaald? De tijd om kostbare levens te ontzien is nu voorbij. Zij weten het nu goed, de Boeren, dat Engeland hun vrijheid wil tot elken prijs en dat hun vrijheid het eenige is, waarvoor zij vechten. De twee partijen stormen van weerszijden op elkander in, op een langen smallen weg, zonder zijpad, een verschrikkelijke, onvermijdelijke botsing tegemoet. Zoudt gij dan nu nog wenschen, dat er van wijken gesproken werd, dat manneneer geofferd werd om mannenbloed te sparen, dat er zwakheid, neen aarzeling was aan de zijde, waar het Recht en de Vrijheid staan, bezielend tot een voorbeeld te meer voor de menschheid door alle eeuwen?

24 Maart. P. v. D.

VAN DE REDACTIE.

Kunst en Opvoeding.

Door het denkleven gaan, in lange perioden van ongelijken duur, geweldige stroomingen, die veel dragen, maar ook veel vernietigen. Dan schijnt het dat groote groepen beheerscht worden door dezelfde denkbeelden en gezamenlijk streven naar gelijksoortige idealen. Vooraan, als toonaangevers, kampen de groote mannen tegen oudere ideeën; het schijnt dan dat zij de menschheid armer zullen maken door hun afbrekende kritieken en haar willen verbijsteren door te wijzen op nieuwe wegen, waar langs nog maar enkelen zonder vrees kunnen gaan. Doch zij geven nieuwe gedachten, zij wekken tal van latente krachten; het denkleven wordt rijker, tot het nieuwe gemeen goed is geworden en de groote strooming daar is, nagenoeg alléén, in volle kracht.

Zoodra dit is gebeurd, schijnt het individualisme ernstig bedreigd. Wat niet mee gaat in de nieuwe stroomrichting kan tot uiting komen, maar wordt òf niet eens vernomen òf komt nooit tot eenigen invloed, althans niet dadelijk, dus maar zelden bijtijds. In de letterkunde kan, in zulke tijdperken, alleen sprake zijn van groot en klein, niet van verscheidenheid in den diepen zin des woords. Wie niet volgt, wordt niet opgemerkt. Het schoone heeft dan een vasten vorm en een letterkundig kunstwerk kan zeer gemakkelijk worden getoetst, omdat er een algemeen erkenden waardemeter bestaat in de voornaamste werken van de verschillende beoefende genres. Menschen, die er van houden dat zij, die hen voorlichten, over letterkundige voortbrengselen spreken met de beslistheid, waarmeê een scheikundige zijn analyses vaststelt, kunnen de kritiek van den dag roemen en de beoordeelaars, onder voorwaarde dat zij kunnen meegaan met den stroom, hebben een niet al te moeilijken taak. In de schatting van het publiek bloeit dan de letterkundige kunst. Inderdaad, verkeert zij in een gevaarlijk tijdperk, waarin verstijving en ontzenuwing haar bedreigt. Want de gemakkelijkheid van het nabootsen is groot, altijd, maar vooral dàn, wanneer het onbewust kan geschieden. Er zijn denkbeelden in de lucht en vormen gereed en voor alles ligt een zekeren bijval te wachten. Gehoorzaamheid, volgzaamheid en juist genoeg talent en begrip om, héél eventjes anders, toch in wezen hetzelfde te geven — meer wordt van den letterkundige niet vereischt, indien hij zich met een gematigd succes tevreden wil stellen liever dan tegenstrooms te gaan of dat hij werkelijk niemendal méér en anders te geven heeft.

Dan breekt een tijdperk aan van, naar in de war gebrachte beoordeelaars plegen te zeggen, „literaire anarchie". Dit is een bittere tijd voor menschen met gevormden smaak en vastgegroeide meeningen. Er zijn geen leiders met allen tot volgelingen; de oude norm is weg en nieuwe waardemeters komen er niet voor in de plaats. Allerlei ouds en velerlei nieuws dringt zich op aan de belangstelling.

De goede tijd voor het individualisme, voor het spontane is aangebroken,

een heerlijk tijdperk voor wie zich zelf willen zijn, al mogen zij zich niet krachtig noemen, een periode van losgaan der oude banden, van afsterven der oude vormen. Het is dan in de letterkunde als in den tuin van een onbewoond en niet onderhouden buiten. De Natuur mag éven doen met al dat geplante en gezaaide volgens haren wil, tot de tuiman zal komen van den nieuwen eigenaar.

Het komt ons voor dat wij nu zulk een tijd beleven. Er zijn tal van navolgers, die heel aardig papegaaien, doch er is geen school. De mannen van *De Nieuwe Gids* hebben werk volbracht van vrijmaking, niet van herbinding. Geen individueele uiting is, voor het overgroote publiek, reeds veroordeeld omdat zij ingaat tegen den grooten stroom; want zulk een stroom is niet waarneembaar en daarom mag de vertegenwoordiger van een vroegeren smaak zich even sterk achten als degeen, die wat geheel nieuws durft geven; daarom is het ook nog mogelijk, zonder gevaar van te worden uitgelachen, met eischen aan den kunstenaar voor den dag te komen, waarvan de jongeren hoopten dat geen redelijk mensch ooit meer zou durven reppen.

We zijn met onze letterkunde in het tijdperk der mogelijkheid voor spontane uitingen. Hoe krachtiger zij leven-, hoe grooter verscheidenheid zij aanbieden zal.

De eerbied voor het individu, de bezorgdheid voor het individueele is ook een der kenmerken van ons modern opvoedings-systeem. Voorheen, was het ideaal der meeste ouders hun kinderen zooveel mogelijk te leiden in alles, niet het minst in hun denken en gelooven. Met de allerbeste bedoeling werden onderdrukt alle neigingen tot anders worden dan de menschen uit den kring, waartoe het kind behoorde. Op de eerste uitingen der zich ontwikkelende persoonlijkheid werd òf niet gelet, òf zij werden met de grootste angstvalligheid gecontroleerd en getoetst aan de heerschende begrippen omtrent godsdienst en moraal. Wat een kind zei, was maar kinderpraat en dat bleef het heel lang, want de zich vormende mensch werd gedurende vele jaren beschouwd als kind. Door tusschenkomst van zijn ouders leefde het onder den druk of — wil men liever — onder invloed der stuwkracht in eene bepaalde richting van een grooten kring, die beschouwd kon worden als „de" maatschappij; immers die kring was het deel der Samenleving, waarmeê het kind vermoedelijk uitsluitend in aanraking zou komen. Hadden groote veranderingen plaats in het denkleven, dan liep het kind gevaar op zekeren leeftijd, zonder voorbereiding, te staan voor een kloof tusschen bekend „oud" en geheel vreemd „nieuw". Het kon zich naar voren werpen, naar 't onbekende, of sidderend terugdeinzen naar het oude, dat bezig was onder zijn voeten te verdwijnen om zich dan veel later, doch veel erger, geïsoleerd te voelen. Heel wat menschen, die nu tusschen de dertig en vijftig jaren zijn, hebben zulk een sprong moeten wagen of hebben de angst van het alleen blijven staan gekend.

Door allerlei omstandigheden, waarover wij hier niet hebben te spreken, is de mensch op veel jeugdiger leeftijd dan vroeger onder den invloed der zich snel vernieuwende denkbeelden van zijnen tijd en in zeer vele gezinnen is de

verhouding tusschen ouders en kind radicaal gewijzigd. Het ouderlijk gezag werpt niet meer algemeen den scheidsmuur op tusschen de verwordende maatschappij en den groeienden, jongen mensch. Integendeel: het kind neemt van buiten meê naar de ouderlijke woning dat nieuwe — hetzij dan goed of gevaarlijk — waarvan het verneemt buitenshuis. De ouders komen voor de keuze om zich voortdurend, met het kind en om het kind, te houden op de hoogte van den snellen gang des denklevens òf hun kind van zich te zien vervreemden, althans te zien ontgroeien aan hun contrôle. In beide gevallen wordt het individualisme gebaat, want de invloed van onderwijs en omgang met andere kinderen is niet zóó groot als voorheen was of kòn zijn de invloed van den ouder, juist omdat die nieuwe invloed niet van ééne persoonlijkheid, maar van vele, onderling zeer verschillende persoonlijkheden uitgaat.

Blijkt nu het modern opgevoede kind letterkundig talent te bezitten, dan zal het zich met veel meer vrijmoedigheid durven uiten en, zoo de kracht daartoe in hem is, veel gemakkelijker geheel vrij zich geven in zijn werk dan een even begaafd, maar geheel anders opgevoed jeugdig mensch. Neiging tot gedwee volgen is hem althans niet jaren aan jaren ingeprent. Met even sterke individualiteit, wordt hij veel gemakkelijker en veel eerder zichzelf.

Tegen tweëerlei hebben oudere kunstenaars maar al te vaak moeten worstelen: tegen hun angst om zich vrij te maken en tegen den nêerdrukkend kritischen invloed hunner omgeving, die zoo licht in vrijheidsuitingen jammervolle dwalingen moest zien en onbegrepen zelfstandigheid zoo licht verderfelijk moest achten. Anders te zien doen dan de groote meesters — die men had leeren hoogachten, in wier werken den maatstaf der kunst was te vinden — door het eigen, onervaren, beginnend, zoekend kind! Was dat niet in de allerhoogste mate beangstigend? En de nieuwe denkbeelden, die men vreesde, te zien aangehangen en verdedigd door den jeugdigen mensch, die men tot vrede had willen brengen langs denzelfden weg dien men zelf had leeren volgen — was dat niet hard voor ouders, die niet langzamerhand het vreemde door hun kind in huis hadden voelen brengen, zooals vaders en moeders van lateren tijd?

Wij meenen daarom dat, wie zich zekere verschijnselen in de moderne Letterkunde wil verklaren, ook rekening dient te houden met de groote veranderingen, in de verhouding tusschen jongere en oudere geslachten gekomen.

En met nog wat anders.

Juist omdat geen machtige strooming de menschen in den waan brengt dat er maar éene kunst kan wezen in onzen tijd, is men zich beter dan in andere tijdperken bewust van het levende der kunst, dat is dus van het wisselen der vormen, het altijd maar betrekkelijk en voorloopig bevredigende der uitdrukkingswijzen; gevoelt men inniger dat hetgeen de blijvende waarde van een kunstwerk kan zijn, niet is, niet wezen kan, bij geen mogelijkheid, juist dat eerst opvallende, uiterlijke.

Dit bewustzijn heeft medegebracht eene groote onbevangenheid in de waardeering der meesterwerken, eene onbevangenheid, waarvan ook de onderwijzers blijk geven. Immers, onbepaalde vereering voor de meesters in de woord-

kunst wordt, op onze inrichtingen voor M. O. bijvoorbeeld, niet aangekweekt. Men laat jonge leerlingen al spoedig opstellen maken over groote schrijvers en moedigt hen aan, eerder dan men er hen van afschrikt, een paar regeltjes nageprate kritiek tusschen pogingen tot verklaring ten beste te geven.

In hoeverre deze methode aanbeveling verdient, willen wij hier niet onderzoeken. In elk geval wordt er door tegengegaan het blinde bewonderen, dat tot slaafs navolgen zou kunnen leiden, bij den begaafden leerling, die misschien onder de menigte schuilen kan. Veel meer dan vroeger, wordt door den ontwikkelden, wezenlijk belangstellenden leeraar gelet op de pogingen der leerlingen om zelf wat te maken. Het aanfokken van schrijvertjes behoort tot de liefhebberijen van lang niet weinigen der meest sympathieke H. B. S. mannen en vrouwen. Redacteurs van tijdschriften en dagbladen bemerken dat zoo nu en dan; soms met genoegen, meestal met schrik.

Een gevolg is het niet meer zoo onbereikbaar schijnen der hoogten, waarop de groote meesters tronen en een vrijmoedigheid in het later uitgeven van eigen werk, waarover oudere menschen nogal eens in ergernis toornen of zich eenvoudiglijk verbazen. Onze persen zijn hongerig. Aan deze omstandigheden danken wij een afschrikwekkende massa prullen; maar wij winnen er door dat elk individualisme tot uiting komen kan en wij de zekerheid hebben dat er zoo goed als geen gevaar bestaat voor het wezenlijke talent om voor altijd verborgen te moeten blijven. Geen jong schrijver behoeft uit eerbied of angst zijne persoonlijkheid te verbergen. Het individueele, het spontane kan in onzen tijd zegevieren.

Ook de kritiek wordt niet door een hoofdman geleid. Wij hebben de hedendaagsche letterkundige kritiek hier niet te kenschetsen; maar kunnen volstaan met even te wijzen op de onafhankelijkheid der beoordeelaars onderling. Geen groep van critici beheerscht de openbare meening, kan dus beletten dat een werk doordringt tot het groote publiek. Het gebeurt alle dagen dat hetzelfde werk door den één geprezen wordt en door den ander voor waardeloos verklaard, ook al omdat wij lang niet allen zuiver letterkundige beoordeelingen schrijven, doch er onder ons werken, die van een kunstenaar eischen, wat men enkel het recht heeft van een moralist te vergen.

Vrijer dus, dan misschien ooit in ons vaderland, staat de letterkundige kunstenaar tegenover de groote meesters van vroeger en die van zijn tijd; vrijer dan ooit tegenover zijn eigen verleden en zijn eigen omgeving, losser dan ooit kan hij wezen van de meest algemeen heerschende begrippen; gemakkelijker dan ooit is het, in onzen tijd, zichzelf te zijn en zich ten volle te geven in zijn werk.

De waarde van hetgeen in deze periode van vrijheid wordt geproduceerd zullen na ons komenden voor goed kunnen bepalen. Het zij ons vaderland gegeven die moreele vrijheid voor zijn kunstenaars te behouden; het is de plicht van allen, die eerbied hebben voor de kunst, haar te helpen verdedigen, waar dat nog noodig is. F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Zwervers door G. van Hulzen. Valkhoff en van den Dries, Amersfoort (zonder jaartal)

Het is jammer dat de heer Van Hulzen zijn bundeltje met schetsen uit het volksleven doet voorafgaan door een letterkundig manifest, waarin hij niet heeft getoond eenvoudig en duidelijk te kunnen zeggen wat hij bedoelt, jammer vooral omdat men daardoor allicht tegen hetgeen volgt wordt ingenomen. Dat de schrijver het goed recht van den kunstenaar zonder tendenz bepleit en dat hij meent realistische schetsen uit de wereld der armen te kunnen geven zonder meteen propaganda te maken voor het socialisme kan er best meê door, ofschoon hetgeen hij zegt nu niet zoo iets buitengewoons mag heeten dat er ettelijke bladzijden druks meê moeten worden gevuld. Andere schrijvers geven ook van die studies en maken evenmin propaganda voor het socialisme, door hun werk, althans niet opzettelijk. Was de heer Van Hulzen bang voor misverstand, in een paar woorden had hij den lezer kunnen waarschuwen. Nu is hij lang en onduidelijk geweest, in die „*Be-geleiding*."

Maar, wie door die „be-geleiding" ongerust mocht zijn geworden, voelt de bedenkelijkheidsplooien uit zijn gelaat al heel spoedig wegvallen bij 't verder lezen. Wij hebben hier te doen met een beginner, die streeft naar wat heel voornaams: naar eigen manier van zien en eigen manier van uitdrukken. Hij doet zijn best om zich te stellen, nooit boven, maar altijd in het *milieu* van zijn modellen en die af te beelden van binnen uit. Met meer dan belangstelling, met liefde moet hij ze daarom naderen, juist hen, die zoo verbazend moeilijk te naderen zijn. Geen opgejaagd dier is even schuw als een arm mensch. Die zich paria gevoelen, vluchten niet met hun lichaam voor den „meneer." Zij staan hem te woord, want zij weten te kunnen rekenen op eenigen steun, maar zij geven zich niet, ook niet als huichelen hun vreemd is. Wat zij vertellen van hunne levensomstandigheden is, helaas! maar banaal. Zij zouden daarover kunnen zwijgen zonder den waarnemer in groote verlegenheid te brengen. Maar van de reactie der ellende in hun binnenste, daarvan komt men zeer moeilijk wat te weten en dan nog altijd maar toevallig, zoo iets, te hooi en te gras. Een enkel woord doet een licht schieten door de duisternis van hun zieleleven, duister veelal voor henzelf. De kunstenaar vult aan, bij intuïtie. Hij kan 't alleen niet heelemaal verkeerd doen, indien hij wordt geleid door de meest volkomen sympathie met de „*Zwervers*", die den artiest hebben aangetrokken.

Wij willen als een woord van lof beschouwd hebben wat wij hier getuigen: dat de heer Van Hulzen op menige bladzijde heeft bewezen die ware sympathie voor zijn modellen te bezitten en dat hij er dan ook in geslaagd is enkel niet banale, niet vooruit klaar te maken tooneeltjes en dialoogjes te geven, die den indruk maken volkomen werkelijkheid te wezen, die men, zonder daarvoor moeite te doen, onthoudt omdat zij nieuw zijn in de letterkunde over arme menschen.

Nog niet altijd kan de jonge kunstenaar zich voldoende vrij houden van zijn eigen aandoeninkjes en van op de studeerkamer nog ereis na-gevoelde gezichtindrukjes. Hij dringt ze dan, zeker onwillekeurig, op aan die arme stakkerds, die zijn modellen waren en daardoor wordt de psychologische teekening onzuiver. Maar het is een onzuiverheid, die niet in het wezen

van het werk ligt en die men gemakkelijk kan doen verdwijnen. Ook zijn, hier en daar, leelijke zinnetjes en overbodige vreemde woorden blijven staan, terwijl niet alle, door den schrijver uitgevonden nieuwe woorden gelukkig zijn.

In „psychische momenten" (205-208) is een physiologisch moment beschreven, op eene wijze die bij een groot deel van onze lezers misschien ergernis verwekken zal. Wij moeten dat, om vroeger aangegeven redenen, hier aanstippen, al is de bedoeling van den schrijver boven alle verdenking volmaakt zuiver-artistiek geweest.

Louis Raemakers gaf een forsche teekening om den omslag van dit keurig uitgegeven boek te versieren.

* * *

Tonnegoud en Zoon, door J. Winkler Prins, met portret en teekeningen van den auteur. Bauer & Co., Amsterdam.

De heer Winkler Prins heeft een jolig boekje willen geven. Hij verzamelde in een bundel, door hem zelf geïllustreerd, drie luimig-bedoelde stukjes. *Tonnegoud en Zoon*, *Jeschoeroen* en *Hoe een Rederijkerskamer uit vrijen gaat*. Wij willen niemands genot bederven door de verhaaltjes na te vertellen. Om den lezer aangaande het gehalte der aardigheden in te lichten, zij meêgedeeld, dat in no. 1 o.a. verhaald wordt van een meisje met korte rokken, dat in een boom klimt, daarna op de schouders van een jongen gaat staan en dan languit op den grond tuimelt, na welk onheil zij lange rokken aan moet en bevel krijgt zich warmer te kleeden (pag. 18) en van een jongen, die afspraak maakt met leerlingen van een meisjes-kostschool. De jonge dames geven seinen met het raampje van „zekere gelegenheid." De jongen zakt dan op een ongeluksdag door de brooze planken van die „gelegenheid" heen (pag. 35) enz. enz. allemaal heel vermakelijk om te lezen voor wie van dat soort vermaakboeken houden.

* * *

Als kaf voor den wind.... door Ethel Mac S. (twee deelen). Amsterdam, W. Versluys, 1899.

„Bologna, Pistoja-Pisa, Baden-Baden, Straatsburg, Lugano, Roma".... Zoo is het leven der moderne rijken: de wereld behoort hun toe en hun levensgeschiedenis moet niet, maar kàn zijn een resultaat ook meê van cosmopolitische indrukken. Het had dus kunnen wezen dat de auteur, die de hoofdstukken van haar boek aldus betitelde, ons gaf een psychologische studie van zulke nimmer-rustige, nergens verwijlende moderne menschen, van pension-levers, met hôtel-reclames op koffer en ziel. Er zijn van die menschen; het moet voor een knap schrijver wel de moeite waard zijn er zoo een tot typeerend hoofdpersoon van een roman te nemen. Veel missen die zwervers, veel hebben zij voor boven anderen, aan eene plaats gebonden, vast aan een buurtje, een groepje, een stand met wat speciaals aan zich van zoo'n plek en zoo'n troepje, dus wat niet-individueels. Die rijke zwervelingen kùnnen voorname eenzamen zijn, kunnen.... Nu ja, maar zulk een roman schreef Ethel Mac S. niet en over 't genre mogen wij dus verder zwijgen.

Onze auteur gaf wel wat gezelligs, dat iemand, die rustig veel kan lezen, bezig houdt — in twee deelen, die geen roman vormen, ook geen reisbeschrijving, maar een novelletje, (dat in een paar vel druks zou zijn te maken geweest tot wat goeds) met reisindrukken overal en nog ergens anders.

F. L.

Nieuwe Boeken.

Men zendt ons ter beoordeeling de afleveringen van einde Januari en einde Februari (No. 7 en 8, eerste jaargang) van het internationale tijdschrift *Camera Obscura*, officieel orgaan der *Union internationale de photographie* onder leiding van den heer J. R. A. Schouten te Amsterdam. Voor vak- en amateurfotographen is dit tijdschrift zeker belangwekkend, zoowel om de over 't algemeen keurige illustratiën, als om het vele wetenswaardige dat ons wordt meêgedeeld. Misschien is het niet heelemaal juist gezien den Nederlandschen tekst alléén in het oorspronkelijke te geven. Ofschoon de mannen van het Nederlandsch-Duitsche tijdschrift *Germania* hebben beweerd dat Duitschers met goeden wil Nederlandsch kunnen lezen, moeten wij dit toch betwijfelen, voor zoover het de niet speciaal-letterkundig ontwikkelden betreft, terwijl Franschen en Engelschen toch zeker geen Hollandsch verstaan, in den regel. Daar het geheele officieele gedeelte in het Fransch gesteld is, zou misschien eene fransche vertaling van de stukken in 't Nederlandsch voor velen gewenscht zijn, indien — naar wij gaarne aannemen — het tijdschrift werkelijk door een internationaal publiek gelezen wordt. De bijdragen in onze taal, voorkomende in dit orgaan, zijn zeker wel waard om door alle lezers te worden genoten. Ook zou het geen kwaad kunnen, indien de heeren fotografen zich konden verstaan met Nederlandsche taalkenners, die verstand hebben van fotografie, om samen goede Nederlandsche woorden te zoeken voor het barbaarsche woordenzoodje, waarmeê de heeren fotografen 't in Nederland moeten doen om zich verstaanbaar te maken. Dat zinnetje over den „invloed der stijgende zelfkosten en afweêrmiddelen" op den omslag van No. 7 en 8 doet al dadelijk een huivering door de leden gaan.

* * *

Over den oorlog in Zuid-Afrika verschenen o. a. afleveringen van een geïllustreerd werk door L. Penning te Rotterdam, bij D. A. Daamen en een grappig prentenboek door korporaal Achilles „*Aanleiding tot den Engelsch-Transvaalschen Oorlog*" (W. Veenstra, 's Gravenhage).

* * *

De heer W. Zaalberg bewerkte den historischen roman *Peter Mayer* door P. Rosegger lang niet onverdienstelijk. Vooral mag worden gewaardeerd dat de gesprekken in voldoende losheid weêrgegeven zijn, wat doorgaans niet het geval is in vertaalde romans. Trouwens, de bewerker is reeds meer dan eens geprezen om de wijze, waarop hij Rosegger's boeiende boeken in 't Nederlandsch overbrengt. Ook *Peter Mayer* zal genoegen schenken.

* * *

Voorts ontvingen wij ter aankondiging:

Jan Maclaren: *Van lang vervlogen dagen*, tweede druk, geïllustreerd, vertaling W. van Nes, uitgave J. M. Bredée, Rotterdam, een keurig boekdeel. De vertaling laat zich goed lezen, ofschoon het oorspronkelijke zeker niet gemakkelijk over te brengen was.

Jan Maclaren: *Harten van goud*, vierde vermeerderde druk, geïllustreerd en met portret van den schrijver, door denzelfde bewerkt en bij denzelfden uitgever in denzelfden verzorgden vorm verschenen.

William Black. *De Macdonalds van Kinvaig* door Etta en Ellen (Slothouwer, Amersfoort).

F. L.

„Kerkuitgang te Nunspeet.”

IN MEMORIAM

BERNARD M. KOLDEWEIJ

DOOR

H. M. KRABBÉ.

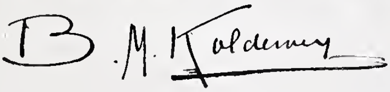

Als men een kunstenaar niet persoonlijk kent, maakt men zich eene voorstelling van hem uit het geziene werk. De kunst van Koldeweij was licht en

blond, frisch en levendig; hij schilderde bij voorkeur de hooge luchten, die in glinsterend water weerspiegelen, of zonnige landwegen tusschen de groene velden, terwijl hij zijne schilderijen stoffeerde met figuren in de kleurige dracht van die plaatsen in ons land, waar de bevolking de nationale kleeding alsnog behouden heeft en vrij gebleven is van den slechten invloed der steden, die langzamerhand alle karakter ontneemt aan onze dorpelingen. Koldeweij moest dus noodzakelijk zijn een blozende Hollander met blauwe oogen en lichtblond haar; niet al te groot en tamelijk gezet.

Aangezien de natuur met groote konsekwentie meestal in volkomen tegenstelling is met onze voorstelling, spreekt het dus vanzelf dat Koldeweij lang en mager was met koolzwart haar en een huid zoo bruin als een Spanjaard.

Ik heb hem leeren kennen in het laatste stadium der borstkwaal, waaraan hij zoo kort daarop zou sterven. Te Blaricum in het Gooi heeft hij zijne laatste krachten verbruikt. Slechts veertien dagen nadat hij in zijne geboorteplaats Dordrecht was teruggekeerd is het einde gekomen.

Niemand wist hoe ziek hij eigenlijk was, daar hij nooit over zijn kwaal sprak, maar welk een energie moet er in dat lichaam gehuisd hebben! Dag aan dag, bij elke weersgesteldheid kon men hem buiten aan 't werk vinden en alleen bij hevige koortsaanvallen moest hij wel toegeven en het bed houden. Hij moet geweten hebben hoe weinig tijds hem nog overbleef en dat zal hem de kracht tot doorzetten gegeven hebben. Menig heldenfeit op oorlogsterrein getuigt van minder moed en wilskracht, dan hij getoond heeft gedurende zijn laatsten zomer buiten.

Koldeweij was een goed mensch, in de volle beteekenis van het woord, met een eerlijk, warm oordeel over anderen en hun werk. Zijne liefde voor de natuur en voor zijn arbeid was onbegrensd en waarschijnlijk heeft hij, door zich nooit te ontzien waar het zijn werk gold, de kiem gelegd voor zijne ziekte.

Buiten zijn arbeid, was hij de verpersoonlijking der kalmte. Hij wond zich nooit op, vermoeide zich nooit, in een jaloersch toezien op zijn kracht, die hij alleen voor zijn werk mocht verbruiken. De boeren noemden hem „de ouwe man," hoewel hij eerst negen-en-dertig jaar oud was.

Koldeweij werd den 23sten November van het jaar 1859 te Dordrecht geboren, de oude Merwestad, die aan Nederland reeds tal van kunstenaars heeft opgeleverd. Ofschoon aanvankelijk voor den handel opgeleid, bleek het reeds spoedig, dat hij eene onweerstaanbare neiging had tot teekenen en schilderen. Zijne eerste lessen ontving hij van den kunstschilder C. J. de Vogel. Daarna bezocht hij gedurende twee jaar de Antwerpsche Academie, waar hij een tijdgenoot was van Haverman, De Josselin de Jong en Dake.

Het opgesloten zijn in een klasse, waar hij niets kon zien van de mooie natuur buiten, hield hij niet langer uit en zoo verliet hij de Academie om te trachten zich zelf verder te bekwamen zonder schoolschen dwang.

Zijne te korte opleiding in het werken naar model heeft hem later wel gehinderd, omdat hem daardoor de gemakkelijkheid ontbrak zijne stoffeerende

figuren mooi te teekenen, hoewel deze van kleur en toon altijd goed aansluiten bij het eigenlijke landschap.

Terug in Dordrecht schilderde hij veel van de rivier en de stad met haar oude huisjes en molens, totdat de lust tot trekken hem beving en hij ons mooi land in alle richtingen ging doorkruisen, voornamelijk daar waar veel water was.

Een zijner vroege werken, dat van dien tijd dateert, is getiteld „Terugkeer van de stad." Het zijn de melkers, die van hun dagelijkschen tocht naar stad juist terug zijn en de glimmende koperen emmers aan de jukken haken. Het verschiet der stad onder de lichte lucht is bizonder fijn. De oude man in de schuit is bizonder goed van actie. Eenige wilgenboomen voltooien de kompositie, die even ongedwongen als fraai is.

„Terugkeer van de stad."

Hij had eene bizondere wijze van werken. Niet in het bezit van groote herinneringsgave, was hij daardoor gedwongen zijne schilderijen op de plaats der voorstelling zelve af te maken. Hij schilderde eerst een kleine studie van het moment, die hem dan als leiddraad strekte voor zijn groote doek, dat hij daarnaar begon op te zetten; dan eerst ging hij daarmee naar buiten.

Zijne schilderijen hebben dan ook meestal de fraîcheur van een schets, maar missen om diezelfde reden vaak het rijp overdachte en geächeveerde. In de open lucht weet men nooit goed, wát men eigenlijk gedaan heeft en in de poging om weer te geven alles wat men ziet, faalt men dikwijls in de uitdrukking van datgene wat men gevoelt.

Toch zijn er uit zijn besten tijd enkele zeer bizondere doeken, waarop dit

bezwaar glansrijk overwonnen is en waar hij volkomen kunstwerken leverde. B.v. „Visschers op het Hollandsch diep," het breede, kalme water met als hoofdsujet een roeiboot, waarin twee visschers 't net ophalen en de derde aan de riemen zit; de figuren zijn half levensgroot en uitmuntend van actie en teekening. De avondlucht, die in 't water weerkaatst, is prachtig van toon en stemming.

Zijne kleur was meestal zeer frisch en rijp en de keuze zijner onderwerpen altijd even smaakvol. Hij had een forschen, breeden streek, die heelemaal niet in harmonie was met zijn zwak lichaam

In 1891 openbaarde zich de kwaal, die hem het treurig vooruitzicht gaf op

„Visschers op het Hollandsch Diep."

jeugdigen leeftijd te moeten sterven. Hij vertrok, na een winter steeds binnenshuis te zijn geweest, in het voorjaar naar 't Zuiden van Italië en later naar Corsica.

Ver van huis, van familie en vrienden, ziek en in eene omgeving, die hij niet mooi vond, heeft hij daarginds niet veel gewerkt. Die altijd blauwe hemel en die popperige huisjes aan den voet der bergen, verveelden hem en alleen van uit Florence, temidden der kunstschatten van deze wondere stad, schreef hij opgewekte brieven naar Holland.

Van Corsica dateert slechts één groot schilderij: „de Herder." De herder loopt voor zijne schapen, die tusschen de boomen grazen. Heel even ziet men een wit kasteel op den achtergrond. Het doek schijnt geïnspireerd te zijn op Millet, aan wien het eenigszins herinnert. Het is, hoewel zonnig, wat flets en veel minder geacheveerd van behandeling dan zijn Hollandsche werk.

Toch zijn er studies uit dien tijd, die veel mooier zijn, maar waarin hij dan ook met voorliefde zijne luchten bewogen maakt. Zoodra de lucht, en daardoor de stemming meer op die van Nederland begon te gelijken, voelde hij er zich meer toe aangetrokken en werkte hij beter. Hij begreep zoo weinig van den strakken blauwen hemel daarginds, die in plaats van hem op te beuren, hem verder weg voerde van zijn vaderland.

„Op Corsica."

Na eene ballingschap van anderhalf jaar keerde hij terug in zijn geboortestad. Hij verlangde te sterk naar zijne familie en zijn mooi land om zijne geheele genezing af te wachten.

„Het Zwijndrechtsch Veerbootje."
Collectie W. H. van Bilderbeek te Dordrecht.

Hoewel hij zich in het begin na zijn terugkomst wel in acht nam, duurde het niet lang of hij werkte weer als vroeger. Als de koude noordenwind in Maart de stapels wolken grillig dooreen joeg en de zon zich telkens na een stortbui spiegelde in de natte straten, kon men Koldeweij aan 't water vinden, geheel verloren in de beschouwing der woeste natuur. Een heel mooi kompleet schilderij van eene dergelijke stemming is „het Zwijndrechtsche veerbootje," dat hij zoo goed als geheel buiten maakte en dat op de derde „Internationale Kunstausstellung" in 1897 te München bekroond werd met de kleine gouden médaille. Het bevindt zich thans in de collectie W. H. van Bilderbeek te Dordrecht.

Deze schilderij is zeer levendig van tegenstellingen en zeer vlot geschilderd.

„Mossellosplaats te Philippine."
Eigendom Konink. Staatsmuseum te Stuttgart.

Het verschiet van het water met een scheepje en boomenrand is uiterst teer van kleur. De drukte der menschen, die het bootje verlaten, het door den harden wind bewogen water, waarop het scheepje danst, zijn van een fijn opmerker en knap kunstenaar, die door-en-door zijn métier verstaat.

Niet minder frisch en krachtig is het door het koninklijk Staatsmuseum te Stuttgart aangekochte „Mossellosplaats te Phillipine." Het is de haven met haar geestig silhouet van oude huisjes, ranke masten met de fladderende wimpels en de aardige lantaarns, die stevig uitkomen tegen de fel bewogen lichte lucht, en waar de kade een tooneel van leven en beweging te zien geeft, zoo wáár en tegelijk zoo smaakvol van kompositie, dat dit werk gerang-

schikt kan worden onder het beste, wat Nederlandsche kunstenaars hebben geproduceerd.

Voordat Koldeweij in Blaricum kwam, bracht hij een zomer door te Nunspeet. Een ietwat Corot-achtig landschap is zijn „Omtrek van Nunspeet." Wat zilveren stammetjes van berkeboomen vóór een armelijke boerenwoning en daarachter de verre wazige heide. Slechts aan den horizon helder, is de lucht tegen de kruin der boomen fijn grijs. Er is zeer veel atmosfeer en groote weemoed in dit werk en men leert den gevoeligen, zieken kunstenaar hierin van zijn beste zijde kennen.

Een ander mooi, kompleet doek is het te Nunspeet door hem geschilderde „Kerkuitgang." In de mooie, stemmige kleederdracht van dit aardige door

„Omtrek van Nunspeet."

schilders zoo gezochte plaatsje, wandelen de vrome kerkbezoekers. De torenspits ziet men door de reeds gedunde kruinen der hooge boomen. Er heerscht een stemming van rust en vrede in dit werk; een mooien herfstdag vol warme kleur en het weemoedige van den zomer, die voorbij is.

Zijn zomer was toen óók voorbij, want het volgende jaar te Blaricum heeft hij niet veel goed werk meer gedaan, waarschijnlijk omdat hij toen reeds teveel verzwakt was.

Zijne laatste inzendingen te Antwerpen en Amsterdam hadden geen succès, en hij gevoelde heftig de teleurstelling daarvan. Als men het leven nog voor zich heeft is de kans tot slagen altijd nog daar; maar hij moet in de ernstige aanvallen zijner ziekte vaak gewanhoopt hebben het ooit nog verder te brengen.

Hij was nog een groot schilderij begonnen van een mooi brok dorp, tegen

„De Ontmoeting."

de zon ingezien. Vóór zijn vertrek in 't begin van Dec. '98 had hij nog een groot doek ontworpen van den koeienstal in 't huis waar hij woonde, en waarvoor hij reeds tal van studies had gemaakt. Wij waren allen belangstellend in het resultaat van een pogen in een voor hem geheel nieuwe richting. Het is evenwel niet zoo ver gekomen.

„Laag Water" (Hollandsch Diep).
Collectie W. H. v. Bilderbeek te Dordrecht.

Den dag vóór zijn sterven regelde hij zijne nalatenschap. Het Dortsche Museum bezat een groot schilderij van hem „de Ontmoeting"; een Zeeuwsch boerinnetje achter een kruiwagen vol gras staat te praten met een jonge boer op den lichten zonnigen weg, die tusschen de groene velden leidt naar 't dorpje op den achtergrond. Koldeweij beschikte, dat dit doek geruild moest tegen de „Visschers op het Hollandsch diep" en dat er nog drie zijner beste studies alsdan bijgevoegd zouden worden. Hij wenschte in zijne geboortestad het best vertegenwoordigd te zijn.

„Laag Water" (Philippine).

En zoo is het geschied. Twee van de drie uitgekozen studies zijn prachtig, vooral „Laag water", waar het teruggeloopen water den modderigen bodem heeft zichtbaar gemaakt. Een paar schuiten teekenen sierlijk de hooge masten af tegen de grijze lucht, die heel even een streep licht doorlaat van de ondergaande zon. De andere studie is van een boerevrouwtje, dat zich bukt om

tusschen de gewitte planken door van het varkenshok eten te geven aan de even te zien komende rose snoeten der knorrende dikhuiden. Door de openstaande deur komt de lichte natte dag.

Dit is het werk van een meester.

Koldeweij behandelde bij voorkeur „laag water". Een mooi specimen daarvan bevindt zich in de collectie W. H. van Bilderbeek te Dordrecht. Hier is 't weer het Hollandsch Diep, waarmede hij dweepte, Een bijna op 't droge zijnde visscherschuit ligt aan een paal vastgemeerd tegen den met riet begroeiden oever. Op den achtergrond ziet men een hooiwagen, die

„Bij de Welput."
Eigendom van Mr. J. M. C. Kolkman.

geladen wordt en heel in de verte bespeurt men als een dunne wazige lijn den overkant van het breede water. Prachtig is hier de ruimte en de atmosfeer uitgedrukt.

Nog een „Laag water", maar thans uit Phillipine, is het doek, dat te Gent een verzameling siert. Een viertal schuiten liggen in de felle zon op 't droge. Dit schilderijtje schittert van kleur en is bijzonder krachtig van expressie. Het half opgeheschen zeil blakert in de gloeiende zon. Zóó forsch is het geschilderd, dat men zich moeielijk kan voorstellen, dat 't van de hand van een zieke is. Het is gedaan in '95 en het is weemoedig om te

zien, hoe de kunstenaar daarna jaar op jaar minder krachtig, maar tegelijkertijd teerder en gevoeliger werd.

Een schilderij, dat uit denzelfden tijd is als de „Ontmoeting" en zich volkomen daarbij aansluit heet „Bij de Welput" en is in het bezit van den heer Mr. J. M. C. Kolkman. Achter de woning is de boerin bezig water te putten; waarbij haar oudste jongen zit toe te kijken. Een klein meisje speelt met het water in een tobbe op den voorgrond. De witte mutsen en het lichte boezelaar, de heldere fijn-blauwe lucht en de zonnige grond maken dit werk zeer aantrekkelijk, terwijl bovendien het smaakvol gekozen tooneeltje uitmuntend van verdeeling is.

Zijne vrienden hebben van zijne nagelaten werken in April 1899 in het gebouw Pictura te Dordrecht eene tentoonstelling gemaakt, die in arrangement meer van piëteit dan van kunstzin getuigde, en die daardoor zijn naam als kunstenaar geen goed gedaan heeft. Men had ongeveer alles wat men op zijn atelier gevonden had aan de slecht verlichte wanden gehangen, en zelfs de meest oppervlakkige en oudste verfschetsjes er bij gedaan. Dat gaf een cachet van middelmatigheid aan het geheel, dat ook afbreuk deed aan de werkelijk mooie, geächeveerde doeken, die aanwezig waren.

Indien zijne ziekte hem niet belemmerd en hem ten slotte zoo vroegtijdig had weggenomen, dan had Koldeweij een groot schilder kunnen worden, een van die door-en-door Hollandsche kunstenaars, die ons kleine land zoo beroemd en geacht hebben gemaakt over de geheele wereld.

In de herinnering zijner vele vrienden zal hij blijven voortleven als een uitnemend kunstenaar en als een waarlijk goed en eerlijk mensch.

EEN ZIEKE.

DOOR

C. K. ELOUT.

(Bekroond met den tweeden prijs in den novellen-wedstrijd van „Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift").

(Slot.)

Er zou een laatste galop gespeeld worden. De kinderen, die mekaar in 't begin haast niet hadden durven te „vragen" en in den regel bedeesd en met een dwaas buiginkje en een stijf knikje elkaar voor een dans hadden geëngageerd, stapten nu met parmantig vooruitgestoken buikjes op elkaar af en trokken mekaar mee door de zaal. Maar opeens lieten ze elkaar weer los en drongen naar een oud manneke dat met een groot presenteerblad voorzichtig de zaal inslofte. Een klein, gebogen manneke met afhangende schouders onder een kalen rok die hem te lang was, evenals de wijde broek die zijn oude, stijve, kromme beentjes bedekte. Met al den ernst van zijn slap-rimpelig, zorgenbleek, eerzaam-geschoren gezicht, keek hij nu eens naar de glazen op het blad, dan weer een eind vooruit, alsof hij over de glazen heen op iets moest mikken. Voetje voor voetje schuifelde hij voort, met angstig-waarschuwende uitroepen tot de begeerige kinderen, die zich verdrongen en hem duwden om weg te nemen wat hij op het blad droeg: limonade en wijn met water, zoodat hij in een oogenblik met leege glazen weer kon heengaan, terwijl de kinderen nu op den rossen boerenkellner aanstormden die taartjes presenteerde.

Het oude manneke — het was de kastelein, tevens de calligraaf van den spiegel — slofte naar zijn buffet met een even ernstig gezicht als waarmee hij was gekomen. Blijkbaar vond hij dat hij zich weer met veel zorg van een hoogst ernstigen plicht had gekweten.

Nu jankte de viool en tjingelde de piano den laatsten galop en de kinderen hosten en bonsden tegen elkaar. Toen, met een bom op de piano, een striem over de snaren en een vermoeid „hè!" uit vele monden — was het uit. De twee blijmoedige muzikanten togen naar 't buffet om hun glas bier te halen en de kinderen werden goed ingepakt en kwamen nog opgewonden, pratend en joelend naar buiten.

De zieke zag ze komen, voorbij gaan en verdwijnen... En weer dacht ze: Die kinderen te dooden, vóór ze de ellende van het mensch-zijn leeren kennen — wat zou dat een weldaad voor hen zijn. En wat een heerlijken dood zou de menschheid sterven, terugkeerend tot haar eigen begin, als een letterlijke verwezenlijking van de regels uit *Vorstenschool:*

Daar is een hand, die wenkt en noodt
Om wèèr te keeren waar wij waren
Eer ons deze aard' een schuilplaats bood
Voor weinig, ras vervlogen jaren....

...De laatste mensch zou het laatste kind dooden — en dan zichzelf... Het Weten zou het On-weten dooden en dus voor 't laatst zijn gruwelijk noodlot volgen dat eeuwen en eeuwen lang over het menschdom heeft gehangen... maar ditmaal zou het, met die vernietiging van het On-weten, een beveiligende, een verlossende daad verrichten en tevens zichzelf vonnissen.

En dan eindelijk een zelfmoord als volkomen zegepraal van het menschdom dat zich daarmee zou vrijmaken van het noodlot. De Wil, de vrije Wil der menschheid zou dan toch zegevieren over het tyrannieke lot.

Zoo fantaseerde de zieke....

Tot ze opeens Frans zag opstaan die Jeanne den arm bood, terwijl hij zei: „Een paar toeren, Cor."

— „O ga je gang. Zooveel als jullie wilt. Ik zit hier heerlijk."

Zijzelve mocht niet aan dansen denken.

Nauwelijks waren Frans en Jeanne naar binnen gegaan of daar klonken de eerste maten van een wals van Strausz.

Er sprong een gloed op in haar oog en een blos vloog over haar wang. Als een verwarrende vlaag dwarrelde die melodie in haar om, bruisend, prikkelend, hitsend. Al haar philosofische gelatenheid was ineens weg. Och wat zou ze graag nog éèns, nog enkele oogenblikken maar, de ongeduldige voeten in dien heerlijken, zwevenden tooverpas schuiven! Ze had er zoo dol van gehouden. Maar haar man zou het niet willen — om haar gezondheid. En hij danste nu ook met die andere....

Ze verzette haar stoel om naar binnen te kunnen kijken.

Toen zei een stem naast haar: „Ga jij mee naar binnen, ja?"

En ze zag dat het kleine Indische menschje, waarop ze in 't geheel niet meer had gelet en dat nog altijd stil naast haar zat, bibberde van de kou. Terwijl zijzelve gloeide van opwinding in den loomen, lauwen avond.

Maar ze zag ook dat de naïeve oogen van de Oosterlinge fonkelden. Dansen, dansen! O, wat zou zij óok graag...? Ze hunkerde blijkbaar om naar binnen te gaan, om ten minste in de danszaal te zijn, als niemand haar ten dans vroeg, om de warreling van paren vóór zich heen te zien draaien, den luchtstroom van de zwierende japonnen langs haar wangen te voelen en de meesleepende bekoring van de muziek dicht, zoo dicht mogelijk te naderen.

Voor de tweede maal voelde de zieke een vriendelijk medegevoel voor dit onnoozele wezentje. Glimlachend zei ze:

— „Neen, ik blijf liever hier. Maar ik zie dat u het koud hebt. Gaat u gerust naar binnen."

„Maar even," beweerde de Indische en trippelde weg.

Daarbinnen ruischte alles in de juichende melodie van *Wiener Blut*.

Als een toovenares zweefde de wals door de zaal, onweerstaanbaar verleidelijk, met sterke, suizende, onvermoeibare rhythmuswieken aan de schouders en een lied van lichte, lachende jeugd op de lippen. Ze zwierde voorbij langs de grinnekende oudjes aan den kant en achter haar aan dwarrelden, als herfstbladeren plotseling tot leven opgejaagd door een frissche vlaag, een zwerm menschen die zij had losgetooverd uit stijve vormen en banaliteit, die ze ineens tot paren had doen samenvliegen en die ze nu achter haar aan sleepte, draaiend en springend naar haar lachend welbehagen. En zij rende voort, met lange, luchtige maatpassen, zingend omhoog en omlaag, nu eens met diepe, ontroerende tonen die de zinnen zacht streelden, dan met een hooge leeuwerikstem die oogen en lippen zachtjes deed lachen van blijdschap. Borsten hijgden, oogen fonkelden, wangen gloeiden, hoofden zeegen zwijmend neer. Sommigen voelden zich als spelende kinderen, anderen als trippelende, vlugge vogels, weer anderen als meeuwen, deinend op lange zeegolven. De een was in de stemming van een suizelend dennebosch, de ander' dreef in de streeling van een lauwe zomerzee, een derde voelde zich droomerig als onder een stillen boomgaard waaruit zachtjes appelbloesems regenen met een blauwe lucht er boven, een vierde zweefde omhoog als een juichende vogel . . . allen onbewust van de betoovering.

En de kijkers die daar buiten stonden, sprongen van het eene been op het andere, lachend en neuriënd, en de oudjes aan den wand knikten elkaar lachend toe en mummelden met bevende lippen en wiegden wat mee op de stroomen van hun herinnering, en de twee blijmoedige muzikanten krasten en tjingelden voort, niet wetend dat zij instrumenten waren van de toovenares....

. . . die met lange, luchtige maatpassen aan 't hoofd zweefde, zingend en glimlachend . . . de ruischende, juichende, wiegende wals.

De gansche zaal gonsde van geluid, betooverd tot een diepen stroom van emotie . . . .

. . . En de zieke, eenzaam en hunkerend daarbuiten, kon haar smart en haar verlangen niet meer bedwingen. O, haar jeugd, haar frissche jeugd en haar gezondheid . . . weg, weg, verwoest! Nooit, nooit weer zou ze kunnen meezweven in die heerlijke bekoring. . . . Iedereen ging er in op, alle oogen staarden naar binnen, in het licht van den tooverdans. . . . Niemand dacht aan haar. Tergend juichten de opwaarts zingende tonen haar voorbij, haast dreunend op vervaarlijke maatpassen . . . .

En ze bleef er buiten met al haar smachtend verlangen, als een kind dat niet mee mag met anderen die het heen ziet gaan.

Tranen sprongen in haar oogen. Ze kon het niet meer aanzien. Op haar man en haar vriendin die telkens voorbij het venster draaiden, lette ze niet meer dan op een van de andere paren. Ze voelde alleen de namelooze smart van haar vereenzaming . . . .

Heftig stond ze op en liep weg.

* * *

't Was haast heelemaal donker geworden. Daarboven kwamen de sterren stil en vlug op hun plaats. De zee was onhoorbaar en onzichtbaar.

En nu de zee ook aan den horizon niet meer te zien was, maar in een zwakke lichtstreep, een flauwen nagalm van de zon, de scherpe lijn was weggedroomd, nu was ook van de zieke die vreemde vrees geweken. Vlugge, zacht ruischende stappen zette zij in het droge zand; dicht bij de zee gekomen weergalmden de klapjes van haar zolen op den vasteren grond flauw tegen het paalhoofd naast haar.... Toen, met een ruk, bleef ze staan. Een leven lag vóór haar — de zee.

Donker, monsterachtig groot, week het reuzenlijf der zee tusschen de hoofden weg.

Op den tast vond de zieke aan het paalhoofd een vlakken steen waarop ze ging zitten, schuin, met den rug naar het land. Een koele vochtige lucht van wier en zeewater laafde haar brandende oogleden. Die koelte en de groote stilte om haar heen brachten haar tot bedaren. Stil werd het in haar en somber.

Naast haar rezen, hoog op de bazaltblokken, de donkere palen omhoog, grillig van vorm en stand, als zwarte spoken die haar bespiedden. Boven haar drong zich, dichter en dichter, met àl meer sterren, de nacht. En vóór haar lag, nog maar even van het strand te onderscheiden, de raadselachtige zee, met een flauwe beweging aan den kant, als een reuzenvisch die doodstil ligt maar met ademende kieuwen.

Van hoe ver kwam de zee wel uit de duisternis om hier te ademen? Welke vreeselijke geheimen had zij in zich opgenomen en diep op haar bodem verborgen, vóór ze hier kwam ademen, sprakeloos en raadselachtig? Wat was daar achter die lichte streep diep onder de sterren?

O, daar moesten op aarde nog eindelooze verten zijn van nieuw leven, plaatsen van vreemd, grootsch geluk, ver van deze alledaagsche ellende. Daar was nog zooveel heerlijks op aarde, daar in de verte, diep in de geheimenissen van dat donkere onbekende.... Het onbekende! Het onbekende moest immers nieuw en heerlijk zijn.

En daar boven, waar tijd en afstand hulpeloos achterbleven, tusschen de groote, doode werelden, die in eeuwige stilte en eenzaamheid drijven, geruischloos wentelend en zwevend, atomen van eeuwigheid en oneindigheid... daar zou alle pijn wel gestorven zijn. Daar zou het nog maar een eeuwig zwijgen en rusten zijn, een bewustloos wachten op de oplossing van het wereldraadsel....

...Hoe ellendig dom en nietig, die menschen hier, die uit angst, uit bekrompen angst voor het onzekere zich vastklampten aan de zekerheid van een ellendig leven. Die niet uit vrijen wil den dood tegemoet durfden te gaan en zich liever door den onweerstaanbare, minuut voor minuut, lieten inpalmen als stribbelende visschen. Die als bange, domme mieren op een plankje rondkropen zonder er af te durven springen....

. . . .

Tusschen de donkere, doodsche zee en den donkeren, hoogen hemel hing de holle, hongerige nacht. Hier en daar leek de duisternis dichter; langge-

rekte, bochtige, zwarte spoken slierden heen en weer, af en aan... tusschen de zee en den hemel....

. . . .

„Daar is een stem, die hoorbaar fluistert:
Ginds, ginds, daar waart ge en keert ge weer..."

...Hoor, wat was dat naast haar? Geschuifel? — Gefluister? — Gelispel?...

Over de kille bazaltsteenen spoelde langzaam, bij het flauwe af en aan deinen der zee, het levende water. In de spleten tusschen de steenen sijpelde het neer en trok in honderd levende stroompjes terug. Of het bleef achter in kleine holten, droomerig tusschen de zwarte wanden, wachtend op een nieuwe aanzwelling. Het was een ritselen en suizelen alsof duizenden bladeren in het water zeegen om daar onmerkbaar te vergaan als stervende zielen. Het was het ruischen van de fontein der eeuwigheid in de eindeloosheid van den stillen, donkeren, onveranderlijken nacht.

Een huivering ging over haar heen, nu ze de zee hoorde fluisteren, zóó vlak naast haar. Ze luisterde, luisterde met al haar zenuwen. Ruischen ging het en zingen in haar ooren, van wonderlijke, onsamenhangende dingen... twee kapellen, die fladderden op de maat van die wals... een glimmende, koperen emmer waaruit een gulp bloed gegoten werd... honderden zwarte mannen die achter een lijkkist gingen... dansende kinderen met groenige glazige oogen, monsterachtig groote wierhoofden en slap bengelende armen en beenen in een deinende zee... een vurige, driehoekige bijl die langzaam in zee zonk....

Totdat ze bijkwam uit de nare beklemming — door de knagende pijn die in haar lichaam weer heviger opleefde.

Verward en duizelig keek ze op... ze schrok hevig.

Daar, in dat holle donker, tusschen zee en lucht, waar die duistere spoken slierden, daar stak een hand op, een zwarte, lange, smalle hand, schuin uitgestoken op een mageren arm. Even buigend als een riethalm voor een windvlaag, scheen de hand te wenken... te nooden... en verdween toen, zijwaarts overhellend, in de donkere nevelen.

Ze beefde over al haar leden. Haar hart bonsde — en stond dan weer stil. Was dat de dood geweest? Wat akelig spooksel.

Boven op het duin klonk flauw een lach.

Dat brak de booze betoovering.

Het gaf haar een bang verlangen naar het licht, het leven, de menschenstemmen en de menschengezichten daar in de zaal.

Die hand?... Nu nog niet, vanavond nog niet....

Met kloppend hart liep ze haastig weg van dit doodenstrand, gejaagd, angstig om die hand die haar werd achternagestrekt om haar te grijpen en terug te trekken.

* * *

Een last gleed van haar af toen ze op de duinen stond en de lichte, zingende zaal voor zich zag.

Zij ging op een van de banken zitten die aan den rand van het duinterrasje voor het Badhuis stonden. Daaronder lag, in de duisternis, de zee. Ze rilde nog even bij de gedachte aan die al te machtige nabijheid, aan die intimiteit met dat allergrootste uit de natuur, die ze nog niet verdragen kon.

Hier, zoo veilig en zoo hoog, had ze geen angst meer en zoo van boven af zag ze ook niet meer de spoken van daar straks.

Nu ze zich van die beklemming bevrijd voelde, leek haar opeens ook veel verdriet verzonken. Had ze misschien niet te veel aan haar stemmingen toegegeven? Had ze zich niet veel verbeeld? Wat was er nu toch eigenlijk gebleken van die heimelijke verlangens van Frans en Jeanne dien zij in den weg zou staan? Waren ze niet natuurlijk en gewoon met elkaar en vriendelijk voor haar? Was Frans niet goed en geduldig, al maakte haar toestand hem verdrietig? En waren alle menschen niet vriendelijk voor haar al leefden zij, gezonden, hun eigen leven met hun eigen zorgen zonder nu juist in 't bijzonder op haar te letten?

Alles scheen haar opgeklaard. Ze beleefde een oogenblik van helderder inzicht in haar toestand en in haar omgeving.

Misschien, dacht ze, vergiste ze zich ook wel in haar ziekte. Misschien werd ze toch nog wel beter....

Ze kromp ineen. De pijn daar binnen sloeg haar klauw opeens weer uit.

Mismoedig steunde ze het hoofd op de hand, zacht kreunend van pijn Haar zenuwen werden weer geprikkeld. Het vleugje levenslust verdween. Altijd weer die pijn, die ellendige, knagende, woelende, holle, hongerige pijn. Och neen, er was toch niets aan te doen. Het moest uit zijn, hoe eer hoe beter. Met schaamte en bitterheid bedacht ze dat ze zooeven laf was weggeloopen voor den dood, Dat zou ze een tweede keer niet meer doen. t'Avond of morgen zou hij wel weer verschijnen en dan zou ze hem niet weer ontvluchten.

Stemmen naderden.

„Hier moet ergens een bank staan," zei de stem van Frans.

't Was te donker om meer dan de gestalten te onderscheiden. Ze merkte dat ze gingen zitten op de bank die eenige passen verder stond.

„Maar is 't werkelijk niet te koel voor je?"

— „O neen, dank je, met die sjaal kan 't geen kwaad. 't Is hier heerlijk."

Ze beefde van jaloezie. Wel had ze zelf al tot haar man en haar vriendin gezegd dat die elkaar bij den naam moesten noemen, maar nu ze 't voor het eerst hoorde.... En die teedere bezorgdheid.... En die lieve intimiteit....

Boosaardig luisterde ze, tuk om iets te hooren dat ze niet zou mogen hooren.

Maar er kwam niets. Het tweetal op de andere bank sprak rustig over onschuldige dingen, over *haar* studie voornamelijk en haar ouders en over *zijn* ondervindingen bij manoeuvres en tochten. Een enkele maal hoorde de zieke haar naam noemen, maar eenvoudig-weg, als elk ander woord.

Misschien was er wel iets meer tusschen die twee, heel, heel diep of heel, heel ver weg — zooals er trouwens licht iets innigers is onder het gesprek van een man en een vrouw die alleen zijn. De zieke meende het althans te hooren in den toon en in den klank der stemmen.

Maar het werd dan toch niet uitgesproken.

Na een poos stond Frans op en zei:

„Nu wordt het hier toch te kil, hoor. En vochtig ook."

Ze gingen heen en de zieke hoorde haar nog zeggen:

„Wie zou dat zijn die daar op die andere bank zat?"

. . . .

Nu was er toch niets meer te hooren. Gemelijk om de teleurstelling en door de nog altijd knagende lichamelijke kwelling... en ook nog om haar vluchten daarginds van 't strand, stond ze op. 't Werd ook inderdaad kil en vochtig.

Groot en hoog stond daarboven de donkere nacht met de duizenden stille sterren. Zwijgend en somber, een onzichtbaar vermoeden, lag daaronder de doodsche zee.

Ze ging naar de lichte ramen van de zaal. Onder de veranda was 't nu al leeger en ze vond gemakkelijk een onbezet tafeltje.

Er werd nu een *lanciers* gedanst, blij en levendig, maar in 't geheel niet ontroerend; heel kalm om aan te hooren.

Ze zat nog maar even of daar hoorde ze een stem die haar naam noemde:

„Dag mevrouw Wytsema" — hol en eenigszins haperend.

Ze keek op. Daar stonden, naast haar, de baddokter en zijn vrouw. Hij een grove, niet groote man met gezonde roode wangen, rossige, slordige haren en baard en verschrikte oogen achter groote brilleglazen. Een gestudeerde boerenzoon, gemoedelijk, tevreden en bedachtzaam in de leuke boerenslimheid van zijn redeneeringen. Zijn vrouw, al was ze als een dame gekleed, was een boerin gebleven in haar wijduitstaande rokken, haar dikke roode handen, haar glimmende roode wangen, haar starende ronde oogen en in het onverholen dialect van haar sleepende, maar luide spraak waarbij haar altijd open mond aan haar neus gelegenheid gaf om zich goed te doen hooren.

„Jao, oe is 't meed u, mevrouw?" vroeg de neusnazelende, sleepende bazuin van de stoere, stijve boerin.

— „Dank u, zóó-zóó," antwoordde de zieke. „Wilt u niet gaan zitten?"

„Een oogenblikje, mevrouw," haperde de bedachtzaam zich zetelende dokter. En toen hij zat, vouwde hij zijn korte, breede handen over zijn buik, keek langzaam rond en zei: „Hè, hè!" alsof hij een moeielijke toer gelukkig had verricht.

De zieke kreeg een duivelsche lust om die twee dikhoofdige, grofzinnige wezens eens beet te nemen, te verbazen, te verbijsteren, te ontstellen.

„Dokter," vroeg ze, „wat zou u liever zijn, krankzinnig of dood?"

— „El 'eere, noe dan! riep de neus van de ontstelde doktersvrouw. Hij, de man, overrompeld door die vraag, lachte dom en listig:

„Hè, hè . . . hè, hè . . . ja . . . hè, hè . , . ik zou zeggen . . . hè, hè . . . .”

— „Nu, wat zou u zeggen?”

„Hè, hè . . . dan nog maar liever kapot, hè, hè . . . .”

— „Noe dan, Bartel, noe dan!” knerpte de meer en meer onthutste neus van de eerzame doktersegaa, die deze conversatie blijkbaar hoogst verfoeilijk vond.

„Ja Sien, als mevrouw het vraagt? . . . Ben jij dan liever gek dan dood?”

— „Toe, toe, Bartel, wat is dat noe voor praet?”

„Dokter, ik ben uw patient, nietwaar? en ik vraag u: Hebt u zich nooit eens vergist in uw remediën?”

Hij legde zijn handen op zijn knieën, boog zich voorover en spalkte mond en oogen op, zoodat zijn groote brilleglazen onder de opgetrokken wenkbrauwen nog grooter schenen te worden.

— „Ver—gist? . . . Hè, hè . . . . Ik?”

Er was een oogenblik van zwijgen. De muziek daarbinnen speelde de *grande chaîne;* rythmisch schuifelden en bonsden de voeten.

— „ . . . Vergist? . . . Ja . . . ja . . . . Dat — zal — wel.”

„Ook in gevallen met doodelijken afloop?”

— „Ja . . . hè, hè . . . ook — wel.”

„En u bent er toch niet minder vroolijk om, niet waar?”

„Neen . . . neen . . . waarom — zou — ik?”

„Juist, waarom zou u . . . . Dus u acht den dood van een mensch niet zoo iets vreeselijks; u vindt den dood minder dan krankzinnigheid en u trekt het zich niet aan, dat u misschien door een verkeerde diagnose eenige menschen over de onzekerheid hebt heengewipt? . . .”

„Noe dan, noe dan!” mompelde de diepgeërgerde, glad verbouwereerde doktersvrouw, terwijl ze op haar stoel heen en weer schoof. Haar man, minder geërgerd, maar niet minder in de war, antwoordde:

— „Dat — is — te — zeggen . . . .”

„Neen, neen . . . u hebt het zelf gezegd. Ik ben het trouwens volkomen met u eens, dokter: Het leven van een mensch is niet zoo'n onschatbare kostbaarheid. Er komen er elken dag duizenden en er gaan er duizenden weg, net als de sterren 's avonds en 's morgens. Een min of een meer — niemand merkt het . . . . Daar komt mijn man mij halen . . . . Dag dokter, dag mevrouw!”

Hij stond op en groette beleefd, maar nog altijd bedremmeld. Zijn vrouw knikte stijf en deed een knor door haar neus hooren, die alles kon beteekenen.

De *lanciers* was uit. De familie Volders ging heen, daar mijnheer zich begon te vervelen.

„Zullen wij nu ook gaan?” vroeg Frans. En ze gingen.

Frans en Jeanne, die een afgebroken gesprek te vervolgen hadden, liepen voorop. Achter hem kwam zijn vrouw met het echtpaar Volders.

De Indische trippelde stilletjes voort. Het oude Voldersje trachtte weer blijk te geven van zijn welopgevoedheid en zijn wereldkennis door een onderwerp te behandelen, dat voor die twee vrouwengeesten niet te hoog zou

gaan: de inrichting van een Indisch huishouden. Voor zijn vrouw was dit niets nieuws, maar dat kwam er niet op aan. En ze luisterde overigens toch zoo aandachtig en met zooveel eerbied als een vrome, die voor de honderdste maal een verhaal uit den Bijbel hoort, dat hij van buiten kent.

De zieke hoorde nauwelijks het gewauwel van het onnoozele manneke naast haar. Nu en dan sprak ze een gedachtenloos „Ja" of „Neen".

Ze staarde naar de twee gestalten vóór haar.

Een bittere jaloezie en een onverschillige somberheid vervulden haar.

Ze voelde zich eenzamer en ongelukkiger dan ooit.

Als ze *nu* voor de zee stond, dan zou ze niet wegloopen, neen, waarlijk niet.

Dan liep ze er vastberaden, wanhopig, recht in.

IV.

De lucht was weken achtereen zengend heet, doodstil en drukkend gebleven, behoudens een of twee frisschere dagen, toen misschien ergens in de verte een onweer was losgekomen. Af en toe was het heien van de zee te hooren geweest en in de laatste dagen was 's morgens een wit gebergte van dikke koppen aan den horizon opgerezen, maar tegen den avond weer verzonken.

De zieke was vervuld gebleven van gedachten aan dien avond bij het Badhuis en aan het strand. 't Meest hield haar de herinnering bezig aan die ontmoeting met de zee waarop de spoken van den nacht heen en weer gleden. Het heien van de zee bracht haar nu in de grootste spanning; ze meende er velerlei in te hooren: Soms een daverend hoongelach over haar vluchten, soms een bedreiging, soms een sombere waarschuwing.

Ze leefde nu aan 't strand, met de zee. 's Morgens, 's middags en 's avonds tuurde ze naar de gladde, wijde vlakte die te geheimzinniger was nu ze dood leek terwijl ze toch t' avond of morgen zou opleven. Ze zocht en vond altijd nieuwe tinten, nieuwe lichtspelingen, nieuwe verscheidenheid op het water. En dan luisterde ze naar het minste geluid: het blaffen van een hond, het luiden van een klok, het gonzen van een verdwaalde bij, het ritselen van een helmsprietje — want het was haar alsof na zoo'n geluid ook de zee eenig teeken van leven zou moeten doen hooren.

Maar de zee bleef doodstil, beangstigend van stilte, als een uitgestorven huis. Alleen sidderde af en toe het vreemde gedreun door de lucht, ergens uit het wijde, doodsche water opstijgend....

Tegenover haar omgeving werd de zieke stiller. Ze werd minder lastig en onredelijk doordien ze nu minder aan zichzelf dacht en in haar oogenblikken van hevige pijn afleiding vond in de gedachten aan de raadselen die haar niet loslieten.

Maar die veranderde stemming verwijderde haar meer van haar man dan haar vroegere bitsheid. Meer en meer trad hij in haar gedachten op den achtergrond. Ze dacht wel vaak aan hem — en dan altijd in vereeniging met Jeanne Volders, want sedert den avond aan het Badhuis twijfelde ze niet meer — maar dan voelde ze hem een heel eind verwijderd, haast als een

afgestorvene. Terwijl ze vlak bij haar voelde, op de plaats die hij eenmaal had ingenomen in haar leven, het mysterie van de zee. Hij en haar vroegere vriendin waren haar haast onverschillig geworden. Toch bleef ze, uit vasthoudendheid, bereid om hen uit den weg te gaan, maar alleen als ze, uit verlangen naar het einde, den tijd daarvoor gekomen zou achten. Want ze voelde zich moe en walgend van het leven en zijn desolate wetenschap, te moe om uit zichzelf tot een daad te komen.

Haar man merkte de verandering wel maar lette er weinig op. Hij ook was door de herhaalde onaangenaamheden de verwijdering te zeer gaan voelen. Hij had den moed opgegeven om voor zijn vrouw iets te kunnen doen. Hij meende dat de ziekte nu maar haar loop moest hebben, in welke richting dan ook en intusschen zocht hij zoo goed mogelijk verstrooiing buitenshuis. In den omgang met Jeanne Volders vond hij de geestelijke verfrissching die zijn vrouw hem niet gaf en het was dan ook werkelijk door de toenemende somberheid in zijn eigen huis dat hij gedreven werd naar het gezelschap van het jonge, rustige, krachtige, hoog ontwikkelde wezen.

De menschen begonnen er over te praten.

* * *

De Voldersen waren op een avondje bij Wytsema en zijn vrouw. In den loomen, droomerigen avond, te zwaar van lucht nog dan dat men zich graag naar 't strand zou slepen, was het nergens beter dan in het open boomenrond voor het stille huisje. Een tafel was buiten gezet, voor de openstaande vensterdeuren. Om de lamp met de zachtgloeiende roode kap zwirden een paar nachtvlinders en dansten wat muggen. Lager, in het ongekleurde licht, glansden de blanke, doorschijnende theekopjes.

De zieke zag den kring rond: De oude Volders, rechtop in zijn stoel, druk redeneerend; Frans daarnaast, voorovergebogen, zijn ellebogen steunend op de knieën en met saamgevoegde, toegespitste handen, uit beleefdheid luisterend naar het wauwelende manneke; dan Jeanne ernstig gebogen over haar handwerk; en dan het Indische vrouwtje in haar sjaal, quasi-bezig ook met een handwerkje dat echter stil lag in haar trage handen terwijl ze peinzend en bewonderend naar haar man luisterde....

Hoeveel jaren nog — en dan zou *die* dood zijn? En dan die en dan die en dan die — allemaal. Dan hadden ze geleefd. Waarom?

Ze had in der tijd van haar opvoeders een laagje godsdienst meegekregen, zooveel als bij een fatsoenlijke opvoeding behoort... maar toen de groote vragen van leven en dood langzamerhand, onder den invloed van haar kwaal die haar tot denken bracht, in haar waren opgekomen, toen was dat beetje dogmatieke godsdienst gauw daarvoor weggestoven. Iets beters had ze er niet voor gevonden en zoo wist ze dan op deze allergrootste vraag geen antwoord. En zonder antwoord had ze 't niet geleerd te stellen. Hol en donker bleef het in haar binnenste na die vraag.

Ze voelde weerzin tegen alles en tegen iedereen. Wat voor gevoelens

bonden haar nu nog aan die menschen daar vóór haar, aan haar man en Jeanne die ze met stille ijverzucht haatte, aan dat belachelijke oude manneke en dat onbeduidende, klaaglijke vrouwtje die ze minachtte?

En wat bond haar nog aan het leven? Wat gaf het haar anders dan lijden, lichamelijk en geestelijk lijden dat haar ongeschikt maakte om vreugd te vinden in wat voor haar misschien nog bereikbaar zou zijn?

Ze keek op naar de sterren.

Onuitsprekelijk ijdel en verachtelijk kwam haar het leven voor, een totale misslag, een belachelijk wandelen op een ongelukkigen dwaalweg....

En wie dat inzag moest maar zoo gauw mogelijk terugkeeren.

Niet meer weten en niet meer lijden....

. . . .

...De oude heer Volders was met stemverheffing tot de koffie genaderd:

„...Ik verzeker u mijn waarde meneer Wijtsema, dat het drogen en de bemesting van de koffie een zaak van het allerhoogste nationaal belang is. Het moge vreemd, overdreven, zonderling schijnen, maar er loopt van dit punt naar den top van onze nationale welvaart een onafgebroken keten van onwederlegbare argumenten. Wanneer men bij ons in Indië de koffie droogde en bemestte zooals ze 't in Brazilië doen, dan zouden de koffieplanters er wel bij varen. De welvaart nu der koffiecultuur, der zoo omvangrijke koffiecultuur, is immers de welvaart van Indië, is de welvaart van Nederland. Wat zouden wij zijn zonder koloniën? Wat heeft onze litteratuur niet aan Indië te danken! Zouden wij zonder Indië een Max Havelaar hebben gehad? Zouden wij...."

Het manneke bleef opeens steken. Een zwaar dreunen daverde over de boomen.

Het onweer, dat nu al dagen en weken dreigde, kwam opzetten.

Daar het toch al laat begon te worden, nam de familie Volders maar meteen afscheid, om vóór de bui thuis te zijn.

„O, vóór de bui," zei Frans op zijn eigenaardigen, gedempten toon met kort-af spreken, „vóór de bui kunt u wel driemaal heen en weer gaan. U woont zoo vlak bij.... Ik zal u thuis brengen."

De zieke voelde een schok. Haar oog lichtte....

Bij 't heengaan van de Voldersen dwong ze zich tot een flauw lachje en een kalme handreiking.

„Ik ben dadelijk terug," zei Frans.

Ze antwoordde niet. Met vlammende oogen zag ze hem na, gezeten in het rose lampschijnsel dat haar magere, door smart en ziekte ingevallen en nu door de opwinding wat gekleurde wangen onnatuurlijk rood tintte en in haar opgesperde, wanhopige oogen een vreeselijken bloedglans kaatste.

Ze zag de gestalten heengaan en verdwijnen in 't duister. Ze hoorde de stem van Volders nog wat naklinken met nu en dan even een hoogen toon....

Toen was ze alléén in de stilte.

* * *

Af en toe dreunde weer een donderslag over de stille boomen, nu eens wat verder, dan wat nader. Alsof een reus zich rustte tot een tocht en soms wat stappen deed — hier en daar, om dit en dat te grijpen

Maar in den boomencirkel rondom haar bleef het doodstil.

Een kevertje viel soms van een takje neer. Dat gaf even een ritselen alsof een droppel lekte langs de blaren.

Wijd, wijd open voor de oneindigheid stond de boomencirkel. In en uit gingen de nacht en de onmetelijke ruimte daarbuiten — en de hooge, onuitsprekelijke stilte.

Een heel enkele maal kwam er uit de verte iets aanloopen over de boomen en gleed over de toppen en zeeg in 't loof — een zuchtje, een ademtocht misschien van de zee... of het nafluisteren van een sprookje, heel ver aan een Oostersch strand verteld.

Dan ritsten zacht als muizenpooten de bovenste blaren en rekten zich wat over het huisje heen om na te ruischen wat ze wisten.

Dat hoorden niet eens de slapende vogels.

Een nachtvlinder tikte tegen de lamp en viel toen neer. Het was een geluid in deze wereldstilte.

Want het was de zieke alsof heel een wereld zich luisterend richtte naar deze plek.

En ze zag weer op naar de sterren, die onveranderlijk waren en in ongestoorde rust.

Veel moest er nog zijn buiten dit ellendige leven, veel... waarvan de raadselachtige sterren en de zuchtjes in de toppen wat deden vermoeden.....

There is a world elsewhere.

Daar schoof iets over de sterren, van 't Westen af — een zwart onheil. Snel doofde het den glans der raadsellichten.

Opeens vloog een felle schijn door de lucht. Bleek werden even de boomen in 't zand, alsof ze schrokken.

Toen rommelde een zware, lange slag, ongelijk van kracht, nu eens uitrollend, dan weer ingehouden... eindelijk wegdaverend.

En een gesuis kwam aansnellen, bruiste over de boomen, zwiepte door de takken en deed de blaren lang en aanhoudend ruischen.

De zieke begon te beven van opgewondenheid. Aan allerlei dingen dacht ze even: aan haar man die niet terug kwam — bij Jeanne Volders was — haar pijn — haar ziekte — de donkere zee — de stilte hier — de dansende kinderen op dien avond daarboven — het naderende onweer — het Indische vrouwtje — de zee — de zee — de zee....

Een dreunende slag die haast tegelijk met een felle lichtstraal viel, deed haar opschrikken. Een stormvlaag striemde opeens de boomen en plofte in de lamp zoodat de vlam zonk en toen hoog opschoot. Zware regendroppels, heel enkele, lekten neer in de razende blaren....

Daar bruiste, boven de wind uit, even een sterk, aanzwellend en toen weer wegstervend, dof gesuis.

De zee!

En ineens schoot in de zieke een gedachte op van zoo'n wanhopige kracht — dat ze tot daad moest worden.

Ze sprong op en liep heen, haastig, haast dravend, gejaagd, zonder aan iets anders te denken dan aan de zee — de zee.

Takken die striemend met elkaar streden, bogen zich over de vluchtende gestalte. De wind woei het stof tegen haar op en dreef den regen in haar gezicht.

Dreunend over het hout rolden de zware slagen, waar de lichtblauwe schijnsels soms de eenzaamheid toonden van de haastige vrouw.

Een rukwind stuitte haar even toen ze op 't vroon kwam. Toen boog ze zich wat dieper tegen den wind en klom hijgend het duin op....

Een machtige bliksemstraal toonde één oogenblik wat daar beneden vóór haar lag: de zee. Nu niet meer doodsch en zwijgend. Een ontwakende, opbruisende, wit-toornige, al-levende zee.

Ze holde het duin af. Donderend als een echo van daarboven daverde de branding door de hoofden. Heerlijk hieven zich de witte golven in het witte bliksemlicht. Ontzaglijk van geluid, ontzaglijk van gedaante was de zee nu, vreeselijk juichend en schaterend....

...Ze zag nog even, in haar razende wanhoop, een slierend, wenkend spooksel, zwart, boven 't wit....

Vóór haar schuimde het leven van de golven en schoot op haar af. Vervaarlijk bruiste het in haar ooren... in een schitterende, wijdlichtende bliksemstraal kreeg ze nog ééns een visioen van deze wereld van weten en lijden....

En terwijl een sterke donder dreunde, viel ze voorover in een rijzende golf.

De golf viel — en bruiste naar 't strand.

Andere golven kwamen, rezen en vielen — en bruisten voort.

Niets dan golven, tot aan den donkeren horizon toe, verlichtten de bliksemstralen.

En dan daverde daarboven, van West naar Oost, de zware, wijde stap van den reus.

HET GEVECHT OM SPIOENKOP.

DOOR

H. TERSTEEG *).

„Buller met with serious reverse; lost ten guns" — „generaal Buller leed een geduchte nederlaag; hij verloor tien kanonnen," zoo luidde het eerste bericht van Reuter's bureau over de nederlaag bij Colenso. Dit bericht sloot de merkwaardige Decemberweek, waarin de ongedisciplineerde Boeren het machtig georganiseerde Britsche rijk tot driemalen de kracht van hun wapenen deden gevoelen.

Op Stormberg, Magersfontein en Colenso volgden vier weken van betrekkelijke rust. De Engelsche legers moesten zich herstellen van den ondervonden schok. Generaal Buller zond links en rechts verkenningstroepen uit, die terugkeerden zoodra de Boeren het vuur op hen openden. De bevelhebber werkte een nieuw plan van aanval uit op de kaart. Hij wilde den rechtervleugel der Boeren omtrekken.

Daartoe trok hij met zijn geheele strijdmacht, ongeveer 20,000 man, uit Frere westwaarts. Achter de kleine Toegelarivier bij Springfield stond de Vrijstaatsche generaal Andries Cronjé †) met een klein aantal manschappen. Zijn taak was den Zwartkop te verdedigen. Hij kon echter de overmacht niet met vrucht wêerstaan en trok achter de Toegelarivier terug zeggende: geef Engeland den Zwartkop dan heeft het meteen de rivier en de pont die daar ligt. Wij bezetten de koppen, waardoor de weg naar Ladysmith loopt. Wil de vijand langs dezen weg de stad ontzetten dan moet hij op de vlakte komen en wij schieten hem fijn.

Cronjé trok dus terug, Buller bezette achtereenvolgens Springfield en Zwartkop en vestigde zijn hoofdkwartier op Spearmanshoeve, westelijk van den berg gelegen.

Den 10den Januari was de Britsche strijdmacht uit Frere vertrokken. Een week later trok generaal Warren met zijn divisie bij Wagen- of Trichardtsdrift over de Toegela en tegelijkertijd stak de brigade van generaal Lyttelton Potgietersdrift óver. Hiermede was de tweede poging tot ontzet van Ladysmith ingeleid.

Van het Draken-gebergte strekt zich in Zuid-Oostelijke richting tot den noordelijken oever van de Toegela het Taba-Mejama-gebergte uit. Aan den Oostelijken uitlooper verheft zich de Spioenkopgroep, waaraan zich de heuvelreeksen van Brakfontein aansluiten. De verdediging van deze bergstellingen was opgedragen aan generaal Louis Botha met 2000 man — tweeduizend

*) Ondanks veel moeite zijn wij niet er in geslaagd een portret van Louis Botha te krijgen.

†) Niet te verwarren met den Transvaalschen leeuw Piet Andries Cronjé.

man in een stelling van ongeveer 15 kilometer lengte tegenover een zes maal sterkeren aanvaller.

Generaal Warren zou langs het Taba-Mejama-gebergte voortdringen, den vleugel der Boeren bij Acton Homes omtrekken en dan naar de bedreigde stad oprukken. Intusschen zou generaal Lyttelton de Boeren op Brakfontein in bedwang houden.

Eerstgenoemde divisie, waarschijnlijk acht tot tien duizend man sterk, rukte voorwaarts tot een vlakken bergrand tegenover den rechtervleugel der Boeren en bezette den rand. Voor zijn mannen strekte zich een oploopende vlakte uit, afgesloten door een reeks kopjes, die door 25 Boeren van het Zoutpansberg-commando was bezet. Rechts bevond zich een tweede Boerenstelling,

Achter den Spioenkopgroep.

waaruit de Engelschen onder kruisvuur genomen konden worden. De Britsche soldaten begonnen vol moed den aanval op de Boerenstelling die 1400 yards van de hunne verwijderd was. De kanonnen ondersteunden de troepen en verspreidden een regen van granaten over de schansen der Boeren. Dit vuur had echter maar min uitwerking. De Boeren zagen het schot afgaan, zij bukten onder in de schansen en het projectiel floot over hen heen. Was een schot al eens goed gericht dan was het ergste dat de Boeren met een wolk van fijn zand, gruis en kogeltjes werden overstelpt.

De Britsche infanterie vuurde wel maar had geen doel; geen Boer vertoonde zich. Men kon de Boerenstelling verlaten wanen, maar zoodra een Engelsch soldaat achter zijn bedekking te voorschijn kwam, ratelden de mausers en de

onvoorzichtige viel neder. Een eerste sprong voorwaarts kostte aan 25 van de 50 tirailleurs het leven; de anderen keerden naar hun dekkingen terug.

Reeds zes dagen hadden de troepen van Sir Charles Warren gestreden zonder een duimbreed grond te winnen. Er moest iets anders beproefd worden.

Den 23sten Januari seinde generaal Buller uit Spearmanskamp o. a. aan het Londensche Departement van Oorlog:

„Hedennacht zal een poging worden gedaan om Spioenkop te nemen, de hoogte die 's vijands linkerflank vormt tegenover Trichardtsdrift en zijn stelling scheidt tegenover die van Potgietersdrift. Spioenkop beheerscht alle schansen van den vijand."

Groote vreugde heerschte te Londen over deze aankondiging. Niemand dacht aan een mogelijke mislukking van den aanval, generaal Buller beschikte immers over 20,000 man van de best gedrilde en best aangevoerde troepen! De bladen schreven reeds jubelartikelen, te Durban en Pietermaritzburg ging men al vast feesten voorbereiden om het ontzet van Ladysmith te vieren.

Maar de 24ste Januari verstreek zonder dat er bericht kwam van Buller; de 25ste brak aan en nog steeds taal noch teeken. Men werd ernstig ongerust; men dacht dadelijk aan de tegenspoeden die de Britsche wapens alreeds hadden getroffen, men vreesde het ergste.

Daar kwam tegen het middaguur Buller's telegram:

„Warren's troepen hebben in den nacht van Dinsdag op Woensdag Spioenkop bezet; het kleine garnizoen werd verrast en op de vlucht gejaagd. De stelling is gisteren den geheelen dag door ons vastgehouden, hoewel wij hevig werden aangevallen, voornamelijk met een zeer onaangenaam granaatvuur.

„Ik vrees dat onze verliezen aanzienlijk zijn. Generaal Woodgate is gevaarlijk gewond.

„Warren meent dat hij de stellingen van den vijand onhoudbaar heeft gemaakt.

„Onze manschappen houden zich schitterend."

Weg was de ongerustheid, weg de bezorgdheid, de vrees. „Spioenkop genomen" was de tooverspreuk die elken pessimist tot optimist maakte en niemand wijdde eenige aandacht aan de meer dan verdachte redactie van het telegram.

Vier en twintig uur later werden de Londenaars tot de naakte werkelijkheid teruggebracht door de laconieke bekendmaking:

„De divisie—Warren heeft gedurende den nacht Spioenkop ontruimd,"

Dat was de telegrafische geschiedenis van het gevecht bij Spioenkop.

Laten wij ons nu in gedachten verplaatsen bij de Boeren van generaal Botha die de stelling te verdedigen hadden.

Het was in den nacht van 23 op 24 Januari. Op den Spioenkop lag een veldwacht der Boeren die zeven man aan den rand van het vlakke kopje op post had gezet om voor verrassing gevrijwaard te zijn. De mannen waren vermoeid; er was drie dagen lang onafgebroken geschermutseld.

Tegen den ochtend viel er een mistige motregen, de kruin van den kop

was in nevelen gehuld, het was ten eenenmale onmogelijk op eenigen afstand voor zich uit te zien, de geluiden werden door de mist gedempt.

Onder deze omstandigheden had de verrassing plaats De Boeren-schildwachten hadden niets gehoord nog gezien, voordat een paar honderd Engelschen den top hadden bereikt. De aanbrekende dag kleurde de mist grijs en uit den kouden nevel zagen de Boeren aan alle zijden vormen opdoemen — Engelschen soldaten. Vele Boeren werden gevangen gemaakt, maar eenigen ontkwamen en brachten bericht van het gebeurde naar generaal Botha's hoofdlager.

Zoo werd Spioenkop door de Engelschen genomen. Uit de geulen en ravijnen in den vlakken top werden verschansingen gemaakt en intusschen

Op den bergtop.

kwamen versterkingen opzetten. Compagnie na compagnie Tommies zag men aansnellen toen de mist was opgetrokken en weldra waren op den top, die slechts voor een paar honderd man ruimte biedt om zich behoorlijk te verschansen, ongeveer 2500 Engelschen bijeen, waaronder een compagnie genietroepen. En nog steeds werden nieuwe troepen langs de berghelling aangevoerd.

Spioenkop was voor de Boeren een stelling van gewicht. Inderdaad werden vandaar alle Boerenstellingen beheerscht en hadden de Engelschen eenmaal hun geschut op den kop geplant dan zouden zij de stelling van den vijand onhoudbaar hebben gemaakt. Commandant-generaal Joubert gaf dus bevel den kop te hernemen.

Generaal Botha riep de beschikbare mannen bijeen. Na aftrek van de be-

noodigde boden om versterkingen te halen, bleven er veertig over voor den eersten storm, maar dezen begonnen alvast.

Middelerwijl werden van verschillende commando's om Ladysmith en elders tien tot twintig man gevraagd om bij de bestorming te helpen. Nauwelijks was de oproeping bekend of de mannen zaten reeds in den zadel en joegen over het veld naar het bedreigde punt, waar zij aankwamen na een tot twee uur rijdens door een regen van Engelsche bommen en granaten, die gelukkig niet veel uitwerking hadden.

De beklimming van Spioenkop was dadelijk na het vertrek der Boeren begonnen door een veertigtal Boeren, voor het meerendeel dezelfde mannen, die voor de Engelschen van den top waren gevlucht. Ze brandden van verlangen

Een Boeren-lager.

om deze schande uit te wisschen. Voor wie de Boeren niet kent, leek het een dwaasheid dat veertig man den aanval zouden beginnen tegen een overmacht van 2500 Engelschen. Laat ze op versterking wachten, werd zelfs gezegd door enkele voormannen, wien het stuk te stout gewaagd leek. Maar de veertig wilden er niet van hooren. Laat de anderen ons maar volgen, riepen ze, tot zij er zijn houden we het wel uit, en voorwaarts ging het. De krachtige lichamen voorover gebogen, snelden ze over de open terreinstrook naar den voet van den top, de Engelschen zagen hen komen en richten hun vuur op de dapperen. Van tijd tot tijd viel er een, maar de anderen hielden niet op, nu eens kruipend dan rennend drongen ze voorwaarts tot den voet van Spioenkop En toen begon de beklimming. Langzaam kwamen de mannen

voort, achter elke struik, achter elke klip bleven er zitten, den blik vast gericht op den top en zoodra zich een Engelsch hoofd vertoonde klonk een schot en viel de onvoorzichtige terug. Dan hielden weer anderen halt om te schieten, die pas op den loer hadden gelegen kropen daarop voorwaarts.

Een uur of anderhalf werd de strijd volgehouden door het onbeduidende troepje Boeren. De Engelschen wierpen een hagel van kogels op hen; zij richtten ook de kanonnen op de helling, maar onder het verspreide troepje kon het vuur niet veel uitwerking doen.

Anders zag het er op den top uit. Zoodra de zon de nevelen had verjaagd, opende de artillerie der Boeren van twee zijden het vuur op de Engelschen. Onder de dichte klompjes vijanden hadden de granaten een verschrikkelijke uitwerking, en de bevelhebber droeg zorg, dat de gapingen geregeld werden aangevuld. Daardoor had het geschutvuur der Boeren een succes dat bij een oordeelkundige leiding der Britsche troepen veel geringer zou zijn geweest.

De Boeren hadden inmiddels van alle zijden versterking gekregen. Gedeelten der commando's van Carolina, Vrijheid, Heidelberg en Lijdenburg bestormden thans van drie zijden den kop. Met de overige mannen liet generaal Botha den Vrijstaatschen commandant Andries Cronjé een flankbeweging maken, die ten gevolge had dat de vijand het zenden van versterkingen naar den heuvel staakte. Inderdaad had thans het aanrukken van nieuwe Britsche troepen den bestormenden Boeren tusschen twee vuren kunnen brengen, waartegen gewaakt moest worden.

Toen generaal Buller den onafgebroken donder van Warren's geschut hoorde en daaruit begreep welken zwaren strijd zijn troepen op Spioenkop hadden te strijden, liet hij generaal Lyttelton tegen de stelling van Brakfontein oprukken om de Boeren te dwingen den aanval op den kop te verminderen. Deze stelling was bezet door de commando's van Lydenburg, Heilbron, Vrede en Senekal. Tegenover hen werd een aanzienlijke strijdmacht met geschut opgesteld, dat dadelijk een regen van bommen naar de Boerenverschansingen wierp. Het vuur richtte echter weinig schade aan onder de mannen, die in de loopgraven neergehurkt bleven. De Britsche infanterie rukte van tijd tot tijd in twee liniën vooruit, maar kwam geen enkele maal binnen het bereik der Mausergeweren. De lyddrietgranaten der Engelschen doorploegden de hellingen der heuvels en wierpen wolken roodachtig stof op, maar het Boerengeschut bleef hardnekkig zwijgen en de Mausers spraken slechts een enkele maal, wanneer de Engelsche vechtlinie neiging vertoonde om wat al te dicht te naderen. Niettemin kostte deze demonstratie der brigade Lyttelton 229 man aan dooden en gewonden, zonder dat het doel werd bereikt. De Engelschen gaven daar dan ook den strijd op en keerden voor het grootste deel naar hun oude stellingen terug, terwijl enkele compagnieën werden afgezonden voor een tweeden aanval op Spioenkop.

Hier was inmiddels het gevecht algemeen geworden. Langzaam, voet voor voet, waren de Boeren tegen de helling opgekropen, juist zooals zij het negentien jaren geleden op den Majoeba hadden gedaan, vliegend van een klip in

een spleet, plat op den buik vooruitschuivend, springend als gemzen van bedekking naar bedekking, altijd onder een hagel van Lee-Metford-kogels en toch geen oogenblik versagend, steeds volhardend en bedaard.

O, die onverstoorbare kalmte, die onbreekbare, onbegrijpelijke geestkracht van de Boeren, zij maakt hen schier onoverwinnelijk.

In de grootste hitte van het gevecht bleven zij koelbloedig als op de jacht. Steeds bedacht op dekking, nooit schietende, wanneer zij niet een goed doel hadden, konden de Engelschen hen niet raken, maar stelde elk schot uit hun Mausers een vijand buiten gevecht. Jongens van nog geen zestien jaar waren medegegaan om de geweren te laden en uit te kijken. Zoodra zich een der Engelschen bloot gaf, klonk hun: „daar 's hij, skiet, skiet" — er

Een Engelsche schans.

knalden een paar geweren en de ongelukkige stortte neder. Engelsche officieren gaven zich van tijd tot tijd geheel bloot, een oogenblik later zag men hen met de armen slingeren en verdwijnen.

Na een paar uur vechtens hadden de Boeren een stelling veroverd aan den westelijken rand van het kopje, vanwaar zij de Engelsche schansen konden bestrijken. Ook aan de andere zijden drongen de Boeren op en naderden in de vijandelijke slooten tot nauwelijks 60 passen.

Het was een onbeschrijfelijke verwarring. Het Britsche geschut schoot een hagel van bommen op de helling van Spionkop, waar de Boeren lagen. De soldaten op den kop gaven onophoudelijk snelvuur af langs den heuvel, doch de meeste kogels floten over de hoofden der Boeren, de artillerie van Botha

wijdde haar volle aandacht aan de Engelsche verschansingen op den kop en de Boeren schutters drongen voort. . . .

. . . .

Wie heeft toch het praatje in de wereld gebracht dat de Boeren geen aanvallend gevecht kunnen leveren? Waren niet de meeste gevechten in den oorlog van 1881 aanvallend? Werd generaal Colley op Majoeba niet aangevallen door een handje vol Boeren en overwonnen? Was de veldtocht in Natal tot de aankomst van Buller met den strooptocht van Joubert ten Zuiden van de Toegela niet een aanvallend gevecht? Werd Spioenkop niet aangevallen?

Ziet die Boeren daar voortkruipen, langzaam naar den rand van den platten kop. Ziet ze opstaan en schieten in de Engelsche verschansingen op honderd pas afstand van den vijand. Waarom liggen er niet meer van hen? Omdat ze bedaard blijven, omdat ze weten dat niet de overmacht den strijd beslist, maar het koel verstand en het juiste schot. Ze vreezen de Engelsche kogels niet; de soldaten van het machtige wereldrijk zijn zenuwachtig en opgewonden door het gevecht. Ze richten niet, ze paffen maar, ze rukken den trekker over. En mocht er onder hen een enkele koelbloedige strijder zijn, die zijn doel op den korrel neemt, dan valt hij doodelijk getroffen, voordat zijn schot is afgegaan.

Neen, de Boeren vallen niet op Europeesche wijze aan, zij doen geen stormaanval onder de opwindende klanken der militaire muziek, zij gelooven niet in den moreelen schok van een dol-rennende massa, want zij voelen zelf dien schok niet, zij blijven bedaard en schieten doodbrengende kogels die de stormenden tot staan brengen en tot wijken dwingen. Tegen koelbloedigheid en een juist schot is de stormaanval niet bestand.

Het is ondoenlijk een geregeld verhaal te geven van het gevecht op den top. Generaal Botha zegt er in zijn officieel rapport het volgende van:

„Omstreeks negen uur waren onze burgers op den Vechtkop (Spioenkop) genaderd tot de vijandelijke slooten. De afstand, die beiden scheidde, was nauwelijks 60 treden. Als helden stormden de onzen voorwaarts: zonder eenige bedekking, staande overeind, in het open terrein, tegenover den nabijzijnden vijand. Klompjes der onzen naderden de schansen tot op tien treden en wisselden daar schoten met de Britsche infanterie. Deze trachtte tot tweemaal toe uit de verschansingen een uitval te doen, maar zij werd weggemaaid en slechts enkelen bereikten een schuiling tegen het doodend vuur der Boeren.

„Van de noordoostzijde bestormden ook voortdurend kleine afdeelingen der Boeren den kop. Daar ontmoetten zij een heldhaftigen tegenstand en een oogenblik scheen het, alsof de Boeren-versterkingen weifelend werden; maar de aankomst van de Pretoria-menschen had een nieuwe bestorming van dit deel van den kop tengevolge, alwaar het gevecht al harder en harder werd.

„Geen soldaat durfde meer zijn hoofd boven de slooten te vertoonen. Vrij lang nog stapte een hunner officieren — een eenzame figuur — voor de Engelsche stellingen heen en weder, maar eenmaal verdween hij en werd niet meer gezien.

„Tegenover het zuidoostelijk gedeelte van den Vechtkop bevindt zich een

Spitskop, die hooger is dan het zuidoostelijke gedeelte. Deze Spitskop werd ook door onze manschappen bezet, die door hun vuur de verbinding afsneden tusschen de Engelschen boven op den Vechtkop en de Engelschen daar beneden bij de Toegela. De vijand, die boven was, werd dus vastgekeerd en hoewel de Engelschen trachtten van onder den berg op te komen ten einde de hunnen daar te versterken, werden zij door generaal Cronjé (van de Vrijstaters) steeds teruggeslagen.

„Ongeveer om 2 uur des namiddags begon het vuur der Britsche artillerie te bedaren en kort daarna geschiedde, waarop onze geheele krijgsmacht reeds wachtende was; de Engelschen heschen de witte vlag. De aanblik daarvan gaf aanleiding tot een zeldzame demonstratie van voldoening bij de onzen

Engelsche lijken in een loopgraaf.

en overal op de omringende Spitskoppen, waar de Boeren-posities zich bevonden, werd het gejuich als een donderende echo herhaald. Een gevoel van verlichting deelde zich aan elkeen over het slagveld mede en men erkende dat de vijand dapper weerstand had geboden. Aanstonds bereikten de onzen de Engelsche loopgraven en namen gevangen wie nog niet gevlucht was, namelijk kapitein Freeth en 187 anderen, alsmede 40 kisten Lee-Metford-patronen en een groot aantal geweren.

„De Britsche positie leverde een aangrijpend schouwspel op; overal lagen gekwetste officieren en soldaten; van sommigen was het lichaam door bommen geheel misvormd; anderen waren het Eeuwige ingegaan in schietende houding. Tusschen de dooden lagen gewonden te kermen, waaronder zes officieren en

kolonel Blomfield, die verscheidene malen getroffen was. In de slooten en rondom tusschen de klippen werden meer dan 600 dooden geteld, behalve de gekwetsten, wier aantal vrij aanzienlijk was. Terwijl door onze manschappen de Engelschen werden ontwapend, schoot een Britsch officier, niettegenstaande het hijschen der witte vlag gevolgd was door het signaal dat de strijd had opgehouden, een onzer burgers, die op de verschansingen aanrukte, dood; de officier werd daarop onmiddellijk doodgeschoten. Onze menschen waren verontwaardigd over zoodanig gedrag en het kostte hun heel wat zelfbeheersching om niet het verraderlijk optreden van den officier te wreken op diens soldaten.

„Van de paar duizend Britsche soldaten, die den vorigen avond uittrokken om Vechtkop te bezetten, zijn waarschijnlijk maar enkele honderden in hun lager teruggekomen. *)

„Terwijl de krijgsgevangenen naar den voet van den kop werden geleid, weerklonken eensklaps geweerschoten op de helling van den kop en bleek het dat de vijand een tweetal versche regimenten had afgezonden, om de in nood verkeerenden te ontzetten; reeds hadden twee compagnieën bijna den top bereikt en zouden binnen korten tijd de oostelijke punt van Vechtkop hebben bezet, hadden niet onze troepen die poging aanstonds krachtig tegengegaan. En tweede gevecht ontstond daarop, dat tot laat in den avond voortduurde, maar keer op keer sloeg het geweldig geweervuur onzer burgers de Engelschen terug en den volgenden morgen werd bevonden dat zij den kop geheel verlaten hadden en zelfs over de Toegela waren getrokken.

„Onze verliezen hadden bedragen 35 dooden en een honderdtal gekwetsten, meest licht gewond."

Een paar aanhalingen uit brieven van deelnemers aan den krijg geven een nog scherper beeld van den verwoeden strijd.

De heer A. van Wermeskerken, rechter te Johannesburg, schrijft o. a :

„In den aanvang was het een hand tot hand gevecht en spoedig waren we meester van een gedeelte van den berg. Nu begon het eerst, een doodend lood werd onder den vijand geworpen op een afstand van 10 tot 60 treê. De kogelregen die wij terug ontvingen was verschrikkelijk, doch de schoten der Engelschen waren te hoog. Verscheidene malen trachtten de Engelschen ons te stormen, doch de Mausers van ons waren gereed en werkten gelijk een Maxim in de handen der Boeren, als één man vielen de Engelschen bij 't stormen, dood of gewond.

„Langzaam schoten we de macht, die versterking ontving, terug en zij zochten schuilplaats achter eene verschansing. Hier vielen de Engelschen

*) Het is onmogelijk uit de broksgewijs ingekomen Engelsche opgaven die daarbij nog erg in de war zijn op te maken welke verliezen het gevecht om Spioenkop den Engelschen heeft gekost. Met uitzondering van het getal der gevonden lijken kunnen de Boeren natuurlijk slechts benaderdende opgaven doen. Dit echter is bekend, dat de gevechten bij Taba Mejama, Spioenkop, Brakfontein, Vaalkrans en een paar minder belangrijke gevechten bij Colenso aan generaal Buller's leger 3500 man aan dooden en gewonden heeft gekost. Hiervan moet het grootste deel worden gesteld op rekening van Spioenkop.

zoodra zij hun koppen uitstaken, geen kop kwam boven om op ons te schieten, of hij viel.

„Het verlies der Engelschen moet verschrikkelijk geweest zijn, achter eene kleine verschansing door ons genomen, vonden we ongeveer 500 doode Engelsche soldaten en ontelbaar lagen ze links en rechts, voor ons en tusschen ons, een gruwelijk gezicht.

„Opeens werd door den rechtervleugel der Engelschen de witte vlag geheschen, twee der onzen gingen er heen, doch werden geschoten en gewond. Wat de oorzaak was weet ik niet; het kan wezen dat de andere vleugel 't hijschen der vlag niet gezien had, want aanhoudend kregen zij versterking. Natuurlijk toen dat gebeurde, schoten wij er op los en velen moeten toen gevallen zijn. Vlak voor ons was een ander gedeelte Engelschen en ook zij kwamen met de witte vlag voor den dag, wij hielden op met schieten en schreeuwden hun toe, om de wapens weg te werpen en in onze linie te komen. Wij waren op dit punt slechts 60 man sterk. Ras kwamen ze en enkele onzer gingen hun tegemoet, doch moesten op een loopje terugkomen, daar zij door een anderen vleugel der Engelschen beschoten werden. Honderd vijf-en-zeventig Engelschen gaven zich over, waaronder een kapitein, de eenige officier over van een heel regiment van 1000 man. Onmiddellijk werden deze krijgsgevangenen weggevoerd en wij gingen door met 't vechten. Den ganschen dag waren we onder de kogels en bommen. De bommen der Engelschen floten, gilden en sprongen in de lucht dat hooren en zien verging, trouwens onze artillerie stond niet stil en nam lustig deel aan 't debat. Wat schoot onze artillerie prachtig, we konden de bommen zien vallen van 60 tot 100 treê voor ons onder de Engelschen. Onze Maxim-Nordenfeld joeg den schrik er onder, zooals deze kanonnetjes trouwens altijd doen. De heliograaf stond vlak achter ons en wij konden telkens de noodige instructies geven. De Engelsche bommen vlogen meestens over ons heen, de lyddietbommen sloegen gaten groot genoeg om een paar in te begraven, doch weinig succes. Toen schoten ze weer te kort en schoten op hun eigen soldaten. Daar barstten opeens een 25 bommen vlak boven ons en we zaten onder 't stof en zand; de kogeltjes konden wij bij handenvol optillen en een lawaai, nog nimmer door mij beleefd."

In een ander schrijven, van den Transvaler Jan S. Cilliers lezen wij:

„Daarna bemerkte ik dat uit de Engelsche loopgraven herhaaldelijk handen opgestoken werden en dat zakdoeken gewuifd werden. Ik hoorde order geven: „Moet niet meer schieten, de witte vlag is opgestoken." Wij riepen hen toe: „Kom uit," maar de Engelschen bleven schieten en zij wondden eenigen onzer mannen. Wij begonnen toen weder te vuren. Handen en zakdoeken werden weder opgestoken, en ik wierp mijn geweer neder, en sprong over de loopgraven van den vijand en vroeg hen: „Wie is jullie bevelvoerend officier?" Een soldaat nam mij bij den arm en leidde mij naar een officier die juist was aangekomen met versterkingen. Aan de andere zijde van den heuvel vroeg ik of zij zich zouden overgeven, maar hij antwoordde: „Vuur jongens!" Ik

riep: „Geef je over jongens, het baat niet voor niet neergeschoten te worden,” en sprong tusschen de soldaten die uitkwamen om zich over te geven. Sommigen der manschappen die juist aangekomen waren volgden het voorbeeld van hunne makkers. Zij behoorden tot een ander regiment. Het gevecht begon opnieuw aan den kant der pas aangekomen troepen, terwijl de gevangenen naar den voet van den heuvel geleid werden. Ik keerde naar mijn oude positie terug en begon weder te schieten.”

Het gevecht duurde voort tot laat in den avond en toen was de Spioenkop heroverd. Generaal Redvers Buller — wiens naam spottend werd omgezet in Sir Reverse Buller *) — trok terug achter de Toegela; zijn tweede poging tot onzet van Ladysmith was door 2000 Boeren schitterend afgeslagen.

Op den Spioenkop na het gevecht.

De dag na het gevecht bezochten de Boeren het slagveld. Vreeselijk was het tooneel dat zij daar aanschouwden.

De ambulance-wagens der Engelschen waren nog bezig de gewonden weg te voeren, met het begraven der dooden was men dus nog niet begonnen. Daar lagen ze, de arme kerels, op sommige plaatsen schier man aan man, achter onvoldoende schansjes door de Britsche genie gebouwd, vreeselijk verminkt, de meesten met een kogel door het hoofd, anderen door bommen verminkt.

Welk een lijden moeten zij hebben doorstaan! Aan ontkomen op het open terrein viel voor hen niet te denken. Den geheelen dag moesten ze in de

*) reverse = nederlaag.

felle zon liggen schieten; staan of knielen achter de te lage borstweringen stond gelijk met zelfmoord plegen.

En als ze dan nog maar dadelijk doodgeschoten werden; een verwonding werd tot een onduldbare zielepijn. Er hebben er gelegen, die uren en uren lang den donder van het geschut en het geratel der geweren rondom zich hebben gehoord, die gedoemd waren werkeloos de ellende van den oorlog naast zich te zien. Onder het geraas van den strijd hoorden zij het kermen van hun makkers, zij hebben dorst geleden en konden geen lafenis krijgen, ze hebben om hulp hooren roepen en hadden zelf hulp noodig, ze zagen kameraden waanzinnig worden van smart en ook hen steeg de waanzin naar het hoofd....

Onbegraven!

En op dezen ijselijken dag is voor hen nog een nacht van wachten gevolgd, een nacht die nooit scheen te zullen eindigen....

Twee dagen lang beschoten de Engelschen nog den kop en de omliggende Boerenstellingen met hun artillerie en al dien tijd bleven de lijken der Engelsche dooden onbegraven liggen, prijsgegeven aan de roofvogels. Generaal Schalk Burger zond boodschap op boodschap aan den Britschen bevelhebber en kreeg eindelijk ten antwoord dat de Boeren de lijken der gevallenen konden begraven en hem de rekening zenden.

Maar de barbaarsche Boeren gaven hun gevallen strijders en de gevallen

vijanden een christelijk graf. En zij verzamelden zich — naar hun bevelhebber seinde — „om den Heer der Heerscharen innigen dank te betuigen en Hem hun dankliederen toe te zingen met bewogen stemmen.''

Zoo eindigde de herneming van Spioenkop.

En op den kop stond de overwinnende bevelhebber, de zes-en-dertig-jarige Louis Botha, die thans benoemd is tot commandant-generaal van de verbonden republikeinsche legers, en hij staarde droevig op het land dat zestig jaren

Door Engelschen „begraven'' lijken.

geleden met vreugde werd begroet door zijn vaderen, de voortrekkers, omdat het schoon was in hun oogen.

Zijn hart was vervuld van nameloos wee, wee over zijn land dat door roof- en winstzucht van een paar gouddorstigen was gedreven tot een rampzaligen oorlog, wee over zijn aartsvijand die blindelings voortholt op den weg van zijn verderf, wee over zijn tegenstanders in den strijd, de dappere Britsche soldaten, die ter slachtbank worden geleid en niet eenmaal den troost kunnen hebben dat zij hun leven geven voor een goede zaak.

Hij heeft den oorlog niet gewild, evenmin als zijn grijze president en diens bondgenoot en ambtgenoot van den Vrijstaat. De strijd is hun opgedrongen

President Steyn en zijn zoontje.

en de Boeren zullen hem strijden tot het einde. Als zij de wapens neerleggen zullen Transvaal en Vrijstaat vrij zijn.

Leve de Republieken!

Amsterdam, April 1900.

Naschrift.

Het vorenstaande was reeds geschreven, toen het Londensche departement van oorlog de rapporten over het gevecht om Spioenkop met de critiek van veldmaarschalk lord Roberts openbaar maakte.

Wie gemeend heeft uit deze rapporten te kunnen lezen hoe het gevecht zich precies had toegedragen is bedrogen uitgekomen. Het schijnt wel dat de Britsche legeraanvoerders bij het stellen van hun rapporten één zaak duidelijk voor oogen hebben: dat het publiek tot geen enkelen prijs eenig denkbeeld mag krijgen van wat er gebeurd is.

Het vorenstaande verhaal berust op officieele rapporten van de Regeering te Pretoria en op brieven van Hollanders die aan de gevechten om Spioenkop hebben deelgenomen. Zij geven een vrij duidelijk overzicht van den loop van den strijd; zij doen begrijpen waarom het voor de Engelschen niet houdbaar was op den kop, waar de Boeren het vuur uit hun kanonnen samenbrachten, zoodat de lucht vervuld was van het sissend fluiten der granaten, waar de koelbloedige schutters op honderd pas afstand de Engelsche soldaten als wilde beesten neerschoten, waar geen man het hoofd kon opheffen zonder dat hij een kind des doods was.

Uit de Engelsche rapporten verneemt men niets omtrent den loop van het gevecht. Er staat slechts één zaak duidelijk in te lezen, dat de generaals Warren en Buller geen van beiden voor hun taak berekend zijn.

De opperbevelhebber werkte een veldtochtsplan uit; hij heeft er een maand tijd aan besteed, het mag dus voor weloverlegd doorgaan. Hij geeft een zijner onderbevelhebbers last dat plan uit te voeren; de man vertrekt, maar aangezien het plan niet naar zijn zin is, besluit hij tot een ander plan, zonder daarvan aan zijn chef kennis te geven. Sir Redvers Buller komt persoonlijk zien hoe de zaken gaan; alsof hij een opmerking maakt omtrent het weder, vertelt de onderbevelhebber hem dat zijn plan niet deugt en dat hij het maar heeft gewijzigd. En de opperbevelhebber stemt stilzwijgend toe.

Het nieuwe plan wordt uitgevoerd. Een belangrijk deel ervan is het nemen en behouden van den Spioenkop; inderdaad hangt daarvan het welslagen van het plan af. De stelling van den vijand is niet vooruit verkend; een generaal die op dit verzuim wijst, toen hem het bevel werd gegeven om den aanval uit te voeren, werd in dit bevel vervangen door een ander „die twee gezonde beenen heeft"; Sir Charles Warren gaat zelf niet mede, maar blijft rustig voor zijne tent zitten. Door bemiddeling van den opperbevelhebber ontvangt hij een telegram, waarin in dringende bewoordingen om versterking wordt gevraagd — „of alles is verloren"; de vorm waarin de aanvraag wordt gedaan bewijst dat de bevelvoerende officier niet deugt, redeneert Sir Redvers Buller, en hij komt ditmaal wel tusschenbeiden om Sir Charles Warren te bevelen een ander met het bevel te belasten.

Versterkingen worden gezonden; den geheelen dag hoort de Britsche generaal het gedonder van het vijandelijk geschut en het geratel der geweren; hij

ontvangt van het gevechtsterrein geen enkel bericht, maar blijft rustig zitten; geen oogenblik komt bij hem het denkbeeld op zich in persoon te overtuigen van den stand van zaken. Als in den avond nog geen bericht is ontvangen, ontbiedt hij ten slotte den generaal die met versterkingen is afgezonden wiens troepen nog steeds hard aan het vechten zijn.

En als dan de officier die op den kop het bevel voert, die een geheelen dag met een boven allen lof verheven moed heeft stand gehouden tegen een vijand die in gevechtskracht zijn troepen, hoewel sterker in aantal, verre bleek te overtreffen, als deze aan zijn lot overgelaten officier, geen uitredding mogelijk achtende, bevel geeft tot den terugtocht, verbazen beide bevelhebbers zich daarover en schromen zij niet van de hoogte van hun onfeilbaarheid te verklaren, dat de stelling zeer goed te houden was geweest....

De nieuwe opperbevelhebber van alle Britsche troepen in Zuid-Afrika, Lord Roberts of Kandahar maakt uit deze rapporten de gevolgtrekkingen, die voor de hand liggen, en met prijzenswaardige openhartigheid legt hij ze voor aan zijn regeering.

Deze nu meet de maat vol. Zij publiceert de rapporten met de critiek, maar laat de gecompromitteerde bevelhebbers in hun ambt. De geheele wereld weet nu welke uitermate bekwame officieren de generaals Buller en Warren zijn *en hun soldaten weten het ook.*

Zoo vat men de discipline op in Engeland, in het land, waar met minachtend schouderophalen wordt gesproken over de ongeregelde bende in het Boerenleger, waar men niet van tucht weet, noch van gehoorzaamheid.

En dat is het eenige wat men leert uit de Britsche officieele rapporten over het gevecht van Spioenkop.

NA DE DREYFUS-ZAAK.

DOOR

Mr. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND.

I.

Personen en partijen.

Wie nu zijn lezers komt bezighouden met een zóó oud onderwerp als de Dreyfus-zaak, moet beginnen met verontschuldigingen aan te bieden.

Zóó oud... Nauwelijks vier maanden geleden vervulde die zaak de geheele wereld. De Europeesche en de Amerikaansche pers was er vol van, tot Japan en Australië drong zij door. In Nederland bracht zij duizenden in beweging, zij vulde de huizen en de straten. De couranten werden gelezen óm de Dreyfus-zaak; men voelde haar als iets dat ons rechtstreeks aanging, het vonnis van den krijgsraad van Rennes als een slag die ons trof.

Nu, met een bijna plotselingen overgang, is de zaak *histoire ancienne* geworden. Haar is het zeldzame geluk te beurt gevallen, dat zij, feit van onrecht, onmiddellijk opgevolgd is door een ander onrecht, zóó geweldig, zóó overstelpend, van zóó ongelijk grooteren omvang, dat de arme *Affaire* erbij ineenschrompelt tot een „*fait divers*." Wat is ons Dreyfus nog als wij aan President Kruger denken? Wat zijn gezin, bij het volk der Zuid-Afrikaansche republieken? De verschrikkingen van het Duivelseiland schijnen dragelijk, als wij staren naar de slagvelden aan Toegela en Modderrivier. Van den hardnekkigen, verbitterden, eeuwigen strijd van Geweld tegen Recht, geeft Engeland tegen de Boeren een nog heel ander toonbeeld te aanschouwen dan onlangs de Fransche generale staf tegen den joodschen kapitein.

Hoe buitengewoon gelukkig deze krasse opeenvolging ook moge zijn voor de Fransche natie, die nu een antwoord ten alle tijde gereed heeft, dat haar ergsten beschuldigers, den Engelschen, den mond snoert — de beschaafde wereld zou gevaar loopen haar hartstocht, haar verontwaardiging, haar geestdrift van bijna twee jaren als een ijdel stroovuur van farizeesch vertoon, als „Fransche wind" te zien veroordeelen, indien die groote zaak zoo kort na haar voorloopige beëindiging zelfs haar belangstelling niet meer vermocht te wekken.

Er zijn trouwens redenen te over, waarom de zaak onze aandacht blijft verdienen. De eerste is deze: zij is nog niet uit. Een onzer voornaamste rechtsgeleerden, mr. A. A. de Pinto, heeft de drie laatste artikelen, waarin hij in het *Weekblad v. h. Recht* dezen juridischen chaos ontwarde, op het voet-

spoor van Zola betiteld: Het *vierde* bedrijf en de *voorloopige* pacificatie. Wij wachten op het vijfde. Dreyfus is vrij, zijn onschuld is bewezen; maar het vonnis, dat hem tot verrader stempelt, bestaat. Geduld en lijdzaamheid mogen thans geraden zijn, hij kan geen rust hebben, voor dat vonnis vernietigd is. Hij niet, en in mindere mate niemand, die met hem geleden en (gelijk wij allen in zekeren zin) met hem gestreden heeft, het woord van Carlyle indachtig:

„*Where thou findest a Lie that is oppressing thee, extinguish it. Lies exist there only to be extinguished; they wait and cry earnestly for extinction.*"

Dan is er een tweede reden om ertegen te waken, dat de geschiedenis van *l'Affaire* zoetjes aan uit onze herinnering verdampt. Zij heeft groote en vele gevolgen gehad voor het maatschappelijk en staats-leven van Frankrijk. Van wat wij in deze en in latere dagen in dat belangwekkende land zien gebeuren, zal veel niet te begrijpen of billijk te waardeeren zijn zonder kennis van de zaak Dreyfus. Ik weet wel, dat deze geen oorzaak was, maar zelve gevolg; liever nog teeken, symptoom van heerschende toestanden en ontstane geestelijke stroomingen. Maar zij heeft deze eensklaps in zoo fel licht gezet; zoo vele helden op den eersten rang geplaatst; van eeuwige waarheden het stof als met een rukwind afgeblazen, oude leugens het fraaie hulsel afgerukt; genoodzaakt tot scherpe scheiding tusschen de geesten, louterenden strijd gebracht voor gezamenlijk suffen — dat haar beteekenis zonder overdrijving geacht mag worden die van een groot historisch feit, die van een *wereld*gebeurtenis te zijn. En als zoodanig gaat haar invloed *ver* over Frankrijk's grenzen.

Het is daarom, dat ik het waag, midden in den Zuid-Afrikaanschen oorlog te schrijven over een zaak, die in September 1899 heet te zijn beëindigd.

* * *

Zij was wel sterk, die belangstelling, dat medeleven van vele Nederlanders in de Dreyfus-zaak en zij uitte zich wel merkwaardig. Ik heb nu niet in de eerste plaats het oog op de adressen; dat is een betoogingsvorm, waarvan men misbruik kan maken en ik vrees, dat men het hier te lande in den laatsten tijd wel eenigszins gedaan heeft. Wij hebben adressen aan den Tsaar gezonden om hem te eeren wegens zijn vredesidee en daarna om hem te bekeeren van zijn Finsche plannen. Wij hebben Zola onze bewondering toegeadresseerd en Picquart, Yves Guyot gehuldigd (dien wij nu bijna verfoeien), mevrouw Dreyfus ons medelijden betoogd, kapitein Dreyfus verzekerd dat wij hem voor onschuldig hielden. Wij zijn misschien wat gemakkelijk geweest met onze handteekening. Maar ook behalve in adressen heeft zich de deelneming geuit. Zoo in den naïeven vorm van tooneeluitvoeringen — kon men ook een dankbaarder gegeven denken en dankbaarder hoofdrollen dan Dreyfus, de vertrapte onschuld, Picquart de edelaardige redder, Lucie Dreyfus de opofferende echtgenoote en Esterhazy de verrader? Er heeft zelfs eenig gevaar bestaan, dat de Nederlandsche verontwaardiging zich zou hullen in den weinig verkieslijken vorm van een *boycot* — onpractisch omdat de ban toch niet algemeen

kan zijn en individueele pogingen geen uitwerking hebben, en onverstandig, omdat de boycotter zichzelf het zwaarst straft. Dat weren van Fransche artikelen of onthouding ten opzichte van de aanstaande wereldtentoonstelling is spoedig opgegeven; maar de *Alliance française* heeft toch van een dergelijke beweging den gevoeligen weerslag ondervonden, Anderzijds is de eens in gezeten burgerkringen verfoeide Emile Zola hier populair geworden, ook in dien zin, dat zelfs benepen geesten zijn gaan begrijpen, dat er achter het ontwerpen en neerschrijven van massale werken als *La Terre* en *Pot-Bouille* iets anders zat dan de zucht voor het ruwe en het zinnelijke en dat de kracht, die den schrijver der *Rougon-Macquart* zijn brutaal naturalisme deed stellen midden in den letterkundigen lusthof, dezelfde is als die, welke hem het donderend *J'accuse* deed toebulderen aan den generalen staf, met negen tienden van Frankrijk achter zich.

In de bureau's van onze groote dagbladen werd men die belangstelling in de zaak eerst recht gewaar. Op sommige dagen stond de telefoon niet stil van nieuwsgierigen, die de verschijning der courant niet konden afwachten om te weten, wat er in dit of dat gerechtshof was beslist. In den drukken tijd kwamen dagelijks brieven om te vragen naar bijzonderheden, behandeling van bepaalde onderdeelen in de courant te verzoeken, herhaalde uiteenzetting van vroeger gemelde feiten of quaesties. Er kwamen warme dankbetuigingen, raadgevingen ook en, hoe goed gemeend, van de dwaaste. In de dagen van het proces te Rennes kwam mij een ongeteekende, maar volkomen ernstig bedoelde brief in handen, waarin aangeraden werd, nu Labori door zijn wond verhinderd was de zittingen bij te wonen en de krijgsraad schorsing had geweigerd, tot die schorsing te d w i n g e n. Hoe? Door middel van de vele relaties onzer groote bladen in Frankrijk zou het dezen niet moeielijk vallen den president, kolonel Jouaust, of den regeeringscommissaris, overste Carrière, te laten o p l i c h t e n en zoolang op te sluiten, tot Labori hersteld zou zijn! De briefschrijver stelde voor dat doel gaarne een geldsom beschikbaar en was bereid zijn naam den volke bekend te maken, indien, na uitvoering van het grootsche plan, het den Franschen *dreyfusards* eens lastig mocht worden gemaakt!

* * *

Ik neem aan, dat de Dreyfus-zaak den gemiddelden Nederlander in groote trekken, velen misschien in bijzonderheden, bekend is. Het is mijn voornemen niet een o v e r z i c h t van de zaak te geven (ik heb dat vroeger gedurende vele maanden op een andere plaats in dit tijdschrift gedaan), noch wil ik iemand vervelen met beschouwingen over de onschuld van het slachtoffer of nasporingen ter verklaring van wat duister blijft in den oorsprong van het begane verraad. Wie daaraan zijn aandacht nog wijden wil, dien staan couranten, tijdschriften, en duizenden bladzijden in boekvorm ten dienste, die hun waarde behouden. voor de geschiedenis. Ik heb thans heel die bibliotheek op haar plaats gelaten; geen enkele verwijzing of documenteering zal men in het achterstaande aantreffen.

Maar nu de Dreyfus-zaak nagenoeg is beëindigd, is voor den tijdgenoot veel belangwekkender dan zij: de strijd, dien zij deed losbarsten, de Dreyfus-beweging en haar gevolgen. Die behooren niet tot het verleden; die zijn actueel, die werken nóg, in Frankrijk en daarbuiten en die te bespieden en te onderscheiden, is een dankbaar werk, morgen nog even nuttig als heden en gisteren.

Ik maak bij mijn streven om die beweging, dien strijd, en hun gevolgen, uitwerking, invloeden te onderscheiden, geen aanspraak hoegenaamd op volledigheid. Zoover strekt mijn vermogen niet en daartoe is het ook zeker nog te vroeg. Ik wil slechts dit: bij wijze van inleiding een portret, een karakterschets opzetten van den man, wiens naam het noodlot onsterfelijk gemaakt heeft, den held van dit drama. Daarna in groote trekken de partijen schilderen, die door zijn naam gescheiden werden; hun strijd en eenige der intellectueele krachten die er aan deel namen, hun middelen, waarbij ik mij in hoofdzaak zal bepalen tot de pers, het voornaamste der instrumenten, waarvan men zich aan weerszijden bediend heeft.

In een tweede gedeelte hoop ik dan de belangrijkste gevolgen en invloeden, die van de beweging zijn uitgegaan, aan te wijzen; voornamelijk die, welke de grenzen van Frankrijk overschreden, zich in de richting van ons land bewogen en daar hetzij directe werking oefenden, hetzij met hier te lande werkende, correspondeerende krachten kunnen worden vergeleken.

Als inleiding dus een portret van Alfred Dreyfus.

Zijn afbeelding is bekend. Een joodsch gezicht, een fijne neus, kleine smalle oogen, een niet aangename trek om den mond, weinig haar. De veel verspreide fotografie van na de degradatie is het ongunstigst — geen wonder. Van voor dien vreeselijken datum bestaan afbeeldingen die een beteren indruk maken. In de portretten, te Rennes genomen, komt vooral — verwonderlijk, want zou niet bij de meesten door die marteling op het Duivelseiland het verstand het eerst zijn aangetast? — het intelligente van den kop sterk uit. Zijn lichaam is daar zeer mager en hoekig, als droeg hij een ijzeren corset onder zijn nieuwe kapiteins-uniform. Maar zie hem eindelijk, in civiel, op de fotografie, te Carpentras gemaakt, eenige weken na de gratie, met de twee kinderen, Jeanne en Pierre, bij zich. Er ligt iets vriendelijks en goedhartigs op het nog uitgeteerd gelaat. Eindelijk, eindelijk is er voor eenige maanden rust gekomen.

Wat zijn karakter betreft, ook zonder rekening te houden met al den laster dien veel „nobele” kameraden tegen hem zijn komen vertellen, te Parijs zoowel als te Rennes, kan daarvan niet enkel goeds gezegd worden. Hij heeft een te sterk zich toonende eerzucht, iets van een „*Streber*”; zijn conduite-staten, overigens uitstekend, vermelden dat hij iemand is, „die *wil* en *moet* slagen”, die „misschien wat al te zeker van zichzelf” is. Een zijner chefs aan het

bureau van den generalen staf, geeft hem, hoewel misschien niet onbevooroordeeld, de aanteekening: „pretentieus en, wat karakter en wijze van dienen betreft, niet aan de noodige voorwaarden voldoende om aan den generalen staf van het leger gebruikt te worden." Hij snuffelt gaarne na, stelt zich van alles op de hoogte, doet soms onbescheiden vragen, bemoeit zich met wat niet tot zijn diensttak behoort. Hij is niet aangenaam in den omgang, min of meer wantrouwig; tegen sommigen kortaf, tegen anderen blufferig; ietwat pedant. Hij is *cocardier*, legervereerder: hij zou — heeft men van hem gezegd — zelf een overtuigde *anti-dreyfusard* geweest zijn.

Maar zijn hoofdeigenschap, zijn „*qualité maîtresse*" zou Taine zeggen, is een ontembare geestkracht. Een zekere taaiheid, van geest en van leven, zit hem, die van joodschen stam is, in het ras. Maar welk een moreele kracht daarnaast. Eerst al om die veroordeeling en vooral om de degradatie te doorstaan en daarna de lange reis naar Cayenne op het schip, waar zelfs de dokter, de eenige die tot hem spreken mag, hem zijn minachting niet spaart. Dan het verblijf op het eenzame eiland, met de haat-oogen der bewakers, die hém hun hondeleven hier wijten, tegelijk met hun revolvers nacht en dag op hem gericht. Als hij daar anderhalf jaar geleden heeft, een toonbeeld van plichtbesef, dat zelfs door zijn maatschappelijken dood niet verzwakt is, legt men hem op zekeren nacht de ijzeren boeien aan. Op zijn vraag, op zijn brief aan den gouverneur — geen kreet van medelijden, maar een waardig protest — volgt geen antwoord. Iederen nacht opnieuw sluit men hem de zware boeien om de gewonde voeten. Om zijn hut wordt een palissade gebouwd, van meer dan manshoogte en nog geen meter breedte; vele maanden lang is deze gang zijn eenige wandelplaats.

Maar dit juist heeft, naar hij zelf getuigde, zijn geestkracht gestaald. „Zij willen nu mijn dood — heeft hij gezegd — maar ik zal leven." Ernstiger heeft hem dood en waanzin bedreigd, toen men de brieven van zijn vrouw achterhield en tegelijk met verfijnde gemeenheid hem te verstaan gaf en door enkele zinnen uit die brieven toelichtte, dat zijn vrienden daarginds in Frankrijk bezig waren zijn zaak te bederven. Toen kwam eerst de wanhoop en tegelijk wakkerde de koorts aan, omdat het lichaam minder weerstand biedt, naarmate de wil verslapt. Men kent zijn brieven: *Lettres d'un innocent.* Van Maart '98, na drie jaren verblijf onder de tropen dus, is die waarin hij schrijft:

Tant que j'aurai la force de vivre dans une situation aussi inhumaine qu'imméritée, je t'écrirai pour t'animer de mon indomptable volonté... Certes, parfois, la blessure est par trop saignante et le coeur se soulève, se révolte. Certes, souvent, épuisé comme je le suis, je m'effondre sous les coups de la massue; et je ne suis plus alors qu'un pauvre être humain d'agonie et de souffrance. Mais mon âme indomptée me relève, vibrant de douleur, d'énergie, d'implacable volonté devant ce que nous avons de plus précieux au monde, notre honneur, celui de nos enfants, et je me redresse encore pour jeter a tous

le cri d'appel de l'homme qui ne demande, qui ne veut que la justice.... Moi, je ne vis que de ma fièvre depuis si longtemps, au jour le jour, fier quand j'ai gagné une longue journée de vingt-quatre heures....

Deze brief werd geschreven in de dagen van het Zola-proces, in den zwartsten tijd dus. Zoo is het gebleven, al klonken de wanhoopskreten ook luider en schriller. Altijd keeren die woorden terug: *Honneur — patrie — les enfants.* En altijd de kreet: *Je suis innocent.* Men heeft de cynische onbeschaamdheid gehad hem „eentonigheid" te verwijten. Het is wel een teeken van de erge decadentie van zeker Parijsch publiek, dat men aan het wanhoopsgeroep van een veroordeelde literaire eischen stelt. In de persverslagen van de processen heeft het gruwelijk verlangen naar emotie, ten koste van anderer bitterst lijden, zich opnieuw geuit, dat herinnert aan de dagen, toen een bloeddorstig volk weerlooze christenen liet vechten tegen wilde dieren in een afgesloten ruimte. Men miste — zoo werd geklaagd — in de uitroepen van den beschuldigde de „*cris du coeur*" en „*quelquefois il manquait sa sortie*". Men had zeker gewild, dat hij dictie-lessen van Coquelin Cadet zou nemen op zijn Duivelseiland! Alsof een man, die zijn eigen rechtszaak nauwelijks kent en die al maar lange rijen van aanklagers ziet opdoemen, den een na den ander, die de onbeduidendste feiten uit zijn leven vervormen tot schrikwekkende grieven, iets anders kan doen dan altijd roepen: „Ik ben onschuldig. Zie naar mijn leven, het schreeuwt luide tegen al wat gij mij ten laste legt. Ik ben onschuldig!"

Joseph Reinach heeft dat zoo mooi uitgesproken in een der vele artikelen, in zijn boek *Vers la Justice par la Vérité* vereenigd. Hij vertelt daarin van een armen pastoor, een braaf en weldadig man, die leefde te Fréjus omstreeks 1820. Een dief had zich des avonds van zijn soutane meester gemaakt, die aangetrokken en zich over de straat naar een huis begeven, waar een oude vrouw woonde. Men vond haar 's morgens vermoord en bestolen; men vond de bebloede soutane. Twee kinderen getuigden, dat zij den pastoor — zoo meenden zij — den vorigen avond tegengekomen waren en bij de oude vrouw hadden zien binnengaan. Hij werd tot de galeien veroordeeld. En Joseph Reinach zegt:

Il y avait quelque chose qui criait plus haut encore que les enfants et même que la soutane rouge: c'était toute la vie de l'abbé, vie irréprochable et pure, qui aurait dû suffire à démontrer l'absurdité du soupçon, le mensonge des preuves matérielles. Mais dans le tumulte qui emplit bientôt la petite ville de Fréjus, on n'entendit pas cette voix-là.

Dit in het voorbijgaan. De „ontembare wil" heeft Dreyfus tot het laatste oogenblik toe niet verlaten. Wel heeft hij hem noodig gehad gedurende die zware weken van het proces te Rennes, toen hij weliswaar eindelijk tegenover zijn beschuldigers stond, goed gewapend, maar toen hij hen toch allengs

veld zag winnen, de rechters beïnvloeden, telkens weer het besef gevoelde van dien onmogelijken eisch die hem onrechtvaardig gesteld werd: zijn onschuld te *bewijzen*, glashelder aan te toonen dat hij de daad *niet* begaan had, waarvan Cavaignac zeide, dat hij haar nòg aan Dreyfus zou toeschrijven, al werd hij overtuigd dat Esterhazy de schrijver was van het borderel.

Die houding van Dreyfus getuigt van een heerschappij over de zenuwen, als waarvan in deze dagen nauwelijks een tweede voorbeeld zal gevonden worden. Er zijn menschen, die al zenuwachtig doen als ze naar den trein moeten. Laat hen dan eens even aan Dreyfus denken.

Misschien zal hij zijn grootste geestkracht nog in de toekomst behoeven. Hoeveel redenen zijn er thans die hem tot rust, tot materieel levensgenot, tot een zich laten vergeten manen. Nietwaar? — zoo kan hij zich voorpraten en zoo zal men het hem doen; het vonnis te Rennes: tien jaar gevangenis voor een misdrijf van landverraad, begaan N. B. „onder verzachtende omstandigheden" — is een openbaar paskwil; onder hoongelach heeft de geschiedenis het opgeteekend. U is gratie verleend; lijfsleed zal u niet meer deren. Europa heeft u gerehabiliteerd, luide verklaard, dat het u onschuldig acht. In Frankrijk werkt de *Affaire* na en zal nog jaren werken; maar naar den hoofdpersoon, den man van het proces ziet men nauwelijks meer om. Hoe werkt dat alles samen om den veelgeplaagde, den afgetobde in zoeten sluimer te sussen: hem van verdere pogingen tot eerherstel te doen afzien, hem tevreden te maken met de redding boven verwachting en met de zedelijke genoegdoening die hem is te beurt gevallen.

Maar neen! Het vonnis van Rennes, dat hem aan landverraad schuldig verklaart en hem uit het Fransche leger bant, bestaat. Hij is „*le traître*," wie hem dien scheldnaam toesnauwt, dien kan hij niet voor den rechter dagen; wie zijn kinderen schuwt, dien kan hij niet brandmerken. Ook dat vonnis moet weg. Het komt er niet op aan of het heden of morgen zij, maar het moet de wereld uit. Nog eenmaal zal zijn taaie geestkracht zich tot het uiterste spannen. Reeds nu heeft hij zich tegen de amnestie verzet. Geen haat bezielt mij — sprak hij trotsch — maar het is onduldbaar, dat men voor strafvervolging vrijwaart hen, wier bestraffing mijn onschuld eindelijk in het volle licht zal stellen. Men heeft mij genade geschonken en ik wil *recht*.

Zoo Dreyfus. Het mag zeker niet gezegd worden, dat de wereld haar belangstelling en ijveren aan dezen man verspild heeft; dat hij het niet waard was. Toch is er in de Dreyfus-zaak een figuur geweest, die meer nog dan hij 's werelds aandacht en bewondering heeft verdient. Ik bedoel Georges Picquart.

Van hem zal ik geen portret trachten te geven. Het zou niet meer dan de flauwe schaduw kunnen zijn van het monument, voor hem opgericht in dat voortreffelijke werk van Francis de Pressensé: *Un héros*. Een merkwaardige figuur ook die schrijver, de Pressensé. Een min of meer naar het conservatieve overhellende publicist, die door een hoog motief midden in een fellen

strijd gedreven, zich daaraan, door een nobele vrouw gesteund, met hart en ziel toewijdt, maatschappelijke positie en valsch eerbegrip niet acht; zich het kruis van het Legioen van de borst laat rukken, bijna een revolutionair wordt! Hij was de man om overste Picquart recht te laten wedervaren. In dat boek van bijna vierhonderd bladzijden heeft hij het nuttige werk verricht al de listen en intrigues, die tegen zijn held waren beraamd, — te listiger en te gemeener naar mate er edeler wild in het net moest worden gevangen — uit te spinnen en te rafelen tot in de fijnste draden. Maar hij heeft meer gedaan: het groote beeld gebeiteld van den man, die de eer van het Fransche leger heeft gered, van „den soldaat, die een burgermoed heeft betoond duizendmaal zeldzamer en edeler dan de militaire moed, waarvan hij in Algerië en Tongkin zooveel bewijzen had gegeven." De held Picquart is een troost voor wie zich bedroefd heeft over al de laagheid, aan het licht gekomen en geëerd en luide toegejuicht, in de vreeselijke en langdurige Dreyfus-crisis. Men vervolgt hem, bitter en hardnekkig; dat is de regel. Juist in den kerker, dien hij gedurende dertien maanden niet heeft verlaten, heeft zijn grootheid van geest, zijn wijsgeerige gemoedsrust, zijn bezielende zekerheid het schoonst uitgeblonken. Het is of Shakespeare ze voor hem geschreven had, de woorden, die hij Augustus laat spreken over Brutus' lijk:

This was the noblest Roman of them all:. . . .
. . . His life was gentle; and the elements
So mixed in him, that Nature might stand up
And say to all the world: „This was a man!"

De teekening van Ibels is bekend, in de *Sifflet* verschenen en later opgenomen in dat artistieke boekje, waaraan de kunstenaar sarcastisch den titel: *Allons-y!* gegeven heeft. Op den voorgrond de slanke figuur van Picquart, in uniform, de ordeteekens op de borst, ruw bij den arm gehouden door een gendarme. Op den achtergrond gearmd, joelend en jouwend, het nobel drietal, Esterhazy, Marguerite Pays en die zonderlinge en angstwekkende gedegenereerde, uitlooper van een oud-adellijk geslacht, Du Paty de Clam. Eronder enkel de woorden: *L'honneur de l'armée exige çà!*

De figuur van Picquart, om wien zulk een hardnekkige strijd is gestreden, brengt er aldus vanzelf toe, een woord te zeggen van hen die men noemt de *anti-dreyfusards* en hun wijze van strijdvoeren in de pers.

Behalve tegen Dreyfus immers is zij tegen niemand zoo verwoed en verbitterd geweest als tegen Picquart. Hem heeft zij den ergsten laster niet gespaard. Voor in mijn exemplaar van de Pressensé's werk heb ik, bij wijze van tegenstelling, een artikel geplakt, geknipt uit het wereldsche blad *Le Gaulois*, van 18 Juli 1898. Het is van Maurice Talmeyr, een zeer talentvol schrijver. Er boven staat: Picquart. Iets meer verfijnd boosaardigs dan dit artikel kan men zich nauwelijks denken. De schrijver staat verbaasd tegenover de „*triste physionomie*" van den „raadselachtigen overste." Is dit een

salon-overste? een opera-overste? Neen. Hij heeft het gevonden: „*c'est le colonel esthéte.*" Hij kent niets perfiders dan de wijze, waarop Picquart glimlachte, toen de president in het Zola-proces hem vroeg of de plaats in Tunis, waarheen zijn chefs hem gezonden hadden, levensgevaarlijk was. De andere officieren waren verontwaardigd en een riep in edelen toorn: Gij hebt gelogen! (Let wel, dit was Henry; het artikel is geschreven voor diens ontmaskering.) De overste verbleekte even; maar bleef koel, geheimzinnig. De schrijver heeft inlichtingen ingewonnen: om geld kan het Picquart niet te doen zijn. En, zelfs in de verte niet begrijpend, dat deze man een held is, dat een officier het recht kan verdedigen tégen zijn chefs, dat het niet de kerker is die de schande oplegt, — zoekt hij wat het dan wel mag zijn, dat Picquart bewogen heeft. Het moet de hoogmoed zijn, zoo vindt hij eindelijk; dezelfde hoogmoed, die talentvolle priesters soms in het eind beweegt zich te verzetten tegen hun bisschop. „In dien ziekelijk gekrenkten hoogmoed — schrijft hij — tot krankzinnigheid toe opgezweept, en ontstaan bij een wezen *fin-de-siècle*, voorbestemd tot ik weet niet welk verdorven donquichottisme, moet de psychologische verklaring van zijn verzet gevonden worden."

Ik geloof niet aan de oprechtheid van den schrijver dezer „zielkundige studie." Ik geloof dat hij werkelijk niets begrepen heeft van een karakter als Picquart en toen een verklaring gefantaseerd heeft voor de lezers van de *Gaulois*. „*C'est de la litérature*"; anders niet. Maar hij behoort tot de intellectuels in het kamp van Dreyfus' vijanden. Gewoonlijk strijdt men er met grover wapens.

De zoogenaamde schandepers, „*la presse immonde*" is het grofst. Rochefort moet dagelijks beestachtiger scheldwoorden en onzinniger laster bedenken om de duizenden lezers van de *Intransigeant* niet te laten merken, hoe oud hij wordt. Als hij de rechters van het Hof van cassatie aan de kaak wil stellen, bedenkt hij voor hen ijselijke straffen: men zal groote spinnen uithongeren en in leege notedoppen op hun oogen binden, daar zullen zij hun voedsel vinden als zij — hier bereikt de hyperbool haar hoogtepunt — als zij er niet van walgen! Drumont met zijn *Libre Parole* kan consequenter zijn; hij kan telkens weer uitschreeuwen, dat het de joden zijn, „*les youpins, les youddis*", die allen jammer over Frankrijk gebracht hebben en dat hij tegen hen predikte lang voor de Dreyfus-zaak, en dikke boeken tegen hen schreef als *La France juive* en *La dernière bataille*. Een der grootste schavuiten die de schendpers leiden is wel André Vervoort, die in zijn blad *Le Jour* de venijnige razernij zoover dorst drijven, dat hij den dag na een duel, waarin een legervereerder een *dreyfusard* vrij ernstig wondde, de woorden schreef: het is te hopen, dat deze kwetsuur, door booze complicatiën geholpen, ernstige gevolgen zal hebben!

Bijna evenzeer als door de domheid der groote massa, zijn de *anti-dreyfusards* in hun campagne geholpen door de opzettelijke onkunde, waarin bijna alle legervereerders en nationalisten zich zelven hielden. Men wilde aan die zijde de zaak eenvoudig niet onderzoeken. Men las de bladen en de boeken der

vrienden van recht en waarheid niet. Men deed willig afstand van elke controle op al de leugens, die de schandepers te slikken gaf en natuurlijk, zoo namen die leugens hand over hand toe. „Schuldig of onschuldig, zooals de zaken nu staan moet hij op zijn Duivelseiland blijven" — dus hoorde men een volksvertegenwoordiger, Georges Berry, député van Parijs, in koelen bloede verklaren. Tegen de bergen materiaal in couranten en boeken door de verdedigers van Dreyfus opgestapeld, werd niets gezet dan laster en beleediging, òf het woord der generaals, òf *la chose jugée*, òf hoogstens spitsvondige redeneeringen als van generaal Mercier te Rennes, waarvan de scheuren met vervalschte documenten werden dichtgestopt.

Een staaltje hoezeer het intellectueele materiaal aan die zijde ontbrak, verklapte naïef eens dezelfde *Gaulois*. Een Fransche dame in Hongarije — zoo verhaalde een der redacteurs, de Mézières, — schrijft mij dat daar alles *dreyfusard* is en dat men het haar, die natuurlijk als alle goede Franschen aan den kant van het leger staat, dikwijls heel lastig maakt. Men komt haar met allerlei argumenten aan boord, waarop zij het antwoord schuldig moet blijven en zij vraagt mij nu, haar boeken en geschriften te zenden, waarin de *dreyfusards* worden weerlegd. — Die waren er niet! Er was niets, niets dan de scheld-artikelen der stuiversbladen. Geen brochure zelfs kon de Mézières haar zenden; en zichzelf belachelijk makend voegt hij er aan toe: Het is waar, wat zij zegt, de boeken ontbreken ons. Wij zijn zoozeer bezig geweest met den goeden strijd voor leger en vaderland, dat wij geen tijd gehad hebben om ze te schrijven.

Anderzijds zou het verblinding zijn te ontkennen, dat de *dreyfusards* zich vaak in al te subtiele redeneeringen hebben verdiept. Er zijn daar veel verontschuldigingen voor; zij stonden in den aanvang voor een ondoordringbaar schijnenden muur en moesten maar raden wat er achter zat, terwijl zelfs nu nog het duister geheim van Henry en de ware rol van den Uhlaan de hersens der zoekenden pijnigt. Maar te ontkennen is het niet, dat èn Yves Guyot èn Joseph Reinach èn Victor Basch, de geheele staf van de intellectueele *Siècle*, meermalen te vernuftig zijn geweest, kunstig opgebouwde verklaringen en uitleggingen hebben zien ineenstorten, ingenomen stellingen hebben moeten ontruimen. De beroemde „hypothese van Reinach" — Esterhazy de ware verrader, die door Henry van stukken uit de bureau's van den generalen staf voorzien werd — heeft het nog altijd niet verder dan tot hypothese gebracht en het is de vraag of zij tegen de getuigenverhooren van een proces Henry-Reinach bestand zou zijn gebleken. Die subtiliteit, dat al te overdreven rangschikken en combineeren van kleine feiten en bijzonderheden tot een vernuftig kaartenhuis. heeft een Fransch publicist met een Griekschen naam, Michel Zamacoïs, geestig gehekeld, toen hij een gedeelte van een gesprek tusschen twee vurige *dreyfusards*, quasi door hem opgevangen in een café, waar zij de koppen bij elkaar in druk betoog een heelen avond doorbrachten, aldus weergaf:

„*Vous dites que Leblois...? Mais alors pourquoi Cavaignac, le cinq avril*

mil dix huit quatre-vingt dix huit, à trois heures de l'après-midi, dans le fiacre numéro deux mille quatre cent soixante treize, à l'angle de la rue St. Dominique, fronçait-il le sourcil?"

Overigens moet erkend worden, dat de *Siècle* het intellectueele orgaan van de Dreyfus-partij, haar hersens geweest is. Nog altijd gaat zij voort met haar artikelen over de zaak en onderdeelen daarvan; ik durf haast zeggen, dat zij er nu haar lezers wel een weinig mee verveelt. In den heetsten strijd echter heeft zij zich duchtig en met succes geweerd. Telkens wierpen haar hoofdartikelen licht in een nieuwen duisteren hoek van den diepen put, waarin de Waarheid schuilging. In felle *entrefilets* drong zij kleine, typeerende bijzonderheden naar den voorgrond: streken van den generalen staf, valstrikken voor haar vrienden gespannen, of teekenen van laagheid, onverstand, bigotterie. In haar rubriek: „de meening van het buitenland," heeft zij Méline meer dan een jaar gehinderd door dag aan dag als motto daarboven te plaatsen het woord, dat deze minister eens te kwader uur in de Kamer had uitgesproken: *Ce que nous défendons, c'est le bon renom de la France à l'étranger.* En in een ander rubriekje: *l'Esprit d'hier et d'aujourd'hui* riep zij Frankrijk's groote geesten, Voltaire, Pascal, Renan, dagelijks op om met haar tegen jezuïtisme, sabelheerschappij, bijgeloof, te komen getuigen.

Ik heb niet enkel bewondering voor de *Siècle*. Men kan van haar zeggen, dat zij misschien wat al te begeerig de hand heeft uitgestrekt naar de directe vruchten, die de instemming met haar streven van velen in Frankrijk en daarbuiten, voor haar onderneming zou kunnen afwerpen. Voorts is haar naijver op Georges Clemenceau en zijn *Aurore* meer dan eens vrij onaangenaam uitgekomen. En tegenwoordig — ik zeide het al — heeft Yves Guyot (de oud minister van openbare werken, die haar hoofdredacteur is) zijn Nederlandsche vrienden wel bijna allen en voorgoed verloren. Met een onkunde en een oppervlakkigheid, als waarvoor hij tegen de *anti dreyfusards* geen woorden bitter genoeg kon vinden, verdedigt hij de Engelsche politiek in Zuid-Afrika. Hij is begonnen met een systeem van zelfbestuur voor Johannesburg uit te denken, waarvoor hij in zijn blad de groote trom geroerd heeft en dat hij, verrukt over zijn vondst, zelf aan Chamberlain heeft geschreven. Joe antwoordde beleefd, maar leukjes, dat dit ongeveer hetzelfde plan was als hij, Chamberlain, eenige jaren te voren aan president Kruger had aangeboden, die het van de hand wees. Wij hier in Nederland, die ons dat plan heel goed herinnerden, hebben wat om Guyot's langen neus gelachen. Maar hij is niet wijzer geworden. Hij gaat voort met de grieven dier stakkers van uitlanders op te schroeven als iets reëels, die grieven, waaraan in Engeland nauwelijks iemand meer denkt. En als men tracht hem van hieruit beter in te lichten en zich bedroefd of verontwaardigd toont, dat hij, de verdediger van recht en waarheid, zulk een slechte zaak bepleit, dan schrijft hij in zijn blad, dat hij van Holland uit brieven krijgt, waarin men hem overstelpt met „*injures*", maar dat hij die toeschrijft aan .. onwetendheid! Men moet maar durven. Tegen mannen als de professoren d'Aulnis de Bourrouill en Van

Hamel, Charles Boissevain, komt hij aandragen met... den tachtigjarigen oorlog; wij Nederlanders waren toen de uitlanders! De eerste de beste courantenlezer in ons land is beter van de Zuid-Afrikaansche quaestie op de hoogte dan hij.

De uitwendige oorzaken van die vreemde houding zijn gemakkelijk te onderkennen. Yves Guyot heeft — zooals veel vrienden van Gambetta, Waldeck-Rousseau ook, de tegenwoordige premier, en Ribot — een groote vereering voor Engeland, de bakermat van den parlementairen regeeringsvorm. In de Dreyfus-zaak heeft hij van Engeland pas den warmsten steun genoten en hij is daar dankbaar voor. Ook heeft het krachtig meegeholpen om hem beroemd te maken. Hij is dus geneigd aan te nemen, dat Engeland gelijk heeft. In zijn eigen land ziet hij dat de felste vijanden van Engeland tegelijk de heftigste *anti-dreyfusards* zijn; in het Parijsche Transvaal-comité klinken de namen van Maurice Barrès, Coppée, overste Monteil. Dan beeldt hij, als intellectuel, zich gaarne in, dat Engeland voor de beschaving en den vooruitgang strijdt tegen de domheid en het conservatisme der Boeren. Ons Nederlanders houdt hij natuurlijk voor in hooge mate bevooroordeeld.

Geeft dit alles eenige verklaring van zijn vreemde houding, het bewijst tevens dat Yves Guyot niet behoort onder de mannen van ware grootheid, die de Dreyfus-zaak naar voren heeft gebracht en niet gesteld mag worden naast een Zola, een Picquart, een Scheurer-Kestner, een president Loew.

Ik heb daar straks het blad *Le Siècle* de hersens van de Dreyfus-partij genoemd. Het hart ervan was de *Aurore* met Georges Clemenceau. Zeker, ook in dat blad, is met groote zakenkennis en scherpzinnigheid de Zaak uitgerafeld, maar meer nog heeft daarin de felle toorn, de onverzoenlijke haat — de gloeiende verontwaardiging en het goddelijke medelijden zich uitgesproken. In de *Aurore* verschenen Zola's vele brieven, waarvan *J'accuse* de bekendste is. In de *Aurore* schreef Urbain Gohier zijn vlijmende artikels over het leger, die hem zoo menige strafvervolging op den hals gehaald hebben. In de *Aurore* gaf dag aan dag Clemenceau zelf, die vroeger in de Kamer den bijnaam van „*tombeur des ministères*" droeg, zijn alles omverwerpende of roerend-hartstochtelijke opstellen, waarvan een ieder zich allicht dat zal herinneren, hetwelk als opschrift en doorloopend motief heeft: *Ils ne sont pas assez.*

Ook in dat blad is er wel eens gelasterd en onnoodig verbittering gewekt. Het is natuurlijk niet waar, dat in de Dreyfus-zaak alle deugd, alle edelaardigheid, alle verstand en alle moed vereenigd waren in dezelfde partij. Men mag al tevreden zijn, bij al de raadsels waarvoor wij staan, als in een moeilijke en duistere als deze, onze onbenevelde oogen de weegschaal zoo duidelijk zien overslaan naar ééne zijde.

Van de overige pers — behoudens een enkele uitzondering — zwijg ik. Zij hebben allen, *Droits de l'homme* en *Voltaire* en nog zooveel andere bladen, den goeden strijd meer of minder vooraan in de gelederen meegestreden. Onder hen mag zeker de *Petite République* met eere genoemd worden, ofschoon in dat orgaan Gérault-Richard, Jaurès, Viviani, de Dreyfus-

zaak — al konden zij niet anders — naar onzen smaak te zeer dienstbaar gemaakt hebben aan de socialistische partij-belangen.

De eene uitzondering, waarop ik nog even wil wijzen, is de *Figaro*. Bijzonderen eerbied voor dat blad heb ik niet; dat is niet wel mogelijk, nadat het, aanvankelijk met Zola en Scheurer Kestner storm geloopen hebbende tegen den „Uhlaan", in December 1897 plotseling zijn draai nam, zijn hoofdredacteur de Rodays voor een tijd op stal zette en — zooals wij onlangs in Engeland met de *Daily Chronicle* hebben zien gebeuren — de beginselen offerde aan den Mammon. Het heeft, later opnieuw gedraaid, aan de zaak van Dreyfus zeer groote diensten bewezen door de ontijdige openbaarmaking van de verslagen der geheime getuigenverhooren voor het Hof van cassatie; nu dagelijks daarvan een stuk te genieten werd gegeven, las de heele wereld ze, terwijl bij publicatie-in-eens slechts betrekkelijk weinigen zich de moeite van het doorlezen der twee dikke deelen zouden hebben getroost. Ook heeft het met buitengewone snelheid prachtige stenografische verslagen van de terechtzittingen te Rennes verschaft. Maar meer dan verdienstelijk in technischen zin was dit eigenlijk niet; want het blad, dat in December 1897 zoo diep viel, zou een jaar later zich niet zoo kranig gedragen hebben, als het daar toen, door de veranderde omstandigheden in en buiten Frankrijk, geen baat in gezien had.

Maar er is één man, dien wij van het wantrouwen, dat ons tegenover de *Figaro* toch altijd blijft bezielen, moeten uitzonderen. Ik bedoel Cornély.

Cornély was ambtenaar onder het tweede Keizerrijk. Na den oorlog, toen de Republiek het monarchale stelsel had vervangen, had hij zijn ambt kunnen behouden. Hij wilde niet. Hij was geen *rallié* en te oprecht om zich als zoodanig voor te doen. Hij was monarchist en conservatief. Voor die overtuiging heeft hij werkelijk geleden, want hij was onbemiddeld.

Cornély is toen journalist geworden. Jaren lang is hij aan de monarchale *Gaulois* verbonden geweest. Maar hij kon het op den duur niet vinden met Arthur Meyer, den joodschen directeur, renegaat, verloochenaar van zijn ras, nalooper van de groote heeren en de markiezinnen en hertoginnen; wat niet belet heeft, dat hij nog onlangs van Philippe van Orleans zelf den bons heeft gekregen. In de Dreyfus-zaak voelde hij hoe het blad den verkeerden weg opging. Juist toen de *Figaro* de Rodays voor een tijd op stal zette, nam Cornély zijn ontslag uit de *Gaulois*-redactie en snel legde het boulevard-blad de hand op deze onwaardeerbare kracht. Blijkbaar onder voorwaarde, dat hij vooreerst niet over de Dreyfus-zaak zou schrijven. In de eerste helft van 1898 vinden wij geen enkel van de dagelijksche *Figaro*-artikeltjes van zijn hand aan die zaak gewijd. Zijn deelneming aan de Dreyfus-campagne begint pas met den dag die voor veler overtuiging den doorslag gaf: den dag van Henry's bekentenis en zelfmoord, 31 Augustus 1898.

Men mag hem dus niet noemen onder de eerste voorgangers, de moedigsten, in de Dreyfus-zaak. Maar veel minder dan zij heeft hij toch niet gedaan. Van de bij uitstek gunstige plaats, waar hij stond (de *Figaro*, misschien het

meest gelezen blad van de wereld), heeft hij sedert dagelijks tot tienduizenden gesproken. Vooral in Frankrijk — daarbuiten was het minder noodig — is zijn invloed ontzaglijk geweest. Het kon niet anders of vele beschaafden, die zich misschien lieten afschrikken door de te forsche, vaak ruwe taal van *Aurore* en *Petite République*, of door de te wijsgeerige dialectiek van de *Siècle*, moesten wel onder den indruk geraken van de fijne ironie, de voornaamheid van gedachte, het bescheiden gezond verstand, het zacht- verwarmend christelijk gemoed van dezen uitnemenden schrijver. En wie maar iets voor den letterkundigen vorm gevoelt, die in Frankrijk vooral zoo verzorgd en gehuldigd wordt als de drager der gedachte, moest wel dagelijks getroffen worden door die voortreffelijk afgewerkte, logische, met verfijning voltooide stukjes, altijd opnieuw belangwekkend, altijd meesterstukjes, die (hoe zorgvuldig ze ook bewerkt en omgewerkt mochten zijn) zoo uit de pen gevloeid schenen. Nooit een grofheid in antwoord op de beleedigingen, die de nationalistische en monarchale pers ook hem naar het hoofd slingerde. En àls hij een hoogst enkele maal eens heftig werd, zooals in de dagen van het proces te Rennes, hoeveel te meer kracht ging er dan, juist door de zeldzaamheid van dien toorn, van hem uit! Het is waar, zijn invloed bleef beperkt tot de beschaafden, tot hen, wier geest zijn fijnheid van vorm en gedachte konden op prijs stellen. Maar dat zijn er niet weinigen in Frankrijk en onder hen heeft Cornély misschien meer aanhangers voor de zaak van den ongelukkigen veroordeelde gewonnen dan iemand anders.

Een staaltje van zijn groot talent heb ik gekozen uit het boek, 640 bladzijden dik, waarin al zijn *Figaro*-artikeltjes, ook de grootere, onder den titel: *Notes sur l'affaire Dreyfus*, zijn vereenigd. Het is geschreven den 16den Augustus van het vorige jaar, d e n d a g n a d e n a a n s l a g o p m r. L a b o r i t e R e n n e s. Het heet *Impression*.

Ik heb mij aan een vertaling gewaagd.

Drie dagen geleden ben ik gaan eten in de *Trois Marches*. De *Trois Marches* is een uitspanning bij Rennes, gelegen in een voorstad, ver van het centrum der stad, buiten het tramwegnet. Er tegenover staat een buitenhuis waar generaal de Saint-Germain zijn rust geniet en waar generaal Mercier logeert. Voor de hoofddeur staan twee gendarmes op wacht. In de *Trois Marches* heeft men het zeer rustig. De *Trois Marches* is de plaats van bijeenkomst van eenige voorstanders van recht en waarheid. Men dineert daar verre van het geroezemoes der hotels en hun onaangename mengeling!

Sinds dertig jaar kuier ik rond door de Parijsche pers. Ik ben begonnen met aspirant te zijn. De dag nadert, dat ik, als God mij 't leven schenkt, tot de oudsten zal behooren. Ik heb altijd getracht mij zoo weinig mogelijk vijanden te maken. Daarom heb ik nooit iemand beleedigd. Ik heb nooit met mijn weten iemand leed gedaan. Ik heb altijd gepoogd hun die begonnen, van dienst te zijn, en zelfs hun die er bovenop waren. Dientengevolge heeft men mij. tot aan de Dreyfus-zaak, over het algemeen met rust gelaten. Er was iets dwaas in los te trekken op een zoo onschadelijk wezen als ik. Maar sedert de Dreyfus-zaak is daar verandering in gekomen. Men heeft mij dusdanig aan beleedigingen gewend, dat als de kwajongens die mij dagelijks tot hun mikpunt maken mij vergeten, mij iets schijnt te ontbreken. Vrienden van dertig jaar lang hebben er pleizier in gehad mij te beleedigen en mij te laten beleedigen door hun bedienden. Het is een soort ziekte. Men wil niet toelaten, dat een conservatief, een katholiek, aan de onschuld van Dreyfus gelooft. Als hij niet met de anderen meeschreeuwt: Dood aan de joden! dan moet hij daar wel een flink bedrag voor ontvangen hebben. Het gevolg is, dat er in mijn leven groote scheuren zijn ontstaan. Want nooit zal ik het

kameraden van vroeger vergeven, dat zij zonder reden, zonder uitlokking mijnerzijds, mij naar den schandpaal verwezen hebben en mij door het slijk laten sleuren door hun knechts. Het gevolg is dat ik hen niet meer zie. Ik ga langs hen heen als langs onbekenden. Men went er heel gauw aan. En men bemerkt weldra, dat men er bij gewonnen heeft door menschen van zich los te maken, zóó dwaas en zóó barbaarsch om oude vrienden vogelvrij te verklaren.

Ik was dus ontsnapt aan de mengeling van het *Hôtel Moderne* (te Rennes) en gaan eten in de *Trois Marches*. Men ontmoet daar *Intellectuels*, o schrik, leden van het Instituut, pouah! leeraren aan de hoogeschool te Rennes, ah bah! Men ontmoette er ook Picquart, Gast en Labori, met zijn bekoorlijke jonge vrouw. Arme Labori! Niemand geeft u een volmaakter indruk van oprechtheid, geestdrift, grootmoedigheid, dan hij. Het is een wezen zonder een enkelen vouw, zonder éénige bijgedachte. Nooit heb ik een vranker, loyaler, eerlijker man ontmoet. En daar er niets lagers hier beneden is dan wat Carlyle onoprechtheid *(insincérité)* noemt, is er geen sympathieker menschelijk wezen dan Labori, omdat niemand afkeeriger is van leugens.

Hij straalde. Hij had zijn vragenlijst (aan generaal Mercier) opgesteld. Hij had zijn man vast. En zie nu. Een kogel in den rug, een kogel daadwerkelijk afgeschoten door den een of anderen moordenaar, en zedelijk door de lieden die ons prijsgeven aan de brutaliteit der massa's.

Dien avond ben ik naar Rennes teruggekeerd in een landauer. Mijn aandeel in de vijf-en-dertig millioen, die uit Engeland en Duitschland gekomen zijn, zooals generaal Mercier zeide, veroorlooft mij die weelde.

En onmiddellijk heeft aan het portier links en aan het portier rechts een hardlooper post gevat, die tot de politie behoorde en wien was opgedragen mij naar bed te brengen. Het is ver, de *Trois Marches*. Het was warm. De twee arme drommels boezemden mij medelijden in. Ik heb het rijtuig laten stilhouden en heb hun gezegd:

„Heeren, het doet mij leed u last te bezorgen. Ik ga naar het *Hôtel Moderne*. Heusch, ik ga er heen. Als ge wilt kunt ge naast den koetsier gaan zitten en zelfs op de voorbank van het rijtuig. In het hotel zal ik u een glas bier aanbieden voor het geld van het Syndicaat."

O! waarom zijn die twee hardloopers eergisteren niet vroeg genoeg opgestaan om Labori te vergezellen? Zij zouden misschien, voor of na zijn misdaad, (den dader) gearresteerd hebben, den nationalist, den grooten patriot, den uitnemenden burger, voor wien het mij verwondert, dat er nog geen inschrijving geopend is.....

Met dit staaltje van Cornély's talent kan ik volstaan. Een dergelijke rol als de zijne is in de pers gespeeld door den monarchist Hervé de Kérohant, lid van een aanzienlijk geslacht, hoofdredacteur van de *Soleil*, die, goed royalist en katholiek blijvend, niettemin de verdediging van Dreyfus mede op zich heeft genomen. Het is hem, gelijk te verwachten was, op het verlies van zijn betrekking te staan gekomen. In geheel omgekeerde richting zagen wij daarentegen den bonapartist Paul de Cassagnac zich bewegen, die een der felste vijanden van Dreyfus geworden is, nadat hij in 1894 *tegen* de regeering en generaal Mercier tekeer gegaan was, vooral omdat het proces met gesloten deuren gevoerd werd.

* * *

Ziehier dus een zeer vluchtig overzicht van wat de dagbladpers in dezen heeft gedaan en van haar voornaamste mannen. Er is geen reden om hierbij die breede schare van *gens de lettres*, *romanciers*, *poètes*, die in Frankrijk ook aan haar hun medewerking verleenen, anders dan in het voorbijgaan te noemen. Van hen is misschien Octave Mirbeau (de schrijver o.m. van de „Slechte herders") door zijn moedige vriendschap voor Zola en Labori en zijn bijwonen van al de processen, aan de zijde van de *dreyfusards* het meest

naar den voorgrond getreden; en aan de andere zijde Jean Lorrain, door zijn venijnige en perverse kronieken, onder den naam Raitif de la Bretonne uit het buitenland geregeld toegezonden aan het *Journal*. Emile Zola behoef ik nauwelijks te vermelden: hij heeft in de Zaak een gansch bijzondere plaats ingenomen, bijna alleen vooraan en er zou een studie te schrijven zijn over het verband tusschen zijn reuzenreeks van romans, zijn optreden in de Zaak en zijn jongste letterkundige werken. Maar over hem kom ik — denkende aan een zijner wenschen, dien hij naar onzen zin te vaak en te duidelijk heeft uitgesproken — tot een andere groep van *hommes de lettres* en *politiciens*, tot de onsterfelijken: de *Académie française*.

Het zuiver aristocratische deel van dat eerwaardig lichaam, de zoogenaamde „*partie des ducs*" heeft zich onzijdig gehouden. Hun invloed, en dan zeker meestal tegen de Dreyfus-partij gekant, moge zich geopenbaard hebben in sommige Parijsche *salons*, buiten den strijd zijn zij gebleven, waarin het luidruchtig en compromitteerend, zich encanailleerend meedoen der Royalistische Jongelingschap door hen met leede oogen werd aanschouwd. Hoogstens hebben de hertog de Broglie, de graaf d'Haussonville en eenige anderen in algemeene termen betreurd wat zij als de „beweging tegen het leger" beschouwden. Slechts de graaf de Mun was onder de vechtenden, maar meer als volksvertegenwoordiger, aanvoerder van een actief-staatkundig groepje, dan als *académicien*

Dan heeft de *Académie* een groep te zien gegeven, die het juiste midden heeft pogen te bewaren. Eerst zijn zij verdedigers van de „*chose jugée*" geweest, een wettelijk beginsel. Buiten den strijd konden zij niet geheel blijven: een Sully-Prudhomme was lid van den Raad van het Legioen van Eer, die te beslissen had over de handhaving als ridder van een Esterhazy, over de schorsing van een Zola, over de schrapping van een de Pressensé. Een de Freycinet verlangde en aanvaardde het ministerschap. Een ander, als Albert Sorel, was leeraar aan een staats-instelling van hooger of militair onderwijs, en het bruiste in de gemoederen der leerlingen. Of wel, de interviewer stond dagelijks voor de deur en men was om allerlei redenen niet gewoon hem af te wijzen. Of eindelijk, men voelde, als Hanotaux, eenige mede-verantwoordelijkheid en was niet moedig of onbaatzuchtig genoeg om die ruiterlijk te aanvaarden. Zoo is er in de *Académie* een groep ontstaan van lieden, die hun ware gevoelens niet zeggen wilden en toch niet verzwijgen konden, die vreesden voor de publieke opinie en dus getracht hebben „*à menager la chèvre et le chou*", die zoo „officieel" mogelijk hebben pogen te blijven, even hun handteekening gezet hebben onder een adres, als de rechtsverkrachting al te onbeschaamd was, zorgvuldig het gezelschap uitgekozen hebben, waarin hun naam verscheen, en die men misschien het best kenschetst als de partij van het groote blad *Le Temps*, waarmee men nooit recht wist hoe men het had. Zij waren de verkondigers van „*les beaux principes*", maar minder sterk in het toepassen dan in het, met algemeene bewoordingen, getuigen. Zij waren de opportunisten van de Zaak; zij hebben, wat men

met een gemeenzame uitdrukking noemt „er zich uit weten te draaien".

Maar er zijn ook strijdvaardige „onsterfelijken" geweest. In de eerste plaats Ferdinand Brunetière, die uit de *Revue des deux mondes*, twee jaren lang, alles heeft weten te weren, wat op de Zaak betrekking had. Wie in latere jaren dat meest gelezen Fransche tijdschrift van 1898 en 1899 doorbladert zal daarin nauwelijks iets vinden van wat toen, van Frankrijk uit, de wereld bewoog. Het aanbod van Yves Guyot om in dat tijdschrift een duel op argumenten, een wijsgeerig tweegevecht, een soort *colloquium doctum* aan te gaan, werd door Brunetière van de hand gewezen. Een artikelenstrijd met den hoofdredacteur van de *Siècle* was voor hem zóó slecht uitgevallen, dat hij zelfs met een gerechtelijke actie geantwoord heeft op de daad van Guyot om dezen pennestrijd, onder den snijdenden titel: *Les raisons de Basile*, afzonderlijk uit te geven. Hoewel een zeer begaafde geest, stond Brunetière, de schrijver van: Het bankroet der wetenschap, reeds uit den aard van zijn mystieken aanleg en godsdienstige gezindheid, van den aanvang af lijnrecht tegenover de partij der „*intellectuels*", met hun vereering voor de Rede der groote Revolutie en de logica der moderne wereldbeschouwing.

Met grooter heftigheid en drukker vertoon trad naast hem Jules Lemaître in het strijdperk. De bijna beruchte *Ligue de la Patrie française* heeft aan hem met Coppée en Maurice Barrès, haar ontstaan te danken. Lemaître mist zeker volkomen wat Brunetière's doen voornamelijk bepaalde: een diep geworteld katholiek-godsdienstig geloof of althans een diep besef van de bestemming der Moederkerk om 's werelds toekomst te omvademen. Lemaître is een scepticus Wat mij betreft, indien ik niet een sterkwerkend eigenbelang, een verterende eerzucht en den invloed zijner omgeving mag aannemen als de hoofd-motieven van zijn luidruchtig optreden, dan zoek ik naar zijn beweegredenen tevergeefs. In een onzer groote dagbladen heb ik verleden jaar een belangrijke studie gelezen, waarin Lemaître op grond van verschillende aanhalingen uit zijn eigen critisch-letterkundige werken, gekenschetst werd als een *dilettant*. En zoo zou het dilettantisme zijn, dat hem in de armen van de Dreyfus-zaak gedreven heeft; hij zou gevoelloos en cynisch op haar de krachten van zijn geest en van zijn redenaarstalent hebben willen beproeven. Het is zeer wel mogelijk en het laat zich met mijn eigen indrukken zeer wel rijmen. Onderscheidt niet daardoor allereerst de dilettant zich van den waren kunstenaar, dat deze de Kunst om harentwille dient, gene in en achter de vruchten van zijn inspanning zichzelf, eigen voordeel, eigen vermaak of eigen roem en eer zoekt?

Naast hem stond uit de *Académie* een andere man op, François Coppée, met Lemaître en Maurice Barrès (dien ik thans moet voorbijgaan) in een beroemde caricatuur van het spotblad *Le Rire* door Léandre als driemanschap onder één berenmuts vereenigd. Coppée, in Nederland allicht de meest bekende, als dichter van *Les Humbles* door velen hoog vereerd. Geestelijk staat deze grijsaard stellig veel lager dan Lemaître en Brunetière. De gevoeligheid, die in de werken zijner jonge jaren wel eens gevoel geweest is en waarvan zooveel van zijn „lieve verzen" zijn doortrokken, is hem op zijn ouden dag geheel

de baas geworden. Hij is lang ziek geweest en liefderijk verpleegd door de broeders van St. Johannes de Deo. Bij zijn langzaam herstel heeft hij veel zitten peinzen en veel met hen gepraat. Zijn zwakke geest heeft een houvast gevonden, misschien meer nog in den Roomsch-katholieken eeredienst dan in de religie. Herstellende, nog altijd sukkelende, is hij bigot geworden. Van een gevoeligen dichter werd hij een sentimenteele grijsaard. Let maar eens op: geen speech kan hij houden, geen brief kan hij schrijven, of er komen „tranen" in voor. Zijn huilklieren zijn voortdurend in calamiteusen staat. Zijn armen „omhelzen" steeds; zijn mond „kust" de groote patriotten: Déroulède en Rochefort en generaal Mercier. Zijn vaderlandsliefde is tot chauvinisme overgeslagen en legt hem de zinnelooste vervloekingen tegen de „legerbeleedigers" en de „vaderlandsloozen" en het „Syndicaat" in den mond. Bijna ingedut, had hij een prikkel noodig om nog levensuiting te vertoonen; hij heeft dien gehad, maar de prikkel heeft veel te hevig gewerkt en zijn verlamde beenen niet tot loopen gesterkt, maar tot huppelen gedwongen, tot springen, tot dansen, als een oude, zotte, deerniswaardige marionet.

Laat ons in beter gezelschap gaan. Er hebben ook, naast zoovele sterren van de wetenschap (leden van het Instituut), *académiciens* geschitterd te midden der *dreyfusards*. Waar Ernest Lavisse aanvankelijk in flinkheid moge hebben te kort geschoten, daar heeft hij glansrijk boete gedaan door op zijn beurt te lijden voor de zaak, toen men hem dwong zijn lessen in geschiedenis te staken aan de hoogere krijgsschool, een taak die hem jaren lang dierbaar en een hooge eer was geweest. In een artikel in de *Revue de Paris* van 1 October jl. heeft hij getracht de algemeene verzoening: *La réconciliation nationale*, te voorspellen, die eens op dezen geweldigen burgerstrijd zou volgen. Als alle verzoeners, als de mannen der „politiek van de spons," is hij van beide zijden aangevallen en veel weerklank hebben, dunkt mij, zijn woorden in Frankrijk niet gevonden. Wat daarvan is overgebleven, is, als ik mij niet vergis, de eerste welgeslaagde poging om de beide partijen in klassen te verdeelen, hun bestanddeelen te ontleden, en te verklaren waarom men ze aantrof, dezen aan den eenen, genen aan den anderen kant: hier de royalisten, de conservatieven, de nationalisten, de streng katholieken, de aanhangers van Méline — ginds de anarchisten, de socialisten, de radicalen, de vooruitstrevenden, de vrijdenkers, de vrienden van Gambetta. En voorts zal zijn verklaring niet vergeten worden van den moeielijken overgangstoestand, waarin het Fransche leger verkeert, moeizaam en met tegenzin bezig om van een beroepskaste, van „*l'armée du Roy*," het leger der democratie, „*la nation armée*" te worden.

Ik moet eindelijk onder de *académiciens* nog spreken van Anatole France, den uitnemenden stylist, criticus, geschied- en romanschrijver. Anarchist naar den geest, wijsgeer tot in merg en nieren, heeft hij allerminst zich geweld behoeven aan te doen om naast een Sébastien Faure en andere *déclassés* op de tribunes der openbare vergaderingen te verschijnen. Nauwelijks éénmaal dan ook heeft hij op het appel ontbroken; de liefde voor Waarheid, de dorst naar

gerechtigheid heeft hem, met zoovele grooten der wetenschap, uit zijn stille studeercel naar de woelige straat, naar de rumoerige vergaderzaal gedreven. En daartusschen door, met volmaakte geesteskalmte, redeneerde hij, beschreef, beschouwde, bespiegelde, als een attische filosoof. Nog telkens plaatst de *Figaro* van zijn hand die verkwikkende vervolg-artikelen, „*histoire contemporaine*" tot opschrift dragende, waarin hij Monsieur Bergeret, het verpersoonlijkt gezond verstand, den volmaaktsten *raisonneur*, zijn bespiegelingen laat houden over de toestanden van het oogenblik. Hoort even wat hij antwoordt (Fig. 15 Nov. '99) aan een vriend die er zich over verheugt, dat de treurige Zaak nu uit is:

„Zij is niet uit. De gevolgen van elke beweging zijn oneindig. Deze zal gevolgen hebben, welke niemand bij eenige mogelijkheid zal kunnen stuiten. Het is met de zedelijke krachten gesteld als met de physieke: zij veranderen van vorm en gaan niet verloren. Men houdt geen gedachten-beweging tegen zonder de geesten warm te maken en warmte brengt op haar beurt beweging voort. Men vernietigt geen kracht."

Zóó heeft de Dreyfus-zaak op de geesten gewerkt. Van de besten heb ik er overgeslagen, zeker, en ook van andere kringen dan de genoemde zou nog heel wat te zeggen zijn. Over de werkelijke beteekenis van hetgeen de katholieke geestelijkheid in de Zaak gedaan heeft. Over den invloed der Zaak op de joden. Over den geest, dien zij in het leger heeft gewekt. Over haar uitwerking op de tegenstanders der Republiek en welke rol zij gespeeld heeft in de wording van de komplotzaak, die in het begin van dit jaar met een paar luttele veroordeelingen zoo poover is besloten. Over haar invloed op het gezelschapsleven — hoeveel zou iemand die thuis is in de Parijsche „*salons*" (de Groningsche hoogleeraar van Hamel b.v.) kunnen vertellen van wat de Zaak daar heeft teweeggebracht. Over haar uitingen in de caricatuur en de teekenkunst — waarin Ibels en Steinlen met hun forsch talent aan de zijde der *dreyfusards* stonden, tegenover Forain en Caran d'Ache....

Maar ik beperk mij tot de pers en ik doe dat te liever omdat het toch de pers en de persvrijheid geweest is, die dezen strijd tusschen recht en onrecht tot een einde heeft gebracht,, dat, in het licht van de gebeurtenissen der twee laatste jaren beschouwd, dragelijk schijnt. De pers heeft zich daarin vertoond in haar afzichtelijkste en in haar edelste gedaante. Zij is de geesel geweest, die teere ruggen tot bloedens toe heeft gestriemd, waar die ook luien en onwilligen en misdadigen heeft opgezweept om t e g e n hun wil mede te werken aan een herstel van onrecht. Frankrijk zij het ten goede gerekend, dat het die pers de vrijheid heeft gelaten, die zij behoefde om haar in doorslag nuttig werk te doen.

GEDETACHEERD,

DOOR

J. L. VAN DER MOER.

W. van Bakel,
Ridder der M. W. O. 4e kl.

Het staat daar, met kleine letter, zoo bescheiden tusschen de officiëele berichten in: „Bij Kon. Besl. is voor den tijd van.....jaren bij het Leger in Ned. Indië gedetacheerd de... enz." Men zou het bijna over het hoofd zien; en toch, hoe belangrijk en veelbeteekenend zijn die weinige woorden voor den persoon wien het aangaat!

„Gedetacheerd bij het Indische Leger!"

Wat heeft het misschien 'n moeite gekost, om het gedaan te krijgen! Maar enfin, eindelijk is 't dan toch zoo ver, en nu volgen de felicitaties, de bedankjes, de zorgen voor de uitrusting, de afscheidsbezoeken en ten slotte het vertrek naar het onbekende land, waar de gedetacheerde eenige van de beste jaren van zijn jonge leven zal slijten. Wat zal de naaste toekomst hem brengen? Geluk, roem en eer of teleurstelling, misschien ... de dood? Het is alles mogelijk, maar hij vraagt het zich niet af; hij hoopt, hij hoopt op een tijdperk vol emoties, waarin hij zijn kennis en zijn krachten aan de zaak des Vaderlands zal kunnen wijden; waarin hij nu eens werkelijk soldaat zal zijn!

Waar anders dan bij het Indische Leger kan deze hoop voor een Nederlandsch officier vervuld worden?

De kranige houding in den strijd, de kloeke werkzaamheid en het volhardingsvermogen van dit Leger zijn in dagbladen en tijdschriften reeds vele malen naar waarde geschat; en toch zijn er nog tal van landgenooten, die zoo bitter weinig notie hebben van de vaak bovenmatige krachtsinspanning welke op het Indische oorlogsterrein van de troepen wordt gevorderd; van de zware vermoeienissen en de veelvuldige ontberingen, welke zij te verduren hebben; van de grootheid van karakter door onze dapperen — ook bij tegenspoed — getoond!

Het is dus niet overbodig, naar ik meen, wanneer ons Nederlandsch publiek, dat de zaken in Indië toch niet met een onverschillig oog kan aanzien, er van tijd tot tijd eens aan herinnerd wordt, op welke wijze ons Koloniaal Leger het werk verricht, waarvan de resultaten — dit valt bezwaarlijk te ontkennen — ons allen ten goede komen, het zij dan direct of indirect.

Ik ben der Redactie zeer erkentelijk, dat zij mij hiervoor eenige ruimte wil afstaan, en ik meen het doel, dat ik mij stel, te kunnen bereiken, door een en ander mede te deelen omtrent de detacheering van den officier, wiens beeltenis aan het hoofd van dit artikel prijkt en die toevallig in de gelegenheid is geweest, in betrekkelijk korten tijd veel mee te maken.

Men begrijpe mij dus wel, — ik schrijf geen levensschets, doch ik schets de wederwaardigheden van het individu, om tevens de aandacht te kunnen vestigen op die van het groote lichaam, waarvan het deel uitmaakt.

Willem van Bakel werd, na zijn studies op den Hoofdcursus te 's Bosch te hebben voltooid, op den 16en Nov. 1888 op 22-jarigen leeftijd tot 2e Luitenant benoemd. Hij werd ingedeeld bij het 3e Bat. van het 5e Reg. Inf. te Grave. Toen het garnizoen alhier werd opgeheven, vertrok hij met het Bataljon naar Amersfoort, waar hij tot zijn vertrek naar Indië verblijf hield.

Wegens een onbeduidend lichaamsgebrek voor den dienst in de koloniën afgekeurd, had v. B. zich in zijn wensch, om bij het Indische Leger te worden geplaatst, teleurgesteld gezien. Niettemin bleef hij de hoop koesteren, dat te eeniger tijd zijn verlangen om met Insulinde kennis te maken nog eens zou bevredigd worden. En werkelijk, deze hoop is niet ijdel gebleken.

Toen in 1894 de telegraaf ons de treurige mare bracht van de verschrikkelijke catastrophe op Lombok, en de Regeering het noodig vond een 30-tal luitenants van hier naar Indië uit te zenden, behoorde V. B. onder de eersten, die zich beschikbaar stelden. Het heeft slechts van een toeval afgehangen, dat hij toen niet onder de uitverkorenen mocht behooren. Maar toen de overberuchte Toekoe Oemar ons in 1896 op Atjeh de bekende kool stoofde en het Legerbestuur andermaal een beroep deed op het Nederlandsche Officierskorps, overtrof wel weer het aanbod verre de vraag, doch thans mocht „onze Willem" het genoegen smaken voor een tweejarige detacheering te worden aangewezen.

Reeds kort na de verschijning van het betrekkelijk Koninklijk besluit in de *Staatscourant*, werd v. B. per draad gelast de reis naar Insulinde te aanvaarden. Hem werd nauwelijks tijd gelaten om voor zijn uitrusting te zorgen en van zijn familie afscheid te nemen. Alles ging zóó overhaast, dat hij niet eens gelegenheid had, voor het bewaren van zijn eigendommen de noodige maatregelen te treffen. Gelukkig kon hij op zijn vrienden vertrouwen en zijn kamers gerust achterlaten, vast overtuigd, dat voor de opberging en bewaring van boeken, kleeren enz. welke hij er in achterliet, behoorlijk zou gezorgd worden.

Over het afscheid zal ik kort zijn. Een zeker aantal makkers boden den vertrekkende een diner aan, dat hij den volgenden dag met een déjeuner réciproceerde. Na afloop hiervan was het uur van scheiden aangebroken. Wij hadden gezorgd voor muziek aan den trein, opdat de stemming op het laatste moment niet al te gedrukt zou wezen. Toch heb ik in menig mannelijk oog een traan zien blinken, toen de stoomfluit klonk en de trein zich in beweging stelde. Toen nog gauw een laatsten, warmen handdruk gewisseld,

nogmaals een „tot weerziens!" uitgeroepen, en daar voerde het stoompaard van ons weg een trouw en bemind kameraad, een goed vriend!

Diepe stilte onder de vele jonge mannen, die daar op het perron den wegsnellenden trein nastaarden. Allen waren doordrongen van het besef, dat er onder hen een groote leegte was gekomen, welke niet licht zou kunnen worden aangevuld; dat er een van hen was heengegaan, wiens gemis men nog lang en dikwijls zou gevoelen!

Den 24sten Mei 1896 vertrok v. B. van uit Breda via Parijs naar Marseille, alwaar hij den 30sten d.a.v. per stoomschip „Salak" de zeereis aanvaardde, om in den avond van den 24sten Juni te Tandjong Priok te arriveeren. Te Batavia duurde zijn verblijf slechts een drietal dagen, waarna hij zich op het stoomschip „Reaal" inscheepte voor Padang, van waar hij den 1sten Juli langs de tandradbaan naar Padang-Pandjang, zijn eerste garnizoen in Indië, vertrok. Het beviel hem hier best, zoowel wat den dienst, zijn woning en zijn kennissen betreft, als het klimaat en de grootsche natuur van Sumatra's Westkust. Maar op den duur zou het geregelde garnizoensleven in Indië hem niet geheel tevreden stellen. Dat hij naar een werkkring met wat meer emoties verlangde, blijkt wel uit zijn eigen woorden, welke ik hier, genomen uit een schrijven van Februari 1897, ga citeeren:

„Wat ons gaan naar Atjeh betreft, kan ik je meedeelen, dat het de bedoeling van het Legerbestuur is, ons, evenals andere gedetacheerden, daarheen te sturen.

„Nu, 't is waar, ze schieten je op Atjeh zoo maar dood, en aangenaam is dit niet; maar aan den anderen kant lijkt mij een detacheering naar Indië, zonder het oorlogsveld te zien, toch ook maar half werk.

„Ik hoop dan ook maar, dat ze ons over eenigen tijd waardig zullen keuren om deel uit te maken van de troepenmacht op Atjeh, en dat we het er dan ook maar fatsoenlijk goed mogen afbrengen".

Zooals ik boven zeide, verlangde v. B. naar meer emoties. Het leven te P. Pandjang was hem op den duur te eentonig; en hoewel uitstapjes naar Fort de Kock met zijn prachtig natuurschoon en het bekende Karbouwengat, naar Pajacombo, naar het Singkarameer en de Ombiliën-kolenmijnen er wat variatie in brachten, bleef zijn hoop toch gevestigd op een overplaatsing naar Sumatra's noordpunt. Hij diende, om dit gedaan te krijgen, in Maart 1897 een request in, dat, goed gesteund door Overste Breijer, te Batavia een gunstig onthaal vond.

Den 29en April stapte v. B. te Olehleh aan wal en betrad hij dus voor het eerst den bodem van het land, waar hij zoo veel zou meemaken; waar hij voor Koningin en Vaderland zijn bloed — gelukkig *niet* het leven zou laten, als zooveel andere jeugdige landgenooten, die, evenals hij, vol hoop en vol illusies zich naar het oorlogsterrein begaven, om er, helaas, niet levend van terug te keeren.

Van Bakel werd bij een Amboneesche compagnie van het 3e Bataljon in-

gedeeld, dat in den Kraton gelegerd was en onder bevel stond van den majoor Christan. (Te P. Pandjang diende hij bij een Javaansche Compagnie).

Het 3e Bataljon op Atjeh werd (of het nu nog zoo is, weet ik niet) bij excursies steeds gebruikt om een handje te helpen of wel om zelfstandig op te treden. V. B. zou dus niet lang behoeven te wachten om den vuurdoop te ondergaan. Reeds een maand na zijn komst op Atjeh, had deze gewichtige plechtigheid plaats.

Er waren berichten ingekomen dat benden van Toekoe Oemar zich in het Lepongsche hadden genesteld.

Twee Europeesche compagnieën van het 3e Bat. met repeteergeweren bewapend, kregen bevel den vijand te verkennen. De Compie. van V. B. was er dus niet bij; maar toevallig mankeerde een der luitenants en werd Willem verzocht (lees bevolen) een gastrol te vervullen. Als een gevolg van deze verkenning, trok daarna het geheele Bataljon (benevens een trein van 270 Chineesche koelies met vivres) naar het Lepongsche, met opdracht den vijand te verdrijven en — geholpen door een sectie Genie — het bouwen van een kampement voor twee Compagnieën mogelijk te maken. Herhaaldelijk raakten onze troepen met den vijand slaags, wat ons telkens op eenige lichte verliezen aan gewonden te staan kwam. (O. m. werd de 1e Luit. *Weber* in de borst gewond). Het leven in het bivak was in den beginne zeer primitief, doch langzamerhand kwam hierin verbetering en kon het diner der officieren bestaan in een soldatenpotje met een „toetje". Na een verblijf van 26 dagen, gedurende welke de vijand steeds verder in het gebergte werd teruggedreven, zoodat zijn benden spoedig geheel verloopen waren, was het kampement gereed om zijn nieuwe bezetting van twee compagnieën behoorlijk te ontvangen en trok het 3e Bat. naar den kraton terug.

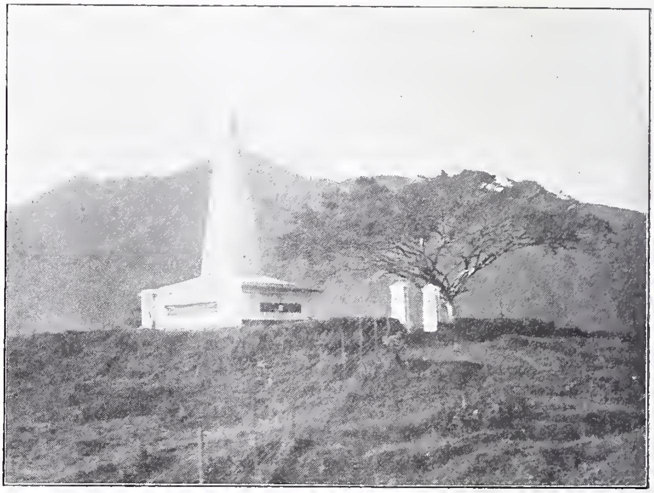

Gedenknaald ter eere van eenige ter plaatse gevallen helden uit den Padri-oorlog, opgericht achter het kampement te P. Pandjang.

De zoo wel verdiende rust zou niet lang duren. Op het stafbureau was men reeds lang bezig met de voorbereiding van de expeditie naar Segli, en in de maand Juli werd het bekend, dat het 3de en het 14de Bataljon, zoomede het korps Maréchaussée benevens twee sectiën bergartillerie en twintig huzaren,

zich den 3en Augustus moesten inschepen om naar Segli te vertrekken. Het geheel stond onder bevel van den luitenant kolonel Van Heutz, den dapperen troepenaanvoerder en bekwame Atjeh-specialiteit.

Een sectie genietroepen was vooruit gezonden om, onder dekking van de bezetting der benting, het logies voor de troepen in gereedheid te brengen. Van de tweedaagsche rust, welke na aankomst door de expeditionaire colonne werd gehouden, maakte de vooruitgezonden vesting-artillerie gebruik, om met een mortierbatterij de vijandelijke sterkten krachtig te bestoken.

Op den tweeden morgen na den dag van aankomst, stonden de troepen om half vijf — het was nog donker — in marsch-colonne aan het strand, om spoedig voorwaarts te gaan en bij het krieken van den dag tegenover de

Spoorweg- en gewone brug over een ravijn bij Padang.

vijandelijke stelling te komen, bestaande uit eenige van aarden wallen en van flinke bamboeversperringen voorziene bentings. Onder den opmarsch, braakten de mortierbatterij van onze benting en de vuurmonden van twee voor de kust liggende oorlogsschepen hun bommen en granaten over 's vijands stelling uit, als voorbereiding voor het te volgen gevecht. De seinbrigade der Marine, welke de landtroepen vergezelde, gaf het teeken tot staking van dit vuur, zoodra het voor de eigen troepen gevaarlijk begon te worden. Nu kwam de berg-artillerie in batterij, gedekt door de compagnie, waartoe Van Bakel behoorde. Zijn Amboneezen hadden danig het land, dat zij niet een meer werkzaam aandeel aan den strijd konden nemen. En toen het geheele Bataljon gedeployeerd was, de vijandelijke stelling meer en meer naderde en eindelijk het signaal voor den stormaanval weerklonk — toen scheen de Amboneesche

compagnie veranderd in een woeste, fanatieke bende, welke door de officieren niet dan met de grootste moeite kon worden in toom gehouden. Door een vervaarlijk gegil gaven de Amboneezen uitdrukking aan hun strijdlust, en zij zouden ongetwijfeld de artillerie in den steek gelaten en mee gestormd hebben, indien de officieren hun dit niet met uiterste krachtsinspanning hadden belet.

De aanval gelukte volkomen. Het Korps Maréchaussée en twee compagnieën van het 3de Bataljon brachten den verdediger zware verliezen toe. Niet minder dan 117 verminkte lichamen van Atjehers lagen overal op den door bloed gedrenkten bodem verspreid. Kort na de attaque kwam V. B. ook in de benting, en zie hier hoe hij zelf beschrijft, wat zijn oog er te zien kreeg:

„Ik zag in een kuil een afzichtelijken hoop van plm. 40 gevallen vijanden, door tal van kogels doorboord of door bajonetsteken en gapende sabelwonden onkenbaar geworden. De uitwerking van het vuur der nieuwe repeteergeweren op de harde deelen van het menschelijk lichaam, is binnen de kleine afstanden werkelijk verwoestend. De bij de colonne ingedeelde kettingjongens kwamen steeds met nieuwe menschelijke overschotten aandragen, om die bij den reeds genoemden hoop in den kuil te werpen. Intusschen hielden eenige soldaten zich onledig met alle buitgemaakte geweren, lansen, klewangs en ander wapentuig tegen de boomen stuk te slaan. Het geheel vormde een tooneel om niet spoedig te vergeten, ofschoon het afgrijzen, dat het bij ons opwekt, niet zóó groot is als ge misschien wel denkt. Waarschijnlijk is dit daaraan toe te schrijven, dat men aan de ruwheden van het leven te velde spoedig gewoon raakt...."

Na eenige rust werd de orde weer hersteld, de colonne opnieuw geformeerd en andermaal voorwaarts gerukt. Wel was de eerste en voornaamste rij versterkingen genomen, maar meer achterwaarts lag nog een tweede rij, en ook deze moesten nog dien zelfden dag ons zijn. Hiertoe was de colonne-commandant vast besloten.

De compagnie van V. B., thans ontslagen van haar taak om de Artillerie te dekken, ging in gevechtsformatie aan het hoofd. Of de Amboneezen schik hadden! Zij hunkerden er naar, die korte dolk van het nog maar kort geleden ontvangen repeteergeweer den Atjeher tusschen de ribben te stooten. Want zij zijn door hun fanatieken strijdlust soms wreed, die Amboneezen. Hoewel veel van onze beschaving overgenomen hebbende en, wat soldij, voeding, kleeding en sommige voorrechten betreft, met Europeesche soldaten gelijk gesteld, kunnen zij zich tegenover den vijand soms gedragen als echte wilden. Dit is vooral nog het geval bij de ouderen; het jongere geslacht toont zich al veel kalmer, zonder daarom in het gevecht minder élan aan den dag te leggen.

Reeds spoedig bleek, dat de kampongs en enkele versterkingen verlaten waren, zoodat men begon te gelooven, dat de gevoelige nederlaag van dien morgen den vijand wel eenigen tegenzin had bezorgd, om vandaag nog eens op nieuw met de „Compenie" aan het kloppen te gaan. Maar onverwacht knalt een kanonschot en eenige kogels slaan, gelukkig zonder iemand te kwetsen,

dicht bij de voorste groepen van v. Bakels peloton in. Oogenblikkelijk wordt halt gemaakt om, na een levendig groepenvuur te hebben afgegeven op de vijandelijke benting, welke vooruit tusschen het geboomte ligt, weer vlug te avanceeren. *Moendoer! Moendoer!* (terug, achteruit) hoort men roepen, ten einde de manschappen, die zonder bekomen bevel in den looppas vooruit willen snellen, in het gelid te houden. Het is ook een drommelsche toer om zoo'n troep woeste kerels zoolang mogelijk in de hand te hebben! Eindelijk klinkt het commando „attaqueeren!" van den compagnies-commandant, en nu stormt de gansche bende onder luid gegil en hoera-geroep voorwaarts. Men stuit op een bamboe-versperring. Sommigen vliegen er door heen, anderen blijven haken aan doornen en takken. Dan er maar overheen geklommen. Van B. begint ook te klimmen, een braaf Amboneesch fuselier geeft hem een zetje en hij staat aan den anderen kant. Maar men stuit opnieuw op een versperring, en als men ook deze over en doorgetrokken is, nog ééns. Thans komt men voor den aarden wal, welke fluks beklommen wordt. Nog één sprongetje en men is in de benting, die . . . verlaten blijkt te zijn, wat voor velen, na al die inspanning, eigenlijk een teleurstelling is.

Uit het achterwege blijven van vijandelijk vuur, had v. B. reeds tijdens het voorwaarts gaan de gevolgtrekking gemaakt, dat de bezetting in tijds het hazenpad had gekozen. Dit bleek dan ook juist te zijn. Er was maar één Atjeher in achtergebleven en dit was de man, die het kanonschot had gelost.

Bij het verder voorwaarts gaan ontmoetten de troepen nog meer versterkingen des vijands, welke echter allen tijdig waren verlaten. Wat men vond aan wapens, voedsel enz. werd vernield of onbruikbaar gemaakt, waarna men ten slotte naar het bivak terugkeerde.

Het succès van den dag was zeer groot, het beoogde doel volkomen bereikt. De vijand was met achterlating van pl.m. 120 dooden uit al zijn stellingen verdreven, terwijl onze verliezen slechts bedroegen: een Ambon. fuselier gedood en een Europeesch fuselier en een kettingjongen gewond. De overste v. Heutz had weer getoond niet alleen een dapper, maar tevens een beleidvol troepenaanvoerder te zijn.

De voornaamste genomen versterkingen werden dadelijk door het 14de Bataljon van bezetting voorzien, en in de eerstvolgende dagen werd alles door koelies, onder toezicht der genie, met den grond gelijk gemaakt.

Nog enkele malen — telkens met één dag tusschenruimte voor rust — werd nu uitgerukt, om het verderaf gelegen terrein te doorzoeken en om eens poolshoogte te nemen omtrent de gezindheid der kampongbewoners. Herhaaldelijk raakte men met den vijand slaags en mocht het ons gelukken, zonder groote opofferingen, hem menige gevoelige les te geven. Bij den laatsten tocht mochten v. Bakels Amboneezen het genoegen smaken, in tijd van één kwartier tot twee maal toe te attaqueeren op vijanden, die in den rug opdrongen. De kerels waren uitgelaten van blijdschap, en zij gevoelden zich eerst thans schadeloos gesteld voor de teleurstelling, welke zij hadden ondervonden, toen zij op dien eersten morgen niet aan den grooten stormloop mochten deelnemen.

Het was bij diezelfde gelegenheid, dat een oud Amboneesch korporaal aan v. B. vroeg, een gevallen Atjeher het hoofd te mogen afslaan. En v. B. moest al zijn redenaarstalent gebruiken, om den man tot andere gedachten te brengen.

De expeditie was dus afgeloopen en de troepen — met uitzondering van het 14de Bataljon, dat tot dekking van werkzaamheden achterbleef — keerden naar Kota Radja terug.

Nu zou er, meende v. B., eens een tijdje rust komen; maar het bleek aldra, dat hij verkeerd gedacht had. Immers acht dagen nadat de troepen uit Segli waren teruggekeerd, werd het 3de Bat. alweer uitgezonden tot het maken van een tiendaagschen tocht door het gebergte en om de vallei van Groot-Atjeh. Vergezeld van een peleton cavelerie en een vivres-trein van 300 Chineesche koelies, werd in die tien dagen menig paaltje afgelegd, en trok men steeds voort over bergen en heuvels, door diepe ravijnen en langs smalle paden. Des nachts bivakkeerde men in de open lucht, wat, de vele regenbuien in aanmerking genomen, vaak alles behalve aangenaam was. Van den vijand werd weinig bespeurd. Slechts een paar keer werd de troep door een kleine bende beschoten, wat ons drie licht gewonden bezorgde. Kreeg v. B. ditmaal al weinig Atjehers te zien, geheel zonder merkwaardige herinneringen zou de tocht toch niet voor hem wezen. Daarom zij hier dan ook als een bijzonderheid vermeld dat hij op een zekeren morgen, toen zijn compagnie eenige heuveltoppen bezet had, om den afmarsch der troepen uit het bivak te dekken, op zeer korten afstand een kudde wilde olifanten waarnam, die in een ravijn gingen drinken.

Nauwelijks vier dagen na terugkomst, werd het 3^e^ Bat. alweer opgeroepen. Een patrouille van 50 man, onder bevel van een luitenant, was in Lepong door een overmachtigen vijand aangevallen en keerde — na door een anderen troep ontzet te zijn — met 6 dooden en 12 gewonden in de benting terug. De commandant, de Luit. A. A. van Mourik, voor twee jaren van het Nederlandsche Leger gedetacheerd, overleed nog denzelfden nacht aan zijn bekomen wonden.

De compagnie van *v. B.* zou wel-, maar hij zelf, voorloopig althans, *niet* van de partij zijn. Hij had van zijn tiendaagschen tocht nog iets meer overgehouden dan de herinnering aan de olifanten, namelijk malaria, welke het hem onmogelijk maakte mee uit te rukken, zoodat hij gedwongen was gedurende een 20-tal dagen gescheiden van zijn vendel te leven.

Den 23sten September mocht hij echter weer naar zijn Amboneezen in Lepong vertekken.

Toekoe Oemar had in het dal van *Lamtih* met een sterke bende een vrij wel onneembare stelling bezet. De onderneming van uit *Lepong*, ten doel hebbende onzen ex-vriend of-te-wel grooten verrader te noodzaken zijn positie te verlaten, duurde vijf dagen. De heer Oemar had drie heuvels, met bijna onbeklimbare hellingen van ± 80 Meter hoogte, volkomen in staat van verdediging gebracht, en, te oordeelen naar de dikte der borstweringen, rekening

gehouden met het groote indringingsvermogen van de kogels der repeteergeweren.

Wilde men den troep niet aan zeer zware verliezen blootstellen, wat wellicht toch nog op een negatief succès zou zijn uitgeloopen, dan moest op bijzondere wijze geageerd worden. Zoo geschiedde ook. Omtrent de verschillende manoeuvres in bijzonderheden te treden, zou dit artikel àl te lang maken, dus zal ik volstaan met de vermelding, dat, zonder opoffering van menschenlevens onzerzijds, de vijandelijke versterkingen volkomen geslecht werden.

Op 1 Oct. keerden de troepen te Kota Radja terug, en nu leidde men vooreest een kalm en rustig leventje, in afwachting van nieuwe tochten of uitrukpartijen, welke door de omstandigheden zouden geboden worden.

De Aney, een kali bij P. Pandjang.

Dit laatste was begin Februari 1898 het geval. *Daja*, in het gebergte op de Westkust gelegen, moest van Oemars benden gezuiverd worden, en tevens zou er de bouw van een kampement voor twee compagnieën worden voorbereid. Het 3de Bataljon, onder den kranigen majoor Christan, werd aangewezen om dit zaakje even te gaan opknappen. Vergezeld van een sectie Genietroepen, werd het Bataljon op eenige gouvernements-stoomers naar het aangegeven landingspunt vervoerd, en des avonds van den dag van aankomst betrok men het nachtlogies in een meer landwaartsin gelegen, verlaten kampong.

Na een verblijf van 14 dagen, gedurende welke in den omtrek verschillende vijandelijke benden werden opgespoord en verdreven, terwijl de Genie het

kampement gedeeltelijk in orde bracht, gingen Van Bakels comp[ie] en een peloton Europeanen naar Kota Radja terug. Zij zouden nu evenwel niet over zee, maar over land gaan, om tegelijkertijd de door te trekken streek te verkennen en den te volgen weg met het aangrenzend terrein topographisch op te nemen. Deze tocht (waarbij men de uitloopers van den *Boekit Barisan* moest overtrekken) vorderde zes zware marschdagen, alvorens de vallei van Groot-Atjeh werd bereikt. Des Maandags in de vroegte verliet men *Daja*, om des Zaterdags te *Indrapoeri* te arriveeren, van waar de troep per tram naar Kota Radja werd vervoerd.

De marsch ging over bergen en heuvels, door diepe ravijnen en door dichte remboe, terwijl men niet minder dan 50, zegge vijftig, kalis moest overtrekken. Twee malen had men nog een kleine ontmoeting met den vijand, dewelke hiervan alles behalve aangename gevolgen ondervond. Toen de troep te Indrapoeri aankwam, waren de voeten van de meeste manschappen letterlijk ontveld, hoofdzakelijk een gevolg van het in de schoenen dringen van fijn zand en kiezel bij het doorwaden van de vele kalis.

Een dag of acht na dit Daja-uitstapje kwam de koorts v. B. weer plagen, en ze nam zoodanig in hevigheid toe, dat de dokter evacuatie naar een koel bergklimaat hoog noodig vond. En zoo kwam het dan te gebeuren, dat onze vriend naar *Padang* werd geëvacueerd, van waar men hem met een maand verlof naar *Fort de Kock* zond. Ten einde een volkomen herstel te verzekeren, werd dit verlof nog eens met een maand verlengd. Na aldus twee maanden als ambteloos burger, in een verrukkelijk klimaat, een heerlijk, rustig leventje te hebben geleid, gevoelde *v. B.* zich weer zoo lekker als 'n hoentje en scheepte hij zich den 17[den] Mei te *Emmahaven* op de „Van Goens" in, om weer naar het oorlogsterrein te vertrekken. Tegelijk met hem bracht de „Van Goens" den staf der Pedir-Expeditie naar Atjeh.

Te Kota Radja aangekomen, kwam v. B. tot zijn groot leedwezen tot de wetenschap, dat bij zijn oud, geliefd 3[e] Bataljon geen plaats meer voor hem open was. Men liet hem de keuze tusschen het 6[e] en het 14[e]. Hij koos het laatste, te *Segli* in garnizoen, ten einde in de gelegenheid te zijn de Pedir-expeditie mee te maken. Te Segli deelde men hem in bij een compagnie Javanen, over wier houding in het gevecht en volharding op marsch hij mij met veel waardeering een en ander mededeelde.

Op 1 Juni werd, onder aanvoering van kolonel Van Heutz, de eerste van de vele tochten in het Pedirsche ondernomen, welke tochten soms 3, 4, 5, 7, ja zelfs 9 dagen duurden. In de dagbladen zijn zij indertijd uitvoerig beschreven, en men heeft hieruit kunnen vernemen, dat 's vijands tegenstand betrekkelijk gering is geweest en onze verliezen gelukkig lang niet die afmetingen hebben aangenomen, als men te voren gevreesd heeft. *)

---

*) Het eerste officiersoffer werd gevraagd van een gedetacheerde, nam. van den luit. Goldenberg. Hij kreeg 's middags een schot in de borst en bezweek den volgenden morgen op marsch, liggende in de tandoe.

Ik wil hier intusschen een feit niet onvermeld laten, waarbij de vriend, aan wien dit artikel toch voor een groot deel is gewijd, zoo nauw betrokken is. Daar *V. Bs.* kapitein ziek was, genoot hij de eer als luitenant, en nog wel als gedetacheerde, een compagnie te velde te commandeeren. Den 3en Juni werd hij met zijn compie. van *Garoet,* dat twee dagen te voren genomen was, en waar de staf met het 14de en de hulpwapens bivakkeerden, naar Segli gezonden, ter transporteering van gewonden en tot het halen van munitie. Des namiddags, op den terugweg naar Garoet, werd de compagnie plotseling op de flank beschoten door een bende met geweren en donderbussen gewapende Atjehers. Het vuur werd onmiddellijk krachtig beantwoord en de Atjehers leden geduchte verliezen, zoodat zij aldra den aftocht bliezen. Een klein troepje evenwel, hield in den rand van een boschje, dicht bij den weg, stand. *V. B.* gelastte nu zijn eenigen luitenant met één sectie te attaqueeren, terwijl hij de rest van de compagnie verder deed trekken. De vijand trok hals over kop af, de sectie die geattaqueerd had, sloot zich achter de colonne aan, en het transport kon verder ongehinderd den marsch vervolgen en de munitie in het bivak brengen. De bij het hooren van het schieten door kolonel v. Heutz afgezonden versterking, behoefde alzoo geen hulp te verleenen. Onzerzijds kregen slechts drie man eenige onbeduidende wondjes door het indringen van kleine stukjes lood uit donderbussen.

Dat er tijdens de expeditie veel van den troep moest gevergd worden is bekend, en als een klein bewijs hiervoor is het voldoende te vermelden, dat *V. B.* bijv. tusschen 1 Juni en 25 Juli, zijnde 56 dagen, hoogstens 10 nachten op zijn primitief bed te Segli doorbracht. De overige nachten, steeds onderbroken door een wacht van 3 uren, sliep hij op den vloer van een vuil Atjeh's huis, op den naakten bodem van moeder Aarde en een paar malen op het dek van een schip.

In het laatst van Juni begon in het landschap *Edi* een zekere *Toekoe Tapas* den heiligen oorlog tegen de kaffirs (ongeloovigen) te prediken, en de bevolking in fanatieke dweeperij tegen ons op te zetten. Ofschoon niet op het programma voor de Pedir-expeditie staande, bleek toch een tocht naar het zooeven genoemd landschap hoogst noodzakelijk. Vandaar dat zich het 14e Bat., het Korps Maréchaussée en de Marinelandingsdivisie den 6en Juli te Segli inscheepten, om den 8en te Edi (alwaar slechts een benting met één compagnie) het bivak te betrekken.

Als een staaltje hoe overhaast men op Atjeh somtijds van het eene punt naar het andere moet vertrekken, citeer ik hier wat V. B. mij daaromtrent indertijd schreef:

„Dat die Edische questie ons erg van pas kwam, mag ik niet beweren, daar bedoelde questie onze hoop op eenige dagen rust geheel in rook deed opgaan. Verbeeld je: we komen den 5en Juli 's middags half twee thuis van een negendaagschen tocht, vermoeid, vervuild enz., zooals dat na een dergelijke pic-nic het geval kan zijn, en den volgenden morgen om 10 uur krijg ik de

order: „Om half elf klaar, om aan boord te gaan van H. Ms fregat Atjeh met bestemming Edi". We hadden nauwelijks den tijd om het allernoodigste bijeen te pakken. Van de rust, dien we ons 24 uren geleden nog zoo heerlijk hadden voorgesteld, kwam niets, en is nu, drie weken later, nog niets gekomen".

Reeds den 10en Juli rukten bovengenoemde troepen, benevens twee vooruitgezonden compen van het 7e Bat., onder persoonlijke leiding van Kolonel v. Heutz uit. Bij verschillende ontmoetingen met onze fanatieke vijanden hebben deze, niettegenstaande zij zich op verschillende punten met oordeel versterkt hadden, onder zware verliezen het veld moeten ruimen.

Na een drietal weken konden de troepen naar Segli terugkeeren. Men meene echter niet, dat nu „rust" op het programma stond. De compie van V. B. werd 8 dagen na terugkomst aangewezen om de versterking Garoet, welke men sedert het begin der Pedir-expeditie voortdurend vastgehouden had, op haar beurt te gaan bezetten. Druk was het hier niet, van den vijand merkte men weinig, behalve dat hij nu en dan de telefoonleiding vernielde en gedeeltelijk wegvoerde, wat natuurlijk moest hersteld worden. De compagnie had weer een heuschen kapitein gekregen, die echter, nadat hij met zijn vendel te Garoet was afgelost, zóó ziek werd, dat hij moest geëvacuëerd worden.

Dus op nieuw moest *V. B.* als *chef de compagnie* optreden. Voor het eind van Augustus stond de zoo bekende, bijna beruchte, tocht naar *Tamseh* nog op het lijstje, welke tocht werd ondernomen door het 14e Bat. en een deel van het Korps Maréchaussée. Zeven dagen bleef men uit. Veel en moeilijke terreinhindernissen moesten worden overwonnen, een ontzettende inspanning werd van mensch en dier gevorderd, en de ontberingen waren er natuurlijk mee in overeenstemming.

„Veel, en dikwijls moeilijke tochten heb ik op Atjeh meegemaakt" schreef V. B., „geen daarvan echter kan zulk een prachtig getuigenis afleggen van hetgeen de troep vermag dan onze tocht naar Tamseh. De ziekenoppasser van mijn compie zei 's morgens bij het opstaan — nadat we allen den nacht in den regen en op een doorweekten bodem, zonder dek of dak hadden doorgebracht — „Nou luit'nt, zoo'n nachtje zet je wel veertien dagen achteruit". De arme kerel werd ziek en stierf kort daarna aan boord, op reis naar Padang. Een inlandsch fuselier klaagde over de zwaarte van zijn ransel, waarin o. m. ook drie blikken verduurzaamde levensmiddelen geborgen waren. Hoe ook overtuigd van de gegrondheid der klacht, ik kon den man niet helpen. Twee uur later kreeg hij een schot door het hoofd: hij behoefde zijn ransel niet verder te dragen. 't Was een aardige jongen, dien ik goed mocht lijden".

Den laatsten van oogstmaand was de excursie afgeloopen en keerden de troepen te Segli terug.

De verjaardag van H. M. de Koningin en de Kroningsfeesten stonden voor de deur, en nu werd aan hen, die zulks wenschten, gelegenheid gegeven naar

Kota Radja te gaan, om die feesten bij te wonen. De Gouverneur vertrok zelf ook derwaarts om de officieren, ambtenaren en inlandsche Hoofden te recipiëeren.

De meesten gaven er de voorkeur aan te Segli te blijven en alhier — zij 't dan met wat minder uiterlijk vertoon — onze geliefde Koningin niet minder hartelijk te herdenken!

De officieren vereenigden zich in de benting, waar menig welgemeend en en vaderlandslievend woord geuit en menige beker champagne op H. M. gezondheid en voorspoedige regeering geledigd werd. In de bivaks hadden de fuseliers hier en daar een bescheiden eerepoort of andere versiering aangebracht; 's avonds werden lampions ontstoken, voordrachten gehouden enz. Alles natuurlijk uiterst eenvoudig, van wege de geringe hulpmiddelen; maar toch vierde men ook in Atjeh feest, waar de harten niet minder warm kloppen voor ons Vorstenhuis dan waar ook in Nederland.

Reeds 3 Sept. keerde de Gouverneur te Segli terug, want er moest opnieuw worden uitgerukt. De Kroningsfeesten waren voorbij, maar de oorlogstoestand had niet opgehouden te bestaan. Het resultaat van de nu volgende 14 daagsche excursie was van dien aard, dat kolonel v. Heutz hiermede de Pedir-expeditie als geëindigd beschouwde. Alvorens echter de van Java afkomstige bataljons weer naar hun garnizoenen te zenden, moesten eerst nog de landschappen *Gedong* en *Kerti* (in de buurt van *Telok Semaweh*) een kleine tuchtiging ondergaan.

Voor dit doel scheepten zich op 1 Oct. de Marechaussée, benevens het 14e en 2e Bat., cavalerie en artillerie voor Telok Semaweh in.

Van Bakel moest zijn compagnie evenwel aan de leiding van een collega overlaten, daar hij zelf, van wege een dikke keel, in het hospitaal verpleegd werd. Gelukkig was deze keelziekte niet van ernstigen aard en kon onze brave makker reeds den 7en met een transportschip met vivres medegaan, ten einde zijn mannetjes, die reeds in *Passangan* aan het ageeren waren, weer tegen den vijand aan te voeren. Zoodoende maakte hij de excursie in Pasangan ten deele, en die in Gedong en Kerti geheel mede.

Was onze Willem bij de reeds vele medegemaakte zware tochten en heete gevechten er steeds zonder kleerscheuren afgekomen, ditmaal bleek zijn beschermengel niet bij machte hem voor de vijandelijke kogels te behoeden. Bij de offers, reeds gebracht, moest een nog zwaarder gebracht worden, — hij zou van Sumatra's noordpunt niet vertrekken, alvorens ook *zijn* bloed den Atjehschen bodem had gedrenkt.

Het was in het Gedongsche dat, terwijl men door een zeer dicht begroeide kampong langs een rivier marcheerde, de trein plotseling door een bende Atjehers met de klewang werd aangevallen. Reeds dadelijk werden eenige dwangarbeiders neergeslagen of zwaar gewond, terwijl andere, het hoofd kwijtrakend, aan den haal gingen. Oogenblikkelijk schoten eenige Infanterie afdeelingen, waarbij ook een peloton van V. B. toe om den klewangaanval tot staan te brengen.

De vijandelijke bende, voor zoover haar leden niet werden neergeschoten of met de bajonet afgemaakt, koos nu spoedig het hazenpad, en v. B. kreeg

bevel om — alvorens verder te trekken — met zijn compagnie de kampong te doorzoeken, ter opsporing van mogelijk nog achtergebleven en in de struiken gevluchte dwangarbeiders. Zoo door het dicht begroeide terrein *) langzaam vooruitgaande, waarbij de compagnie natuurlijk verspreid is, ziet v. B. eensklaps, op pl.m. 4 passen vóór zich, een Atjeher opstaan, die den wijd geopenden mond van een donderbus dreigend op hem richt. Pang! daar knalt het schot; maar instinctmatig heeft onze vriend zich gebukt, waaraan hij het dan ook te danken heeft, dat hij de volle lading niet in het aangezicht krijgt. In dit geval was hij zeker gedood. Een branderig gevoel op het hoofd, nabij de kruin, en het bloed, dat hem langs de kleeren vloeit, brengen hem tot de overtuiging, dat hij gewond is. De inlandsche fuselier, die v. B. steeds op den voet gevolgd is, behoudt gelukkig zijn tegenwoordigheid van geest en jaagt den Atjeher onmiddellijk een kogel uit zijn repeteergeweer door het lichaam.

Aanvankelijk meende v. B. zwaar gewond te zijn, maar reeds onder het verbinden begreep hij, dat hij zich niet ongerust behoefde te maken. Er waren slechts een paar stukjes lood in de huid gedrongen, terwijl de hersenpan ongedeerd was gebleven. Hij kon dan ook, hoewel met een verband om het hoofd, zijn dienst blijven doen.

Den 1sten November keerden de troepen te Segli terug, de Java-bataljons waren reeds op weg naar hun garnizoenen, en er scheen een tijd van kalmte aan te breken. Maar het bleek spoedig, dat men hierop in Atjeh maar niet te gauw moet rekenen. Reeds den 8sten was de compagnie van v. B. — thans niet meer kapiteinloos — weer in het zuiden van Pedir, om daar eenige dagen een bivak te betrekken en den omtrek van kleine vijandelijke benden te zuiveren. Soortgelijke bezigheden kwamen gedurende de nu volgende drie maanden herhaaldelijk voor. Werd geen bepaalde tocht gemaakt of ergens gebivakkeerd, dan was het patrouilledienst in den omtrek van Segli ('s ochtends om 6 uur uit, en 's avonds om 7 uur thuis) of transportdienst voor het opvoeren van vivres naar de verschillende bivaks. Men had in dien tijd buitengewoon veel last van de zware regens, wat het somtijds overnachten in de open lucht zeer onaangenaam maakte.

In het laatst van Januari 1899, kreeg v. B. een zoodanigen aanval van rhumatiek of ischias, dat hij in het hospitaal moest worden opgenomen. Nadat hij, middels behandeling door electriciteit en massage weer was opgeknapt, probeerde hij zijn diensten te hervatten. Maar een driedaagsch transport, waarbij in de open lucht moest worden overnacht en verschillende rivieren werden doorwaad, had tot gevolg, dat de pijnen en de stijfheid der ledematen met hernieuwde hevigheid terugkeerden. Van B. zag nu in dat het beter voor hem was, voorloopig met kalis en bivaks maar niets te doen te hebben, en daar zijn dokter deze meening deelde, zond hij hem naar Kota Radja terug, waar men hem bij het garnizoens-bataljon indeelde. Met de beterschap ging het evenwel niet al te best, waarom hij, als tijdelijk ongeschikt

*) Ongeveer overeenkomende met dicht kreupelhout bij ons.

voor den velddienst ingevolge door het Legerbestuur gemaakte bepalingen, den 6den Mei naar Java werd gezonden.

Hiermede zou ik de taak, welke ik mij heb gesteld, als geëindigd kunnen beschouwen, doch ik mag niet nalaten te vermelden, dat v. B. voor zijn gedrag bij verschillende ontmoetingen met den vijand door H. M. is beloond met het schoonste kruis, dat de borst van den soldaat kan sieren, — het kruis *Moed*, *Beleid* en *Trouw!*

Ik hoop, dat ik eenigszins moge geslaagd zijn in mijn poging, om den lezer een, zij het dan misschien ook oppervlakkig, denkbeeld te geven van hetgeen op Atjeh van officieren en manschappen wordt gevergd. Als men in bovenstaande regelen aandachtig nagaat wat in een tweetal jaren door onze troepen werd verricht en welke voordeelen werden behaald, zonder belangrijke verliezen onzerzijds, dan moet men diepe bewondering en hooge vereering koesteren voor ons dapper Indisch Leger en voor zijn kranige chefs. Mocht het mij gelukt zijn die bewondering en vereering op te wekken of te verlevendigen bij wie zulks nog noodig is, dan acht ik mijn moeite wel beloond. In dezen tijd, waarin ons aller aandacht zoozeer in beslag wordt genomen door de dappere krijgsbedrijven onzer stamverwanten in Zuid-Afrika, en waarin wij alles doen om den nood te lenigen van de achterblijvende weduwen en weezen, mogen wij, hoe sympathiek ook voor de zaak der Boeren gestemd, wel eens denken aan onze eigen soldaten in Indië. En wij mogen niet vergeten, dat daar nog steeds onze mannen vallen en dat ook daar weduwen en weezen achterblijven, hetzij blank of bruin, die onzen steun niet kunnen missen.

Amersfoort, Januari 1900.

DOODE LENTE.

DOOR

J. TERSTEEG.

I.

Ze loopen langzaam naast elkaar voort, nu en dan een paar woorden wisselend. Sedert enkele maanden al geven ze elkaar geen arm meer — 't is zoo lastig, vindt Her, en Annie had gezegd dat ze 't ook vond.

't Zijn de laatste dagen van October, en reeds ruischen de dorre blaren onder hun voet; het eikenloof is rood geworden, en hier en daar zweeft droomerig een herfstdraad door het bosch.

Doelloos loopen ze verder, uit gewoonte hun middagwandeling makend, doelloos langs de eenzame boschpaden; hij met beide handen in de zakken, een ontevreden rimpel op het voorhoofd; zij met kleinere passen naast hem, de oogen naar den grond.

„Harry . . . .”

„Wat is er, kind?”

„Weet je wel, dat je nu al een half uur lang geen woord gezegd hebt?”

Hij kijkt haar van terzij aan, en maakt een ongeduldig gebaar. Dan antwoordt hij:

„Evenmin als jij.”

Stilte. Alleen het ruischen van de voeten door de bruine blader-dorheid, en in de verte even het roepen van een vogel, droefgeestige melodie.

Na een poos antwoordt ze:

„Zeker. Evenmin als ik. Maar ik heb van huis af voortdurend mijn best gedaan je aan 't praten te krijgen, en jij hebt niet anders dan ja en neen gezegd. Natuurlijk — dan houd ik ten slotte ook mijn mond.”

Toonloos, als is hij 't motiveeren van zijn houding al lang moe, zegt hij, de zwakte voelend van het argument:

„Ik dacht dat je zelf wel eens beweerd had, dat tusschen ons zelfs zwijgen mooi kan zijn. We hoeven toch niet voortdurend angstvallig de conversatie levendig te houden, als halfvreemde menschen op een bal of aan een diner.”

„O ja, dat heb ik wel eens beweerd. Maar er is meer dan éen soort van zwijgen. Of voel je niet, dat dit soort alles behalve een genot is?”

Hij loopt te zoeken of hij misschien iets te vertellen weet — God, is er nu niets gebeurd dat hij zeggen kan . . . Maar nu Annie over zijn stilheid gesproken heeft, nu is 't hem te meer onmogelijk iets te vinden.

En ze loopen weer zonder spreken naast elkaar voort.

De zon is achter de boomen gezakt; tusschen de takken door gloeien roodgouden stervenskleuren. In het oosten wischt de komende avond de dennen wazig uit tot een achtergrond van zwart-groen; vage nevels kruipen op langs de stammen.

Annie voelt de vochtige kilte, die even door heur haren strijkt; ze voelt ook de melancolie van de herfstschemering, en de benauwende zwaarte van

beider zwijgen. En, bij de veenplassen gekomen, stelt ze voor terug te keeren.

Ze wandelen naar huis.

Herman, geforceerd, vertelt iets van een gesprek dat hij dien dag met iemand gehad heeft; Annie lacht even om een klein, roodbruin eekhorentje, dat bij hun nadering met kluchtige sprongen in een beuk vlucht, en hen nu boven van een tak met zijn zwarte kralenoogjes aangluurt.

Dan zijn ze Heiheuvel genaderd, waar Annie's ouders wonen.

„Kom je nog even binnen?"

„Neen... Ik zal maar doorloopen. Ik heb nog wat te doen, er liggen dingen op me te wachten...."

Ze reikt hem haar wang, en hij, uit gewoonte, geeft haar een zoen, vluchtig.

Dan scheiden ze; hij, met snelle passen, neemt den straatweg; zij, langzaam, opent het tuinhek.

En ze zien niet meer naar elkaar om.

II.

Dien avond zit Herman voor het opengeslagen venster, en staart in den herfstnacht. De lucht is bewolkt; enkele sterren knipoogen hier en daar aan den blauw-zwarten hemel. De nevel ademt klam-kil naar binnen, maar Herman komt er niet toe het raam te sluiten; hij voelt zich moe en lusteloos.

Twee of drie maal heeft hij getracht te lezen in het tijdschrift dat naast hem ligt, maar zijn gedachten willen niet erbij blijven. Hij doet lange trekken aan zijn sigaar, zich bedwelmend met tabaksrook. God, wat is die stilte benauwend!

Op tafel ligt een half-geëindigde brief: hij heeft aan Annie willen schrijven, haar willen zeggen waarom alles tusschen hen zoo geworden is, dat 't niet anders kon. Maar hij heeft den brief niet kunnen afmaken.

Hij voelt elken dag scherper, dat er verandering moet komen, dat het zoo niet langer blijven kan. Maar — kan hij eerlijk zijn, kan hij aan Annie zeggen: ik houd niet meer zoo veel van je als vroeger, laten we elkaar niet ongelukkig maken, en ieder onzen eigen weg gaan?

Is 't werkelijk zoo? Houdt hij niet zoo veel meer van haar? Hij weet 't niet. Zijn gedachten zijn stomp geworden in den sleur van de laatste maanden.

Dat 't ooit zoo ver heeft kunnen komen! Hoe mooi was alles, nog geen half jaar geleden! Toen hij hier pas was komen wonen, leek alles hem zoo heerlijk, het leven zoo blij, de wereld zoo jong... Hij had zijn gezondheid voelen terugkeeren, na de zware ziekte, die hem het studeeren onmogelijk gemaakt had; het leek hem de bereiking van zijn ideaal: hier rustig te leven te midden van de bosschen, op zijn eigen stukje grond, alleen met zijn boeken en zijn muziek, de kweekerij als een lief-kalme bezigheid daar tusschen door, hem den schijn van niets-doen ontnemend... En toen was die triomfantelijke Meimaand gekomen, de Mei met haar lente-feeststoet van bloemen en bloesems en vogelmuziek — o, hoe keerde toen, met zang en met dans, het krachtige leven tot hem weer!

Een zachte stem was aan zijn oor geweest, de stem van een stille, blonde,

blankhandige vrouw — blank en teer tusschen de blank-teere Meibloesems. Was het wonder, dat hij haar hand in de zijne genomen had, dat zij het hoofd aan zijn borst had geleund, dronken beiden van den lente-feestroes, duizelend beiden van het nieuwe leven, dat jubelde met vogelenstemmen, dat flonkerde met zonneschijn, dat doortintelde heel hun lichamen? O, de lichte, stralende Meimaand, de blijde intocht van den triomf, het smachtende verlangen naar streelende handen en liefkoozende woorden!

En nu — de herfst, de dorrende blaren, de weenende wind. De Meimaand had beloften gebracht, geheimzinnig verborgen onder haar bloeienden mantel; de vogels hadden gejubeld van liefde die niet einden zou, en allerwegen hadden kleine stemmen gefluisterd van nòg mooiere dingen die kwamen — maar de beloften zijn onvervuld gebleven, en een leugen is de liefde gebleken, en het fluisteren klinkt als een spotlach nu.

Is er schuld in hem?

Hij durft het niet zeggen. Wie het hoogste zoekt, verwoest die willens met eigen hand zijn droomen? De menschen dwalen gestadig — waarom ook niet hierin? En zijn er niet dingen, die verraderlijk naar het mooiste gelijken, en die toch het mooiste niet zijn?

Hij staat op. Hij loopt ongeduldig de kamer door. 't Is niet uit te houden in die kleine ruimte. Tien passen heen, tien passen terug. Het raam, de tafel, de spiegel — de spiegel, de tafel, het raam. Daar ligt die brief nog... Neen, dat gaat toch niet. Ze moest het nu zelf wel weten. Hij zal wachten. Ze zal het hem zeggen.

Hij grijpt zijn hoed, zijn stok, en gaat naar buiten; den koelen avond tegemoet.

Het dorp ligt in rust. Hier en daar glimt een verlicht venster.

Langzaam slentert hij den straatweg af, de dorpsstraat door; de winkels zijn dicht, de huizen donker; tusschen enkele luiken dringt nog lampschijnsel naar buiten.

Dan komen de villa's weer. Aan het hek van een klein, laag landhuis staat een donkere gedaante; als Herman nadert, klinkt onderdrukt brommen van een hond.

„Stil, Hector," zegt een vrouwestem.

„Nog op, Esther?" vraagt Herman, terwijl hij den hond streelt, die hem nu herkent, en den kop tegen hem aan vlijt.

„Ik ga zelden vroeg naar bed, zooals je weet," antwoordt ze, „bovendien maken Hec en ik trouw onze avondwandeling."

Esther is een groote, forsche vrouw, een paar jaar ouder dan hij. Ze woont alleen in de kleine villa, en kent Herman, omdat alle menschen elkaar kennen in het dorp. Vroeger brachten ze lange avonden samen door, vrij van de conventie der groote steden. Sterke sympathie, rustige vriendschap is tusschen hen gegroeid in die dagen, hevig-levende menschen als ze beiden zijn, beiden zoekend hun levensweelde in de bosschen, in hun boeken, hun muziek. Maar de omstandigheden van het laatste half jaar hebben hen niet veel meer tot elkaar gebracht.

Het is donkerder geworden, dikke wolken dooven het bleeke sterrenlicht. Maar Herman ziet het gloeien van haar oogen in de duisternis, en voelt hoe ze hem strak aanziet.

„Wat is er?" vraagt ze. „Waarom beefde je hand, zooeven?"

„Niets . . ." antwoordt hij, vaag. „Niets. Ik ben wat moe."

„Kom even binnen. Laat me je gezicht zien. Er is iets dat je hindert."

Hij gaat binnen, moe, machteloos. Waarom niet? Morgen zal hij vrij zijn. Ze zit tegenover hem, en ziet hem aan.

„Harry," zegt ze, langzaam het hoofd schuddend, „je hebt verdriet, je bent ongelukkig. Ik weet het. Ik weet het al sinds maanden. Ik ken je beter dan jij jezelf. Je dacht dat het waarheid was, en het is een droom geweest."

„'t Is zelfs geen droom meer . . . 't is niets, niets . . . ."

„Verbreek dan ook den vorm, verzet je! Je bent een passie-mensch, je hebt hartstocht noodig, hartstocht" — haar stem wordt wat luider, haar gezicht kleurt wat hooger — „niet stille vereering, niet dienende liefde is je toekomst . . . hartstocht is 't, die je voortzweept met gloeiende kussen, die je trekt met verlangende handen . . . Verzet je!"

Haar stem zakt weer, en lang nog luistert hij naar de droomerige melodie van haar woorden, waarachter ingehouden kracht trilt.

En als hij heengaat, alleen door den vochtigen nacht, dan verbleekt schimvaal een stille, blonde figuur in het achter hem liggend verschiet, telkens lijnloozer terugdeinzend in het vergetene. Maar aan den horizon, groot, warmkleurig, doemt donker een zware gestalte op, steeds dichter komend, hem aanziend met oogen van gebod.

En hij weet zijn doel.

III.

De Novembermaand nadert kil, en reeds knetteren in den haard de houtblokken.

Hoog steken de boomen van Heiheuvel hun kruinen in de lucht, ontbladerd. Aan hun voet is het bijna stil, en dwarrelen alleen nu en dan de dorre bladeren even rond, maar in hun toppen ruischt het, regelmatig af en aan, als een zee die het strand slaat. De wind zucht en steunt in hun mistroostige kruinen, en ze zien uit, de oude boomen, waar toch de zomer bleef. Ze zien den zomer na, ze staren onafgewend naar den horizon, over de menschen en de huizen heen, en ze vragen den horizon verlangend of spoedig de nieuwe zomer komen zal, en zich niet zoo lang laten wachten als de vorige, en minder trouweloos zijn, en altijd blijven.

Maar de horizon antwoordt niet, en ziet uit naar verdere horizonnen.

Harry staat bij den haard, den elleboog geleund op den schoorsteenmantel. De houtblokken spatten vonken in het rond.

Annie, den rug naar hem toegewend, ziet naar buiten, zwijgend. Ze ziet naar een vlucht wilde eenden die over het huis zeilt, ze ziet naar het leege

houtduivennest in den hoogen, bladerloozen esch. En smeekend kijkt ze naar haar oude, verweerde, met mos begroeide boomen. Maar de boomen zeggen haar niets. Toen 't zomer was, hebben ze haar veel mooie sprookjes toegefluisterd, maar nu ruischen ze mistroostig hun kruinen heen en weer, de oude reuzen, en ze zwijgen en zien uit naar het Zuiden — of haast de nieuwe zomer komt.

Annie heeft gezegd:

„Ik wil weten waarom je me verwaarloost. Het wordt onduldbaar."

En Harry heeft geantwoord:

„. . . en als je daarop zelf eens het antwoord geven moest?"

En nu staat ze aan het raam, en ziet naar buiten, en weet dat ze het oogenblik in handen heeft.

Eindelijk — het duurt hem eeuwen — wendt ze zich om, en zegt:

„Ik begrijp je. Het spijt me, dat ik je zoo'n mooi stuk van je leven heb ontnomen. Hier is . . . hier heb je je ring terug."

Hij neemt dien aan, zwijgend, het hoofd gebogen. En hij gaat heen, langzaam.

Ze blijft een minuut lang zoo staan, naar de dichte deur ziend. Dan eerst begrijpt ze, met verschrikkelijke helderheid, dat hij voor altijd weg is. Ze rukt de deur open, vliegt naar buiten . . . maar hij is immers weg, al een minuut lang, en ze heeft het zelf zoo gewild.

Ze strekt de armen uit, smeekend, als zou ze hem terug lokken, terug aan haar borst . . . in de troostelooze leegte strekt ze vergeefs de armen. Dan smakt ze met een kreet in het gras neer, tusschen de trillende halmen, de dorrende blaren, en voor het eerst voelt ze hoe tijdeloos, hoe onafwendbaar lief ze hem heeft.

De oude boomen zien uit naar het zuiden, of haast de nieuwe zomer komt. En aan hun voet, ongeweten, ligt een verlaten mensch, die snikt, en die voor het eerst den hartstocht kent.

IV.

Nu is de winter gekomen.

Eerst met zondvloeden van regen, grijs-mistroostig neerplassend op den dorren bodem, de wegen doorweekend, het grauwe heistof meevoerend naar de heldere rivier. Dan met blanke vriesdagen, die een grillig kantwerk over de boomen ijzelen, die de heuvels en de huizen wit-glinsterend bepoeieren.

In den regentijd heeft Harry tot het uiterste geworsteld met de rivier; de golven, die in den zomer lui-weelderig en langzaam-lauw hun krachtelooze kabbelingen breken lieten tegen steenige oevers, zijn wakker geschud door den gierenden wind uit het Noorden. De wind heeft hen met ruwen vuist aangegrepen en dooreengeschud, en ze hebben zich verzet, en er is gevochten op leven en dood. Ze hebben de uiterwaarden veroverd, die razende golven, ze hebben de dijken doorgeknaagd, en veel jonge boomen en teere heesters hebben ze met woedend geweld meegesleurd. Maar Harry heeft met ze geworsteld, om zijn jonge heesters en zijn teere boomen te behouden. Des daags heeft hij ze met zand en met takkebossen geworpen, en ze achteruit-

gedrongen; des nachts heeft hij uren op wacht gestaan, loerend naar hun komst, tot verdediging gereed.

En gedurende de vriesdagen heeft hij den bijl gelegd aan oude stammen, om blokken te garen voor den haard. De slagen hebben door het woud geklonken. Hij heeft de blokken naar den schuur gesleept, hij heeft plaggen gestoken en heikruid gesneden, en ze naar den stal gedragen, opdat voor de beesten een warm bed zou gespreid worden.

Het harde werk, de inspanning van alle spieren, ze hebben rust gegeven aan zijn geest, zoodat hij in het eerst niet scherp de pijn heeft gevoeld.

Maar de pijn zat te wachten, geduldig, en als het werk is afgeloopen, als de kweekerij veilig is, en de schuren vol zijn, en de stallen warm, dan komt de pijn uit haar schuilhoek, en is zijn metgezel in de lange winteravonden.

Uit de koude witte en zwarte toetsen roept hij de melodieën wakker, hij streelt ze met al de toewijding van zijn verlangende handen. En al de oude meesters leenen hem hun troostende wonder-muziek, ze zingen hem hoopvolle wijzen voor.

Maar de pijn wil niet wijken, ze zit vastgehaakt in zijn hart, met scherpe nagels, en knaagt, en knaagt.

Van de koude witte en zwarte bladzijden heeft hij de luidende woorden gewekt, met al de aandacht van zijn hongerende oogen heeft hij ze tot zich getrokken. Al de oude dichters, die het leven gekend hebben tot in verre schuilhoeken, zijn met sussende woorden tot hem gekomen in de lange winteravonden.

Maar de pijn wil niet wijken, en knaagt, en knaagt.

Weg is de stille melancolie van den winteravond, weg de bekoring van het suizende lamplicht, het snorrende haardvuur, de fluisterende, nooit zwijgende stilte.

Wee, wie verloor wat hij had, en dat hem dierbaar was — maar driewerf wee, wie verloor wat hij niet eenmaal bezitten mocht.

V.

Maar Esther is gekomen, en heeft hem gezegd dat dit zoo niet blijven mag, dat herdenken en betreuren stilstand zijn, en dat stilstand dood beteekent.

En door den heelen langen winter heen vergezelt ze zijn denken. Ze gaat met hem de heiheuvels over, de bosschen in, de rivier langs; ze wandelt uren naast hem, met haar forschen voetstap, haar drukke gebaren, haar hartochtelijke stem. Iederen morgen opnieuw ziet hij haar naderen langs den straatweg, en iederen morgen weer dwalen ze doelloos uren ver, soms in zonneschijn en onder den blauwen hemel, maar ook wel in grijze regenvlagen en mistroostigen nevel, in felle sneeuwjacht of ijzigen noordenwind.

En, thuisgekomen, voelt hij zijn lichaam sterker, zijn gedachten frisscher; sneller stroomt zijn bloed, en neemt de loomheid der weemoedige oogenblikken weg. Dan breekt soms zelfs de oude vroolijkheid weer bij hem door; zijn oogen glinsteren, helder klinkt zijn stem, en zijn vingers rythmeeren vroolijke wijzen op het zwart-wit der toetsen.

Maar ook dan laat Esther hem niet los; het werk, het groote werk, waarvan hij al jaren gedroomd heeft, waarover zijn gedachten zijn ingeslapen in de bedriegelijk-wiegende Meimaand, het werk, het groote werk — nù moet het worden!

En ze zweept zijn gedachten op, ze jaagt ze voort, spoort, prikkelt, striemt ze — als trotsche, sterke, trappelende paarden moeten de gedachten voort, snuivend, manenwuivend, staartzwaaiend.

De tafels liggen vol papieren, stapels dikke boeken rijen zich voort over den grond, op de stoelen; elken dag komen nieuwe zendingen, elken dag worden oude, vergeten boeken uit hun schuilhoeken gezocht, afgestoft, uitgeklopt, in bevend verwachten opengeslagen. En de eene stapel na den andere wordt doorgeplozen; aanteekeningen worden gemaakt, afschriften genomen, uittreksels vervaardigd. Dat is een geschift van belang, een gepluis en gekijk en gezoek en geschrijf zonder eind! Maar ze geven het niet op, en vermeerderen staag de beschreven papiervellen, en werken tot de nacht aanbreekt.

Herman voelt de stalende passie van het werken, hij laat er zich geheel van doorvloeien; hij laat zich meesleepen op den stroom van werk, zich voortjagen door den werkstorm. En hij voelt wederkeeren wat hij verloren had: het onbehorizonde zien van de schoonheid der dingen.

Vreemd ligt nu het voorbijgegane achter hem. In wat voor droom heeft hij geleefd, al die maanden? Dat een zachte vrouwenhand, een teere vrouwestem, een stille wijding — dat ze genoeg zijn om een menschenleven te vullen? IJdel verwachten, klein verlangen naar onverdiende rust, nietig begeeren van wat armzalig afgodendom! Voort, voort, voort! Beweging is leven, rust is dood, en de vrouw die volgen wil, moet sterk zijn en hoogstrevend.

Eindelijk is de winter om, en ligt het werk klaar, het werk waarvan hij al jaren gedroomd heeft.

Met een zucht van dankbaarheid laat hij de hand rusten op den papierstapel, dankbaar ook gedenkt hij Esthers hulp. Esther — als een sterke, machtige figuur staat ze in zijn gedachten, als een streng-willende, volhardende vrouw, aan wie hij gelooven kan in rustig respect.

VI.

Maar nu is de lente gekomen. Ragfijn groen sluiert al de heesters en het lage hout; de donzen sneeuw van vruchtbloesems bot langzaam uit. Vreemd is het in de lucht: als een ruischen van blijde beloften, als het fluisteren van veel geheimzinnige stemmetjes. Het lijkt soms, als hoorde men het sap der boomen kloppen in hun stam, als klonk de hartslag van de ontwakende lente door het woud. Na de ijsharde onverbiddelijkheid van den winter, tot daden dwingend — de lauw-weeke omhelzing van het voorjaar, lokkend tot droomend peinzen zonder einddoel. O, er is dankbaarheid in de lucht, er zweven koraalgalmen van dank langs de luisterende ooren der menschen — maar er is ook verlangen, zoet-smartelijk verlangen naar ongekende voldoeningen. Want het is lente, lente die ons smeekend de armen doet uitbreiden in den leegen

maannacht, die ons doet neerliggen in groen en bloemen, het oog vragend gericht op 't strakke hemelblauw, dat niet antwoordt.

Nu is de stroeve werk-spanning van den winter plotseling doorgesneden; het zalig-moede werk-hoofd ligt als op een fluweel-week kussen.

„En nu —?" vraagt Harry.

Esther is heengegaan; het werk is voltooid; de kracht is teruggekomen. Dit is het hoogtepunt, heeft Esther gezegd. Het hoogtepunt? En dan —? Harry begrijpt het niet. Nu is alleen dalen nog maar mogelijk.

Waarom werkt een mensch, waarom gaart hij wetenschap, wat doet hem zoeken naar liefde? Niet de bevrediging is het hoogste, zegt de wijsgeer, maar het streven alleen. Maar is onvoldaanheid dan een levensschat, en is het schooner vrijwillig te mislukken dan te bereiken? En wie het hoogste binnen den greep van zijn hand weet, mag die niet toetasten?

Esther zal het kunnen zeggen.

En Harry gaat tot haar, die gevloden is als een schim toen de lente kwam, weggedreven op den lente-adem.

Dit kàn niet àlles zijn; dit is het hoogste niet — heeft hij hiervoor gewerkt en geleden?

Maar Esther zwijgt lang, en schudt dan 't hoofd met droevig gebaar.

„Ik heb je gegrepen toen je viel, mijn jongen," zegt ze zacht, „ik heb je opgeheven tot waar ik stond. Je weet nu wat kracht is; je hebt nu geleerd hoe ze te geven aan anderen. Ga nu — en hef op wie neerligt aan je voeten."

Even zwijgt ze weer. Haar keel hijgt, Harry's hart klopt door de stilte. Dan zegt zegt ze nog, maar heel zacht en als met moeite:

„. . . Een vrouw buigt haar hart niet blijvend tot den man dien zij zelf uit zijn kleinheid tilde . . . ."

En dan gaat Harry heen.

VII.

Hij weet het nu. Weet nu ook, wat de beteekenis is van een vrouw in een mannenleven, en wat haar plaats.

Aan den vijver ligt hij neer, en ziet naar 't bedrijvig leven op den bodem van het kristal-heldere water. Zou daarbeneden ook strijd zijn, ook hartstocht?

De lente streelt met luwe luchtdeiningen door zijn haar; de blijde beloften zweven door het waas van heester-groen; kleine, geheimzinnige stemmen fluisteren een wonderlijk gesprek. O, het vlijm-zoete verlangen dat nu woelt in een menschenhart!

Harry weet het nu — en hij lacht bitter.

Een takje valt van den boom boven hem, in het water. Het water rimpelt in een wijden cirkel uiteen, en een afschuwelijk vertrokken gezicht grijnst Harry van uit den vijver aan — zijn eigen spiegelbeeld.

December 1899.

ONTNUCHTERD.

Schets

DOOR

M. R.

Zij liep met vlugge, veerkrachtige pasjes de Keizersgracht af, op weg naar de gezellig-drukke Leidschestraat, haar lievelingsbuurt, om daar een paar boopschappen te doen. Zij was in een vroolijke, lichte stemming. Het heldere, frissche Octoberweer had vandaag een bizonder opwekkenden invloed op haar, het maakte haar blijmoedig en luchthartig, alles zag ze lichter en mooier dan gewoonlijk. Zij gevoelde zich onbezorgd en gelukkig, zoo echt jong! Meestal was zij verlegen op straat, vond zij zich kinderachtig, sukkelig. Dan liep ze een beetje voorover, sjokkerig, nu en dan schuw opkijkend, met een gedwongen-onverschillige uitdrukking op haar gezicht, en hoe meer zij haar best deed gewoon te loopen en te kijken en zich niet te storen aan de menschen, hoe erger 't werd; zij werd dan hoe langer hoe meer zich zelf in den weg. Maar vandaag had ze dat gevoel niet, zij zou nu voor niemand verlegen kunnen zijn. Ze wist, dat ze er nu wel aardig uitzag, frisch en jeugdig. En nu zij zoo rechtop en luchtig liep, zeker ook lang niet onelegant, wel een aardig jong meisje. Dat merkte ze ook aan de voorbijgangers, die haar bijna allemaal even aankeken, sommigen flauw glimlachend. Zij vond 't nu wel prettig, dat bijna iedereen op haar lette, het maakte haar overmoedig, ze had lust om hardop te loopen lachen. Waarom begreep ze zelf niet, het was zeker alleen van weelde, doordat ze zich zoo vrij en jong voelde. Het leek haar, of ze veel grooter en breeder was dan anders, of zij groeide terwijl ze liep. En zij kon niet anders dan hoe langer hoe harder gaan loopen, 't liefst had ze vleugels willen hebben, zooals de blanke meeuwen, die ze telkens over de gracht zag strijken en dan weer hoog opvliegen, gelijkmatig klappend met de mooie, witte wieken, die scherp afstaken tegen de helder-blauwe lucht! O, wat een zaligheid zoo te kunnen zweven, vrij overal heen, de zon tegemoet! Dikwijls, vooral 's avonds bij een mooien zonsondergang, was hetzelfde verlangen bij haar opgekomen: een vogel te zijn, om dan jubelend van geluk en weelde te vliegen naar die heerlijke zon en de diepe, fijngetinte lucht. En dan al luider zingend hooger en hooger te stijgen, zich heelemaal onbezorgd en vrij voelend, los van de aarde! ....

Intusschen was zij bij de Leidschestraat gekomen en zoodra ze den hoek omsloeg was ze te midden der menschenmenigte, grootendeels bestaande uit boodschapdoende of flaneerende dames. Al dadelijk zag ze heel wat

kennissen, en vriendelijk knikte ze iedereen toe. Zij vond 't prettig zooveel kennissen tegen te komen, waarom wist ze eigenlijk niet, maar het kwam zoo heelemaal met haar vroolijke stemming overeen. En opeens dacht ze, hoe heerlijk het zijn zou, als Ernst nu eens plotseling voor haar stond. Ze had hem nog heelemaal niet gezien sinds van den zomer in Baarn. Ja, zoo gaat 't als je niet in dezelfde stad woont, je ziet elkaar soms in geen maanden of jaren of misschien wel nooit weer. Vier, vijf weken lang ga je heel intiem met elkaar om, zoowat ochtend, middag en avond, je raakt er zoo aan gewend, dat je haast niet beter weet of 't hoort zoo, en dan ga je naar huis en — 't is uit. „Only a look and a voice, then darkness again and a silence!" Neen maar, hem nooit weerzien, dat kon toch niet. Hij zou toch zeker wel eens een enkelen keer in Amsterdam komen. Ja, het was een heerlijke tijd geweest van den zomer. En je komt dan zoo heelemaal opgefrischt thuis met genoeg prettige herinneringen om den heelen winter op te teren. Wat een aardige, goed-gehumeurde, eenvoudige jongen was Ernst, altijd gezellig en opgewekt! Hij kon haar op zoo'n leuke manier plagen en wat een prettige, hartelijke stem had hij. En hij was knap ook, zoo forsch en donker, dat staat toch veel beter voor een man dan zoo blond. Zij was verliefd op hem geworden, ze hield veel van 'm. Ze wilde 't wel weten voor zichzelf, eerst niet, omdat ze zich altijd een beetje ergerde over haar tallooze oppervlakkige verliefdheidjes. Maar dezen keer scheen het toch ernstiger te zijn, ze kon hem niet vergeten. Wat een heerlijke verrassing zou 't zijn, nu tusschen al die kennissen zijn aardig, levenslustig gezicht, met z'n mooie, donkere oogen plotseling te herkennen. Hij zou háár zeker ook dadelijk zien en na beleefd familiaar gegroet te hebben, zou hij van den overkant naar haar toe komen, vrindschappelijk haar de hand drukken, een eindje met haar oploopen . . . In haar vreugde van dat denken aan hem, was ze bijna den winkel voorbij geloopen waar ze moest zijn. Gelukkig merkte ze 't nog bijtijds, ze wilde nu maar gauw eerst haar boodschappen afdoen. In de winkels was zij veel meer op haar gemak en daardoor gedecideerder dan gewoonlijk. Dikwijls sprak ze bedeesd, was besluiteloos en onhandig en als zij dan eindelijk haar koop gedaan had, was ze er niet over tevreden, zoodra ze weer op straat stond en dan schaamde ze zich over haar domheid. Maar nu deed ze de boodschappen flink en vlug af en was blij toen ze den laatsten winkel uit was. Zij had nog niets geen lust om al naar huis te gaan, het weer was te mooi, om er niet zoo lang mogelijk van te genieten. Het Vondelpark wilde ze doorloopen, daar zou ze nog prettig een beetje kunnen droomen, en dan door de Vondelstraat naar huis. Vanzelf bouwde ze haar luchtkasteel van daareven verder. Want dat het niets meer dan een luchtkasteel was, daarvan was ze overtuigd, 't was immers hoogst onwaarschijnlijk hem nu in eens in Amsterdam te zien! Hij was natuurlijk in Leiden, druk aan de studie misschien, want hij wilde gauw examen doen.

Och, 't was heelemaal gekheid. Maar . . . 't kòn toch gebeuren, iedere

student komt toch wel eens in Amsterdam. In haar verbeelding zag ze hem telkens op haar toekomen en bij elke mannelijke gedaante, die in de verte aankwam was ze in spanning, of hij 't ook was. Iederen keer werd ze teleurgesteld. Toch kon ze hem niet uit haar hoofd zetten, voortdurend zag ze hem voor zich, vooral zijn lachende bruine oogen. Als ze hem hier nu eens tegenkwam in het mooie, rustige Vondelpark. Wat was 't er prachtig op dezen tijd, tegen het ondergaan der zon! Voor haar uit tusschen de bijna kale boomen, de zon, vuurrood, verbleekend de dunne, vage lucht er om heen. Kalm, statig staken de wazig-herfstgetinte boomen tegen den matten, goudrozigen en den verder nog effen blauwen achtergrond af. Bij het genieten van deze vredige, verhevene natuurpracht, vond ze de aarde met haar bekrompen, oppervlakkige en twistzieke menschen altijd weer zoo klein en nietig. Zij was het Vondelpark bijna uit en hoe jammer ze 't vond niet langer van den heerlijken zonsondergang te genieten, zag ze toch in, dat het nu werkelijk tijd werd naar huis te gaan. 't Was al schemer-donker en haar moeder had niet graag, dat ze zoo in donker thuis kwam.

Een tijdje liep ze rustig door, kalmer dan op den heenweg, stil-gelukkig, onder den indruk nog van het grootsche der ondergaande zon. Toen kwam haar stemming van zich-voelen en hetzelfde verlangen, Ernst te zien, weer boven. Ze stapte flink door, de Vondelstraat, Leidscheplein, Leidschestraat, voortdurend om zich heenkijkend naar hem. Maar waar dacht ze eigenlijk aan? Nu was ze al op de Keizersgracht en daar zou hij zeker niet loopen al was hij in de stad. Verbeeld je, een student, die voor een enkelen dag in Amsterdam is, die zoekt natuurlijk de drukke, vroolijke buurten, zooals de Leidsche- en Kalverstraat. Neen, ze moest hem nu uit 't hoofd zetten en ook haar prettige stemming er niet door laten bederven, dat was kinderachtig. Toen in eens, had ze een nieuwe gedachte, een voorgevoel. Hij zou thuis zitten bij moeder, zijn bezoek rekkend in de hoop haar ook nog te zien. Wie weet hoe lang hij er al zat, niet kunnende besluiten weg te gaan voor haar thuiskomst, want hij voelde toch wel iets voor haar, het zou hem spijten haar mis te loopen, daarvan was ze overtuigd. En nu kwam ze juist zoo laat thuis en hij zou misschien eindelijk toch weggaan, zonder dat zij, voor wie zijn bezoek de meeste waarde had, hem had gezien! Was ze maar dadelijk naar huis gegaan inplaats van naar 't Vondelpark. 't Was er wel heel mooi geweest, maar hem mis te loopen, dat had ze er toch niet voor over. Maar misschien was hij er toch nog, zoo heel laat was 't nog niet. Haar voorgevoel van hem thuis te vinden werd hoe langer hoe sterker en ze liep al vlugger en vlugger door zoo hard ze kon. Eindelijk stond ze op de stoep. Gewild-kalm trok ze aan de schel, die toch wat onvaster overging dan anders. Terwijl ze wachtte tot de meid opendeed, ongeduldig draaiend en schuifelend op de stoep, gonsde haar telkens hun wederzijdsche begroeting in de ooren: „Hé, dag Ernst, jij hier?" en: „Zoo dag, Nettie, hoe gaat 't? De deur ging open en haar best doende zoo gewoon mogelijk te spreken, waren haar eerste woorden: „Is er visite geweest Anna?" „Nee, juffrouw, niemand geweest." „O," zei ze schijn-

baar onverschillig. Maar ze had wel willen stampen van teleurstelling. Niemand geweest, natuurlijk niet, 't zou wel wonder zijn als háár zoo'n verrassing eens te beurt viel! En heel anders gestemd nu, lusteloos, liep ze de lange, sombere gang door naar de huiskamer. Hier was ook nog geen licht op, wat zag de kamer er saai, vervelend uit. Dicht aan het raam zaten haar moeder en zuster zwijgend kousen te stoppen, aan de tafel de kinderen hun schoolwerk te maken. Zij groette: „dag moeder, dag Jo, dag kinderen." Een nauwelijks hoorbaar gemompel van: dag Nettie, was het eenige antwoord, daarna stilte, drukkend, of er iets gebeurd was. Ze kon 't niet uithouden, ze verbrak het benauwende stilzwijgen met: „Geen visite geweest, hè?" alleen om maar iets te zeggen. „Wel nee, wie zou er geweest zijn!" Weer een korte pauze; toen vroeg Jo eenigszins verwijtend: „Waar ben je toch zoo lang geweest? Ik dacht, dat je er wel eens aan zoudt denken, dat er nog zoo'n stapel kapotte kousen was." „O ja, dat 's waar" antwoordde ze klein. En met een stille zucht ging ze naar boven om haar goed weg te bergen.

VAN DE REDACTIE.

Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden naar hunnen oorsprong en beteekenis verklaard door dr. F. A. Stoett. — Zutphen, W. J. Thieme & Cie. 1900.

De uitgevers van dit boek deelen meê dat we zullen krijgen „het eerste wetenschappelijk spreekwoordenboek" en drukken eene aanbeveling af van den hoogleeraar dr. J. Verdam (die zich gunstig heeft uitgelaten over het werk, dat nog niet voltooid was toen hij zijn artikel schreef) in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde.* Zulk een woord is voldoende en de uitgevers hadden daar niet veel bij te voegen. Wij kennen, bovendien, den schrijver, wiens uitgave van Hooft's gedichten, te oordeelen naar het eerste deel, een aanwinst mag heeten voor de beoefenaars onzer woordkunstgeschiedenis.

De schrijver valt met de deur in huis — daar hebt ge al een spreekwoord! Geene inleiding, niet het minstlettergrepig woord vooraf, niemendal. „Geene a voor eene b kennen" begint hij. We vinden 't jammer. Een geleerde als dr. Stoett zou ons heel wat kunnen vertellen met betrekking tot de spreekwoorden, heel wat nieuws, voorzeker, dat we gaarne in zijn woordenboek hadden gevonden. Laat ons hopen dat het nog komt, het zij dan in een supplement-aflevering, die gebonden zou kunnen worden bij de tien, die ons beloofd werden.

Volstrekt noodig is zulk eene inleidende studie wel niet bepaald; maar toch zeer wenschelijk voor de gebruikers van het spreekwoordenboek omdat de schrijver door elkander geeft spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden. Het geval is denkbaar dat iemand — laten we zeggen een vreemdeling — die onze taal bestudeert en het boek van dr. Stoett gebruikt, eene uitdrukking heeft gehoord en die niet vindt vermeld.

De teleurgestelde zal zich afvragen: is de uitdrukking een spreekwoord of heb ik er haar verkeerdelijk voor gehouden? Hij zou dan gaarne hebben vernomen wat een spreekwoord is, niet volgens een ander, maar juist volgens den schrijver, die „het eerste *wetenschappelijk* spreekwoordenboek" gaf aan ons volk. En die vraag is moeilijk te beantwoorden. Een spreekwoord is een algemeen gebruikte en overal begrepen uitspraak. B.v. *bitter in den mond maakt het hart gezond.* Ontbreekt de algemeene bekendheid en de algemeenheid van het gebruik, dan is het geen spreekwoord of geen spreekwoord meer; doch in het laatste geval een, enkel aan geleerden bekend archaïsme. Ondertusschen is het zeer moeilijk te bepalen, voor den niet taalgeleerde, of zulk een uitspraak misschien enkel in zekere gewesten of in nog engeren kring: in een stad of in een streek wordt gebezigd en algemeen verstaan.

Indien dr. Stoett dus onze omschrijving (of een veel betere) had gegeven, dan zou men weten dat het niet opgenomene ook niet beantwoordde aan de eischen, door den vervaardiger van het boek gesteld en dus, volgens dr. Stoett, geen algemeen Nederlandsch spreekwoord was. Dit is een praktisch voordeel van zulk eene inleiding.

Gaarne zouden wij van den schrijver hebben gehoord hoe hij zich het worden tot spreekwoord van eenig gezegde denkt. Er zijn misschien, zooal geen vaste regelen, toch eenige voorwaarden op te geven. Volksdichters en tooneelspelschrijvers b. v. hebben spreekwoorden gemaakt. Het tot spreekwoord worden van sommige hunner uitspraken is te verklaren uit het succes van hunne werken. Maar veel minder eenvoudig is dat reeds voor b.v. spreekwoordelijk geworden uitspraken in verband staande met beroepen en bedrijven. Immers, daar is uitbreiding van beteekenis der woorden voorafgegaan. *Als het tij verloopt moet men de bakens verzetten* is een overdrachtelijke uitdrukking als spreekwoord en moet in letterlijken zin worden opgevat als axioma voor den opzichter van waterstaat. Er is dus heel wat voorgevallen eer deze uitspraak als wijsheid des volks in aller gesprekken kon voorkomen. Maar, is zij nu reeds bij de varensgezellen overdrachtelijk geworden of werd zij dit eerst in den mond des volks? Is hieromtrent, ten minste van enkele spreekwoorden, iets te weten te komen? We zouden 't gaarne vernemen van dr. Stoett.

Over den levensduur der spreekwoorden valt ook veel te vragen. Er zijn er verdwenen, er moeten er voortdurend verdwijnen, omdat zij niet meer begrepen worden, omdat zij zijn vervangen door andere, omdat ze niet meer betrekking hebben op algemeene toestanden uit de tegenwoordige maatschappij. Wij noemen als voorbeeld het leenstelsel. Opmerkelijk is dat spreekwoorden een zeer lang leven kunnen hebben, veel langer dan de toestanden, die zij uitdrukken of waaraan zij hun ontstaan te danken hebben. De volkstaal, hoe snel zich vervormend in sommige tijdperken, is ten gunste der spreekwoorden zeer behoudend. Wij kunnen dat leeren uit de zeer diepgaande artikelen van dr. Stoett zelf; maar het zou toch wel goed zijn, als de geleerde schrijver ons opzettelijk nog wat voorbeelden gaf van spreekwoorden en uitdrukkingen, die, hoewel slechts door een kleine minderheid ten volle begrepen, nochtans druk worden gebruikt en dus wel degelijk behooren tot de levende taal.

Zoo zal men ook uit zijn werk kunnen zien hoe sommige spreekwoorden bepaald eerst alleen gewestelijk moeten zijn geweest, doch hun gebruik al meer en meer algemeen is geworden, niet altijd zonder schade voor den vorm. Ook hieromtrent hadden wij van den schrijver gaarne het een en ander vernomen in zulk een inleiding, als boven werd aangeduid.

Onnoodig was het zeker spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden afzonderlijk te geven. Dr. Stoett deed er o. i. wijs aan ze in alphabetische volgorde te vermelden. Nadere omschrijving van de gegeven vier groepen achten wij evenmin een bepaald vereischte.

Over het nut eener classificatie der Nederlandsche spreekwoorden kan men verschillend oordeelen. In elk geval moet het niet veel meer dan bezwaren

opleveren daarop de indeeling van een woordenboek te bouwen. Zulk eene classificatie, toch, kan onmogelijk volmaakt wezen. Dit is een gewichtig argument voor het plaatsen in alphabetische volgorde. Maar misschien zou er iets vóór zijn geweest de spreekwoorden, alphabetisch, doch afgezonderd van de spreekwijzen enz. te geven, omdat zij zulk een geheel ander element vormen van de volkstaal dan de drie later genoemde groepen.

Classificatie der spreekwoorden met de bedoeling alle te behandelen artikelen te brengen onder een der vooraf gekozen rubrieken is, naar wij boven schreven, bedenkelijk. Het nut dat eene classificatie kan hebben ligt enkel in het praktische. Er valt, namelijk, over zekere groepen iets te zeggen; er valt nog meer over te vragen. Wij kunnen b.v. de spreekwoorden verdeelen in universeele, internationale, vaderlandsche en misschien gewestelijke. Er zijn spreekwoorden die, in zeer nauw aanverwante vormen, bestaan in zóó vele landen, dat men ze universeel zou kunnen noemen. B.v. *Kijk een geschonken paard niet in den bek; men moet het ijzer smeden terwijl het heet is* en heel wat spreekwoordelijke hatelijkheden op de vrouw en het huwelijk; er zijn spreekwoorden, die in verschillende landen worden gebruikt. Wij hebben er gemeen met Frankrijk en Duitschland, vooral de aan den bijbel of aan de klassieken ontleende, maar ook vele andere, naar men van Dr. Stoett zelf leeren kan. Ons dunkt dat ook wetenschappelijk het een en ander van die groepen zou zijn te zeggen. Er zullen wel voorwaarden zijn te noemen, waaraan spreekwoorden moeten voldoen om zoo algemeen in nagenoeg gelijken of geheel identieken vorm te kunnen worden gebruikt. Het vaderlandsche spreekwoord is afkomstig van dichters en schrijvers of ontleend aan uitdrukkingen betreffende beroepen en bedrijven, of het behoort tot de spontane. Gedeeltelijk zal misschien kunnen worden verklaard, waarom het gebruik van sommige beperkt bleef tot ons vaderland. Voor die, van Nederlandsche schrijvers afkomstig, is het duidelijk, waarom ze elders niet voorkomen; er kan misschien soms een antwoord worden gevonden op de vraag waarom de andere niet verder kwamen dan onze enge grenzen. Wij noemen: *In het veen ziet mua op geen turfje.*

Reeds uit het weinige, wat hier werd aangestipt, volgt dat men bij eene classificatie van tweeërlei kan uitgaan. Men kan in hoofdzaak letten op de beteekenis en men kan voornamelijk letten op den vorm. Let men op de beteekenis vooral, dan — dunkt ons — zijn er maar weinig niet universeele spreekwoorden; let men op den vorm dan zijn er maar enkele.

Spreekwoorden te verdeelen in groepen naar hunne beteekenis kan alleen nuttig zijn, indien men die van verschillende volken tegelijk behandelt en komt dan ook alleen te pas in een werk over „het" spreekwoord, zoo algemeen mogelijk. Daarin zou men kunnen handelen over spreekwoorden met betrekking tot de vrouw, het huwelijk, den dood, de ijdelheid van al het aardsche, gierigheid, leugenachtigheid, hygiëne enz. enz. In zulk een werk zou moeten worden gewezen op de wanhopig makende algemeenheid van sommige vooroordeelen en de nuchterheid tegenover het ideale der spreek-

woorden van nagenoeg alle volken, daaronder begrepen de Oosterlingen. Eene gedachte moet al heel laag bij den grond zijn om in het spreekwoord te kunnen voortleven gedurende eeuwen. Men late zich niet misleiden door den soms verrassenden vorm, waarin (bijv. door de Chineezen) erg nuchtere dingen worden gezegd. In den grond zijn de spreekwoorden aller volken nagenoeg gelijkwaardig en als verzamelingen even onsamenhangend. De vrouw is een verachtelijk wezen, maar ook het heerlijkste wat men kan begeeren; de gierigaard is hatelijk, maar slim is de man, die op de dubbeltjes past; de jaloersche echtgenoot is bespottelijk, de nooit ergdenkende eveneens ... onzinnig zijn de hygiënische spreekwoorden overal: *melk op wijn dat is venijn, wijn op melk is goed voor elk.* En dat noemt men in Frankrijk *La sagesse des nations!!* daar, waar men toch ook heeft, van oudsher, hetzelfde: *Vin sur lait c'est souhait; Lait sur vin, c'est venin* en waar men aan niet minder nationale domheden in het spreekwoord een lang leven schenkt dan wij.

Worden er nog spreekwoorden gevormd?

Het komt ons voor dat op deze vraag geen beslissend antwoord is te geven. We weten het niet en we kunnen het niet weten. Dat de menschen zich minder van spreekwoorden bedienen dan vroeger is wel zeker. 't Is geen mode meer; het staat ouderwetsch en dus komiek. Laat iemand in een kluchtspel maar veel spreekwoorden gebruiken, desnoods niet eens te onpas, en hij kan er zeker van wezen dat het publiek lacht. Spreekwoorden in onze gesprekken schijnen uit den toon. Men hoort ze nog het meest van oude lieden, dienstboden, boersche menschen. Een voornaam heertje, dat haasten verkeerd vindt, zal niet zeggen: *haastige spoed is zelden goed* of *schippertje breek je lijn niet* of *gauw en goed is een dubbele kunst:* dat zegt de schoonmaakster tegen de werkmeid en daarmee doet ze — wie weet? — een taalgeleerde, die 't afluistert, een grooten dienst. Het is daarom hoog tijd dat ze worden opgeteekend; want ze moeten er aan, althans de aardigste. Ge hoort ze trouwens maar zelden meer in hun geheel gebruiken: *Wie lest lacht...: Beter ten halve gekeerd...* enz. Van al het nieuwe, in de laatste eeuw tot stand gekomen, maakt het spreekwoord geene melding. Dat het nog gedeeltelijk zijne bekoring houdt komt, schijnt het, door zijn ouderdom. Tracht maar eens te vertalen. *Met onwillige honden is 't slecht hazen vangen:* 't is slecht racen met een roestige fiets; *alle hout is geen timmerhout:* van elk soort ijzer maakt men geen locomotieven òf: elk gas is geen lichtgas. Het wordt treurig-bespottelijk. Wij willen dat de „wijsheid" der vaderen tot ons komt in der vaderen taal.

Maar later, misschien? Het is, dunkt ons, wel zeker dat oudtijds het spreekwoord spoedig ontstond na de zaak, die er de beeldspraak voor leveren kon of het werk van den schrijver, die gelukkige regels had gegeven. De Catsiaantjes dagteekenen uit den tijd van Cats. Wie kent spreekwoorden, ontleend aan Beets? Niet eens de Genestet, die toch, o.a. in zijn *Leekedichtjes*, prachtig spreekwoordenmateriaal heeft gegeven, is vader van wezenlijke spreekwoorden geworden.

Men citeert hem vaak, dat is al en lang niet hetzelfde. In andere landen gaat het evenzoo. De Fransche geest uit zich in populair wordende idiootheden: *on dirait du veau: vas-y-donc, c'est pas ton père* en dergel.

Men kan dus een inventaris gaan maken met veel kans dat die definitief wezen zal. Het werk van dr. Stoett zal, te schatten naar het gedeelte dat ons ter beoordeeling werd toegezonden, een zeer goede inventaris worden. Het zou voorbarig zijn nu reeds over de wijze van bewerking uitvoerig te spreken; wèl mag worden getuigd dat hetgeen wij ontvingen beantwoordt aan hooge eischen. Geheel, naar ieders meening compleet kan zulk een werk niet wezen. Zoo missen wij de uitdrukking »afleggen" in den zin van een doode ontkleeden, en omwikkelen, doch vinden daarentegen veel meer dan wij zouden hebben verwacht. In de eerste aflevering zien wij reeds de bewijzen dat dr. Stoett het zich niet gemakkelijk heeft gemaakt en den lezer niet met een schijn-verklaring wil trachten tevreden te stellen. De voorbereiding van dit boek zal eene geweldige inspanning hebben gevorderd, zelfs van een geleerde als de schrijver toont te zijn. Dat dr. Stoett waardeering vinde!

F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Kijkjes in de Tooverwereld door Joh. Goudsmit, geïllustreerd door Joh. Stumpff (eerste en tweede bundel). 's-Gravenhage, Haagsche Boekhandel- en Uitgevers-Maatschappij. (z. j.).

Moet men kinderen sprookjes laten lezen? De vraag is meermalen gesteld en zeer verschillend beantwoord. Het zal wel voornamelijk afhangen van de geestesrichting der ouders of zij van hunne kinderen de verbeelding willen vastleggen, zooveel mogelijk, aan het bestaande en gebeurlijke, of dat zij goedvinden haar van allerlei tot voedsel te geven, ook het zuiver fantastische. Maar een allereerste vereischte voor het fantastische moet, dunkt ons, toch wezen dat het dichterlijk zij. Een kind te laten lezen wat wel wonderlijk — doch niet dichterlijk is, komt ons verkeerd voor. Waartoe dient het de verbeelding vrij spel te geven als men er niets mede bereikt? Nuchtere sprookjes doen meer kwaad dan goed, misschien wel enkel kwaad. Zij brengen het kind allicht even in verbazing. Het zal waarschijnlijk vragen, even kalm als de schrijver was onder het opzetten van zijn verhaal, of zoo iets nu heusch kan gebeurd zijn. Moedertje moet antwoorden: neen, kindlief, — en dan vindt het kind zijn sprookje erg flauw. 't Is verdrietig dat men hem heeft willen beetnemen; maar dat het verhaaltje onwaar is kan hem overigens niet schelen. Er wordt door de wetenschap dat het „niet waar" is volstrekt geen moois in het kind vernietigd. Het tuimelt er heelemaal niet door neêr uit een mooiere wereld. Zonder spijt, werpt het zijn boek weg om er nooit meer naar om te zien. Is het sprookje wèl dichterlijk, heeft het den kleine gevoerd in een wereld, die het kind mooi vindt, waarvan het wakend droomt, waarin het mijmerend leeft met innig genot van voortfantazeeren, dan vraagt het mischien wel nooit of 't van gebeurlijke dingen en bestaande toestanden heeft gelezen. Als het een dichterlijk kind is, schept het zich een tweede wereld voor zich alleen: een droomenrijk, waarin het zooveel mogelijk leven wil, waarover het weinig spreekt, misschien, en maar niemendal vraagt uit angst dat men er hem iets van bederven zal. Instinctmatig gevoelt het al spoedig het teêre van zijn fantaziewereld. Andere kinderen hebben hem zeker al gauw verteld dat er zooveel jokkens staan in sprookjesboeken. Hij weet dat die andere kinderen gelijk hebben; maar hij blijft toch dweepen met zijn mooie prinsesjes en genieten van zijn geurende toovertuinen en bang zijn voor zijn verschrikkelijke monsters.

Men kan redenen aangeven waarom men zulk een lectuur gevaarlijk acht voor de jeugd. Alle poëzie kan kwaad doen aan individuën met zwakke hoofden, zelfs aan heele kleintjes. En dan — zij past niet in alle opvoedings-systeemen en we hebben er zóóveel. O, we hebben zoo'n menigte systeemen, allemaal goed, maar niet voor allen, of allemaal verkeerd, behalve voor sommigen.

Poëzie — menschlief! poëzie! Daar is de tijd niet naar. Wat zal ik mijn jongen of mijn dochtertje laten leven in een denkbeeldige wereld, terwijl het kind zich zoo gauw mogelijk klaar moet maken om door de wereld te komen? *Hij* moet ingenieur worden — *zij* gaat bij het onderwijs. Leeren moeten ze; niet droomen, als-'t-je-belieft niet droomen. Wie droomt dat hij wat weet, zakt bij al zijn examens en wie buiten de wereld leeft wordt nooit wereldwijs.... Of — zegt

een ander — ik ben een waarheidslievend mensch. Waarheid gaat bij mij bovenal. Het beste wat ik mijn kinderen kan geven, acht ik dus waarheid; het allernoodigste om hun in te prenten is afschuw van al wat onwaar moet heeten. Daarom — geen sprookjes! Het is mij niet onbekend dat het kinderzieltje behoefte heeft aan iets wonderlijks. Ik wil van mijn jongens en meisjes geen droge stokvisschen maken. Maar het Wonder is om ons heen, in de Natuur. De onmiddellijke omgeving van het kind is al vol wonderen, vol dingen, die het in verbazing en in verrukking brengen. Prinsen in gouden gewaad? — Die vindt mijn kind onder de torren; slapende prinsessen in lange vulpen kleederen — mijn kind ziet ze in het schitterbont van langharige rupsen. Wonderlijke metamorphosen.... ik heb kikvorscheieren in een flesch en wijs mijn kinderen de gedaanteverwisselingen van den vóórkikvorschelijken kikker. Ik behoef niet te jokken of leugens te helpen verspreiden en ik zal nooit behoeven op te zien tegen de beantwoording der kindervraag: — is alles, wat u mij liet lezen en wat u mij vertelde, heusch waar?....

Geen sprookjes òf dichterlijke sprookjes.

En daar liggen nu de *Kijkjes in de tooverwereld*. Welk een mooie titel is dat! Kijkjes in de tooverwereld! Zijn dat verhaaltjes voor kinderen uit de beste wonderverhalen der wereld? Neen, het zijn oorspronkelijke vertellingen. Maar dan toch dichterlijk, teêr, vol fantazie? Helaas! Mejuffrouw Joh. Goudsmit heeft wel wondertjes verteld, maar in de verste verte niet een wonderwereld geschapen, ook geen wonderplekje of wonderfiguurtje, niemendal! In haar verhaaltjes gebeuren wel onmogelijkheden; doch met heel nuchtere figuurtjes en de wonderdoeners hebben heelemaal niets indrukwekkends. 't Zijn allemaal paedagogische wonderen en de toovenaars en heksen zijn roeden of suikergoed. De schrijfster wil lessen uitdeelen; braafheid aankweeken. Zij is bezield geweest met de allerbeste bedoelingen; maar bezieling.... niets ervan! Ik moet één voorbeeld noemen. Kinderen willen groote menschen zijn om naar den Haagschen dierentuin te kunnen gaan. Een heks betoovert ze. Groot zijn ze; maar toch kinderen gebleven. Wat maakt mej. Goudsmit nu van dit aardige onderwerp? De mensch-kindertjes zijn bang voor de vele menschen, bang voor het vuurwerk. Ze hebben dorst en drinken de restjes uit de glazen der reeds vertrokken bezoekers, worden de zaal uitgegooid.... en ten slotte weêr omgetooverd in kindertjes. Dat is poppenkastvertoonersfantazie; meer niet. Kijkjes in de tooverwereld — O! o! — Het minst nuchtere is 't verhaal van een mosroosje dat met veel genoegen stierf in een eereboog, juist toen de „mooie vorstin" daar onder door reed. Ook de mosroosjes deden meê met de kroningsfeesten en meer deden zij dan de meest opgewonden menschen: ze gingen dood en vonden dat „geen schooner einde denkbaar was." Zet dit over, voor uw kind, in de werkelijkheid: — een behangersknecht viel van een steiger in de Nieuwe Kerk, terwijl hij bezig was aan de versiering voor de Inhuldigingsplechtigheid. De man stierf eenige minuten na den val. Nog juist had hij tijd om te fluisteren: „een schooner einde is voor mij niet denkbaar."

Over den stijl dezer stukjes nog uitvoerig te spreken achten wij onnoodig. Wel moet gezegd worden dat de uitgevers de beide bundels keurig, op goed papier hebben doen drukken en dat er aan de reproductie der teekeningen veel zorg werd besteed.

* * *

De Zee door Hendrik de Marez. H. W. J. Becht, Amsterdam, 1900.

De schrijver van „*De gouden Vlinder*" heeft een zekeren naam, ook in ons land. Wij mogen daarom hooge eischen stellen

aan zijn nieuwen bundel, die wel zoo goed „het strand" zou kunnen heeten, daar de vier novellen spelen aan de Vlaamsche kust. Deze novellen, getiteld: *De Elegie, de Idylle, het Drama, de Comedie,* getuigen zeer zeker van een ernstig willen; maar het is een willen indruk maken door geweldige effekten. Men zou zeggen dat het boek is geschreven in koortsig woest pogen om de aandacht te trekken; men stelt zich het handschrift van den schrijver voor met lange halen, half voltooide letters, wild getrokken strepen, onregelmatig — een manuscript met hartstocht in het materieele, dat den hoofdtoon van het werk te raden geeft vóór dat men door de woorden zekerheid heeft.

Hendrik de Marez wil de liefde aan zee schilderen, het paroxymus van de liefde, al wordt de bundel ingeleid door een „*elegie*" als een troostende toespraak met hoog-zedelijken ernst.

De Idylle is de „*psychologie eener kinderliefde*" tusschen Daniël van Moer en Betty Dorman. De kinderen zijn, nog heel jong, uitermate gevoelig voor liefkozingen. Als Daniël wordt aangehaald door dames „krinkelt hij van wellust" en het meisje schrijft hem brieven, waarover menig volwassene zich ongerust maken zou. 't Is een paar buitengewoon sensueele kinderen. Zij willen samen trouwen, natuurlijk; doch de ouders keuren hun plan niet goed. Van het meisje wordt verteld dat zij een brandwond op het lichaam heeft en dit is voldoende om Daniël te folteren. Hij ziet haar verleelijkt en hij gruwt, tot zij hem bij zich laat komen en zich geheel toont aan den woest begeerenden jongeling. Wat er dan gebeurt raadt gij. Het eind is de zelfmoord der kinderen.

Het drama is er een van *De reuzen.* Twee visschers begeeren hetzelfde meisje. De een overvaart het bootje van den ander in volle zee, bij stormweder.

De Comedie is van *de Sirene,* een mooie vrouw, die een gehuwden man tot zich lokt en hem behoudt omdat zij hem een kind kan geven en zijn wettige gade niet.

Wij hebben reeds gezegd dat de Marez geweldige effecten zoekt te bereiken. Overal heeft zijn stijl dat onrustige, overladene, rumoerige. Het minst hinderlijk is dat in *De Reuzen.* Nochtans wordt ook daar het doel niet bereikt. Één voorbeeld: „de winter kwam, en alles scheen nu te groeien (aan het strand) tot reuzengrootte in stille eenzaamheid. De horizont van de zee lag hooger, de golven waren breeder, het water rolde bij vloed al over de estacade en spatte tegen de villa's, en het eentonige *gerommel* dat gansch het seizoen gelijk geklonken had met het diapason van het leven op het strand, was nu vervangen door het machtig gehuil der golven stormend *loopend* tegen den dijk, doffe stemontploffingen kwamen uit de verte, en snerpende kreten sisten tusschen de pijlen der estacade, schuimvlokken stoven omhoog *en die woeste ontbinding van krachten vergrootte het tooneel en eischte andere personages dan de tengere badloopers.*"

Dit is een der beste zinnen uit het boek. Maar zie nu hoe jammer het is dat de schrijver door overlading een mooi effect geheel bederft. Van het door ons gecursiveerde is *gerommel* onjuist en *loopend* leelijk-overbodig; het slot haalt al het voorgaande naar beneden, verkleint het tot tooneeldecoratie. De auteur kijkt eens naar zijn decoratief en peinst: „ja, daar moeten nu andere personages in." Om zoo iets te kùnnen laten volgen, moet hij het mooìe van zijn eigen begin niet hebben doorvoeld. Hij is er niet „in" geweest en sleurt er ons „uit."

Zoo valt hij ook, waar hij èven machtig de physieke kracht der begeerte (bij hem liefde) heeft beschreven, herhaaldelijk plat neêr in een détailopsomming van gezoen en gulzig aanraken, dat ons niet enkel smakeloos voorkomt, maar dat getuigt van een buiten-adem zijn, dat bedenkelijk is, vooral voor iemand, die dingen aandurft, waarvoor buitengewone stoerheid wordt gevergd.

Realisme is nog wat anders dan de dingen bij hun naam noemen.

Hendrik de Marez kan, dunkt ons, meer geven dan wij in *De Zee* van hem mochten ontvangen.

* * *

In 's levens Maalstroom, roman door J. N. A. Smeekens. Breda, Firma G. G. de Voogt. (z. j.)

De bedoeling van den schrijver is geweest ons te vertellen de avonturen van een modern genie en hij schijnt uit te gaan van de veronderstelling dat het spreekwoord „hoe grooter geest.... enz." waarheid bevat en tevens dat men zoo'n modern genie niet ploertig genoeg kan schilderen. Zijn hoogst begaafde held doet veel aan don Juannerij, doch krijgt ten slotte een lieve vrouw, die hem zijne zonden vergeeft en met het genie ook nog wel wat zal moeten beleven.

Zeer waarschijnlijk heeft de auteur er naar gestreefd een humoristisch boek te maken; misschien moeten wij het heele werk wel voor een proeve van sarcasme houden. Het genie kon ook caricatuur zijn en het slot maar beetnemerij. Eenige naturalistisch bedoelde tafereeltjes staan heel gek tusschen veel onnatuur. Daarvan één staaltje, dat meteen doet zien hoe de heer Smeekens schrijft.

Het genie heeft een getrouwde vrouw verleid. „Ont- eerd door haar afgod zelf en nadat zij „een oogslag van verwijt en verbolgenheid op hem had doen vallen," spreekt de mevrouw aldus:

Ter Burgt — waarom hebt ge me dat aangedaan? Ik heb u nooit begeerd, en tot dezen stond ben ik mijn man altijd trouw geweest. Ik vierde u als een groot man, een genie; en ik meende in u ook een buitengewoon persoon te mogen bewonderen, die slechts éénе enkele maal een misslag kon begaan, bedwelmd door zijn zinnelijken hartstocht. Nu blijkt echter hoezeer ik me in u bedrogen heb. Zelfs op dezen plechtigen stond, dat ik u den eed deed, me voorts geheel aan u te wijden met al de zedelijke kracht in me, om u op alle mogelijke wijze met uw bestaan te verzoenen, hebt ge me in het dierste wat ik heb aangerand.... ik zal alleen met schaamte op mijn koonen voor mijn man en kinderen kunnen verschijnen. Ik zal...." enz. enz. niet minder dan twee-en-dertig regels aan één stuk. Mevrouw was dus, hoewel buiten het pad der deugd, lang niet buiten adem geraakt!

Dit debuut is verre van gelukkig.

* * *

Een Erfenis van Rouw, novellen door Thérèse Hoven, Amersfoort, Valckhoff & Van den Dries. (z. j.)

Mevrouw Thérèse Hoven rukt moedig aan op de vraagstukken van den dag en behandelt die in gezellige romans of novellen. Wij mogen niet veronderstellen dat zij er iets meer in ziet dan geschikte roman-onderwerpen; wij hebben nog geen bewijzen dat mevrouw Hoven in de ziel is gegrepen door een levenservaring, die meteen van de velerlei praktische oplossingen der groote vraagstukken er althans éénе zou geven. Er zou een sterke ziel noodig wezen in haar, die dat zóó vaak had te verdragen als mevrouw Hoven romans geeft over vraagstukken van den dag. *Een Erfenis van Rouw* loopt af op de erfelijkheids-huwelijks-quaestie; maar mevrouw Hoven wipt een zijpaadje in tegen 't eind. Nog een vijftal andere verhaaltjes zijn in den genoemden bundel afgedrukt. Zij staan niet beneden het overige wat mevrouw Hoven reeds gaf.

F. L.

La Voix du Mal (naar een schilderij).

GEORGES DE FEURE

(VAN SLUYTERS).

DOOR

BULÉE.

Georges de Feure (Van Sluyters).

„Tout homme qui n'a pas son monde intérieur à traduire n'est pas un artiste". Théophile Gautier. (Du beau dans l'art).

„De artist geeft en ontvangt. Zoo de type der schoonheid in zijn geest bestaat in den toestand van ideaal, ontleent hij aan de natuur teekenen die hij noodig heeft om hen uit te drukken. Deze teekenen vervormt hij: hij voegt er aan toe en hij neemt er van af, volgens den aard van zijn gedachte, zoodat een

voorwerp dat, in de werkelijkheid, in geenen deele de aandacht zou trekken, belangrijkheid en bekoring aanneemt doordat het voorgesteld is; want de opofferingen en de leugens van den schilder hebben hem gevoel, passie, stijl en schoonheid gegeven".

Deze gedachten van den voortreffelijken schilder met woorden, die de heerlijkheden van Stamboel en den Gouden Hoorn dubbel schoon heeft voorgesteld omdat ook hij, bij de beschrijving er van, was „de artist die geeft en ontvangt" — deze gedachten van Théophile Gautier komen mij telkens in de gedachte, wanneer ik sta voor het werk van een kunstenaar in wiens scheppingen ik de vier genoemde gaven, door „de opofferingen en de leugens" hem bedeeld, in harmonische vereeniging zie.

Meer dan ooit was dit het geval, toen ik, eenige dagen geleden, werd gesteld voor een reeks werken van onzen landgenoot Georges de Feure, waarin zich het beste bevond van wat deze jonge, zeer personeele schilder in zijn nog kort artistiek streven heeft voortgebracht.

Tien jaren geleden nog was De Feure een onbekende hier — hij was kort te voren, na een zeer bewogen jeugd, te Parijs aangekomen, om met penseel en teekenstift zich een weg te banen naar den top van den zeer moeilijk te beklimmen berg der kunst, waarop plaats is voor velen, maar dien heel wat minder bereiken dan het aantal is van hen die gelooven er te zijn aangekomen. En nu... is hij een goed eind op weg naar boven; halfweg heeft hij al lang achter zich gelaten, en reeds mag van hem gezegd worden dat hij behoort tot diegenen wier werk noodzakelijk invloed moet uitoefenen op het werk van hen die nakomen.

De Feures kunst is in de hoogste mate intellektueel. Dit toonde hij onmiddellijk toen hij met vijf schilderijen op den *Salon du Champ de Mars* van 1895, de eerste maal dat hij voor het groote publiek exposeerde, de opmerkzaamheid der kritiek trok als „een der jongeren die de meest ernstige beloften geven". En laat ik er zonder aarzelen aan mogen toevoegen dat hij zijn beloften gehouden heeft.

Het doek dat van deze vijf het meest werd opgemerkt was *La Voix du Mal*, voorstellende een in het donker gekleede vrouw met een nobel ernstig profiel, op wier gelaat de inwendige strijd van een gefolterde ziel te lezen is; achter haar, in sober landschap, wordt in een tweetal liggende naaktfiguren de onreine wellust uitgedrukt die ontwaakt in het gemoed van de toekomstige zondares.

Nog heden mag van deze schilderij gezegd worden, dat het tot het beste behoort van wat De Feure heeft voortgebracht.

La Voix du Mal, *Convoitise*, *Luxure*, allen symbolische voorstellingen, die op heldere wijze ieder voor zich een beeld geven van de intiemste hartstochten van het menschelijk wezen, stelde De Feure onmiddellijk buiten — laat ik liever zegen „boven", om getrouw te blijven aan mijn beeld van den stijgenden weg dien hij sedert volgt — den breeden kring van de groote meerderheid zijner mede-exposanten op dien Salon; zelfs onderscheiden zij hem gunstig van die andere moderne aesthetieken, die, zich op symbolisme, idealisme,

Imaginez Diane en galant équipage (oorspronkelijke teekening).

mysticisme, prae-raphaëlisme beroepend, in nevelen rondtasten of met tegen waarheid en natuur strijdende vormen, abstracte gedachten, wier omlijningen voor hun eigen oogen dikwijls veel aan duidelijkheid te wenschen overlaten, zoeken uit te beelden.

De Feure is duidelijk in zijn lijnen — vreemdsoortig, vindend zijn onderwerpen, meestal waar anderen de hunnen niet zoeken zouden ... omdat zij niet durven ; kwetsend dikwijls voor onze eigenliefde en ons respekt voor wat wij van huis uit gewoon zijn met een zekere mate van ontzag te beschouwen — hij is ongemeen harmonisch in zijn kleuren en tinten.

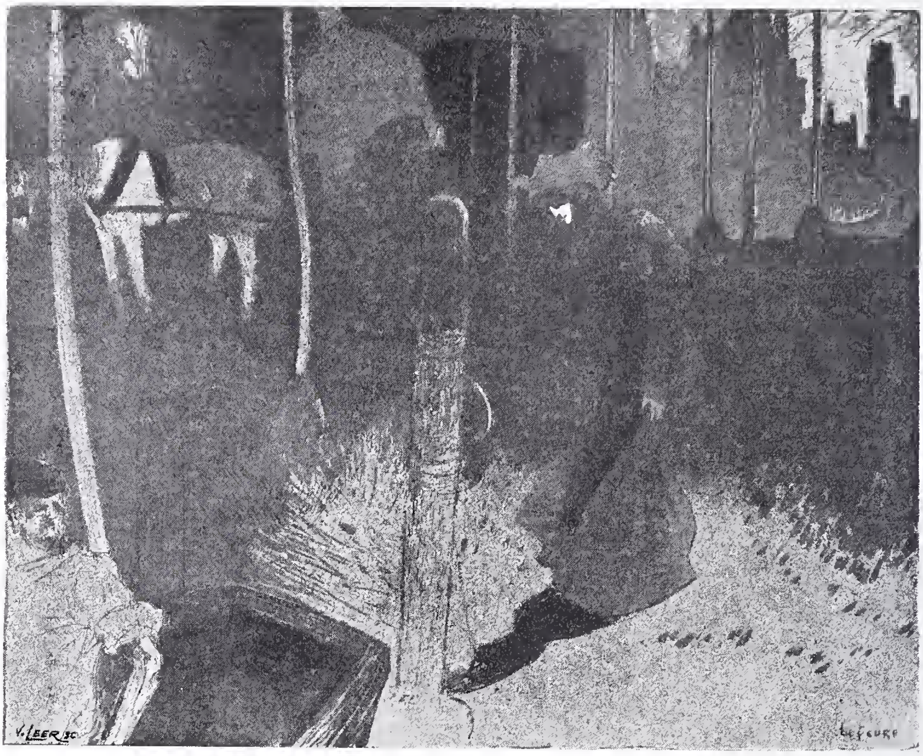

Brugge (naar een lithographie).

In al zijn werken is de vrouw het centrum, de draagster van een gedachte, een gevoel, een gril, een opwelling, meermalen de verpersoonlijking van een bloem. Maar, op enkele uitzonderingen na, toont hij ons in die vrouw (zoo wordt, terecht, De Feure aan de lezers van het laatste nommer van den *Figaro Illustré*, dat wat de illustratie betreft, geheel aan zijn werken is ontleend voorgesteld) *l'être de raffinemant et de volupté, de satanisme et de mystère*, in wier oogen wij iets lezen dat aantrekt met magische kracht, maar tevens voor een wijle vervreemdt van wat wij, onverwoestbaar, in ons voelen sluimeren, of waken, aan liefde van voorheen, toen het drieëenig ideaal der vrouw voor ons in moeder-bruid-zuster een heiligen vorm aannam.

De Feure komt mij voor als een dier persoonlijke, onafhankelijke artisten, die zonder zich te storen aan het oordeel der menigte, alleen zich laten leiden door hun eigen inwendigen drang, resultaat van zelfstandige, vrije waarneming. Leerling van ... niemand, heeft hij veel voordeel getrokken van de terechtwijzingen van Puvis de Chavannes, die onzen jongen landgenoot zeer vriendschappelijk gezind was, en die hem dikwijls des morgens, wanneer hij op weg

L'Ecu du Diable (naar een aquarel).

ging van zijn huislijk atelier op de Place Pigalle naar zijn groot atelier in de Avenue de Villiers, eenige oogenblikken kwam opzoeken en hem dan in zijn werk raad kwam geven. Zoo kunnen wij iets van den grooten meester terug vinden in het werk van De Feure, al ware het maar de atmosfeer waarin vele schilderijen van deze zich baden. In zijn sterk uitgesproken dekoratieve tendenz valt te weinig een familietrek waar te nemen met de voortreffelijke

muurschilderingen van het Panthéon te Parijs en van de bibliotheek te Boston, dan dat er hier van navolging moge gesproken worden.

En al mogen nu, volgens De Feures eigen woorden, daarvóór of tegelijk daarmede groote meesters van vroegere perioden, als Giotto's leerling die op de muren van het Campo-Santo te Pisa die gruwelijk helsche fresco's schilderde, waarvan het zien een rilling van bewondering verwekt, als de vlaming Hieronymus Bosch, als Breughel, als Quentijn Matsys, wiens *Hérodiade* in het Antwerpsche museum voor De Feure als het ware een openbaring was... al mogen nu, zeg ik, dezen een krachtigen invloed op onzen artist hebben geoefend, hem zelfs, èn door hun beeld èn door hun ziel, de richting voor de ontwikkeling van zijn eigen talent gegeven hebben, evenmin mag van hem gezegd worden dat hij hun navolger is.

Maar De Feure heeft litteraire meesters — waarom van zijn kunst wel gezegd is geworden dat zij *de la littérature* is (een uitdrukking die dikwijls gaarne den schijn wil aannemen van een „dooddoener" te zijn, maar het daarom niet is, en vooral niet hier) — en onder dezen staat Baudelaire vooraan, tot dezen behooren in zekere mate de engelsche dichters Thomas de Quincey en Edgar Poe.

Het liefst — ik wilde dat ik zeggen kon „alleen" — wensch ik De Feure als beeldend kunstenaar te vergelijken met den dichter van de *Fleurs du Mal*, want beiden zien in de vrouw de hoogste incarnatie der schoonheid, tevens van het kwaad — *la suprême beauté qui est le mal suprême* — beiden zijn in hun symbolisme pessimist.

Toen ik, nu twee jaren geleden, een paar malen dicht na elkaar de Feure op zijn atelier bezocht, vond ik hem bezig aan een groot schilderij dat eerst bestemd was voor den toen aanstaanden Salon, maar waaraan hij nog steeds arbeidt. Het is in zekere mate de allegorie der vrouw naar de visie van den artist, een werk waarin, naar zijn ideeën, het philosophische beeld in verschillende incarnatieën vorm aanneemt.

Deze allegorie geeft ons haar te zien „in het egoïsme harer schoonheid, in de glorie harer overheersching door de schoonheid, met de perversiteit, de ondeugd, de wreedheid, de smart, die zij, bewust van haar schoonheid, doet uitgaan; daarbij de marteling, de vernedering, de onderwerping, de lafheid van den man." In verschillende groepen verdeeld als een triptiek, paart de schilder de allegorie van het kwaad door de schoonheid aan beelden aan het moderne leven ontleend. In het midden, het voortreffelijke lichaam prachtig blank, tegen een achtergrond van gedrapeerd purper, is de triomf der schoonheid — het geheel is, wat de naam zegt, een *Conte de Fée*.

De illustraties van Marcel Schwobs *La Porte du Rêve*, vormen een reeks platen, keurige teekeningen van bizarre onderwerpen; maar wat daarvan vooral treft is de keurig en uitermate fijn bewerkte titelplaat, een als triptiek uitgevoerde kleuren-lithographie, die tot beeldende inleiding van het boek dient.

De serie albums met lithographieën in kleuren aan Brugge gewijd, geïnspireerd door Rodenbachs *Bruges la Morte*, roepen ons levendig voor den

geest, de ziel van mysterie en bevalligheid der oude vlaamsche stad die gevuld schijnt van stilte en poëzie.

In zijn *Féminiflores* — een reeks schilderijen — paart de schilder de vrouwen aan de bloemen, van dezen hare eigenschappen aan genen meêdeelend, genen vattend in de decoratieve omlijsting door dezen gevormd; dikwijls gebruikt hij hier òf de vrouw òf de bloem als voorwendsel tot het uitdrukken

Princesse Maleine (illustratie van Maeterlincks poëtisch sprookje).

van een ruimere psychologische gedachte of het scheppen van een harmonie van verwante tinten en kleuren, waaraan dan altijd één kontrast een sprekend en bekoorlijk relief verleent. Uit deze reeks noem ik *Tubéreuse*, een allerliefst vrouwengezichtje met vol blond haar omgeven, midden in een veld zacht groene bladeren hier en daar door een paar mauve-plekken afgebroken.

Keer ik nu even naar Baudelaire terug, dan moet ik een enkel woord

zeggen van De Feure's illustraties der *Femmes damnées* van dezen dichter, waarvan een reeks als lithographieën in kleuren is verschenen. Hier komt weer De Feures pessimisme aan het volle licht. Zij zijn, die vrouwen, maagden, demonen, monsters en martelaressen, en in zijn beelden zegt de schilder de woorden van Baudelaire na:

„Pauvres soeurs, je vous aime autant que je vous plains."

Ieder ervan heeft weer één kleur in verschillende nuances tot grondtoon; en al die nuances zijn aangebracht in bevallig decoratieve figuren, besloten in harmonieus gebogen lijnen, nu eens in rood, dan in blauw, in geel of violet, forsch en teeder, in krachtigen zwaai of in zachte bocht.

Brugge (naar een lithographie).

De Feures decoratieve zin openbaart zich in al zijn werken. Hij heeft een ongemeenen smaak om op elegante wijze te spelen met motieven aan planten en bloemen ontleend; en dezen smaak past hij toe op alles wat hij aan kunstvoorwerpen onderhanden neemt: de verluchtingskunst en het moderne meubel, het *bibelot* en de tapisserie. Met dien zin gewapend is deze schilder der moderne vrouw aan het werk getogen om aan haar die zijn model en zijn bezielster tevens is de omgeving te verzekeren die passend is aan haar lichaam en haar ziel. Ik zie De Feure nu eens een stoel bootseerend in leem, dan snijdend in karton een ceintuurgeps of een broche, ook wel teekenend de omlijsting van een spiegel of het plan van een borduurwerk.

Maar telkens na dit werk van kunst-industrieelen aard keert hij tot zijn eigen atelier terug om voort te werken aan zijn groote schilderij *Conte de Fée*, of, over zijn breede tafel gebogen, in een nieuwe teekening een nieuwe incarnatie te geven der vrouw „aux mille lignes, aux mille séductions, la femme d'amour

Buveuse d'Absinthe (naar een schilderij).

égoïste, fleur de toutes les ivresses, tige de tous les vices, source de tous les maux, âme de toutes les joies profanes".

Zie zijn *Buveuse d'Absinthe* en zijn *Amoureuse du Mal*, twee zijner beste schilderijen, en gij leert De Feure in die beide werken ten volle kennen.

De eerste: een jonge vrouw in een tuin aan een tafel gezeten, voor haar

een glas met den vergetelheid schenkenden drank; op den achtergrond de silhouetten van een paar Parijsche figuren die scherp uitkomen onder het schijnsel van een paar electrische lampen. Maar die omgeving is slechts bijwerk; geheel onze aandacht wordt getrokken door het sterk verlicht gezicht dier jonge vrouw, door haar oogen vooral, waarin wij de ziekte, den komenden waanzin, lezen. En over dat geheel licht een nevel van groen, de kleur der

Amoureuse du Mal (naar een schilderij).

absinth heeft zich aan alles meegedeeld, zij is symboliek.

De andere: een vrouwenprofiel van groote teederheid in een omgeving van blauw met hier en daar een geele plek. Die jonge vrouw met haar zinnelijke lippen, haar bewogen neusvleugels, haar half gesloten oogen, fijne hals en vollen boezem, draagt op den schouder een paradijsvogel en houdt in de hand een reukbrander welks damp opgaat in warrelingen die de beelden

van het kwaad, op den achtergrond door een drietal naakte figuren voorgesteld, omslingeren.

Alles wat hij haar wil laten zeggen weet De Feure te leggen in de oogen zijner vrouwen. Er gaat een magische kracht van uit.

Een verzamelaar die vele schilderijen, waaronder de genoemden, van onzen landgenoot heeft, zonder dat die door hunne plaatsing zich onderscheiden, zeide mij dat, dikwijls, wanneer hij bezoekers in zijn galerij had rondgevoerd,

Affiche.

hij dezen later terugvond voor de *Buveuse d'Absinthe*, voor de *Amoureuse du Mal*, of voor een ander dezer wonderlijke vrouwenbeelden, aangetrokken door het geheimzinnige dat uit die oogen spreekt.

Als affiche-teekenaar heeft De Feure ook in ons land een zekeren naam; waarop hij zich in het minst niet laat voorstaan. Dat hij overigens ten onzent weinig bekend is mag zijn verklaring vinden in het essentieel fransch-zijn van zijn kunst.

Zijn veelzijdigheid en deze fransche zin hebben hem tot medewerker doen kiezen door den bekenden kunsthandelaar Bing, wiens galerij *l'Art Nouveau*

sedert het voorjaar van 1896 de plaats ingenomen heeft van de meest volledige verzameling Japansche en Chineesche kunstwerken en kunstvoorwerpen die in Parijs te vinden was.

De heer Bing en Georges De Feure — de een Duitscher van oorsprong, de ander Hollander van geboorte — hebben hun streven vereenigd in het zoeken naar een zuiver fransche decoratieve kunst. In hoeverre zij in dat streven geslaagd zijn — of liever in hoeverre De Feure dit is, want het is zijn werk dat wij er te aanschouwen krijgen — zullen wij zien in het *Pavillon de l'Art Nouveau* dat op de Wereldtentoonstelling van dit jaar een eigen plaats (op de Esplanade des Invalides) inneemt. Daar geeft onze landgenoot in de groep „Decoratie en meubileering van openbare gebouwen en woonhuizen" eenige volledige, uitmuntend geslaagde proeven van wat hij verstaat onder het scheppen van een der elegante vrouw waardig milieu.

Met dit keurig stuk werk van den kunstenaar De Feure voor oogen dringt zich aan mij op de behoefte den grooten aestheticus Anatole France even het woord te laten, door eenige zinnen aan te halen van een redevoering die deze uitnemende letterkundige artist aan den vooravond van de opening der Tentoonstelling ten aanhoore van een groot gezelschap „kunstarbeiders" heeft uitgesproken.

„Er zijn geen twee soorten van kunsten, de indrustriëele en de schoone; er is slechts ééne kunst die in haar geheel nijverheid en schoonheid omvat, en die er zich op toelegt het leven aangenaam te maken door om ons de schoone vormen te vermenigvuldigen, door schoone gedachten uit te drukken. De kunstenaar en de kunstarbeider werken te zamen aan hetzelfde prachtige werk; zij vereenigen hun streven om ons de menschelijke woning aangenaam en lief te maken, om aan het huis, aan de stad, aan de tuinen een voorkomen van bevalligheid en van adel mee te deelen.

Zij zijn de een aan den ander gelijk door de uitoefening van hun bedrijf. Zij zijn elkanders medewerkers. De arbeid van den goudsmid, van den pottebakker, van den emailleerder, van den tinnegieter, van den schrijnwerker, en van den tuinman behoort even goed tot de schoone kunsten als de arbeid van den schilder, van den beeldhouwer, van den architekt, voor zoover men ten minste niet denkt dat de goudsmid Benvenuto Cellini, de pottebakker Bernard Palissy, de emailleerder Pénicaud, de tinnegieter Briot, de schrijnwerker Boule, de tuinman Le Nôtre, om slechts van de ouden te spreken, niet werken van een nog al schoone kunst hebben uitgevoerd.

Maar gij acht, integendeel, burgers, dat de kunstarbeider die de ronding van een vaas heeft gevonden of de doorschijnendheid van een email heeft verkregen, de medebroeder is van den kunstenaar die de lijnen van een beeld heeft ontworpen of de kleuren van een schilderij heeft gekozen."

Deze paring der kunsten vinden wij op de gelukkigste wijze in De Feures werk; en, het mag zonder den minsten schijn van reclame gezegd worden, van dat werk vinden wij de gelukkigste voorbeelden in hetgeen deze artist nu al maanden lang bezig is voor te bereiden en uit te voeren voor den voor

kunst hoogstgevoeligen kunsthandelaar Bing, wiens initiatief al jaren lang zulk een gunstigen invloed op de styleering van het Fransche meubel, in den breedsten zin bedoeld, heeft uitgeoefend.

Zien wij, naar De Feures teekeningen en onder zijn voortdurend toezicht uitgevoerd, die in ivoor gesneden toiletartikelen, de wandbekleeding en gordijnen in zij geweven, de tafels en stoelen door hem geboetseerd, het gestoken

Affiche.

houtwerk, de geborduurde vloerkleeden, de paneelen, plafonds en vensterruiten, die een *cabinet de toilette* en een *boudoir* vormen en ieder op zichzelve tot een keurig harmonieus geheel maken, dan wordt het ons duidelijk dat Anatole France gelijk heeft met te zeggen dat er maar éene kunst is, en dat de kunstenaar zich evengoed openbaart in het maken van een voorwerp van dagelijksch gebruik tot een werk van kunst als in het scheppen van een beeld of een schilderij. Zeide ik van De Feure dat hij reeds behoort tot diegenen wier

werk op dat van na hem komenden invloed uitoefenen, dan is dit zoowel om de artistieke eenheid waarin iedere samenstelling zich vertoont die wel overwogen groeit uit de paring van zijn werkzaam intellekt en zijn ontwikkelden smaak, als om wat ik noemen mag zijn stijl. Fransch-zijn in al wat hij voortbrengt — hij doet daarmee zijn moederland geen oneer aan, want Nederland heeft er te allen tijde prijs op gesteld aan de kunst en de schoonheid de beperking van landsgrenzen te ontzeggen — dat streven heeft hem, wiens oorspronkelijkheid hem verbiedt zijn werk een navolging te doen zijn van de Japansche en de

Brugge (naar een lithographie).

Engelsche kunst, die hij beide even goed kent als hoog waardeert, een stijl, zooal niet doen scheppen, dan toch doen vormen, dien hij het recht heeft den zijne te zeggen, die ultra-modern is en tevens al de bevalligheid vertoont van de Fransche kunst der zeventiende en achttiende eeuwen.

In de paneelen van het *Pavillon de l'Art Nouveau* herkennen wij De Feures zeer persoonlijk talent; wij vinden er den schilder der *Féminiflores* in terug, en zien in ieder er van een verschillende harmonie van overeenstemmende kleuren en tinten met een of twee passende kontrasten. Ook in deze schilderijen

is de vrouw het hoofdmotief. Zij is het eveneens in de vier groote gekleurde *vitraux*, die als 't ware opgebouwd zijn uit in lood gevatte stukken glas, ieder van eene kleur, te zamen weer eenzelfde harmonie van kleuren en tinten vormend.

En hij zelve?

Men moet hem zich niet voorstellen als een somberen denker, den in zichzelf gekeurden misantroop. De vele en hardnekkige moeielijkheden waartegen hij in het begin van zijn loopbaan te kampen had, zoowel tijdens het boheme-achtig leven dat hij geleid heeft in Nederland en in Parijs, als toen zijn talent tot ontwikkeling kwam, hier, en hij veel en langdurige miskenning ondervond, hebben hem niet mild gemaakt in zijn oordeel over de menschen; maar zijn natuurlijke goedmoedigheid heeft zijn scepticisme verzacht. Hij is door en door een man van het gezellige leven, wiens eigenaardige mengeling van teruggetrokkenheid en hoogmoed tegenover menschen die hij niet kent, hem weinig beminnelijk maakt voor dezen. Maar zijn vrienden kennen hem een groote mate van hartelijkheid en teederheid toe — daarvan ook spreken velen zijner werken — en zij weten zijn helderen geest, zijn ontwikkeld verstand en zijn intellektueel gevoel te waardeeren.

Parijs, April 1900.

IÈLE.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

Ièle had de schamele maandroosjes, waar Miny haar mee getooid had, droomerig uit haar goudbruin haar genomen en het rose lint, dat die golvende massa in toom hield, langzaam losgestrikt. En nu zat zij bij 't open balkonraam, de handen in den schoot gevouwen, een tenger blank half-kind-half-meisje, in het blauwzilveren licht der zuivervolle lentemaan.

Zij zat heel stil, in extase, de groote oogen heel wijd open, de frissche lippen van elkaar, bleek in de omlijsting van haar lokken, die glansden in het maanlicht en trilden in den Juniwind. Zinnenstreelend woei de zachte nachtkoelte, beladen met de smeltendzoete geuren van den grooten gelerozenstruik op het balkon en de sterkere aromen van de jongbebladerde oude beuken, wier kruinen wiegelden boven de schutting uit, aan den overkant van de stille straat.

— Ièle! Ièle! klonk het van beneden, dringend en dwingend.

Maar Ièle verroerde zich niet, toen het geluid tot haar kwam.

Zij wist wel wat de zusters van haar wilden, maar zij wou niet meer naar beneden. Zij wou hierboven blijven, een uurtje rustig genieten van haar geluk. Het was zóo nieuw en Ièle was zóo jong nog, de jongste van het zestal waarin het vrouwelijk element de overhand had, zij, nog een schoolkind, het kleintje dat nog niet meetelde en nog niet uitging. Zij werd immers altijd vroeg naar bed gestuurd en nu was 't al over kinderbedtijd. Half elf galmde al de torenklok.

— Ièle! Ièle! klonk het weer van beneden, maar nu een verdieping hooger, schel en scherp, bijna bevelend.

Maar Ièle, hoewel de hatelijke stoornis het teedere zilverwaas van haar droom ruw verscheurde, deed alsof zij het opeischend geroep van haar zusters niet had gehoord.

En toch konden Truus en Jos en Miny elk oogenblik de kamer komen binnenstormen, om te zien of het kleintje werkelijk al in bed lag. Zij waren er niet aan gewend door het gewillige jongste zusje gedwarsboomd te worden. Als zij haar noodig hadden moest zij klaar staan. En zij hadden haar noodig om piano te spelen terwijl zij, de volwassen meisjes, dansten.

Maar het gedweeë kleine meisje voelde zich opeens moedig geworden. De gedienstigheid, waarmee het zachtzinnig, in eindeloos gedroom verzonken zusje de levendigere en zelfzuchtigere zusters had verwend, was plotseling overgeslagen tot flinkheid, bijna tot overmoed. Zij was nu ook een groot meisje: Alex had met haar gedanst!

Truus, Jos en Miny gaven 't op. Er kwam geen antwoord uit de slaapkamer

en er glipte geen lichtschijnsel uit de deurreet op het portaal. Het kleintje was dus dadelijk zoet naar bed gegaan en sliep, met een lesboek onder haar kussen, om morgenochtend weer bijtijds klaar te zijn voor den schooldag.

Nu was 't weer rustig als te voren. De gasten zouden zeker nog wel een uur blijven of langer.

En allengs spon Ièle zich weer in haar web van droomen in.

Hoe was het dan ook weer gekomen dat zij, het veertienjarig schoolkind, gewalst had met den mooien Alex, die tien jaar ouder was dan zij?

Voor den verjaardag van Truus, haar oudste zuster, die acht-en-twintig jaar werd, was een partijtje op touw gezet. En na de thee, hoewel er niet gedanst zou worden, had het opgewonden troepje de goedig glimlachende huismoeder omsingeld en overgehaald tot dansvergunning. In een wip hadden stoere jonge mannenarmen de hinderlijkste meubels uit het ruime salon in de diepe vestibule gedragen. Ièle stond, verlegen, in een hoek, naar de vroolijkheid van de anderen te kijken, alsof de algemeene pret haar niet aanging. Aanstonds werd ze aan de piano gezet om haar heele dansrepertoire af te spelen. Gedwee en vlug zweefden de slanke blanke vingers over de toetsen. En terwijl zij, in het opgejaagde stof der dansende paren, op haar krukje gezeten, de dartele noten deed samenreien tot huppelende melodieën, uitnoodigend tot rhythmisch blij bewegen, kwam er een stille bitterheid in haar op. Het was zooals altijd: aan háar genoegen dacht geen mensch. Het leek wel vanzelf te spreken dat zij op den achtergrond werd geschoven, dat zij, bij al wat er te genieten viel, de ondergeschikte rol van helpstertje moest vervullen, gehoorzaam haar zusters dienend, zonder op wederdienst of dank te mogen rekenen. Miskenning, — want waarin anders dan in leeftijd waren Truus, Jos en Miny haar meerderen? — nog nooit had ze er zich zóo door gekrenkt gevoeld. Het was haar te moede of dien avond de maat boordevol was. En ook haar oogen, die strak op de muziek tuurden, schoten vol tranen van achteruitzetting en eenzaamheid. Daar zat zij nu, op het vroolijk familiefeest, er buiten gesloten, gekleed in een afleggertje van haar jongste zuster Miny, zich op te offeren, neen, opgeofferd, alsof ze ook niet een jong meisje was! Maar zij slikte de tranen in, die haar oogen benevelden en de noten deden golven op het muziekblad, alsof die ook wilden meedansen in deinende sleepende rijen. Haar koude vingers bleven maatvast. Maar eindelijk voelde zij dat zij niet meer kon. Het had al tien uur geslagen, haar gewone tijd om naar bed te gaan. En zij keerde zich om, zei: — Nu ben ik doodmoe! laat nu een ander maar eens spelen! en stond op om stil naar bed te gaan.

Ondanks het teleurgesteld: — Nu al moe, kind, en je hebt aldoor stil gezeten! van Jos, dat haar sarrend-wreed klonk, ondanks het beschermend: — Van avond mag je wel een beetje later opblijven, omdat je zus jarig is! van Truus, was Ièle al tot bij de deur gevlucht, zich kleinmakend in de draperieën, toen Miny haar bij den arm had gepakt en meegetroond en op schoot getrokken en voorzien van een glas koelzoete vruchtenstroop, dat zij dorstig uitdronk. Ièle mocht Miny het liefst lijden: zij had opwellingen van

goedhartigheid. Maar dat kinderachtig opschoot-zitten beviel Ièle volstrekt niet. Zij was juist aan het worstelen om vrij te komen uit de blanke bloote armen van Miny, die 't aardig vond om moedertje over het kleingehouden zusje te spelen, toen Alex naar het meisjesgroepje toekwam en... haar, Ièle, om een wals vroeg.

Ja, zoo was het gekomen, dat onbekend gevoel van zaligheid in de armen van dien vreemden man. Zoetjes gewiegd — hij walste heerlijk — zag zij op tot zijn matbleek gezicht en dronk den magnetischen blik van zijn ondoordringbare fluweeloogen, den raadselachtigen glimlach van zijn heerlijken mond, rood als een mooie exotische vrucht onder de schaduw van zijn donkere snor. Nog nooit had zij zich zóo licht, zóo gelukkig gevoeld. Zij had wel altijd willen blijven zoo, in zijn armen, zwevend door het leven. En toen de wals uit was en hij haar losliet, wankelde zij duizelend de kamer uit, de trappen op, tot zij veilig in haar kamer, bij het wijdopen balkonraam zat.

Hoe goed van hem, hoe edelmoedig, zich over haar te ontfermen! dacht ze, in haar dankbare behoefte om dien vreemden jongen, van wien zij niets af wist, te idealiseeren. Zij begreep niets van het geluk dat haar doorstroomde. Zij wist alleen dat er iets nieuws, iets moois in haar jong leven gekomen was, een gloed waaraan zij zich kon koesteren, als zij zich weer zóo koud en eenzaam voelde in het drukke gezin, waar niemand belangstelde in haar peinzen en droomen.

Wielengeratel wekte Ièle uit haar vormeloos-vaag, nameloos-zoet gemijmer. De eerste rijtuigen om de gasten te halen kwamen, de plechtige nachtstilte brekend, aanrollen in de stille straat. De oranje lantarens werden al zichtbaar als drakenoogen in de sprookjesmooie lentenacht. Nu kleedde Ièle zich haastig uit, hoezeer het haar ook speet zich te ontdoen van de klêeren, die Alex had aangeraakt, alsof zij met het eenvoudig witte japonnetje, met het rose ceintuur, waarvan de groote strik, in het maanlicht, haar een vreemde reuzevlinder leek, met de witte schoentjes die zoo heerlijk gedanst hadden, nauw rakend den vloer, als gevleugeld, iets van haar nieuw geluk zou afleggen.

Om zich niet te verraden, stak zij geen licht aan en liet zij de vensters open. En toen de meisjes, na een luidruchtig en langgerekt afscheid, de gasten hadden uitgelaten en, lachend en babbelend, de trappen opstormden, lag Ièle al lang in haar smal wit bedje, als in een bad van maneschijn, de handen gevouwen boven het hoofd, de bruine vlechten langs de witte wangen, met wijdopen slapelooze oogen te staren in het hemelblauw.

Zonder zich aan de nachtrust van Ièle, die zich slapend hield, te storen, renden Truus en Jos de kamer in.

Hard kleppend gingen de vensters dicht, met een raken ruk ontrolden zich de valgordijnen, met een schrijnende vlam verjoeg de dadelijk aangestoken lamp de poëtiseerenden maannacht. Doodstil, hoewel innerlijk brandend van ongeduld om weer donker en stilte om haar heen te krijgen, lag Ièle te wachten tot haar zusters uitgebabbeld waren.

— Wat slaapt zoo'n kind toch vast! zei Truus, luid genoeg om Ièle wakker te maken, als zij sliep.

— Weet je 't wel zeker? fluisterde Jos geheimzinnig terug.

— Ja, kijk maar! stelde Truus gerust en zij nam de felroode kap van de lamp af en liet het schelle licht vallen op het bleek gezichtje van Ièle, die zelfs geen wimpertje bewoog.

— Nu, dan kunnen we gerust praten, zei Jos. Wat zeg jij wel van Miny met Alex?

— Ik... dat zij hem schandalig aanhaalt.

— Nietwaar? 't Komt niet te pas voor een fatsoenlijk meisje. Zoo'n nest, zoo'n flirt! Ze gunt hem niemand anders.

— Ik begrijp niet wat hij in haar kan zien! Mooi is zij toch volstrekt niet, vind jij wel?

— Neen, met die ongedistingeerde wipneus...

— En die groote mond en dat eeuwig gegichel...

— Ja, de tandententoonstelling... En die maniertjes met heeren, daar erger ik mij altijd zóo aan.

— Ze heeft *fraîcheur*, maar dat is ook al.

— Ja, de *beauté du diable*, geen mooie trekken, meende de taniggeele Jos.

— En ze is ook veel te dik voor een jong meisje, vond Truus, die beenig en hoekig was.

— Hij maakt haar wel in 't oogloopend het hof; hij heeft aldoor met haar gedanst... Zeg, Truus, denk je dat hij haar zal vragen?

— Geen nood, hoor! zoo'n jongen fladdert heel wat rond eer hij er aan denkt om zich te engageeren.

— Maar ik geloof toch dat ze op hem rekent.

— Dan is ze een mal spook, dat zeg ik.

— Ja, als je maar alles gelooft wat je cavalier je op de mouw speldt.

— Op de mouw... die is goed! die vette bloote bovenarmen, bah!... Begrijp jij hoe Mama het toestaat, dat Miny zich zóo...

— Blootgeeft... in elke beteekenis? Iemand zóo te laten merken dat je dol op hem bent! Maar och! mama let er niet op.

— En Mama wou haar dochters ook graag getrouwd zien.

— Nu, 't is mij wel, laat Miny maar het goede voorbeeld geven: van een bruiloft komt een bruiloft. Als zij slim genoeg is om zoo'n vlinder als Alex te vangen...

— Stil, daar is ze!

De veelbesprokene kwam binnen en begon zich dadelijk zwijgend uit te kleeden.

Ièle's bleek gezichtje was rood geworden van ergernis. Haar hart klopte in de keel en het dek benauwde haar. Maar zij dorst zich niet verroeren om geen hatelijk:

Luistervinken deugen niet!

naar het hoofd te krijgen. En zij vond het niet minder akelig dan haar

zusters dat ze alle vier die ééne slaapkamer moesten deelen. Truus, Jos en Miny hadden elk haar boudoirtje, waar zij zich rustig konden afzonderen en veilig met elkaar of met vriendinnen, haar meisjesgeheimpjes bepraten. Ièle had geen enkel plekje dat zij het hare kon noemen, niets dan haar bed in de gemeenschappelijke slaapkamer. En het kwaadspreken van Truus en Jos hinderde haar onuitsprekelijk.

— Wat kom je laat! Wat heb je toch zóo lang beneden uitgevoerd? vroeg Jos, verlegen met de plotselinge stilte.

— Ik heb mama wat helpen opruimen.

— Met je mooie rose japon aan? hoe onpractisch!

— Och! ja — en ik wou jelui meteen gelegenheid geven om eens gezellig over mij te kletsen: twee vliegen in éen klap.

— Hoe kom je er aan? zei Jos kleurend.

Maar Miny had geen lust in gekibbel. Zij haalde enkel de mollige ronde schouders op en trok loom de kam door haar dik geelblond haar. Toen maakten Truus en Jos ook voort met haar nachttoilet.

Het was een verlichting voor Ièle toen eindelijk de lamp uit was en haar zusters in bed lagen.

Zoodra het donker in de kamer was, zag zij duidelijk het mooi matbleek gezicht van Alex met zijn zijïge woestkrullende haren, blauwzwart en glanzig als kraaienveêren, met zijn diepe sombere oogen, gesluierd alsof zij het geheim van zijn hart niet verraden wilden. En zij vroeg het hem vruchteloos af:

— Houd-je van Miny? houdt Miny van jou, Alex, lieveling?

Neen, neen, zij, Ièle, wist het wel beter: Miny was licht ontvlambaar, toeschietelijk misschien, maar niet coquet. Natuurlijk was zij dolblij met de hofmakerij van Alex. Truus en Jos zouden er immers ook trotsch op zijn geweest, als hij zich had verwaardigd werk van haar te maken: dat bleek duidelijk genoeg uit haar spijtig gesmaal op haar bevoorrechte zuster. Van Ièle's ééne wals waren zij geen van beiden jaloersch. Natuurlijk, Ièle telde ook nog niet mee.

Na een slapeloozen nacht viel Ièle eindelijk, tegen den morgen, in een koortsige sluimering. De leelijke afgunst van haar twee oudste zusters vermengde zich, in haar onrustige droomen, met het mooie geheim van haar eigen nieuw gevoel van zaligheid.

Op school was zij onoplettender en leek zij dommer dan ooit, dien dag en den volgenden. Onophoudelijk moest zij aan Alex denken. Maar de vermaningen der onderwijzeressen, de snauwen van Truus en Jos, de plagerijen van haar broêrs, niets kon haar deren. Neuriënd raffelde zij haar strafwerk af. En zoodra ze een uurtje vrij had, liep ze in den tuin te droomen, zacht zingend, soms plotseling uitjubelend haar nieuw geluk of 's avonds in het priëel van kamperfoelie, zat zij te dwepen, weenend stil. In haar behoefte om haar gevoel te uiten, getemperd door haar antipathie jegens haar omgeving, nam zij haar toevlucht tot een dagboek. Zij vluchtte er mee van de éene kamer naar de andere, altijd gejaagd, zoodra er iemand binnenkwam, het geschrevene bedek-

kend met een blad vloeipapier, het schrift, als zij naar school moest, wegstoppend in een gewezen speelgoedkastje, dat in een hoek van de slaapkamer stond, het eenig meubeltje dat van haar was en waarvan zij zorgvuldig het sleuteltje in den zak van haar schooljurk droeg. Maar dit liet ze varen toen ze eens, op school, merkte dat zij den sleutel tehuis in een andere jurk had vergeten. Zoodra zij toen tehuis kwam, verscheurde zij de blaadjes vol van haar hartsgeheim.

Ondertusschen zag zij Alex niet weer.

Een week of zes na den verjaardag van Truus, zat Ièle, die vacantie had, te lezen op de trap. De slaapkamer was in beslag genomen door Truus en Jos, die zich kleedden voor de tennisclub. Mama zat in het priëel. In het salon kon elk oogenblik visite komen. Het schuwe kind had een koele en afgezonderde schuilplaats gevonden op een klein zijtrapje van enkele treden, dat zelden of nooit werd gebruikt. Daar hoorde zij stemmen in het boudoir van Miny. Zij wou niet luisteren, schichtig opgeschrikt stond zij, met haar boek in de hand, klaar om te vluchten. Maar de luide woordenwisseling hield haar onwillekeurig terug. Miny werd gesard; nu dan, als 't al te hoog liep, zou Ièle Miny's partij gaan nemen.

— Dus je wilt niet mee omdat de ontrouwe Alex niet meer komt? plaagde de stem van Jos, wees toch verstandig, meisjelief, houd je toch groot!

— Houd je mond! zei de stem van Miny trillend van woede. Ik blijf tehuis omdat ik hoofdpijn heb, laat me nu met rust.

— Die hoofdpijn lijkt wel geregeld op tennisdag te komen! hoonde de stem van Jos terug, nu adieu, beterschap!

Toen Jos de trap af was en de deur uit met Truus, hoorde Ièle Miny snikken.

Vlug liep Ièle om naar Miny's boudoir en klopte.

Aanstonds kwam Miny, van haar divan opgesprongen, aan de deur, met een boosrood behuild gezicht.

— O god! wat nu weer? laat me toch met rust, jelui maakt me nog gek! riep Miny buiten zichzelve van drift.

Ruw drong zij Ièle weg, die, zich kleinmakend, door de deurkier wou binnensluipen. Ièle hoorde haar zich opsluiten; de sleutel knarste nijdig in het slot.

Ièle raapte haar boek op, streek eerst haar hand over den bezeerden schouder en toen over haar peinzend voorhoofd. Toen ging zij denken in den tuin.

Alex kwam dus niet meer op de tennisclub, waar de meisjes hem elke week ontmoetten. En Jos, die zoo spijtig was geweest toen Alex Miny het hof maakte, verheugde zich nu onedelmoedig in zijn wegblijven.

Wat was er dan toch tusschen Alex en Miny voorgevallen?

Een misverstand, was de slotsom van Ièle's gepeins.

En toen jubelde het in haar op: zij, Ièle zou dat misverstand uit den weg ruimen, zij zou die twee gelieven vereenigen.

Miny was nu wel ruw tegen haar geweest, maar Ièle hield genoeg van de eenige zuster die haar gewoonlijk de hand boven het hoofd hield, om haar die onrechtvaardigheid te vergeven.

Ja, Miny gunde zij geluk.

En Alex zou háár, kleine Ièle's broêr worden, haar aangebeden, haar uitverkoren broêr!

O op haar bloote knieën mocht Miny God wel danken voor zulk een bovenmenschelijk geluk: de vrouw zijn van Alex, dien schat, dien engel, dat ideaal!

Zij zag Miny al op haar receptie, heel in 't wit, met een blanke bouquet in de hand. Zij zag Alex in 't zwart, naast Miny, bleek van geluk, glimlachend van liefde.

En tranen van verteedering over haar eigen edelmoedigheid welden op in Ièle's oogen.

Waarom stak Ièle nu zóo hevig, in de linkerborst, even boven het hart, een felle pijn, die haar den adem benam?

Dat had zij wel meer als haar iets erg ontroerde. Stil, het was dadelijk weer over en het had niets te beduiden. Zenuwen, zei de dokter. — Aanstellerij! zeiden Truus en Jos. Schoolpijn, meenden haar ouders.

Toen het over was, ging zij naar boven, naar de slaapkamer. Uit het oude kastje haalde ze een doos postpapier, een roodleeren zakinktkokertje en een opengewerkte beenen penhouder met een miniatuurlandschapje achter een vergrootglaasje. Toen zocht ze een plekje om te schrijven. Ongeduldig ruimde zij de tafel leeg, waarop Truus en Jos kammen en borstels, ruches en handschoenen, fleschjes odeur en een poudre-de-riz-kwast hadden laten slingeren. Zij beefde een beetje en haar hart klopte bij schokken, toen zij zich neerzette om dien brief te schrijven, dien brief aan Alex, waarvan zijn geluk en dat van Miny afhing. Met zorg koos zij een velletje uit haar fantasiepapier; geen rose, dat was voor gelieven; geen mauve, dat was lichte rouw; een bleekgroen, dat was lente en hoop. En 't was van boven tot onder bestrooid met vliegende vogeltjes, dat waren haar droomen, haar gedachten, die altijd vlogen naar Alex.

En Ièle schreef:

O kom toch! kom gauw Miny troosten, zij is zóo bedroefd en zij wil niet meer naar de tennisclub omdat u er niet komt. Ik weet niet wat er tusschen u beiden is geweest, maar Truus en Jos zeiden, dat u Miny het hof maakt en dat is nog niet zoo erg lang geleden. Waarom is u nu boos op haar? Zij houdt zoo innig veel van u, zij zal zoo blij zijn als u met haar wil trouwen. O kom gauw alles goed maken en (buiten Miny, die *niet* weet dat ik u schrijf) zal niemand u zóo dankbaar zijn als uw aanstaande zusje

GABRIELE.

Toen maakte het kind haar briefje dicht, schreef er het adres van Alex op, dat zij toevallig, door een briefkaart van haar broêr Karel, was te weten gekomen, zette haar grooten witten stroohoed op en sloop het tuinpoortje uit naar de brievenbus. Toen het schoolmeisjesachtig couvert in de gleuf was verdwenen, keerde Ièle verlicht naar huis, in het besef dat zij gedaan had wat zij kon om Alex en Miny gelukkig te maken.

Toen echter, den volgenden morgen, aan het ontbijt, er geen antwoord van Alex voor haar was en ook Miny geen brief had ontvangen, verkeerde de zelfvoldoening van Ièle in onbestemden angst. Gejaagd liep zij de laantjes van den tuin op en neer en, toen zij moe werd van het drentelen om de perken, ging ze een eind wandelen buiten, om haar onrust te bedaren. Maar een heel leger van gewetensbezwaren zat haar op de hielen. Als Alex nu vanmiddag kwam, inplaats van te schrijven en hij liet Miny Ièle's brief zien.... Neen, dát zou Alex niet doen. Maar áls Miny het wist, dat Ièle zoo maar, zonder te vragen of haar zuster het wel goed vond, zich met haar zaken had bemoeid.... Ièle's stemming werd gedrukt, bange voorgevoelens overweldigden haar. Als Alex het kwalijk nam dat zij zich had gemengd in een liefdesgeschiedenis, die alleen hem en Miny aanging... o, als hij een hekel aan haar kreeg, dan was zij liever dood!

Overstelpt door haar aandoeningen. opeens te moe om verder te loopen, ging ze in het gras zitten en, haar bleek gezichtje aandrukkend tegen den groenbemosten bast van een ouden boom, dien zij krampachtig met haar tengere armen omklemde, liet zij de tranen, die haar benauwden, vloeien tot ze, opgelucht, weer op kon staan en, met een hoopvol lachje naar huis wandelen. Misschien liep alles wel goed af: immers, zij had geen kwaad gewild. Zij had niet aan haar eigen belangen gedacht. Miny's huwelijk zou Ièle eenzaam en onbeschermd aan de heerschzucht van de oudere zusters overleveren.

's Middags bleef Ièle tehuis. Miny, die zich werkelijk onwel voelde en er slecht uitzag van stil verdriet, lag op haar divan, met een boek dat zij niet las, treurig te droomen van Alex. De anderen waren allen uit.

Popelend van verwachting, vatte Ièle post op het balkon. Als Alex naderde kon zij hem al uit de verte zien aankomen en Miny voorbereiden op het verrassend bezoek. Zij tuurde links, zij tuurde rechts; de visite-uren gleden voorbij, maar Alex kwam niet. Bleek van spanning en zenuwmoe, ging Ièle eindelijk naar binnen, drentelde naar het salon, sloeg de piano open en speelde de wals, die éene onvergetelijke. Onder haar warme bezielde vingers, kreeg de vroolijke dansmuziek een nieuwe diepere beteekenis.

Onbewust, stortte het kind de liefde die hoog in haar opvlamde, hartstochtelijk en toch zoo rein, in melodieën uit.

Den volgenden morgen, dreef haar onrust haar weer naar buiten en met die voorliefde voor bekende wegen van in-zich-zelfgekeerde naturen, sloeg zij dezelfde paden in. Hoewel zij altijd met Alex vervuld was, schrikte zij, toen zij zijn slanke gestalte en zijn zwart-omkruld matbleek gezicht zag naderen. Zij zocht hem te ontwijken, maar hij kwam naar haar toe en, vriendelijk lachend met zijn hevigroode lippen, waartusschen de amandelwitte tanden meelachten, sprak hij haar aan:

— Dag lief mooi kindje! wandel een eindje met mij op!

Zóó ontroerd dat zij geen woorden kon vinden, deed Ièle wat hij vroeg. Zijn bijzijn bedaarde de hartepijn die haar borst, al die weken, als met lange vlijmscherpe naalden had doorstoken.

— Hoe toevallig dat ik je tegen kom, zei Alex, gevleid door den indruk dien hij op het argelooze kleine meisje maakte, ik had juist een appeltje met je te schillen. Neen, wees niet bang, ik zal niet erg op je brommen, voegde hij er bij, toen hij Ièle's groote kastanjebruine oogen, wijd van schrik, tot hem opgeslagen zag. Als je eerlijk biecht, zal ik je maar een kleine boete opleggen.

Ièle bleef zwijgen, overweldigd door de magnetische persoonlijkheid van Alex, maar haar oogen zeiden hem genoeg.

O wat las de verwende mooie Alex al niet in die onschuldige meisjesoogen! — Vereering, toewijding, onbewuste liefde.

En zijn ijdelheid jubelde in hem op:

— Dit teêr etherisch veertienjarig meisje, juist op de grens van kind- en vrouw-zijn, aanbidt mij, behoort mij, zou willen sterven voor mijn geluk!

— Kom, speel geen stommetje, wees niet verlegen, antwoord maar op mijn vragen, zei hij vriendelijk met zijn verleidelijkst stemgeluid.

Een stille hoofdknik van Ièle beloofde hem gehoorzaamheid.

— Wist Miny *heusch* niet dat je mij dat briefje schreeft, Gabriele?

— Neen, *heusch* niet.

— Zweer het mij dat het geen afgesproken werk was, zweer het mij bij wat je het liefste en het heiligste in de heele wereld is.

— Ik zweer het u, zei Ièle plechtig en gedwee, bij wat mij het liefste en het heiligste op de heele wereld is.

Alex voelde de vraag op zijn lippen: wát haar dan wel het liefste en het heiligste zijn kon, maar hij wist wel dat het haar liefde was en... het was nog te vroeg om die teedere bekentenis uit te lokken.

Hij zuchtte van verlichting en vroeg voort:

— Denkt Miny heusch dat ik plan had met haar te trouwen?

— Dat weet ik niet.

— Denk jij dat ze erg veèl om mij geeft?

— O ja, natuurlijk!

— Waarom natuurlijk? zei hij meer achteloos dan vragenderwijs. En dacht jij dat ik zóóveel van Miny hield om te verlangen haar altijd bij mij te hebben?

— Ja, dat dacht ik en Truus en Jos dachten het ook, toen u, dien avond van Truus haar verjaardag, zoo druk met haar had gedanst.

Alex haalde, wenkbrauwfronsend, de schouders op en liep een eind door zonder verder vragen.

— Is u nu boos? zei Ièle zacht.

— Op jou niet, kind, jij bent een engel. Je naamgenoot de engel Gabriël, bewaakte het Paradijs om die arme Adam en Eva er uit te weren, maar jij zoudt juist andersom willen doen: Miny en mij een paradijs op aarde helpen verschaffen, nietwaar?

Bij het omslaan van een eenzaam, dicht beschaduwd zijlaantje, trok hij Ièle naar zich toe en lei den arm, al pratend, om haar tenger middel.

— Luister, zei hij, en doe je best om mij te begrijpen. Ik vind Miny een

gezellige meid, een vroolijke zus en ik heb haar wel een heel klein beetje het hof gemaakt, maar dat beteekent niets, dat is zoo'n gewoon jongens- en meisjesspelletje dat wij flirten noemen. Vandaag de eene, morgen de andere, dat heeft niets te maken met zulke vreeselijk-gewichtige dingen als zich engageeren en trouwen. Als die goede Miny zich dat in het hoofd heeft gehaald, dan spijt het mij voor haar, maar ik heb er geen schuld aan.

— Die arme Miny! zei Ièle zacht en er dreven tranen in haar opgeheven oogen.

En waarlijk, een verteedering van medelijden met haar zuster mengde zich in haar zaligheid, maar het was de verheven weemoed van een uitverkorene over een verworpene: het hemelsche gevoel van eigen heil had toch de overhand.

Er was een bank onder een prachtigen kastanjeboom, Daar trok Alex Ièle naartoe en, den arm nog altijd om haar heen, zei hij met een half schalkschen, half verliefden blik uit zijn donkere fluweeloogen:

— Nu nog twee dingen, Gabriele: ten eerste moet je mij beloven *nooit*, tegen *niemand* ter wereld, een woord te reppen van ons gesprek, van onze ontmoeting.

— Ik beloof het u, zei Ièle, bedwelmd door zijn nabijheid.

— Neen, zoo gewoon beloven is mij niet genoeg, zweer plechtig, zeg mijn woorden na: ik zweer, op wat mij het liefste en het heiligste op de heele wereld is....

Stamelend van zaligheid, zei Ièle hem de woorden na.

— En wat... en wie, zeg Gabriele, is je het liefste en het heiligste op de heele wereld? fluisterde hij bijna ademloos, haar willig lichaam al dichter aan het zijne dringend, haar met zijn oogen, met zijn adem, met heel zijn wezen dwingend haar liefde te bekennen.

En in een snik, zei Ièle:

— Alex!

Toen, met een zegevierend lachje, aanstonds gebruikmakend van het oogenblik, als de volleerde hartenveroveraar dien hij zich voelde, zei Alex:

— En nu de boete, Gabriele!

En met nog in de ooren den zoeten klank van den engelennaam, dien tehuis werd afgeknot tot Ièle en dien hij zoo welluidend uitsprak, liet het kind zich het halfopen mondje kussen door de vochtigwarme lippen van den aangebeden Alex.

Verrukt, sloeg zij de teêre armen, warm in het batist van haar blousemouwen, om zijn zachten blanken hals en wierp, in willige overgave, haar doodsbleek kopje achterover op den arm die haar ondersteunde.

— Hou je zóoveel van mij? vroeg Alex ontroerd.

Zij zocht naar al de liefdewoorden, waarmee zij den held van haar droomen, dien ze, in haar edelmoedigheid had willen afstaan aan haar zuster, zoo zoetjes streelde, dag en nacht. Maar geen woord kwam over haar lippen. En alleen met haar heerlijke eerlijke oogen zei het onschuldig kind, te rein voor schaamte, den jongen man al wat haar lippen niet konden uiten.

Bewonderend, zag hij het serafisch gezichtje aan.

— Ik vind je ook zoo lief, zoo mooi, zei, trillend van nog ingehouden hartstocht, zijn teedere verleidersstem.

Ièle zuchtte diep, zwijmelend van geluk.

Zij lag in zijn armen, zijn lippen hadden haar gekust, zijn hand gleed streelend over haar hoofd, de weelde-uitstraling van zijn magnetische warmte was om haar heen.

En zacht als een zucht, suisde het over haar lippen:

— O zóo sterven....

Toen schrikte Alex op uit de behagelijkheid van zijn idylletje.

— Wat, sterven? onzin! Doe niet zoo sentimenteel, kind, je leven begint pas, zei hij gewild-vroolijk en, met een jongensachtigen schaterlach, maakte hij zich los uit de omhelzing van Ièle, die, pijnlijk aangedaan, rechtop trachtte te zitten, nog half bedwelmd, zwaar aanleunend tegen den bankrug.

— Willen we nu maar een eindje opwandelen? het zal tijd voor je worden, zei hij na een kleine pooze.

— Goed, zei Ièle, die wankelend opstond.

Alex keek recht voor zich uit, draaide zenuwachtig aan zijn snorpunten, beet zich op den onderlip en liep gejaagd voort, zonder Ièle aan te raken.

— Hier zullen we nu maar afscheid nemen, zei hij in de groote laan, we moeten niet samen gezien worden. En geen woord, hoor, geen woord!

— Neen, zei Ièle, hem een ijskoud handje toestekend, dag Alex!

— Dag schatje, niet zoo bleek zien, hoor, zei hij, losjes haar hand in de zijne nemend.

In een ommezien was hij weg.

Ièle stond, met de éene hand op het duizelend hoofd, met de andere op de linkerborst, waar de oude pijn haar weer met vlijmscherpe naalden doorpriemde.

Onafzienbaar welfde zich de breede beukenlaan, die zij door moest om tehuis te komen. O hoe kwam ze er nog ooit? De afstand leek haar eindeloos. Zij kon, nu Alex heen was, geen stap meer verder. Pijnlijk hijgend naar adem, liet zij zich neervallen in het gras van den wegkant. Het dunne weefsel van haar lila blouse golfde op en neer boven het zwoegen van haar hart.

Toen de benauwdheid was geweken, leunde ze, uitgeput, het geschokte lijfje aan een boomstam. De geurende koelte, het frissche bladeren-gesuisel, de kalme schaduw deden haar weldadig aan.

En in groote golven stroomde het even verstoorde geluk weer door al haar blij-ontwaakte zinnen in haar teedere meisjesziel.

Den volgenden morgen, op hetzelfde uur, na een koortsig-slapeloozen nacht, haastte Ièle zich naar de bank onder de kastanje. Zij vloog meer dan zij wandelde, haar oogen schitterden van vreugde. Hoewel Alex haar geen rendez-vous had gegeven, twijfelde zij geen oogenblik aan zijn komst. Natuurlijk had hij even vurig als zij naar den morgen verlangd, natuurlijk zou hij aanstonds zich komen koesteren in den gloed van haar liefde. Zij nam zich

voor, niet meer zoo stil en verlegen te zijn als gisteren en, terwijl zij zich voortspoedde door de beukenlaan, herhaalde ze, om zich moed te geven, al de innige woordjes van liefde en vereering die ze altijd ingehouden had toen zij nog meende dat Alex verliefd was op Miny. Dichtbij het zijlaantje gekomen, ging haar prevelen in zacht zingen over. Zij was niet erg teleurgesteld dat Alex er nog niet was; nu kon ze eerst nog eens alles overgenieten. Tehuis, in de benauwde slaapkamer-atmosfeer, waar Miny's bed zoo dicht bij het hare stond, had haar geheim haar te zwaar gedrukt om haar nieuwverworven geluk tot zijn recht te laten komen. Was zij niet schuldig tegenover Miny? Angstig had zij het zich afgevraagd. — Neen, antwoordde nu haar verstand op die vraag van haar gevoel. Zij had, zonder berekening, haar eigen belangen verloochend, gedaan wat zij kon om Alex en Miny weer tot elkaar te brengen. En het was een al verloren zaak geweest die zij bepleit had in haar briefje. Na dien onvergetelijken avond had Alex, om Miny te vermijden, geen voet meer gezet op het tennisterrein.

Na die wals met haar, de kleine kindgehouden Ièle, was Miny vergeten, Miny die met haar rond, wit en rose gezichtje, haar lachende blauwe oogen en haar geelblond haar, voor de *beauté* van het gezin doorging! Het gevoel van zaligheid dat Ièle had doortinteld in zijn armen, bij die eerste ontmoeting, was dus wederkeerig geweest. Het was de *coup de foudre*-liefde waarvan ze wel gelezen had in de romans die Truus en Jos lieten slingeren. En de eed van geheimhouding was eigenlijk ook heel romantisch.

Zoo dacht ze, al wachtend in het laantje. En Miny's treurend beeld werd weldra verdrongen door het stralend beeld van den aangebedene.

Alex kwam niet. Toch ging Ièle in een gelukkige stemming naar huis. Zij had genoeg om van te droomen, dagenlang. Die éene kus, die zekerheid van bemind zijn was voedsel genoeg voor een hart dat, voor liefde bestemd, bij een ongevoelige moeder, een onverschilligen vader en afgunstige zusters nooit eenig voedsel had gevonden.

Dien middag — het was tennisdag — zag Ièle Miny voor 't eerst weer met Truus en Jos meegaan. Zou zij hopen dat Alex ook komt? of zou ze zich over de teleurstelling heenzetten? dacht Ièle.

Tegen etenstijd zag Ièle, die de rozen op het balkon water had gegeven en, met haar gieter in de hand, daar stond te droomen, Truus en Jos komen aanwandelen en, een heel eind achteraan, Miny met een slanken jongen. Die twee waren in druk gesprek en Miny had een bos rose rozen in de hand, waarvan ze er éen coquet in haar ceintuur stak. De jonge man, flink in zijn wit flanellen pak, bijna even blond als Miny, bedelde blijkbaar om een rozeknop, dien zij hem, bij het afscheidnemen, dan ook gaf, met haar guitig aanhalig lachje. Later hoorde Ièle dat Alex er weer niet was geweest en dat Miny nu aan het flirten was met dien blonden jongen, die haar die rozen had meegebracht.

Alex vergeten! hoe was het mogelijk? Miny daalde in Ièle's achting tot het wufte mannenvangstertje dat ze in werkelijkheid was. Het zelfverwijt dat

haar nog bezwaarde viel Ièle van het hart, verruimend en verlichtend. En, in de schemering, aan de piano, gaf zij die stemming van bevrijding lucht in wild opjubelend gefantaseer.

Truus en Jos benijdden Miny wel, maar op haar spijtige manier, waren zij toch ook blij dat er nu eindelijk iemand die het ernstig leek te meenen, Miny het hof maakte. Miny stelde de leelijke zusters te veel in de schaduw. Eer Miny veilig en wel geëngageerd was, hadden Truus en Jos toch geen kans.

— En dan moeten wij ons nog haasten, hoorde Ièle Jos zeggen in den tuin. Als Ièle aan de beurt komt om ook uit te gaan....

— Nu wat zou dat nog? snauwde Truus, vind je dat bleeke saaie kind soms mooi?

— Ze zál een heel mooi meisje worden, mooier dan Miny.

— Dat kan licht, ik kán Miny maar niet mooi vinden, maar een man laat zich toch nog gemakkelijker inpalmen door zoo'n lachebek dan door zoo'n vervelende suffert.

— Nu, in alle gevallen hebben wij nog den tijd, een jaar of vier op zijn minst eer dat kind meetelt. En dan zijn wij al lang getrouwd.

Ièle wachtte een week. Toen kon zij niet meer van angst en hartpijn. Zij nam een rose velletje met een vlucht vogeltjes bestrooid en schreef:

Mijn lieve aangebeden Alex!

Waarom kom je niet meer in *ons* laantje? Je bent toch niet ziek? Elken ochtend wacht ik tevergeefs op je. Kom morgen tegen halfelf, ik heb je zóoveel te vertellen.

Ik heb je onbeschrijfelijk lief.

Gabriele.

P.S. Deze vogeltjes zijn mijn droomen die naar je toe vliegen, liefste mijn!

Den volgenden ochtend, lang vóor halfelf, was Ièle in het kastanjelaantje. Zij droeg dezelfde lila blouse als dien morgen van den eersten kus. Een horloge bezat zij niet, maar met zuidewind, zooals nu, kon zij duidelijk de kerkklok hooren slaan. Gejaagd liep zij heen en weer, bevend van de heftige ontroering die haar têer gestel ondermijnde, en ondanks haar verlangen naar Alex, beklemd door instinctieven angst. De lucht was drukkend-zoel en grijs-dreigend van broeiend onweer. Toen de verre klokkegalm, in de plechtig suizende stilte, Ièle meldde dat het halfelf was, stond haar hevig bonzend hart even stil. Maar toen zij, met zijn nonchalanten wandelpas, Alex zag aankomen, vloeide haar bloed weer vrijer.

— Zoo, kindje, kom je zoentjes halen? zei hij, zich zettend op de bank en haar bij het ijskoude vermagerde handje trekkend naast hem. Hij keek haar aan met een ironisch beschermend lachje: wat wás die kleine meid dol op hem!

Maar Ièle zag dat lachje niet: zij was zóo verblind door haar liefde. Evenmin als Alex de verwoesting zag door het verterend vuur van haar liefde in het brooze gevoelskind aangericht.

Zij nestelde zich in zijn armen en hief de groote blauwomkringde oogen, die nog grooter schenen in het smaller gezichtje, vol dwepende adoratie tot hem op. En weer kuste hij het bleeke halfopen mondje en weer snikte ze, in extase:

— O zóo nu sterven.... zoen me dood!

Toen ontbrandde in Alex een vreemd-woeste hartstocht. Krachtig drukte hij haar in zijn armen, tilde haar op zijn schoot en kuste, kuste haar heerlijke oogen, haar donzen wangen, haar slank blank halsje, haar golvend haar, haar verlangenden mond. En hij zag niet hoe ze al bleeker en bleeker werd onder dien kussenregen, en hij voelde niet hoe haar hart zwol en bonsde tegen zijn borst met ál fellere en snellere slagen....

En eensklaps richtte zij zich op uit haar lijdelijke houding — en kuste hem.

Zóo had geen vrouw Alex ooit gekust, zóo vlammend innig, als gaf zij hem haar heele ziel. Maar die kus duurde eindeloos. Zwaar en ál zwaarder lag ze in de armen van haar liefste, tot Alex, opgeschrikt uit zijn zinnenzwijmel, zag en begreep en voelde eer hij het zag....

Zij was gestorven in zijn armen: hij had zijn speelpop doodgekust.

Z O N D A G.

DOOR

INA BAKKER.

In het kamertje volle zon, die, stovend de roode geraniums en kleine vloeipapierachtige maandroosjes op het bloemenhekje, glinstert in het koper van de vogelkooi voor het raam, wit-schittert in het gladde tafelzeiltje, een trillenden lichtstreep doet vallen over de gele matten en het rood- en zwart karpetje op den ongelijken vloer, licht over de verschoten portretten in papieren lijstjes op het donkere, overal bijgeplakte behangsel; onbarmhartig ontdekt de kale plekken in den opgezetten, stoffigen eekhoorn onder een stolp; de zon, die goudstraalt in de strakblauwe lucht, over de vuile, hooge schoorsteenen; gloeit op het zinken plat, waar de duiven zitten, met dikken krop te koeren, coquet strijkend met hun snavel door de groen-blauwe glansveertjes; daartusschen trippen klein, grauw de musschen, pikkende, klaploopende musschen.

Een beetje naar achter geschoven haar stoel, dat het schelle licht niet in haar gezicht valt, de voeten in rust naast elkaar op de hooge stoof, beenig opgetrokken de knieën onder den zwarten boezelaar, zit ze stil uit te kijken, onder den invloed van al het zondagsche om haar heen; half dichtgeknepen voor de scherpe lucht, in het verschrompeld-gele gezichtje, de oude zwakke oogen, met roode, vermoeide randjes van laat opzitten, en werken bij slecht licht; saamgevouwen in den schoot de handen, rimpelig-geel, met dikke blauwe aren bovenop, de linkerwijsvinger opzij zwart en ruw, van het altijd weer prikken erin met de naald.

En in haar eenzaam plezier, onbewust hardop pratend tegen den vogel, de krakerige stem, hooglief, zegt ze:

„Ja pietje, we zitte hier maar lekker in het zonnetje! zoete pie-iet, de vrouw hoeft niet uit naaie vandaag. We zelle 't raam nog 'n eindje verder open-zette, piet! De vrouw blijft vandaag thuis in d'r eige hokkie. Hè, lekker, zoo dat raam, ik ben maar dankbaar, as ik zóó m'n eindje haal, hier zoo op m'n eige, m'n eige baas tot me dood".....

Met een behagelijk zich verschikken op haar stoel, kijkt ze naar de geraniums, zacht deinend in den wind.

„Kempleet, of je buite bent, as je zoo hoog woont; je merkt zoo maar nooit niks van iemand!"

Soezig luistert ze naar het Zondags-gewoel van de achterbuurt onder haar, waarvan ze niets ziet, dan het dak tegenover, heet-rood in de zon; van ver aanklinkend door de lange, stoffig-warme straat, het schor geschreeuw van: „mooie citroè-ne!"

Piet, lang uitgerekt op zijn stokje, trillert schel aan één stuk door.

„We zelle 'n koppie koffie neme, piet!"

Met haar voet de stoof wegschoffelend, haar àfgewerkte oude-vrouwenfiguur in de strak-zittende bruine japon, stram zich verheffend, staat ze op; dan geluidloos op zachte, stoffen pantoffels, loopt ze naar 't kastje en neemt er een kopje uit.

„Het zondagsche met 'n blauw randje! Ze had het nog van mevrouw van Meer, 't goeie mensch; òok al dood!"

Langzaam, met 't voorzichtig-onzekere van oud-mensch, schenkt ze de koffie in.

„Wat 's dat nou!"

Ze houdt op met schenken, de hand met de kan stil in de hoogte, de hals luisterend uitgerekt naar de deur.

„Nee, nee, 't komt niet verder: goddank, ik beef op me beene" .... met kleine schuifel-stapjes loopt ze naar de tafel, het kopje, vol in haar hand, nòg in onrust het hoofd naar de deur gekeerd, al haar aandacht gericht op het gestommel op de trap ....

Plotseling maakt ze een snelle beweging naar de deur, maar dadelijk met iets angstigs, wijkt ze terug.

Buiten scharrelt iemand — in onzeker zoeken telkens mis — naar de kruk; dan ....

„Goeie morrege!"

Ze zegt niets. Rechtop de mager-stramme rug; het kopje nog machinaal in haar hand geklemd, ingetrokken de slappe mond, kijkt ze met half-dicht-geknepen oogen naar hem.

In zijn smerige plunje vol straatmodder, zijn éene arm in de hoogte, om zich vast te houden, blijft hij met doorgezakte knieën tegen den deurpost hangen; met zijn andere hand een half-kale bonten muts tegen zijn been slaande. „Daar bèn ik!"

Ze kijkt naar de modder op zijn kleeren, ze ziet dat zijn linkerkant kletsnat is, en walgend gaat ze terug voor de weeë dranklucht, die hij meebrengt. Dan, met een jammerend heen- en weer wiegen van haar hoofd, kreunt ze: „O, o —!!"

Een botte dronkenmansvriendelijkheid in zijn grof. verloopen gezicht, zegt hij met een knik:

„Bè je niet blij, dà je me ziet?"

„Blij?!" In plotseling opschokkende woede krijscht ze het uit, haar machtelooze, oude stem overslaand, en met een beving van haar arm, waardoor de koffie uit 't kopje over haar boezelaar vliegt. En terwijl ze driftig haar zakdoek uittrekt, en hard over de natte plek wrijft:

„Blij? Blij?? Voor mijn part zag ik je nooit weer! Jij, jij, schaàm je je niet, 'n ouwe kerel van zestig!! Je kan op je beene niet staàn!!"

Zijn gezicht betrekt; zijn zwemmerig-flauwe oogen dreigend klein.

„Je ben 'n mooie zuster!" valt hij ruzieachtig uit. „Is dàt me wellekom?" Dan ineens gedwee, door 't besef van de noodzakelijkheid om aan geld te komen:

„Hei je niet wat voor me? Een paar cente?"

„Cente?! Om te verzuipe?! Ik brak je liever je nek! Ik mot er hard voor werke!!" En zich opwindend, bibberend in haar zenuwachtigheid, vergetend den angst, dien ze altijd voor hem heeft, als hij er niet is: „Maak dà je wègkomt, je doet me maar schande an.... hei je nòg niet genoeg drank in je lijf!.... ik kan je voor m'n ooge niet zien!.... ruk ùit!!" Met een dreigend zwaaien van haar arm, haar gezicht weggetrokken, wit..... Suf mokkend blijft hij haar staan aankijken, zijn logge figuur zwaar ineengezakt, een vuile vlek in de lichte zon.

„Dus niks?"

„Geen duit!!"

„Nou vooruit dan maar weer, 't zà je nog berouwe!" Hij doet een belachelijke poging om zich energiek om te keeren, waarbij hij zijn evenwicht verliest en tegen de deur aanbonst; dan, onzeker, schurend langs het behangsel, stoffelt hij de deur uit....

Ze blijft stil staan, tot hij weg is, in bevend luisteren naar zijn gestommel van de trap. „Astie nou maar geen schandaal maakt beneje, dat ze 'm d'ruit gooie...." in angst knijpt ze haar handen in elkaar.... nee goddank, ze hoort niets meer....

Ze zucht verademend, en steeds met haar zakdoek langs haar oogen heen en weer wrijvend, gaat ze de deur dicht doen, de sleutel òm; dan, terug naar de tafel, drinkt ze langzaam, met een even-teleurgesteld terugtrekken van haar lip, de koud geworden koffie uit.

„Zóó'n broer, och heere! 't Zà je overkòmme, 't éénige, wat je op de wereld heb, zoo'n dronke lap.... En nog koffie op me beste zwarte boezelaar toe.... En dàt is dan nog 't éénige, waar je hart an mot hange, wat mot 'r nog van komme.... Och god, de Heer geef maar, dat ie eerder gaat as ik....

Ze gaat weer zitten op haar oude plaats, in tobberig voor zich uit staren. Haar stemming van stil-mooie Zondag, weg, in het navoelen van haar leed, soms nog machinaal vegend over de koffievlekken op haar boezelaar..... De kanarie, één poot aan de tralies, fluit juichend-schel in de zon.

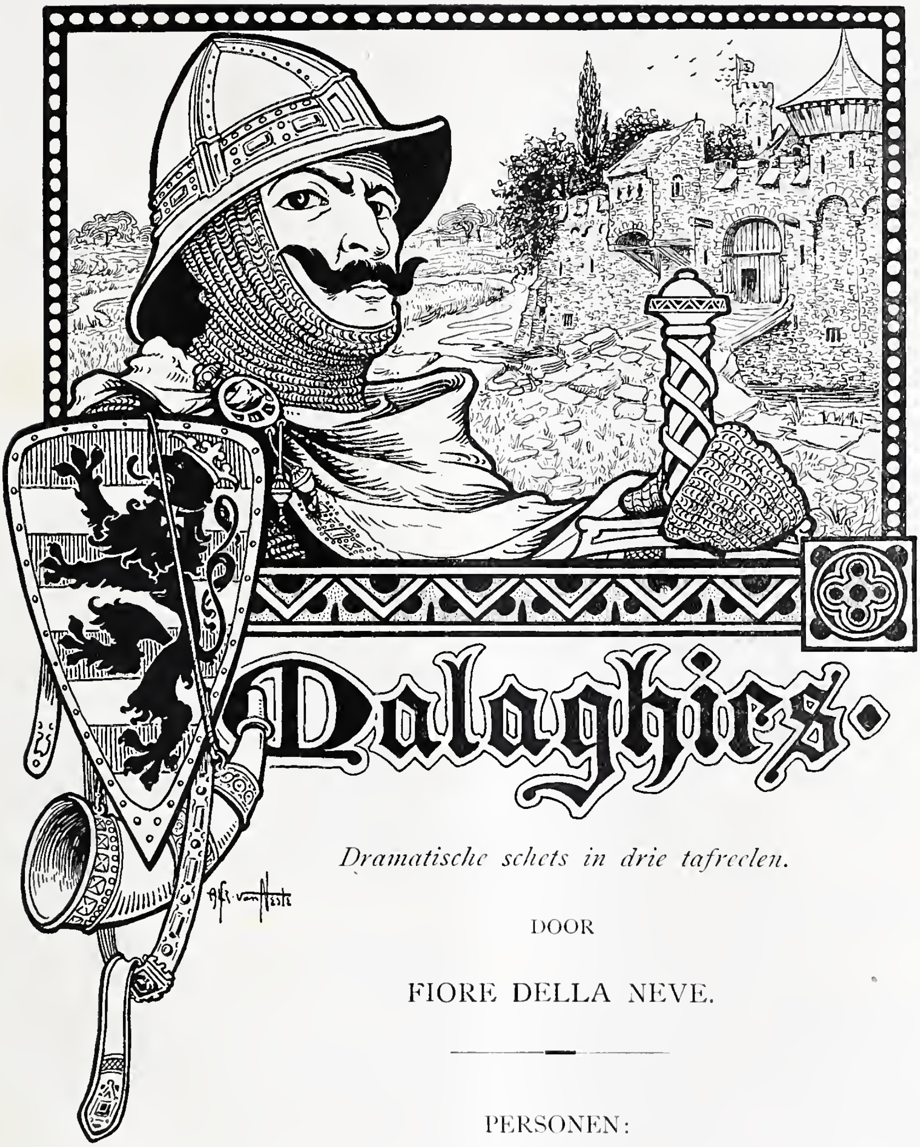

Malaghies.

Dramatische schets in drie tafreelen.

DOOR

FIORE DELLA NEVE.

PERSONEN:

MALAGHIES, } Paladijnen.
OLIVIER, }

SAVINIA.
ANGELICA, prinses van Cathay.
ARGALIA, haar broeder.

Geesten van lucht, water, vuur en aarde.
Een page.

(Het onderwerp in Bojardo: Orlando Innamorato, Boek I, zang 1 vlgg.)

EERSTE TAFEREEL.

Een sprookjestuin. Boomen van alle luchtstreken dragen bloesem en vrucht: uit eene rots, waarin vaag het beeld van een sphinx is uitgehouwen, stroomt een klaterende waterstraal en verdwijnt tusschen glooiïngen van viooltjes. Bloeiende mag-

nolia- en rozenbosschen vullen met een bloemenmassa een hoek van het tooneel; op den achtergrond rijzen, achter een vijver, eilandjes met populieren en olijven in blauwgrijs verschiet. Aan de eene zijde op den voorgrond een kleurig zijden velum, door gouden lansen opgehouden, waaronder, op kussens, Savinia rust. Kussens en velum zijn met phantastische wapens beschilderd. Wierookstanders, losse bloemen, kostbaarheden. Savinia, jong, mooi, slank, rijk met sieraad getooid, heeft een luit en zingt.

SAVINIA.

Uit diepe kelken, donkerblauw,
Geknakt bij blanke maan,
Drupt in 't verwelken koele dauw
Die jonkheid doet vergaan....

Malaghies komt op, een ridder van 30 à 35 jaar, bleek, met zwart haar, in somber hofkleed, gedeeltelijk wapenrusting, zwart, rood, donkergroen en goud. De pages die hem volgen, zendt hij terug met een heftig gebaar.

SAVINIA *(knielt voor hem).*

Wat is u, heer, zoo somber?

MALAGHIES.

Niets!

SAVINIA.

Ja toch!
Laat uw slavin u troosten? Zal ik zingen?
Ik weet wel liedjes die vergeten doen.

MALAGHIES.

Genoeg!

SAVINIA *(na een poos).*

Zal ik den dartlen dans u dansen,
Van wellustwijze en wervelwind geweven,
Waar Salome Herodes mee beving?....
Bezorgdheid fronst uw sombre voorhoofd-[plooien;
Verdrijf haar, heer....

(na een poos).

Ik ken het krachtigst middel:
In gouden kistje bergt ge, ik weet het wel,
Een buit, eens met provinciën opgewogen,
De bleekgrijze amber, die, gestrooid op [kolen,
U 't paradijs in geurenwolken toevoert,
Genieting reiner dan 't genieten zelf!
Gun mij, dat ik de wierookvaten vulle
En zoo een kunstig Eden rond u scheppe
Van geur en droomen....

MALAGHIES.

Laat mij! Niet in geuren,
In zoetheid niet of droomen wil ik blus-[schen,
Wat in mij vlamt!

SAVINIA.

Zoo gram en toornig, heer?
Gij komt van 's Keizers tafel?

MALAGHIES.

Van zijn tafel!
Juist zoo! Maar vóór het maal!

SAVINIA.

Gij liet uw plaats
Dan ledig, heer?

MALAGHIES.

Mijn plaats? 't Is of ge weet
Van 't onrecht! Ieder woord doelt op de [schande,
Mij toegevoegd door hem, door Karel! [Steeds
Had aan de Keizerstafel ik mijn plaats,
Waar, rondom hem, de paladijnen spijzen,
Roland en Olivier, Astolf en Reinout,
En Nayms van Beieren, aartsbisschop [Turpijn,
En weinig and'ren, de uitgelezen schaar,
Die lief en leed met haren Keizer deelde.
Mijn plaats was daar....

Maar Karel wantrouwt mij;
Sinds lang ziet hij 't met ongevallig oog,
Dat mijne wijsheid over krachten heerscht,
Die hij niet kent....

SAVINIA.

...Dat gij met geesten spreekt,
En door de macht van tooverboek en cirkels
Hen roept en wegzendt....

MALAGHIES.

Hij wil alles zijn,
En alles weten, alles overheerschen!
Hem steunen heiligen, hem steunen eng'-[len....
En 't is niet moeilijk, met die hemelkrachten
Te strijden voor 't Geloof, en groot te zijn,
De Groote Keizer, schrik der Saracenen,
Geesel van Mahomed, der Pausen vriend,
Bewierookt en gekroond en lofgezongen!
Maar moeitevoller taak is 't, van demonen,

Van al wat giftig en verdervend is,
Van al wat wriemelt en krioelt in 't booze
En koppelt in vermeert in 't vuur der Hel,
Van al wat zich verliest in ijle lucht
Of duikt in golven of in d' aard verdwijnt,
Wat onbetrouwbaar en weerspannig is,
De diensten af te dwingen, 't zij ten kwade,
Hetzij ten goede, naar mijn wil!
Dat eerst
Is worst'len, lijden, tandeknersen, winnen!

SAVINIA.

Ik weet het wel; vaak wischte uw dienares
U 't voorhoofd af, en kuste, als 't U be-
[haagde,
De bleeke wang, die aan haar boezem rustte.

MALAGHIES.

Vaak wist mijn kunst voor Karel te ver-
[krijgen,
Wat hem zijn heil'gen en zijn eng'len niet
Met al hun bidden en hun wond'ren doen
En klokgelui en wiekgeklep bezorgden!
En hij wil 't niet erkennen! Steeds met
[ondank
Vergeldt hij al mijn diensten.... Toen
[daareven
Een Saraceensch gezant ten disch verscheen,
Een, die niet rusten zooals wij, op zetels,
Maar 't weeke lichaam op tapijten strekken,
Bleef er geen plaats voor al de paladijnen;
Wien denkt ge dat hij heen zond?

SAVINIA.

Roland niet?

MALAGHIES.

En Reinout niet, noch Nayme, noch Turpijn,
Maar Ferragus en Olivier en mij!...

SAVINIA.

U drieën?

MALAGHIES.

Ja, den vromen Olivier
Dunkt al wat Karel doet, Gods eigen wil!
En Ferragus, de Spanjaard, is eerst kort
In onzen kring... Maar mij, wien noch
[Turpijn,
Noch een der and'ren evenaart in macht,
Mij, voor wien Karel zelf wel knielen
[mocht....

SAVINIA *(angstig)*:

Heer,... niet zoo luid!... Hoore u de
[Hemel niet,
Die hem beschermt... Men zegt: niet
[enkel moed,
Maar zelfbeheersching ook, en waar het past,
Ook ootmoed, needrigheid, zijn Karel's
[deugden....
Als gij mij liefhebt, lok niet op uw hoofd
Door trots des Hemels toorn!...

MALAGHIES.

Vreesachtig kind....

SAVINIA.

Ik heb u lief, heer....

MALAGHIES.

Ja, in blooheid lief....
Als pijlen smoren in de weeke grasberm,
Verstompt mijn woede op uw aanhank-
[lijkheid....
Maar niet de wrok, de lust naar wraak...
[die blijven!
O, kon ik Karel aan mijn voet doen kruipen,
Of zóó vernederd zien, dat hij tot mij
Om redding smeekte....

PAGE.

Heer, een ridder komt;
't Is Olivier, des Keizers neef,....

MALAGHIES.

't Is wel!
Omsluier u, Savinia... Wees welkom,
Heer Olivier!

OLIVIER.

Ik kom, in 's Keizers opdracht,
U aan het uur van het tournooi herinn'ren,
Op morgen, na den noen.

MALAGHIES *(bitter)*.

Den Keizer dank!

OLIVIER.

De ridders stroomen aan van alle kanten;
De stad weerklinkt van tromm'len en
[trompetten;
Strijdrossen, vreemd van tooi, en trotsch
[van gang
Ziet men door alle poorten binnentreden.

MALAGHIES.

Het mijne zal bij 't steekspel niet ontbreken.

OLIVIER.

Maar 't is u onbekend, wat nog geschied is
Na uw vertrek. Aan d'ingang van de zaal
Rees vreemd gerucht; recht door de
[hooge poort
Zag men vier reuzen treden, en een ridder
In koolzwart kleed, dit alles ten geleide
Van eene jonkvrouw, schoon als nooit te
[voren
Ons oog ontmoette, noch verbeelding schiep.

De lichte Ster van 't Oosten scheen zij allen,
Ontgleden aan den trans. Gemurmel rees;
Roland verbleekte en Brandimarte bloosde;
Het was of Ferragus, den Spanjaard, vuur
Uit d'oogen schoot, en sidd'rend staarde
[Nayme,
Zoo trof hen allen 't hemelsch aangezicht.

MALAGHIES.

Toch waren daar Clarice en Galerana
En Rolands Alda, deez' als leliën blank
En d'andren lieflijk als bedauwde rozen....

OLIVIER.

Hun aller glans verdween in schemer-
[duister.
Maar toen de jonkvrouw voor den Keizer
[boog
En deze woorden sprak, was 't doodsche
[stilte.

*) Grootmoedig vorst, tot heerschen uit-
[verkoren,
Zóó grootsch zijn uwer Paladijnen daden
Dat niet alleen op aard der menschen
[ooren,
Maar buiten 's werelds grenslijn zelfs
[hen raadden;
Zij doen mij hopen, dat niet gansch
[verloren
De lange weg is, dien w' als pelgrims
[traden.
Van 's werelds eind verlangend heenge-
[togen,
Zie ons in hulde en eerbied neergebogen.

Nu moogt ge in 't kort de droeve reden
[weten
Die ons geleidt naar uwe feestwarande.
Umberto de Leon is deez' geheeten,
Mijn reisgezel van d'overzeesche stran-
[den;
Hij draagt dit sombre kleed, het zwart-
[sameeten,
Omdat hij werd verjaagd van huis en
[landen;
En ik, zijn zuster, mee gedoemd te zwerven,
Angelica, moest met hem alles derven.

Voorbij de Tana nog tweehonderd dagen
Zóóver is ons geboorteland gelegen;
Maar toch heeft ook de Faam, daarheen
[gedragen,
Van u en uwe glorie niet gezwegen;
En van 't tournooi, waar, voor het hoogste
[wagen
Alleen een tuil van rozen wordt ver-
[kregen;
Daarom alleen, om dezen krans te winnen,
Ziet gij Umberto en zijn gezellinne.

Want veel gewenschter en van hooger
[waarde
Dan kostbaar sieraad schijnt ons zulk
[een krone;
Voor 't hart dat eed'len zin aan grootheid
[paarde
Is 't prijs genoeg, als men 't met eer
[beloone;
Mijn broeder wil daarom den strijd aan-
vaarden
Met wie zich maar zijn lansstoot waar-
[dig toone,
't Zij Saraceen of Christen, al om 't even
En bij Merlino's Grafsteen kamp hem
[geven.

Maar deez' conditie maakten mijn ver-
[trouwden,
Dat, wie eens uit den zadel wordt ge-
[stooten,
Van verdere verdeed'ging zich onthoude,
Gevang'ne blijvend van mijn tochtge-
nooten.
Maar ook, dat wie Umberto vellen zoude,
Door hem dit als belooning word' ge-
[noten,
Dat ik hem toebehoore zonder keuze
En afscheid neem van broeder en van
[reuzen.

Bij deze woorden zonk zij op de knie,
En van hen allen was er geen, die niet
Om zulk een prijs terstond den kamp
[gewaagd had.
De jong'ren stoven op; onstuimig drong
Hun stoet zich heen naar Karels gouden
[zetel.
Maar met een zacht gebaar gebood de
[Keizer
Geduld en stilte, en alles wachtte in eerbied.
Haar gaf hij nu 't verlof, dat zij gevraagd
[had,
En zond haar heen; de ridders die zich
[meldden,
— En 't waren bijna allen — liet hij toen
Door 't lot beslissen, wie het eerst zou
[kampen.
Met vlammend oog eischt Roland nog
[den voorrang.

*) De vijf volgende stanza's geheel naar Boiardo.

Vergeefs. Een knaapje trekt uit gouden [vaas
De namen, en een monnik teekent ze op.
't Zal morgen vóór den noen zijn.

MALAGHIES.

Wie is d' eerste?

OLIVIER.

Astolf van Engeland. Wint hij haar niet,
Dan is hij haar gevang'ne, en een ander
Waagt dan de kans.

MALAGHIES.

Umberto heet haar broeder?....
Daar was eens een Umberto de Leon;
Maar 'k zag hem vallen in de Pyreneeën;
In ridderschap bestaat die naam niet meer.

OLIVIER.

Ook keizer Karel was die naam een raadsel;
De ridder droeg op 't zwart fluweelen kleed
Noch wapen noch devies. Maar voor haar [schoonheid
Zweeg ied're vraag, die bij al de onzen [oprees;
Zij zagen, en begeerden, en geloofden!

MALAGHIES.

U ging het desgelijks?

OLIVIER.

Ook ik zal kampen!

MALAGHIES *(schamper)*.

Staat het de Keizer toe?

OLIVIER.

Al stond hij 't niet toe!

MALAGHIES.

De jonkvrouw zaait reeds rebellie en oproer!
Zij brengt verderf!

OLIVIER.

Een engel, — als haar naam, —
Is haar verschijning....

MALAGHIES.

Olivier, mijn dank!
Meld Keizer Karel, dat ik op 't tournooi
Verschijnen zal; het strijden om de jonk- [vrouw.
Na zóóveel and'ren, zal wel nutt'loos zijn.

OLIVIER.

Hadt gij haar ééns aanschouwd, gij gaaft [de kans
Niet op, als honderdste haar nog te winnen.
Vaarwel!

MALAGHIES.

God en de heil'gen leiden U!
(Als Olivier vertrokken is, peinst Malaghies eenige oogenblikken. Savinia slaat haren sluier op en ziet hem aan).

MALAGHIES.

Gij hoordet alles, kind?....
Dit is mijn wraak!
Hier is bedrog! Een listig tooverspel
Is hier bedacht, om gansch de Christenheid,
De bloem der paladijnen en der ridders
Ten val te brengen! Geen Umberto is er!
Die naam is leugen!

SAVINIA.

En Angelica?

MALAGHIES.

Wellicht een beeld, door tooverij geschapen,
Dat ziel noch leven heeft!

SAVINIA.

Kan 't wezen, heer?

MALAGHIES.

Waarom die zwarte rusting, zonder wapen?
Waarom die pelgrimsoptocht zonder reden?
Waarom verzwijgt zij van haar land den [naam?

SAVINIA.

Ook Karel heeft vermoedens....

MALAGHIES.

Maar de macht niet
Om uit te vorschen wat verborgen is!
Nu is 't mijn uur! Nu zal ik Karel toonen,
Wat mijne kunst vermag, nu hem ver- [need'ren,
Hem 't hoofd doen buigen voor mijn [oppermacht!

. . . .

De nacht is dalend... Tegen 't heilig uur
Als Maan en Betelgose en Aldebaran
Hun witte en groene en roode stralen [mengen,
Kan ik de lampen in den cirkel stellen,
De spiegels plaatsen, wonderkruiden bran- [den,

Helleborus en mandragora pressen,
De sappen sprenk'len met de druppels [bloed,
De beelden wijden en de strikken knoopen,
De namen van de driemaal zeven eng'len
Van Mahomed op kleur'ge banden grifflen
En mengen met de vier en vijftig woorden
Der Christenleer, den vijfhoek en de zegels
Met teekens van den dierenriem in bond
In 't licht der sterren stellen... en hem [roepen.
Met wie ik in 't geheim zal kampen....

SAVINIA.

Heer,
Ik weet, daar is gevaar bij voor uw leven....
O waag het niet!

MALAGHIES.

Daar is gevaar bij, zeker!
Een sidd'ring in de lampen kan den [bliksem
Doen inslaan... valsche kruising van de [spiegels
Kan meteoren uit hun baan doen schieten
En mij verplett'ren....

SAVINIA.

Heer! o spaar u zelven
Om mij!... Ik heb u lief, ik uw slavin....

MALAGHIES.

Verzwak mij niet, mijn kind, maak mij niet [week.
Een weif'ling kan de zwoegende elementen
Doen opstaan en mij dooden... Maar wat [nood!
't Is nu de kans, den trotschen te ver- [need'ren;
Het afgesmeekte oogenblik is daar!

SAVINIA.

Ik smeek u, heer!

MALAGHIES.

Ga heen, Savinia....
Kus mij... laat mij met vrede....
Een kus ten afscheid....
(Zij slaat hare armen om zijn hals en kust hem).

TWEEDE TAFEREEL.

Nacht. Eene plek aan het donkere strand, rotsachtig. Op den achtergrond de zee met een donkeren hemel er boven. Aan de eene zijde de ingang van eene spelonk, geheel zwart van binnen.

In een cirkel staan lampen, Romeinsch model, met zacht blauwachtige vlam; ook bekers, wierookvaten, wiskunstige figuren van kristal en metaal, alles phosphorescee-rend. Buiten den cirkel staan eenige ronde metalen spiegels, schuin naar boven gericht, in ringen op metalen voetstukken (als globes of zonnewijzers) in een regelmatig figuur. Verder nog, onduidelijk, eenige monsterachtige standbeelden (dierenkoppen, Moloch, Hathor, Typhon) omsluierd met grijs gaas.

Malaghies, als toovenaar gekleed, met de teekens van den Dierenriem, sterren, kabbalistische figuren, op zijn kleed, staat in den cirkel. Hij heft den staf op en wacht.

Gegons, gesnis, wiekgeklep door de lucht, nu wat verder, dan wat nader.

STEMMEN VAN VERRE.

Wij komen, wij naad'ren,
Van verre, in de suizende lucht;
Als duiven klapwiekend vergaad'ren
En stuiven in wuivende vlucht....

Wij voeren op veerende wieken mee
Den zwoelen adem der zilte zee;
Den balsem in Iran's lentenacht
In bloesemen bekers opgebracht,
De vluchtige erinn'ring, op aard bewaard
Van al de bloemen in Eden's gaard....

MALAGHIES.

Genoeg! geen ijdle geur is mijn begeeren....
Ook wat daar ommezweeft van klaren klank
Van trilling en geluiden is uw buit,
Roofzieke geesten van de wufte lucht!...

STEMMEN.

Zoo teer geen lied,
Zoo droef geen kreet,
Zoo hoog geen vreugd,
Zoo diep geen leed,

Geen zang van minne
Zoo wonderzoet,
Zoo rauw-wanhopig
Geen afscheidsgroet,

Zoo wuft geen belofte,
Zoo heilig geen woord....
Of, luchtige geesten,
Wij dragen het voort....

Wij nemen den eed van eeuwige trouw,
Wij nemen de snikken van eeuwigen rouw,
De eeuwige liefde van man en vrouw,
De eeuwige illusie en 't eeuwig berouw,
Om ze — te verliezen in 't eeuwig blauw!...

MALAGHIES.

Ik vraag een naam u, eer ge dien verliest!
Wie is de vrouw, die straks, aan Karels hof,
Van verre kwam?

STEMMEN *(wegwijkend).*

Namen, in de lucht verstoven,
Wie vindt ze weer?
Klanken, in den wind vervlogen,
Wie bindt ze weer?
Waarom ons te kwellen?
Waarom te vertellen?

Wij ijlen, wij snellen,
Doorsuizen de lucht....
Als duiven verstuiven
In wuivende vlucht!

MALAGHIES.

Blijf, zeg ik u! Gehoorzaamt!

KOOR *(zich verspreidend, ver)*:

Vang ons op!

MALAGHIES.

Ik zal u lokken!
(Werpt poeders in de wierookschalen).

KOOR *(nu nader dan weer verder)*:

Vergeefs geofferd benzoë en myrrhe,
En sandelhout en suikerriet;
Dat onze duivenvlucht roekoere en kirre
En lustiglijk klapwiekend henenzwirre
Belet ge niet!

MALAGHIES.

Wat wilt ge? Vraagt ge loon?

EENE STEM.

Ge weet het wel!

Daar is een geur, waarmee in 't diepst der [golven,
In klare grotten van kristal,
Nayaden, eeuwiglijk in zee bedolven,
En afgesloten van 't heelal,
Van al 't genot, voor eeuwig haar ontnomen,
In 't koel paleis
Zich d' eind'loos liefelijke essence droomen,
Haar paradijs....

Wij luchtigen, belust op geurenweelde,
Wij eischen, Malaghies,
Dien wond'ren ambergeur, die onze zust'ren [streelde,
Voor onze hulp, verkies!

MALAGHIES.

Hoe schaf ik dien?

KOOR.

Geen uitvlucht! gij bezit hem!

MALAGHIES.

Mijn kostbren schat!

KOOR.

Geen marren! geef hem op!

MALAGHIES.

Gij noemt den naam?

KOOR.

Terstond.

MALAGHIES.

Welnu! Ziedaar!

(Hij opent een gouden kistje, en strooit amber in de kolenbekkens; de walm vervult de lucht. Even worden, onzeker, witte gevleugelde gestalten ziehtbaar, die den geur haastig opsnuiven).

DE LUCHTGEESTEN.

Verrukking! Paradijsgeur! Weeldedroom!

MALAGHIES.

De naam!... de naam!... de naam!

DE LUCHTGEESTEN,
(wegvluchtend, schaterend).
Angelica!

(steeds verdwijnend).
Wij ijlen, wij snellen
Doorsuizen de lucht,
Als duiven verstuiven
In wuivende vlucht!

MALAGHIES.

Angelica... zij spotten... of is 't waar- [heid?....
Gevloekten!... onbereikbaar wuft ge- [spuis!....

Malaghies verstelt de spiegels; het licht op het tooneel wordt groenachtig. Uit de grot klinkt de stem van Savinia:

De witte wolken drijven,
Den witten wassenaar voorbij;
Mijn lief, hoe kunt ge blijven
Zoo ver, zoo ver van mij....

MALAGHIES.

Thans, geesten van de waat'ren, roep ik u!
Op! op! Hoort mijn bevel, gij zijt gereed;
Ik sprak de woorden, die uw ban ver- [breken.

(Over het meer op den achtergrond zweven groenachtig electrische vlammen, als het lichten der zee, overspringend van de kruin der eene golf op die der andere; in dat licht komen zeer onduidelijk woelende sirenen en tritongestalten te zien, verschijnend en verdwijnend. De golven komen tot bij den cirkel, maar kunnen er niet over).

DE WATERGEESTEN.

De wateren komen, de wateren gaan,
Wèl hem, die hun wijsheid weet te verstaan.

Zij murm'len in hun ruischen wondre [woorden,

Want van geluk en lijden weet de zee,
De golven lezen wat de heem'len spellen,
En d'afgrond deelt hun zijn geheimen mee.

Zij gâren in hun kleed de bleeke sterren,
Die uit haar losgewonden parelsnoeren
De nachtgodinnen peinzende verloren,
En eer zij ze in smaragden plooien dooven,
Vernemen zij 't verhaal van licht en glorie,
Van haar die starend uit de hemelvensters
Haar eeuwigheid doorwaken, hoog omhoog.

En uit de diepte, waar de monsters huilen,
Waar Proteus weidt zijn gladgeschubde
[kudden,
Zijn loeiende orca's met de walvischmuilen,
Zijn reuzendraken, zilvergroen gepantserd,
Onstilbaar hongrend in hun smarten-
[kronkling,
Rijst van die halfgetemde gruwbre scharen,
Gevangen en gezweept in eind'loos jagen,
Het angstgehuil omhoog in onweers-
[nachten,
En brult van d'onderwereld de geheimen,
Tot langs den opgescheurden horizon
De wolkenmassa's van ontzetting vlieden.

MALAGHIES.

Weet gij het meer'dre, zeg het min'dre mij!
Is 't waarheid, is haar naam Angelica?

DE WATERGEESTEN.

Wij weten: een schip verliet Cathay
En voerde een maagd, Angelica, mee.

MALAGHIES.

Haar broeder?

DE WATERGEESTEN.

Den naam verneemt gij niet,
Tenzij gij een morgengave ons biedt.

MALAGHIES.

Wat wilt gij?

DE WATERGEESTEN.

Den ring, dien uw rechterhand
De Meervrouw ontroofde aan Bretagne's
[strand!

MALAGHIES.

Den ring, die verblindt en onzichtbaar
[maakt?...

DE WATERGEESTEN.

Maak spoed, maak spoed! want de
morgen naakt!

MALAGHIES.

't Is onrecht!

DE WATERGEESTEN.

Wat onrecht den roover gaf
Neemt ander onrecht den roover af....

MALAGHIES

(werpt den ring in zee).

Nu dan!

DE WATERGEESTEN.

Argalía is 's jongelings naam;
Een toovenaar stelde zijn rusting sâam.

MALAGHIES.

Ik raadde 't! En wat bezweringsmacht
Breekt van die rusting de tooverkracht?

DE WATERGEESTEN.

De wateren komen, de wateren gaan....
Zij boden u al hunne wijsheid aan....

(De golven wijken terug, de zee is kalm als voorheen).

MALAGHIES.

Hoeveel!... hoe weinig! Maar welaan!
[Op! op!
Gij geesten van het vuur! Niet Karel's
[wijsheid
Zou dit bereiken!... Wat demonen weten
Blijft hem geheim!... Op! geesten van
[het vuur!

(Hij strooit uit een beker poeder op de kolen, zoodat de vlammen hoog opflikkeren; in den rooden gloed die aarde en zee kleurt, ziet men onduidelijke vurige gestalten. De oogen der standbeelden flikkeren door hunne sluiers).

MALAGHIES.

Zegt snel: wat formulier, wat toovermiddel
Maakt Argalía's rusting kwetsbaar?

DE VUURGEESTEN.

Geen!

MALAGHIES.

Zal hij in al die dertig tweegevechten
De zege dan behalen?

DE VUURGEESTEN.

Hij alleen!

MALAGHIES.

Niets kan hem wonden? Niets zijn rus-
[ting schaden?
Niets hem doen vallen? Niets hem dooden?

DE VUURGEESTEN.

Neen!

MALAGHIES.

Er moet een middel zijn; want geen be-
[zwering
Is onverbreekbaar.

DE VUURGEESTEN.

Het geheim der vlammen
Wordt in haar asch gevonden, en niet eer!
Wij, die Achilles' schild, Almonte's helm
En Argalia's rusting smeedden, weten,
Dat niets haar schenden of verplettren kan.

MALAGHIES.

Wat wilt ge?

DE VUURGEESTEN.

Uw schatten! Alle!

MALAGHIES.

Al mijn schatten!...
Met bloed en list gekocht... al mijn bezit!

DE VUURGEESTEN.

Hij die begeert kan van bezit niet spreken!...

MALAGHIES.

Mijn schatten ... menig woog mijn ziele
zwaar....

DE VUURGEESTEN.

Gij wilt niet?.... wees dan rijk... en
Karel's mindre!

MALAGHIES.

Zijn mindre?.... Karel's mindre!... Ik die
[vermag
Wat hij nooit kunnen zal! Neemt, vlam-
[men, neemt,
Wat gij begeert, ik sta het af!

(Hij strooit opnieuw poeder op de kolen, die hoog opvlammen; het geheele tooneel is met vlammen gevuld, die schijnen over te slaan naar de grot. Savinia komt daaruit vluchten en verbergt zich in een hoek onder de rotsen. Langzamerhand concentreert zich al het vuur in de grot; uit de openingen daarvan slaan van tijd tot tijd veelkleurige vuurtongen omhoog; plotselinge ontploffingen en rookwolken duiden aan, dat kostbare stoffen, vaatwerk, reukwerken, edelgesteenten en metalen knetteren, smelten en verbranden. Op het tooneel is de cirkel verbroken, de spiegels liggen in gruis; alleen de beelden, gloeiend onder hun sluiers, zijn ongeschonden. Malaghies staat,, met het tooverboek onder den arm geklemd, aan een hoek van het tooneel. Langzaam dooven de vlammen; dan is het geheel donker. Savinia wil naar Malaghies vluchten, hij stoot haar af.

MALAGHIES.

't Geheim der vlammen vindt gij in hare
[asch...
Wat gaven zij in ruil voor al mijn schatten?

SAVINIA *(ziet rond; aan den ingang van de grot ligt een zwaard: zij wil het oprapen; het is gloeiend).*

Dit zwaard, nog brandend van den vlam-
[mengloed...

MALAGHIES.

Wat dient het mij? Op Argalia's rusting,
Door hen gesmeed, zal 't breken als kristal...

SAVINIA.

Nog vroegt ge al de geesten niet...

MALAGHIES.

Den aardgeest
Durfde ik niet roepen ... Hem beknelt
[geen cirkel,
Geen geuren lokken hem, geen zeeg'len
[binden,
Geen beelden dwingen hem, noch formu-
[lieren,
Noch wonderlampenschijn, noch sterren-
[licht,
In spiegels opgevangen... enkel bloed...
Wanneer hij komt, is 't eenzaam,... als
[een reus...
Wanneer hij wil,... en wat daar wortelt
[in mij
Als innigste vertroosting, innigst heil,
Vraagt hij mij af... Savinia, ga, verberg u,
Laat mij alleen...

SAVINIA.

Mijn meester,... roep hem niet!

MALAGHIES.

Laat mij alleen... smeek niet... laat mij
[alleen.

(Savinia vertrekt. Het tooneel blijft een poos geheel donker: langzamerhand rijst een dof gerommel, steeds luider en luider wordend. Het eindigt in een fellen donderslag; een reusachtige grauwe gestalte, een grijsaard, die in het oprijzen enkel uit damp scheen te bestaan, maar langzamerhand vasten vorm aanneemt, staat op de plaats waar de toovercirkel verstoord is).

DE AARDGEEST.

Gij roept mij niet, maar wenscht naar
[mij!... dan spreek!...

Gij zwijgt? Geen woord is noodig... Wat
[ge vraagt,
Kunt gij vernemen... Worstlen wij!
Gij siddert?

MALAGHIES.

Ik sidder niet...

DE AARDGEEST.

Welaan! Brengt gij mij onder,
'k Wijs u den weg om Karel te verneed'ren!

(Malaghies antwoordt niet, maar ijlt op den grijsaard toe; zij worstelen lang, met afwisselende kans; nu en dan slaakt Malaghies een kreet van pijn. Eindelijk glijdt de grijsaard uit en Malaghies zet hem den voet op den nek).

MALAGHIES.

Nu spreek!

DE AARDGEEST.

Dit zwaard alleen vermag den hals
Der schoone Angelica te klieven. Neem het,
Bespied haar in den slaap, en dood het
[monster,
Dat gansch de Christenheid bedreigt. Spe-
[lonken
En kruisen, folterbanken, marteltangen
En ketenen zijn in haar land gereed
Voor al de paladijnen. Karel zal,
Dit àl vernemend, aan uw voeten knielen.

MALAGHIES.

Aan mijne voeten!

DE AARDGEEST.

Maar nog iets ontbreekt!
Dit zwaard moet met het bloed van die
[ge liefhebt,
Gewijd zijn.... Dan eerst blinkt zijn won-
[derkracht.

MALAGHIES.

Van die ik liefheb?

DE AARDGEEST.

Hebt ge niemand lief?
Werp dan het zwaard in zee, het dient
[tot niets....

MALAGHIES.

Van die ik liefheb....?

DE AARDGEEST.

Nu verkies, beslis!
Is liefde meer, of haat en wraak en eerzucht?

MALAGHIES.

Van die ik liefheb?

DE AARDGEEST.

Wat verbergt zich ginds
In schaduw van de rots?

MALAGHIES!

Savinia...?

DE AARDGEEST.

Zij!

MALAGHIES.

Nooit!

DE AARDGEEST.

Neem het zwaard; breng mij het
[bloedend weer,
Gekleurd met uwer liefste hartebloed!
Uw wensch zij dan vervuld!

(Pauze. In Malaghies strijden eerzucht en liefde).

MALAGHIES.

Neen, nogmaals neen!
Savinia! vlucht! verberg u!.... zelfs voor
[mij!

DE AARDGEEST.

Zooals gij wilt.... Reeds naad'ren al de
[geesten
Van lucht en zee en vuur om u te helpen;
Dit ééne ontbreekt....

MALAGHIES.

Vraag mij iets anders!

DE AARDGEEST.

Bloed
Van die gij liefhebt is der eerzucht prijs!

(Malaghies strijdt met zichzelven; na eenige oogenblikken gaat hij Savinia achterna).

STEMMEN DER AARDE.

Hij gaat.... o vuurgolf van begeerte's
[lavastroom....
Ras en gewillig slacht de hand van bloed
[bedropen
Haar mensch'lijkheid en vreugd, haar vrede
[en zalig hopen,
Voor d'eerzucht, ijler dan de schaduw van
[een droom....

Hoe korte strijd, hoe zwakke kamp, hoe
[luttle schroom!
Sluit aarde, hijgend nu uw dorst'ge kuilen
[open!
't Warm leven van elk hart, hoe jong, hoe
[liefdevroom,
Bloedroode bloem der jeugd, is voor een
[woord te koopen!

De aardgeest.

Ik ben de dorst van 't Niet naar al wat [bloeit en leeft,
Muil, gapend onverpoosd, oneindig, nooit [te vullen,
De duistere afgrond die geen bodem heeft!

Mijn is de volrijpe oogst en winst van [alle Zijn!
Hoor Lijden kermen, Liefde juichen, [Vreugde brullen,
Wanhoop en Hoop en Liefde en Glorie, [alles Mijn!

Malaghies komt terug, sidderend, met het zwaard in de hand.

Zij viel....

De aardgeest.

Welaan! reeds wacht en trappelt [ginds
't Gevleugeld ros, geschenk der lucht'ge [geesten,....
Zijn zadelknop draagt reeds de wonder- [kruik,
Geschenk der zee, wier druppels sluimring [strooien,....
Dit zwaard, geschenk van 't vuur, past [voor den hals
Der tooveres, en ik bereid haar graf.
Een graf, waarin de geesten van 't ver- [derven,
Haar noode zullen strekken, want geen [macht
Ten booze was gelijk de hare. Lachend
Of ernstig boeit haar schoonheid alle harten,
Den jong'ren schijnt zij godd'lijke madonna,
Waar zij, onstuimig, 't warme bloed aan [off'ren
En meenen wèl te doen, een edel werk;
Den oud'ren schijnt zij schuldelooze jeugd,
Lief'lijke erinn'ring van hun eigen jonk- [heid;
Den donkren lijkt zij blond, den blonden [donker,
En ieder 't droombeeld van zijn vage [wenschen,
In gulden waarheid voor zijn oogen stralend.
Gij luistert niet?....

Malaghies.

Savinia!....

De aardgeest.

Naar het doel!
Nu neem, als mijn geschenk, deez' enk'len [raad:
Waan niet, o Malaghies, een god te zijn,
Noch heilige, noch vriend der heilige [eng'len.
Gij zijt een mensch; demonen zijn uw [slaven,
Een oogenblik, alleen door uwe kracht
En zelfbeheersching. Mocht ge die ver- [zaken,
Dan steunen u in gansch het wijd heelal,
Waar duizenden van krachten rustloos [kampen,
Noch goede geesten meer, noch kwade!

Malaghies.

'k Weet het!
De goede geesten, heiligen en eng'len,
Zij steunen Karels zwakheid; gansch een [heir
Van monniken en bisschoppen en klerken,
Zij helpen hem, met dagelijksch gebed,
Aan dezen steun, een legermacht van [lafheid!
Ik sta alleen, dat is mijn trots, mijn roem,
Ik sta alleen in zelfbewuste kracht,
De kracht die mij deed worst'len en deed [winnen!
Voor deze kracht alleen zal Karel danken,
Voor deze kracht zich knielende ver- [need'ren!

DERDE TAFEREEL.

Het kamp van Argalia en Angelica, buiten de poorten van Parijs. Zonlicht. Aan de eene zijde een vorstelijke tent van gekleurde en vergulde zijde, met fantastische figuren en wapens (eenigszins Chineesch, maar Middeleeuwsch gestyleerd) geborduurd. Aan de andere zijde een wachtpost van soldaten. Het tooneel wordt schuin doorstroomd door een beek; tusschen de tent en het water, onder een pijnboom, een hoogte, met gras en veldbloemen begroeid, die een natuurlijke zodenbank vormt. Aan de overzijde der beek, op heuvelachtig terrein, veel dienaars, soldaten, in fantastische costumen, Chineesch, Tartaarsch, Siameesch, Singaleesch, Indisch, Koreaansch; bij de tent pages en jonkvrouwen. Alles is, zonder gerucht te maken, in levendige beweging.

Argalia en Angelica treden uit de tent.

ARGALIA.

Steeds peinzend, zuster? Toch ging alles [goed;
Als wilde hengsten, snuivend, brieschend, [trapplend,
Verdrongen de geprezen Christenridders
Zich tot den kamp om u! De dappersten
Zij off'ren u hun moed, hun deugd de [kuischen,
Hun wijsheid, zij, die wijzen heeten, — [allen!
De zoogenoemde bloem der ridderschap,
De paladijnen, vroom en edelmoedig,
Zij stuiven op van hartstocht, u te winnen —
Aan 't gastmaal waar hun konings- [docht'ren zeet'len;
Hun bruiden blozen. En de zege is zeker!

ANGELICA.

Is die zoo zeker?

ARGALIA.

Is door tooverij
Niet gansch mijn wapenrusting ondoor- [dringbaar?
Mijn lans werpt uit den zadel wien zij aanraakt....
Geen zwaard zoo scherp of 't splintert op dit schild....

ANGELICA.

De keten om mijn hals brak dezen morgen
En vormde kronk'lend op het vloertapijt
Een booze letter... op mijn zilv'ren spiegel
Zag ik, dwars over 't vlak, een donk're streep....
Er dreigt gevaar!

ARGALIA.

Van waar?

ANGELICA.

Ik kan 't niet zeggen.
Thans, in den bloeiend-frisschen morgen- [stond,
Is 't uur niet gunstig om hun raad te vragen,
Die ons beschermen. Waken onze wachten?

ARGALIA.

Met dubble wacht is gansch het kamp omzet.
Wat naad'ren kan, te water of te land,
Bereikt ons niet.

ANGELICA.

Zie nog de wachten na....
Geef mij den ring, die, om den vinger
[knellend,
Ons waarschuwt voor gevaar.

ARGALIA.

Mij knelt hij niet....

ANGELICA.

Dus u dreigt geen gevaar.

ARGALIA *(geeft haar den ring).*

Zie hier.

ANGELICA.

Nu ga;
Bedreig de reuzen met den hongerdood
Als zij hun plicht vergeten. Zoelte komt
Met 't middaguur; mij zelf, die dezen nacht
Vergeefs te lezen trachtte in 't stergewelf,
Bevangt de slaap. Laat hen voor 't minst
[niet sluim'ren.

ARGALIA.

Ik ga.

(Argalia vertrekt. Angelica geeft een wenk; de pages spreiden een tijgervacht op de zodenbank onder den pijnboom en zij strekt zich daarop uit. Op het oogenblik dat zij gaat rusten is alles nog in leven en beweging; eene dienares zet zich met een waaier bij Angelica om haar koelte toe te waaien; de soldaten, pages, edelvrouwen spreken niet luid, maar allen zijn duidelijk wakker en levendig.

ANGELICA *(peinzend):*

O! — wazige anjers, gij mijn oranje oase,
Matgouden lusthof, goud aan de Gele Zee!
Van mijn warande, in 't zonnig land Cathay,
Brengt mij de zeewind, verfrischt tot koele
[extase,
O, wazige anjers, gij mijn oranje oase,
Vuurheete wuiving van specerijen mee....

Meng' Charlemagne in kelken van topazen
Goudwijn van Spanje met wond're panacee,
Uw gouden franje, als goudgekrulde vazen
Pleng mij verkoelend den dauw van China's
[ree.
O, wazige anjers, gij mijn oranje oase!

Plotseling valt, als door een slag getroffen, de een na den ander in sluimering; in weinige oogenblikken ligt alles in slaap; een wolk trekt voor het zonlicht en verduistert het tooneel. Vleugelgeruisch: Malaghies, op een paard met twee reusachtige vleugels, daalt neer; uit het fleschje aan den zadelknop strooit hij de druppels, die allen in slaap dompelen. Malaghies stapt af; het paard slaat de vleugelen uit en verheft zich weer; het wordt weer licht. Malaghies werpt het ledige fleschje op het gras..

MALAGHIES.

Hebt dank, gij geesten van de bovenlucht,
Die het gevleugeld ros mij schonkt; hebt
[dank,
Gij geesten van den duist'ren waterkolk,
Die mij den sluimerdrank bereiddet. Thans
Komt aan de beurt de schatting van de
[vlammen,
Het zwaard... Hier is de tooveres — zij
[slaapt....
En alles slaapt... Met één slag moet de
[romp
Van 't trotsche hoofd, verderf der Christen-
[heid,
Gescheiden zijn!... Welaan!

(Hij trekt het zwaard).

Hier, door den hals,
Waar 't marmer van den boezem overgaat
In 't mollig weefsel, blank met gouden
[schemer,
Als sneeuw in wintermorgen,... waar der
[lokken
Rosgouden vacht haar zonneschaduw werpt,
Moet ik haar treffen... met één slag...
[het bloed
Zal purp'ren gudsen uit de berstende ader,...
Verstoord zal 't wonderwerk der schepping
[zijn....
Moed, Malaghies!.... zij slaapt.... hoe
[rustig heft zich
En daalt die boezem.... donzig spreidt
[de blos
Haar bleeke rozentint op d'effen wang,
Waar warme schaduw schuilt in fulpen
[hoekjes.
Hoe kinderlijk onschuldig.... of die lippen,
Zoo vol, zoo frisch, mij noodden tot een
[kus....
Straks uiten zij een kreet, den laatsten....
[straks
Slaat zij die ooglêen op, wier zijden wimper
Nu neerkranst op de wang, — voor 't
[laatst.... die lippen
Zij nooden tot den kus.... een lichte
[glimlach

Speelt om den mond, zij droomt.... Moed,
[Malaghies!
Met éénen slag de bloed'ge voor gehou-
[wen!....
Hoe lieflijk vlijt zich om die blanke slapen
Het golvend goud der lokken,.... dartel
[spelen,
Ontkrullend aan den hoofdband kleine
[vlokjes,
En sling'ren 't levend goud in arabesken
Om 't effen voorhoofd,.... hoe die lippen
[lokken....
Een woord, een groet.... o, wellust, eenen
[kus
Te drukken op dien mond, die nimmermeer
zich oop'nen zal, één liefde- en stervens-
[kus....
Mijn zwaard, gij siddert in mijn hand....
[één kus!....

(Hij kust haar; op hetzelfde oogenblik ontvalt hem het zwaard; Angelica opent de oogen, en uit een kreet. Malaghies wil het zwaard grijpen).

In zachte regelmaat gaat de adem heen
En weer, zich lavend aan het vochtig rood
Der volle lippen.... zie, slechts even blinkt
Een glans van paarlemoer in purpren
[boog,
Als pitten in de rijpende granaat....
Moed, Malaghies!.... geen eng'len steu-
[nen u
Geen duiv'len in dit gansche wijd heelal,
Door eigen kracht moet gij overwinnen....
[Zie,
't Is of ze ontwaken wil, zij zucht, zij
[murmelt

ANGELICA.

Te laat!

(Zij lacht).

Dat was 't gevaar — en 't is geweken!

(Zij springt op; de pages, de jonkvrouwen, de reuzen, de soldaten, alles is ontwaakt; Argalia komt. Angelica wijst op Malaghies).

Bindt dezen. Gij zijt Malaghies, wiens
[wijsheid

Mij dreigde; maar uw dwaasheid was
de sterkre.
Groot was uw kracht; uw zwakheid
[was de grootre.
Wanneer ik slapend u heb overwonnen,
Wat denkt ge dat ik wakend wel zal doen?
Laat komen nu uw eed'le Christenridders,
Gij snoever, al uw snoevende gezellen!
Ginds, in Cathay, wachten mijn jonge
[broertjes
Met foltertuig; gij zijt hun eerste speelgoed.
Mijn zuster, die vergiften toebereidt
En tegengiften, die herleven doen,
Heeft niet genoeg aan brullende barbaren,
Zij wenscht zich slaven, rijk van taal,
[bekwaam.
Om uit te spreken wat zij lijden.... offers,

Die reden geven van hun stervensstuipen,
Gij zult haar eerste studie zijn....

(tot de reuzen)

Bindt dezen
en scheept hem in....

(tot de vrouwen)

Mijn spiegel!

(in den zilveren spiegel ziend):

Hij is blank!

NA DE DREYFUS-ZAAK

DOOR

MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND.

II.

GEVOLGEN EN INVLOEDEN.

Iemand heeft gezegd: Dreyfus is geen persoon meer; hij is een symbool geworden.

De juistheid van dat woord komt te scherper uit, nu de man zelf drie maanden na het proces nagenoeg vergeten was, maar de uitwerking van zijn zaak, op Frankrijk in de eerste plaats, maar ook op de gansche beschaafde wereld, nog zoo duidelijk wordt waargenomen. Het is zooals Anatole France zeide:

„Men houdt geen gedachtenbeweging tegen zonder de geesten warm te maken en warmte brengt op haar beurt beweging voort. Men vernietigt geen kracht."

Er is geweldige beweging geweest en dus felle hitte en dus groote kracht, die naar buiten gewerkt en zich vervormd heeft en niet verloren is gegaan. Door die vormverandering ontsnapt zij in eenige harer uitingen zeer zeker aan onze waarneming. Maar van andere uitingen is het spoor gemakkelijk te volgen. Ik wil nu nagaan (in het kort, alweer zonder eenig streven naar volledigheid) welke invloeden van de Dreyfus-beweging ik meen te zien werken buiten Frankrijk en met name op Nederland en daarbij tevens een woord zeggen over die invloeden in Frankrijk, welke met hier te lande waar te nemen correspondeerende krachten kunnen worden vergeleken.

Van de algemeene invloeden zie ik in de eerste plaats de uitwerking, die de Dreyfus-beweging oefent en zal oefenen op de inrichting, ja op het bestaan van de militaire rechtspraak. Den dag na het vonnis van Rennes hoorde ik uit den mond van een bejaard en ervaren politiek man de uitspraak: Dit is de dood van de militaire jurisdictie. Het is in alle naaktheid en verschrikking aangetoond, tot welk gruwelijk onrecht de rechtspraak leiden kan van menschen, die de geestelijke en zedelijke eigenschappen missen, noodig om goede rechters te zijn. Ik spreek niet over de goede trouw van de zeven, die Dreyfus hebben veroordeeld. Ik neem aan dat zij goede officieren, dat eenige hunner eerlijke en flinke mannen en dat zij allen van de schuld overtuigd geweest zijn. Maar juist dit maakt hun vonnis tot een zoo verpletterend argument tegen de militaire rechtspraak. Waren zij schurken

geweest, die samenspanden tegen een onschuldige, dan zou hun geval noodzakelijkerwijze een uitzondering geweest zijn.

Zij misten de geestelijke en zedelijke eigenschappen, noodig om goede rechters te zijn. De geestelijke: allereerst kennis der wet, anders hadden zij geen geheime stukken in raadkamer gelezen, den beklaagde geen rechten onthouden; hem, zelfs schuldig, niet veroordeeld op grond van een wetsartikel, dat op het misdrijf, hem in een bijna onnoozele akte van beschuldiging ten laste gelegd, sloeg als een tang op een varken. Zij misten ook de zedelijke eigenschappen: onafhankelijkheid van geest. Als militair, was hun carrière nagenoeg geheel afhankelijk van hun superieuren en bovenal, reeds van zijn vroegste ontwikkeling was hun geest er aan gewend te gehoorzamen, te handelen naar het woord van den chef. Dat dit gemis geen op zich zelf staand verschijnsel was, is overtuigend gebleken in de volgende militaire processen, dat van Esterhazy in Januari 1898 en dat van Rennes in Augustus—September van het vorige jaar.

Nu geef ik dadelijk toe, dat de militaire rechtspraak hier te lande, hoe gebrekkig ook, èn door de betere inrichting der rechtspleging èn door de bezadigder, minder van de burgerlijke afwijkende, begrippen onzer officieren, heel wat meer waarborgen voor een goede berechting biedt dan de Fransche. Maar in het algemeen is het voor alle officieren even waar: zij missen kennis der wet, rechterlijke ervaring, volkomen onafhankelijkheid van geest. En men heeft dan ook ten onzent het aantal voorstanders van de algeheele afschaffing der krijgsraden — in vredestijd wel te verstaan — laatstelijk aanzienlijk zien toenemen. In 1881 heeft de Nederlandsche Juristenvereeniging de vraag of die afschaffing wenschelijk is bij meerderheid ontkennend beantwoord. Voor haar vergadering van dezen zomer is dezelfde vraag — ook een teeken des tijds — opnieuw aan de orde gesteld en het komt mij voor, dat de uitslag thans een andere zal zijn. In ons parlement en in onze pers zijn reeds stemmen tegen de militaire rechtspraak opgegaan en het zou inderdaad op den weg liggen van ons kleine land, dat niet militaristisch is, ook niet in legerkringen, in dezen anderen voor te gaan. Bij afschaffing der militaire rechtspraak zou overigens een militair strafwetboek natuurlijk zeer wel behouden kunnen blijven.

* * *

Bij het voorgaande sluit zich gevoegelijk aan een woord over den invloed dien de Dreyfus-beweging geoefend heeft op de waardeering der beteekenis en kracht van het gewijsde, de „*chose jugée*.”

Onder degenen, die aan ons, het publiek, het „*profanum vulgus*”, de bevoegdheid om een meening te hebben nopens Dreyfus' schuld of onschuld, hebben ontzegd, vindt men zoowel in Frankrijk als hier te lande doctrinaire rechtsgeleerden, strenge conservatieven, aanhangers der strikte legaliteit. Zij zeggen: er was gewijsde, „*chose jugée*.” De door den staat ingestelde rechtsmacht — zij moge onvoldoende zijn — had het vonnis gewezen. Het is onherroepelijk, het is heilig. Waar gaan wij heen, zoo wij de dobberende elementen eener

volksovertuiging toelaten het rechterlijk gewijsde aan te tasten? Wij nemen *a priori* niet aan, dat de rechter zich vergist heeft: „de gewijsde zaak wordt voor waarheid gehouden". Mocht hij zich vergist hebben, men kome met bewijzen. In dat geval is er een rechtsmiddel: revisie. Wordt deze door de bevoegde macht toegestaan, dan zullen technische deskundigen, juristen, het vonnis keurig afbreken en er een ander voor in de plaats stellen. Het is ons wel. Maar gij, profanen, houdt uw handen thuis; gij zijt onbevoegd.

Ik zal de laatste zijn om de praktische waarde — practische meer dan zedelijke — van het leerstuk der *chose jugée* te ontkennen. De regel, dat de gewijsde zaak voor waarheid wordt gehouden, is zeer oud. Hij is niet van verheven oorsprong, eenvoudig uit nood geboren. Die geheele leer is een concessie aan, een erkenning van de feilbaarheid van des menschen, dus ook des rechters, oordeel. Men zou zoo gaarne zeggen: 's rechters uitspraak *is* De Waarheid. Maar men moet zich behelpen met het surrogaat: zij wordt voor waarheid gehouden. Uit nood is de fictie ontsproten, dat er naast De Waarheid, de eenige en volstrekte, nog een formeele waarheid bestaat, die nu eens wèl, dan eens niet — de verhouding wordt door allerlei factoren bepaald — met De Waarheid samenvalt.

Waarborgen dat de rechterlijke waarheid De Waarheid zij, vindt men eenerzijds gelegen in de wet, anderzijds in de geestelijke en zedelijke eigenschappen van den persoon des rechters.

Het kan echter niet anders of het leerstuk der „*chose jugée*" maakt, ondanks alle waarborgen, slachtoffers. De troost is, dat deze vallen ter wille van een hooger goed, ten nutte van het algemeen — een troost voor een ieder behalve voor dengene „*wem es just passieret*". Een te stout stuk en een onnoodige wreedheid jegens de enkelen, ware het echter, op grond van de feilbaarheid des ménschen, de volstrekte ónfeilbaarheid van des réchters uitspraak te proclameeren. Om van de slachtoffers er zooveel mogelijk te redden dient het uiterste rechtsmiddel, dat in het strafrechtelijke revisie heet.

Ziedaar in het kort het leerstuk der *chose jugée*, dat de zaak Dreyfus, vóórdat zij bij het Hof van cassatie was aangeland, volkomen beheerscht heeft.

Nu is het ongetwijfeld — om tot de doctrinaire bestrijders terug te keeren — het gemakkelijkst, als zich een onbetwistbaar nieuw feit voordoet, waardoor de onschuld van een, ten wiens aanzien de rechter ondanks alle waarborgen zich vergist heeft, *luce clarius* wordt bewezen. Maar het leven is zelden zoo eenvoudig.

En wat zagen wij nu in de Dreyfus-zaak gebeuren?

Er waren zekere feiten, vermoedens, aanduidingen, die twijfel wekten aan de schuld van den veroordeelde. Bernard Lazare was begonnen met de getuigenissen van tientallen schriftkundigen te verzamelen, dat het borderel niet van Dreyfus' hand kon zijn. Daarop volgde het woord van Scheurer-Kestner, de aanwijzing van Esterhazy door Mathieu Dreyfus, het proces Esterhazy, het proces Zola met het getuigenis van Picquart, de bekentenis en de zelfmoord van Henry, heel die reeks van kleine en groote feiten en om-

standigheden, die in een logisch ontwikkeld en onbevooroordeeld verstand den twijfel met den dag sterker maakten, aan velen vastheid van overtuiging brachten.

En wat stond daartegenover? Men kan zeggen: bijna alle staatkundige en maatschappelijke machten van Frankrijk: de President, het ministerie, het leger, de geestelijkheid, de pers, de publieke opinie. Welnu, in het eerste jaar althans hebben die machten nauwelijks een poging gedaan om tegenover de zich opstapelende feiten en aanduidingen bewijzen van Dreyfus' schuld te zetten. Gelijk te voren en nadien de „eer van het leger", beheerschte een tijdlang de „*chose jugée*" de] gansche zaak. Daarmede scheen alles gezegd; daarmede scheen elk argument weerlegd te zijn. Het was het eeuwige refrein van Méline's redevoeringen, het eenige antwoord van generaal Billot op de tribune der Kamer. Zoo vaak er nieuwe feiten ontdekt, zoo vaak leugen en laster in het licht gesteld werden, klemden zij zich vast aan het leerstuk der „*chose jugée*". Dit werd tot het voorwerp van een eeredienst gemaakt, alsof het een heilig rechtsbeginsel was en niet maar een noodwendig palliatief voor 's rechters zwakheid.

Fel heeft Georges Clemenceau in zijn pleidooi in het Zola-proces het altaar, dat men voor dit leerstuk had opgericht, omvergesmeten, toen hij, de gezworenen wijzend op het Christusbeeld, dat in iedere Fransche rechtszaal achter de rechters hangt, hun toeriep:

„*La chose jugée...? Regardez la, Messieurs, voyez ce Christ en croix. La voilà, la chose jugée...*"

En geestig vond ik in een Engelsch tijdschrift dezelfde gedachte uitgesproken in het versje:

Ce bon mot de „chose jugée"
Devait être perpétué.
Chantons alors en „chose jugée"
Jésus bien crucifié,
Socrate bien empoisonné,
Et la Pucelle bien brûlée.
Chantons alors!...

Het kon niet anders of zulk een vergoddelijking van een zwak-menschelijk idée, bracht reactie, ook buiten Frankrijk's grenzen. Men ging er zich, in rechtsgeleerde zoowel als in leeken-kringen, beter rekenschap van geven, wat wel de eigenlijke grondslag was van dien regel: het gewijsde wordt voor waarheid gehouden, en men leerde dat die grondslag niet de ónfeilbaarheid, maar juist de feilbaarheid van 's rechters oordeel was. Men erkende gereedelijk, dat de káns, dat een Nederlandsche strafrechter, onder een Nederlandsche rechtspleging, met de bewijstheorie en de instanties van onze strafwetgeving, zich zou vergissen, — veel geringer was dan voor een Fransch officier, zonder wetskennis, zonder rechterlijke eigenschappen, onder een zeer gebrekkige

strafwet en in de eerste en hoogste instantie vonnis wijzend. Maar men ontveinsde zich niet, dat de mógelijkheid van vergissing voor beiden bestond. En daarnaast voelde men zich geneigd het recht van bestaan eener langzaam aangroeiende en zich allengs vaster wortelende volksmeening omtrent de schuld of onschuld van een veroordeelde te erkennen, een meening die niet maar aanstonds behoefde te verdampen, als haar de schitterende zon van het gewijsde voorgehouden werd.

Ik denk er niet aan de zaak der gebroeders Hogerhuis met die van Dreyfus te vergelijken en ik ben van oordeel, dat zij die dit gedaan hebben, verblind en onbillijk handelden. Het is er mij enkel om te doen aan te toonen, dat de Dreyfus-beweging ook op de beschouwingen omtrent *die* zaak, immers in het algemeen op de leer van de kracht van het gewijsde, invloed heeft gehad. Het voorstel van de vijf Kamerleden om de revisie-bepalingen in ons strafwetboek te herzien, is van dien invloed een uiting geweest. Iedere uitbreiding toch van de gevallen, waarin revisie van een strafvonnis kan worden toegestaan, is een overwinning op de onaantastbaarheid van het gewijsde.

* * *

Maar ik wil van dit misschien al te speciale overgaan tot de breedere invloeden van de Dreyfus-beweging buiten de Fransche grenzen, met name op ons vaderland.

De zaak heeft aanvankelijk een sterke antipathie hier te lande gewekt tegen Frankrijk. De Fransch-nationalistische pers spreekt van „*l'Etranger ennemi*" en wijlen Francisque Sarcey, de dikke „*Oncle national*" schreef een besluit van den Rotterdamschen gemeenteraad om het onderwijs in het Fransch aan de lagere scholen door dat in Engelsch of Duitsch te vervangen toe aan . . . den invloed der Duitschers in die stad; ging men de lijst der stemming in den gemeenteraad na — zoo schreef hij in allen ernst in de deftige *Temps* — dan zou men zien, dat al de namen der voorstanders van de vervanging een Duitschen uitgang hadden! Wij weten, dat dit zotheden zijn en dat, indien ergens ter wereld, juist hier Frankrijk op warme en oprechte sympathie kon rekenen. Geen natie heeft ons in den loop der tijden meer materieel kwaad berokkend dan de Fransche en niettemin is onze genegenheid steeds meer naar het Zuiden dan naar het Oosten gericht geweest. Het zaad van wrok en afkeer, door de gebeurtenissen der twee laatste jaren uitgestrooid, viel hier dus, wat men te Parijs ook zeggen moge, niet op vruchtbaren bodem. Toch is het welig opgeschoten; ik heb daarvan in mijn vorig opstel reeds eenige bewijzen genoemd en ik behoef er geen aan toe te voegen.

Evenwel houd ik dien weerzin tegen Frankrijk niet voor een strooming van blijvenden aard. Zij was wel heftig en wel diep ook misschien, maar is niet geïsoleerd genoeg gebleven om duurzaam te zijn. Ten eerste ging zij samen met een gevoel van hoogen eerbied, bewondering en liefde voor de groote harten, karakters en geesten, die zich mede in dien Dreyfus-

strijd hebben geopenbaard en die toch óók Franschen waren. Ten tweede hebben wij gezien, dat, hoewel niet volkomen, de partij met wie wij medeleefden, feitelijk in het eind de zegepraal behaald heeft, en dat komt Frankrijk in ons oog ten goede. Ten derde — ik zeide het reeds vroeger — heeft Frankrijk het geluk gehad, dat, toen het onrecht, waaraan het schuldig was, uit den weg geruimd stond te worden, aan alle kanten buiten Frankrijk het Onrecht den kop opstak. Naar Finland richtten zich onze blikken en onmiddellijk vandaar naar Zuid-Afrika. Uit den aard der zaak is wat wij nu tegen Engeland gevoelen, veel dieper en duurzamer dan de wrok tegen Frankrijk door de Dreyfus-zaak gewekt. En ziet, die wrok wordt nu zelfs nog gesplitst, want mét ons gloeien van verontwaardiging tegen Engeland de anti-dreyfusards,onze vijanden van straks en laat der Boeren lot maar al te velen van de intellectuels, de verdedigers van Recht en Waarheid, de vereerde vrienden van een jaar geleden koud of dringt hen althans niet tot spreken. Ten slotte: wij hebben in den laatsten zomer hier een Vredesconferentie gehad, die weinig anders dan bittere teleurstelling gewekt heeft. Welk land heeft daar oprechten goeden wil getoond en van de plannen van den Tsaar gered wat er te redden viel? Frankrijk. Welk rijk draagt, naast Engeland, de grootste schuld aan de mislukking? Het Duitsche. En zit niet des Keizers telegram van Nieuwjaarsdag 1896 aan Kruger ons nog dwars?

Zoo treft de wrok tegen Frankrijk niet samen met een motief, dat ons krachtig naar den kant van een andere natie drijft en verliest daardoor van zijn macht. Wij zijn op het oogenblik over geen van onze buren goed te spreken. Het Fransche chauvinisme, dat ons verfoeilijk voorkomt, vinden wij in het Engelsche jingoïsme weer en iets daarvan ook in de strikt egoïstische Duitsche rijkspolitiek, die nog steeds geen Pommerschen grenadier wenscht te offeren dan voor een zuiver Duitsch belang. Het ons hatelijk militarisme is géén Fransch monopolie: het heerscht in Duitschland, het bedreigt Engeland.

* * *

De krachtige militaristische beweging, uit den schok der beide partijen in de Dreyfus-zaak geboren, is over ons heen gegaan. Zij was natuurlijk een uiting van iets, dat lang voor de Dreyfus-zaak bestond en dat slechts een nieuwe aanleiding behoefde om nu, gelijk in 1889 tijdens het Boulangistisch avontuur, tot uitbarsting te komen. Die beweging zou hier, het spreekt vanzelf, geen voedsel gevonden hebben, waar immers de gemoedsontroering onzer natie zich juist in de tegenovergestelde richting bewoog. Maar wel zou zij, bij wijze van reactie, een sterk *anti*-militaristisch gevoel in het leven hebben kunnen roepen. Dat dit niet geschied is, is vooral hieraan te danken, dat het geheele militarisme hier eigenlijk niet bestaat. Vereering voor ons leger hebben wij niet; men mag zelfs zeggen, dat wij het te weinig kennen, dat het ons te gering belang inboezemt. Hoe onverschillig laten de meesten de heldenfeiten, die ons Indisch leger verricht. Met een greintje meer

militarisme, waren we in Atjeh misschien al jaren vroeger zoover geweest, als we er nu gebracht zijn door één man, die aan militaire gaven een groot koloniseerend en administratief talent paart, generaal van Heutsz, en er zijn er onder onze Kamerleden, die het nog een heele concessie vinden, dat zij hem laten begaan. Ons beetje militarisme besteden wij aan onze marine en hoe spaarzaam dan nog. Die geweldige Fransche passie — daar ook aanhoudend geprikkeld door de pijnigende herinnering aan 1870 — vond dus hier geen aanknoopingspunt en dat wij daarvan zoo weinig begrijpen konden, zal wel meegewerkt hebben om ons nog onverbiddelijker te maken tegen de Fransche legervereerders.

Met het cesarisme is het niet anders geweest. Voorzoover dat beduidt: behoefte aan een Caesar, een meester, een schitterend of krachtig staatshoofd, kennen wij het niet; voorzoover het beteekent: vorstenvereering, hebben wij ruimschoots gelegenheid om aan het beetje dat van dien gemoedsdrang ook in ons volk werkt, te voldoen door ons betoon van aanhankelijkheid en trouw aan de erfgename der Oranjes. En voorzoover cesarisme de aandrang tot overdreven persoonsvereering beteekent: zooals het vergoden van een majoor Marchand, van een Paul Déroulède, is het ons geheel vreemd. Aan wat de Engelschen *hero-worship* noemen, doen wij niet. Ieder onzer voelt zich zelf en is eer geneigd een heros tot het eigen peil omlaag te trekken dan zijn hoog standpunt te beschouwen als een bergtop, waarheen bewonderend op-gestaard moet worden, zonder hoop en ook zonder wénsch om dien ooit zelf te bereiken. Ook deze Fransche hartstocht is dus over ons heengegaan.

* * *

Ook het anti-semitisme is voor ons een uitheemsch product. Verminderd in het Napoleontische tijdperk en de daarop volgende eerste helft van de negentiende eeuw, is het in de tweede helft, van het Oosten uit, langzaam weer over heel Europa gekomen; heeft het, van Rusland uit, Polen, Hongarije, Oostenrijk en Duitschland opnieuw aangetast, ruim gevoed door de enorme machtsuitbreiding van het kapitaal, waaraan de israëlieten zulk een ruim aandeel hebben. In Frankrijk is het neo-antisemitisme betrekkelijk nieuw; Drumont is er reeds vele jaren de profeet van, maar hoeveel proselieten heeft die geestdrijver met de hulp van de Dreyfus-zaak niet gemaakt. Er is nu een vrij krachtige *Ligue anti-sémitique* in Frankrijk; de royalistische partij, met den pretendent, Philippe van Orleans, aan het hoofd, is — ondanks al de joodsche huwelijken, waarmee de oud-adellijke *jeunesse dorée* van den *faubourg St. Germain* haar blazoenen heeft verguld — nagenoeg geheel sterk anti-semietisch gezind. In het leger is datzelfde onkruid tierig opgeschoten. En daar de Fransche katholieke geestelijkheid in de rangen van nationalisten, royalisten, militairen haar trouwste aanhangers recruteert, heeft zij met haar bekend aanpassingsvermogen al spoedig dat anti-semitisme aangegrepen als een bruikbaar wapen tegen de vrijmetselarij, en ten bate van de Moederkerk.

Ik zou willen, dat wat ik van de militaristische en cesaristische beweging

gezegd heb — dat ze over ons heengegaan zijn — met dezelfde stelligheid kon zeggen van het anti-semitisme. Merkt den invloed op, dien de Fransche idee, ondanks Frankrijk's achteruitgang in macht en Europeesche beteekenis, nog altijd op de wereld, en op ons land met name, oefent. Het anti-semitisme, krachtig in Pruisen onder leiding van Stöcker en anderen, heeft onze oostelijke grens niet overschreden. Als het ook hier zijn intrede mocht doen, dan zal het zijn van het Zuiden, van Frankrijk uit. Vandaar zijn reeds de voorboden gekomen.

Overdrijf ik? Velen onzer zijn allicht geneigd het anti-semitisme te beschouwen als iets, wat ons geheel vreemd is en vreemd zal blijven; en zij zullen daarbij in onze geschiedenis hun argumenten voor het grijpen vinden om te betoogen, dat dit monsterachtig misgewas op onzen bodem niet tieren kan. Maar hebben zij de kleine katholieke pers, vooral die van Limburg, gelezen in de dagen van de Dreyfus-zaak en daarna? Kennen zij de Parijsche correspondenties van zekere Amsterdamsche dagbladen van dezelfde richting, die de redactie zonder bezwaar of matiging plaatst? En weten zij, dat een jong katholiek advocaat den moed had en het niet overbodig achtte, kort na zijn promotie, reeds ongeveer twee jaren geleden, ernstig zijn geloofsgenooten te waarschuwen tegen het wangedrocht, dat bezig was, door het Zuiden, zijn intrede voor te bereiden in ons land?

En wat verontrustend lijkt, al is het nog maar zeer in het begin, dat is dat niet het clericalisme alléén aan die voorbereiding medewerkt. Onafhankelijk daarvan, beginnen onze hoogere en hoogste standen zoetjes aan aan antisemitisme te doen. Men lette eens op, of het niet in sommige kringen voor „chic" wordt gehouden op de joden te schelden, den omgang met joden te mijden. Ik herhaal, dit is alles nog maar zeer in het begin, maar God beware ons vaderland voor deze verloochening van zijn beste karaktertrekken en overlevering. En daar God helpt wie zich zelf helpt — laat ieder zijn krachten inspannen om deze woekerplant der beschaving in de kiem te verstikken. Bij dit heilzaam werk kan ieder meedoen, is elke burger een macht.

* * *

Over een machtige beweging rest mij nog te spreken, die, alweder niet uit de Dreyfus-zaak ontstaan, toch aan haar een buitensporige ontwikkeling heeft te danken. Ik bedoel het n a t i o n a l i s m e.

Nationalisme is patriotisme op de spits gedreven. Het is nationaal egoïsme, eigenwaan, laatdunkendheid. Het uit zich in allerlei vormen. In Frankrijk zien wij de nationalisten voor zichzelven het monopolie opeischen van de vaderlandsliefde en al wie niet met hen meeschreeuwt, uitmaken voor »*sans-patrie*". De vergoding van het enge begrip vaderland, zooals het door hen verminkt en vervormd is, drijft hen ertoe het werktuig, dat tot verdediging van dat vaderland onmisbaar is, om zijnszelfs wil te vereeren; dus zijn zij hevige militaristen. Daar zij buiten hun vaderland nauwelijks iets goeds erkennen,

veelal geheel onwetend zijn van wat er daarbuiten omgaat, denken zij de heele wereld met kwade benijders en booze vijanden vol, die tot de tanden gewapend, slechts het oogenblik afwachten, waarop zij de kans schoon zullen zien om op „*la douce France*" aan te vallen. In hun vreemdelingenhaat begrijpen zij de joden, die zij als uitlanders beschouwen; vandaar hun antisemitisme. Hun wereldbeschouwing is de benepenste en kleinzieligste, die zich denken laat en het besef, dat de macht van de Fransche republiek geenszins evenredig is aan de voorstelling die zij er gaarne van geven, maakt hen razend en dwingt hen tot steeds erger uitspattingen.

Genoeg kwaad zij hiermee van hen gezegd. Want men vergete niet dat het nationalisme een ziekelijke uitwas is van een gezonden en edelen stam: de liefde tot het vaderland. Toen Bazaine, na de capitulatie van Metz, van landverraad beschuldigd, voor den krijgsraad verscheen, die door den edelen hertog van Aumale werd voorgezeten, verdedigde hij zich onder meer met te zeggen, dat hij niet geweten had wiens orders op te volgen. Er was geen keizerrijk meer, er was geen republiek, er was geen regeering. Hier viel de hertog hem gestreng in de rede: *Monsieur, il y avait la France!*

Dit schoone woord spruit uit dezelfde bron als het nationalisme voort. Déroulède, de dolle aanvoerder der *Ligue des Patriotes*, is een waarachtig held geweest in den oorlog van '70, is de dichter der *Chants du soldat.* — *France d'abord! France quand même!* zijn leuzen, die wel té luide klinken in den mond zijner volgelingen, maar die toch van waarde zijn in een tijd, vol internationalisten en kosmopolieten.

Nu schijnen de tijden van het nationalisme voor óns volk voorbij. Zoowel van het nationalisme van het rampjaar 1672, waarin veel groots was, als, gelukkig, dat van 1781, dat den schout-bij-nacht Zoutman tot een tweeden de Ruyter wilde verheffen. Maar de tweede helft der eeuw heeft ons te ver naar den anderen kant gebracht. Ik spreek hier niet van onze vaderlandsliefde: „de liefde tot sijn landt is yder aengeboren", zegt vader Vondel en dat is ook voor ons waar. Maar ik heb het oog op onzen nationalen trots.

Het besef van tot de grootsten en machtigsten van de wereld behoord te hebben en daar niet meer toe te behooren, met de wetenschap dat de oude rang nooit kan herwonnen worden, brengt een gevoel van machteloosheid te weeg, waaraan ons volk maar al te zeer heeft toegegeven. Met de verslapping van het solidariteitsgevoel, van den nationalen samenhang, viel de algemeene óverschatting der waarde van geestelijke ontwikkeling, van hersenonderwijs samen, welke gepaard met verwaarloozing van de lichamelijke ontwikkeling en gezondheid, in het derde kwartaal onzer eeuw is waar te nemen. Het peil van algemeene geestes-ontwikkeling is onder de beschaafde standen in ons land vergelijkenderwijs hoog te noemen; het gaf ons aanleiding en misschien eenig recht om scherp te oordeelen over wat er buiten onze grenzen voorviel. Zoo kregen wij een naam van eigendunkelijkheid en pedanterie; want wij waren vèr-ziende: in ons eigen land onderscheidden wij het goede en het kwade niet scherp.

En let wel: onze verstandelijke ontwikkeling was, gelijk onze oordeelvelling, *individueel, niet nationaal.* Naar mate ons persoonlijk zelfgevoel toenam, naar die mate verslapte en daalde ons nationaal gevoel, onze nationale trots. Op hoe luider toon wij ons oordeel over buitenlandsche toestanden en instellingen uitspraken, des te hooger steeg onze bewondering voor buitenlandsche vormen. en manieren. In ons eigen land was Fransch de hoftaal, waren de manieren onzer hoogste standen, ijverig nageaapt door wat in maatschappelijken rang daarop volgde, uitheemsch. De eerste zorg van den Nederlandschen reiziger in den vreemde was: zijn nationaliteit te verbergen. De groote grief van den Vlaming — hoewel er ook in zijn rangen heel wat gezondigd wordt — was, dat de Noord-Nederlander, in westelijk België op bezoek, altijd Fransch spreekt.

Met onze politiek was het niet anders. In onze ministeries vervulde het hoofd van het departement van buitenlandsche zaken na 1870 gewoonlijk de rol van den wezel. In ons parlement werd van anti-militaristische zijde als hoogste doel der uitgaven voor leger en vloot het handhaven onzer neutraliteit beschouwd; vragenderwijs en met een schuw-hoopvollen blik op den naijver der mogendheden voegde men erbij: de handhaving van onze onafhankelijkheid. In één woord, wij hadden er ons gereedelijk aan gewend — om een woord van Katharina II te gebruiken — te zijn het land van de gewapende (en dan nog hoe slecht gewapende) *nulliteit.*

In het laatste kwartaal der eeuw is daarin, heel langzaam natuurlijk, eenige verandering gekomen. Meer literaire frischheid sedert 1880, meer liefde voor de eigen taal, meer ondernemingsgeest, meer sociaal denken, meer politieke opgewektheid, meer gevoel van nationale, minder van individueele eigenwaarde. Een vleug, zoo men wil, ook hier, van ontwakend nationalisme, maar van de goede soort.

En nu wil het lot, dat de buitenlandsche gebeurtenissen krachtig medewerken om ons land in die richting te drijven. Het dadelijk zichtbaar gevaar voor een aanslag op onze onafhankelijkheid is door de Europeesch-politieke constellatie verminderd en dit heeft zelfs de vreesachtigsten minder bloode gemaakt. De staatkunde van koloniale uitbreiding der groote mogendheden heeft de aandacht op onze koloniën en hun bestuur gevestigd en bevoegde vreemdelingen hebben erkend, dat wij, ondanks alle fouten en misslagen, daarin nog zoo achterlijk niet zijn. De inhuldiging van onze Koningin is voor de buitenlandsche pers de aanleiding geweest — behalve tot het debiteeren van een aantal domheden — tot het uitgieten van zulk een stroom van waardeering en bewondering voor ons nationaal karakter, onze oud-vaderlandsche deugden, onze trouw aan het huis der Oranje's, dat wij er zelf verbaasd van stonden ons zóó voortreffelijk te bevinden. Onze nationale trots is weer ontwaakt, en als een gunstig teeken van die herleving begroet ik niet in de laatste plaats de koelheid, de ietwat minachtende onverschilligheid, waarmede hier te lande, toen men gezien had onder welke voorwaarden zij was bijeengeroepen en hoezeer zij sinds het eerste manifest

van den Tsaar en reeds vóór haar opening was ontaard, de Haagsche Vredesconferentie bejegend is.

Aan de herleving van ons nationalisme — om het dan zoo maar te noemen — heeft ook de Dreyfus-beweging eenigermate medegewerkt. Het is merkwaardig om te zien, dat onze natie onder de eerste geweest is, die behoefte gevoeld hebben om van haar deernis, haar verontwaardiging en haar bewondering voor de hoofdpersonen in de Dreyfus-zaak te getuigen en dat de stem van onze natie, ondanks haar geringe getalsterkte, onder de luidste heeft geklonken. Men heeft hier dadelijk begrepen, dat deze strijd van recht tegen onrecht niet Frankrijk alleen, maar de beschaafde wereld aanging en dat het de plicht van Nederland was — niet de officieele, maar de nationale plicht — om aan zijn gevoelens uiting te geven in een protest. Ik zeide het al: niet van een ieder was de aandrift even zuiver en er was — men heeft er ons van zekere zijde genoeg op gewezen — wel iets in ons protest van: Heer, ik dank U dat ik niet ben gelijk deze. Maar als geheel sproot het toch voort uit het gekrenkte rechtsgevoel en den eerbied voor karaktergrootheid. In Frankrijk vond dat erkenning en met blijde verwondering zagen wij, hoeveel waarde de besten der *dreyfusards* hechtten aan de stem van Nederland, met hoeveel trots een man als Zola roemde op den steun dien hij van „*la petite Hollande*" ontving.

Nu verdringen de gebeurtenissen elkaar. In denzelfden tijd, dat de Dreyfuszaak haar ontknooping nadert, ontwikkelt zich het treurspel van Finland. Zie weder, welk levendig aandeel Nederland in het prostest der beschaafde wereld neemt. Bij het gezantschap van vijf, dat de waarschuwende stem van Europa's geleerden naar den Tsaar poogt te brengen, is een Nederlander. Artikelen van onze pers worden door Finnen in het Finsch vertaald en in de dorpen en steden van het verdrukte land verspreid. Uit kleine plaatsen van Finland komen warme dankbrieven van geheel onbekenden in onze dagblad-bureau's den dank der Finsche natie brengen en getuigen van de waarde, die zij aan Nederland's belangstelling hecht.

Is het alleen, dat onze nationale ijdelheid daardoor gestreeld wordt? Neen, dat niet alleen; want deze getuigenissen van 's werelds waardeering komen in een tijd van nationaal óp-leven. Er wordt een Algemeen Nederlandsch Verbond gesticht. Dr. Kuyper komt uit Amerika terug met kostelijke berichten van de instandhouding van onze taal en onzen stam in het verre Westen. Er wordt iets zichtbaar van een band, die alle Hollanders over de wereld, honderd-duizenden meer dan wier bestaan door ons geweten werd, tezamen houdt. Er wordt een gevoel van diepe schaamte merkbaar over het gemis van energie en van daadwerkelijke hulp, dat de Transvaalsche deputatie bij haar bezoek aan ons vaderland in 1884 gevonden heeft.

Boven dit langzaam voorbereid en op bevruchting wachtend terrein gaat dan, na het uitbreken van den Zuid-Afrikaanschen oorlog, de Hollandsche glorie-zon op van de twee zusterrepublieken. Onze oogen openen zich wijd. Ons nationalisme wordt wakker.

Laat ik het zeggen met de woorden van den kranigen redacteur van het te Londen verschijnende weekblad *Hollandia*, den heer L. Simons:

Nationalisme geeft een dadelijk houvast. Er is de taaleenheid, de eenheid van levensziening, van aanleg. Er is de onmiddellijke weerkaatsing op het individu. Die daverende moed der Engelsche soldaten spreekt zooveel minder tot ons dan de kalme vastberadenheid en zenuwlooze leukheid der Boeren. Waarom? — Denk aan het voorschrift voor de tragedie-dichters! Wij moeten met den held en zijn lot kunnen meeleven. Die blinde dapperheid is de onze niet; wij zijn geen volk van élan. Maar tot die hoognuchtere koelbloedigheid en taaie veerkracht zouden wij (dat voelen wij onder de kracht van der Boeren voorbeeld) het ook kunnen brengen Hun voorbeeld openbaart ons aan ons zelf. Het leert ons het geheim van ons eigen kunnen. Dezelfde eigenschappen, die ons achterlijk doen zijn bij andere volken, worden hier op eenmaal voor ons getoond in hun positief vermogen. Er is een terugvloeien van zelfgeloof, zelfvertrouwen; en een bewustzijn leeft op, dat wij zelf niet benéden hun voorbeeld mogen blijven....

Ik zie onder den invloed van den Zuid-Afrikaanschen heldenkrijg, dit alles misschien te mooi, te veel met het oog van den *Peinzer*, dien Simons de hier aangehaalde woorden laat spreken. Als ik de *IJveraar* was, dien hij tegenover hem stelt, zou ik het wellicht zwart en somber zien, het afgeloopen jaar, het huidige tijdsgewricht en de altijd naderende, toch steeds zich verwijdende toekomst. Maar ach, wij tobben al zooveel, en blijde teekenen erkennen en goede verwachting aanvaarden is nog geen lichtzinnig optimisme.

Wat hiermede ten slotte de Dreyfus-beweging te maken heeft? Niet veel; zij is in dit verband slechts een van de „blijde teekenen", een van de dingen van buiten die medegedaan hebben om „ons aan onszelf te openbaren". Er zijn sedert grootere dingen gebeurd. Maar al heeft zij haar werking gedaan, haar invloed gaat daarin niet onder. „Er wordt geen kracht vernietigd..."

Januari 1900.

DORDRECHT.

DOOR

C. J. VAN GEEL. *)

Als er één stad meer dan gewone belangstelling bij landgenoot en vreemdeling verdient, dan is het Dordrecht; Dordrecht, met zijn rijke historie, met zijn verrukkelijke riviergezichten, zijn schilderachtige havens, zijn landelijke omgeving, zijn merkwaardige bouwkundige schoonheden, die het stempelen tot een der meest typische oudhollandsche steden.

Gezicht op de Voorstraatshaven, tusschen Pelsebrug en Lombardbrug te Dordrecht.

Niet de kunstlievende vreemdeling heeft Dordt zijn waardeering onthouden.

Henri Havard getuigde van de stad, dat ze een der belangwekkendste steden was, die hij ooit bezocht; dat er geen stad was in Europa met een liefelijker, een vriendelijker, een guller voorkomen. Overal waar men haar nadert — schreef deze hoffelijke Franschman — vertoont ze een glimlachend, een aanmoedigend, een minzaam gelaat.

En niet minder opgetogen is Jean Aicard in zijn „Visite en Hollande.”

*) Vele historische gegevens heeft de schrijver van dit opstel te danken aan den heer J. L. van Dalen, die onder den schuilnaam van „Jan van de Maas” de geschiedenis van Dordrecht beschrijft.

Iedere hollandsche stad, zegt hij, ligt in 't water en wordt, door een zonnestraal beschenen, een Italië, weliswaar minder sterk van kleur, maar toch niet minder vroolijk en veel levendiger. Dordrecht echter is een Venetië.

Niet waar, als zóó vreemden spreken, is een zekere voorname onverschilligheid, waarmee vele Dordtenaars en Hollanders de eigenaardigheden van Dordt bejegenen, toch wel wat misplaatst.

Vooral Dordrechts geschiedenis is rijk, we mogen wel zeggen dat het de rijkste geschiedenis heeft van al de zustersteden in Nederland. Van geen onzer steden is de plaatselijke geschiedenis zoo innig met de vaderlandsche verbonden. Ja, 't zou zelfs een onmogelijkheid blijken, Hollands geschiedenis der middeleeuwen te schrijven, zonder voortdurend Dordt er bij te betrekken.

Men spreekt wel eens van de stichting van Dordrecht. Ten onrechte evenwel. De waarheid is dat de overmoedige graaf Dirk III te juister tijd de hand wist te leggen op het toenmalige Thurendrecht, dat hem voorbestemd scheen een belangrijke stad te worden.

Wanneer dat Thurendrecht eigenlijk ontstaan is, ligt in het duister. Zooveel schijnt zeker, dat ongeveer op dezelfde plaats van het tegenwoordige Dordrecht, aan de moerassige boorden van de Merwede, reeds in de 6de eeuw een nederzetting van Toringers woonde, een germaanschen volksstam, die grootendeels uit jagers, visschers en veehoeders bestond.

Deze Toringers werden in de 7de eeuw verdrongen door de Nedersassen, welke op hun beurt het veld moesten ruimen voor de Franken, die het gehucht tot een soort marktvlek wisten te ontwikkelen, want dat Thurendrecht al in de 9de eeuw meer was dan een gewone nederzetting, is misschien af te leiden hieruit, dat de Noormannen het, volgens de gentsche kroniek van St. Bavo, in 837 de moeite waard achtten er den brand in te steken.

Kort na dien brand verrees het marktvlek weer, thans om zich langer dan een eeuw ongestoord te kunnen uitbreiden, onder de bescherming van het in de nabijheid gelegen slot Merwede, de stevige, reeds uit de 9de eeuw dateerende burcht, die eenmaal den graven van Holland tot woonplaats strekte en daarna aan het der stad dikwerf vijandige geslacht der Merwedes, maar sedert de 15de eeuw in een ruïne verkeerde.

Eerst echter met het tijdstip, dat graaf Dirk III zich meester maakte van Dordrecht, wordt het een plaats van beteekenis.

Hij stichtte bij de oude marktplaats aan de monding van de Dubbel — van dit riviertje is een gedeelte der tegenwoordige Voorstraatshaven nog een rudiment — een sterkte, verbood in de omstreken van Dordrecht te jagen en hief er van de voorbijvarende keulsche, tielsche en andere schepen een tol, die later bekend is geworden als de schiptol.

Door het heffen van dien schiptol vergreep Dirk zich aan wat des Keizers was. Maar de straffende hand van den leenheer kon den overmoedigen graaf niet bereiken: zijn poging om de sterkte te doen slechten, leed schipbreuk,

mòèst schipbreuk lijden, daar Dirks listen en lagen een machtigen bondgenoot vonden in de moerassigheid van den bodem.

Zijn geheele leven wist Dirk III zich in het bezit van stad en tol te handhaven. Na zijn dood is Dordrecht gedurende bijna twee eeuwen de twistappel tusschen Holland en het Sticht. Geheel de geschiedenis van dit tijdperk beweegt zich om het bezit van Dordrecht. Nu eens wordt de stad door verraad overrompeld, dan weer wordt ze hernomen, om ten slotte in de macht der hollandsche graven te blijven.

Dordrecht werd hun troetelkind.

Vèrstrekkend waren de voorrechten, waarmee ze de stad begiftigden. Niet altijd uit eigen aandrift, maar ook wel eens noodgedwongen, want het eenmaal verwende kind kon verbazend lastig wezen soms.

Dordrechts oudste voorrechtsbrief dateert van 1220. De stad werd daarbij tot een vrijheid, een poorterij, verheven. Graaf Willem II verving hem in 1252 door een voorrechtsbrief van wat wijder strekking. Als blijk dat ze 's graven gunsten waardeerde, moest de stad jaarlijks 60 pond hollandsch betalen, maar daartegenover werd ze vrijgesteld van heervaarten en grafelijke beden, en kregen haar schepenen het recht om keuren uit te vaardigen.

Eén bijzonderheid: De stad heeft die som van 60 pond hollandsch, welke wijzigingen staats- en rechtstoestanden ook ondergingen, altijd door trouw betaald. Eerst in 1809 opperde zij bezwaar om de gewone jaarlijksche rente van *f* 30 te voldoen, waarna deze, bij koninklijk besluit van 10 Februari 1822, vervallen verklaard werd.

Gunstiger dan alle voorrechtsbrieven van graaf Willem II, waren de privileges, die graaf Floris V en zijn opvolgers aan de steeds in bloei toenemende stad verleenden.

Het meest winstgevend van alle was wel het stapelrecht, dat in 1299 werd geschonken. Daarbij was bepaald dat de markt van alle goederen, die de Merwede en de Lek afkwamen, te Dordrecht zou zijn gevestigd. In 1355 werd dit recht uitgebreid tot waren, die langs Rijn, Waal en IJsel werden aangevoerd, terwijl het recht, eerst tot wederopzeggens verleend, tevens voor „eeuwelijk" werd toegekend. Eerst in 1795 kwam dit recht te vervallen.

Een niet minder krasse protectie-maatregel volgde in 1313: het Maasrecht. Krachtens dat recht hadden alle kooplui uit Oostland, die met hun schepen uit zee binnenkwamen, vrijdom van tol, zoo ze met ongebroken lading tot Dordrecht opvoeren. In 1338 werd dit recht in dier voege gewijzigd, dat vreemde koggen met hun vollen last tot Dordt moesten opvaren, er hun goederen lossen en tot de hoogste markt verkoopen, en reeds in 1344 werd dit recht in een „eeuwelijk" recht veranderd. 't Hield 't echter, door de oppositie van den Briel, niet langer uit dan tot omstreeks 1529.

Dan had Dordt onder meer nog het recht om voor het gewest Holland geld te slaan. Van 1418 tot 1806 bezat het dit recht onafgebroken, zich steeds heftig verzettend tegen elke stad, die naar zijn „munt dorsten dorst", gelijk Huygens 't uitdrukt.

Met zulke machtige hefboomen als deze privileges — en we noemden er slechts enkele — moest Dordt zich wel boven de andere steden opwerken. Maar tevens, welk een bron van naijver waren die privileges voor de zustersteden!

Vooral door het stapelrecht geraakte de stad in vele moeielijkheden met andere plaatsen. De processenreeksen, die daaruit voortvloeiden, waren eindeloos. Maar in 1540 werden die door de beroemde sententie van keizer Karel V ten gunste van Dordrecht beslist, al werd het stapelrecht ook eenigszins besnoeid.

Gedurende twee eeuwen was Dordrecht de voornaamste koopstad van Holland. Maar ook op staatkundig gebied bekleedde het een voorname plaats. Meermalen werd het de hoofdstad van Holland genoemd. En in de Staten van Holland bracht Dordt het eerst zijn stem uit.

In de 15de eeuw bereikt de stad het toppunt van bloei: geheel Holland voorzag ze van wijn, zout, bier, hout, graan, haring, steen, kalk en tras.

In de 16de eeuw echter, toen Antwerpen en Amsterdam zich begonnen te ontwikkelen en de zeevaart dier steden zich meer en meer uitbreidde, gaat Dordrechts glorie tanen.

't Verval treedt in, langzaam maar gewis.

Moet dit voor een groot deel toegeschreven worden aan Dordrechts zelfgenoegzaamheid, aan voornaamheid in eigen oogen, ook de steeds slechter wordende toestand van zijn waterwegen naar zee was oorzaak van zijn achteruitgang.

En ook de ramp van 1421 was een belangrijke factor, — men kan veilig zeggen, het begin van den ondergang. Was de oude vorm der stad reeds in de 13de eeuw door de doorbraak der Merwede naar de zijde van Zwijndrecht aanmerkelijk verminkt, de St. Elisabethsvloed sloeg haar van Brabant af. Dordt kwam door die ramp midden in het water te liggen, als een eilandje.

Van uitlegging harer grenzen, gelijk Amsterdam dat vermocht, geen spraak: eerst in 1603 begon men polders buiten Dordrecht in te dijken.

Met het verval van zijn handel raakt ook Dordrechts staatkundige rol van lieverlede uitgespeeld, al is het nog in 1572 het middelpunt van den opstand tegen Spanje, al ziet het de eerste vrije Statenvergadering binnen zijn muren gehouden en al wordt het nog altijd door vreemde vorsten bezocht en naar de oogen gezien.

Met haar voorbeeldeloos ingewikkelde regeering — men had te Dordrecht voor de rechterlijke macht: schout, schepenen en de mannen van veertigen, die de schepenen voordroegen, en voor de administratie: een, later twee en na 1674 vier burgemeesteren, oudraden, de goede lieden van achten en twee tresoriers, ongerekend nog de vele commissies, die van tijd tot tijd voor bijzondere aangelegenheden werden benoemd — zag zij, de trotsche, de eens zelfs door de graven gevreesde stad, zonder ook maar een oogenblik de bakens te verzetten, het tij verloopen.

Ja, zelfs schijnt het alsof men in de 17de en de 18de eeuw te Dordt

met blindheid geslagen was, òf althans niet zien wilde, dat Rotterdam en Amsterdam Dordrecht boven het hoofd groeiden, en het nagenoeg alleen den binnenhandel overlieten.

De afgezonderde ligging der stad Dordrecht heeft niet alleen invloed gehad op haar handel en omvang, ze heeft ook haar stempel gedrukt op haar bewoners. Zoo heeft de dordrechtsche bevolking nog tot in deze eeuw sporen bewaard van haar nederfrankische en friesche afkomst.

Behalve door gehechtheid aan oude gewoonten en gebruiken, kenmerkten de Dordtenaars zich voornamelijk door het bewaren der oud-hollandsche taal. Het dordtsche dialect, dat zich aan den eenigszins doffen en zangerigen

De Binnen-Kalkhaven te Dordrecht.

toon, waarop 't wordt gesproken, spoedig laat herkennen, is een der oudste dialecten, dat zich uit de frankische taal heeft ontwikkeld. De eerste bronnen voor de kennis van dat dialect zijn de stadsrekeningen van 1284—1287. Merkwaardig groot is de verwantschap van de toen gesproken taal met de tegenwoordige platte volkstaal van Dordrecht; — plat, zeker, al moet wellicht erkend worden, dat „nun echten Dordtenaar" over 't algemeen niet die ontsierende gebreken in zijn taal heeft als waardoor het dialect onzer groote steden zich kenmerkt.

Maar ook in nog ander opzicht is de tijd van afzondering, waarin Dordt

geleefd heeft, te bespeuren. Die afzondering deed namelijk een zekere oorspronkelijkheid in zijn ouden woonhuisbouw ontstaan.

Die woonhuisbouw begon in het laatst der 16de eeuw. En hoewel thans reeds veel onder den moker des sloopers is gevallen, zijn er nog heden zeer fraaie proeven van typisch dordtsche gevels over. Wie daarvan wat meer wil weten, dan we in ons uitteraard vluchtig artikel kunnen geven, zal zijn hart kunnen ophalen aan een binnenkort bij de firma Blussé & Comp. te Dordrecht verschijnend en door de Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht uit te geven werk, getiteld: „Oude Gebouwen te Dordrecht." Het verschijnen van dit boek, waarvan we met vreugde gewag maken, ontslaat ons niet van de verplichting, ook een zakelijk woordje over oude dordtsche gebouwen te zeggen.

Typisch dordtsche gevels dan zijn, om iets te noemen, de in de Vischstraat staande huizen, genaamd „Crimpertsalm" (1608) en „Steur" (1643).

Overigens is de stad, ondanks het alles vernielende vandalisme, dat vooral in de jaren 1830 tot ongeveer 1870 ten troon zat, nog rijk aan architectonische schoonheden uit allerhande tijdperken.

De gevels „Steur" en „Crimpertsalm", in de Vischstraat te Dordrecht.

Een korte wandeling door enkele straten al kan ons daarvan overtuigen.

Huizen uit den laat-gothischen tijd treffen we onder anderen aan op de Groenmarkt en in de Wijnstraat. Vooral het zeer groote huis op de Groenmarkt no. 43, de Gouden Os genaamd, is de aandacht waard; de trapgevel is in gehouwen bergsteen opgetrokken, en is niettegenstaande den last der

jaren uitmuntend bewaard gebleven. Toen koning Christiaan II van Denemarken dit huis in 1523 voorbijkwam, ontlokte het hem den uitroep: „Ei, hebben de lieden hier nog zooveel moed, dat ze denken om huizen te bouwen?" Dit alleen als curiosum.

In de Wijnstraat is het huis, genummerd 59, ook gothisch van bouwvorm.

Renaissance-gevels zijn er te Dordt nog te kust en te keur, onder anderen op de Voorstraat, in de Nieuwstraat, enzoovoort. De gebouwen der Berkepoort, Nieuwstraat 10, zijn geheel in renaissance-stijl opgetrokken. Hoewel vrij vervallen en geschonden, zouden we die gebouwen in hun prachtig gewaad van rooden baksteen met zandsteenen banden toch nog niet graag de plaats zien ruimen voor de tegenwoordige huizenfamilies, die op elkaar gelijken als twee druppels water.

Zeer schoon was ook het pand in de Nieuwstraat 33 met zijn rijk met zand- en baksteen bewerkte mozaïkvormen. Pogingen om dezen gevel in zijn ouden vorm te herstellen, hebben om meer dan een reden gefaald.

Ook bezichtigen we even het huis „de Pauw" op de Voorstraat tegenover de Nieuwstraat, evenals den, schoon zeer verminkten, gevel van den drogistwinkel „de Rozijnkorf."

Van renaissance-beeldhouwkunst heeft men de stad vier schoone proeven wel willen laten behouden. En gelukkig!

In de eerste plaats noemen we het vervallen, nu eenigermate gerestaureerde Muntpoortje, op de Voorstraat, dat den hoofdingang van de voormalige Munt van Holland vormde. Het is een voortbrengsel van de vroege renaissance (1555), en vertoont een buitengewonen rijkdom van arabesken, leeuwenkoppen, maskers, rosetten enz. Het fronton met het Hollandsche wapen is sinds lang weggehakt. Jacob Colyn, niet Jan Terwen zooals men vroeger dacht, is er de beeldhouwer van, gelijk het „J. C." op de fries aanduidt.

De overige drie poortjes, waarop de aandacht moet worden gevestigd, vertegenwoordigen meer in 't bizonder de hollandsche renaissance.

Het zijn: het poortje van den Arend-Maartenshof op de Lindegracht; het poortje van het voormalige vrouwenhuis op het Bagijnhof (de gemeenteschool No. 3), en het poortje van het oude-mannen-huis in de Vriesestraat (de gemeenteschool No. 4).

Het poortje van den Arend-Maartenshof, dat in 1625 werd gebouwd, heeft ontegenzeggelijk de rijkst geornamenteerde vormen. Het heeft twee met arabesken bewerkte pilasters, waarop een rijk versierde fries rust. Daarboven een fronton, waarin het wapenschild van den stichter van het hofje en zijn vrouw, met twee oude vrouwen tot tenanten.

Ook het voor enkele jaren geheel vernieuwde poortje van het gewezen vrouwenhuis op het Bagijnhof maakt aanspraak op onze belangstelling, al doet het voor eerstgenoemd poortje in rijkdom van vormen onder. Het dateert uit 1624, en heeft een fronton, waarin een medaillon, dat vroeger het beeld eener

oude vrouw bevatte. Dat beeld is nu spoorloos verdwenen. Wel is bij de duchtige restauratie die het poortje onderging, hersteld kunnen worden het rijmpje, waarmee de poort was voorzien:

SIET HIER WERDEN ONDERHOVWEN,
OVDE, KOVDE SWACKE VROVWEN.
TROTSE VRYSTERS, FIERE JEVGT,
SIET, HOE DATJE WERDEN MEVGT.

Wie de vervaardiger van dat rijmpje was, behoeft men haast niet te vragen; wie anders zou tot dergelijke didactiek in staat zijn geweest dan Jacob Cats, die van 1623 tot 1634 te Dordt pensionaris was?

Het poortje van het gewezen oude-mannenhuis in de Vriesestraat is van 1622; het is veel stijver van vorm. In het fronton staat een oud mannetje, dat het dordtsche wapen vasthoudt. Twee andere oude mannetjes, die indertijd ter weerszijden op de kapiteelen stonden, zijn de oude vrouw van het poortje op het Bagijnhof zoeken.

Zijn de oude woonhuizen over 't algemeen zeer smal — zoo zelfs dat men in 1540, om Karel V eenigszins waardiglijk te kunnen ontvangen, vijf aan elkaar grenzende huizen tot één huis moest inrichten — in het laatst der 17de en den aanvang der 18de eeuw, beginnen de Dordtsche patriciers, dank zij de toenemende weelde, grootere huizen te bouwen. Er ontstaan reusachtige barok- en rococogevels, waarvan op onderscheidene punten der stad nog menige fraaie proeve voorhanden is.

De bekrompen middeleeuwsche huizenbouw, die tot op 't laatst der 17de eeuw te Dordt regel bleef, sproot niet uit schrielheid voort, want al was het klagen der Dordtenaars over de armoede hunner stad een eigenaardigheid, waarmee ze nog op 't laatst der 16de eeuw de steenen harten der landsautoriteiten trachtten te vermurwen, en al is nog in de 17de eeuw het huisraad bij de aanzienlijke Dordtenaars meer op gemak dan op sieraad berekend, — ontzaglijk groot zijn de sommen die diezelfde Dordtenaars in de 16de en de 17de eeuw aan weelderige doopmalen en kleederen besteedden, en niet minder vorstelijk zijn de giften, die ze over hadden voor liefdadige instellingen.

Die bekrompen huizenbouw had een andere oorzaak: de reeds vroeger aangestipte eigenaardige ligging der stad, waardoor ze belet werd de vleugels uit te slaan.

't Is om die reden, dat men, op enkele uitzonderingen na, geen grootsche gebouwen in Dordrecht moet zoeken.

Een eereplaats onder die uitzonderingen neemt de Grootekerk in.

Dordrechts roem en glorie is zijn Grootekerk, zijn kathedraal, die met massieve eerwaardigheid, met majestueuse kalmte ver over Dordt heenblikt.

Geen gezicht op Dordrecht mag volledig heeten, waarop zij niet is afgebeeld! Haar aanspraken zijn er dan ook niet van vandaag of gisteren. Ga vrij de

geschiedenis van Dordrecht terug zoover gij wilt, steeds zult gij terecht komen bij die domkerk, die Dordt heeft zien opkomen, die getuige is geweest van zijn bloei, van zijn verval, van al zijn lief en leed.

Ze is één geworden met Dordt, de Grootekerk.

Hoe ze daar gekomen is?....

In 't midden der dertiende eeuw leefde er te Dordrecht een maagd, Sura geheeten, die, door godvruchtige ouders opgevoed, in vroomheid niet werd geëvenaard. Rijkelijk deelde zij den arme mee van wat ze bezat. Als geen andere nam zij haar godsdienstige plichten waar. En om de kroon te zetten op haar devoot bestaan, besloot ze ter eere van de heilige Moeder Gods een kerk te stichten.

De Groote Kerk, gezien van de Bomkade te Dordrecht.

Onder blijkbare goedkeuring der Maagd Maria, die haar door een engel de grootte van het te stichten gebouw bekend liet maken, begon zij haar veelomvattend werk met slechts drie werklieden.

Dagelijks gaf zij ieder hunner een kopke als loon, en zoolang kon het werk niet duren, of Sura vond iederen dag de noodige drie kopkens in haar buidel.

Dat de Moeder Gods den buidel van Sura wonderbaarlijk zegende, vermoedden de drie werklieden niet. Zij meenden dat Sura zeer rijk moest zijn en uit begeerte naar haar schatten, doodden zij de vrome maagd, in wier bezit zij slechts de drie muntstukjes vonden.

De booswichten werden gevat en ter dood verwezen, maar op 't oogenblik dat zij dit vonnis zouden ondergaan, verscheen de uit den doode opgestane

Sura, die haar moordenaars bevrijdde en dezen ter biecht naar den Paus te Rome voerde.

Op háár voorspraak kregen de drie werklieden van den heiligen vader absolutie, terwijl hij Sura met vele indulgentiën en aflaten begunstigde tot voortzetting van het begonnen werk.

Op de plaats waar de heilige Sura door moordenaarshanden viel, was een warme geneeskrachtige bron ontsprongen....

Aldus verhaalt de legende het onstaan der kerk. De meer nuchtere geschiedenis vertelt u, dat de kerk in de elfde eeuw door Pieter de Groot op last van graaf Dirk V gebouwd en in de twaalfde eeuw aanmerkelijk uitgebreid werd. Wellicht heeft Sura ruim bijgedragen tot den bouw der kerk, maar dit is slechts een gissing. De fontein, waar de heilige Sura zou zijn gevallen, schijnt evenwel bestaan te hebben, althans in 1550 werd haar plaats nog aangewezen ten noordwesten van het groote kerkhof, terwijl de aanwezigheid der bron ook bevestigd wordt door een oude schilderij van het voormalig heilig-, geest- en pesthuis van de Grootekerk, en door een brief van 1452. Zooveel is ook zeker, dat de fontein een rijke bron van inkomsten was. Groot was de schaar, die haar geneeskrachtig water kwam beproeven.

De kerk zelf is een kruiskerk in spitsbogenstijl, vooral sprekend in de bizonder kunstige constructie van het sterrengewelf van het onze-lieve-vrouwenkoor. Ze was in de middeleeuwen beroemd om haar prachtige, aan heiligen gewijde kapellen en altaren, schitterend door het polychroom der toenmalige schilderkunst, door den glans der gouden en zilveren miskelken, door het kleurige borduursel van misgewaden en altaarkleeden. Gewelven, koren, kapellen wedijverden in met kwistige hand aangebracht snijwerk, waarvan nog onlangs nieuwe sporen zijn ontdekt. En al werd al die middeleeuwsche pracht door den ontzettenden brand van 1457 verteerd, de kunstzin onzer devote voorvaderen zorgde er wel voor, dat de „zwarte weduwe" — gelijk de kerk na de ramp genoemd werd — spoedig haar rouwgewaad voor een zoo mogelijk nog weelderiger kleed verwisselen kon.

Maar niet alleen de inwendige pracht schonk de kerk, die in de 14de eeuw tot collegiale verheven werd, een ongemeene vermaardheid, ook de schitterende processiën, die van haar uitgingen, — die van het H. Sacrament (1338) en van het H. Hout (1458) — trokken jaarlijks duizenden binnen haar gewijde muren.

Verbazingwekkend was dan ook de pracht, die aan die processiën ten koste werd gelegd.

De „groote ommeganck" van het H. Sacrament werd door ooggetuigen zelfs vergeleken bij den „intocht der zielen in het hemelsch Jeruzalem".

De „cleene ommeganck" was ingesteld op den Zondag na St. Pieter- en Paulusdag.

Dit kwam zóó, volgens de legende:

Een dordtsch koopman, Claes Scoutet had op zijn reizen in het Oosten na velerlei merkwaardige ontmoetingen, een stuk van het kruis van Jezus, toe-

behoorende aan „den grooten sultan van Babylonië", weten machtig te worden en een gedeelte geschonken aan de Groote kerk, waar het natuurlijk zorgvuldig bewaard werd.

Door den verdreven en te Dordt wonenden bisschop van Utrecht, Sweder van Culemborg, aan een vuurproef onderworpen, kwam het stuk kruishout ongeschonden te voorschijn, en ook in 1457 bij den grooten brand, die met de Groote kerk eenige honderden huizen in de asch legde, bleef het wonderbaarlijk gespaard, hoewel de gouden casse, waarin het besloten was, gesmolten teruggevonden werd.

Na dit mirakel was het Heilige Hout het voorwerp van algemeene aanbidding.

De processie van het H. Hout, hoewel de kleine genoemd, was een der schitterendste uit de middeleeuwen.

De aanvang der plechtigheid werd door het beieren der stadsklok aangekondigd. Dan volgden de missen, het opstellen der schoolkinderen, die als maagden en engelen waren verkleed.

De stoet werd geopend met het plechtig uit de kerk gedragen H. Hout. Daarachter volgden groote, door arme lieden getrokken wagens, met een macht van bijbelsche en zinnebeeldige voorstellingen, een zeer groot aantal heiligen, waaronder Sura natuurlijk niet vergeten was; verder „de koning van Frankrijk" en de apostelen, en een menigte flambouwdragers. De geestelijkheid met waskaarsen in de hand, de regeering omringd door haar hellebaardiers, de dekens der gilden, en de stedelijke ambtenaren in hun praalgewaad gingen zingende en biddende voorop. Het volk uit de stad en de omliggende plaatsen, dat in dichte drommen was toegestroomd, sloot kruipende en zich op de borst slaande den optocht.

De stad was op dezen feestdag rijk getooid, en kerk- en stadsbestuur betrachtten rijkelijk milddadigheid.

Ruim een eeuw hield deze processie stand. In 1571 had zij voor de laatste maal plaats. Na dien tijd hoort men niets meer van het H. Hout, dat, naar men wil, in het najaar van 1572 door de voor graaf Lumey gevluchte geestelijkheid naar Brabant zou zijn meegevoerd.

Tot in 1572, toen zij aan de hervormden werd toegewezen, behoudt de kerk haar middeleeuwsch voorkomen.

In de late middeleeuwen was zij vooral beroemd om het nu geheel ledige lieve-vrouwen- of sterrenkoor, een bewonderenswaardig stuk bouwkunst in zuivere gothiek, rijk aan gesneden rosetten in de kruisgewelven en voorstellingen uit den bijbel, ecce homo's enz. De kerk had toen 47 altaren, 21 kapellen en 2 koren, waarvan het hooge koor een hoog-altaar had van wit italiaansch marmer.

Het hooge koor werd in 1538—1541 verrijkt met nieuwe kanunniken-banken in vroeg-renaissance stijl, ter vervanging van de oude, die de lieve jeugd dier dagen in den loop des tijds danig gehavend had.

De maker van dat onvolprezen koorgestoelte was de geniale Jan Terwen

(1511—1589), die ook den ouden, helaas verloren geraakten predikstoel had gesneden.

Zijn kunstwerk, bijna zonder weerga in Nederland, bevat zestig zetels, waaronder veertien eergestoelten voor de kanunniken. De onderstukken van de opslaande zittingen en zijbeschotten zijn alle meesterlijk met voorstellingen uit gewijde en ongewijde geschiedenis besneden. Vooral de rugpaneelen der banken munten uit.

Aan den epistelkant is in zestien tafereelen de triomftocht van Christus afgebeeld. 't Schoonste tafereel is misschien wel dat van den Zaligmaker in zijn zegewagen, die getrokken wordt door de symbolen der vier evangelisten. Voorop staat een engel, die op een bazuin blaast. Verder een gekroonde vrouw, voorstellend de roomsch-katholieke kerk en houdend in de linkerhand een kruisstandaard, waarop een duif zit. Achter die vrouwefiguur rijst Christus, de vaan der opstanding ontplooiend.

Aan den zegewagen zijn vastgeklonken de dood, de hellewagen in den vorm van een drakenmuil, waarin het monster der zonde vastgeketend ligt.

Aan de evangelie-zijde ziet men een achttal paneelen, voorstellend den triomftocht van keizer Karel V, waarin vooral de keizerlijke zegewagen de aandacht verdient. Acht volgende paneelen geven twee romeinsche zegetochten te aanschouwen, waarvan een tafereel de geschiedenis van Mucius Scaevola bevat.

Op de friezen van de overhuiving vindt men in acht tafereelen de processie van het H. Hout afgebeeld.

De koorbanken, die verder met een rijkdom van arabesken, figuren, bloemen en inscriptiën versierd zijn, hebben in de 17de en de 18de eeuw door achteloosheid veel van haar fraaiheid verloren. Vooral in den tijd toen het koor voor de loting der conscriptie gebezigd werd, ging botte vernielzucht er aan te gast. Maar dit alles belet toch niet, dat het koor, door de zorg van kunstvrienden gerestaureerd, nog immer bewondering afdwingt.

Niet minder dan op haar koorbanken kan de kerk roem dragen op haar orgel in barok-stijl, waarmee zij in 1671 werd verrijkt; op haar kunstvoorwerpen, die het stempel van den bevalligen rococo-tijd dragen, en die ze te danken heeft aan de milde beschikkingen van Diodati, Coddaeus en Vught: haar gouden avondmaalstel, haar koperen koorhek en haar marmeren gebeeldhouwden predikstoel, met zijn fraai gesneden mahoniehouten koepel, die geen ander steunpunt heeft dan de ronde pilaar, waartegen hij rust.

Van de 21 kapellen, die de kerk oorspronkelijk bezat, heeft geen enkele haar roomsche sieraden mogen behouden. Ze zijn veranderd in eenvoudige grafplaatsen van patricische families. De eenige kapel, die nog eenigszins van haar vroegere pracht een glimp laat zien, is de in 1207 gestichte St. Lodewijks of 's graven-kapel, later bekend als de Munterskapel. Het hek, dat er thans voor staat, behoort oorspronkelijk toe aan de kapel der Jeruzalemsheeren, van die Dordtenaars namelijk, die een reis naar Jeruzalem ondernomen hadden.

De schandelijke verwaarloozing, waarvan deze kerk ondanks een in onzen tijd ondernomen herstelling nog zoo duidelijke sporen draagt, was niet het werk van misplaatsten geloofshaat. Wel werd in 1572 de kerk beroofd van haar middeleeuwsche pracht, maar voor eigenlijke beeldstormerij bleef ze toch bewaard. De vernieling was bijna uitsluitend het werk van den wansmaak en het wanbeheer, die in de 18de en het begin der 19de eeuw bewind voerden.

Van 1722—1736 werd voor het onderhoud der drie protestantsche kerken, die Dordt bezit — de Grootekerk, de zeer oude Nieuwkerk en de 13de-eeuwsche kloosterkerk der Augustijnen — niet meer uitgegeven dan de kapitale som van . . . 122 nederlandsche guldens! Die verwaarloozing wreekte zich, 't kon niet uitblijven. In 1758 was 't reeds zoover gekomen, dat de toren der Grootekerk steenen liet vallen. Toen aan het restaureeren! . . . . In 1763 had men reeds *f* 24.886 onkosten, in 1770 nog eens *f* 10.612, — wel een bewijs in welk een armzaligen toestand toren en kerk verkeerden!

Maar de ellende was nog niet uit. In 1768 besloot men twee teekeningen te maken van de noordzijde der kerk, een met al de spitsen en ornamenten der gothiek, de andere met een eenvoudige platte lijst. De laatste teekening liet men uitvoeren. . . . . De kerk werd van alle uitwendige sieraden beroofd, alle gevelspitsen op de ramen verdwenen, de balustraden werden weggebroken, enz. enz. En de kosten van dit vernielingswerk, dat van 1768—1775 voortduurde en waarvan de eer toekomt aan den tresorier Hendrik Josselet? . . . . Ze bedroegen niet minder dan *f* 106.433!

Door de patriottische kleingeestigheden moest de kerk wijders haar wapenschilden en wapens op de grafzerken missen, en niet genoeg dat men het koor in den napoleontischen tijd als plaats aanwees voor de loting, wilde men zelfs de koorbanken in het begin dezer eeuw voor brandhout verkoopen! . . . .

Al genoeg echter over de Grootekerk, waaraan eenmaal keizer Karel V een bezoek bracht; waarin prins Willem van Oranje tot de „tafel des Heeren" naderde; waarin de predikant Lydius de openingsrede uitsprak voor de nationale synode van 1618, en die 18 Augustus 1897 onze Vorstinnen binnen haar eerwaardige wanden zag.

Na de Grootekerk bezit Dordrecht nog een hoogst merkwaardig gebouw in zijn Groothoofdspoort, de fraaiste van de 13 poorten, waarmee de stad vroeger gesloten werd.

Schoon ziet men den sierlijken koepeltoren dezer poort boven de bevallige met groen gestoffeerde huizenrijen van Groothoofd en Merwekade zich verheffen, wanneer men de Noord uitstoomt.

't Is onbekend wanneer de poort gesticht werd, maar dat zij van hoogen ouderdom moet zijn, is gebleken, toen men haar tot een museum van oudheden inrichtte. 't Kwam toen aan den dag, dat de onderbouw in gothischen stijl was opgetrokken. In 1618 waren aan de binnen- en buitenzijde der poort nieuwe renaissance-gevels aangebracht, waarschijnlijk naar een plan van den beroemden bouwmeester Hendrik de Keyser; bovendien werd toen het gebouw

gedekt met een vierkanten toren, die met een spits dak opliep. Eerst in 1693 werd deze vierkante door een achtkantigen toren, zooals wij hem thans kennen, vervangen.

Van het opschrift dat indertijd op de poort voorkwam, is thans alleen nog dit te lezen: »Pax civium et concordia tuttissime urbem muniunt custos esto mihi Deus Jehova."

Boven het middelstuk, dat de dordtsche maagd vertoont, omgeven door stede-wapens, is fraai beeldhouwwerk aangebracht en ook de beide ramen aan weerszijden zijn geornamenteerd.

Aan de binnenzijde ziet men, behalve tal van ornementale versieringen, het groote dordtsche wapen met de beeltenis van een imperator, in wien de volksoverlevering het beeld van den hertog van Alva wil herkennen. De toren bevat de wapens der regeerende burgemeesters uit den tijd dat de koepel gebouwd werd.

Naast het looze voorpoortje zijn twee ledige nissen, waarin vroeger het beeld van den H. Christoffel prijkte en daarna beelden van Mars en Minerva stonden. Al die beelden zijn weer op onverklaarbare wijs zoek geraakt!

Eigenlijk historische herinneringen bezit de poort niet. Wel staat ze op een punt, waar ze herhaaldelijk een stomme getuige moest zijn van de ontvangst van vele vorsten, van schitterende cortéges, maar ook van heftig krijgsrumoer.

Sedert 1893 is de Groothoofdspoort door de gemeente afgestaan aan de Vereeniging „Oud-Dordrecht" om te worden ingericht tot een museum. En thans is op de poort sedert een zestal jaren, onder de leiding van den voorzitter, den oudheidkundige Mr. S. van Gijn, en den conservator, den kunstschilder Bas Veth, samengebracht alles wat de vereeniging bijeen heeft kunnen krijgen op het gebied van Dordrechts geschiedenis, oudheidkunde en curiositeiten.

In het voorportaal zijn de muren bedekt met een groot aantal gevelsteenen, afkomstig van gesloopte huizen. De pièce de résistance van dat alles is zeker wel de merkwaardige zandsteenen schoorsteen uit Mijns-Heeren-Herberg, een voormalig logement, waarin de graven van Holland vertoefden, als ze de stad bezochten. Vandaar dat men het oudtijds, wel wat weidsch, het Louvre van de graven van Holland noemde.

Op de bovenverdiepingen zijn een menigte historische schilderijen opgehangen, waaronder enkele vroeger het Stadhuis versierden, onder andere dat, voorstellend het beleg van Dordt in 1418. Ook treft men hier aan een groote verzameling teekeningen en prenten, die een kijk geven op het vroegere voorkomen en de geschiedenis der stad, alsook een prachtig gebeeldhouwde schoorsteenkap uit de Kloveniersdoelen, een werk van Jan Terwen.

Maar waar dit museum vooral op mag bogen, dat is op de allerbelangrijkste verzameling munten en penningen, die in de koepelkamer zijn uitgestald. Het bekwam die schatten van de stad in bruikleen uit het rijke legaat-Beelaerts.

Ook zal de vreemdeling in Dordrecht niet mogen verzuimen een bezoek te brengen aan „Dordrechts Museum" in de Wijnstraat.

Opgericht in 1842, bevatte dit museum na zijn vijf en twintigjarig bestaan slechts een goede honderd nummers aan schilderijen en oudheden, ongerekend een Schefferverzameling van een twintig nummers. Maar in 1870 breekt een allergunstigste periode voor het museum aan: het bestuurslid Leendert Dupper Wzn. vermaakte aan de vereeniging *f* 100,000 en vijf moderne schilderijen, waaronder Springer's markt te Haarlem en een kerkgezicht van Bosboom. In 1884 en 1890 ontving de vereeniging aan legaten te zamen *f* 24,000.

Door dezen financieelen steun — in 1895 nog versterkt door een legaat van 200,000 franken van Dr. Marjolin te Parijs, echtgenoot van Ary Scheffers eenige dochter — kon het museum krachtig worden uitgebreid. Het zal zijn Scheffer-verzameling nog belangrijk zien toenemen door het onlangs verkregen

De Oude Maas voor Dordrecht.

legaat van mevrouw Marjolin-Scheffer, zoodat het gebouw te klein zal zijn om al de kunstschatten naar behooren te bergen, niettegenstaande de oudheidkundige afdeeling reeds naar het museum van „Oud-Dordt" verhuisde.

Behalve stukken van Cuyp, Bol, Nicolaas Maes, vindt men er van Alma Tadema, Bosboom, David Bles, Mauve, Jaap en Willem Maris en Josef Israëls, welke laatste meester door een kapitaal schilderij vertegenwoordigd is: „het middaguur in een boerenwoning bij Delden". Verder zouden we willen wijzen op Breitner's „de Dam bij avond".

Men ziet 't, Dordrecht geeft minnaars van oudheidkunde en schilderkunst wel wat te genieten, en toch — we deden slechts enkele grepen. Zoo zouden

we ook nog hebben kunnen wijzen op het stedelijk archief, dat reeds voor zoo menig belangrijk geschrift de bouwstoffen leverde, vreesden we niet dat we dan ons bestek zouden overschrijden.

Toch bezit Dordrecht, afgezien van haar schoone architectuur en haar musea, nog veel aantrekkelijks.

Dordrecht bezit ook een schoonheid, die bijna eenig mag heeten in haar soort, — haar ligging aan de rivieren de Oude Maas en de Merwede en tegenover de rivier de Noord.

Op die rivieren een tocht te maken, van den grijzen bouwval van het stamslot der Merwedes tot voorbij een der nieuwste vindingen der 19de eeuw, de spoorwegbrug over de Oude Maas, — zoo'n riviertocht te maken is de plicht van den vreemdeling, die Dordt volkomen wil zien. En die tocht is loonend!

Stel u voor een majestueuse watervlakte, vreedzaam of onstuimig haar golven voortstuwend, overtogen door sombere wolkgevaarten of badend in zonneglans; aan den overkant groene buitendijksche gronden, waar het vee rustig graast; in de wazige verte kerktorens; landelijke woningen, windmolens. De stroom zelf verlevendigd met zeil- en stoomvaartuigen, zich reppend met hun last, en daar tegenover de grillige, in allerlei bochten zich wringende huizenmassa's, waarin de bladerkruinen van iep en linde de rijkste schakeeringen brengen en waarover de stadstorens in rustige kalmte heenstaren. En dit alles gehuld in dat eigenaardig waas, dat Cuyp en Van Goyen met zoo onnavolgbaar meesterschap op hun doeken wisten te tooveren.

En niet minder bekoorlijk, altijd levend, steeds vol afwisseling is het riviergezicht, wanneer men het geniet, rustig zittend op het balkon van Hôtel Bellevue.

Doch ook haar havengezichten is de stad ontzaglijk veel verplicht. Ontleent ze aan haar rivieren een overweldigende schoonheid, een meer innige bekoring dankt ze haar havens.

Wat al schilderachtige gezichten leveren die op, wat al verscheidenheid! Kiest welke haven gij wilt, de Voorstraatshaven, de Kuipershaven, de Nieuwehaven, de Spuihaven, overal kunt gij genieten van bevallige lijnen, van betooverende lichteffecten, verrassende kleuren en tinten!

Langs die havens is 't heerlijk uit te gaan op een ontdekkingstocht van het mooie, — heerlijk, wijl hij zoo vruchtbaar is.

Vooral de Voorstraatshaven loont de moeite eener wandeling met woekerrente. Overdag verrukkelijk, wordt ze 's avonds, als de vensters harer in grillige, in prachtige wanorde aan elkaar gerijde huizen schaars verlicht zijn, een goudmijn van coloriet. Wie nooit baliekluiver was, zou 't 's avonds op de Pelsebrug te Dordt kunnen worden!

En dan, wat een prachtige omgeving heeft Dordt!

Wel hebben de tuinen en lusthoven, die de Dordtenaars in de 18de eeuw

zoo onbekrompen buiten de poorten hunner stad aanlegden, de plaats moeten ruimen voor de huizen der steeds haar grenzen uitleggende stad; wel zijn ook om die reden de talrijke oude weelderige uitspanningsplaatsen der 18de eeuw alle verdwenen, en hebben haar vroeger zoo schilderachtige singels al het landelijke verloren, — nòg bezit Dordrecht, zij 't ook zoo schoon niet meer als vroeger, zijn Groenendijk met aan weerskanten een schoone buitenplaats, waarvan de eene, het bekoorlijke „Merwestein", thans tot stadspark is ingericht; nòg heeft het zijn Noorden- en Krommedijk; nòg mag het met het naburige Dubbeldam trotsch zijn op dien lommerrijken Dubbeldamschen weg, dien de dordtsche burger 's Zondags niet graag zou miswandelen en die hem voert naar een der oudste uitspanningsplaatsen, die haar bestaan nog tot op dezen

De Nieuwehaven te Dordrecht.

dag hebben kunnen rekken, zijn geliefd Eyckendonck (1684).

En zoo zouden we nog veel goeds kunnen vertellen van mooi-Dordrecht, maar we willen na zooveel zon ook wat schaduw: Dordt heeft niet altijd zijn groote mannen geëerd.

Zijn groote mannen... zeker, Dordt heeft ze gehad! Ook zijn dichters, ook zijn schilders, zijn geleerden, zijn staatslieden hebben meegearbeid aan den roem der gouden eeuw.

Of zongen in Dordt niet Jonctys, Van Beverwyck en Van Hoogstraten; of voerden er de Cuypen, Maes, de Houbrakens, de Busschoppen niet het penseel; of leeraarden er niet Vossius en Polyander; of kwamen uit zijn schoot geen

staatslieden voort, die, ieder op zijn wijs, de Republiek de grootste diensten bewezen, mannen als de Bercken, de Van Beverens, de Blyenburghen, de Muys van Holy's en, lest best, de De Witten?

De De Witten!

Eén donkere bladzijde uit Dordrechts geschiedboek:

Cornelis de Witt was Burgemeester van Dordt. Hij werd uit dien werkkring door de Staten, die hem tot hun gemachtigde aanstelden, op 's lands vloot uitgezonden naar de Theems. Na dien zoo schitterend geslaagden tocht keert hij, 17 September 1667, te Dordt terug, gevierd, door de Staten met een prachtigen gouden beker vereerd. De „heeren van den gerechte" hadden „tot betuyginge van de estime", die de Witts „kloeke heroique daden" inboezemden, „ten spoedigste" een schilderij laten maken met de beeltenis van De Witt en een tafereel van den tocht. Dit schilderij, een werk van Jan de Baen, werd in de schepenkamer opgehangen....

Vijf jaar later, het droevige jaar 1672. Engeland verklaart in April de Republiek den oorlog, onder anderen naar aanleiding van dat „diffamerende" schilderij. En zoodra hoort dit het dordtsche opgehitste grauw niet, of het bestormt het stadhuis, maakt zich van het stuk meester, scheurt het aan flarden en spijkert het hoofd van den ruwaard aan de „galg"....

Ruim twee eeuwen zijn wij thans rijker geworden aan beschaving, aan verdraagzaamheid, aan objectieve waardeering, en toch — nòg is 't soms, of Dordt maar liefst niet herinnerd wil worden aan de twee groote mannen, wier bakermat het was, aan Jan en Cornelis de Witt.

Nòg heeft hun vaderstad, die Ary Scheffer in een standbeeld huldigde, den De Witten geen andere eer weten te bewijzen dan aan twee straten hun naam te verbinden, — een te twijfelachtiger eer, wijl ze gedeeld wordt met... hofjesbouwers!

Moge Dordt, wat 't aan de De Witten misdreef, spoedig delgen met een waardiger hulde!

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Er is veel veranderd sedert mijn laatste overzicht, nu twee maanden geleden. Toen waren er groote slagen gevallen in Zuid-Afrika: Kimberley was ontzet, Cronjé gevangen, Ladysmith prijsgegeven en Lord Roberts bevond zich te Bloemfontein. Toen was het de tijd om kleinhartigen toe te roepen: denkt gij waarlijk, dat hiermee de oorlog beslist, der Boeren lot geheel in de hand van den overwinnaar is?

En nu? Is het nog wel een heldenstrijd, dien wij aanschouwen? In het hart der forsche Boeren leeft een hoog ideaal: de vrijheidsidée; een instinctieve weerzin tegen den overheerscher, die hun het onafhankelijk zelfbestuur wil ontwringen. Maar tevens zijn zij practische mannen, die bedenken dat het althans niet onmogelijk is te leven en meester in eigen huis te zijn onder vreemde heerschappij. Een oud man als Kruger, wien die heerschappij niets dan een bitter levenseinde kan brengen, de mislukking van een heilig streven gedurende gansch een menschenleeftijd, moge dat anders blijven voelen. De Boer heeft huis en have, een vrouw en een gezin en een leven vóór zich. Zal hij den kop te pletter loopen tegen den ijzeren muur van een ontzaglijk leger, dat langzaam, met machinale zekerheid, onverbreekbaar, vooruitschuift?

Het ideaal van den vrijheidsoorlog is iets anders dan wat wij, naar alle waarschijnlijkheid, weldra zullen aanschouwen. Het is òf de overwinning van den bedreigde òf zijn geheele ondergang. Het is of de strijd der Nederlanden tegen Filips of die der Galliërs tegen Caesar. Wij hadden ons de „zegepraal" der Engelschen anders voorgesteld dan zij nu lijkt te zullen worden. Wij hadden ons een platgebrand land gedacht, waarin geen hoeve meer overeind stond en geen mensch meer leefde; door den landzaat zelf tot den grond geslechte steden op den weg des overwinnaars; onherstelbaar verwoeste mijnen, een strafoefening, voltrokken aan Europa; een laatste rest van dapperen bijeengedreven en omsingeld en gezamenlijk vernietigd als de laatste Goten van Theodorik's rijk ....

Zoo zal het zeker niet gaan. En wij mogen er niet om treuren. Wat de Boeren gedaan en gedragen hebben voor hun vrijheid is waarlijk niet te min om tot historisch voorbeeld te dienen. Het is niet de tijd meer der definitieve oplossingen en na den val van Pretoria zal de Zuid-Afrikaansche quaestie blijven bestaan, gelijk de sociale quaestie bleef bestaan na de Parijsche *Commune*. Men behoeft niet weekhartig te zijn om terug te huiveren voor een „finale" beslissing van den Boerenkrijg en maar te wenschen, dat het zwaard worde opgestoken en het bloed gespaard blijve van de mannen, die hun plicht deden en toch ook léven willen.

Het Engelsche publiek is zeer ondankbaar, als het Lord Roberts zijn dralen te Bloemfontein verwijt. Nog daargelaten hoeveel tijd hij noodig had om zijn

vermoeide mannen te laten rusten, zijn akelig gedunde paardenmassa aan te vullen, zijn basis te verplaatsen van Kaapstad naar Bloemfontein en in de Vrijstaatsche hoofdstad de ontzaglijke voorraden te verzamelen, die een menigte van veertigduizend menschen van dag tot dag van al het noodige moeten voorzien — nog daargelaten of niet dat reuzenwerk zijn wachten van twee maanden rechtvaardigde, hebben de feiten hem in het gelijk gesteld. De kleine oorlog, door Engelsche troepenafdeelingen met de uiterste voorzichtigheid gevoerd, heeft de Boeren afgemat. Allerlei tegenspoed heeft hun moreele veerkracht verslapt en wat zijn zij zonder deze? De gelegenheid om zich het hart te sterken bij een hekatombe van „rooineks" hebben de Engelsche generaals hun niet meer gelaten. Behoedzaamheid was blijkbaar het wachtwoord. Totdat het logge centrum van Roberts' leger langzaam in beweging kwam en vooruitschoof, onweerstaanbear, van rechts en links de legerkorpsen van Buller en Methuen meezuigend tot aan de Vaal, over de Vaal, in het Transvaalsche land.

De overgave van Cronjé zal in de geschiedenis het keerpunt heeten van den Engelsch-Transvaalschen oorlog. Op dat oogenblik is inderdaad, gelijk het heet, „de krijgskans gekeerd". Het ontzet van Ladysmith was er een noodzakelijk gevolg van, hoorde ertoe. Maar alras werd het gevolgd door de doodstijding van generaal Joubert, al heeft deze in Europa waarschijnlijk meer indruk gemaakt dan in de strijdende republieken zelf. Hier, in de verte, gold Joubert als *de* vechtgeneraal der Boeren, was hij een persoon, die náást Kruger stond, gelijk wij hem ons herinneren aan de zijde van den grijzen President bij hun bezoek aan ons land. Daarginds verweet men hem gebrek aan doortastendheid, zwakheid tegenover personen, zekere intrigues en een sterken afkeer van de Hollanders. Dat Ladysmith niet gevallen was, men was er niet ver van af op hem de schuld daarvan te laden. Hij had veel vereerders ook daar nog, maar zelfs van hen vroegen velen zich af of hij niet op het rechte tijdstip gestorven was. Een hartelooze vraag, omdat het zoo duidelijk was dat dán zijn doodsuur weinige weken vroeger had moeten slaan. „Mijn arm land, mijn arm volk!" — met deze woorden is Slim Piet uit het leven gescheiden. De korte tijd van oorlogsroem was reeds voorbij. Geen barmhartige kogel op den grooten dag aan de Toegela had hem neergeveld. Hij stierf op zijn bed aan een korte ziekte — en reeds was de *débâcle* begonnen.

Er werd nog roemrijk gevochten in die dagen ter rechter- en ter linkerzijde van Lord Roberts' kwartier te Bloemfontein. De spoorweg werd ten Zuiden van die stad telkens ernstig bedreigd. Het Noordwestelijk gedeelte van de Kaapkolonie was zeer onrustig; Prieska scheen in opstand te komen. Te Wepener sloten de Boeren kolonel Dalgety op; zij sloegen de van alle zijden naderende ontzetkolonnes af; zij bemachtigden belangrijke konvooien. In Natal hadden zij de Biggarsbergen voor Buller ontoegankelijk gemaakt en hem den toegang tot den Vrijstaat door Van Reenen's pas afgesloten. Toch — van die groote telegrammen als in December en Januari, van die zegemaren, die heel Nederland blij en trotsch maakten, ze kwamen niet meer. De krijgskans was gekeerd.

Na Joubert's doodsbericht kwam dat van graaf de Villebois-Mareuil. Een romantische figuur, die oud-adellijke soldaat, zoo uit de Parijsche hooge wereld naar de Boerenkampen in Zuid-Afrika overgeplant en daar geheel op zijn plaats. Een Franschman, wiens ridderlijke bewondering voor het ruw-schorsig Boerenvolk bestand was tegen de maanden levens, die hij in hun midden doorbracht; niet tegen de ontberingen van het leven te velde alleen, maar ook tegen de teleurstellingen, die het van nabij beschouwen van wat een wonderschoon stuk geschiedenis geleek, noodzakelijk brengen moest. Als aanvoerder van een troep Franschen en Hollanders — aan wier Koningin hij als laatsten groet een van die bravoure-manifesten zond, die zoo grotesk doen op de muren van het veilige Parijs en zoo grootsch klinken van de verre velden uit, waar het ieder uur om ieders leven gaat — als aanvoerder waagde hij een te stouten tocht en doorvechtend, toen tegen zijn wil de witte vlag door de zijnen was geheschen, werd hij door een kogel in het hoofd geveld voor een rechtvaardige zaak.

Van toen af ging het den Boeren langzaam aan al slechter. De omstreken van Bloemfontein, waarvan zij de waterwerken bezet en gedeeltelijk, maar niet onherstelbaar, vernield hadden, werden door hen ontruimd. Wepener werd ontzet; van alle zijden rukten voorzichtig Engelsche legers in het Oosten van den Vrijstaat op, van Reenen's pas werd onhoudbaar gemaakt. Op meesterlijke wijze brachten twee Boeren-aanvoerders een menschenmacht van 6000 à 7000 personen, met wagens en voorraden, een onafzienbaren trein, tusschen twee vijandelijke legers door; maar het is niet dit soort van wapenfeiten, dat arme harten sterken kan. De Kaapkolonische districten werden rustig; de Boeren waren zoo ver en de kansen voor een opstand stonden hopeloos. Weldra kon Lord Roberts zeggen, dat de oorlog op Vrijstaatsch grondgebied haast ten einde was.

Te Johannesburg, de gevloekte stad, vloog in die dagen een kruitfabriek in de lucht, met groote zorg en moeite ingericht tot een geschut-gieterij en tot aanmaak van projectielen. Tientallen menschen werden erbij gedood en gewond, maar wat tellen die levens in een oorlogvoerend land? Niet hun verlies was de ramp; maar zij bewees, dat verraad waarde binnen de grenzen en zij vernielde een der weinige werkplaatsen, waarin het snel verminderend krijgsmateriaal kon worden aangevuld. Een nieuw verbanningsbesluit van in het land achtergebleven Engelschen volgde en tal van gevangennemingen; doch daarmee had men de kostbare werkplaats niet terug.

En reeds tevoren had de nabuur, aan wiens zwakheid Transvaal zooveel te danken had gehad (een bijna vrijen toegangsweg van de zee, waarlangs duizenden weerbare mannen en allerlei materiaal waren binnen gestroomd) het hoofd voor den sterke gebogen. Er dreigde reeds lang iets van dien kant. Het geschil over den Delogoa-baai-spoorweg, een volmaakt onbelangrijke geldquaestie, een tiental jaren geleden aan een scheidsgerecht te Bern onderworpen, moest in deze dagen worden beslecht. De verwachtingen der geldelijk belanghebbenden waren met ieder jaar wachtens gestegen: Portugal

zou veroordeeld worden, zoo was de algemeene voorspelling, en tot een som die het berooide land niet zou kunnen opbrengen. Engeland zou het grootmoediglijk de millioenen voorschieten; maar niet voor niets. Het zou de haven Lourenzo-Marques in eigendom of pacht verkrijgen en ziedaar Engeland meester van den weg uit zee naar Pretoria.

Dit liep anders uit. De millioenen, waartoe het Bernsche scheidsgerecht Portugal veroordeelde, waren slechts enkele in getal en den bodem der leege schatkist nog eens afkrabbend, kon men ze bijeenschrapen. Van afstand of verpachting van een deel van het koloniaal gebied behoefde geen sprake te zijn. Het was voor Engeland nauwelijks een teleurstelling. Er waren andere middelen.

Uit een tractaat van 1891 of 1892, met vredesdoeleinden (althans zeker aan Portugeesche zijde) gesloten, werd een artikel opgediept, op grond waarvan het vervoer van Engelsche personen en goederen over de Portugeesche haven Beira naar het binnenland moest worden toegelaten. De Engelsche regeering gaf de Portugeesche kennis, dat zij voornemens was van die clausule gebruik te maken om troepen over Beira naar haar eigen gebied te vervoeren; met welk doel, ging den Portugeezen niet aan. Deze blijkbare schending van de volkenrechtelijke neutraliteit — „het volkenrecht, dat paskwil", heeft de Leidsche hoogleeraar Kern dezer dagen in een studie over de Filippijnen, bitter, maar niet geheel ten onrechte geschreven — ontmoette bij de regeering te Lissabon geen zweem van tegenstand. Wel kwam het gemoed van vele harer onderdanen tegen deze laagheid, schuilgaand onder het dek van trouw aan gesloten tractaten, in opstand en men zegt, dat slechts een uiterst scherpe pers- en telegrammencensuur Europa belet met juistheid waar te nemen, hoe ernstig de verontwaardiging en de verbolgenheid is in het kleine koninkrijk. Maar heeft niet Lord Salisbury kort geleden met nadruk gewezen op het bijna algemeene, treffende verschil, dat er ten opzichte van de beoordeeling van Engeland's daden en de sympathie voor dat land bestaat tusschen de Europeesche volken en haar regeeringen? De edele lord houdt het met de regeeringen en meent, dat de volken wel tot bedaren zullen komen, al aanvaardt hij hun dreigende houding gaarne als militaristisch argument voor binnenlandsch gebruik. Hoe dat zij, de Portugeesche regeering ging haar eigen gang en gaf, tegen haar volk, den Engelschen premier gelijk.

Zij deed meer. In schrille tonen prees zij de vriendschap met het machtige Engeland als een van de dierbaarste panden, welker bezit haar was overgebleven. De gouverneur van Beira banketteerde met de Engelsche officieren, die de troepen over het Portugeesche grondgebied kwamen geleiden en sprak hen toe als of zij vrienden en bondgenooten waren tegen een gezamenlijken vijand. Het was practisch zich op goeden voet te stellen met den nieuwen buurman, die op het punt stond den ouden uit diens huis te verdrijven. En waarlijk, er werden geen middelen gespaard. Weldra zouden voedingsstoffen en kleederen te Delagoa-baai als oorlogs-contrabande beschouwd worden en de doorvoer verboden. Het is een bittere troost, misschien nog een uiterste

redmiddel, dat daarvan althans Engelschen in de eerste plaats te lijden zullen hebben: zelfs de *gentlemen officers*, die de staatsschool te Pretoria als kwajongens beschadigd en bevuild hebben, zullen, als het Portugeesch verbod gehandhaafd wordt, bij *breakfast, lunch* en *dinner* zich moeten vergenoegen met mieliespap!

Het zal dan eerst recht tijd worden voor Lord Roberts om te klagen over de behandeling der Engelsche krijgsgevangenen. Misschien was het tijdstip, waarop hij het nu deed, iets te vroeg. Men zou in billijkheid hebben kunnen verlangen, dat hij gewacht had, totdat de tijd eenigszins de herinnering had uitgewischt aan de vuile transportschepen, waarop honderden Boeren en Hollanders, onvoldoend gevoed, gekleed en gewasschen en zonder gelegenheid om zich te bewegen, zaten samengepakt; aan de typhus en andere besmettelijke ziekten, waaraan men hen roekeloos blootstelde; aan het vervoer naar een eenzaam eiland, waar van de wereld afgesloten, zij hun klachten niet verstaanbaar konden maken. Maar — ieder doet wat hij kan, en de Engelsche bevelhebbers zien zeer streng toe op behandeling van gevangenen, op het gebruik van uitzetbare of „vergiftigde" kogels, op het misbruiken van Roode Kruis of witte vlag... door de Boeren.

Eens kwam er, te midden van al het ongeluk dezer maand, toch nog een vreugdemare, als van ouds: de val van Mafeking. Mafeking, de minst beduidende van de drie belegerde steden weliswaar, maar waar dan toch nu de aandacht der geheele wereld op was saamgetrokken; waar naast Baden-Powell de zoon van Lord Salisbury zich bevond; en welks val een zoo hoog noodige bemoediging zou zijn geweest voor de wijkende Boerenlegers. Maar het bleek, dat ijdele vreugde was gewekt door een met zonderlinge slordigheid (of was het iets anders?) gesteld telegram van Reuter's Agentschap, aan welks naam zijn Zuid-Afrikaansche correspondenten toch al zooveel afbreuk hebben gedaan. Bijna tegelijk met de tegenspraak, kwam een gansch ander bericht: na Kimberley en Ladysmith was ook Mafeking ontzet, het dappere garnizoen verlost en ook vanhier was een Boerenleger in vollen aftocht.

Weldra zou het oogenblik gekomen zijn, door de Engelsche liberalen bepaald als het onzekere tijdstip, waarop zij wellicht, o zeer behoedzaam, zouden optreden tegen de unionistische regeering in het belang van den vrede. Het oogenblik, waarop geen vijand meer zou staan op koloniaal grondgebied. Voor Buller weken nu zelfs de Boeren uit de „onneembare" bergstellingen in den noordelijken punt van Natal terug en het eens beroemde Langsnek werd de plaats, waar men hem den toegang tot de Republiek zelf zou betwisten.

Daarbinnen had, op de nadering der dreigende legers, nog kort tevoren de Volksraad vergaderd. Was ook dit niet een grootsch schouwspel geweest? Te Pretoria kwamen zij samen in de vergaderzaal. Er waren leege plaatsen; lauwerkransen dekten de zetels van Kock en van Joubert. Op andere zetten zich stoere, gebaarde kerels neer, zoo van het veld aangereden, donker verbrand door de gloeiende zon, enkelen gewond, bijna allen in dagelijksch

contact geweest met den dood. Tot hen sprak de oude Kruger in de tale des Woords en bij het al nader dreigen der gevaren en bij het al ijler vervliegen van de hoop, was schier zijn gansche rede een testamentische bloemlezing, als schoot in deze ure het menschelijk woord tekort en kon het eenige heil nog maar verwacht worden van boven en geen hope anders uitgesproken dan in gewijde taal. Toch roept die samenkomst een heidensch voorbeeld voor den geest van den aanschouwer; de Romeinsche Senaat, plechtig vergaderd in stoïsche waardigheid, de patriciërs met de lange grijze baarden, de ivoren staven in de hand, beraadslagend over het welzijn van den Staat, toen Hannibal *ante portas* stond. En die oude Kruger, o lijkt hij nu niet een koning der oudheid, hoog en vast op zijn troon midden in zijn overwonnen land en ook maar niet één oogwenk twijfelend aan zijn goddelijk recht of weifelend wat zijn plicht is? Er is geen zóó dom en in den vroegeren zin des woords „barbaarsch" bericht gezonden gedurende dezen heelen oorlog dan dat van den man, die uit Lourenzo-Marques seinde, dat de President, bij het vernemen van de ramp in de Begbie-gieterij, in wanhoop zou geroepen hebben: Is er een God? Die Engelschman kent zijn eigen historie niet, de kracht zijner puriteinen en *dissenters*, den tijd van Cromwell; zijn moderne vluchtigheid fladdert stumperig om die vaste rots des geloofs van één, wiens zwakste oogenblikken zich hoogstens openbaren in een bange herhaling van het kruiswoord: Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten? —

De republieken hebben, lang nog voordat de tegenspoed op zijn ergst was, een vredesdeputatie naar Europa gezonden, een driemanschap: Fischer, Wessels en Wolmarans. Die hebben zich het eerst begeven naar het oude stamland; ons was de eer hen in ons midden te herbergen, met hen te spreken in hun en onze eigen taal. Onze ministers hebben hun raad en steun gegeven; onze Koningin heeft hen ontvangen; ons volk heeft hen toegejuicht en we zijn niet bang geweest voor onze neutraliteit.

In Europa was voor hen niets te beginnen. Het schijnt dat onze regeering, om formeele en finale zekerheid dienaangaande te erlangen, nog eens voor hen verscheidene kanselarijen in de Europeesche hoofdsteden heeft geraadpleegd; maar van Europa is noch bemiddeling noch tusschenkomst te verwachten. Hoe de volken ook mogen denken, de regeeringen zijn wat Lord Salisbury noemt „goedgezind." Het driemanschap is dus naar de overzijde van het breede water vertrokken en het was een machtig moment, toen de *Maasdam* bij dalende zon langs de overvolle kaden van Rotterdam voer, tusschen de gepavoiseerde schepen door, met de bemanning op het dek, wuivend en salueerend, terwijl plechtig van de plaats van afvaart het psalmgezang naklonk, waarmee heel een menigte het edele, rustige en vertrouwende driemanschap heilbede en goed geleide meegaf op den weg naar Amerika.

Ook daar was het een ontvangst met vlaggen en gejuich en volksmenigten en — wat de naijverige Engelsche correspondenten ook zeggen mogen — door de besten der natie. Of het de ondergaande republieken iets zal baten? De vrees om niet herkozen te worden werkt sterk op president

Mac Kinley, en de meerderheid der Amerikanen is thans zeker wel op der Boeren hand. Maar reeds eenmaal heeft de President een schuchter aanbod van bemiddeling te Londen op barren toon hooren afwijzen en er zou nu luider en krachtiger gesproken moeten worden om iets uit te werken. Wat kan de Unie voor de Boeren doen, zoo zij geen kans op oorlog voor hen wagen wil?

Hetzelfde wat de Nederlandsche hoogleeraren gedaan hebben tegenover hun Amerikaansche ambtgenooten; wat het Vredesbureau te Bern doet, zich wendende tot al de mogendheden, die de verdragen der Haagsche conferentie onderteekend hebben: petitioneeren, een beroep doen.... Een beroep op de lankmoedigheid en edelaardigheid van het diep in zijn trots gekrenkte, imperialistische Engelsche volk, waar de vroegere medewerkers van Gladstone zich niet schamen een nieuwe partij te vormen onder de twee tegen elkaar schreeuwende namen van *Liberal Imperialists.*

Een beroep op den rechtvaardigheidszin en de vrijheidsliefde van een volk, dat in dézen oorlog werkelijk en hartstochtelijk gelooft het recht aan zijn zijde te hebben en zich het monopolie der vrijheid toekent, waarvan het wel het een en ander wenscht uit te deelen aan die wereldstreken, welke het onvergelijkelijk voorrecht erlangen te geraken, goedschiks of kwaadschiks, onder zijn heerschappij! Een volk welks dierbaarste gedachten door den ouden Salisbury verkondigd worden, wanneer hij spreekt, als onlangs voor de *Primrose League*, over de twee rampspoedige feiten, waaronder Engeland geleden heeft: Gordon's dood, thans door den ondergang van een rijk en de verdelging van gansch een stam gewroken, en Majoeba, waarover diezelfde ideale wraakoefening misschien niet zal kunnen worden voltrokken, maar welks schrijnende herinnering toch op goeden weg is om te verdwijnen. Een arme, pijnlijke illusie is het iets van Amerika of welke andere mogendheid te verwachten. „Vrijheid en imperialisme" is de leuze van de *Primrose League* en zoo zal het blijven, zoolang de macht van Engeland groot genoeg is en de omstandigheden meewerken: *libertas* voor Groot-Britannië, *imperium* voor Ierland en de rest.

Maar daar het groote rijk zijn macht niet ganschelijk in eigen hand heeft en de omstandigheden ganschelijk niet — dáárom zal het *niet altijd* zoo blijven. Aan de overzijde van den Oceaan heeft zich, reeds ruim een eeuw geleden, een werelddeel met geweld van dat *imperium* losgescheurd. En ver in het uiterste Zuidoosten maakt zich een ander werelddeel gereed den band langzaam en geleidelijk te slaken. De Australische statenbond is thans gerijpt. Of Chamberlain de naar Londen gekomen onderhandelaars over de constitutie al door de hoofdstad leidt en het parlement binnenvoert als aan zijn zegekar gekluisterde grooten; of hij met hen haspelt en sjachert over de vraag of het Australische hooggerechtshof of 's rijks *Privy Council* in hoogste instantie de rechter van den Bond zal zijn — hij zal niet beletten, dat ook dit werelddeel zich eenmaal zal losmaken van het rijk en, als de Vereenigde Staten, staan zal naast, niet zelden tegenover het moederland.

En zoo zal het ongetwijfeld ook eens met Zuid-Afrika gaan. Alleen — vandaar rijst een bange vraag. Amerika draagt er roem op de eer te verhoogen en mede te dragen van het Angelsaksische ras. Geen ander zal het ideaal zijn van de Australische federatie. Maar zal de taal en het volk van de veroverde republieken sterk, veerkrachtig en taai genoeg zijn om in Zuid-Afrika de glorie van een ánder stamland te doen herleven, de eer van *Oud-Holland* te dragen en te bewaren in een onafhankelijken Hóllandsch-Afrikaander Statenbond?

Aan mijn gewoonte getrouw heb ik ook ditmaal slechts geschreven over de gebeurtenissen van den eersten rang en wat op het tweede plan staat verwaarloosd. Toch voel ik mij ditmaal een weinig bezwaard geen woord gewijd te hebben aan al wat behalve Zuid-Afrika de wereld in deze weken heeft beziggehouden. Een Parijsche wereldtentoonstelling is geen kleinigheid om maar stilzwijgend voorbij te gaan, te minder waar zij zoo'n grooten invloed oefent op de vredelievendheid der Fransche Republiek en van andere staten.

Zelfs het geweldige, wereldschokkende feit, dat de nationalisten de meerderheid in den Parijschen gemeenteraad veroverd hebben, bewerkt niet dat de tentoonstelling afgebroken wordt en de onderzeesche vechtbooten van Brest uit het Kanaal oversteken.

Er was nog zooveel meer. De meerderjarigheid van den Duitschen kroonprins of liever: wat de keizer deed en zeide bij die plechtigheid. Zijn telegram aan den onderkoning van Engelsch-Indië. De lex Heintze; de beweging in Spanje; de dwarsdrijverij in Italië; de ondergang van het parlementarisme in Oostenrijk.... Pro memorie.

20 Mei. P. v. D.

VAN DE REDACTIE.

De Natuur in!

Men stuurt ons ter aankondiging aflevering I van den vijfden jaargang van het tijdschrift *De Natuur in!* gewijd aan land- en tuinbouw, natuurlijke historie, schoolwandelingen en heimatkunde, onder redactie van P. Teunissen, te Amsterdam. 't Is een „tijdschrift voor het lager onderwijs," hoogstwaarschijnlijk, dus, bestemd voor onderwijzers en voor hen, die dit wenschen te worden.

In deze rubriek behoort derhalve eene uitvoerige bespreking geene plaats te vinden. Maar wij willen gebruik maken van de omstandigheid dat deze aflevering ons werd gezonden om het een en ander te zeggen over nog andere lektuur, die denzelfden titel zou kunnen dragen. Want die populair-wetenschappelijke tijdschriftjes en boekjes staan in nauwere betrekking tot de litteratuur dan men na slechts oppervlakkige kennismaking meenen zou. Kinderen mogen heel wat lezen, eene kinder-bliotheek bevat doorgaans niet zóóvele boeken, dat, waar één soort rijkelijk is vertegenwoordigd, ook andere genres behoorlijk vertegenwoordigd worden. De meeste ouders moeten kiezen. Het is dus niet overbodig hier de vraag te bespreken of dergelijke populair-wetenschappelijke tijdschriften en boekjes aanbeveling verdienen en aan welke eischen zij moeten beantwoorden. Wie belang stelt in letterkunde, moet belang stellen in de vorming van het jongere geslacht, waaruit lezers en schrijvers voor de toekomst groeien zullen. De invloed van den onderwijzer moet dus geenszins worden onderschat en evenmin die van den schrijver voor de jeugd.

De Natuur in! dat is de leuze, tegenwoordig. Onze kinderen moeten wat weten van dieren en planten en zij moeten meer en meer bekend worden met de kennis van het vaderland. Jammer dat de heer P. Teunissen meende het woord „heimatkunde" te moeten invoeren. Dat is een leelijk on-nederlandsch woord, waarvoor wij liever eene omschrijving in de plaats hadden gezien. Maar het tijdschrift wordt goed geleid en de opstellen, die er in voorkomen, zijn praktisch.

De Natuur in! O, ja, zeker! Laat men bij het kind maar liefde wekken voor de Natuur. Elke nieuwe liefde is verrijking, elke nieuwe belangstelling is verruiming, elke nieuwe weg, dien men het kind doet inslaan, kan leiden tot een rijk veld van studie. Het is maar de vraag of de gidsen goed zijn.

Uitmuntende gidsen heeft het jonge geslacht in E. Heimans en Jac. P. Thijsse. Zij hebben onder den algemeenen titel *Van Vogels, Vlinders en Bloemen* eene serie aardige boekjes geschreven en geïllustreerd en zij hebben door hun tijdschrift *De Levende Natuur* zeer veel gedaan om ouders en kinderen belang in te boezemen voor het Nederlandsche landschap met al wat daarin leeft. Blijkbaar is hun streven om eenvoudig, aardig, op kameraadschappe-

lijken toon te vertellen van dier en plant. Ook zoeken zij, waar dit pas geeft, het landschap te kenschetsen. Hun succes mag worden beschouwd als verblijdend teeken. Of er aan hun methode eenig gevaar voor de wetenschap is verbonden kunnen wij niet uitmaken. Wij zouden zeggen van neen, daar, voor zoover ons bekend is, de mannen der wetenschap geen afkeurend oordeel hebben uitgesproken over deze boekjes van kundige liefhebbers, maar, integendeel, menig waardeerend woord van alleszins bevoegden werd vernomen.

Wat, behalve oppervlakkigheid, die onjuistheid tengevolge heeft, vooral moet worden vermeden is mooidoenerij. De schrijvers zijn terecht bang voor droogheid. Zij weten wel dat ze, om hun doel te bereiken, heelemaal niet saai mogen zijn. Wat zij den kinderen geven is aantrekkelijk te maken, maar het moet dan ook aantrekkelijk gemaakt worden. Hoe? Door steeds bij de hoofdzaak te blijven, maar door aardige voorbeelden, verrassende vergelijkingen, prettig vertelde anecdoten, de nog zoo slecht onder tucht gehouden belangstelling op het juiste oogenblik, dat zij dreigt te ontsnappen, te lokken en te vangen. Over 't algemeen, doen Heimans en Thijsse dit prachtig, of zorgt eerstgenoemde voor niets dan de aardige prentjes zonder zich met de redactie van den tekst te bemoeien?

Als voorbeeld van aardig beschrijven noemen wij, uit veel goeds, pagina 126 vlg. van *Door het Rietland*, waar wij mee mogen het jonge veenland in. Behoudens zeer enkele zinnetjes, mag dit heele verhaal uitmuntend in den toon genoemd worden. Wat we minder mooi vinden zijn juist de mooi gemaakte beschrijvingen, waar voor aan litteratuur gedaan wordt: ,,een golvend mostapijt, groen in hoofdkleur, maar spelend in ontelbare tinten van het bleekste geelgroen, tot het donkerste blauw, — hier met weerschijn glinsterend als lagen er floret-zijden kleeden — daar fluweelachtige hoogopliggende kussens, kleurenwisselend in zonnegloed, alsof er donker groene, fulpen mantels over den bodem waren uitgespreid ..." Kievieten vliegen. Dan de schrijver, om mooi te doen: ,,hebben die vogels hun dons op het mos achtergelaten? Neen, het zijn (wat zijn?) de wit-zijden pluisvlokken van het wollegras ...."

Over de Silene, in het nieuwe boekje *In de Duinen*, deze bedenkelijke mooiïgheden:

,,Als straks de maan, nu bleek en dof, niet meer verduisterd door het groote licht, gaat blinken als nieuw zilverwerk (!), dan werpt Silene op eens haar sluier terug en spreidt haar schitterkleed wijd uit, ver over 't groene rokje heen. Nu zet zij zich een kroontje op, en vijf trawanten treden voor en houden hoog, op plotseling uitgestrekte armen, in open schalen haar offergave aan den nacht. Dan roept zij met een zachte, zoete hyacinthengeur, zoodat het verre hoorbaar is in 't stille, geurloos duin, haar trouwen op ten gastmaal dat zij biedt. En ziet, nauw is die heldre geurenklank vernomen, of met onhoorbaar zachten wiekslag komt het aangevlogen door 't duister struikgewas; een schaduw dwarrelt rond in 't schitterlicht, dat uitstraalt van de nachtelijke bloem en drinkt haar geur met lange teugen ..." enz. Ons dunkt, dat men zoo niet moet schrijven voor kinderen (en ook niet voor

groote menschen). Zulk een stijl vermoeit noodeloos en brengt in de war. Wij zien met genoegen dat dergelijke uitstortingen van litteratuurmoois tot de zeldzaamheden behooren.

Schrijvers, die zulke onderwerpen behandelen als er in deze boekjes en tijdschriften behandeld worden, kunnen niet te eenvoudig, te natuurlijk wezen. Zij brengen ons de Natuur in, dat is al mooi genoeg. Het aardige, zelfs in dit niet bewonderde fragment, is dat toch het sprongetje in de rhetorica maar kort is. „Ik raak ongemerkt mooi aan 't doorslaan," komt er achteraan en we gaan weêr gerust met den schrijver meê.

De Natuur in! O, zeker! Hoe meer hoe liever. Ons geslacht heeft er dringend behoefte aan, onze kunstenaars geven het goede voorbeeld. Eerst zijn de schilders, later ook de dichters weêr de Natuur in gegaan om te getuigen van hunne groote liefde, in eene nieuwe kunst. Ook onze vaderlandsche steden worden te groot en te vol. De wallen zijn weg, de omstreken worden teruggedrongen tot het lastig bereikbare. Hoe vroeger wij onzen kinderen leeren langs welke wegen men de stad kan verlaten, hoe beter, niet voor hunne lichamelijke gezondheid alleen. Het is daarom te hopen dat het niet bij 't verschijnen van aardig populaire boekjes over natuurlijke historie blijven zal. Heimans, Thijsse, Teunissen, anderen nog (waaronder prof. dr. Ritzema Bos om zijn *Schetsen uit het leven der vogels* mag worden genoemd) hebben de goede methode en den waren vorm gevonden. Zij zullen doorgaan, laat ons hopen: nog lang, op den ingeslagen weg. Nu dienen andere onderwerpen aan de beurt te komen. Zeer noodig zijn, dunkt ons, even populaire en goed geschreven wandelingen door Nederland. De reeds bestaande gidsen zijn niet geheel onverdienstelijk, maar over 't algemeen noch zeer praktisch, noch aantrekkelijk van stijl, noch voldoende uitvoerig. Wij hebben de wandelingen van Craandijk, doch de nieuwe uitgave daarvan is lang niet jong meer en Craandijk schreef voor een geslacht, dat anders keek en gewend was aan een anderen stijl dan wij. Het is inderdaad wonder dat, nu zoo menig werk en zoo menig nieuw tijdschrift of blad verschijnt, waaraan niet veel honderden behoefte hebben, ons geen serie „wandelingen" wordt geschonken, nu hernieuwde liefde voor de Natuur weder duizenden tot wandelen noopt en het rijwiel de belangstelling in het eigen land zóó zeer heeft verhoogd, dat men toeristen aantreft in plaatsen, waar vroeger nog maar een enkele handelsreiziger te zien was. Niet „vogels, vlinders en bloemen" alléén zijn merkwaardig. Er zijn toch mannen, die heel aardig wat van Nederland hebben gezien en goed gezien, die van hunne tochtjes kunnen vertellen op prettigen toon. Er zijn toch, hier en daar, geïllustreerde opstellen verschenen, die ongeveer aan het hier geschetste doel beantwoorden. Er moet een Nederlandsche Havard schuilen onder de nog te ontdekken begaafden voor dit soort populair werk. Hij zou gebruik kunnen maken van uitmuntend materiaal, door wetenschappelijke mannen bijeengebracht.

F. L.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

Najaarsstemmen, door Hélène Lapidoth-Swarth, Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon (zonder jaartal).

Wij kunnen, om redenen, die de lezer zal vermoeden, niet meer van dit nieuwe bundeltje zeggen dan dat de firma Van Kampen het deed verschijnen in 't formaat der vorige, bij haar uitgegeven bundels. Op den omslag een kastanjetak met wolkenduister daarachter.

* * *

Greta, door G. H. Priem, Amsterdam. Bauer & Co. (z. j.).

Dit is een romannetje, realistisch, onnoodig plat, hier en daar met eene psychologische analyse, die wel goed is over 't algemeen. De heer Priem heeft blijkbaar met zorg zijn werkje voorbereid en er zijn best op gedaan onder 't schrijven. Maar het is niet aangrijpend van werkelijkheid. Er ontbreekt wat aan, dat voelt de lezer telkens. Ofschoon er ruim genoeg in wordt beschreven en er ruim genoeg in wordt geredeneerd, willen de figuren maar niet tot dat groote leven komen, dat hen voor de vergetelheid bewaart. *Greta* leest men gelaten en vergeet men spoedig.

* * *

Op Slotenburg, door Thérèse van Arendsberg, Amersfoort. G. J. Slothouwer. (z. j.).

Hoe een jong meisje gelukkig werd door een motto op een scheurkalender, zijnde vier regelen van Goethe; hoe een baron en eene barones heel lief zijn voor dat meisje en hoe het meisje heel lief is voor den baron en de barones; hoe ze allemaal samen weer lief zijn voor andere lieve menschen en hoe... Zult ge 't zelf maar lezen? Het is een lief boek vol zoetigheid, onnoozel lief, blijkbaar geschreven door een lieve schrijfster, die van het leven niet meer weet dan een serreplant en wier duidelijkst gebleken eigenschap, voor zekere romanschrijvers heel nuttig, is dat zij 't geduld bezit over een niemendalletje honderd-tachtig bladzijden vol te keuvelen.

* * *

Avondrood en Oehtendschemering, roman door H. B. Kennedy van Dam, Amsterdam. Cohen Zonen. (z. j.).

De heer Kennedy van Dam vertelt van allerlei menschen en toestanden uit Indië, maar mist volstrekt het noodige beeldende talent, wat zeer jammer is, want hij handelt over sommige verschijnselen, die onze belangstelling verdienen. Overtuigd dat er nog andere krachten zijn dan die waarvan de moderne natuurwetenschap het bestaan erkent, heeft hij ons van die krachten de treffende uitwerking willen schetsen. Maar zijn verhalen kunnen den beoogden indruk niet maken. Daarbij komt nog dat de compositie van zijn roman alles te wenschen over laat. Het boek is droog en met te veel gepraat opgevuld. Stijl ontbreekt. Behalve taalfouten en een onduldbaar aantal drukfouten, zijn hinderlijk de zinnetjes in dezen trant: „bovendien keerden juist de dames in de Pendoppa terug nog vol van de kostbare en niet minder smaakvolle bruidsgeschenken die de Raden-ajoe haar had laten zien" (pag. 202).

* * *

Haar Idealen door Johanna Breevoort, Amsterdam. W. Kirchener (z. j.).

Een kort schetsje, een kinderachtig pleidooi. De schrijfster acht socialisme en feminisme uiterst verderfelijk en vertelt van een arm meisje met groot talent voor poëzie, dat wordt „verleid" door eene geëmancipeerde dame, mevrouw De Sterke, om haar betrekking van dienstbode te verwisselen voor die van redactrice aan een blad „*De Toekomstvrouw*." Zij houdt eene voordracht en wordt zelf bekeerd tot het geloof door iemand, die haar vroeger het hof had gemaakt, toen zij nog dienstmeisje was en later heeft

ontwaard het meisje lief te hebben. De dichteres is erg ziek, geeft bloed op. Zij wordt verpleegd door de moeder van Willem, den man, die haar bemint en zij sterft in de overtuiging dat het is „een leugen dat emancipatie de vrouw verhoogt; ze trekt haar in de modder, ontrooft hare maagdelijke schuchterheid, vermoordt hare reinheid, bescheidenheid, eere. Het stofgoud van hare vleugelen wordt afgeduimeld; ze vervliegt: de geurezoetheid der roze. Jezus Christus heeft de vrouw verhoogd; de ellende der vrouw is de onrijpe vrucht der Godsverwerping." (Zou de rijpe vrucht der godsverwerping dan soms het geluk der vrouw wezen? En laat God zich verwerpen?)

De schrijfster, voor wier gevoelens wij allen eerbied hebben, mist nog de volstrekt noodige kennis en welsprekendheid om een taak, als die zij zich oplegde, eenigszins bevredigend te vervullen. Het is maar al te gemakkelijk haar op de zwakheid van haar boekje, èn als pleidooi èn als didaktisch kunstwerk, te wijzen. De zonsopgang (pag. 46) heeft haar slechts leelijke banaliteiten in de pen gegeven „*onnavolgbaar* schoon" is de zon! Eene kleeding is *achteloos* enz. enz. De versjes, heel gul afgedrukt, zijn op zijn allerzachtst gezegd, niet fraai:

„Idealen, schoone droomen, *waar 'k mee dweep* (pag. 49).
„Hooploos, somber bitter 't leven *doorgestapt*"

en dergelijke gruwelijk prozaïsche woorden ontsieren de verheven bedoelde gedichten. Van karakterteekening geen spoor. Het gegeven is, trouwens, nergens uitgewerkt. De schrijfster heeft niet eens getracht levende menschen te scheppen. Zoo werd dit boekje helaas niet meer dan een pretentieus traktaatje, dat — vreezen wij — zoo het gelezen wordt door de aangevallenen, meer spotlust dan ergernis wekken zal. Het pleidooi van Willem op pag. 81 en 82 is onzinnig, niet naar de strekking, doch om hetgeen wordt gezegd. De religie *werkt bederfwerend;* de *natie* van Israël hield *als staatsinstelling* op te bestaan toen zij bij de komst van Christus voor de rijkere openbaring Gods *de oogen sloot,* hoewel de natie *nog bijeen wordt gehouden.* Volgens Mr. Willem, werd de *religie* in Spanje stelselmatig onderdrukt (bedoeld is de gereformeerde godsdienst). Gods Woord leert „de mensch is geschapen naar Gods beeld: *die eene menschelijke idee valt uiteen in man en vrouw. De Godheid is mannelijk.* De stelling: man en vrouw zijn gelijk, leidt er toe *de vrouwelijke idee op voet van gelijkheid in onze voorstelling van 't Goddelijke Wezen op te nemen....* God Moeder te noemen is Hem *te* verlagen tot een onpersoonlijke oorzaak aller dingen.... Daardoor is er dan in 't geheel geen standaard van goed of kwaad meer" enz. enz. enz. Indien de schrijfster het polemieke gedeelte van haar werk eens had laten nazien door een predikant van hare richting zou zeker al die onzin niet zijn blijven staan. Het pleidooi doet nu denken aan een kwaadaardige parodie, terwijl de volstrekt onbevoegde schrijfster meende juist de „satanische" emancipatie-socialisten te treffen. Indien nu dit traktaatje de aandacht der aangevallenen trekt en zij achten het der moeite waard te antwoorden op den heftigen aanval en zij drijven den spot met „*Haar Idealen*", dan moet de schrijfster niet zeggen dat men spot met het heiligste, maar dient zij nederig te erkennen dat haar eigen onbekwaamheid en haar zelfoverschatting de oorzaken zijn van grievende replieken.

Wij wijden over dit boekje uit, omdat wij zoo gaarne een wezenlijk dichter in een waarachtig idealistisch kunstwerk hadden zien getuigen van zijn hoog geloogen. Een onbeholpen gebeeldhouwd Christusbeeld kan nog in de ziel treffen, maar het boekje van Johanna Breevoort is veel te pretentieus in zijn lorrigheid om iets anders te wekken dan wrevel.

* * *

Snipperuren, een novellenkrans, door J. O. de Vigne, Gent. Ad. Hoste, 1899.

Een ouderwetsche titel voor een boek met ouderwetsche verhalen, heel lang, met veel gepraat, van een goedig mensch, die gaarne de pen voert en rekent op lezers met onuitputtelijk geduld en veel tijd. Het eenig aantrekkelijke hierin is de lang niet gewone naïveteit, waarvan het boek getuigt. Wij lazen het om den schrijver te construeeren uit de gegevens, die men in de verhalen vindt en gingen onderwijl eenig belang stellen in den Vlaamschen „kozijn", die zóó ver staat van ons modern letterkundig leven, dat hij 't bestaan ervan niet vermoedt. Of velen in Nederland ons voorbeeld zullen volgen, moeten we echter betwijfelen.

* * *

Arcadia, letterkundig Maandblad voor Dames, onder redactie van Jeanne Reyneke van Stuwe. Jaargang I, No. 1. (15 April).

De redactie verklaart dat er groote behoefte bestond aan „een letterkundig tijdschrift voor de beschaafde, ontwikkelde vrouw, waar de vrouwen, die gevoelen en begrijpen en goed willen wezen, vinden kunnen, wat van hun (!) gading is." Nu, dat zal misschien blijken, ofschoon wij niet weten wat er anti-vrouwelijks te vinden is in de bestaande letterkundige tijdschriften, die tot heden door heel veel vrouwen werden gelezen en waarin naar verhouding niet minder vrouwen en meisjes schrijven dan in *Arcadia*. Maar, al bleek het nu eens dat niet vooral vrouwen *Arcadia* lezen, wat zou dit dan nog? Voor een goed tijdschrift is altijd nog wel plaats. Laat de redactie het hare aantrekkelijk maken, dan zullen vrouwen èn mannen 't lezen. De eerste aflevering bevat niets, dat bijzonderen lof verdient. Het is een middelmatig nommer; doch iedereen weet dat alle begin moeilijk is. Wij wenschen de jonge dichteres voorspoed als redactrice.

* * *

Nieuwe Boeken.

Toen deze rubriek nog niet in ons tijdschrift bestond, maakten wij tòch melding van het verschijnen der eerste aflevering van een groot, populair-wetenschappelijk werk, omdat het ons voorkwam zoo belangrijk te zullen worden, dat des lezers aandacht op de verschijning diende gevestigd te worden. Wij bedoelen „*De Bewoners der vreemde Werelddeelen*" (Afrika, Azië, Amerika, Australië) in hun leven, zeden en gewoonten, naar hun staatkundige, economische en sociale ontwikkeling, en tevens in hun verhouding tot Europeesche Volken beschreven door Dr. H. Blink, geïllustreerd met gekleurde en ongekleurde platen en kaarten, tusschen en buiten den tekst (Uitgeversmaatschappy „*Elsevier*"). Dit werk is, in 27 afleveringen van vier vellen druks, nu geheel compleet verschenen en vormt vier lijvige boekdeelen met tal van platen en kaarten.

Er bestond ten onzent behoefte aan zulk een boek. Bijna dagelijks wordt in dagblad en tijdschrift onze aandacht gevestigd op vreemde werelddeelen, op volkeren en stammen waarvan wij ter nauwernood de namen hebben gehoord en waaromtrent de beschaafde toch het een en ander dient te weten, omdat zij plotseling beteekenis erlangen door hun strijd tegen eene Europeesche mogendheid, doordat zij het voorwerp zijn van gewichtige overeenkomsten of aanleiding werden tot hoogst ernstige verwikkelingen of oorlogen. Het is den inteekenaren op het werk van Dr. Blink reeds meer dan eens in den tijd der verschijning gebleken, van hoeveel nut het is. De volledigheid en

degelijkheid werden dus al op proef gesteld en bleken voldoende; vaak overtroffen zij de verwachting.

„*De Bewoners der vreemde Werelddeelen*" is de vrucht eener jarenlange bestudeering van de beste werken. Natuurlijk heeft Dr. Blink niet zelf de gegevens voor zijn onderwerp kunnen gaan zoeken, de gansche wereld door. Wat men krijgt, is dus eene compilatie. Maar juist aan eene goede, betrouwbare compilatie van hetgeen in honderde boeken verspreid was, hadden wij behoefte. De wetenschappelijke lezers en alle anderen, die omtrent eenig volk of eenigen stam meer willen weten dan de schrijver kon mededeelen, worden in korte bibliografieën verwezen naar belangrijke studies over het onderwerp, wat van groot nut kan wezen, ook voor ondernemende kooplieden en industrieelen, die met hetgeen de schrijver zelf mededeelt nog niet tevreden mochten zijn. Voor de verhoudingen tot Europeesche volken, werden zooveel mogelijk statistische gegevens en officieele rapporten geraadpleegd.

Voor elk der vier deelen werd een mooie gekleurde plaat ingeplakt met afbeeldingen der voornaamste volkstypen. De zeer talrijke plaatjes in den tekst zijn niet zeer fraai, doch duidelijk en zeer voldoende voor het doel, dat werd beoogd en dat doel was niet een heel duur, mooi plaatwerk te leveren, doch een zoo goedkoop, zoo degelijk en zoo praktisch mogelijk werk voor den beschaafden lezer, een werk, niet voor het salon, doch voor huis- en studeerkamer, waarin men bladert voor zijn genoegen of wat naslaat tot eigen leering.

Deskundigen zullen zeker een uitvoerig gemotiveerd oordeel over dit werk uitspreken. Wij vestigen er hier gaarne de aandacht even op, daar wij het reeds nu herhaaldelijk met vrucht hebben geraadpleegd. De naam van den schrijver, aan wien wij ook het uitmuntende leerboek over *Nederland en zijne bewoners* te danken hebben, draagt er veel toe bij om den gebruiker van het groote werk gerust te doen zijn omtrent de degelijkheid van den inhoud.

* * *

Onze vaderlandsche Letterkunde is zóó rijk aan bloemen, dat er alle jaren dringend, nijpend, worgend gebrek bestaat aan nieuwe bloemlezingen om te worden gebruikt als leesboeken voor onze veelsoortige scholen. Het is heel moeilijk zoo'n bloemlezing te maken Daarvoor dient men alle werken van doode en levende schrijvers op z'n duimpje te kennen. Want andere bloemlezingen plunderen — dàt gaat toch niet aan. Van Potgieter altijd het *Rijksmuseum* te nemen, van de Genestet *Het haantje van den toren*, van Bilderdijk *De twee broeders voor Bommel* en zoo meer, heusch, dat gaat niet. En, daar er vele bloemlezingen bestaan, wordt ieder latere bloemlezer gedwongen wat anders te nemen dan zijn voorganger, zoodat we welhaast de compleete werken van alle Nederlandsche schrijvers zullen kunnen lezen in de tallooze leesboeken of te wel bloemlezingen voor onze vaderlandsche scholen van allerlei soort. Omdat het werk zoo moeilijk is, geven doorgaans twee menschen. samen ééne bloemlezing uit. Soms moeten er drie zich vereenigen.

En dan, waarde lezer, dient ge niet te vergeten wat een last de bloemlezer heeft met de levende schrijvers en derzelver uitgevers. Men dient vergunning te vragen voor het opnemen van een fragment, hoewel hier te lande letterkundig eigendom nog al eens gelijk wordt gesteld met diefstal, volgens een zeker anarchistisch axioma. En zoo'n schrijver antwoordt niet of antwoordt laat of antwoordt „neen," als het gekozen fragment al is afgedrukt. En zoo'n uitgever doet als de schrijver en je hebt een correspondentie, duur, lastig, vervelend, ondankbaar en soms nog onvruchtbaar op den koop toe. Want

er zijn uitgevers, die maar niet willen begrijpen dat, hoe meer stukken er van de goede schrijvers gebloemlezen worden, hoe beter dat is voor de bezitters van het auteursrecht.

Hulde daarom aan de wakkere mannen, die nochtans bloemlezingen geven aan de naar leerboeken dorstende en hongerende jeugd! Hulde aan hun belezenheid, aan hun geduldstaaiheid, hun schrijfvaardigheid, hun roekeloosheid in postzegelverbruik! Ook verdienen zij den dank van de schrijvers, dien zij het hooge genot schenken zich voor het eerst in een bloemlezing te zien vertegenwoordigd. Nu leert de Nederlandsche en misschien een deel der Belgische en Zuid-Afrikaansche jeugd hunne namen kennen en ze onthouden naast die van de allereerste schrijvers uit Nederland; (Noord, Zuid en ander)! Nu zijn ze er. Laat geen wangunstig beoordeelaar hun roem betwisten: hij zou zich immers belachelijk maken!

Nu, we hebben er dan weêr een paar. Ze zijn heel verdienstelijk. Waar namen van bekende moderne schrijvers ontbreken, dienen wij aan te nemen dat door hen geene vergunning is verleend, of dat die is geweigerd door hunne uitgevers. De eene bloemlezing werd samengesteld door de heeren dr. J. C. Matthes en dr. P. Leendertz Jr. Zij heet *„Uit onze beste schrijvers,"* is bestemd om te worden gebruikt bij gymnasiaal en middelbaar onderwijs en zij „beleefde" dit jaar een derden druk. Onder de schrijvers, wier namen niet in alle leerboeken voorkomen, vinden wij vertegenwoordigd Beekman, Tony Bergmann, Elliot Boswel, Halbertsma, Hamelberg, Van Hoëvell, Sleeckx, Du Toit en Willems.

De andere bloemlezing is ook door twee mannen samengesteld, nml. door de heeren M. en L. Leopold. Zij heet *„Oud en Nieuw,* letterkundig leesboek". Wij vinden, onder de namen, die niet in alle „letterkundige" leesboeken staan: J. Adriaensen, P. Anri, G. Th. Antheunis, C. J. van Assen, Lammert Berghuis, Jan Bouchery, Boudewijn, J. Brester Azn., J. F. J. Heremans, E. B. Koster, H. Kretzer, Weddik Lublink, Lulofs, Meijer, Moltzer, De la Montagne, P. N. Muller, Nassau (H. J.) Augusta Peaux, G. A. Priem, A. Sauwen, Sleeckx, Storm van 's Gravezande, de Vigne, Jo. de Vries, M. de Vries en W. P. Wolters.

* * *

Minder, veel minder talrijk dan de bloemlezingen, zijn de geschiedboeken. Maar nu zijn er toch twee geschiedenissen van de Nederlandsche Letterkunde tegelijk op onze boekentafel komen vallen en nog wel twee van denzelfden schrijver. De heer J. L. Th. Duyser, leeraar bij het M. O. te Amsterdam, heeft in 1890 het licht doen zien een *„Overzicht van de geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde,"* een werkje „dat meer bepaald geschreven is voor hen, die zich voor de hoofdonderwijzersacte bekwamen, maar wellicht ook aan hoogere burgerscholen en gymnasia bruikbaar zal zijn." De schrijver heeft aan het overzicht der geschiedenis doen voorafgaan een „overzicht van de verschillende vormen onzer litteratuur." En zijn boek „beleefde" vier drukken in tien jaren. Waarom hij nu precies hetzelfde ook nog eens gaf in honderd pagina's minder (140 in paats van 240) staat in de voorrede. Zijn uitgever meende „dat een klein werkje over de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, voorafgegaan door een korte, maar zakelijke behandeling der hoofdvormen onzer litteratuur, voor het voortgezet lager onderwijs en voor H. B. S. (inzonderheid die met driejarigen cursus) niet geheel overtollig zou zijn." Daar het grootere boekje goed is verkocht, zal ook het kleinere wel aftrek vinden. Wij kunnen over geen plaats beschikken om dit werkje voldoend uitvoerig te bespreken. Misschien komen wij er later op te terug.

F. L

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00609 6339